

Kaupunki tapahtumien näyttämönä

Toimittaneet

MERVI KAARNINEN

TANJA VAHTIKARI

TIMO VILÉN

KAUPUNKI TAPAHTUMIEN NÄYTTÄMÖNÄ

Toimittaneet
Mervi Kaarninen,
Tanja Vahtikari
ja Timo Vilén

Suomalaisen
Kirjallisuuden
Seura
Helsinki

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1423

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

Kirjastokonsortio Aleksandria on tukenut teoksen avointa saatavuutta.

© 2016 Mervi Kaarninen, Tanja Vahtikari, Timo Vilén ja SKS
Lisenssi CC BY-NC-ND 4.0 International

Digitaalinen versio perustuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantamaan painettuun teokseen, joka on julkaistu vuonna 2016.

Kannen suunnittelu: Pekka Krankka
Taitto: Maija Räisänen
EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-952-222-733-1 (sid.)
ISBN 978-952-222-989-2(PDF)
ISBN 978-952-222-872-7 (EPUB)

ISSN 0355-1768 (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia)

DOI:<http://dx.doi.org/10.21435/skst.1423>

Teos on lisensoitu Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 International -lisenssillä. Tutustu lisenssiin englanniksi osoitteessa <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/> tai suomeksi osoitteessa <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>.

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa <http://dx.doi.org/10.21435/skst.1423> tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

Sisällys

Tanja Vahtikari ja Timo Vilén

Katse kaupunkiin

Kaupunkitapahtumat ja kaupunkien
katsominen tutkimuskohteena 7

KAUPUNKI NÄYTILLÄ

Tanja Vahtikari

”Ei minkään Saarijärven Paavon tarinaa”

Vuosisataisjuhla menneisyyden
ja tulevaisuuden välittäjänä
jälleenrakennusajan Helsingissä 35

Timo Vilén

”Mahtava paviljonkien kaupunki”

Näköaloja Tukholman ja vuoden 1897
Yleisen taide- ja teollisuusnäyttelyn
suhteeseen 65

Kirsi Ahonen

Kaupunki katsoo kauemmas

Ystävyyskaupunkitoiminnan lähtökohtia ja
muotoja 1940-luvulta 2000-luvulle 102

KAUPUNKI NÄHTYNÄ

Pia Koivunen

Kun Moskova kohtasi ”maailman”
Neuvostoliiton avautuminen länteen
nuorisofestivaalikesänä 1957 145

Marjatta Hietala

Berliini tieteen ja kulttuurin
kohtauspaikkana
Taiteilijat ja tutkijat tietoa ja inspiraatiota
etsimässä 175

Mirja Mäntylä

”Suuri joukko arvokkaita tiedemiehiä
ja muita maineikkaita matkailijoita”
Geologikongressin retkeily
Tampereella 1897 199

Aulikki Litzen

Suomen Rooman-instituutin tutkijoiden
kokemuksia Rooman suuressa koulussa
1950-luvulta 2000-luvulle 227

Mervi Kaarninen
Opiskelijan kaupunki
Helsinki ylioppilaiden silmin 263

Kirjoittajat 294
Henkilöhakemisto 295
Paikannimihakemisto 299

Katse kaupunkiin

Kaupunkitapahtumat ja kaupunkien katsominen tutkimuskohteena

Tarvitaanko Helsinkiin Guggenheim-museota? Entäpä tulisiko Tampereen keskusta-kaavailtu suuri keskusareena toteuttaa? Nämä suomalaisten kaupunkien näyttävimpiin kuuluvat rakennushankkeet ovat herättäneet runsaasti keskustelua niin kaupungin päättä-
vissä elimissä kuin mediassakin – ja epäilemättä niitä on kommentoitu vilkkaasti myös kaupunkilaisten kahvipöydissä. Mielipiteitä on esitetty puolesta ja vastaan, ja runsaasti huomiota on saanut etenkin kysymys siitä, kuka hankkeesta lopulta hyötyy. Esimerkiksi Helsingissä monien Guggenheim-museon kannattajien mielissä on kangastellut Espanjan Baskimaassa sijaitsevaan Bilbaoon rakennettu, arkkitehti Frank Gehryn suunnittelema museo, joka merkitsi täysosumaa suurten talousvaikeuksien kanssa kamppailleelle kaupungille.¹ Helsingin Guggenheimia kritisoivien mukaan niin sanottu Bilbao-ilmiö ei kuitenkaan ole yksinkertaisesti kopioitavissa, eikä museon vaikutuksista Helsinkiin näin ollen voida saada mitään takeita. Ensimmäinen museota koskeva ehdotus kaatuikin kaupunginhallituksen äänestyksessä vuonna 2012, mutta alkuvuodesta 2014 kaupunginhallitus

kuitenkin näytti vihreää valoa museota koskevalle kansainväliselle arkkitehtuurikilpailulle ja varasi Guggenheim-säätiölle oman tontin Etelärannasta. Tätä kirjoittaessa arkkitehtuurikilpailun voittaja, ranskalais-japanilaisen Moreau Kusunoki Architectesin suunnitelma *Art in the City*, on juuri julkaistu.²

Mitä mieltä sitten ollaankin Guggenheim-museon tai Tampereen keskusareenan tarpeellisuudesta, erilaiset ikoniset kulttuurirakennukset muodostavat keskeisen osan siitä keinovalikoimasta, jonka avulla suuret ja pienemmätkin kaupungit pyrkivät herättämään kansainvälistä ja kansallista huomiota. Listaa voitaisiin jatkaa erilaisilla tapahtumilla – urheilukilpailuilla, konferensseilla, konserteilla, festivaaleilla, karnevaaleilla, juhlilla ja näyttelyillä – jotka nekin ilmentävät kaupunkien pyrkimystä asettua näytille. Sosiologi Bella Dicks onkin todennut, että paikoista ja kaupungeista on viime vuosikymmenten kulttuuri-investointien, imagotyön ja kulttuurin karnevalisoinnin myötä tullut ”näyttelyitä itsestään” (*exhibitions of themselves*). Kaupunkien tulee olla omintakeisia, mutta samalla kuitenkin helposti luettavia ja lähestyttävistä,

sillä muuten ne ovat vaarassa jäädä marginaalin.³ Taustalla on kaupunkien välinen kilpailu, joka – toisin kuin joskus ajatellaan – ei suinkaan ole ilmiönä uusi, vaan lähes yhtä vanha kuin kaupungit itse. Ja vaikka määrätietoinen kaupunkimarkkinointi mielletään usein myöhäisen 1900-luvun ilmiöksi, juontuvat senkin juuret 1800-luvulle.⁴ Samoihin aikoihin alkunsa saivat myös suuret kaupunkitapahtumat sekä laajamittainen esille asettamisen kulttuuri, jotka merkitsivät kaupunkien esittämisen, katsomisen ja kokemisen näkyvää murrosta.

Tässä teoksessa tarkastellaan menneisyyden kaupunkia esille asettamisen kulttuuriin, erilaisten kaupunkitapahtumien sekä kaupunkien näkemisen ja kokemisen muodostamassa kehityksessä. Teoksessa haetaan yhtäältä vastausta siihen, miten ja miksi modernit, 1800- ja 1900-lukujen kaupungit asettuivat näytille erilaisten tapahtumien kautta ja yleisemminkin. Mikä on ollut leimallista kaupunkien ja tapahtumien väliselle kohtalonyhteydelle ja miksi suuria kaupunkitapahtumia on usein päädytty tulkitsemaan kaupunkien ja kokonaisten kansakuntien historioiden tärkeinä murroskohtina? Toisaalta teoksessa pohditaan, miten kaupungeja on kuviteltu toisten kaupunkien, suurten kaupunkitapahtumien sekä vaihtoehtoisten tulevaisuuksien ja menneisyyksien muodostamien peilien kautta. Miten – ihailen, välinpitämättömästi tai kyseenalaistaen – erilaiset ryhmät ovat katsoneet esille asettua kaupunkia? Teoksen artikkelit jakautuvat kahteen temaattiseen osioon: ”Kaupunki näytillä” ja ”Kaupunki nähtynä”. On kuitenkin syytä korostaa, että vaikka esille asettamisen

ja katsomisen välisen jakolinjan vetäminen on periaatteessa yksinkertaista, käsittelevät monet kirjan artikkelista käytännössä molempiin teemoihin kuuluvia kysymyksiä. Käsillä oleva johdantoartikkeli ei sekään noudata orjallisesti mainittua kahtiajakoa, vaan vetää yhteen artikkelista esiin nousevia teemoja erilaisten näytillä olemiseen ja näkemiseen liittyvien näkökulmien välillä tasapainoillen.

Vaikka teoksen esimerkit on poimittu menneisyyden kaupungeista, voi käsillä olevaa artikkelikokoelmaa lukea myös Helsingin Guggenheim-museon tai Tampereen keskusareenan kaltaisiin ajankohtaisiin hankkeisiin liittyvänä kommenttipuheenvuorona. Tarkoituksemme ei tietenkään ole väittää, että historia itsessään kätkei sisäänsä jonkinlaisen viisasten kiven, jota hieraisemalla mainittuihin hankkeisiin liittyvät tärkeät ja osin kiusallisetkin kysymykset voitaisiin ratkaista kaikkia osapuolia tyydyttävällä tavalla. Olemme kuitenkin vakuuttuneita siitä, että historiallisiin esimerkkeihin perehtyminen voi tässäkin tapauksessa auttaa jäsentämään kaupunkien kehittämistä, käyttämistä ja kokemista koskevaa nykykeskustelua.

Kirjan artikkelit käsittelevät paitsi kooltaan ja luonteeltaan erilaisia kaupunkitapahtumia – Helsingin 400-vuotisjuhlaa vuonna 1950, vuoden 1957 Moskovan nuorisofestivaalia, Tukholmassa vuonna 1897 järjestettyä yleistä taide- ja teollisuusnäyttelyä sekä Pietarissa samana vuonna järjestetyn kansainvälisen geologikongressin Tampereen-ekskursiota – myös ystävyyskaupunkitoiminnan historiaa. Lukijalle tarjoutuu lisäksi tilaisuus perehtyä siihen, millaisena Berliinin, Rooman

ja Helsingin tapaiset kaupungit ovat aikojen saatossa näyttäneet toisaalta opiskelijoiden ja tutkijoiden, toisaalta suomalaisten kulttuuri-matkailijoiden ja asiantuntijoiden silmin.

Kaupungit ja esille asettamisen kulttuuri

Useat tutkijat, Suomessa etenkin Taina Syrjämä, ovat analysoineet 1800-luvulla syntyneen esille asettamisen ja katseen kulttuurin eri ulottuvuuksia. 1800-luvun kuluessa kehittyivät muun muassa julkiset, kokoelmiltaan kaikille avoimet museot, tavaratalot sekä suuret maailmannäyttelyt, joista muotoutui esille asettamisen kulttuurin ylenpalttisia symboleita. Samanaikaisesti kehittyi myös katsomiseen liittyvä sanasto, jota viljeltiin aikalaiskeskusteluissa ja kaikkialla tiuhaan tahtiin perustetuissa sanomalehdissä. Ensimmäisestä, vuonna 1851 Lontoon Kristallipalatsissa järjestetystä maailmannäyttelystä lähtien vastaavat näyttelyt järjestettiin pääkaupungeissa tai suurissa kaupungeissa, joskin usein vanhan kaupunkikeskustan ulkopuolelle varta vasten rakennetuilla alueilla. Vaikka itse näyttelyrakennukset olikin yleensä tarkoitettu seisomaan paikoillaan vain näyttelyn ajan, saatettiin kaupunkiympäristöä muokata radikaalistikin näyttelyitä varten. Syyt näyttelyalueiden purkamiseen olivat osin taloudellisia, mutta toisaalta näyttelyiden arkkitehtuuri koettiin niin poikkeukselliseksi ja kokeilevaksi, ettei näyttelyrakennusten säilyttämistä jälkipolville usein edes harkittu.⁵

1800-luvun katseen kulttuurin kehitykseen liittyvät erottamattomasti myös radikaalit

kaupunkiuudistukset ja kaupunkien katujen leventäminen, tunnetuimpana esimerkkinä Georges-Eugène Haussmannin keskiaikaisen Pariisin kaupunkitilallinen uudelleenjärjestely. Näin esille asettaminen kudottiin osaksi 1800-luvun kaupungin syvintä olemusta.⁶ Kaupunki asetettiin esille korostuneesti näköaistin avulla havaittavana ympäristönä rakennuksiin, katuineen ja aukioineen. Uudistetussa kaupunkitilassa, kuten myös näyttelyissä ja museoissa, tilalliset suhteet järjestettiin mahdollistamaan kohteiden – esimerkiksi monumentaalirakennusten tai museo- ja näyttelyobjektien – vapaa näkyvyys. Samanaikaisesti uudelleen järjestetty kaupunkitila teki mahdolliseksi tilassa käyskennelleiden ihmisten tarkkailun ja kontrollin.⁷ Näin kaupunkilaiset sekä museo- ja näyttelykävijät paitsi näkivät ja kokivat kaupungin uudella tavalla, myös tulivat uudella tavalla valtaapitävien katseen ja valvonnan alaisiksi. Samaa tarkoitusta palvelivat myös uudenlaiseen teknologiaan perustuneet, 1800-luvulla yleistyneet valaistusjärjestelmät, katujen nimeäminen ja talojen numerointi sekä kaupunkilaisten keskinäistä kollektiivista valvontaa harjoittaneet paikalliset sanomalehdet.⁸

Usein näytteille asetettu kaupunki valjastettiin kansakunnan representaation areenaksi. Tämä yhtäältä kansallisvaltioita ja kansallista identiteettipolitiikkaa sekä toisaalta kaupunkia yhteen nivova näkökulma on korostunut myös myöhemmässä tutkimuksessa. Kaupunki kansakunnan kuvana asetettiin esille niin ”kansain välisisten” näyttelyiden⁹ kuin kansallisesti konstruoidun maisemankin osana. Edelleen myös kansallissankarien hautajaiset

Haussmannin kaupunki uudistuksen vaikutukset näyttäytyvät Riemukaaren huipulta suorien katulinjojen joukkona. Kuva: Wikimedia Commons. Jean-Pierre Lavoie.

(Suomessa ja Helsingissä esimerkiksi Mannerheimin hautajaiset vuonna 1951), voitonparaatit (esimerkiksi valkoisten voitonparaati Helsingissä keväällä 1918), hallitsijavierailut (Aleksanteri II:n vierailut Tampereella 1856 ja Helsingissä 1876 jne.) sekä kruunajaiset voidaan mainita esimerkkeinä erityisillä kansallisilla merkityksillä ladatuista kaupunkitapahtumista.

Vaikka kaupunki ja etenkin pääkaupunki kansakunnan näyttämöinä saavat näkyvän sijan kirjan artikkeleissa, on teoksemme yhtenä tarkoituksena kuitenkin osoittaa, että moderni 1800- ja 1900-lukujen kaupunki asetettiin esille myös kaupungin omien, ei pelkästään kansallisten tarkoituksien vuoksi. Kaupungit siis olivat – ja ovat yhä – esillä monella eri tasolla, ja kuten monet teoksen artikkeleista osoittavat, kansalliset ja paikalliset motiivit sulautuvat myös usein yhteen erottamattomaksi kokonaisuudeksi. Näin oli esimerkiksi vuonna 1950 järjestetyn Helsingin 400-vuotisjuhlan tapauksessa, jonka eri merkityksiä pohditaan

Tanja Vahtikarin artikkelissa sodasta toipuvan ja modernisoituvan kaupungin näkökulmasta. Nykymuotoiset kaupunkien vuosisataisjuhlat alkoivat yleistyä 1800-luvun lopulta lähtien eri puolilla Eurooppaa ja Amerikkaa.¹⁰ Artikkelissaan Vahtikari osoittaa, kuinka pääkaupungin juhla yhtä aikaa sekä kosketti koko kansakuntaa että pyrki rakentamaan erityistä (suur)kaupunkilaista identiteettiä. Juhla tasapainoili kansallisten ja paikallisten merkitysten ja yleisöjen välimaastossa sekä suhteessa ylikansallisiin toimijoihin ja prosesseihin, etenkin pohjoismaisuuteen, joka tarjosi turvallisen viitekehysten sodan jälkeisessä epävarmassa poliittisessä tilanteessa. Vuosisataisjuhla oli esitys, jonka tarkoitus oli yhtä aikaa kasvattaa, suostutella ja viihdyttää kävijöitään – niin kaupunkilaisia kuin kaupungin ulkopuolisiakin.

Vuosisataisjuhlien ohella myös kaupungin museoista sekä kaupunkien järjestämistä, niiden historiaa ja kehitystä kuvaavista näyttelyistä muodostui merkittäviä välineitä

kaupunkien omaehtoiselle esittäytymiselle. Erillisten kaupunginmuseoiden perustaminen ajoittui Euroopassa 1800-luvulle, erityisesti vuosisadan jälkimmäiselle puoliskolle, ja yhdessä kirjastojen kanssa niistä tuli pian kaupunkien edistyneisyyden ja kaupunkilaisen sivistyksen symboleja. Nopeasti muuttuvassa teollisessa yhteiskunnassa museot samanaikaisesti ilmensivät pysyvyyttä ja pyrkivät havainnollistamaan sitä, millä tavoin kaupungit historian saatossa olivat kehittyneet.¹¹ Samat periaatteet ohjaavat pitkälti myös nykyistä museoinstituutiota, joskin nykypäivän kaupunginmuseoista ja museorakennuksista on tullut yhä kiinteämpi osa kaupunkien omakuvan ja imagon rakentamisen projekteja.¹²

Vakiintuneen museoinstituution ulkopuolella kaupungeja esiteltiin myös erilaisissa kansainvälisissä ja kansallisissa ”yleisnäyttelyissä”, joihin kuului usein isäntäkaupunkia esittelevä oma osastonsa ja toisinaan myös muiden kaupunkien esittelypisteitä. Näin oli

laita esimerkiksi Tukholmassa vuonna 1897 järjestetyssä yleisessä taide- ja teollisuusnäyttelyssä, jota käsitellään Timo Vilénin laatimassa näyttelyiden sekä niiden isäntäkaupunkien suhdetta analysoivassa artikkelissa. Keskiäikaista Tukholmaa ilmentäneen kulissi-kaupungin sekä toinen toistaan mielikuvituksellisempien rakennusten lisäksi näyttelyalueella sijaitsi myös Tukholman kaupungin moderni paviljonki, jossa esiteltiin Tukholman historiallista kehitystä sekä kaikkea sitä työtä, jota virkamiehet kaupungin hyväksi verovaroin olivat tehneet. Näyttelyn tavoitteena oli sulkea sisäänsä kaikki Tukholman toimintaan tavalla tai toisella liittyneet ilmiöt sekä havainnollistaa mainittuja ilmiöitä mahdollisimman monesta eri näkökulmasta käsin. Näin – ja itse asiassa vain näin – näyttelyssä vierailleet kaupungin asukkaat saavuttaisivat ymmärryksen siitä, millainen kaupunki Tukholma todellisuudessa oli.

Mielenkiintoisen vertailukohdan Tukholman näyttelylle tarjoaa Helsingin 400-vuotis-

Tukholman yleinen taide- ja teollisuusnäyttely (Stockholmsutställningen 1897) oli suurin 1800-luvun jälkipuolen aikana järjestetyistä skandinaavisista näyttelyistä. Näyttelyalueelta löytyi muun muassa paviljonki, jossa esiteltiin Tukholman kehitystä moderniksi "suurkaupungiksi". Kuva: Wikimedia Commons. Detroit Publishing Co.

juhlinnan yhteydessä Messuhallissa järjestetty laajamittainen näyttely, jonka tarkoituksena oli niin ikään tehdä näkyväksi kaupungin lineaarista kasvua ja edistystä sekä kaupungin virkamiesten tekemää hyvää työtä ja asian tuntijuutta. Kaupunkiyhteisön identiteettiä rakennettiin Helsingin 400-vuotisjuhlassa olennaisesti menneisyys–nykyisyys–tulevai-

suus-jatkumossa. Kertomuksessa painottui pysyvyyden, jatkuvuuden ja muutoksen vuoropuhelu, joka on eri aikoina leimannut kaupunkien esille asettamista ja nousee esiin useissa muissakin tämän kirjan artikkeleissa. Julistaessaan edistyksen sanomaa 1800-luvun ja 1900-luvun alkupuolen kansalliset ja kansainväliset näyttelyt eivät olleet historismista

vapaita. Vuosisataisjuhlissa taas kaupungin ja kansakunnan menneisyyteen suuntautunut katse oli usein vahvasti tulevaisuuden tavoitteiden värittäjä.

Tässä yhteydessä on paikallaan mainita myös toinen, kirjallisuudessa harvemmin käsitelty kaupunkien esittelyn foorumi: kaupunkisuunnitteluun nimenomaisesti keskittyneet erityisnäyttelyt (*town planning exhibitions*). Tällaisten näyttelyiden kirjo on merkittävä, se ulottuu yhden kaupungin tai teeman ympärille rakennetuista näyttelyistä aina kansainvälisiin vertaileviin suunnittelunäyttelyihin. Asiantuntijavaihdon lisäksi erilaisia kaupunkisuunnittelunäyttelyitä yhdisti pyrkimys levittää modernia suunnitteluajattelua laajempiin kansankerroksiin – siis jälleen kaupunkilaisten kasvattaminen. Kaupunkisuunnittelunäyttelyt, samoin kuin niitä edeltäneet, suurten yleisnäyttelyiden yhteydessä esillä olleet kaupunkien paviljongit tarjosivat lisäksi välineitä tulevaisuuden kaupunkien kuvittelemiseen.⁴³ Samaa tarkoitusta palvelivat luonnollisesti myös itse näyttelyalueet sadunomaisine rakennuksineen sekä hyvin järjestettyine palveluineen: nekin haastoivat tavallista näyttelyrahvasta sekä kaupunkien virkamiehiä visioimaan, millaista elämä tulevaisuuden kaupungeissa voisi olla.

Sittemmin kaupunkien esittäytymiselle ja asiantuntijavaihdolle on ilmaantunut myös ystävyyskaupunkitoiminnan kaltaisia ylijarajaisia institutionaalisia väyliä, joita Kirsi Ahonen tarkastelee artikkelissaan. Ystävyyskaupunkiliikkeen juuret palautuvat ensimmäistä maailmansotaa edeltävään aikaan, mutta säsäyksen laajamittaiselle ystävyyskaupunki-

toiminnalle Euroopassa ja muualla antoi vasta toinen maailmansota seurauksineen. Sodan materiaalisesti ja henkisesti raunioittamisessa kaupungeissa ystävyys-suhteita solmittiin avun- ja anteeksiannon merkeissä, ja toiminta oli erityisen vilkasta 1960- ja 1970-luvuilla. Ystävyyskaupunkitoiminta muodosti myös itsestään selvän osan kulttuurista kylmää sotaa ja oli senkin tähden kiinteästi sidoksissa aikakauden viralliseen valtiolliseen politiikkaan. Suomen tapauksessa erityishuomiota sai tunnetusti suomalaisten ja neuvostoliittolaisten kaupunkien välinen ystävyyskaupunkitoiminta, jonka yhteydessä viljelty kieli ei sanottavammin poikennut valtiollisen tason liturgiasta. Ahonen kuitenkin painottaa, että poliittisten motiivien lisäksi ystävyyskaupunkitoiminnassa tärkeitä olivat myös sen mahdollistamat kohtaamiset kaupunkien, instituutioiden, kansalaisjärjestöjen sekä lopulta yksittäisten ihmisten välillä. Ystävyyskaupunkitoiminnan ympärille luoduissa suhteissa keskeistä oli vastavuoroisuus, ja ystävyyskaupungeista saatettiin etsiä mallia omien paikallisten ongelmien ratkaisuun. Näin ollen myös ystävyyskaupunkitoiminta vierailuineen ja tiedonvaihtoineen tarjosi välineitä oman kotikaupungin vaihtoehtoisten tulevaisuuksien kuvittelemiseen. Kaupunkien välillä matkustaneet delegaatiot jättivät oman jälkensä osallistujiin ja toisinaan myös kaupunkitilaan. Ystävyyskaupunkien mukaan on maailmalla nimetty lukuisia katuja, ja esimerkiksi Tampereelta, johon Ahonen artikkelissaan lähinnä keskittyy, löytyy yhä tänäkin päivänä neuvostoliittolaisen ystävyyskaupungin mukaan nimetty Kiovanpuisto.

Tapahtumien kaupunki

Juhlien, markkinoiden, karnevaalien, kulkueiden sekä konserttien kaltaiset tapahtumat ovat kuuluneet kaupunkien elämään niin kauan kuin kaupungeja ylipäätään on ollut olemassa. Ne ovat vahvistaneet yhteisöllisyyttä, mahdollistaneet niin vallan representaation kuin vallalla olleen sosiaalisen järjestelmän kritisoinnin sekä tuoneet vaihtelua kaupunkilaisten arkeen. Jälkimmäiseen merkitykseen viittaa Mark Schusterin kaupunkitapahtumista käytämä nimitys *ephemera*, johon sisältyy ajatus yksitoikkoisen ja raskaan arjen katkaisevasta hetkellisestä ilosta.¹⁴ Esimerkiksi keskiaikaisissa kaupungeissa vuodenkulkua rytmittivät markkinat sekä erilaiset pyhimysjuhlat, jotka keräsivät kaupunkiin runsaasti väkeä myös ympäröivältä maaseudulta. Tapahtumien paikat pysyivät usein samoina vuosisadasta toiseen, ja pyhimysjuhlien tapaisten tapahtumien on katsottu vaikuttaneen myönteisesti myös kaupunkilaisten kotiseutunteeseen.¹⁵ Kaupunkitapahtumiin sisäänrakennettu viihteellisyys korostui myös antiikin Rooman juhlissa, vaikka ne keskiaikaisten pyhimysjuhlien tavoin olivatkin ensisijaisesti uskonnollisia juhlia.¹⁶

Tapahtuma on käsitteenä läheistä sukua festivaalille, jopa niin läheistä, että festivaalia näkee usein käytettävän tapahtuman synonyymina: puhutaan jazz-festivaaleista, elokuvafestivaaleista tai lastenfestivaaleista. Voidaan kuitenkin todeta, että vaikka kaikki festivaalit ovatkin tapahtumia, eivät kaikki tapahtumat kuitenkaan ole festivaaleja – ainakaan jos lähtökohdaksi otetaan yhteis-

kuntatieteiden parissa vakiintunut festivaalin määritelmä. Sen mukaan festivaalit ovat tapahtumia, joiden avulla sosiaaliset ryhmät ilmaisevat omia päämääriään ja vieläpä koko olemassaoloaan. Festivaalit mahdollistavat yhteisön kannalta tärkeiden kulttuuristen arvojen jakamisen, synnyttävät luottamusta yhteisön jäsenten välille sekä ylläpitävät ja uudistavat sosiaalisia rakenteita, joiden varassa yhteisöt toimivat.¹⁷ Tyypillistä festivaaleille on myös se, että niiden aikana yhteisön elämä tavallisesti ohjaavat säännöt asetetaan syrjään: se, mikä ei yleensä ole sallittua, sallitaan, ja se, mikä ei yleensä ole mahdollista, tulee tilapäisesti mahdolliseksi.¹⁸

Useissa nykykaupungeissa festivaalit ja juhlat eivät kuitenkaan enää edusta sosiaalisen rakenteen kritiikkiä tai satunnaista vaihtelua arkeen, vaan pikemminkin urbaanin arjen itsestään selvää osaa. Ne eivät myöskään, kuten Henri Terho toteaa, ”synny tilaan sattumalta ja pelkästään erilaisuutena”.¹⁹ Puhutaan ”festivalisaatiosta”, koko kaupungin muuttamisesta toisiaan seuraavien tapahtumien näyttämöksi. Festivalisaatiosta kirjoitettaessa on usein tapana viitata Edinburghiin, joka on kulkenut toista maailmansotaa seuranneen festivaaliboomin etujoukossa. Erilaiset festivaalit ja tapahtumat ovat olennainen osa kaupungin imagoa, ja Edinburgh onkin jo pitkään pyrkinyt profiloitumaan Skotlannin, ellei koko maailman ”festivaalipääkaupunkina” (*festival city*).²⁰

On helppo havaita, että myös Suomessa erilaisten tapahtumien järjestämisestä on enenevässä määrin alettu pitää kaupunkien perustehtävänä tai suorastaan julkisena palve-

luna. Suomalaisista kaupungeista esimerkiksi Helsinki on Edinburghin tavoin pyrkinyt luomaan itsestään kuvaa ”festivaalikaupunkina”, kuten nopea silmäys Helsingin kaupungin matkailusivustolle osoittaa: vaikka perinteisiä, rakennusten ja museoiden tapaisia nähtävyyksiä ei tietenkään ole unohdettu, korostuu kaupungin markkinointistrategiassa nimenomaan erilaisten tapahtuminen esittelyminen.²¹ Kuten todettua, ilmiö ei ole uusi, sillä erilaisia kaupunkitapahtumia pidettiin merkittävänä keinona matkailijoiden houkuttelemiseksi sekä kaupungeja koskevien mielikuvien muokkaamiseksi jo 1800-luvun lopulla. Nykyistä ajattelutapaa leimaa kuitenkin yhä vahvemmin ajatus siitä, että kaupungit, joissa järjestetään runsaasti tapahtumia, eivät ole houkuttelevia ainoastaan turistien ja paikallisten asukkaiden kannalta, vaan myös kansainvälisten yritysten kannalta. Monet kaupunkitutkijat ovat lisäksi valmiita asettamaan yhtäläisyysmerkit kaupungin innovatiivisuuden sekä siellä järjestettävien tapahtumien runsaiden välille.²²

Tapahtumien merkitys turismille ja kaupunkikuvulle on joka tapauksessa merkittävä ja nopeasti kasvava tutkimushaara.²³ Enin osa tämänkaltaisesta tapahtumatutkimuksesta on kohdistunut suuriin kansainvälisiin tapahtumiin, eritoten olympialaisiin, jalkapallon MM-kisoihin sekä maailmannäyttelyihin.²⁴ Asiantila on ymmärrettävä, mutta erilaisten kaupunkitapahtumien moninaisuutta ajatellen kuitenkin valitettava, sillä vain hyvin pienellä joukolla maailman kaupungeista on mahdollisuus järjestää suurtapahtumia, kun taas jokaisella kaupungilla on mahdollisuus

järjestää pienempiä tapahtumia. Tähän kirjaan sisällytetyt, tapahtumatutkimuksen piiriin laskettavat artikkelit tarkastelevatkin ”pienempiä suurtapahtumia” sekä tutkimuksen valtavirrasta poikkeavia tapahtumatyyppejä, kuten tieteellisten konferenssien yhteydessä järjestettyjä ekskursioita, suuria nuorisofestivaaleja tai kaupunkien vuosisataisjuhlia. Teoksen artikkelit myös laventavat nykyhetkeen painottuneen tapahtumatutkimuksen alaa kiinnittämällä huomiota vanhempiin ja kenties myös vähemmän tunnettuihin tapahtumiin.

Yksi tapa piirtää rajoja erilaisten kaupunkitapahtumien välille on jakaa ne ryhmiin sisältönsä (musiikki, taide, urheilu, politiikka jne.) perusteella.²⁵ Koska merkittävä osa tapahtumista ei kuitenkaan ole vain esimerkiksi urheilun tai politiikan ympärille rakentuvia, vaan sekä urheilun että politiikan, on tällaisista ryhmittelyistä saatava hyöty usein vähintäänkin kyseenalainen. Toisaalta kaupungeissa järjestettäviä tapahtumia voidaan lajitella myös niiden ensisijaisen kohderyhmän ja koon mukaan. Getz esittää näin syntyvän typologian kolmiona, jonka perustan muodostavat erilaiset ja mittasuhteiltaan pienehköt paikalliset tai alueelliset tapahtumat. Tällaiset tapahtumat eivät yleensä juurikaan houkuttele turisteja eikä niitä myöskään tavallisesti ole suunniteltu matkailua tai alueen imagoa silmällä pitäen. Kyse on toisin sanoen tapahtumista, joista vain harva paikallisyhteisön ulkopuolella on kuulut, mutta joiden merkitys paikallisten asukkaiden kannalta voi silti olla huomattava.²⁶

Kolmion keskimmäiseltä tasolta tapaamme joukon tapahtumia, jotka kulkevat tapahtumien ja matkailun tutkimuksen piirissä usein

Laskiaisen tienoilla vietävän Mardi Gras -karnevaalin juhlintaa New Orleansissa 1950- ja 1960-lukujen taitteessa. Kuva: Wikimedia Commons.

nimellä merkkitapahtumat (*hallmark events*). Käsitteelle on esitetty useita toisiaan täydentäviä määritelmiä. Esimerkiksi turismitutkija J. R. Brent Ritchien usein siteeratun määritelmän mukaan merkkitapahtumat ovat ”suuria, ainutkertaisia tai toistuvia, tietyn hetken kestäviä tapahtumia, joiden tarkoituksena on ennen kaikkea kohottaa turistikohteen lyhyen tai pitkän aikavälin näkyvyyttä, houkuttelevuutta ja tuottavuutta”.²⁷ Myös David Getz on Ritchien tavoin painottanut

merkkitapahtumien roolia kaupunkien imagoille.²⁸

Kuten pienemmät sukulaisensa, myös suurin osa merkkitapahtumista liittyy kiinteästi johonkin paikkaan. Toisinaan tapahtuman ja kaupungin välisestä siteestä muodostuu niin tiivis, että niitä on vaikea erottaa toisistaan. Ajateltakoot vain vaikkapa New Orleansissa järjestettävää Mardi Gras -karnevaalia tai Pamplonan kuuluisaa härkäjuoksua.²⁹ Suomalaisista tapahtumista voidaan mainita

Kaustisen kansanmusiikkijuhlat (Kaustinen Folk Music Festival) sekä Pori Jazz, joiden merkitystä isäntäkaupunkiansa imagolle voi tuskin liioitella.³⁰ Itse asiassa ei liene väärin sanoa, että useimpien suomalaisten (myönteisiä) mielikuvia Kaustisista tai Porista ohjaavat juuri mainitut tapahtumat, ja vieläpä niin, että ainakin Kaustisen kohdalla kyseinen festivaali on likipitään ainut asia, joka tästä pienestä keskipohjanmaalaisesta kunnasta ylipäättään tiedetään.

Suuret kaupunkitapahtumat käännekohtina

Kolmion kapeaa kärkeä, ja samalla myös kaikkein suurinta tapahtumatyyppiä, edustavat globaalit suur tapahtumat: olympialaiset, jalkapallon MM-kisat ja maailmannäyttelyt (*expot*). Tähän luokkaan kuuluvia tapahtumia on kirjallisuudessa tapana kutsua megatapahtumiksi tai megaspektaakkeleiksi. Sosiologi Maurice Rochen tunnetun määritelmän mukaan megatapahtumat ovat luonteeltaan teatraalisia, laajaan yleisöön vetoavia sekä kansainvälisesti merkittäviä.³¹ Megatapahtumille on ominaista myös ”hybridimäisyys”. Niinpä esimerkiksi olympialaisiin on perinteisesti kuulunut laaja kulttuuriohjelma, samalla kun varhaiset maailmannäyttelyt – joiden kyljestä olympialaisetkin aikanaan kasvoivat – pyrkivät liittämään itseensä inhimillisen elämän kaikki osa-alueet korkeakulttuurista viihteeseen sekä teollisuudesta ja taiteesta urheiluun ja tieteeseen. Kehityskulkua on ohjannut halu laajentaa tapahtumien osallistujajoukkoa keskiluokasta suuriin

kansanjoukkoihin, siten ollen työväestöön; korkeakulttuuristen elementtien rinnalle kaitettiin kansanomaisempaa yhdessäoloa ja viihdettä.³² Megatapahtumien tunnuspiirteenä on edelleen pidetty niiden merkitystä mediatapahtumina. Nykyisten olympialaisten kaltaiset megatapahtumat onkin suuressa määrin rakennettu juuri kansainvälisen median tarpeita silmällä pitäen: kaikki lähtien rakennuksista ja päättyen urheilijoiden ja paikalle saapuneiden fanien ilmeisiin on suunniteltu miellyttämään kansainvälisen yleisön ja sponsoreiden katsetta.³³

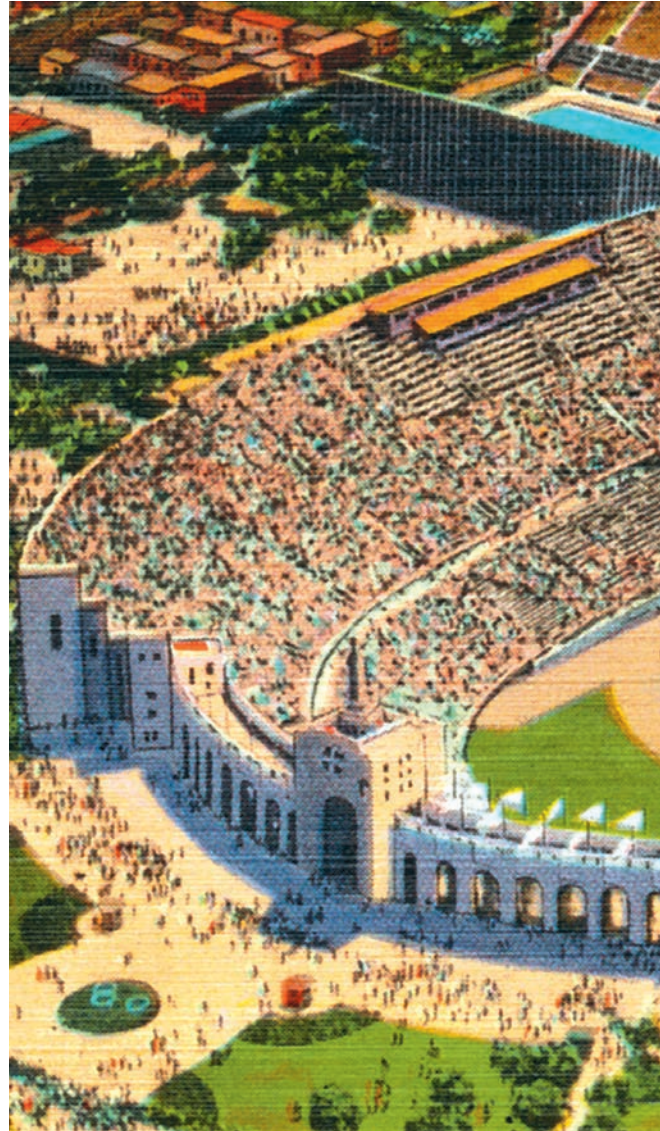
Tarkkaa määritelmää sille, missä vaiheessa tapahtuma muuttuu megatapahtumaksi, on mahdotonta antaa. Rochen mukaan tapahtumaa voidaan kuitenkin alkaa kutsua megatapahtumaksi silloin, kun sen vaikutukset isäntäkaupunkiin ja lähiympäristöön ovat huomattavat. Vaikutuksilla tarkoitetaan tässä paitsi taloudellisia (turismin ja matkailutulujen kasvu, lisääntyneet investoinnit) myös sosiaalisia (kaupunkilaisten lisääntynyt viihtyvyys ja paikallisylypeys, sosiaalisten ongelmien väheneminen) ja kaupunkikuvallisia (uudet rakennukset ja uusi infrastruktuuri) muutoksia. Megatapahtumia onkin yhä enenevässä määrin alettu mieltää kaupunkien kehittämisen katalysaattoreiksi, suurten muutoshankkeiden käynnistäjiksi. Kaupunkien tilalliset muutokset ja palvelutason parantaminen eivät näin ajatellen ole vain tapahtumien sivutuote – kuten vielä ensimmäisten olympialaisten tai maailmannäyttelyiden tapauksessa – vaan niiden tärkeä päämäärä.³⁴

Megatapahtumien vaikutuksista puhuttaessa on kirjallisuudessa usein viitattu Barcelonan

olympialaisiin (1992), joiden yhteydessä toteutettujen massiivisten hankkeiden ansiosta kisojen hieman nukkavierusta isäntäkaupungista kuoriutui eräs maailman suosituimmista matkailukohteista.³⁵ Monet suurten urheilukilpailujen järjestäjät ovat toivoneet voivansa toistaa Barcelonan ihmeen, mutta lopputulos on yleensä ollut sama: kisoista ei ole saatu kannattavia, ja ”Barcelona-efektin” sijaan lopputulemana on pahimmillaan ollut niin kutsuttu ”Montreal-efekti”. Jälkimmäinen termi sisältää viittauksen Montrealin olympialaisiin vuonna 1976, jotka jättivät jälkeensä taloudellisen kurimuksen, josta kisojen isäntäkaupunki vasta äskettäin on toipunut. Montrealin olympialaiset toimivatkin muistutuksena siitä, etteivät suurtaapahtumien vaikutukset ole yksinomaan positiivisia, vaan usein (myös) negatiivisia, tarkasteltiinpa niitä sitten isäntäkaupungin, -maan tai erilaisten paikallisten yhteisöjen kannalta.³⁶

Taloudellisten tappioiden lisäksi huomiota on enenevässä määrin kiinnitetty olympialaisten ja jalkapallon MM-kisojen jälkeen tyhjinä seisoviin stadionkolosseihin – niin sanottuihin ”valkoisiin elefanteihin” – sekä

Ensimmäisen maailmansodan veteraanien muistomerkiksi tarkoitettu Coliseum on isännöinyt molemmat Los Angelesissa järjestetyt olympialaiset (1932 ja 1984). Kolmas kerta saattaa olla näköpiirissä, sillä Los Angeles hakee tosissaan myös vuoden 2024 kesäolympialaisia. Kuva: Wikimedia Commons.

kisojen hakuprosessin ja järjestelyjen yhteydessä esiintyvään, usein laajamittaiseen korrupioon. Viimeistään 1800-luvun lopun suurista näyttelyistä lähtien on myös puhuttu tapahtumien vaihtoehtokustannuksista, toisin sanoen siitä, miten kisoihin investoidut rahat olisi voitu käyttää paikallista yhteisöä ja isäntäkaupunkia paremmin hyödyttävällä tavalla.³⁷ Keskustelu suur tapahtumien vähemmän mairittelevista puolista kävi tavallistakin vilkkaampana Sotšin talviolympialaisten sekä Rion jalkapallon MM-kisojen yhteydessä, ja Qatarissa vuonna 2018 järjestettävistä jalkapallon MM-kisoista paljastuneet yksityiskohdat sekä Kansainvälisen Jalkapalloliitto FIFA:an samoin kuin Olympiakomiteaan liitetyt jatkuvat skandaalit antavat aiheen olettaa, ettei megatapahtumien kritiikki lähi tulevaisuudessakaan tule laantumaan.

Vaikka olympialaisten ja jalkapallon MM-kisojen tapaiset speaktaakkelit pyrkivät suuntaamaan huomiota pois päin sellaisista yhteiskunnallista epäkohdista kuten korrupio, yhteiskunnallinen epätasa-arvo tai vähemmistöjen kohtelu,³⁸ voivat ne itse asiassa samalla myös tuoda näkyvyyttä keskustelusta aikaisemmin ulossuljetuille ryhmille (esimerkiksi Brasilian slummien asukkaat tai Qatarin siirtotyöläiset), jotka pelkällä olemassaolollaan haastavat tapahtuman ympärille rakennetun virallisen kertomuksen. Megatapahtumien tutkimus tarjoaa näin ollen kiinnostavan viitekehyksen mitä moninaisempien yhteiskunnallisten ja urbaanien ilmiöiden tutkimukselle. Historiantutkimuksen näkökulmasta on kuitenkin perusteltua kysyä, onko yllä esitetty megatapahtuman määritelmä liian kapea-alainen varhais-

sempia ja osin nykyisiäkin suur tapahtumia ajatellen. Esimerkiksi Skandinaviassa 1800-luvun aikana järjestetyt teollisuusnäyttelyt eivät olleet samassa merkityksessä globaaleja kuin suuren maailman esikuvansa, mutta jos kriteeriksi otetaan tapahtuman vaikutukset isäntäkaupunkiin ja sen lähiympäristöön, voitaisiin tällaisiakin, paikallisen mittapuun mukaan massiivisia tapahtumia hyvällä syyllä kutsua megatapahtumiksi. Megatapahtuman käsitteen alan laajentaminen on oikeutettua myös siksi, että olympialaisten ja varsinaisten maailmannäyttelyiden tavoin aikalaiset ovat kokeneet myös osan vaikutuspiiriltään suppeammista tapahtumista voimakkaina murroskohtina, vedenjakajina vanhan ja uuden välillä.³⁹

Kiinnostavan ja verrattain vähän tutkitun esimerkin tällaisesta megatapahtumasta tarjoaa myös Pia Koivusen artikkelissa käsiteltävä Moskovan vuoden 1957 nuorisofestivaali. Tapahtuman osallistujien haastatteluihin ja muisteluihin perustuvassa artikkelissaan Koivunen pohtii, millaisiksi moskovalaisten ja ulkomaisten festivaalivieraiden kohtaamiset muodostuivat ja minkälaisia merkityksiä aikalaiset nuorisofestivaalille antoivat. Festivaali järjestettiin Stalinin kuolemaa seuranneena sisäpoliittisen liennytyksen ja osittaisen vapautumisen aikana, ja tavoitteena oli kohentaa Stalinin pitkän valtakauden varjostaman maan imagoa esittelemällä Neuvostoliittoa rauhaa rakastavana ja avoimena valtiona. Moskovan kadut siistittiin roskasta ja ”epämääräisestä aineksesta”, ja kaupunkilaisia koulutettiin kohtaamaan festivaalin länsimaisia osanottajia.

Monien suurten tapahtumien tavoin myös Moskovan vuoden 1957 nuorisofestivaali koettiin aikalaisten maailmankuvaa ravistelleena, mahdollisesti jopa käänteentekeväenä tapahtumana. Vaikka nuorisofestivaalilla pyrittiin ennen kaikkea Neuvostoliittoa leimanneiden negatiivisten käsitysten muuttamiseen, se muokkasi Koivusen mukaan myös monin tavoin kaupungin asukkaiden sekä festivaaliin osallistuneiden neuvostoliittolaisten nuorten käsityksiä lännestä ja länsimaaisista ihmisistä. Länsimaisten vieraiden kautta moskovalaiset saivat mahdollisuuden tutustua vaihtoehtoiseen maailmaan, jonka moni havaitsi vähemmän dekadentiksi ja aggressiiviseksi, kuin mitä virallisessa neuvostoideologiassa oli tapana väittää. On myös esitetty arvioita siitä, että nuorisofestivaali ei pelkästään ravistellut moskovalaisten käsityksiä, vaan yhtäältä myös edesauttoi Neuvostoliiton vähittäistä avautumista.

Metropolien peilissä

Megatapahtumaksi voidaan hyvällä syyllä kutsua myös Timo Vilénin artikkelissa käsiteltävää, jo aikaisemmin puheena ollutta Tukholman vuoden 1897 yleistä taide- ja teollisuusnäyttelyä. Kuten Vilén artikkelissaan osoittaa, Tukholman näyttelyn synnyttämät aallot kävivät korkeina myös Suomessa. Näyttelyn näki arviolta 4 000 suomalaista, ja nekin, joilla ei ollut mahdollisuutta vierailta Tukholmassa, pääsivät siitä osallisiksi sanomalehtien välityksellä. Tukholman näyttelyä voidaankin pitää eräänä 1890-luvun lopun tärkeimmistä

mediatapahtumista paitsi Ruotsissa myös Suomessa, ja aivan selvää myös on, että näyttely ansaitsee lukunsa molempien maiden turismin historiassa.

Tukholman näyttely antoi lisäpontta myös suomalaista teollisuusnäyttelyä koskeneelle keskustelulle, jota oli lämmitelty tasaisin väliajoin aina vuonna 1876 Helsingin Kaivopuistossa järjestetystä Suomen ensimmäisestä yleisestä näyttelystä lähtien.⁴⁰ Vaikka suunnitelmat aikaisempaa mahtipontisemman suomalaisen teollisuusnäyttelyn järjestämisestä lopulta kariutuivat, avaavat Helsingin näyttelysuunnitelmia sekä Tukholman näyttelyä käsitelleet lukuisat kirjoitukset kiinnostavia näköaloja näyttelyiden ja kaupunkien välisessä suhteessa 1800-luvun lopulla tapahtuneisiin muutoksiin. Suurin osa näyttelyn puolesta esitetyistä argumenteista puhui suomalaisen teollisuuden kilpailukyvyn sekä kansallisen identiteetin vahvistamisesta, mutta osassa puheenvuoroja näyttelyn hyödyllisyyttä perusteltiin nimenomaan isäntäkaupungin – tässä tapauksessa Helsingin – tarpeista käsin. 1800-luvun lopulla tämän kaltaiset mielipiteet olivat vielä vähemmistössä, mutta se, että niitä ylipäättään esitettiin julkisuudessa, kertoo jotakin 1800-luvun lopulla tapahtuneesta tapahtumien ja kaupunkien välisen suhteen uudelleenarvioinnista.

Tärkeä on myös Vilénin huomio siitä, että Tukholman näyttely ja teollisuus- ja maailmannäyttelyt yleisemminkin muokkasivat myös suomalaisten käsityksiä omasta pääkaupungistaan: kuten aikaisemmin jo todettiin, näyttelyt toimivat eräänlaisina peileinä, joihin katsellessaan suomalaiset näkivät – tai olivat

näkevinään – millainen tulevaisuus Helsingiläkin oli edessään. Asetelma ei tietenkään ollut uusi sen enempää kuin poikkeuksellisenkaan, sillä Tukholma ja sen lukuisat instituutiot olivat jo pitkään edustaneet tärkeää ja useissa tapauksessa kaikkein tärkeintä viiteryhmää Helsingin virka- ja luottamusmiehille. Näin voidaan päätellä esimerkiksi kaupungin virkamiesten ulkomaille suuntautuneita opintomatkoja koskevista tilastoista: merkittävä osa Helsingin virkamiesten matkoista suuntautui juuri Tukholmaan, Suomen entiseen pääkaupunkiin, johon Helsingin kehitystä nykyisinkin on tapana verrata.⁴¹

Toisen suomalaisittain – ja ruotsalaisittain – tärkeän urbaanin ”peilin” muodosti Saksan keisarikunnan pääkaupungiksi vuonna 1871 kohotettu Berliini. Tukholmasta poiketen Berliiniin ei tosin koskaan muodostunut huomattavaa suomalaisyhteisöä, mutta suuri joukko suomalaisia opiskelijoita, tutkijoita sekä virka- ja luottamusmiehiä haki kuitenkin 1800- ja 1900-lukujen taitteessa oppia Berliinistä.⁴² Marjatta Hietalan laatimassa läpileikkauksessa analysoidaan, millaisten tekijöiden varaan Berliinin vetovoimaisuus puheena olevan ajanjakson aikana rakentui. Opiskelijoista ja tutkijoista puhuttaessa selitys on yksinkertainen: ennen kansallissosialistien valtaannousua Saksa edusti miltei millä tahansa tieteenalalla maailman huippua, ja monet maailman arvostetuimmista tieteellisistä instituuteista sijaitsivat juuri Berliinissä. Kaupunkien virka- ja luottamusmiehet – lääkärit, opettajat, kirjastonhoitajat, arkkitehdit, kaupungininsinöörit – taas näkivät Berliinissä tieteelliseltä ja rationaaliselta pohjalta rakennetun modernin malli-

kaupungin, jonka asettaman esimerkin mukaisesti myös suomalaisia kaupunkeja tuli kehittää.⁴³

Hietalan asettamaan, Berliinin vetovoimaisuutta koskevaan kysymykseen ei kuitenkaan voida vastata tyydyttävästi, ellei vastaukseen sisällytetä myös erilaisia kulttuurisia, kielellisiä ja historiallisia syitä, joiden johdosta Suomesta on perinteisesti lähdetty Saksaan opiskelemaan. Maantieteellä ja liikenneyhteyksillä oli niilläkin oma roolinsa. Berliini sijaitsi suomalaisittain lähellä, ja Helsinki–Pietari-radnan valmistuttua vuonna 1871 matka Helsingistä Saksan pääkaupunkiin kesti enää ”vaivaiset” kolme vuorokautta.⁴⁴ Laajemmassa katsannossa Berliinin vetovoimaisuutta selittävät myös kaupungin edullinen hintataso sekä erilaisille vähemmistöille suopea ilmapiiri, jotka osaltaan auttoivat tekemään Berliinistä taiteellisen ja kulttuurisen keskuksen, jollaisena kaupunki etenkin 1920-luvulla tunnettiin.

Se, millaisena aikakauden Berliini nähtiin, riippui kuitenkin vahvasti siitä, kenen näkökulmasta asiaa katsoi. Niinpä se, mikä osalle kirjailijoista oli tärkein syy matkustaa Berliiniin, saattoi osalle tutkijoista edustaa pelkkää halpahintaista houkutusta, jolle kunnon tiedemiehen ei pitänyt antautua. Berliinin vapaa mielisyyttä samoin kuin sen paljon puhuttu ”paheellisuus” eivät nekään olleet kaikkien mieleen, vaan edustivat esimerkiksi Waltarin tapaiselle kirjailijalle rappiota, jolta Helsinki toistaiseksi oli säästynyt, kiitos syrjäisen sijaintinsa. Yhtä kaikki, 1930-luvun alussa ”iloinen” ja ”vapaa mielinen” Berliini sai väistyä kansallissosialistisen Berliinin tieltä; aikaisemmin niin avoin kaupunki kääntyi sisäänpäin

natsien harjoittaman terrorin ja kansallismielisen politiikan pakottamana, ja 1930-luvun loppuun tultaessa Berliinin vetovoiman voi jo sanoa kääntyneen vastakohtakseen.

Ajatus suurten kaupunkien paheellisuudesta ei tietenkään koskenut vain Berliiniä, vaan se liitettiin usein myös toiseen suomalaisten kannalta tärkeään suurkaupunkiin, Pietariin. Jälkimmäisessä tapauksessa arvosteluun sekoittui huolta Suomen kansallisen kulttuurin ja koko kansallisen olemassaolon tulevaisuudesta: pelättiin, että Suomen rajan tuntumassa sijainnut kasvoton metropoli nielaisi sisuksiinsa kansallisesta olemassaolostaan taistelevan piskuisen kansakunnan – tai ainakin merkittävän osan sitä. Pelkoon olikin tiettyä aihetta, sillä vuosisadan vaihteeseen tultaessa Pietarista oli tullut ”Suomen toiseksi suurin kaupunki”. Nimityksellä on tapana viitata siihen, että Pietarissa asui kyseisenä aikana enemmän suomalaisia kuin ”Suomen kolmanneksi suurimmassa kaupungissa”, Turussa. Huomionarvoista kuitenkin on, ettei Pietari juurikaan houkutellut suomalaisia opiskelijoita tai virkamiehiä, vaan etupäässä käsityöläisten, palvelijoiden ja nuohoojien tapaisia ammattiryhmiä sekä tietenkin nousujohteisesta virkaurasta haaveilevia upseereita ja insinöörejä. Pietari muodosti myös pohjatomat markkinat suomalaisille tuotteille. Erityisen voimakkaana itäisen metropolin vaikutus tuntui Viipurissa ja Karjalankannaksen Suomeen kuuluneissa osissa, joihin venäläinen, parhaimmillaan noin 50 000 asukkaaseen noussut kesäasutus löi omintakeisen leimansa.⁴⁵

Moninaiset katseet

Usein siteeratussa teoksessaan sosiologi John Urry kirjoittaa turistin katseesta (*tourist gaze*). Urryn keskeinen ajatus on, että turistin kokemusta hallitsevat näköaisti ja visuaalisuus. Matkailijan kokemuksen kannalta keskeistä on siis katsominen, mutta sitä, mihin hänen katseensa tarkentuu, määrittelevät erilaiset aikaan ja paikkaan sidotut sosiaaliset, kulttuuriset ja taloudelliset seikat. Tämä käy ilmi myös useista tämän kirjan artikkeleista.⁴⁶ Kysymys utilitaristisen kaupungin ja pittoreskin maiseman suhteesta on tässä suhteessa erityisen kiinnostava. Vaikka Suomessa matkailijoiden katseet kohdistuivat turismin varhaisvuosina usein ”koskemattomaan” erämaaluontoon, myös kaupungit ovat pitkään olleet tärkeitä kohteita matkailijan katseelle. Kuten Maunu Häyrynen on tuonut esille, itse asiassa suomalais-kansallisessa maisemakuvastossa kaikkein kuvatuinta yksittäistä maisemaa on edustanut Helsinki, maan pääkaupunki, eikä Kolin tapainen erämaa tai saaristo.⁴⁷

Kaupunki- ja luonnonmaiseman välistä suhdetta valottaa tässä teoksessa myös Mirja Mäntylän kirjoittama artikkeli. Sen lisäksi, että Mäntylän kirjoitus avaa rinnakkaisen näkökulman edellisessä luvussa sivuttuun suurkaupunkitematiikkaan, artikkeli toimii kiinnostavana johdantona kansainvälisen konferenssiturismin historiaan. Tarkemmin sanoen Mäntylä tarkastelee Pietarissa vuonna 1897 järjestettyä kansainvälistä geologikongressia, jonka yhteydessä noin sata maailman johtavaa geologia matkusti Suomeen tutustuakseen Tampereeseen ja sen lähiseutuun. Suomessa

ei maan tiede- ja asiantuntijapiirien pienuudesta johtuen järjestetty merkittäviä kansainvälisiä kongresseja ennen 1900-lukua, mutta kuten Mäntylä artikkelissaan osoittaa, ulottuvat suuriruhtinaskunnan lähialueilla – lähinnä tietenkin Pietarissa ja Tukholmassa – järjestettyjen suurten kongressien vaikutukset toisinaan välillisesti myös Suomeen. Osa Pietarissa järjestettyjen kongressien vieraista pistäytyi näet matkansa yhteydessä Suomeen, toisinaan omasta aloitteestaan, toisinaan suomalaisten kollegojensa kutsumina ja joskus – niin kuin puheena olevan kongressin tapauksessa – Suomen Senaatin kutsusta.

Artikkelissaan Mäntylä analysoi yhtäältä sitä, millaisena ekskursion isännät halusivat Tamperetta vierailleen esitellä sekä toisaalta sitä, minkälaisena kaupunki ja sen lähiympäristö ulkomaisten vieraiden silmin – ja heidän kameroidensa linssien läpi – näyttäytyi. Artikkelit kannustaa samalla myös pohtimaan tapahtumien ja kaupungin välistä monimutkaista suhdetta, yhtälöä, johon 1800-luvun lopun Tampereen tapauksessa sisältyivät myös suuret teollisuuslaitokset ja lähialueiden kartanot, joiden ympärille kaupungin julkinen elämä suurelta osin keskittyi. Luonnonympäristön ohella paikalliset isännät halusivat esitellä Tamperetta modernina teollisuuskaupunkina, mutta modernin Tampereen sijaan suuren maailman vieraisiin tekivät kuitenkin vaikutuksen alueen säätyläisten vieraanvaraisuus, Suomen luonto, maanviljelys, sivistystyö sekä tavallisen rahvaan rehellisyys. Voi siten sanoa, että isäntien yrityksistä huolimatta kaupunkia ei nähty puilta ja paikallisilta harjumuodos-

telmilta, joita useimmat konferenssivieraat olivat virittäytyneet katsomaan.

Kaupunkia katsovan ja kaupungissa liikuvan matkailijan katsetta on pyritty ohjailemaan esimerkiksi kirjallisuuden ja aivan erityisesti opaskirjallisuuden avulla. Jo 1800-luvulla kaupungeissa vierailleet turistit seuralivat uskollisesti matkaopaskirjojen viitoittamia reittejä,⁴⁸ ja tämänkin kirjan artikkeleissa esitellyt kaupunkiin saapuneet vieraat Tukholmassa, Tampereella, Helsingissä ja Moskovassa saivat eteensä valmiin ohjelman, jossa katseen arvoiset kohteet oli tarkkaan määriteltä. Selvää on myös se, ettei matkailijoiden ja kaupunkilaisten ohjailu – tai oikeammin kontrolli ja valvonta – ole nykypäivänä vähentynyt, pikemminkin päinvastoin. Valvontakameroista ja aidatuista tiloista on tullut arkipäivää, ja esimerkiksi Etelä-Afrikan jalkapallon MM-kisoissa vuonna 2010 kisaturistit pyrittiin ohjaamaan huolellisesti rajattuihin tiloihin, joista kaupungin arkitodellisuus sekä kaikki ei-toivotut symbolit oli suljettu pois.⁴⁹

Matkailijan katseeseen liittyy olennaisesti myös kysymys vieraan kulttuurin katsomisesta ja kohtaamisesta.⁵⁰ Tähän tematiikkaan kiinnittyy Aulikki Litzenin artikkeli, jonka punaisena lankana on kysymys siitä, miten

Helsingin kaupungin matkailijakartta, Kivipaino Tilgmann Stentryckeri 1930. Kartan kääntöpuolella on pieni kartta Helsingin lähiympäristöstä ja luetteloita nähtävyyksistä, ravintoloista ja muista mahdollisista matkailijan tarvitsemista palveluista suomeksi ja ruotsiksi. Kuva: Helsingin kaupungin-museo.

A
B
C
D
E
F
G
H
I
J
K

KESKUSKAUPUNKI ALUE OHIKÄSKEÄTÄ

15

14

13

10

2

6

20

Kaupunginosa
Kärsäkö
Raitiotie
Säävä
Omakäyttö
Höyryläinlinja
Jämsälinja

Hännesari
Äntöholmen

MERISATAMA
HAVSHAMNEN

Bunissaari
B. Uggsholmen

Pormestarinleppo
Borgmästarehåbet

Kyläsari
Byholm
Kana
Hönan
SÖRNÄISTEN SATAMA
SÖRNÄS HAMN
Hansholma
Kansholmen
Sumppari
Sumparn
Nihti
Knekten
Pohjois satama
NORRA HAMNEN
Tervasaari
Tjärholmen
Valkosaari
Blekholmen
Luoto
Klippan
Ryssäsaari
Ryssholmen
Puolimaasaari
Hälvågsholmen

YÖÖLÖN LAHTI
TÖLÖ VIKEN

ELÄINPÖYDÖN LAHTI
Djursgårds Viken

KÄSÄNVIENEN LAHTI
Käsänselkä Viken

SILTAVUOREN SATAMA
Brobergshamnen

Pohjois satama
Norra Hamnen

ETELÄSATAMA
Södra Hamnen

KIETÄLAHTI
Sandviken

RUOHOLAHTI
Gräs Viken

LAPINLAHTI
Lappviken

TAIVALLAHTI
Toesvikeni

HUMALALAHTI
Humalaviken

Suomen Rooman-instituutissa Villa Lantessa eri vuosikymmeninä vierailleet opintomatkaajat ovat katsoneet ikuista kaupunkia: mikä on pysynyt samana ja mikä muuttunut tarkastelun kohteena olevan liki 60 vuotta kattavan ajanjakson aikana? Suomen Rooman-instituutin toiminta alkoi vuonna 1954, ja vuoteen 2012 mennessä noin 4000 suomalais-ta opiskelijaa, tutkijaa, opettajaa tai taiteilijaa oli asunut Roomassa Villa Lanten vieraana. Laajaan haastatteluaineistoonsa tukeutuen Litzen osoittaa, kuinka Villa Lanten kävijöiden oma tausta sekä heidän asemansa josakin matkailijoiden ja maahanmuuttajien välimaastossa ovat muovanneet heidän Rooman-katsettaan. Kuten artikkelista käy ilmi, Roomaa on katsottu myös sukupuolittunein ja mitä suurimmassa määrin myös ”sukupolvittunein” silmin: vaikka kaikkien jakama Rooma on ollut yhtä aikaa myyttinen ja arkinen, on siitä, mikä ensimmäiselle sukupolvelle oli eksoottista, tullut myöhemmille Villa Lanten kävijöille valtavirtaa. Rooman kokeminen tuntuisi monien kohdalla vaikuttaneen myös siihen, miten oma kotikaupunki Suomessa on koettu: suomalaisia kaupunkeja on alettu katsoa roomalaisin tai suurkaupunkilaisin silmin. Rooman kokemus on jäänyt elämään.

Vaikka katseen metafora on usein tapana liittää juuri turistiin, voidaan sitä soveltaa hyvin myös muihin kaupunkia tarkasteleviin ryhmiin, olivatpa kyseessä sitten kaupunkilaiset, kaupunkisuunnittelijat ja muut asiantuntijat tai erilaiset kielelliset ja etniset yhteisöt. Erään varsin näkyvän kaupunkeja tarkastelevan ryhmänsä muodostavat opiskelijat, joiden suhde kaupunkeihin on perinteisesti

ollut tiivis. Yliopistokaupunkeihin muuttaneet opiskelijat ovat myös antaneet uudelle kotikaupungilleen erilaisia paikkaan sidottuja merkityksiä, joita analysoidaan Mervi Kaarnisen artikkelissa helsinkiläisten opiskelijoiden paikkojen ja topobiografian näkökulmasta. Humanistisen maantieteen traditioon nojaten Kaarninen viittaa paikalla institutionaalisen tai abstraktin tilan vastakohtaan, omakohtaisesti tuotettuun tilaan, jota kukin katsoo ja tulkitsee oman merkitysketjikkonsa läpi. Tila ei siis ole paikka, mutta siitä tulee sellainen kertomusten, muistelujen sekä yhdessä tuotettujen merkitysten kautta. Aihetta lähestytään muistelmaj- ja elämäkertakirjallisuuden esimerkkien kautta alkaen Zacharis Topeliuksen päiväkirjamerkinnöistä 1830-luvulla. Opiskelijoiden Helsinki näyttäytyy Kaarnisen artikkelissa moninaisena ikonisten ja kadotettujen paikkojen, uusien ja vakiintuneiden reittien sekä jaettujen ja sukupuolittuneiden tilojen kudelmana. Keskeisiä kaupunkitilaan sijoituneita opiskelijaidentiteetin performansseja ovat olleet juhlat, kulkueet ja marssit, joiden kautta jotkut kaupungin paikat ovat muuttuneet tai heränneet eloon ”opiskelijoiden tiloina”.

On kuitenkin huomattava – ja näin Kaarnisenkin tekee – että vaikka opiskelijat ovat olleet tai heistä on tullut osa kaupunkia, on monien Helsinkiin muuttaneiden opiskelijoiden katsetta kuitenkin ohjannut kokemus jonkinasteisesta ulkopuolisuudesta. Olennaista on myös korostaa, että kaupunkilaiset tai turistit eivät ole vain kaupunkitilaan liittyvien kertomusten passiivisia vastaanottajia, vaan uusien urbaanien kertomusten aktiivisia luojia. Katseen

metafora onkin omiaan alleviivaamaan, että kaupunkiin ja kaupunkitilaan liitetyt kulttuuriset merkitykset ovat sekä yksilöllisiä että kollektiivisia, jollekin ryhmälle yhteisiä ja aika ajoin myös konfliktissa toisiinsa nähden.⁵¹ Ei myöskään sovi unohtaa, että kaupunkia tarkastelevien ryhmien katsetta, kulkureittejä ja osallistumista voidaan ohjaila vain määrättyyn rajaan saakka; se, mitä katsojan odotetaan näkevän ja tekevän ja se, mitä hän viime kädessä näkee ja tekee, tulkitsee ja muistaa, ovat kaksi eri asiaa. Katseen politiikkaa ja siihen kytkeytyviä teknologioita

viktoriaanisen ajan Englannissa tarkastellut Chris Otter asettaakin kyseenalaiseksi niin kaiken näkevän ja tietävän panoptikonin kuin kaupungin katuja täydellisessä näkymättömyydessä vaeltavan flanöörinkin kaupunkitilaa koskevana hegemonisina visuaalisina luokitteluina. Otterin mukaan vallankäyttö viktoriaanisessa Englannissa oli keskeinen osa kaupunkitilan visuaalisia järjestelyitä, mutta myös tietynasteinen vapaus liikkua, katsoa, näkyä ja piiloutua oli järjestelmään sisäänrakennettua.⁵² Katulampun valoon on aina jäänyt varjoja.

VIITTEET

- 1 Ks. esim. Janes 2009, 110; Hedgcocke, Guy, Bilbao's Guggenheim continues to divide – *Deutsche Welle*, June 6, 2012, <http://www.dw.com/en/bilbaos-guggenheim-continues-to-divide/a-15904659>.
- 2 Guggenheim Helsinki, www.guggenheimhki.fi/arkkitehtuurikilpailu (luettu 9.10.2015).
- 3 Dicks 2003, 1.
- 4 Ward 1998. Ks. myös Kearns & Philo 1993.
- 5 Bennet 1995; Dicks 2003; Syrjämäa 2007, 71–72; Syrjämäa 2010b, 67–68. Maailmannäyttelyt toki jättivät jälkeensä pysyviäkin rakennelmia. Näistä tunnetuimpia on Pariisiin vuoden 1889 maailmannäyttelyyn rakennettu Eiffel-torni.
- 6 Dicks 2003, 5; Otter 2008, 77–82.
- 7 Bennet 1995. Kulttuuriperintöön kytkeytyvästä visuaalisuudesta ks. Watson & Waterton (2010).
- 8 Kaupunkien valaistuksesta, katujen nimeämisestä ja talojen numeroinnista ks. Otter 2008. Sanomalehdistöstä paikallistason kontrollin välineenä ks. Croll 1999.
- 9 Syrjämäa 2010b, 80.
- 10 von Saldern 2003.
- 11 Kavanagh 1997, 3–4. Samaan aikaan kaupunginmuseoiden kanssa kehittyi myös kansallismuseoinstituutio.
- 12 Nykypäivän kaupunginmuseoista ks. Tisdale 2013.
- 13 Freestone & Amati 2014.
- 14 Schuster 2001, 376
- 15 Räsänen 2003, 44–47.
- 16 Hälikkä 2003, 15.
- 17 Festivaalin käsitteestä, ks. esim. Getz 1991; Giorgi & Sassabelli & Delanty 2011; Quinn 2013, 14–17, 46–50.
- 18 Ibid.
- 19 Terho 2003, 313.
- 20 Ks. esim. Richards & Palmer 2010, 27–31.
- 21 Visit Helsinki, <http://www.visithelsinki.fi/en> (luettu 1.2.2016).
- 22 Ks. esim. Richards & Palmer 2010; Scott 2000, 2–4; Florida 2002.
- 23 Richards & Palmer 2010; Connell & Page 2010; Getz 2010; Richards, de Brito & Wilks 2013.

- 24 Roche 2000; Horne & Manzenreiter 2006; Gold & Gold 2007.
- 25 Hyvän johdannon tapahtuman käsitteeseen sekä erilaisiin tapahtumamuotoihin tarjoaa Quinn 2013.
- 26 Getz 1991; Getz 2008.
- 27 Ritchie 1984, 2. Ks. myös Hall 1989; Hall 1992, 1.
- 28 Getz 1991; Getz 2008.
- 29 Richards & Palmer 2010, 66,198; Getz 2013, 43-44, 318.
- 30 Tohmo 2005; Lemmetyinen, Go & Luonila 2013.
- 31 Roche 2000, 1.
- 32 Ks. esim. Rydell 1987; Greenhalgh 2000, Rydell 1993; Gilbert 1994; Roche 2000; Allwood 2001; Syrjämaa 2007; Gold & Gold 2007; Greenhalgh 2011.
- 33 Megatapahtumista mediaspektaakkeleina, ks. esim. Roche 2000; Kolamo 2014.
- 34 Roche 2000; Poynter & MacRury 2009; Kolamo 2014. Megatapahtumien määritelmästä, ks. myös esim. Getz 2013, 44-45.
- 35 Mondús 2007.
- 36 Ks. esim. Latouche 2007; Rojek 2013.
- 37 Roche 2000; Horne & Manzenreiter 2006; Gold & Gold 2007; Kolamo 2014.
- 38 Ks. esim. Rojek 2013; Kolamo 2014, 39.
- 39 Tapahtumista murroskohtina ks. Ekström 1994; Syrjämaa 2009. Vrt. Hall, 1992; Getz 1998.
- 40 Smeds 1996, 133-141; Syrjämaa 2009; Syrjämaa 2010a.
- 41 Hietala 1992, 249-250.
- 42 Ibid.
- 43 Ibid. Ks. myös Nikula 1981. Berliinin ja Pariisin erilaisesta vetovoimasta ks. Ranki 2006.
- 44 Hietala 2002, 524.
- 45 Engman 2004; Engman 2005; Engman 2007; Vihavainen 2011; Vihavainen 2013.
- 46 Urry 2002, 145-151.
- 47 Häyrynen 2005, 72.
- 48 Koivunen 2006, 123.
- 49 Kolamo 2014.
- 50 Syrjämaa 2007, 72.
- 51 Kervanto Nevanlinna 2002, 21; Rodman 2003, 205; Miller 2003.
- 52 Otter 2008, 258.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Kirjallisuus

Allwood, John (2001), *The Great Exhibitions 150 Years*. Revised by Ted Allan and Patrick Reid. London: Exhibition Consultants.

Bennet, Tony (1995), *The Birth of the Museum. History, Theory, Politics*. London & New York: Routledge.

CConnell, Joanne & Page, Stephen (2010), Introduction. Progress and Prospects – An Overview of Event Tourism. – Joanne Connell & Stephen Page (toim.), *Event tourism. Critical Concepts in Tourism, volume I: The Evolution of*

Event Tourism: Concepts and Approaches. London: Routledge, 1-18.

Croll, Andy (1999), Street Disorder, Surveillance and Shame: Regulating Behaviour in the Public Spaces of the Late Victorian British Town. *Social History* 24: 3, 250-268.

Dicks, Bella (2003), *Culture on Display: the Production of Contemporary Visitability*. Buckingham: Open University Press.

Ekström, Anders (1994), *Den utställda världen. Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar*. Stockholm: Nordiska Museet.

- Engman, Max (2004), *Pietarinsuomalaiset*. Helsinki: WSOY.
- Engman, Max (2005), *Suureen itään. Suomalaiset Venäjällä ja Aasiassa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Engman, Max (2007), *Raja. Karjalankangas 1918–1920*. Helsinki: WSOY.
- Florida, Richard (2002), *The Rise of the Creative Class, and How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Freestone, Robert & Amati, Marco (2014), Town Planning Exhibitions. – Robert Freestone & Marco Amati (toim.), *Exhibitions and the Development of Modern Planning Culture*. Surrey: Ashgate, 1–18.
- Getz, Donald (1991), *Festivals, Special Events and Tourism*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Getz, Donald (2008), Event Tourism. Definition, Evolution, and Research. *Tourism Management* 29: 3, 403–428.
- Getz, Donald (2013), *Event Studies*. London: Routledge.
- Gilbert, James (1994), World's Fairs as Historical Events. – Robert W. Rydell & Nancy Gwinn (toim.), *Fair Representations: World's Fairs and the Modern World*. Amsterdam: VU University Press.
- Giorgi, Liana, Sassatelli Monica & Delanty, Gerard (2011), *Festivals and the Cultural Public Sphere*, New York & London: Routledge.
- Gold, John & Ward, Stephen V. (toim.) (1994), *Place Promotion: The Use of Publicity and Marketing to Sell Towns and Regions*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Gold, John R. & Gold, Margaret M. (2005), *Cities of culture: staging international festivals and the urban agenda, 1851–2000*. Aldershot: Ashgate.
- Gold, John R. & Gold, Margaret M. (toim.) (2007), *Olympic Cities. City Agendas, Planning, and the World's Games, 1896–2012*. London & New York: Routledge.
- Greenhalgh, Paul (2000), *Ephemeral vistas. The expositions Universelles. Great Exhibitions and World's Fairs, 1851–1939*. Manchester: Manchester University Press.
- Greenhalgh, Paul (2011), *Fair World: A History of World's Fairs and Expositions from London to Shanghai 1851–2010*. Winterbourne, Berkshire: Papadakis.
- Hall, Colin (1992), *Hallmark tourist events*. London: Bellhaven Press.
- Hall, Colin (1989), The Definition and Analysis of Hallmark Tourist Events. *GeoJournal* 19:3, 263–268.
- Handelman, Don (1998), *Models and Mirrors. Towards an Anthropology of Public Events*. New York & Oxford: Berghahn books.
- Hedgecoe, Guy. "Bilbao's Guggenheim continues to divide". *Deutsche Welle*, June 6, 2012, <http://www.dw.com/en/bilbaos-guggenheim-continues-to-divide/a-15904659>.
- Hietala, Marjatta (2002), Kansainväliset yhteydet. – Päiviö Tommila & Allan Tiitta (toim.), *Suomen tieteen historia 4. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulta lähtien*. Helsinki: WSOY.
- Hietala, Marjatta (1992), *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta: Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917. 1. Innovaatioiden ja kansainvälistymisen vuosikymmenet*. Helsinki: Suomen historiallinen seura & Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Horne, John & Manzenreiter, Wolfram (toim.) (2006), *Sports mega-events: social scientific analyses of a global phenomenon*. Malden, MA.: Blackwell Publishing.
- Hälikkä, Riikka (2003), Juhliva keisari, juhлива Rooma. – Taina Syrjämaa (toim.), *Vallan juhlat. Juhlivan vallan kulttuuri antiikista nykypäivään*. Turku: Kirja-Aurora, 15–29.
- Häyrynen, Maunu (2005), *Kuwaittu maa. Suomen kansallisen maisemakuvaston rakentuminen*. Helsinki: SKS.
- Janes, Robert R. (2009), *Museums in a Troubled*

- World. Renewal, Irrelevance Or Collapse?* New York: Routledge.
- Kavanagh, Gaynor (1997), Buttons, Belisha Beacons and Bullets: City Histories in Museums. – Gaynor Kavanagh & Elizabeth Frostick (toim.), *Making City Histories in Museums*. Leicester: Leicester University Press, 1–18.
- Kearns, Gerry & Philo, Chris (1993), *Selling places: the city as cultural capital, past and present*. Oxford: Pergamon.
- Kervanto Nevanlinna, Anja (2002), *Kadonneen kaupungin jäljillä. Teollisuusyhteiskunnan muutoksia Helsingin historiallisessa ytimessä*. Helsinki: SKS.
- Koivunen, Leila (2006), Nähtävyyksiin tutustumassa. – Leila Koivunen, Taina Syrjämaa & Ilse-Mari Söderholm (toim.), *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 121–134.
- Kolamo, Sami (2014), *FIFA:n valtapeli. Etelä-Afrikan jalkapallon MM-kisat 2010 keskitetynä mediaspektaakkelina*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Latouche, Daniel (2007), Montreal 1976. – John R. Gold & Margareth M. Gold (toim.), *Olympic Cities. City Agendas, Planning, and the World's Games, 1896–2012*. London & New York: Routledge.
- Lemmetyinen, Arja, Go, Frank & Luonila, Meri (2013), The relevance of cultural production – Pori Jazz – in boosting place brand equity. *Place Branding and Public Diplomacy* 9, 164–181.
- Miller, James Michael (2003), *The Representation of Place: Urban Planning and Protest in France and Great Britain, 1950–1960*. Aldershot: Ashgate.
- Mondús, Francisco-Javier (2007), Barcelona 1992. – John R. Gold & Margareth M. Gold (toim.) *Olympic Cities. City Agendas, Planning, and the World's Games, 1896–2012*. London & New York: Routledge.
- Nikula, Riitta (1981), *Yhtenäinen kaupunkikuva 1900–1930: suomalaisen kaupunkirakentamisen ihanteista ja päämääristä, esimerkkeinä Helsingin Etu-Töölö ja Uusi Vallila*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Otter, Chris (2008), *The Victorian eye: a political history of light and vision in Britain, 1800–1910*. Chicago: University of Chicago Press.
- Poynter, Gavin & MacRury, Iain (2009), *Olympic Cities: 2012 and the Remaking of London (Design and the Built Environment)*. Farnham: Ashgate.
- Quinn, Bernadette (2013), *Key Concepts in Event Management*. London: Sage.
- Ranki, Kristiina (2006), Berliini vai Pariisi? Suomalaisia mielikuvia saksalaisuudesta ja ranskalaisuudesta 1880–1914. – Aleksanteri Suvioja & Erkki Teräväinen (toim.), *Kahden kulttuurin välittäjä. Hannes Saarisen juhla-kirja*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 135–146.
- Richards, Greg, de Brito, Marisa & Wilks, Linda (toim.) (2013), *Exploring the social impacts of events*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Richards, Greg & Palmer, Robert (2010), *Eventful Cities. Cultural Management and Urban Revitalization*. Oxford: Elsevier.
- Richie, J.R.B. (1984), Assessing the impacts of hallmark events: conceptual and research issues. *Journal of Travel Research* 23 (1), 2–11.
- Roche, Maurice (2000), *Mega-events and Modernity: Olympics, Expos and the Growth of Global Culture*. London: Routledge.
- Rodman, Margaret C. (2003), Empowering place: multilocality and multivocality. – Setha M. Low & Denise Lawrence-Zúñiga (toim.), *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*. Malden, MA: Blackwell, 204–223.
- Rojek, Chris (2013), *Event Power: How Global Events Manage and Manipulate*. Los Angeles: Sage.
- Rydell, Robert W. (1987), *All the World's a Fair: Visions of Empire at American International Expositions, 1876–1916*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rydell, Robert W. (1993). *World of Fairs: The Cen-*

- turey-of-Progress Expositions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Räsänen, Marika (2003), Kaupunki keskiajan uskonnollisten juhlien näyttämönä. – Syrjämää, Taina (toim.), *Vallan juhlat. Juhlivan vallan kulttuuri antiikista nykypäivään*. Turku: Kirja-Aurora, 31–55.
- Schuster, Mark (2001), Ephemera, Temporary Urbanism, and Imaging. – Lawrence J. Vale & Sam Bas Warner Jr. (toim.), *Imaging the City. Continuing Struggles and New Directions*. New Brunswick: CUPR Books.
- Scott, Allen J. (2000), *The Cultural Economy of Cities*. London: Sage.
- Smeds, Kerstin (1996), *Helsingfors – Paris. Finlands utveckling till nation på världsutställningarna 1851–1900*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Syrjämää, Taina (2007), *Edistyksen luvattu maailma. Edistysusko maailmannäyttelyissä 1851–1915*. Helsinki: SKS.
- Syrjämää, Taina (2009), Making Difference, Seeking Sameness. Negotiating Finnishness and Foreignness in an Exhibition. – Anne Folke Henningsen, Leila Koivunen & Taina Syrjämää (toim.), *Nordic Perspectives on Encountering Foreignness*. Turku: University of Turku, 27–40.
- Syrjämää, Taina (2010a), Näyttelypaviljonki uudenaikaisena kansainvälisenä toiminnan ja tulkinnan tilana Kaivopuistossa vuonna 1876. *Historiallinen aikakauskirja* 108:1, 29–46.
- Syrjämää, Taina (2010b), Taiteen kansallisuus ja kansainvälisyys. Paviljongit ja kuvataide kansakuntien kilpakenttänä Rooman näyttelyssä. – Leila Koivunen & Taina Syrjämää (toim.), *Samanaikaisuuksia. Kansainvälisiä näköaloja vuoden 1911 maailmaan*. Turku: Yleinen historia. Turun yliopisto, 66–87.
- Terho, Henri (2002), Festivaali kaupungissa. Down By The Laituri, Turku ja kaupunkitila. – Taina Syrjämää ja Janne Tunturi (toim.), *Eletty ja muistettu tila*. Helsinki: SKS.
- Tisdale, Rainey (2013), Muistojen talot. Kaupunginmuseot ja kaupunkihistoria. – Katri Lento & Pia Olsson (toim.), *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. SKS: Helsinki, 241–270.
- Tohmo, Timo (2005), Economic impacts of cultural events on local economics. An input-output analysis of the Kaustinen Folk Music Festival. *Tourism Economics* 11: 3, 431–451.
- Urry, John (2002), *The Tourist Gaze*. 2. ed. London: Sage.
- Vihavainen, Timo (2011), *Itäraja häviää. Venäjän ja Suomen kaksi vuosisataa*. Helsinki: Otava.
- Vihavainen, Timo (2013), *Ryssäviha. Venäjän-pelon historia*. Helsinki: Minerva.
- Ward, Stephen (1993), *Selling Places: the Marketing and Promotion of Towns and Cities 1850–2000*. London: E & FN Spon.
- Watson, Steve & Waterton, Emma (2010), Introduction: a visual heritage. – Emma Waterton & Steve Watson (toim.), *Culture, Heritage and Representation: Perspectives on Visuality and the Past*. Surrey: Ashgate, 1–16.
- Verkkolähteet
- Guggenheim Helsinki, www.guggenheimhki.fi/arkkitehtuurikilpailu (luettu 9.10.2015).
- Visit Helsinki, <http://www.visithelsinki.fi/en> (luettu 1.2.2016).

KAUPUNKI NÄYTILLÄ

”Ei minkään Saarijärven Paavon tarinaa”

Vuosisataisjuhla menneisyyden ja tulevaisuuden välittäjänä jälleenrakennusajan Helsingissä

Järjestämällä juhlia kaupungit ja kaupunkilaiset ovat eri aikoina etsineet vastausta siihen, keitä olemme, mistä tulemme ja mihin olemme menossa. Antiikin Rooman julkisia seremonioita ja vuosisataisjuhlia seurasivat keskiaikaisten kaupunkien karnevaalit ja markkinat, hovien ruhtinaalliset näytelmät, erilaiset muistojuhlat, hallitsijavierailut ja 1800-luvulla itsenäistyneiden valtioiden pääkaupunkijuhlat. Nykymuotoiset kaupunkien vuosisataisjuhlat yleistyivät 1800- ja 1900-lukujen taitteesta lähtien.¹ Uudessa ajassa ja paikassa kaupunkijuhla saa aina uusia, juuri tuosta kontekstista nousevia merkityksiä, mutta eri aikojen juhlilla on myös paljon yhteisiä piirteitä. Vuosisataisjuhlissa sekoittuvat esitysten eri genret: rituaali, seremonia, draama, teatteri, festivaali, karnevaali ja speaktaakeli. Juhla on esitys, jonka tarkoitus on yhtä aikaa viihdyttää, opettaa ja suostutella. Juhlan avulla manifestoidaan valtaa ja rakennetaan yhteisöllisiä identiteettejä. Lisäksi juhla, kuten mikä tahansa esitys, tarvitsee onnistuakseen osallistuvan yleisön.²

Juhlien ja suurten tapahtumien merkitys korostuu yhteiskunnallisen epävarmuuden ja

murroksen tilanteissa. Juhla merkitsee uutta alkua. Eräs tällainen murroshetki oli kiistatta toisen maailmansodan jälkeinen aika. Sodassa eurooppalaisia kaupunkeja oli kohdannut ennennäkemätön tuho. Noin 50 miljoonaa ihmishenkeä oli menetetty ja lähes kokonaisia kaupunkeja oli pommitettu maan tasalle Rotterdamista Varsovaan ja Le Havresta Hampuriin. Myös Zürichistä oli pommitettu sodan loppuvaiheessa. Kesällä 1951 kaupunki päätti juhlistaa kuusisataavuotista historiaansa osana sveitsiläistä konfедераatiota. Esseessään ”The Humanization of Urban Life” arkkitehtuurihistorioitsija Sigfried Giedion antaa mielenkiintoisen silminnäkijätodistuksen juhlallisuuksista ja niiden merkityksestä sodan jälkeiselle Zürichille ja sen asukkaille. Giedion kuvaa keskiaikaisen kaupunkikeskustan katuja, jotka kahden päivän ajaksi suljettiin kokonaan liikenteeltä. Vaikka noiden kahden vuorokauden aikana satoi kaatamalla melkein tauotta, ihmiset eri puolilta Zürichin kantonin kokoontuivat sankoin joukoin kaduille: musiikki soi, kaupunkilaiset tanssivat sateenvarjojensa alla ja kaupungin keskiaikaisista aukioista tehtiin ulkoilmateattereita, joilla

ihmiset saattoivat spontaanisti esittää omia näytelmiään. Otsikkonsa mukaisesti Giedion piti juhlaa esimerkkinä kaupunkielämän kaitvatusta inhimillistymisestä. Juhla myös tarjosi sveitsiläisille tilaisuuden omin silmin todentaa sodan tuhojen laajuutta Zürichissä sekä vasta-vooroisesti nähdä sodalta säästynyttä kaupunkia: ”Olimme pelänneet kovasti, että Zürichin keskiaikainen keskus olisi kokonaan tuhoutunut. Yhtäkkiä huomasimme, että jotakin oli sittenkin säilynyt, ja että – tilaisuuden tullen – ihmiset tanssivat ja esittivät näytelmiä näissä julkisissa, avoimissa tiloissa.”³ Sodanjälkeisissä kaupungeissa ja niiden asukkaissa asui toivo. Menneisyyttä ei ollutkaan kokonaan menetetty.

Zürichin tapaus ei suinkaan ollut ainutkertainen. Eurooppalaiset kaupungit toisen maailmansodan jälkeen juhlivat näyttävästi vuosisataista historiaansa yli valtion rajojen lännessä ja idässä. Juhlia järjestettiin esimerkiksi vuonna 1951 Lontoossa ja 1953 Leningradissa. 1950-luvun alussa myös kolme pohjoismaista pääkaupunkia, Oslo, Helsinki ja Tukholma juhlivat kukin tahollaan ja toistensa esimerkiksi seuraten.⁴ Artikkelissani pureudun lähemmin Helsingin 400-vuotisjuhlintaan vuonna 1950 ja sen luonteeseen tapahtumana. Pohdin menneisyyteen katsovan juhlan merkitystä sodasta toipuvan ja modernisoituvan kaupungin kontekstissa. Mitä ilmenemismuotoja juhla sai? Miksi juhlittiin, mitä muisteltiin ja miten? Suomen sotienjälkeistä jälleenrakennusta on tutkimuksessa tarkasteltu etenkin poliittisena kamppailuna, kansantalouden elpymisenä tai asutustoimintana. Tällöin fokus on usein ollut valtiotason toimijoissa ja

konkreettisissa toimenpiteissä.⁵ Toisen maailmansodan jälkeisiä eurooppalaisia kaupunkeja puolestaan on lähestytty voittopuolisesti moderneina tai nopeasti modernisoituvina kaupunkeina, jotka käänsivät katseensa pois menneestä kohti tulevaa. Artikkelissani pyrin osaltani purkamaan näitä käsityksiä. Tarkastelen Helsingin 400-vuotisjuhlaa osana toisen maailmansodan jälkeistä jälleenrakennuksen ja hyvän kaupunkilaisuuden kertomusta, joka katsoi tulevaisuuden ohella myös menneisyyteen.

Muutoksen ja jatkuvuuden kaupunki

Toinen maailmansota päättyi Helsingin, kuten koko muun eteläisen Suomen osalta syyskuussa 1944. Verrattuna moniin muihin eurooppalaisiin kaupunkeihin sodan materiaaliset ja siviiliväestön henkiä vaatineet tuhot jäivät Helsingissä paikallisiksi. Talvi- ja jatkosodan pommitusten laajimmat alueelliset tuhot kohdistuivat Puu-Vallilan, Kallion, Sörnäisten ja Kampin kaupunginosaan. Osaksi kansakunnan ja kaupunkiyhteisön kollektiivista muistia kiinnittyivät erityisesti Yliopiston päärakennuksen ja Kaartin kasarmin pommitukset.⁶ Ilmahälytykset ja evakuoinnit olivat helsinkiläisten elämässä arkipäivää, toteutuneet ilmahyökkäykset aiheuttivat sekasortoa ja pelkoa, ja elintarvikkeista oli jatkuva pula kaupungissa. Rintama ja kotirintama säilyivät kuitenkin pääosin toisistaan erillisinä koko sodan ajan. Helsinkiä ja Suomea ei miehitetty.

On myös syytä korostaa, että sodan päättyminen ja rauhan aikaan siirtyminen eivät

merkinneet selvälinjaista katkosta suhteessa sotaa edeltäneisiin vuosiin. On totta, että kansallinen idealismi oli kokenut haaksirikon. Poliittisessa maisemassa tapahtui muutos, kun äärivasemmiston toiminta laillistettiin ja välirauhansopimuksessa fasistiseksi luonnehditut järjestöt vastavuoroisesti lakkautettiin. Lokakuun 1944 alussa järjestettiin Helsingin työväentalolla suuri tervetuliaisjuhla vankeudesta vapautuneiden kommunistien ja vasemmistososialistien kunniaksi. Irtiottoa tehtiin myös suhteessa sotaan: sanomalehdistössä ja kirjallisuudessa alettiin käsitellä Hitlerin Saksaa, sotaa ja Suomen osallisuutta siihen aiempaa kielteisemmin. Neuvostovastaisuuden ilmaukset pyrittiin kitkemään yhteiskunnasta.⁷ Kuitenkin jatkuvuutta oli monella alueella, muun muassa poliittisen järjestelmän, valtionhallinnon virkamiehistön ja kansallismielisten asenteiden tasolla.⁸ Jatkuvuuden ja muutoksen vuoropuhelu leimasi myös pääkaupungin elämää. Kuten kaupunkihistorioitsija Anja Kervanto Nevanlinna toteaa ”Helsinki vuonna 1945 oli yhtä aikaa kolme Helsinkiä”: aikaisemmilta sukupolvilta peritty, jatkuvuuden kaupunki; sota-aikana alkunsa saanut poikkeusolojen kaupunki ja sodan raunioista noussut optimismin kaupunki.⁹ Samanaikainen jatkuvuus ja epäjatkuvuus näkyivät myös Helsingin poliittisessa elämässä. Vaikka kommunisteista tuli suurin valtuustoryhmä vuoden 1945 vaaleissa, porvarit säilyttivät enemmistön valtuustossa niin vuoden 1945 kuin vuosien 1947 ja 1950 vaaleissa.¹⁰ Eroa tehtiin suhteessa menneeseen ja suuntauduttiin vahvasti tulevaan, mutta eronteko oli kuitenkin kaikkea muuta kuin totaalinen.

Sodanjälkeisissä vaaleissa oli mukana paljon uusia äänestäjiä, sillä Helsinki kasvoi nopeasti. Tämä oli seurausta yleisestä maan sisäisestä muuttoliikkeestä, siirtokarjalaisten ja Porkkalasta tulleiden muutosta sekä vuoden 1946 alussa valtioneuvoston päätöksellä toteutetusta suuresta alueliitoksesta. Alueliitoksen myötä Helsingin pinta-ala viisinkertaistui. Pääkaupunkiin liitettiin Haagan kauppala, Huopalahden, Oulunkylän ja Kulosaaren maalaiskunnat sekä muita kaupungin rajojen ulkopuolelle syntyneitä asuinalueita. Liitoksen jälkeen Helsingin väkiluku lähenteli 340 000:ta, kun se vuotta aiemmin oli ollut 276 300.¹¹ Sodan jälkeen kaupunkiin tuli paljon muuttajia, joille Helsinki ja kaupunkilainen elämänmuoto olivat vieraita. Monet liitosalueet pyrkivät säilyttämään alueliitoksen jälkeinkin vahvan paikallisidentiteetin. Laajentumisen myötä kuva Helsingistä alueena muuttui olennaisesti.

Nopean kasvun seurauksena jälleenrakennuksen ajan Helsinki kärsi kroonisesta asuntopulasta. Vähäisistä asuntoresursseista kilpailivat parempiin asunto-oloihin pyrkinyt kanta-väestö, sodan aikana avioituneet parit, siirtoväkeen kuuluvat sekä rintamalta palanneet sotilaat. Kaupunkilaiset asuivat ahtaasti ja väliästä sodan jälkeen asuntoina käytettiin paitsi sodanaikaisia pommisuoja myös siirtolapuutarhamökkejä, talojen vinttejä, kellareita, saunoja ja piharakennuksia. Enimmillään Helsingin väestönsuojissa asusti lähes 1 500 tulokasta, jotka lehdistön kirjoittelussa saivat kutsumanimekseen ”luolaihmiset”. Toukolaan, Koskelaan, Kumpulaan ja Maunulaan rakennettiin kaupunkimaisen asumisen ja

kunnallistekniikan vaatimukset heikosti täyttäviä väliaikaisasuntoja.¹² Tarve laajamittaiselle kaupunki uudistukselle sodan tuhoilta pääosin säästyneessä kaupungissa nousi täten modernististen kaupunkisuunnitteluideaalien ohella konkreettisesta asuntopulasta. Laajassa mitta-kaavassa kaupunki uudistus aktualisoitui vasta 1950-luvun lopulta eteenpäin. Kaupunkiympäristön nopean muutoksen ja kasvun tuntu oli kuitenkin kaupunkilaisille vahvasti läsnä heti sodan päättymisestä lähtien ja jo 1930-luvun perintönä.

Vaikka sodan aineelliset tuhot jäivät Helsingissä verrattain vähäisiksi, sota oli monella tapaa läsnä sodanjälkeisessä kaupungissa. Jälleenrakennettavaa oli sekä materiaalisesti että henkisesti. Konkreettisia pommitusten jälkiä, raunioita ja tyhjiä tontteja saattoi nähdä siellä täällä. Näkyvin arpi keskustan kaupunkirakenteessa oli vuosien ajan Kaartin kasarmi, jonka suojelu synnytti äänekkään kiistan ja kansanliikkeen.¹³ Tuhannet helsinkiläismiehet eivät koskaan palanneet sodasta. Vaikka pääosa heistä oli naimattomia, tilastoitiin vuonna 1945 kaupungissa asuvan yli 1 500 sotaleskeä.¹⁴ Monet niistä sotilasta, jotka palasivat, olivat invalidisoituneet pysyvästi. Ennen Pariisissa syyskuussa 1947 solmittua rauhansopimusta näkyvä muistutus sodasta Helsingissä oli lisäksi liittoutuneiden valvontakomission läsnäolo. Lähinnä neuvostoliittolaisista koostunut 240-jäseninen valvontakomissio saapui kaupunkiin syyskuussa 1944 kenraalileversti Andrei Ždanovin johdolla. Valvontakomissio oli näkyvästi läsnä Helsingin keskustan katukuvassa jo siksikin, että se piti päämajaansa keskustan hotelli Tornissa. Kohtaamiset

kaupunkilaisten ja valvontakomission edustajien kesken olivat varauksellisia. Valvontakomission tulkki Stefan Smirnov muisteli, kuinka hänen ensimmäisellä kävelyllään Helsingin kaduilla jalankulkijat siirtyivät kadun toiselle puolelle, pysähtyivät katsomaan ja viestivät toisilleen hiljaisen huolestuneina. ”Pakostakin muistiini nousivat aikoinani lukemistani vanhoista kirjoista peräisin olevat kuvaukset siitä, kuinka ihmiset suhtautuivat keskiajalla vastaansa tuleviin spitaalisiin.”¹⁵ Varsinkin välittömästi sotaa seurannut ilmapiiiri kaupungissa oli jännitteinen ja monet pohtivat, alkaisiko sota uudelleen. Tässä sodan muistojen ja taloudellisen, poliittisen ja sosiaalisen epävarmuuden tilanteessa kaupunki yhteisön tulevaisuudensusko täytyi rakentaa uudelleen ja merkitys rauhanajan pääkaupungista palauttaa. Helsingillä pääkaupunkina ja sen keskeisillä paikoilla oli luonnollisesti tärkeä rooli myös osana koko kansakunnan itsetunnon jälleenrakentamista.¹⁶

Helsinki suur tapahtuman näyttämönä

Sotavuosista toipuvassa kaupungissa vuosisaisjuhlan kaltaisen suur tapahtuman järjestäminen oli kunnianhimoisen hanke. Samalla se oli äärimmäisen tärkeä hanke Helsingille; juhluvuotta järjesteltiin aikaa, vaivaa ja rahaa säästämättä.¹⁷ Tapahtuman suuresta merkityksestä kaupungille kertoo osaltaan se, että juhlan valmistelut aloitettiin jo huhtikuussa 1947. Tällöin kaupunginhallitus perusti virallisen juhlakomitean. Komitean johtoon nimettiin rahatoimen apulaiskaupunginjohtaja Erik von

Frenckell, joka samaan aikaan oli käynnistämässä myös olympialaisten hakuprosessia kaupunginvaltuuston päätöksen mukaisesti. Juhlaa valmistelevalle komitealle koostui talous- ja kulttuurielämän vaikuttajista – mukana olivat muiden muassa Antti Wihuri, Hella Wuolijoki ja Eino Kalima.¹⁸ Varsinaisen komitean jäsenet olivat kaikki puheenjohtajia asioita valmistelemissä, yhteensä kahdessakymmenessä alaosastossa. Osastoja perustettiin käsittelemään taloutta, valtion laitoksia, kunnallisia laitoksia, korkeakouluja, kauppaa ja teollisuutta, Helsingin kouluja, seurakuntia, sanomalehdistöä, maaliikennettä, meriliikennettä, Suomen messuja, taidenäyttelyitä, teattereita, musiikkia, filmiä, Yleisradiota, urheilua, partioliikettä, juhlien valmistelua, historiaa sekä Helsinki-Seuraa. Myöhemmin komiteaa täydennettiin vielä yhdellä osastolla, jonka tehtävänä oli tarkastella juhlaa ja sen eri tilaisuuksia työväestön ammatillisten ja sosiaalisten kysymysten valossa.¹⁹

Vaikka mukana oli joitakin vasemmistolaisia, pääosa juhlaa valmistelevalle komitealle ja sen alaosastojen jäsenistä edustivat porvarillista maailmankatsomusta. Komitean täydentäminen juhlintaa työväestön sosiaalisten kysymysten näkökulmasta tarkastelevalla osastolla oli pieni ele sen edustuspuheen laajentamisen suuntaan. Juhlinnalla oli kuitenkin sosiaalidemokraattien vankka tuki.²⁰ Äärimmäinen vasemmisto sen sijaan koki itsensä ulkopuoliseksi juhlan järjestelyistä ja juhlinnan sisällöstä. *Vapaassa Sanassa* julkaistuissa kirjoituksissa vuosisataisjuhlinta nähtiin (hiipumassa olevan) porvarillisen vallan ja historiatulkinnan kyllästyttävänä propagandana, eritoten sota-

propagandana. Juhlapäivän aamuna lehti julkaisikin etusivullaan näyttävän jutun otsikolla ”Jos atomipommi putoaisi Helsinkiin”, jossa tehtiin yksityiskohtaista selontekoa Ruotsalaisen teatterin edustalle Mannerheimintielle pudotetun kuvitteellisen atomipommin vaikutuksista kaupungin eri osissa.²¹ Muut helsinkiläislehdet tuomitsivat lehden kirjoitukset mauttomana politikointina.²² *Vapaa Sana* myös rakensi kirjoituksissaan Helsingin vuosisataisjuhlaa työväenluokkaisen vastajuhlan. Tällaisena toimi Tampereella samanaikaisesti järjestetty kommunistisen työläisliikkeen 50-vuotisjuhla.²³ Tampereella nähtiin ”kukin koristeltuja, pää pystyssä marssivia laulavia rivistöjä”,²⁴ Helsingin juhlaesityksiltä puolestaan ”puuttui se eläväksi tekevä henki, joka esimerkiksi aina niin sykähdyttävän lämmitävänä vaikuttaa kaikissa työväestön suurissa juhlissa ja kulkueissa”.²⁵

Vuosisataisjuhlaa silmällä pitäen laadittiin monipuolinen ohjelma. Juhlavuosi alkoi uudenvuoden vastaanotolla ja ilotulituksella ja jatkui myöhemmin talvella kansainvälisellä hiihtokilpailulla sekä Helsinki-Seuran järjestämällä Helsinki-aiheisella esitelmä- ja luentotilaisuuksien sarjalla, joka huipentui V. A. Koskeniemen kirjoittaman ja Ahti Sönnisen säveltämän kappaleen ”Laulu Helsingille” ensiesitykseen yliopiston luentosalissa.²⁶ Kevään ja kesän kuluessa järjestettiin suuri joukko tapahtumia äitienpäivän juhlaesityksistä kaupunkilaisille avoimiin tehdaskieroksiin. Helsinki-aiheinen taidenäyttely avautui yleisölle toukokuussa ja kaupungin historiaa valottanut juhlanäyttely ”Helsinki ennen ja nyt” Messuhallissa kesäkuussa. Myös erilaisia

urheilutapahtumia järjestettiin juhluvuoden mittaan runsaasti, ja kesän kohokohtia olivat Olympiastadionilla järjestetyt kansainväliset yleisurheilukilpailut ja Helsingin ja Tukholman välinen jalkapallo-ottelu.²⁷ Poliittisen tasapuolisuuden nimissä kaupunki myönsi avustusta partiolaisten kansainvälisen suurleirin ohella Suomen demokraattisen nuorisoliiton, Suomen demokratian pioneerien liiton sekä Nuorten kotkien leirien järjestämiseen.²⁸ Syksyn kohokohta olivat Messuhallissa järjestetyt kansainväliset messut. 400-vuotista Helsinkiä juhlistamaan laadittiin juliste, juhlamitali, juhlapostimerkki sekä juhlakantaatti ja -hymni, joiden kaikkien suunnittelusta järjestettiin kilpailut. Vuoden 1950 aikana ilmentyi runsaasti Helsinki-aiheista tutkimusta ja kirjallisuutta kaupungin itsensä ja yksityisten kustannustalojen kustantamana. Helsingin kaupunki tuotti lyhytfilmejä, Yleisradio kuunnelmia ja teatterit näytelmiä. Helsinkiläisille koululaisille järjestettiin piirustus- ja ainekirjoituskilpailuja.

Juhlinta keskittyi kaupungin perustamispäivän, kesäkuun 12. päivän ympärille. Kolmen päivän aikana ohjelmassa oli kaupungin perustamista kuvaavan muistokiven paljastaminen Vanhassakaupungissa ja Kustaa Vaasan tien avaaminen, historiallinen juhlakulkue, suuri stadionjuhla, kansanjuhlia eri puolilla kaupunkia, juhlaumalanpalvelus Suurkirkossa, juhlanäyttelyn avajaiset Messuhallissa, kaupunginvaltuuston juhlakokous, juhlapäivälliset Kalastajatorpalla, kutsuvieraiden kaupunkikierros sekä päättäjäiskonsertti Yliopiston juhlasalissa.²⁹ Kaupungin perustamispäivän ja varsinaisen juhlapäivän asettuminen

12. päivään kesäkuuta oli paitsi käytännöllinen myös historiapolitiittinen valinta. Helsingin kaupungin historian ensimmäisessä osassa Eino E. Suolahti totesi ykskantaan, että kaupungin varsinaisena perustamiskirjana oli pidettävä Kustaa Vaasan 1. helmikuuta 1550 antamaa kauppa- ja purjehdussääntöä, jonka osana määrättiin uuden kauppapaikan perustamisesta Suomenlahdelle.³⁰ Kaupunginvaltuuston puheenjohtaja Eino Tulenheimo sen sijaan korosti juhlapuheessaan ammatti-historioitsijoiden auktorisoimana kaupungin perustamishetkenä 12. kesäkuuta, jolloin Kustaa Vaasa antoi Henrik Klaunpojalle ja Niilo Antinpoika Boijelle oikeuden ryhtyä neuvotteluun Rauman, Ulvilan, Tammisaaressa ja Porvoon porvareiden kanssa näiden muutosta uuteen kaupunkiin. Tässä yhteydessä Tulenheimo viittasi dosentti Pentti Renvallin hiljattain ilmestyneeseen tutkimukseen *Kuninkaanmiehiä ja kapinoitsijoita Vaasakauden Suomessa* ja erityisesti kirjan kansallisuväritteiseen tulkintaan, jonka mukaan Helsinki perustettiin suomalaisen uudistusmielen tuloksena.³¹

Helsingin 400-vuotisjuhlalle oli tarjolla runsaasti esikuvia. Kuten Adelheid von Saldern toteaa saksalaisten kaupunkien vuosisataisjuhlinta käsittelevässä tutkimuksessaan, vuosisataisjuhlat olivat koko 1900-luvun tärkeä osa kaupunkien politiikkaa ja imagonrakennusta. Hän myös osoittaa, kuinka samankaltaisia muotoja kaupunkien juhlinta sai totalitaristisissa ja demokraattisissa yhteiskunnissa juhlien yhteydessä esitetyistä erilaista historiatulkintoista huolimatta.³² Ajankohtaisten ulkomaisten esimerkkien ohella Helsingin

Hellaksen valmistama Helsingin 400-vuotissuklaakonvehtirasia. Kuva: Helsingin kaupunginmuseo.

juhlan järjestäjät saattoivat katsoa taaksepäin sotien väliselle ajalle, ja erityisesti kahteen kotimaiseen tapahtumaan. Näistä ensimmäinen oli kesällä 1929 yhdessä Turun messujen kanssa pidetyt Turun 700-vuotisjuhlat, jotka 1920-luvun poliittisesta vastakkainasettelusta huolimatta olivat suuri yleisömenestys.³³ Toinen esimerkki suurisuuntaisesta, joskin kaupunkien vuosisataisjuhliin verrattuna korostuneen isänmaallisesta juhlinnasta löytyi kotoisasta Helsingistä. Messuhallissa 100-vuotiaan *Vanhan Kalevalan* kunniaksi Kalevalan päivänä vuonna 1935 järjestetty riemujuhla oli 400-vuotisjuhlaa järjestettäessä vielä helsinkiläisten tuoreessa muistissa.³⁴

Alusta lähtien oli selvää, että onnistuneeseen suur tapahtumaan tuli saada mukaan kaupunkilaisten mahdollisimman laajat piirit. Tässä pyrkimyksessään Helsingin 400-vuotisjuhlan järjestäjät pitivät erityisen tärkeänä, että juhlaohjelma sisälsi korkeakulttuuristen tapahtumien ohella myös kansanomaisempia aineksia. Tällaisina populaareina aineksina pidettiin erityisesti urheilutapahtumia, Messuhallissa järjestettyä historiallista näyttelyä, historiallista kulkuetta sekä eri puolilla kaupunkia järjestettäviä kansanjuhlia. Laajan kaupunkilaisyleisön tavoittamisen näkökulmasta merkittävin rooli oli stadionjuhlalla ja sitä edeltäneellä historiallisella kulkueella. Stadionjuhlassa osallistujia oli lähes neljäkymmentä tuhatta. Näiden lisäksi historiallista kulkuetta oli katujen varsille tullut seuraamaan arviolta sata tuhatta kaupunkilaista, jotka ulottuivat ”läpituokemattomana muurina Hakaniemen torilta aina Stadionille asti”.³⁵ Pääkaupunkiseudulla ilmestyvät

sanomalehdet rakensivat historiallisen kulkueen suosiota jo etukäteen kulkueen valmistelua koskevissa lukuisissa artikkeleissaan.³⁶ Kulkuetta seuranneena päivänä *Uusi Suomi* saattoikin todeta otsikossaan, kuinka ”koko Helsinki” oli ollut liikkeellä edellispäivän juhlallisuuksissa.³⁷ Sodanjälkeisessä Suomessa, aikana ennen televisiota ja vain kaksi vuotta sen jälkeen, kun sodanaikainen tanssikielto oli päättynyt, vuosisataisjuhla saavutti sellaiset mittasuhteet ja merkityksen, että siitä on perusteltua puhua, sosiologi Maurice Rochea lainaten, aikansa suur tapahtumana, ”modernin yhteiskunnan suurena paraatina ja speaktaakkelinä”.³⁸ Helsingissä vuoden 1950 juhlallisuuksien merkitys korostui myös suhteessa toisen suur tapahtuman, vuoden 1952 olympialaisten odotukseen. 400-vuotisjuhlallisuuDET toimivat eräänlaisena kesäolympialaisten harjoituksena ja esinäytöksenä: jotkut aikalaiset jopa puhuivat juhlien urheiluojelmasta ”Pikku Olympialaisina”.³⁹ Juhlia varten tuotettiin runsaasti englanninkielistä Helsinki-aiheista materiaalia, jonka ajateltiin palvelevan myös olympialaisten kansainvälisiä vieraita. Kaupunginvaltuuston päätöksellä perustettiin huhtikuusta kesäkuuhun 1950 toiminut lehdistötoimisto, jonka tehtävänä oli informoida kansallista ja kansainvälistä lehdistöä juhlallisuuksiin liittyvistä tapahtumista sekä jakaa yleistä Helsinki-tietoisuutta. Kaupunkitilaa muokattiin juhlaa varten siellä, missä siihen oli varaa ja siellä missä puutteet eniten pistivät kaupunkiin tulijan silmään. Kaupunki koristeltiin juhla-asuun kukin ja lipuin.⁴⁰ Sodan jättämiä jälkiä pyyhittiin pois hyvin konkreettisella tavalla, kun pommituksessa

Helsingin 400-vuotisjuhlan yhteydessä järjestettiin useita urheilutapahtumia. Yleisöä seuraamassa kansainvälisen purjehduskilpailun tapahtumia Helsingfors Segelsällskapetin (HSS) paviljongin edustalla Liuskasaaressa elokuussa 1950. Kuva: Helsingin kaupunginmuseo.

vaurioituneen J. V. Snellmanin patsaan portaitko kunnostettiin juhlaa varten.⁴¹

On myös syytä muistaa, että 1950-luvun alku oli muutenkin suurten tapahtumien ja juhlien täyttämää aikaa Helsingissä. Juhlavuoden toukokuussa järjestettiin Helsingin yliopiston filosofisen ja valtiotieteellisen tiedekunnan suurpromootio. Promootioon kytkeytyi kunniatohtoriksi vihityn Ruotsin kuninkaan Kustaa VI Aadolfin ja kuningatar Louisen valtiovierailu, ensimmäinen laatuun sodanjälkeisessä Suomessa. Marsalkka Mannerheimin 4. helmikuuta 1951 järjestetyt hautajaiset olivat tapahtuma, joka kokosi kansalaiset radion ääreen ja helsinkiläiset kaduille sankoin joukoin.⁴² Hautajaisia muistelleessaan presidentti Paasikivi kirjoitti päiväkirjassaan, kuinka oli hyvä, että kansa sai seremonian välityksellä ”viimein tilaisuuden kokea vahvaa yhteisyyttä”.⁴³ Puolustusvoimain lippujuhla järjestettiin ensimmäisen kerran sodan jälkeen 4. kesäkuuta 1952, samana vuonna kuin sotienjälkeisen ajan suurin tapahtuma, olympialaiset. Suurpromootiota lukuun ottamatta kaikissa edellä mainituissa tapahtumissa Helsinki toimi ensisijaisesti näyttämönä kansalliselle juhlalle ja kansallisen yhtenäisyyden vahvistamiselle, vaikkakin toki omia merkityksiään antaen ja kantaen.

Myös kiinnostus Helsingin juhluvuotta kohtaan oli valtakunnallista ja järjestäjiensä toimesta sen myös haluttiin näin olevan. Pääkaupungin juhla, kuten pääkaupungin jälleerakentaminenkin, oli koko kansakuntaa koskettava asia. Kuitenkin on syytä korostaa, että vuosisataisjuhlassa oli kysymys ensisijaisesti kaupunkijuhlasta. Juhlaa koskevissa kirjoituk-

sisissa on selvästi nähtävissä tasapainoilu kansallisten ja paikallisten merkitysten välimaastossa sekä suhteessa ylikansallisiin toimijoihin ja prosesseihin. Historiallisen juhlakulkueen ohjaajat Arvi Kivimaa ja Vivica Bandler kirjoittivat kulkueen ohjelmalehtiseen:

Helsingin kaupungin nelisataavuotinen historia on tietystä mielessä Suomen historia pienoiskoossa; pääkaupunkimme tähänastisissa vaiheissa kuvastuvat maamme eräät kehityskaudet aivan kuin polttopisteeseen keskittyneinä. Elleivät Helsingin aikakirjat luonnollisista syistä voikaan kertoa minkään Saarijärven Paavon tarinaa, ne välittävät meille silti uutisraivaajien ja uranuurtajien kuvia, ja suomalaisille ominainen sisu on voinut myös kehittyvän kaupunkiyhteisömuodon piirissä etsiä toteutustaan. Helsinki, joka sentään on iältään Tukholmaa ja Kööpenhaminaa melkoisesti nuorempi, on neljän vuosisadan aikana ehtinyt kokea monta kulttuurikautta, nähdä monia yhteiskunnallisia rakennemuutoksia ja voimansiirtoja tapahtuvan. – – Merenäenkaupunkina Helsinki on ilokseen saanut kaikkina aikoina vastaanottaa kulttuurivaikutteita, joiden matka sen luokse useinkin on ollut lyhyempi kuin kartasta katsoen voisi kuvitella. Mutta sisämaasta käsin, suurten korpien ja järvien partailta, se on saanut elävää voimansisää, joka vähitellen on sulautunut kaupungin omaan elämänmuotoon ja jäänyt näkymättömänä vaikuttamaan sen keskuudessa.⁴⁴

Yhtäältä Helsingin kertomus oli kiinteä osa kansakunnan kertomusta, toisaalta se sai oikeutuksensa urbaanista elämänmuodosta ja kansakunnan rajojen ulkopuolelta. Vuosisataisjuhla toimi kaupunkikulttuurin ja kaupunkihistorian puolustuksena: uudisraivaajien henkeä oli löydettävissä muualtakin kuin

maaseudulta, kehittyvistä kaupungeista.⁴⁵ Myös kaupunkien välinen kilpailu ja oman vertaisryhmän määrittely olivat läsnä Helsingin juhlan retoriikassa. Edellä kuvatussa tekstissä Helsinki nostetaan Tukholman ja Kööpenhaminan rinnalle nuorempana mutta kulttuuriltaan yhtä rikkaana. Kaupungit ovat kautta aikain mielellään verranneet itseään suurempiin esikuviinsa. Sodanjälkeisen yleisen Pohjola-suuntauksen viitekehyksessä pohjoismaiset pääkaupungit olivat erityisen tärkeä vertailukohta Helsingille.⁴⁶ Vertailu oli toki luontevaa myös historiallisista syistä. Kesäkuun juhlallisuuksiin kutsuttiin suomalaisten kaupunkien ohella edustajia naapurimaiden pääkaupungeista, ”samoin kuin edustajia niistä muiden maiden pääkaupungeista, jotka ovat osoittaneet kiinnostusta Helsingin kaupunkia kohtaan tahi avustaneet kaupunkia tavalla tai toisella”.⁴⁷ Pohjoismaisten pääkaupunkien, Göteborgin ja Moskovan lisäksi kutsuun vastasivat myönteisesti Pariisi, Amsterdam, Amerikan kaupunkiliitto ja Minnesotan suomalaiset.⁴⁸ Kaukaisin tervehdys lienee tullut Karachista Pakistanista.⁴⁹ Kaupunkien vuosisataisjuhlat, Helsingissä ja muualla, toimivat tietoisien imagotyön välineinä positiivisen julkisuuskuvan luomiseksi ja turistien, uusien asukkaiden ja investointien houkuttelemiseksi. Samalla vuosisataisjuhlat osoittivat kaupungin sitoutumista kulttuuriin. Kuten historioitsija Adelheit von Saldern on todennut, ”kaupunkeja juhliitaan superlatiivein”.⁵⁰

Vuosisataisjuhla ja kaupunkiyhteisöllisyyden kasvattaminen

Ennen kesän pääjuhlallisuuksia ruotsinkielinen porvarillinen *Nya Pressen* -lehti kysyi, minkä vuoksi oikeastaan juhliittiin, oliko kaupungilla varaa ”kalliisiin juhliin ja kaikenlaiseen tingeltangeliin”.⁵¹ Arvostelua koskien juhlien kustannuksia oli herännyt jonkin verran kaupunkilaisten keskuudessa.⁵² Kuten *Uusi Suomi* myöhemmin referoi, *Nya Pressen* vastasi myönteisesti itse asettamaansa kysymykseen: ”sikäli kun juhla kykenee antamaan helsinkiläisille viihtyisän yhteisyydentunteen, ovat juhlallisuudet täyttäneet tarpeen ja olleet kustannustensa arvoisia.”⁵³ Yhteisöllinen juhla rohkaisisi kaupunkilaisia optimismiin. Kirjoituksessa korostui myös näkemys yhteisön parantavasta voimasta vaikeiden aikojen keskellä, kun helsinkiläistä kaupunkiyhteisöä oli kohdannut ulkoapäin tullut kriisi. Eri puolilla Eurooppaa yhteisöllisyyden palauttaminen nostettiin keskeiseen asemaan osana menestyksekkään jälleenrakennuksen kertomusta. Yhteisöllisyys nähtiin takeena vakaudelle, vauraudelle ja hyvinvoinnille. Kansallissosialistit olivat tahranneet *Volks-gemeinschaft*-käsitteen sisältöä Saksassa ja laajemmin Euroopassa; sodan jälkeisessä tilanteessa yhteisöllisyyttä alettiinkin etsiä yhä enemmän rajatummissa paikallisyhteisöistä tai vastavuoroisesti kansallisvaltioiden rajat ylittävistä transnationaalisista yhteisöistä.⁵⁴ Vaikka kansakuntaan sidottu kertomus säilytti vahvan asemansa, myös paikallisuuteen kytketyn yhteisöllisyyden korostus lisääntyi

Suomessakin toisen maailmansodan päätyttyä.⁵⁵

Suomalainen järjestökenttä uusiutui suojeluskuntien ja muiden välirauhansopimuksessa fasistisiksi luonnehdittujen järjestöjen lakkauttamisen myötä, ja näihin järjestöihin assosioidut voimakkaat isänmaallisuuden ilmaukset jäivät taka-alalle. Tämä näkyi erityisesti kotiseututyön vahvistumisena. Perustettiin kotiseutuyhdistyksiä ja kotiseutumuseoita, Helsingissä kaupunginosayhdistyksiä.⁵⁶ Helsinki-Seura ja Helsingin Historiayhdistys oli perustettu jo vuonna 1934 osana maailmansotien välisellä ajalla virinnyttä historiaharrastusta. Heti sodan jälkeen Historiayhdistys liittyi Helsinki-Seuraan ja muuntui sen historialliseksi jaostoksi – kotiseutuaate ja paikallishistorian tutkimus tulivat näin yhden ja saman järjestön tehtäväksi.⁵⁷ Ensimmäiset kaupunginosayhdistykset, Käpylä-Seura, Sörkan Gibat (Kallio-Seura), Tölikan Kundit ja Munkkiniemen Kerho puolestaan saivat alkunsa 1940-luvun alkupuolella. Näiden rinnalle syntyivät sodan jälkeen ja 1950-luvun puoliväliin mennessä Katajanokka-Seura (1945), Tammelund-yhdistys (1946), Ruskeasuo-Seura (1953), Suomenlinna-Seura (1953), Marjanieniemi-Seura (1954) sekä Pohjois-Haaga Seura (1955). Sodan jälkeen kaupunginosayhdistysten työtä motivoivat yhtäältä paikallis-patriotismi, toisaalta oman elinympäristön kohentaminen.⁵⁸

Helsinki-Seura oli alusta alkaen hyvin aktiivinen kaupungin ”riemuvuoden” järjestelyissä.⁵⁹ Seuralla oli vahva edustus juhlakomiteassa ja sitä pidettiin osana kaupungin virallista koneistoa. Helsinki-Seuran koko Helsinkiä

ja yhteistä helsinkiläisyyttä korostava sanoma oli juhlan virallisen agendan mukainen. Päällekkäisyyttä oli myös toimijoiden taholla: osa kaupungin virkamiehistä sekä juhlatoimikunnan ja virallisen historiatoimikunnan jäsenistä olivat myös Helsinki-Seuran jäseniä. Kaupunginosien paikallis-patriotismi ei ollut aivan yhtä yksiselitteinen asia, vaikka kaupunginosat ja liitosalueet haluttiinkin integroida juhlaan mukaan. Näkyvin kaupunginosissa tapahtuneen juhinnan muoto olivat suuren stadionjuhlan jälkeen eri puolilla kaupunkia järjestetyt kansanjuhlat. Edustettuina oli sekä vanhan kantakaupungin kaupunginosia että liitosalueita.⁶⁰ Ulkoilmajuhlien ohjelmassa oli vaihtelevin painotuksin musiikki- ja voimisteluesityksiä, kansantanssija, lausuntaa sekä lupuksi yleistä tanssia. Kolean sään arveltiin olevan päällimmäinen syy sille, että kaupunginosajuhlien suosio jäi suureen stadionjuhlaan verrattuna vaisuksi.⁶¹ Vaikka päävastuu ulkoilmajuhlien käytännön toteutuksesta oli kaupunginosayhdistysten ja eri seurojen aktiivilla (muun muassa Käpylä-Seura, Suomalaisen kansantanssin ystävät, Helsingin sos. dem. kunnallisjärjestö), ne tapahtuivat yleensä virallisen kaupungin aloitteesta.

Paikallisuuteen kytkettyä yhteisöllisyyttä pääkaupunkiseudulla vaalivat sodan jälkeisinä vuosina myös muualta muuttaneiden kotipaikkaseurat, kuten Helsingin Keskipojalaiset, Savon Seura tai Satakuntaseura. Kotipaikkaseurat toimivat kohtaamispaikkoina uuteen ympäristöön muuttaneille jäsenilleen sekä järjestivät entiseen kotiseutuun liittyvää ohjelmaa. Samansuuntaisia tavoitteita oli myös vuonna 1940 perustetulla ja sodan

jälkeen tehtäviään linjanneella Karjalan Liitolla ja sen lukuisilla alajärjestöillä.⁶² Karjalankannaksen, etenkin Viipurin, ja Helsingin ja sen lähialueiden välillä oli jo ennen sotia vakiintunut ja aktiivinen muuttosuhde. Myös talvi- ja jatkosodan jälkeen Helsinki oli vetovoimainen määränpää siirtoväen keskuudessa pääkaupunkina ja teollisuuskaupunkina, ja myös siksi, että monella kaupunkiin saapuneista siirtokarjalaisista oli sinne jo aikaisemmin muuttaneita sukulaisia, joiden luota järjestyi tilapäinen majapaikka. Kesällä 1945 Helsingissä oli vanhaa ja uutta karjalaista siirtoväkeä noin 25 000 henkeä, ja vuonna 1948 siirtoväen osuuden laskettiin olevan 12 prosenttia kantaväestön lukumäärästä.⁶³ Sotien jälkeen siirtoväen haluttiin sopeutuvan nopeasti uuteen tilanteeseen ja uuteen yhteisöönsä, ajan sosiaalipolitiikan hengessä keskinäisiä eroavaisuuksia tasoittaen.⁶⁴ Viimeaikaisessa tutkimuksessa on kuitenkin tuotu esille, kuinka yksiselitteisen sopeutumisen sijaan siirtoväkeä ”sopeutettiin” sisäistämään paikallisen kulttuurin arvot ja normit ”säännöstelemällä siirtoväelle annettua arvostusta”.⁶⁵ Talvisodan jälkeisiin lehtiartikkeleihin tukeutuen historioitsija Antti Palomäki toteaa, että Helsingissä siirtoväki otettiin enimmäkseen hyvin vastaan, ”vaikka helsinkiläisten kylmyydestä esiintyikin karjalaisten keskuudessa joitakin omakohtaisia kokemuksia”.⁶⁶

Rajanvetoa paikallisten ja tulokkaiden välillä esiintyi, olivat tulokkaat sitten siirtoväkeä tai maalta Helsinkiin muuttaneita. Yhtäältä muuttajat vaalivat kotiseudun perinteitä kotipaikkaseuroissa, toisaalta virallinen kaupunki pyrki osaltaan rakentamaan tulijoille uutta

kotipaikkaidentiteettiä suhteessa Helsinkiin. Tämä oli myös vuosisataisjuhlinnan eräs keskeinen tavoite. Kaupungin kasvu ”antoi juhille aatteellisen tavoitteen, kotiseutuhengen kasvattamisen”.⁶⁷ Sotien jälkeisellä ajalla pohdittiin yleisesti, voisiko Helsingin kaltaisessa ”metropolissa” syntyä aitoa kotiseuturakkautta vai tunsivatko Helsinkiin muualta muuttaneet itsensä pelkiksi siirtolaisiksi.⁶⁸ Kaupungin lehdistö äärivasemmiston lehtiä lukuun ottamatta oli mukana kasvatustehtävässä. Esimerkiksi *Suomen Sosiaalidemokraatti* kehotti helsinkiläisiä valmistautumaan historiallista kulkuetta varten lukemalla Helsinki-aiheisia teoksia.⁶⁹

Hyvään kaupunkilaisuuteen pyrittiin kasvattamaan ikään katsomatta, mutta keskeisessä asemassa suurkaupunkipedagogiikan näkökulmasta olivat itsestään selvästi lapset ja nuoret. Pohtiessaan suurkaupunkilaisen kotiseututunteen mahdollisuuksia Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan professori Heikki Waris tuli siihen johtopäätökseen, että ”nopeasti laajeneva suurkaupunkikin voi tulla läheiseksi ja omaksi sen uusille sukupolville, jos nämä jo lapsuuden vuosiin lähtien oppivat tuntemaan kotiseutunsa menneisyyden ja kannattavat perinteet.”⁷⁰ Lasten ja nuorten kaupunkilaisuuteen kasvattamisen tärkeys oli Helsingissä huomattu jo 1930-luvulla, kun Helsinki-Seura aloitti kolmiosaisen, kouluopetukseen tarkoitettun Helsinki-lukukirjasarjan julkaisemisen. Sen ensimmäinen osa, Eero Sariolan kirjoittama *Helsingin kuva-aapinen* oli tarkoitettu lukemistoksi kansakoululaisille. Kaksi muuta osaa, Mika Waltarin kirjoittama *Helsinki kautta vuosisatojen* sekä Waltarin ja A. Blombergin yhdessä kirjoittama

Kotikaupunkimme Helsinki, nähtiin soveltuvaksi lisäoppimateriaaliksi ylemmille luokille.⁷¹ 1950-luvulla *Helsingin kuva-aapista* päivitetiin vastaamaan sotien jälkeen tapahtunutta suurta muutosta nimellä *Helsinkiä oppimassa*. Siinä maalta Helsinkiin muuttaneet sisarusket Anneli ja Timo tutustuvat uuteen kotikaupunkiinsa serkkunsa Karin, syntyperäisen helsinkiläisen opastuksella.⁷² Osana kaupungin vuosisataisjuhlaa järjestettiin koululaisille Helsinki-aiheinen kirjoituskilpailu, jonka aiheet kartoittivat helsinkiläisnuorison kotiseutututemusta ja -rakkautta. Oppikoulun yläasteen oppilas Ritva Tellervo Toivonen, jonka aine palkittiin yhtenä kilpailun parhaista, kirjoitti:

Olen kokonaisuudessaan kasvanut niin kiinni Helsinkiin, etten voi edes kuvitella syntyneeni ja eläneeni muualla. Luulen, että ellen olisi helsinkiläinen, olisin koko olemukseltani erilainen kuin nyt – huonompi vai parempiko, sitä en tiedä. Siksi en voi puolueettomasti sanoa, miksi viihdyn Helsingissä, sillä ”viihtyä” on liian kapea sana kuvaamaan minun tunnettani kotikaupunkiani kohtaan. Helsinki on mielestäni elämä itse värikkäänä ja jännittävänä, ja minä olen osa sitä.⁷³

Myös lehtikirjoittelusta päätellen vuosisataisjuhla onnistui tavoitteessaan luoda positiivista kotiseutuhenkeä. *Uuden Suomen* mukaan historiallinen juhlakulkue onnistui saaman monen ”kotikaupungistaan tähän asti ’epävarman’ henkilön” tunnustautumaan pääkaupunkilaiseksi: ”Niinpä eräs hämäläinen neitonen yliopiston tehdessä tuloa Helsinkiin puhkesi välittömästi huudahtamaan: ’Kyllä me teidätkin tänne mielellämme otamme!’ – ’Mutta niinhän sinä puhut kuin helsinkiläinen’, häntä

oikaisi naapuri – ’Helsinkiläinen olen ja sillä selvä’ – toteamukseen päättyi tämä pikku kiista.”⁷⁴ Lehtiartikkeleista välittyy kaupunkilaisten aito innostus stadionjuhlaa, historiallista kulkuetta ja koko juhluvuotta kohtaan. Sama innostus käy ilmi myös helsinkiläisyriyten ja yksityisten kaupunkilaisten Helsingille lähettämistä tervehdyksistä ja onnittelusta. Esimerkiksi Colombian Kahvi Oy onnitteli 400-vuotiaasta pääkaupunkia juhlien kunniaksi valmistamallaan Helsinki-aiheisella kakulla, rouva Anna Hämäläinen Mannerheimintieltä Helsinki-aiheisella runolla ja ”Mummu ja Jukka” orvokkiaiheisella postikortilla.⁷⁵ Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto, Työväen Urheiluliitto, Suomen Palloliitto ja Finlands Svenska Centralidrottsförbund keräsivät kymmeniä tuhansia kaupunkilaisten allekirjoituksia kotikaupungille osoitettuun onnitteluadressiin.⁷⁶ Vaikka kaupungin vuosisataisjuhla oli poliittisen vallan performanssi ja historiapolitiittinen manifestaatio, sitä ei ole syytä pelkistää yksinomaan ylhäältä ohjailuksi tapahtumaksi. Kaupunkilaisten osallisuus juhlaan oli moninaista ja paljon enemmän kuin passiivisen yleisön rooli. Suhde kotikaupunkiin muovautui emotionaaliseksi.

Kaupunkilaisten juhlaa heräteltiin myös stadionjuhlassa järjestetyllä suurella arvonnalla, jonka pääpalkintona oli kaksi osakehuoneistoa Raisiontielle vastavalmistuneissa puolikunnallisissa kerrostaloissa.⁷⁷ Juhlaohjelmaan heijastui näin ollen hyvin konkreettisesti Helsingin sodan jälkeinen vaikea asuntotilanne. Asuntopulan heijastumisesta juhlaohjelmaan kertoo myös ainoana kaupunginvaltuuston juhlakokouksen

*Yleisöä katsomassa Helsingin historiaa esittelevää juhlakulkuetta Silta-
saarenkadun varrella, vastapäätä Siltaasaarenkatu 3. Kuva: Helsingin
kaupunginmuseo.*

agendalle nostettu virallinen asia, 200 miljoonan markan myöntäminen seuraavan vuoden talousarvioon neljän asuintalon rakentamiseen kaupungissa kauan asuneille tai siirtoväkeen kuuluville vanhuksille.⁷⁸ Helsingiläiseen kaupunkitilaan juhlasta jäänyt pysyvä jälki oli näin ollen hyvin erilainen verrattuna Osloon aikaisemmin samana vuonna järjestettyihin 900-vuotisjuhlallisuuksiin, joiden yhteydessä oli vihitty käyttöön uusi, monumentaalinen kaupungintalo.

Helsinki menneisyys–nykyisyys–tulevaisuus-jatkumossa

Sosiologi Maurice Roche tuo esille, kuinka kansakuntien menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta kuvitellaan megatapahtumien kautta.⁷⁹ Tätä politiikantutkija Benedict Andersonin tunnettua ajatusta kuvitelluista yhteisöistä (*imagined communities*) voidaan soveltaa kansakuntien ohella kaupunkeihin.⁸⁰ Suurten kaupunkitapahtumien voidaan katsoa olevan yksi tärkeä väline kaupunkiyhteisön menneisyys–nykyisyys–tulevaisuus-jatkumon rakentamisessa. Vuosisataisjuhlien kohdalla, joissa katse käännetään tietoisesti kohti menneisyyttä, tämä tehtävä vain korostuu. Vuosisataisjuhlat voidaankin nähdä historiapoliittisena areenana, jolla virallinen kaupunki tuottaa legitimiin kokonaisesityksen kaupungin menneisyydestä nykypäivässä tulevaisuutta varten. Tässä mielessä vuosisataisjuhlat tulevat osaksi kaupungin virallista historiankirjoitusta.

Helsingin 400-vuotisjuhlien yhteydessä tuotettiin suuri joukko erilaisia historiakulttuurisia representaatioita. Suurusuuntaisin ja akateemisesti kunnianhimoisin hanke oli Helsingin historian kirjoittaminen. Kysymys Helsingin kaupungin historian julkaisemisesta oli tuotu ensi kerran esille jo ennen ensimmäistä maailmansotaa valtionarkiston arkistonhoitaja Torsten Hartmanin toimesta. Sota ja Hartmanin kuolema vuonna 1927 kuitenkin pysäyttivät hankkeen kehittelyn edelleen. Vuonna 1930 kaupunginvaltuusto asetti viisihenkisen toimikunnan suunnittelemaan historiahanketta. Alkuperäisen toimikunnan jäseniä olivat valtionarkistonhoitaja Kaarlo Blomstedt (pj.); rehtori, sittemmin filosofian tohtori Eirik Hornborg; valtioneuvos, myöhemmin presidentti J. K. Paasikivi; yliopistonkirjastonhoitaja Georg Schauman sekä professori Väinö Voionmaa. Sihteeriksi tuli filosofian maisteri, sittemmin professori Heikki Waris. Sota keskeytti tämänkin historiahankkeen, mutta toimikunta, jonka kokoonpanossa tapahtui muutoksia 1940-luvun lopulla,⁸¹ jatkoi työtään sodan jälkeen uudella innolla tavoitteenaan saada historioteoksen joitakin osia ilmestymään juhlavuotena 1950. Tavoite saavutettiin, sillä vuonna 1950 valmistui kolme kaupungin varhaisimpia vaiheita koskevaa nidosta. Vuosisataisjuhlinnan yleisen retoriikan hengessä toimituskunta korosti esipuheessaan historioteoksen merkitystä kotiseututunteen vahvistajana ja esimerkkien antajana: ”Tietoisuus siitä, mitä on tehty, mitä edistysaskeleita on astuttu ja mihin erehdyksiin on syyllistytty, synnyttää vastuuta kaupungista ja tulevista sukupolvista.”⁸²

Vaikka Helsingin kaupungin historia päätyi monen helsinkiläisen kulttuurikodin kirjajahlyllyyn, ei se akateemisuuksessaan tavoittanut kaupunkilaisten suurta enemmistöä. Tämä ymmärrettiin myös vuosisataisjuhlaa valmisteleavassa toimikunnassa. Juhlaohjelmaan haluttiin sisällyttää kansanomaisempia aineksia myös historiakulttuuristen representaatioiden osalta. Helsinki-Seuran aloitteesta virallisen historiateossarjan ohella julkaistiin populaarimpi historiateos. Helsingin perustamisesta nykypäivään ulottuvan teoksen *Helsingin neljä vuosisataa* kirjoitti Eino E. Suolahdi, joka kirjoitti myös suuren osan Helsingin kaupungin historian ensimmäisestä osasta. Eri menneisyyden aikakaudet saivat kirjassa melko tasapuolisen aseman, vaikka Suolahden näkemyksen mukaan laajalle lukijapiirille suunnatun teoksen painopisteen tuli kuitenkin olla 1800- ja 1900-lukujen taitteessa, toisin sanoen siinä nopean kasvun ajassa, jolloin Helsingistä kehittyi suurkaupunki.⁸³

Tärkeän roolin kaupunkilaisten historiatietoisuuden kasvattajana nähtiin olevan myös Messuhallissa järjestetyllä kaupungin historiallisia vaiheita kuvaavalla näyttelyllä. Paras tulos ajateltiin saavutettavan, pitkälti myöhemmän kulttuuriteollisuusajattelun hengessä, tekemällä menneisyys elämykselliseksi:

Kysymys on miten parhaiten onnistuttaisiin kristallisoimaan kaikki tiedot loistavaksi helminauhaksi, jättämään pois liiat yksityiskohdat, vetämään esille oleellisesti tärkeimmän, niin että suuri yleisö mielenkiinnolla ja väsymättä sulattaa ja tallettaa alitajuntaansa kaiken näkemänsä. Jos näyttely saadaan kuvituksella, hauskalla mainostekniikalla, elävöitettyillä tilastotiedoilla, joista ei silloin täl-

löin saa puuttua huumorintajua, mielenkiintoisilla museoesineillä kansanomaisine selostuksineen, onnistuneeksi ja mielenkiintoiseksi, sellaiseksi, että kansa muistaa näyttelyn vielä kauvan jälkeen päin, silloin on pääkaupunki istuttanut näyttelyssä kävijöihin kouraantuntuvan määrään pääkaupungin ja samalla koko maan historiaa ja kehitystä koskevaa tietoutta.⁸⁴

Näyttelyohjelma rakennettiin yhtäältä kronologisesti, toisaalta teemoittain. Keskeisessä asemassa tiedon visualisoijina olivat kartat ja tilastot, joiden avulla saatettiin havainnollisesti osoittaa Helsingin kasvu suurkaupungiksi. Sen lisäksi että tilastot ja kartat kristallisoivat näyttelyn sanomaa helposti luettavaksi, ne myös kvantifioivat ja tieteellistivät kaupunkiyhteisöä objektiiviseksi tilaksi ja luvuiksi. Asiantuntijoilla kaupunkisuunnittelijoista ammattihistorioitsijoihin ja asiantuntijatiedolla oli merkittävä rooli jälleenrakennuksen kohteena olevien yhteisöjen ja yhteisöllisyyden tarpeen määrittelijöinä.⁸⁵

Historiatulkintana laajimman yleisön saavutti historiallinen juhlakulkue – ”suurin koskaan Suomessa järjestetty”.⁸⁶ Monissa eurooppalaisissa ja amerikkalaisissa kaupungeissa historiallisten kulkueiden ja näytelmien kukoistuskautta oli 1800-luvun lopulta 1950-luvun puoliväliin ulottunut ajanjakso.⁸⁷ Helsingissä kulkue historiakulttuurisena performanssina saavutti huippunsa vuonna 1950. Kulkue koostui 52 erillisestä yksiköstä, joista osa oli lavastettu kohtauksina kuorma-auton lavoille ja osa liikkui katutilassa jalan. Yhteensä kulkue oli kilometrin mittainen. Lisätietoa jokaisesta kuvatusta kohtauksesta annettiin virallisen ohjelmalehtisen teksteissä, jotka olivat

alansa asiantuntijoiden kirjoittamia.⁸⁸ Kulkueen suunnittelusta vastasivat silloin aloiteleva teatteriohjaaja ja Eric von Frenckellin tytär Vivica Bandler sekä taitelija Olle Eklund neuvonantajanaan Kansallisteatterin johtaja Arvi Kivimaa. Noin 800 ihmistä osallistui kulkueeseen näyttelijöinä. Vaativimmissa rooleissa nähtiin ammattinäyttelijöitä, muun muassa Ansa Ikonen, Leif Wager ja Eino Kaipainen, muita rooleja näyttelivät vapaaehtoiset. Kulkue lähti liikkeelle Hakaniemen torilta, jatkoi pitkin Unioninkatua, Pohjoisesplanadia ja Mannerheimintietä päätyen lopulta Olympiastadionille, jossa se tuli osaksi virallisia juhlallisuuksia. Satatuhattapäisen yleisönsä tähden historiallista kulkueetta voidaan pitää varsin tehokkaana virallisen historiatulkinnan välittäjänä. Juuri historiallisella kulkueella oli merkittävä rooli siinä vuosisataisjuhlan merkityksessä, jonka tarkoituksena oli kiinnittää helsinkiläisten huomio jälleenrakennuksen hetkellä kaupungin historiaan.

Historiallisen kulkueen valmistelusta säilyneet asiakirjat tuovat havainnollisesti ilmi sen, kuinka esitys menneisyydestä on aina nykyisyydessä tapahtuvan valinnan ja neuvottelun tulos. Verrattuna yksittäisen historiankirjoittajan työhön – jossa siinäkin valinta on yhtä kaikki läsnä – vuosisataisjuhlaan liittyneessä toimikuntien ja työryhmien kansoittamassa valmisteluprosessissa tämä ulottuvuus oli korostuneesti esillä. Kulkueessa saattoi olla vain rajallinen määrä yksiköitä, joten valintoja piti tehdä, eikä se ollut helppoa. Idea kulkueen historiasisällöstä kehittyi matkan varrella, ja alkujaan se oli varsin kansallisväritteinen.⁸⁹ Lopullisessa versiossa päädyttiin kansakunnan

ja Helsingin historiat kokoavaan tulkintaan. Yhtäältä kulkueen hahmoina esiintyi joukko kansallisia sankareita, kuten Runeberg, Snellman ja Topelius, ja Helsingin roolia kansakunnan kannalta keskeisenä paikkana korostettiin. Toisaalta monet kohtaukset kuvasivat paikallisesti merkittäviä tapahtumia, kuten ensimmäistä teatterivierailua Helsinkiin vuonna 1780 tai ensimmäistä yleisurheilutapausta, Salomo Wulffin juoksua Kaartin kasarmien pihan ympäri 30 kertaa vuonna 1828. Kaikkien luonnoksia kommentoineiden näkemyksen mukaan kertomus ei kuitenkaan kehittynyt riittävästi. Juhlaa valmistelevalle komitean jäsen, kaupunginarkistonhoitaja Ragnar Rosén, teki kulkueen sisällöstä vastaesityksen, jossa hän toivoi keskittymistä enemmän Helsingin oman kehityksen selittämiseen sekä yksiköiden kytkeytymistä helposti tunnistettaviin paikkoihin nykyaikungissa. Rosén kävi esityksen kulkueen sisällöstä kohta kohdalta läpi pyrkien lisäämään paikallishistoriallista väriä (esimerkiksi ”Maistraatti taistelee possuja vastaan, järjestysvallan tehtävien luonnehdintaa”, ”Kaivopuisto, sen hienostoa”), poistaen mielestään liialti kansalliseen historiaan keskittyviä kohtauksia (esimerkiksi ”Lönnrot julkaisee *Kalevalan*”, ”Suomi saa oman rahan”) ja pyrkien lokalisoimaan tapahtumia. Hän myös arvosteli joitakin kulkueen yksiköitä liiallisesta teatraalisuudesta.⁹⁰ Järjestelykomitea puolestaan toivoi lisäyksenä kulkueeseen aihetta 100 vuotta sitten tapahtuneesta promootiosta, ajankohtaisesti vuoden 1950 toukokuussa järjestettyyn promootioon viitaten sekä, todennäköisesti yliopistojen välisen tasapuolisuuden nimissä, Teknilliseen Korkeakouluun

viittaavaa aihetta.⁹¹ Valmistelevan komitean ehdotukset eivät tulleet osaksi kulkueen lopullista ohjelmaa, kuten eivät useimmat Roséninakaan ehdotuksista. Sen sijaan ohjelmassa otettiin huomioon Suomen Osuiskauppojen Keskuskunnan toivomus liittyen siihen, ettei kulkuetta rahoittaneille toiminimille asetettaisi nimikkoryhmiä kulkueessa, ”koska joillekin liikkeille voi sattua sellaisia kulkueyksiköitä, jotka laatunsa puolesta eivät niille sovellu”.⁹² Kaikki menneisyys ei ollut yhtä toivottua. Kulkueen rahoittivat kokonaisuudessaan vanhat yksityiset helsinkiläiset liikkeet, jotka lopulta esiteltiin ohjelmalehtisessä perustamisensa mukaisessa järjestyksessä. Kulkueen yksiköt puolestaan esiintyivät lopullisessa ohjelmassa Taulukon 1 mukaisella tavalla.

Millainen oli se versio Helsingin menneisyydestä, jota historiallisen juhlaulkueen kautta välitettiin? Lopun ”ennen ja nyt” -vastinpareja lukuun ottamatta kulkueen yksiköt järjestettiin kronologisesti. Kertomus alkoi ajasta ennen kaupungin perustamista ja päättyi tulevaisuusorientoituneeseen visioon olympialaisten nuorisosta. Kysymyksessä oli lineaarinen kertomus, jolle keskeistä oli jatkuvuuden idea. Kulkueen laatijoiden pyrkimyksenä oli rakentaa epäpoliittinen historiaesitys, erityisesti suhteessa lähimenneisyyden tapahtumiin. Ei liene yllättävää, että sortokaudet, sisällissota, jatkosota ja Neuvostoliiton valvontakomission aika Helsingissä jäivät vaille mainintaa – ne olivat liian ristiriitaisia aiheita sisällytettäväksi osaksi julkista juhlaa. Toisaalta on huomionarvoista, ettei lähimenneisyys kaikkienensa ollut vaiettu aihe. Traumaattisten sotavuosien jälkeen katsetta ei käännetty

nostalgisoivasti vain kaukaiseen menneisyyteen. Tähän valintaan kannusti toki myös Helsingin verrattain lyhyt historia. Yhtäältä vuosisataisjuhlan historiaesityksissä oli tarpeen todistaa, että Helsingillä oli luultua pidempi historia, toisaalta haluttiin korostaa viimeisten vuosikymmenten merkittävyttä kaupungin kehityksessä. Historiakulkueessa jälkimmäisestä todistivat vuoden 1876 teollisuusnäyttelyä ja ensimmäistä autoa vuodelta 1903 koskevat yksiköt.

Huomattava osa lähimenneisyyttä käsittelevistä kulkueyksiköistä liittyi työväenliikkeen historiaan. Kuvatuksi tulivat niin ensimmäinen työväen vappukulkue vuodelta 1898, huhtikuun 1905 yleistä äänioikeutta vaatinut mielenosoitus ja työväentalon rakentaminen vuonna 1906. Oman yksikön kulkueeseen saivat lisäksi ammattiyhdistysten liput, jotka ”hulmusivat rohkeutta ja hehkuivat innostusta työväestön taistellessa yhteiskunnallisten, taloudellisten ja sivistyksellisten pyrkimystensä puolesta”.⁹³ Tämä esityksellinen valinta oli sopusoinnussa sodanjälkeisen kaupunginvaltuuston kokoonpanon kanssa, jossa vasemmistolla oli merkittävä edustus. Toisaalta ohjelmassa korostettiin nimenomaan työväenliikkeen varhaista, ei-kumouksellista perintöä, joka voitiin yhdistää pikemminkin sosiaalidemokraatteihin kuin kommunisteihin. Helsingin 400-vuotisjuhla oli monessa suhteessa porvarillinen juhla,⁹⁴ kun taas toisaalta juhlasa voidaan nähdä tietoinen pyrkimys liittää eliitin ulkopuolisia ryhmiä kaupunkiyhteisöön. Tämä heijastui mielenkiintoisella tavalla myös historiallisen juhlaulkueen reitti-valintaan. Kulkue lähti liikkeelle läheisesti

Taulukko 1: Helsingin 400-vuotisjuhlien historiallisen juhlakulkueen yksiköt.

1. Helsingin varuskunnan soittokunta	2. Helsingin kaupungin vaakuna
3. Ennen perustamista	4. Kustaa Vaasa perustaa Helsingin vuonna 1550
5. Ulvilan, Rauman, Tammisaaren ja Porvoon porvareita käsketään muuttamaan Helsinkiin	6. Jalkapuussa
7. Kustaa II Aadolf kutsuu säädyt kokoon 1616	8. Hakkapeliittoja
9. Pietari Brahe siirtää Helsingin 1640	10. Rutto 1710
11. Helsingin puolustus 1713	12. Kotiinpalaavat karoliinit 1721
13. Augustin Ehrensverd perustaa Suomenlinnan 1748	14. Kustaa III:n käynti Helsingissä 1775
15. Komeljantteja Helsingissä 1780	16. Helsinki valtakunnan neljänneksi suurin satama-kaupunki
17. Tulipalo 1808	18. Aika muuttuu (Suomen liittäminen Venäjään)
19. Helsingistä tehdään pääkaupunki 1812, Aleksanteri I	20. Ehrenström ja Engel, Uudelleenrakentamistoiminta 1811–40
21. Maan hallinto muuttaa Helsinkiin 1819	22. Yliopisto muuttaa Helsinkiin 1827
23. Ensimmäinen yleisurheilutapaus 1828	24. Lönnrot julkaisee <i>Kalevalan</i> 1835
25. Ensimmäinen höyrylaiva 1837	26. ”Maamme” lauletaan ensimmäisen kerran 1848
27. Valtiopäivät 1863, Aleksanteri II	28. Suomi saa oman rahan 1864, J. W. Snellman
29. Aleksis Kivi julkaisee <i>Seitsemän veljestä</i> 1870	30. Kaupunginvaltuusto muodostetaan 1875
31. Teollisuusnäyttely 1876	32. Työväen vappukulkue 1898
33. Ensimmäinen auto 1903	34. ”Me vaadimme” 1905
35. Graniittilinna nousee 1906	36. Itsenäisyysjulistus 1917
37. 1939–1939	38. Ammattiyhdistyksen lippuja
39. Vanhat ”prankkarit”	40. Nykyiset tulentorjujat
41. Postinkuljetus – ennen	42. Postinkuljetus – nyt
43. Cygnaeuksen aikaisia kansakoululaisia	44. Kansakoululaisia nykyään
45. Ensimmäiset sanomalehdet	46. Nykyinen sanomalehdistö
47. Entisajan järjestyksenpito	48. Nykyinen poliisilaitos
49. Sosiaalihuolto ennen ja nyt	50. Täytämme 400 vuotta
51. Kukkaiskuningatar	52. Olympianuorisio

Lähde: *Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlal. Ohjelma: Historiallinen juhlakulkue ja stadionjuhla 11.6.1950.*

Historiallisen kulkueen yksikkö numero 26 ”Maamme” lauletaan ensimmäisen kerran 1848” Vanhan ylioppilastalon kohdalla. Taustalla Stockmannin tavaratalo. Moottoripyörän sivuvaunussa historiaperformanssia seuraa sen kiiteltö ohjaaja Vivica Bandler. Kuva: Helsingin kaupunginmuseo.

työväenliikkeen historiaan liittyvältä Hakanien torilta, jonka laidalla sijaitsevista rakennuksista monet olivat Osuusliike Elannon ja ammattiliittojen hallinnassa. Lähdettyään matkaan kulkue ylitti symbolisesti Pitkänsilan, joka perinteisesti toimi jakolinjana porvarillisen ja työväenluokkaisen Helsingin välillä. Kaiken kaikkiaan kulkueen reittiä voidaan tarkastella omana esityksenään siitä, minkälaisena Helsingin haluttiin näyttävän ulospäin – porvarillisena mutta myös työväenluokkaisena, yhdistelmänä vanhaa ja uutta, sekä kaupunkilaisten ja kansakunnan edustavana omaisuutena. Kulkueen reitille osui monia kansallisia monumentteja ja kaupungin symbolisia paikkoja, kuten yliopisto, Suurtorin (Senaatintorin) empirekorttelit valtion hallintorakennuksineen, Tuomiokirkko, kaupungintalo, Esplanadi, Ylioppilastalo, Postitalo, Lasipalatsi, Eduskuntatalo ja Kansallismuseo. Symbolisten paikkojen ja edustavan arkkitehtuurin esittelyllä oli tärkeä tehtävänsä osana kaupunkilaisten kasvatusta: tämä oli se Helsinki, josta kaupunkilaisten tulisi olla ylpeitä. Toisaalta, historioitsija Simon Gunnia mukaillen, kaupunkilaisten aktiivinen osallistuminen kulkueeseen voidaan nähdä myös kaupunkikansalaisuuteen kohdistuvana vaatimuksena.⁹⁵

Hienoin säikein Helsingin vuosisataisjuhla kiinnittyi myös laajempaan sodan muistamisen politiikkaan. Talvisota sisällytettiin osaksi historiakulkueen kertomusta, vaikkakin sotaa muisteltiin hyvin hienovaraisesti – kulkueen ohjelmalehtisessä, jossa muiden yksiköiden kohdalla sisältöä oli selostettu muutaman lauseen verran, sanoja ei tarvittu, pelkkä vuosi-

luku “1939” riitti. Itse kulkueessa talvisota esitettiin reserviläisten nimettömänä ja vaatimattomana joukkona. Ei sankariutta, kunniamerkkejä tai maskuliinisuuden korostusta. Näin historiakulkueen sotakuvaus osaltaan tuotti sellaista suomalaisen sotilaaseen liitettyä vaatimattoman ja velvollisuudentuntoisen sankarin ja uhrin määritelmää, jota historian tutkija Iiona Kemppainen on kirjoituksissaan kuvannut.⁹⁶ Kansakunnan uhrien ja perheiden henkilökohtaisen surun välittäjänä toimivat paikallisyhteisö ja sen muistin paikat.⁹⁷ Populaarissa historiateoksessaan Eino E. Suolahti kirjoitti sodan tuhoisuudesta, Helsingin antamasta uhrista sekä Hietaniemen hautausmaasta kollektiivisen muistamisen paikkana, johon littyi ”kappale Helsingin katoamattominta historiaa”.⁹⁸ Myös Hietaniemen sankarihautausmaan lopullinen järjestely haluttiin kytkeä ”muistojuhlaksi” kutsutun vuosisataisjuhlan yhteyteen.⁹⁹

Toinen symbolisilla merkityksillä ladattu kohtaus historiakulkueessa oli itsenäisyysjulistusta esitellyt yksikkö. Osan katsojien mielissä itsenäisyysjulistus ja sitä kulkueessa seurannut vuosi 1939 nivoutuivat saumattomaksi kokonaisuudeksi. *Uusi Suomi* kirjoitti:

Kulkueen vaikuttavin osio oli ”Itsenäisyysjulistus 1917”, jossa ryhdikkäät, valkopukiset miehet kantoivat viittäkymmentä siniristilippua, keskellä leijonalippu. Eräällä aidalla istui sotasokea, jolle näkevä toveri selosti eri yksiköitä. Saadessaan kuulla lippumeren nyt juuri sivuuttavan hänet sotasokea ponnahti seisomaan ja paljasti päänsä. Ja hän seiso i vielä silloinkin, kun itsenäisyysjulistuksen jälkeen astui esiin vuosi 1939. Tuota vuotta kuvasivat – mutta miten tehokkaasti kuvasivatkaan

– vain reserviläiset, kuka turkislakki päässään, kuka paketti kädessään tai reppu selässään.¹⁰⁰

Historiakulkueen marssivat reserviläiset myös kietoutuivat osaksi kylmän sodan retoriikkaa. Pian 400-vuotisjuhlan jälkeen ääriivasemmisto teki Kaupunginhallitukselle välikysymyksen koskien marssivia reserviläisiä. Kommunistien mukaan kulkueen järjestäjät olivat sopimattomalla tavalla väärinkäyttäneet juhلالisuuksia sotapropagandan harjoittamiseen. Vastauksessaan Kaupunginhallitus totesi vuotta 1939 koskevan yksikön ”ainoastaan esittävän kaupungin historiaan ja katukuvaan liittyvän tosiasian. Kaikki kulkueessa esitetyt kuvat rakentuvat tosiasioihin, toiset palauttaen mieliin iloisia tapahtumia, toiset kuvaten kaupunkia kohdanneita koettelemuksia”.¹⁰¹

Vuosisataisjuhlinnassa menneisyys valjastettiin nykyisyyden palvelukseen monella muullakin tavalla. Juhlakulkueen ohjelmalehtisessä alleviivattiin, kuinka Helsinki historian eri vaiheissa oli saanut ”sisämaasta käsin, suurten korprien ja järvien partailta [...] elävää voimansisää, joka vähitellen [oli] sulautunut kaupungin omaan elämänmuotoon”.¹⁰² Osana kasvavan metropolin kertomusta oli tärkeää kuvata, kuinka muualta tulleen väestön sopeuttaminen kaupunkiyhteisöön oli ollut mahdollista ennen, ja kuinka se olisi mahdollista jälleen nykyisen nopean kasvun tilanteessa. Kaupungin kasvun ja muutoksen tematiikka oli kaikkienensa hallitseva. Aikaisempien sukupolvien raskaita koettelemuksia ja aiempia kaupunkituhoja korostavat tarinat puolestaan rakensivat onnistuneen jälleenrakennuksen kertomusta.¹⁰³ Talvisodan lisäksi

juhlakulkueeseen oli sisällytetty osastot koskien suurta Pohjan sotaa (kaksi yksikköä), vuoden 1710 ruttoa ja suurta vuoden 1808 kaupunkipaloa.¹⁰⁴ Historiallisen juhlakulkueen viimeiset osiot esittelivät kunnallisia instituutioita ”ennen ja nyt”. Kulkueen viimeinen yksikkö ”Olympianuoriso”, joka koostui joukosta nuoria urheilijoita, suuntasi kaupunkilaisten katseet kohti lähitulevaisuuden haastetta, ”joka vaativaisuudessaan [oli] oleva sen historiassa suurimpia”.¹⁰⁵ Myös historiallisen juhlakulkueen eteneminen kaupunkitilassa välitti samaa viestiä matkasta menneisyyden kaupungista tulevaisuuden metropoliin – kuljetuaan ”vanhan kaupungin” halki kulkue päättyi lopulta modernin Helsingin ja Suomen symboliksi kohonneelle Olympiastadionille.

Vuosisataisjuhla esityksenä

Performanssitutkimuksen teoreetikko Richard Schechner erittelee esityksen seitsemän toisilleen limittäistä tehtävää. Esityksen tulee viihdyttää; tehdä jotakin kaunista; rakentaa tai muovata identiteettiä; vaalia yhteisöllisyyttä; parantaa; opettaa, suostutella, tai vakuuttaa sekä auttaa kohtaamaan pyhä tai demoninen. Schechner toteaa, että vaikka yksi esitys harvoin täyttää kaikki mainitut tehtävät, yhtä harvinaista on, että esityksellä olisi vain rajatut yksi tai kaksi tehtävää.¹⁰⁶ Toisen maailmansodan jälkeisillä vuosisataisjuhlilla oli useita tarkoituksia.

Vuosisataisjuhlan keskiössä oli identiteettipolitiikka. Juhlan kautta kaupunkia määriteltiin ja kuviteltiin (ihanne)yhteisönä – tällöin

lausuttiin julki se, mistä kaikki oli alkanut, minkälaiseksi kaupunki oli tullut ja minkälaiseksi se oli tuleva. Lineaarisen kehityskertomuksen päässä, tulevaisuudessa odotti jotakin vielä parempaa. Toisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa juhinnan retoriikassa korostuivat yhteisöllisyyden vaatimukset. Juhlan tehtävänä oli parantaa ja antaa toivoa, se oli merkki helsinkiläisille kaupunkiyhteisön normalisoitumisesta sodan jälkeen. Tähän liittyy myös Schechnerin nimeämä esityksen tehtävä ”opettaa, suostutella ja vakuuttaa”. Vuosisataisjuhla nähtiin keinona kasvattaa historiatietaoisia ja tulevaisuutta rakentavia kaupunkilaisia. Hyvin konkreettinen

ilmaus kaupunkielämän sotienjälkeisestä normalisoitumisesta oli kaupungin siistiminen, koristelu ja kaunistaminen juhlaa varten. Vuosisataisjuhla jätti jälkensä Helsingin kaupunkitilaan, vaikka suuria monumentaalaisia rakennushankkeita tai purkutöitä ei sen yhteydessä toteutettu.¹⁰⁷ Lopulta vuosisataisjuhlan tehtävänä oli tietenkin myös viihdyttää: juuri näiden viihteellisten elementtien kautta juhla saavutti kaivatun massayleisön. Helsingin 400-vuotisjuhla oli yhtä aikaa sekä virallisen kaupungin ja poliittisen vallan manifestatio että alhaalta päin kaupunkilaisista käyttövoimansa saanut kollektiivinen ja populaari performanssi.

VIITTEET

- 1 Saldern 2003, 324; Syrjämaa (toim.) 2003; Gold & Gold 2005, 23–48.
- 2 Esityksen eri genreistä ja tehtävistä ks. esim. Roche 2000, 9; Schechner 2002, 38.
- 3 Giedion 1958 [1951], 129.
- 4 Vuonna 1950 Oslo juhlisti 900-vuotista ja Helsingin 400-vuotista historiaansa. Tukholma vietti 700-vuotispäiviään kolme vuotta myöhemmin. Tukholman oikea juhlavuosi oli vuonna 1952, mutta juhlintaa siirrettiin vuodella Helsingin olympialaisten takia.
- 5 Ks. esim. Saarikangas 1993; Majander 2004; Palomäki 2011. Ks. kuitenkin Holmila 2008. Sodasta paluun mentaaliseen maisemasta ks. Kivimäki & Hytönen 2015.
- 6 Helminen & Lukander 2004. Ks. myös Bell & Hietala 2002, 216–228.
- 7 Relander 2003, 138–140; Meinander 2009, 63–76, 361–370; Meinander 2012, 284.
- 8 Majander 2004; Kinnunen & Jokisipilä 2012.
- 9 Kervanto Nevanlinna 2013, 21.
- 10 Kolbe 2002, 47–54.
- 11 Turpeinen 1997, 13–20; Kolbe 2002, 63–68. Ennen alueliitosta Helsingin pinta-ala oli noin 30 km² ja sen jälkeen 163 km².
- 12 Palomäki 2011, 217, 268–269, 273, 283–284. Helsingin asuntopula ei johtunut oleellisesti sodan aiheuttamista vaurioista, sillä sodassa tuhoutui vain kaksi prosenttia kaupungin koko asutuskannasta. Helsingin asuntopulasta ks. myös Malinen 2014.
- 13 Kaartin kasarmin kohtalon ratkaisee eduskunta – *Helsingin Sanomat* 2.2.1950; Kolbe 2002, 102.
- 14 Pulma 2000, 113.
- 15 Smirnov 1995, 30.
- 16 Helsingin modernista kaupunkikuvasta osana kansakunnan itsetunnon jälleenrakentamista ks. Kervanto Nevanlinna 2013, 41. Ks. myös Kervanto Nevanlinna 2002.
- 17 400-vuotisjuhlaohjelman järjestelyjä varten

- varattiin vuoden 1948 talousarvioissa viisi miljoonaa markkaa ja vuoden 1949 talousarviossa 13 miljoonaa markkaa. Näiden lisäksi osoitettiin erillisistä varoista kuusi miljoonaa markkaa Helsinkiä koskevan kuvateoksen julkaisemista varten ja miljoona markkaa partiolaisten, Suomen demokraattisen nuorisoliiton, Suomen demokratian pioneerien liiton ja Nuorten kotkien suurleirien järjestämiseen. Lisäksi kaupungin yleisistä määrärahoista maksettiin joitakin pienempiä kustannuksia. KHKKH 1948 I, 146; KHKKH 1949 I, 20, 25, 136, 218.
- 18 Komitean jäseniä ja alaosastojen puheenjohtajia olivat Elannon toimitusjohtaja I. Voionmaa, lakitieteen kandidaatti U. Takki, kaupunginsihteerit E. J. Waronen, Helsingin yliopiston rehtori A. Långfors, filosofian tohtori C. E. Olin, Normaalikoulun rehtori A. R. L. Holmström, teologian tohtori P. E. Virkkunen, Sanomalehtiliiton entinen puheenjohtaja, filosofian tohtori O. Koskikallio, Rautatiehallituksen pääjohtaja H. V. Roos, merenkulkuneuvos A. Wihuri, Suomen messut osuuskunnan toimitusjohtaja H. Rönholm, taidehallin johtaja B. Hintze, Suomen kansallisteatterin johtaja E. Kalima, professori T. Haapanen, Filmiliiton puheenjohtaja, johtaja T. J. Särkkä, Suomen yleisradion pääjohtaja H. Wuolijoki, veikkaustoimiston hallituksen puheenjohtaja, johtaja N. Koskinen, filosofian maisteri K. Visapää, professori V. Voionmaa ja hänen jälkeensä kaupunginarkistonhoitaja R. Rosén, dosentti H. Waris ja hänen jälkeensä professori K. Kaira sekä toimitsija J. Kivi. KHKKH 1947 I, 123–124.
- 19 KHKKH 1949 I, 136.
- 20 400-vuotias Helsinki – *Suomen Sosiaalidemokraatti* 11.6.1950.
- 21 Ks. esim. Jos atomipommi putoaisi Helsinkiin – *Vapaa Sana* 11.6.1950; Helsinki 400 v. – *Vapaa Sana* 11.6.1950; Juhlat on juhlistettu – *Vapaa Sana* 14.6.1950.
- 22 Ks. esim. Muut lehdet – *Helsingin Sanomat* 11.6.1950.
- 23 Ks. esim. Työläisnaisliikkeen 50-vuotisjuhlat alkoivat vaikuttavin tilaisuuksin – *Vapaa Sana* 11.6.1950; Kauneinta on elää ihmisenä ihmisten, taistelijana taistelijoiden rinnalla – *Vapaa Sana* 13.6.1950.
- 24 Kauneinta on elää ihmisenä ihmisten, taistelijana taistelijoiden rinnalla – *Vapaa Sana* 13.6.1950.
- 25 Juhlat on juhlistettu – *Vapaa Sana* 14.6.1950.
- 26 Esitelmää pitivät kirjailija Maila Mikkola (Talvio) Helsingin historiallisuudesta, fil. tri. Eino E. Suolahti yhden esitelmän Helsingin perustamisesta ja toisen kustavilaisesta Helsingistä, fil. tri. Eirik Hornborg Isonvihan jälkeisestä Helsingistä, arkkitehti Nils Erik Wickström Johan Albert Ehrenströmistä, professori Heikki Waris yhden esitelmän 1800-luvun työväestöstä ja käsityöläisistä ja toisen teollistuvasta Helsingistä, fil. tri Ester von Frenckell helsinkiläisestä näyttämötaiteesta, professori Martti Kovero kaupasta ja teollisuudesta 1800-luvulla, fil. maist. Sylvi Möller kaupasta ja käsityöstä 1600-luvulla sekä fil. tri Henrik Ramsay liikenteestä ja yhteyksistä 1800-luvulla. Helsinki-Seuran ry. vuosikertomus 1950, 2. Helsinki-Seura ry. Dc: 14. HKA.
- 27 400-vuotisjuhlavuoden kesän urheiluohjelman muita päätapahtumia olivat muun muassa Jukolan viesti (10.–11.6.), Velodromilla järjestetyt Kansainväliset ratapyöräkilpailut (15.6.) ja Kansainvälinen moottoripyöräkilpailu (16.6.) sekä Kansainväliset purjehduskilpailut (11.–13.8.). Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlat. Urheilukilpailujen ohjelma. Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlakomitea 1947–1950, 262:2. Komiteat. HKA.
- 28 KHKKH 1950 I, 194.

- 29 KHKKH 1950 I, 139.
- 30 *Helsingin kaupungin historia*. 1. osa [Vuoteen 1721] 1950, 136.
- 31 KHKKH 1950 I, 12; ks. myös Kolbe 2002, 94.
- 32 von Saldern 2003, 324, 348. Ks. myös Thijs 2008.
- 33 Lahtinen 2003, 254–256.
- 34 Kalleinen 2001, 65–73.
- 35 Koko Helsinki liikkeellä eilispäivän juhlallisuuksissa – *Uusi Suomi* 12.6.1950.
- 36 Ks. esim. Helsinki kulkee hitsemme. 500–1.000 henkilöä Helsingin historiaa esittäväsä kulkueessa – *Suomen Sosiaalidemokraatti* 14.5.1950; Neljäsataa vuotta Helsingin historiaa nähdään loistavana juhlakulkueena – *Helsingin Sanomat* 8.6.1950; Elävää historiaa kilometrin verran Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhla-kulkueessa – *Uusi Suomi* 8.6.1950; Loistelias historiallinen kulkue halki Helsingin. Runeberg, Cygnaeus, Kustaa III ja Aleksanteri I muiden muassa – *Karjala* 8.6.1950.
- 37 Koko Helsinki liikkeellä eilispäivän juhlallisuuksissa – *Uusi Suomi* 12.6.1950.
- 38 Roche 2000, 1. Ks. myös Gold & Gold 2005, jotka käyttävät käsitettä ”merkittävät kulttuuritapahtumat” (*major cultural events*).
- 39 Helsinki-Seura, valtuuskunnan pj. Väinö Voionmaa Helsingin kaupunginhallitukselle 14.5.1946. Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlakomitea 1947–1950, 262:2. Komiteat. HKA.
- 40 Helsingin kaupunki STT:lle 25.4.1950, ’Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlat lähestyvät. Laajaan ohjelmaan sisältyy paljon mielenkiintoista. Ylijärjestäjät selostavat juhlallisuuksia’. Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlakomitea 1947–1950, 262:10. Komiteat. HKA.
- 41 Sodan aikana pommituksessa vaurioituneen J. V. Snellmanin patsaan portaikko kunnostetaan parhaillaan – *Suomen Sosiaalidemokraatti* 7.4.1950.
- 42 Suomen marsalkan taival Suurkirkkoon läpi kunniantekoon hiljentyneen Helsingin – *Helsingin Sanomat* 2.2.1951; Ikimuistettava matka halki surevan Helsingin – *Helsingin Sanomat* 5.2.1951.
- 43 Meinander 2012, 307.
- 44 *Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlat. Ohjelma: Historiallinen juhlakulkue ja stadionjuhla 11.6.1950.*
- 45 Uudisraivaajahengen retorisesta merkityksestä helsinkiläisen kaupunkiyhteisöllisyyden rakentamisessa ks. tarkemmin Vahtikari 2016 (tulossa).
- 46 Pohjola-suuntauksesta Pohjoismaissa, etenkin Pohjola-Norden-järjestöstä välittömästi toisen maailmansodan jälkeen ks. Kolbe 2008, 383.
- 47 Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlaa valmistelevan komitean kokouksen 15.9.1947 pk. Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlakomitea 1947–1950, 262:1. Komiteat. HKA.
- 48 KHKKH 1950 I, 13.
- 49 Karachi Municipal Office, 2nd June 1950 to the City of Helsinki. Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlakomitea 1947–1950, 262:3. Komiteat. HKA.
- 50 Saldern 2003, 324–330.
- 51 Muut lehdet – *Uusi Suomi* 10.6.1950.
- 52 Ks. S. Alakivi: Helsingin 400-vuotisjuhlat – *Helsingin Sanomat* 26.10.1949; nimim. Vesuri: Herrera Helsinkiläinen – *Suomen Sosiaalidemokraatti* 3.1.1950.
- 53 ’Muut lehdet’, *Uusi Suomi* 10.6.1950.
- 54 Kaal & Couperus 2016 (tulossa).
- 55 Vahtikari 2016 (tulossa).
- 56 Turunen 2004, 17–22; Moilanen & Eilola 2013, 28.
- 57 Waris 1954, 8; maailmansotien välisellä ajalla suomalaisissa kaupungeissa virinneestä historiaharrastuksesta ks. myös Vahtikari 2013, 311–313.
- 58 Kolbe 2002, 100, 205–207; Turunen 2004, 30, 32.

- 59 Helsinki-Seura, valtuuskunnan pj. Väinö Voionmaa Helsingin kaupunginhallitukselle 14.5.1946. Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhla-komitea 1947–1950, 262:2. Komiteat. HKA.
- 60 Kansanjuhlia järjestettiin Kaivopuistossa, Kaisaniemessä, Pallokentällä, Haapaniemen kentällä, Lauttasaaren uimarannalla, Velodromissa, Munkkiniemen, Haagan ja Pukinmäen urheilukentillä sekä Marjaniemessä.
- 61 Paleltaa, paleltaa... muuten olisi hauskaa. Helsingin eilisiltaista ilonpitoa katsomassa – *Uusi Suomi* 12.6.1950.
- 62 Turunen 2004, 30–33, 93. Karjalan Liitto järjesti Helsingin Messuhallissa ja työväentalolla helmikuussa 1945 kaksipäiväisen suurkokouksen, johon osallistui noin 5000 henkeä.
- 63 Palomäki 2011, 283–285.
- 64 Waris et al. 1952; Raninen-Siiskonen 2013, 127.
- 65 Kananen 2012; Raninen-Siiskonen 2013, 128–131, lainaus 131.
- 66 Palomäki 2011, 133.
- 67 Kolbe 2002, 92.
- 68 Waris 1954, 7. Ks. myös Talvio 1950.
- 69 Helsinkiläinen valmistautuu – *Suomen Sosiaalidemokraatti*, 7.6.1950.
- 70 Waris 1954, 10.
- 71 Salola 1937; Waltari 1937; Waltari & Blomberg 1941.
- 72 Salola 1956.
- 73 Koulunuorison näkemyksiä Helsingistä – *Uusi Suomi* 24.5.1950.
- 74 Vaikuttava historiallinen kulkue – *Uusi Suomi* 12.6.1950.
- 75 Ks. esim. Colombian Kahvi Oy Helsingin kaupunginjohtaja Eero Rydmanille ja kaupunginhallitukselle 10.6.1950; Anna Hämäläinen, 400-vuotias Helsinki; Mummu ja Jukka, Herra 400-v. Helsinki. Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhla-komitea 1947–1950, 262:3. Komiteat. HKA.
- 76 SVUL:n, TUL:n, SPL:n ja CIF:n Helsingin piirien keräämät kaupungin asukkaiden nimelistat Helsingin onnittelemiseksi. Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhla-komitea 1947–1950, 262:5,6,7. Komiteat. HKA.
- 77 KHKKH 1950 I, 140.
- 78 Asunto 300 vanhukselle Helsingin juhlavuoden lahjana – *Uusi Suomi* 13.6.1950.
- 79 Roche 2000, 6.
- 80 Anderson 1983.
- 81 Vuonna 1950 historiatoimikunnan kokoonpano oli seuraava: kaupunginarkistonhoitaja Ragnar Rosén (pj.), filosofian tohtori Eirik Hornborg, professori Eino Jutikkala ja professori Heikki Waris.
- 82 *Helsingin kaupungin historia*. 1. osa [Vuoteen 1721] 1950, 5.
- 83 Eino E. Suolahti Helsinki-Seuralle 15.2.1948. Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhla-komitea 1947–1950, 262:2. Komiteat. HKA; Suolahti 1949.
- 84 Helsinki-Seura, valtuuskunnan pj. Väinö Voionmaa Helsingin kaupunginhallitukselle 14.5.1946. Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhla-komitea 1947–1950, 262:2. Komiteat. HKA.
- 85 Vahtikari (2016) (tulossa).
- 86 *Juhlivaa Helsinkiä*, 1952. KAVA.
- 87 Freeman 2013.
- 88 *Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlat. Ohjelma: Historiallinen kulkue ja stadionjuhla*, 11.6.1950.
- 89 Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlaa valmistelevan komitean kokouksen pk 20.12.1948. Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhla-komitea 1947–1950, 262:1. Komiteat. HKA.
- 90 Juhlakulkue R. R:n vastaehdotus, ei päiväystä. Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhla-komitea 1947–1950, 262:2. Komiteat. HKA.
- 91 Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlaa valmistelevan komitean kokouksen pk 25.11.1949. Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhla-komitea 1947–1950, 262:1. Komiteat. HKA.

- 92 Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta Helsingin Kaupunginhallitukselle 24.2.1950. Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlakomitea 1947–1950, 262:3. Komiteat. HKA.
- 93 *Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlat. Ohjelma: Historiallinen kulkue ja stadionjuhla*, 11.6.1950.
- 94 Kolbe 2002, 93–94.
- 95 Gunn 2012, 192.
- 96 Kempainen 2006, 235. Vaatimattoman suomalaisotilaan representaatiosta sodanjälkeisissä muistomerkeistä ks. Kormanen 2006.
- 97 Kivimäki 2012, 485; Kempainen 2006.
- 98 Suolahti 1949, 325.
- 99 Helsingin sankarihauta-alueen lopullinen järjestely pian alulle – *Uusi Suomi* 30.5.1949.
- 100 Vaikuttava historiallinen kulkue – *Uusi Suomi* 12.6.1950.
- 101 Kaupunginvaltuuston pöytäkirja 29.6.1950. HKA.
- 102 *Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlat. Ohjelma: Historiallinen kulkue ja stadionjuhla*, 11.6.1950.
- 103 Vahtikari 2016 (tulossa).
- 104 Ks. myös esim. Paljon surua, toivoa ja pettymyksiä mahtuu kaupunkimme alkukamppailuihin – *Uusi Suomi* 2.1.1950; Syntymäpäiväjuhlat – *Helsingin Sanomat* 11.6.1950.
- 105 *Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlat. Ohjelma: Historiallinen kulkue ja stadionjuhla*, 11.6.1950.
- 106 Schechner 2002, 38.
- 107 Vrt. Thijs 2008.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Helsingin kaupunginarkisto (HKA):

Helsinki-Seura ry.

Vuosikertomukset 1945–1952. Dc. 10–16.

Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat liitteineen 1950 Komiteat

Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlakomitea 1947–1950, 262: 1–12.

Kansallinen audiovisuaalinen arkisto (KAVA):

Juhliva Helsinkiä, 1952.

Painetut lähteet

Giedion, Sigfried (1958) [1951], *Architecture, you and me: the diary of a development*. Cambridge: Harvard University Press.

Helsingin kaupungin 400-vuotisjuhlat. Ohjelma: Historiallinen juhlakulkue ja stadionjuhla 11.6.1950.

Helsingin kaupungin historia (1950). 1. osa [Vuoteen 1721]. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta (KHKKH) 1947–1950.

Salola, Eero (1937), *Helsingin kuva-aapinen*. Helsinki: Otava.

Salola, Eero (1956), *Helsinkiä oppimassa*. Helsinki: Otava.

Smirnov, Stefan (1995), *Tornin miehet*. Helsinki: Tammi.

Suolahti, Eino E. (1949), *Helsingin neljä vuosisataa*. Helsinki: Otava.

Talvio, Maila (1950), Helsinki kotiseutuna. *Kotiseutu* 50: 3–4, 468.

Waltari, Mika (1937), *Helsinki kautta vuosisatojen*. Helsinki: Otava.

Waltari, Mika & Blomberg, A. (1941), *Kotikaupunkimme Helsinki*. Helsinki: Otava.

Waris, Heikki (1954), Suurkaupungin kotiseutuharrastus. – *Kauppiain ja merenkulkijain Helsinki*. Entisaikain Helsinki V. Helsinki: Helsinki-Seura, 7–10.

Lehdet

Helsingin Sanomat 1949–1951
 Karjala 1950
 Suomen Sosiaalidemokraatti 1950
 Uusi Suomi 1950
 Vapaa Sana 1950

Kirjallisuus

Anderson, Benedict (1983), *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.

Bell, Marjatta & Hietala, Marjatta (2002), *Helsinki. The Innovative City. Historical Perspectives*. Helsinki: SKS.

Freeman, Mark (2013), “Splendid Display; Pompous Spectacle”: Historical Pageants in Twentieth-century Britain. *Social History*, 38:4, 423–455.

Gold, John R. & Gold, Margaret M. (2005), *Cities of culture: staging international festivals and the urban agenda, 1851–2000*. Aldershot: Ashgate.

Gunn, Simon (2012), Analysing Behaviour as Performance. – Simon Gunn & Lucy Faire (toim.), *Research Methods for History*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 184–200.

Helminen & Lukander (2004), *Helsingin suurpommitukset helmikuussa 1944*. Helsinki: WSOY.

Holmila, Antero (2008), Jälleenrakentamisen narratiivit ja niiden muotoutuminen Suomen lehdistössä 1944–1945. *Elore* 15:2, 1–20.

Kaal, Harm & Couperus Stefan (toim.) (tulossa 2016), *Reconstructing Communities in Europe, 1918–1968*. London and New York: Routledge.

Kalleinen, Kristiina (2011), *Kansallisen tieteen ja taiteen puolesta. Kalevalaseura 1911–2011*. Helsinki: SKS.

Kananen, Heli Kaarina (2012), Ortodoksisen siirtoväen kontrolloitu sopeutuminen. Sosiaalinen

kontrolli sopeuttamisen välineenä. *Elore* 19:1, 37–55.

Kempainen, Ilona (2006), Kuolema, isänmaa ja kansalainen toisen maailmansodan aikaisessa Suomessa. – Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa*. Helsinki/Jyväskylä: Minerva, 229–241.

Kervanto Nevanlinna, Anja (2002), *Kadonneen kaupungin jäljillä. Teollisuusyhteiskunnan muutoksia Helsingin historiallisessa ytimessä*. Helsinki: SKS.

Kervanto Nevanlinna, Anja (2013), *Voimat jotka rakensivat Helsinkiä 1945–2010*. Helsingin historia vuodesta 1945, osa 4. Helsinki: Helsingin kaupunki/Otava.

Kinnunen, Tiina & Jokisipilä, Markku (2012), Shifting images of “our wars”. Finnish memory culture of World War II. – Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Finland in World War II. History, Memory, Interpretations*. Leiden/Boston: Brill, 435–482.

Kivimäki, Ville (2012), Between defeat and victory: Finnish memory culture of the Second World War. *Scandinavian Journal of History* 37:4, 482–504.

Kivimäki, Ville & Hytönen Kirsi-Maria (2015) (toim.), *Rauhaton Rauha. Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino.

Kolbe, Laura (2002), Helsinki kasvaa suurkaupungiksi. Julkisuus, politiikka, hallinto ja kansalaiset 1945–2000. – *Helsingin historia vuodesta 1945*. Osa 3. Helsinki: Helsingin kaupunki/Edita, 10–51.

Kolbe, Laura (2008), Symbols of civic pride, national history or European tradition? City halls in Scandinavian capital cities. *Urban History* 35:3, 382–413.

Kormano, Riitta (2006), Amputoidun maan pirsoutuneet puut: sotamuistomerkkien luontosymboliikka sisällissodan punaisten ja luovutetun Karjalan uhrien muiston välittäjänä. – Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen*

- sodassa: Suomalaisten kokemuksia jatko- ja talvisodasta. Helsinki: Minerva, 141–157.
- Lahtinen, Rauno (2003), Paraateja, promotsioneja ja urheilujuhlia (1808–1930). – Syrjämaa, Taina (toim.), *Vallan juhlat. Juhlivan vallan kulttuuri antiikista nykypäivään*. Turku: Kirja-Aurora, 237–256.
- Majander, Mikko (2004), *Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–1951*. Helsinki: SKS.
- Malinen, Antti (2014), Perheet ahtaalla. *Asuntopula ja siihen sopeutuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Helsingissä 1944–1948*. Helsinki: Väestöliitto.
- Meinander, Henrik (2009), *Suomi 1944 – Sota, yhteiskunta, tunnemaisema*. Suom. Paula Autio. Helsinki: Siltala.
- Meinander, Henrik (2012), *Tasavallan tiellä: Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle*. Suom. Paula Autio. 2. uudistettu laitos. Helsinki: Schildts & Söderströms.
- Moilanen, Laura-Kristiina & Eilola, Jari (2013), Ajan ja paikan muovaamat yhteisöt. – Jari Eilola & Laura-Kristiina Moilanen (toim.), *Yhteisöllisyyden perintö. Tutkimuksia yhteisöistä eri vuosisadoilla*. Helsinki: SKS, 7–51.
- Palomäki, Antti (2011), *Juoksuhaudoista jälleenrakennukseen: siirtoväen ja rintamamiesten asutus- ja asuntokysymyksen järjestäminen kaupungeissa 1940–1960 ja sen käännteentekevä vaikutus asuntopolitiikkaan ja kaupunkirakentamiseen*. Tampere: Tampere University Press.
- Pulma, Panu (2000), Kasvun katveessa. – *Helsingin historia vuodesta 1945*. Osa 2. Helsingin kaupunki/Edita, 110–337.
- Raninen-Siiskonen, Tarja (2013), Karjalaisen siirtoväen sopeutuminen tutkimuksen kohteena. – Pekka Suutari (toim.), *Karjala-kuvaa rakentamassa*. Helsinki: SKS, 122–155.
- Relander, Jukka (2003), Jäähvyäiset Snellmanille. – Laura Kolbe et al. (toim.), *Suomen kulttuurihistoria 4. Koti, kylä ja kaupunki*. Helsinki: Tammi, 138–167.
- Roche, Maurice (2000), *Mega-events and Modernity: Olympics, Expos and the Growth of Global Culture*. London: Routledge.
- Saarikangas, Kirsi (1993), *Model houses for model families: gender, ideology and the modern dwelling: the type-planned houses of the 1940s in Finland*. Helsinki: SKS.
- Saldern, Adelheit von (2003), Stadtfeiern im 20. Jahrhundert. *Die Alte Stadt* 20:4, 324–348.
- Schechner, Richard (2002), *Performance Studies: An Introduction*. London: Routledge.
- Syrjämaa, Taina (toim.) (2003), *Vallan juhlat. Juhlivan vallan kulttuuri antiikista nykypäivään*. Turku: Kirja-Aurora.
- This, Krijn (2008), *Drei Geschichten, eine Stadt. Die Berliner Stadtjubiläen von 1937 und 1987*. Köln: Böhlau Verlag.
- Turpeinen, Oiva 1997, Väestö. – *Helsingin historia vuodesta 1945*. Osa 1. Helsinki: Helsingin kaupunki/Edita, 10–117.
- Turunen, Harri (2004), *Suomalainen kotiseutuliike 1945–2000*. Helsinki: SKS.
- Vahtikari, Tanja (2013), Merkityksin rakennettu Vanha Rauma: suomalaisen historiallisen kaupungin varhainen määrittely valintoina ja vuoropuheluna 1900–1970. – Katri Lento & Pia Olsson (toim.), *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: SKS, 294–323.
- Vahtikari, Tanja (tulossa 2016), ‘Washing Away the Dirt of the War Years’: History, Politics and the Reconstruction of Urban Communities in Post-World War II Helsinki. – Harm Kaal, & Stefan Couperus (toim.), *Reconstructing Communities in Europe, 1918–1968*. London and New York: Routledge.

”Mahtava paviljonkien kaupunki”

Näköaloja Tukholman ja vuoden 1897 Yleisen taide- ja teollisuusnäyttelyn suhteeseen

Suuret maailmannäyttelyt olivat eräs teollisen vallankumouksen ja nationalismin vanaveudessa seuranneista ilmiöistä.¹ Näyttelyt tarjosivat nouseville teollisuudenhaaroille tilaisuuden esitellä uusimpia tuotteitaan ja kehittyivät pian kansakuntien ja kaupunkien väliseksi kilpailuksi siitä, kuka pystyisi rakentamaan kaikkein näyttävimmät ja edistyneimmät tekniset luomukset. Tämä kilpailu sai näkyvimmän ilmauksensa näyttelyjä varten pystytetyissä, suurta insinööritaitoa vaatineissa rakennuksissa. Kaikkien tuntema esimerkki tästä on Pariisiin vuoden 1889 maailmannäyttelyä varten rakennettu, Gustave Eiffelin suunnittelema torni. Yli kolmensadan metrin korkeuteen kohonnut rakennus jakoi ranskalaisten mieliteitä, mutta lunasti sittemmin paikkansa näyttelyn pysyvänä muistomerkkinä ja Pariisin ikonisena symbolina.²

Vuoteen 1900 mennessä oli järjestetty jo 13 maailmannäyttelyä, mikä on antanut aiheen nimittää 1800-luvun jälkipuoliskoa ”suurten näyttelyiden aikakaudeksi”.³ Mainitun ajanjakson aikana maailmannäyttelyistä muodostui edistyksen ilosanomaa ja läntisen sivilisaation ylivertaisuutta julistaneita

transnationaalisia instituutioita, eräänlaisia ”meta-medioita”,⁴ joiden keskeisistä piirteistä vallitsi laaja yksimielisyys.⁵ Maailmannäyttelyt sulki ajan mittaan piiriinsä paitsi teollisuuden myös taloudellisen, kulttuurisen ja vieläpä koko urbaanin ja yhteiskunnallisenkin elämän.⁶ Myös urheilu kuului maailmannäyttelyiden repertuaariin, ja suurten maailmannäyttelyiden suojissa kasvoivat sittemmin myös nykymuotoiset olympialaiset.⁷ Uusien näyttelyjen odotettiin myös aina olevan edeltäjiään suureellisempia, ja koska suuri ei ole pelkästään kaunista vaan myös kallista, jouduttiin megalomaanisiin mittoihin paisuneisiin näyttelyihin investoimaan yhä suurempia rahasummia.⁸

Suurista maailmannäyttelyistä puhuminen jättää kuitenkin varjoonsa sen tosiseikan, että 1800-luvun jälkipuoliskolla Euroopassa ja Yhdysvalloissa pantiin toimeen myös runsaat sata pienempää näyttelyä. Esimerkistä käyvät Kööpenhaminassa vuosina 1872 ja 1888 sekä Tukholmassa vuosina 1851 ja 1866 järjestetyt näyttelyt, Helsingin Kaivopuistossa vuonna 1876 järjestetty Suomen ensimmäistä ”yleistä näyttelyä” unohtamatta.⁹ Vaikka tällaiset

näyttelyt edustivat useinkin vain kalpeaa varjoa suurten maailmannäyttelyiden ilmenemisestä suuruudesta ja loistosta, olivat ne kuitenkin paikallisessa mitassa suuria ja merkittäviä tapahtumia. Itse asiassa ei ole laisinkaan liioiteltua väittää, että ne saattoivat yksittäisen maan tai kaupungin kannalta usein muodostua jopa merkittävämmiksi kuin mahtavat esikuvansa.¹⁰

Artikkelissani käsitellään yhtä yllä esitellyn luonnehdintaan erityisen hyvin sopivaa näyttelyä, Tukholmassa vuonna 1897 järjestettyä yleistä taide- ja teollisuusnäyttelyä (*Allmänna konst- och industriutställningen*). Näyttelyä on tähän saakka tutkittu muun muassa 1800-luvun modernin ja visuaalisen kulutuskulttuurin, arkkitehtuurin, kulttuurien kohtaamisen sekä tekniikan ja mediahistorian näkökulmasta.¹¹ Kuten teollisuus- ja maailmannäyttelyjä koskevassa tutkimuksessa ylipäätäänkin, tarkastelun viitekehyksen on usein muodostanut nationalismi, tai vähintäänkin pyrkimyksenä on ollut tuoda esiin kansallisen identiteetin, modernin ja näyttelyn välisiä monia yhtymäkohtia.¹² Tässä artikkelissa vuoden 1897 Tukholman näyttelyä ei kuitenkaan lähestytä etupäässä kansallisesta, vaan pikemminkin urbaanista näkökulmasta. Tarkemmin sanoen aikomukseni on tarkastella vuoden 1897 näyttelyn sekä sen isäntäkaupungin välistä suhdetta, jota koskeva analyysi on jäänyt lapsipuolen asemaan aihepiiriä koskevassa kirjallisuudessa.

Heti perään on kiiruhdettava lisäämään, että modernit teollisuusnäyttelyt olivat tietenkin niin fyysisesti kuin henkisestikin yhtä paljon kansalliseen agendaansa kuin urbaaniin

ympäristöönsä sidottuja speaktaakkeleita – ja ne olivat sitä siinä määrin, ettei mainittujen näkökulmien erottaminen toisistaan yleensä ole helppoa tai aina perusteltuakaan. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuoliskon suuria näyttelyitä tutkinut Alexander Geppert puhuukin näyttelyistä ”katalysaattoreina”, urbaanin muutoksen kiihdyttäjinä, samalla kun hän toteaa näyttelyiden muodostaneen ”kaupunkeja kaupungeissa” (*cities within the city*). Toisin sanoen: näyttelyitä voidaan tutkia eräänlaisia laajoina, kompleksisina ja sosiaalisesti heterogeenisinä pienoiskaupunkeina, jotka jäljittelivät, imitoivat ja myös ylittivät isäntäkaupunkejaan mitä moninaisimmin tavoin.¹³ Kysymys ei näin ollen ole siitä, olivatko 1800-luvun lopun suuret näyttelyt moderneihin kaupunkeihin olennaisesti liittyviä ilmiöitä (ne olivat sitä itsestään selvästi), eikä liioin siitä, heijastelivatko ne lähinnä kansallisia vai paikallisia päämääriä (ensinnä mainittujen ensisijaisuus on itsestään selvää). Kysymys on siitä, miten näyttelyt täsmällisemmin ottaen muokkasivat kaupunkeja sekä siitä, millä tavoin kaupungit ja niiden välinen kilpailu vuorostaan muokkasivat näyttelyitä. Ja edelleen kysymys on siitä, millä tavoin aikalaiset itse hahmottivat kaupungin ja näyttelyn välistä suhdetta sekä siitä, millaisia merkityksiä he kumpaisellekin antoivat.¹⁴

Erään keskeisen kaupunkeja ja näyttelyitä yhdistävän näkökulman muodostaa turismi, jonka kehitys tunnetusti kulkee käsi kädessä näyttelyinstituution kasvun kanssa. Jo ensimmäisessä, Lontoossa vuonna 1851 järjestetyssä maailmannäyttelyssä vieraili suuri joukko koti- ja ulkomaisia matkailijoita,¹⁵ ja suuret

näyttelyt olivat myös ensimmäisiä nähtävyyksiä, joihin liittyi laajamittaista, teollisesti tuotettujen matkamuistojen ympärille rakennettua muistamisen kulttuuria.¹⁶ Näyttelyt muodostavat tärkeän luvun myös kaupunkimarkkinoinnin sekä kaupunkien välisen kilpailun historiassa. Kaupunkeja oli luonnollisesti pyritty ”myymään” aikaisemminkin, mutta suuret näyttelyt tarjosivat ennen kokemattomia tilaisuuksia kaupunkien imagon kirkastamiseen, ja 1800-luvun loppua kohti tultaessa näihin tilaisuuksiin tartuttiin entistä tietoisemmin.¹⁷ Artikkelini ydin voidaankin näiltä osin tiivistää kahteen kysymykseen: Millaisten mielikuvien avulla Tukholmaa yritettiin näyttelyn alla ja sen aikana markkinoida ulkomaisille turisteille? Millaisin silmin koti- ja ulkomaiset näyttelyvieraat Tukholmaa katsoivat? Kysymyksenasettelua ohjaa tällöin näkemys, jonka mukaan isäntäkaupungit eivät olleet pelkästään näyttelyiden kehyksiä tai näyttämöitä, vaan monessakin suhteessa niiden tärkeimpiä näyttelykohteita – käsitys, jolle on helppo löytää vahvistusta myös Tukholman tapauksessa.¹⁸

Toinen seikka, jota artikkelissani pohdin, liittyy sekin kaupunkien katsomiseen. ”Turismi-propagandan” – tai kuten nykyisin sanottaisiin: matkailun edistämisen – sijaan viitekehyksen tarjoaa kuitenkin kaupunkisuunnittelu, jota koskevassa kirjallisuudessa on ollut tapana painottaa näyttelyiden merkitystä kaupunkien kehittämisen ja kuvittelemisen kannalta. ”Nykyaikaisesta kaupunkisuunnittelusta” ei tosin vielä puhuttu (termiä alettiin käyttää vasta 1900-luvun alussa), mutta erilliset näyttelyt sekä kaupunkisuunnitteluun

keskittyneet erityisnäyttelyt vaikuttivat joka tapauksessa merkittävästi kaupunkien kehittämistä koskevan ajattelun kehittymiseen.¹⁹ Näyttelyiden kautta tapahtunut *kaupunkien kuvittelemisen* muodostaakin toisen artikkelini punaisista langoista. Erityisesti pohdin, millaisia tarkoituksia näyttelyalueelle pystytetty, kirjallisuudessa verrattain vähälle huomiolle jäänyt Tukholman kaupungin paviljonki palveli, samalla kun koetan jossain määrin tehdä selkoa myös siitä, millaisia näköaloja näyttelyalue kokonaisuudessaan avasi Tukholmaan ja moderneihin kaupunkiin ylipäättänkin.

Viimein ja kolmanneksi artikkelini tarkoituksena on valottaa Tukholman vuoden 1897 näyttelyä nimenomaan suomalaisesta näkökulmasta. Tukholman näyttely ei tosin juurikaan houkuttellut suomalaisia näytteilleasettajia, mitä voitaneen myös pitää syypäänä siihen, ettei näyttely tähän saakka ole juurikaan herättänyt suomalaisten tutkijoiden mielenkiintoa.²⁰ Kuitenkin suomalaisten sanomalehtien näyttelyä kohtaan osoittama mielenkiinto sekä Tukholmaan näyttelykesänä suuntautunut, huomattaviin mittoihin paisunut turismi – eräin varauksin voitaisiin puhua jopa massaturismista – tekivät siitä erään kesän 1897 tärkeimmistä mediailmiöistä paitsi Ruotsissa myös Suomessa. Niinpä Suomi ja suomalaisuus putkahtelevat tuon tuostakin esiin tutkielmani jonkinlaisena sivujuonteena, ja esitykseni lopussa luon vielä pikaisen silmäyksen suomalaista teollisuusnäyttelyä koskeneeseen keskusteluun, jota voidaan pitää yhtenä vuoden 1897 näyttelyn monista hedelmistä. Toista suomalaista teollisuusnäyttelyä ei monista yrityksistä huolimatta koskaan

järjestetty, mutta sen ympärillä käyty, Tukholman näyttelyn inspiroima keskustelu avaa mielenkiintoisia näköaloja transnationaaliseen näyttelydiskurssiin sekä kaupunkien ja näyttelyjen välisen suhteen kehitykseen.

Artikkelini pääasiallisena aineistona toimivat suomalaisten ja ruotsalaisten sanomalehtien aikalauskuvaukset sekä näyttelyn tienoilla julkaistut, etupäässä ulkomaisille matkailijoille tarkoitettut opaskirjaset. Lisäksi olen hyödyntänyt näyttelyn virallista historiikkaa sekä vähäisemmässä määrin myös muuta aikalaiskirjallisuutta.

Skandinaavinen veljesjuhla

Tukholman yleinen taide- ja teollisuusnäyttely järjestettiin vuonna 1897 Djurgårdenin kaupunginosassa, alueella, joka on monille suomalaisille tuttu muiden muassa Vasa-laivasta, Gröna Lundin huvipuistosta sekä Pohjoismaisesta museosta (*Nordiska Museet*).²¹ Pitkään suunnitteilla olleen näyttelyn taustalla vaikuttivat paitsi suuret maailmannäyttelyt, myös Kööpenhaminassa vuonna 1888 järjestetty teollisuusnäyttely, johon ruotsalaisetkin sankoin joukoin olivat osallistuneet.²² Koska molemmat kaupungit kilvoittelivat Pohjolan henkisen ja kulttuurisen pääkaupungin tittelistä, oli vuoden 1897 näyttelyn lähtöasetelma näin ollen annettu: kaiken piti nimenomaisesti olla suurempaa ja kauniimpaa kuin Kööpenhaminassa vajaan kymmenen vuotta aikaisemmin.

Maailmannäyttelyiden sekä Kööpenhaminan näyttelyn lisäksi Tukholman näyttelyllä oli tietenkin myös oma paikallinen esikuvansa,

kaupungissa vuonna 1866 järjestetty taide- ja teollisuusnäyttely, jonka, kuten Taina Syrjämä on osoittanut, voi sanoa antaneen sysäyksen myös Helsingin Kaivopuistossa vuonna 1876 järjestetylle Suomen ensimmäiselle yleiselle näyttelylle.²³ Vuoden 1866 näyttely aloitti ”pohjoismaiseksi” tai ”skandinaavisiksi” kutsuttujen näyttelyiden sarjan ja jäi kaupungin historiaan suurena menestyksenä. Näin siitäkin huolimatta, ettei näyttely taloudellisessa mielessä ollut voitollinen, joskaan se ei myöskään – harvinaista kyllä – tuottanut sanottavammin tappiota.²⁴ Vuoden 1866 näyttely merkitsi monien aikalaisarvioiden mukaan myös alkua kokonaisuudelle aikakaudelle. Tämä käsitys jaettiin myös Suomessa, kuten seuraavasta *Uuden Suomettaren* kirjoituksestakin voidaan päätellä:

Epäilemätön asia lienee, että 1866 pidetty näyttely se oikeastaan oli, joka etupäässä pani tuon werattoman kehityksen alkuun. Se herätti ja elvytti kansan powessa piilewät kehityswoimat, se wiittäsi tien, antoi opetusta ja opastusta, vaan ennenkaikkia se antoi uusia näkökohtia yleisen kehityksen eri aloilla, siten synnyttäen uusia toiweita ja waatimuksia; antoi rohkeutta ja woimaa yhä uusiin yhtiisiin ja ponnistuksiin.²⁵

Mitä mieltä sitten tahtookin olla tämän kaltaisista arvioista, se Tukholma, joka nyt valmistautui esittelemään ruotsalaisen teollisuuden viimeisimpiä saavutuksia – separaattoreita, keskoskaappeja, puhelinkeskuksia, tehdasvalmisteista jäätelöä ja niin edelleen – oli olenaisesti toisenlainen kuin vuonna 1866. Kun Tukholmaa ei vielä vuoden 1866 näyttelyn aikoihin voinut varsinaisesti kutsua teollisuus-

kaupungiksi, oli siitä 1800-luvun lopulle tultaessa kasvanut eurooppalaisessakin mitassa merkittävä teollisuuskeskus. Kaupungin väkiluku oli miltei kaksinkertaistunut noin 120 000:sta 276 000:een, ja niin ruotsalaisessa kuin suomalaisessakin yhteydessä Tukholmassa puhuttiin yhä useammin ”suurkaupunkina”.²⁶ Tukholmaan vuonna 1897 saapunutta näyttelyvierasta tervehti myös kansallisesta identiteetistään aikaisempaa tietoisempi Ruotsi, joka mieli takaisin eurooppalaiseksi suurvallaksi. Tämän aseman se saavuttaisi teollisuuden ja teknologian avulla, joiden merkitys ruotsalaista yhteiskuntaa eteenpäin työntävinä voimina tiedostettiin yhä kirkkaammin.²⁷

Kaikki tämä sai selkeän ilmauksensa vuoden 1897 näyttelyssä. Näytteilleasettajien määrä ei tosin juurikaan ollut kasvanut edellisestä – vuonna 1866 se oli noin 3600 ja vuonna 1897 vajaat 3800 – mutta lukuisine oheistapahtumineen, näyttävine paviljonkeineen sekä suurine kävijämäärineen (noin 1,5 miljoonaa) kyse oli kuitenkin vuoden 1866 näyttelyä merkittävästi suuremmasta ja kalliimmasta tapahtumasta.²⁸ Etupäässä yksityisin varoin järjestetystä näyttelystä kehkeytyi myös edeltäjänsä kansainvälisempi, sillä ”skandinaavisten veljeskansojen” lisäksi näyttelyssä oli esillä myös venäläisen teollisuuden ja taiteen viimeisimpiä saavutuksia. Venäjän kutsuminen Tukholmaan selittyi sillä, että näin – ja vain näin – voitiin järjestäjien mielestä tarjota myös Suomelle mahdollisuus osallistua ”skandinaaviseksi veljesjuhlaiksikin” kutsuttuun näyttelyyn. Suomalaisia esittäytyminen osana Venäjän osastoa ei tietenkään miellyttänyt.²⁹ Kuten Kerstin Smeds on osoittanut, palautuivat

1800-luvun lopun näyttelyt suomalaisittain aina kysymykseen Suomen erityisasemasta: mikäli omaa osastoa tai paviljonkia ei ollut tarjolla, oli seurauksena usein jonkinasteinen boikotti tai ainakin kiinnostus kyseessä olevaa näyttelyä kohtaan jäi laimeaksi. Niinpä Tukholman näyttelyynkin osallistui lopulta vain 27 pienehköä suomalaisyritystä suurteollisuuden loistaessa kokonaan poissaolollaan.³⁰

Suomalaisen teollisuuden vaatimatonta osanottoa Tukholmassa ei kuitenkaan voida kokonaan selittää boikotilla, tai jos voidaan, niin boikotti ei tässä tapauksessa kohdistunut ainoastaan venäläistämistendenssiä, vaan myös itse näyttelyinstituutiota vastaan. Silä vaikka liberaali lehdistö ja osa johtavista poliitikoista tekivät parhaansa patistellakseen suomalaisia yrityksiä olemaan edustettuina Tukholmassa, olivat monet suuret suomalaisyhtiöt jo käytännössä lopettaneet suuriin näyttelyihin osallistumisen. Syyt olivat pitkälti taloudellisia, toisin sanoen näyttelyistä saadun hyödyn ei katsottu kompensoivan niistä koituneita kustannuksia.³¹ Kysymys, josta niin lehtimiehet, industrialistit kuin erilaiset kulttuurikriitikotkin julkisuudessa kiistelivät, kuuluikin: oliko näyttelyinstituutio jo tehnyt tehtävänsä vai oliko sillä vielä annettavaa eurooppalaisille yhteiskunnille? Ja jos oli, niin kuka näyttelyistä lähinnä hyötyi? Useimmat aikalaiset päätyivät vastaamaan näyttelyn hyödyllisyyttä koskevaan kysymykseen myöntävästi, mutta tulkinnat siitä, keiden tarkoitusperiä näyttelyt 1800-luvun lopulla palvelivat, vaihtelivat.³²

Niin tai näin, vuoden 1897 näyttely oli suomalaisten vaatimattomasta osanotosta johtuen

vähemmän ”skandinaavinen” kuin edeltäjänsä, eivätkä näyttelystä muutoin runsaasti kirjoittaneet ruotsalaiset lehdet käytännössä edes noteeranneet Suomen perin vaatimattomaksi jäänyttä läsnäoloa Tukholmassa. Suomalaisissa lehdissä mainittu asiantila sitä vastoin sai osakseen runsaasti surkuttelua. Näyttelyä pidettiin erittäin merkittävänä, ja etenkin liberaali lehdistö ilmaisi närkästyksensä siitä, että jälleen oli hukattu tilaisuus todistaa vanhoille veljeskansoille, että Suomi oli moderni teollisuusvaltio, ei pelkkä Venäjän takamaa.³³ Nyt syntynyt vaikutelma oli lähinnä päinvastainen, kuten *Päivälehd*en ”Tuomas” (August Bernhard Mäkelä) eräässä pakinassaan lakonisesti totesi: ”Käypihän se vähän kunnialle, ettei muka teollisuus meillä tuottaisi muuta kuin muutamia walokuvia ja waateharjoja.”³⁴

Kaupunki kaupungissa

Suurten näyttelyiden kaltaiset kaupunkitaapahtumat tarvitsevat runsaasti vapaata tilaa toteutuakseen. Ja koska tällaista tilaa ei tavallisesti ollut mahdollista löytää kaupungin keskustasta, sijaitsivat näyttelyalueet yleensä varsinaisen ydinkeskustan liepeillä, alueilla, joille kaupunki syystä tai toisesta ei vielä ollut laajentunut. Toinen näyttelyalueiden valintaa ohjannut seikka oli – ja on edelleenkin – hyvät liikenneyhteydet sekä erilaisten palveluiden (ravintolat, huvitukset ynnä muut) saatavuus: oli eduksi, jos alue pystyi jo olemassa olevan infrastruktuurinsa turvin palvelemaan näyttelyyn saapuvia suuria ihmismassoja.³⁵

Tukholman tapauksessa katseet kääntyivät pian Djurgårdeniin. Alue oli, kuten sen nimi-kin jo kertoo, toiminut aikaisemmin kuninkaallisena eläintarhana, mutta kehittynyt sittemmin kaupunkilaisten suosimaksi ulkoilualueeksi. Kahden telakan (*Djurgårdsvarvet* ja *Galärvarvet*) lisäksi alueella sijaitsi työläisten asuntoja sekä joukko puuhuviloita, joista osa määrättiin purettavaksi näyttelyn alta. Rakentamattoman, vapaan tilan lisäksi Djurgårdenin puolesta puhuivat myös alueelle jo vedetyt raitiovaunulinjat sekä muut palvelut, erilaisista esteettisistä perusteista ja merellisestä sijainnista puhumattakaan. Tukholmaan pyrittiin, kuten tuonnempana nähdään, markkinoimaan ulkomaisille turisteille ”Pohjolan Venetsiana”, ja järjestäjien näkökannalta oli ilman muuta selvää, että myös näyttelyalueen tuli tukea kyseistä viestiä.³⁶

Näyttelyä varten Djurgårdeniin pystytettiin satakunta rakennusta, joista monia voisi kuvailla hyvinkin näyttäviksi. Havainnollisen esimerkin tarjoaa kynttilätehdas Liljeholmen sin paviljonki, joka muistutti jättiläismäistä kynttilää. Iltaisin, hämärän tultua, sytytettiin 40 metrin korkeuteen kohonneen ”kynttilän” huipulle asennettu valonheitin, samalla kun ympäri näyttelyaluetta sijoitellut lähemmäs kymmenen tuhatta eriväristä lyhtyä syttyivät valaisemaan Djurgårdenia.³⁷ Nykytermein puhuttaisiin ”vau-arkkitehtuurista”, rakennuksista, joiden tarkoituksena on hätkähdyttää ja nousta puheenaiheiksi. Erona nykyluomuksiin kuitenkin oli, ettei 1800-luvun lopun mielikuvituksellisia näyttelyrakennuksia ollut tarkoitettu pysyviksi vaan purettaviksi näyttelyn päättymisen jälkeen. Tämä korosti näyttely-

I DUNS
Boktryckeri
och
Litogr. Anstalt
utför allt slags tryck
elegant, fort och billigt.
12 St. Vattugat. 12

S. Berendt Jr. & Co.
Kongl. Hofleverantörer.
Herrekiperingsaffär,
Drottninggatan 24

GRAND RESTAURANT
MASSELBACKEN

KONST HALLEN

MASKIN HALLEN

INDUSTRI HALLEN
SVEVIGEN SVIRIGE NORGE

NORDISKA MUSEET

GAMLA STOCKHOLM

FLOTTANS FLITANDL
UTSTÄLLNING

FÖRTECKNING

Sjver hallar, paviljonger, kiosker m. m.

1. Föreläsning.
2. Camera obscura. Entré 25 öre.
3. Tillämpningskiosk.
4. Se A. B. Hamber velocipeder.
5. H. Langberg sportutställning.
6. Administrations.

Sport- & Turistpaviljongen.
Storstadens utbildningar af naturreservat. Moder-
na redö och segelbåtar. Ett motorreservat, ekipage.
1222. Bolinders, Schim. Stålgåttor med Box. --
Specialutställningar för såg, velociped och olika
kiosker m. m. Servering på verandan utåt sjön.
Entré 25 öre.
7. Glas och Blommanderikspinglikiosker.

Su. Panoptikon största sevårdhet
18 Kungsträdgårdsgatan 18
öppet från kl. 9 f. m till 8 e. m.

Hallberg Hofjubelens
9 Regeringsgatan 9

6. Fröken Smedbergs cigarrkiosk, försäljning
af Rättigs i Gelle cigarrer & cigaretter.
7. Fotografier & löcker.
8. Instruktionsposteket Nordstjernan.
9. Fontaine Lumineuse.

Kemisk-Teknisk-utställning:
1029. Albin Lushardtsons smutsstiftfabrik.
1030. Grumme & Son, Sjö, Tval & Parfym-
fabrik. m. s. m. s. m. s.
1031. Bryggeri-Aktiebol. J. A. Fripp & Son.

Hufvudrestauranten *
* Centralrestauranten
Fullständig servering; middag
table d'hôte och à la carte.
Dagligen instrumentalkonserter.

Böhmiskt öl Hufvudrestauranten.
Centralrestauranten.
Sport & Turistpaviljongen.
Serveras & Sagaliden & Skansen.

Tukholman yleisen taide- ja teollisuusnäyttelyyn yleiskartta. Vaikka suurin osa näyttelypaviljongeista purettiin välittömästi näyttelyyn päätyttyä, löytää Djurgårdenilta vielä tänäänkin muutamia näyttelyä varten pystytettyjä rakennuksia. Kuva: Tekniska museet i Stockholm.

kokemuksen ainutkertaisuutta, samalla kun se myös avasi oven kokeilevalle ja toisinaan suorastaan sadunomaiselle arkkitehtuurille.³⁸ Nykyisin vuoden 1897 näyttelystä todistaakin enää muutama rakennus: skoonelaisen teollisuuden näyttelyhallina toiminut *Skånska gruvan, Kungliga Jaktklubbenin* ja *Svenska Jägarförbundetin* näyttelytilana toiminut *Jägarhyddan* sekä *Reinholds Ångbageri* (nykyiseltä nimeltään *Wårdshuset Ulla Winbladh*). Edelleen on näyttelyalueeseen kuuluneista, mutta ennen näyttelyn avaamista valmistuneista rakennuksista jäljellä sauvakirkoista innoituksensa saanut Biologinen museo, lehdistötilana toiminut *Villa Lusthusporten* sekä näyttelyn aattona valmistunut Pohjoismaisen museon pohjoinen siipi.³⁹

Mutta jos näyttelyn pitkäaikaiset vaikutukset Tukholman kaupunkikuvaan jäivätkin vähäisiksi, olivat sen lyhytaikaiset vaikutukset sitäkin voimakkaammat; elämä Tukholman varsinaisessa keskustassa jatkoi tavanomaisista kulkuaan, mutta kaikki merkittävä tuntui kesän 1897 aikana tapahtuvan kaupungin toiminnallisen keskuksen muodostamalla näyttelyalueella. Itse asiassa lukuisista paviljongeista, rakennuksista, ravintoloista ja toiminnoista koostunut näyttely muodosti selvärajaisen, mutta silti vaikeasti hahmotettavan ”kaupungin kaupungissa”.⁴⁰ Mutta toisin kuin oikea kaupunki, näyttely ei kuitenkaan ollut rakentunut asteittain, eivätkä sitä myöskään piinanneet varsinaiselle kaupungille tyypilliset ongelmat. Näyttelykaupunki edusti – näin voitaneen sanoa – eräänlaista utopiaa: se oli parempi, hauskempi, kauniimpi ja tehokkaampi kuin sitä ympäröivä metropoli, ja se kutsui näyttelyvieraita kuvittelemaan, mil-

laista elämä tulevaisuuden kaupungeissa voisi olla.⁴¹

Näyttelyalueella käyskennelleet ulkomaiset turistit edustivat niin ikään häivähdyttä Tukholman tulevaisuudesta, ja tulevaisuutta ilmensivät myös ne sadat tuhannet ruotsalaiset työläiset, jotka kenties ensimmäistä kertaa vierailivat Tukholmassa maansa pääkaupunkiin sekä näyttelyn ihmeisiin tutustuakseen.⁴² Turistien ja työläisten läsnäolo oli myös omiaan korostamaan näyttelyn poikkeuksellisuutta, sillä 1800-luvun lopun kaupungissa vain harvat tilat olivat samassa määrin avoimia kuin tilapäisiksi tarkoitettut näyttelyalueet. Työläinen tietenkin pysyi työläisenä ja porvari porvarina, mutta silti voidaan sanoa, että Djurgårdenin näyttelyalue muodosti vakituisen kaupunkirakenteen sisälle tilan, jossa eri säätyiset, ikäiset ja eri sukupuolia edustaneet ihmiset saattoivat kohdata toisiaan tavanomaista paljon vapaammissa, joskin edelleen säädellyissä puitteissa.⁴³ Näin näyttelyaluetta kuvaili muuan suomalaisvieraista:

Mahtawa pawiljonkien kaupunki seisoo nyt suoraan edessämme. Minne waan katsoo, kohtaat aina: torneja, kupooleja, halleja, pawiljonkeja, kioskeja ja pyramiideja toinen toistaan kauniimpia. Siinä on käytetty kaikkea rakennustapaa, mitä ajatella woi: wanhaa ja uusinta, itämaista ja eurooppalaista. Ja kaikki owat ne niin somasti järjestetyt, ei missään ahdasta eiilmää loukkaawaa. Mutta tämän kaiken luomiseen onkin käytetty Ruotsin parhaat insinööri-arkkitehti- ja taiteilijakyytyt sekä kymmenet miljoonat kruunuja [sic!].⁴⁴

Monet alueen näyttävimmistä rakennuksista – kuten noin 10 000 neliömetrin kokoinen

Ljunbergshallen sekä miltei 17 000 neliömetrin laajuinen suuri näyttelyhalli (*Industrihallen*) – olivat lähtöisin tunnetun ruotsalaisen näyttelyarkkitehti Ferdinand Bobergin kynästä (jälkimmäinen oli piirretty yhdessä Fredrik Lilljekvistin kanssa). Bobergin suunnitteleman *Ljunbergshallenin* esikuvana toimi vuoden 1851 *Great Exhibitionia* varten rakennettu *Crystal Palace* (Kristallipalatsi), jota oli jäljitelty lukuisissa muissakin näyttelyissä, myös Helsingissä. Jälkimmäinen, suuri näyttelyhalli, taas oli saanut vaikutteita muun muassa Eiffel-tornista ja itämaisesta arkkitehtuurista.

Neljästä minareetista sekä valtavasta keskuskupolista koostuneen rakennuksen huippu kohosi miltei sadan metrin korkeuteen halliten olemuksellaan koko silloisen Tukholman silhuettia.⁴⁵ Kuten kunnon näyttelyarkkitehtuurin kuuluukin, jakoi maailman suurimmaksi puurakennelmaksi mainostettu Suuri näyttelyhalli kaupunkilaisten ja näyttelyvieraiden mielipiteet. Toiset näkivät siinä loistokkaan osoituksen Ruotsin johtavasta asemasta puutavarateollisuuden alalla, kun taas toiset – epäilemättä vähemmistö – moittivat sitä ”epäruotsalaiseksi” ja siten ruotsalaista kansanluontoa huonosti ilmentäväksi.⁴⁶ Tällainen näkemisen tapa edellytti tosin jo sangen kehittyntä silmää, sillä vaikka näyttelyarkkitehtuurista saatettiin väitellä intohimoisestikin sanomalehdissä sekä niin kutsutuissa ”tiedostavissa” piireissä, lienee näyttelyvieraiden ylivoimaiselle enemmistölle kyse ollut vain elämyksistä, joiden luokitteluun riitti yksinkertainen, pitkästyttävästä hämmästyttävään venynyt asteikko.

Suuren näyttelyhallin tarkoituksena ei kuitenkaan ollut vain tulla nähdyksi, vaan yhtäältä sen tuli myös mahdollistaa väliaikaisen ”näyttelykaupungin”⁴⁷ sekä sitä ympäröineen varsinaisen kaupungin näkeminen lintuperspektiivistä. Aikalaisille tällainen perspektiivi oli kaikkea muuta kuin jokapäiväinen.⁴⁸ Päinvastoin, nouseminen hissillä varustetun rakennuksen näköalatasanteelle ja sieltä avautuvien näkymien ihailu edusti monille aikalaisille vaikuttavaa, suorastaan äärimmäistä kokemusta, jonka aiheuttamista fyysisiä aistimuksia kuvailtiin yksityiskohtaisesti lukuisissa sanomalehtiartikkeleissa.⁴⁹

Myös Andreas Hasselgrenin toimittamassa virallisessa näyttelykertomuksessa listataan seikkaperäisesti ja aikakaudelle tyypillisesti kustakin rakennuksen neljästä minareetista avautuvia näköaloja: kirjoittajan katse ”liukuu” rakennuksesta ja sektorista toiseen, ja kaupungin yksityiskohdat katoavat tarkkailijan näköpiiristä, mutta ilmestyvät jälleen näkyviin hänen tarkentaessaan katsettaan. Kirjoittaja kuvailee Tukholmaa ”viehättäväksi tauluksi”, samalla kun ”näyttelykaupunki” (Hasselgrenin itsensä käyttämä ilmaisu) näyttäytyy hänelle elämää, edistystä ja riemua kuhisevana ”muurahaispesänä”.⁵⁰ Useat mainittuun kokemukseen viittanneet artikkelit ja reportaa-sit antavat lisäksi aiheen olettaa, että Teollisuushallin mahdollistama lintuperspektiivi sekä siirtyminen osallistujasta tarkkailijaksi eivät ainoastaan auttaneet vieraita ymmärtämään paremmin näyttelyä, vaan merkitsivät samalla myös uudenlaista suhdetta kaupunkiin, sen tilallisuuteen.⁵¹ Ja mikä vieläkin olennaisempaa, ne kertovat konkreettisesti

Tukholman yleinen taide- ja teollisuusnäyttely (Allmänna konst- och industriutställningen) merkitsi monille aikalaisille murroskohtaa "vanhan" 1800-luvun ja "uuden" 1900-luvun välillä. Oikealla näyttelyn näyttävimpiin rakennuksiin kuulunut Industrihallen ja vasemmalla Gamla Stockholm. Kuva: Stockholms stadsarkiv.

myös siitä, että Tukholma itsessään muodosti vuoden 1897 näyttelyn keskeisen – ellei jopa kaikkein keskeisimmän – näyttelykohteen.⁵²

Mutta millainen Tukholma Suuren näyttelyhallin kupoleista oikein näyttäytyi? Seuraavassa luvussa tarkastellut, näyttelyn tienoilla

julkaistut ja erityisesti ulkomaisia turisteja silmällä pitäen laaditut opaskirjat pyrkivät omalta osaltaan vastaamaan tähän kysymykseen. Ne edustavat tietenkin vain yhtä näkökulmaa Tukholmaan, eivätkä tarkemmin ottaen välttämättä vastaan siihen, millaiselta Tukholma

todellisuudessa näytti. Sitä vastoin niistä voidaan lukea, mihin seikkoihin Tukholmaan saapuvan turistin toivottiin suuntaavan katseensa sekä miten hänen tahdottiin kokemustaan jäsentävän.

Pohjolan Venetsia

Tukholman yleinen taide- ja teollisuusnäyttely pantiin toimeen aikana, jolloin teollisuusnäyttelyiden katsottiin vielä ensi sijassa palvelevan kansallisia ja teollisia tarkoituksia. Näyttelyn piti tehdä tunnetuksi ruotsalaisten teollisuusyritysten uusimpia tuotteita; sen piti piirtää ulkomaisten kilpailijoiden eteen kuva Ruotsista edistyksellisenä ja tärkeänä eurooppalaisena valtiona; sen piti vahvistaa ruotsalaisten kansallistuntoa ja ruotsalaista teollisuutta ja viimein sen piti myös kannatella itseään taloudellisesti.⁵³ Samaan aikaan oltiin kuitenkin enenevässä määrin havahtumassa siihen, että suurten näyttelyiden kaltaiset tapahtumat saattoivat olla erityisen tärkeitä myös isäntäkaupungille, tai jopa siihen, että niiden pääasiallinen merkitys piili niiden isäntäkaupungin kannalta synnyttämässä kerennaisvaikutuksissa. Tukholman kaupungin näyttelylle myöntämä 300 000 kruunun rahalahjoitus sekä kaupungin vastuulle ottamat näyttelyalueen valmisteluun liittyneet toimet eivät siten olleet vain panostuksia tärkeänä pidettyyn kansalliseen projektiin, vaan yhtäältä myös sijoituksia kaupunkia itseään hyödyttäneeseen tapahtumaan.⁵⁴

Matkailijoiden houkutteleminen sekä Tukholman julkisen kuvan kiillottaminen olivat

tietenkin asioita, joita näyttelyllä tässä tapauksessa haluttiin edistää. Tukholmalla itsellään ei tosin vielä tässä kohden ollut omaa turistipropagandaan keskittyvää organisaatiota, mutta vuonna 1885 perustettu *Svenska Turistföreningen* otti tärkeän roolin Tukholman tunnetuksi tekemisessä niin vuoden 1897 näyttelyn kuin sittemmin myös vuoden 1912 olympialaisten yhteydessä. Vaikka turismin yhdistyksen ensisijaisena tarkoituksena oli kotimaisen luontomatkaillon edistäminen – nuorison karaisemista ja patriotismia unohtamatta –, oli sen piirissä enenevässä määrin alettu kiinnittää huomiota myös kaupunkimatkailuun.⁵⁵ Tämä sai ilmauksensa yhdistyksen lokakuussa 1895 järjestämässä kokouksessa, jonka julkilausuttuna tarkoituksena oli pohtia keinoja Tukholmaan suuntautuneen ulkomaisen turistiliikenteen lisäämiseksi. Kokouksen tiimoilta julkaistiin *Några ord om den utländska turisttrafiken på Stockholm* (Muutama sananen Tukholmaan suuntautuneesta turistiliikenteestä) -niminen pamfletti, jossa arvosteltiin kovin sanoin ruotsalaisia elinkeinonharjoittajia ja viranomaisia niiden kaupunkimatkailua kohtaan esittämästä välinpitämättömyydestä. Ulkomaisten turistien merkitystä Ruotsille ja sen pääkaupungille ei teoksen tekijöiden mielestä ymmärretty, ja etenkin ne, joiden olisi luullut asiasta eniten hyötyvän, eivät yleisesti ottaen olleet tehneet elettäkään ulkomaisille turisteille suunnatun propagandan lisäämiseksi.⁵⁶

Teoksen nimettömäksi jääneen kirjoittajan (tai kirjoittajien) tarkoituksena ei kuitenkaan ollut vain kritisoida maanmiehiään, sillä kovasanaisen herättelyn lisäksi kirjasessa annetaan

myös useita rohkaiseva ja käytännöllisiä esimerkkejä siitä, millaisia mahdollisuuksia pääkaupunkiin suuntautuneeseen ulkomaiseen turismiin sisältyi. Asiaa oli Turistiyhdistyksen mukaan edistettävä määrätietoisesti ja ripeästi; viivyttelyn hintana oli ulkomaisten turisti- ja rahavirtojen suuntautuminen toisiin, paremmin tunnettuihin kohteisiin (Sveitsi ja jossain määrin myös Ranska toimivat tietenkin esikuvina) sekä Tukholman pysyminen siinä marginaalissa, johon se syrjäisen sijaintinsa johdosta oli tuomittu.⁵⁷ Asenteiden oli muututtava, ja ennen kaikkea oli sisäistettävä, että Ruotsi oli turistimaa ja sen pääkaupunki Tukholma ”yksi maailman kauneimmista kaupungeista”.⁵⁸

Yllä mainittu pamfletti kätkee sisäänsä myös selkeän markkinointistrategian, todennäköisesti erään ensimmäisistä, joita Tukholmaan liittyen on koskaan laadittu. Tärkeimmäksi keinoksi ulkomaisten matkailijoiden houkuttelemiseksi Turistiyhdistys näki – vähemmän yllättäen – erilaisten kirjasten ja esitteiden julkaisemisen ja levittämisen.⁵⁹ Erilaisia mainoksia, opaskirjoja, julisteita, postikortteja sekä erityisiä näyttelylehtiä painettiinkin näyttelyn alla runsaasti, ja useiden eri toimijoiden – näyttelyn lehdistöosaston, valtion rautateiden, höyrylaivaosakeyhtiöiden, matkatoimistojen, Ruotsin konsulaattien ynnä muiden – välityksellä tieto Tukholmasta sekä vuoden 1897 näyttelystä levisi ympäri Eurooppaa ja Amerikkaa.⁶⁰ Kirjasten tekijät kohdistivat suuria odotuksia myös näyttelyn yhteydessä järjestettäväksi kaavailtuun kansainväliseen lehdistökonferenssiin. Ruotsin kuningashuoneen rahoittama konferenssi kokoaisi Tukholmaan

suuren joukon ulkomaisia toimittajia, jotka ylenpalttisestakestityksestä ja vieraanvaraisuudesta nautittuaan täyttäsivät kotimaidensa lehdet Tukholmaa ylistävillä kirjoituksilla.⁶¹ Tässä suhteessa Turistiyhdistyksen toiveet epäilemättä täyttyivät, sillä ulkomaisten lehti miesten Tukholmasta ja näyttelystä langettamat arviot olivat – sikäli kun voidaan todeta – pääsääntöisesti ylitsevuotavan positiivisia.⁶²

Mielenkiintoista kyllä, näyttelystä itseltään ei teoksessa puhuta juuri mitään, vaikka se lienee ollut merkittävä syy sille, että aihe ylipäättään haluttiin nostaa julkiseen keskusteluun. Maininnan ansaitsee myös Turistiyhdistyksen näkemys siitä, millaiselle perustalle Tukholman imago vastaisuudessa oli rakennettava: vaikka oppia kannatti hakea muista, matkailunedistämisen ja turismin kannalta keskeisistä kaupungeista, täytyi Tukholmaa koskevan viestinnän kuitenkin korostaa kaupungin originaalisuuta. ”Niin kuin Wien pysyy Wieninä, niin myös Tukholma on *Tukholma* eikä mitään muuta, Pohjolan romanttinen metropoli”, oppaassa todetaan.⁶³

Äskeinen määritelmä tulee jo lähelle postmoderneille kaupungeille tyypillistä itsekorostusta: nyttemminhän on tullut tavaksi pyrkiä kaikin tavoin painottamaan kaupungin omaleimaisuutta, samalla kun vältetään rinnastuksia kilpailijoihin.⁶⁴ Vaikutelmaksi kuitenkin jää, että näyttelyn alla julkaistut opaskirjat ja esitteet pyrkivät markkinoimaan Tukholmaa nimenomaan rinnastamalla sitä muihin, paremmin tunnettuihin eurooppalaisiin kulttuuri- ja turistikaupunkeihin. Verittäin suosittuja olivat esimerkiksi jo aikaisemmin mainitut kuvaukset Tukholmasta

”Pohjolan Venetsiana”.⁶⁵ Erään teoksen mukaan taas Tukholma oli sekoitus Sveitsiä, Skotlantia, Napolia ja Pariisia – sillä erotuksella, että kaupunki tietenkin oli pienempi ja rehellisempi kuin suuremmat sukulaisensa.⁶⁶ Kaupungin asukkaita taas kuvailtiin tyylikkääksi, kohteliaiksi ja kaupunkielämän monista iloista täysin siemauksin nauttiviksi, eräänlaisiksi ”Pohjolan pariisilaisiksi”.⁶⁷

Ennen kaikkea Tukholmaa käsittelevissä matkaoppaissa ja esitteissä korostuu kuitenkin saaristoluonnon ja urbaanin tilan – pittoreskin ja utilitaristisen maiseman – harmoninen ja symbioottinen suhde, yhdistelmä joka edelleenkin muodostaa Tukholmaa koskevan markkinointiviestinnän kivijalan.⁶⁸ Esimerkiksi seuraavan, viralliseen näyttelyoppaaseen sisältyvän kuvauksen voisi kuvitella tapaavansa myös kaupungin nykyisestä esittelymateriaalista:

Pelkkä vilkaisu Tukholman ja sen ympäristön karttaan yllättää vierailijan. Hän ei ole koskaan nähnyt mitään vastaavaa. Kaikkialla hänen silmänsä tapaavat noita sinisiä täpliä ja raitoja, jotka mutkittelevat ympäriinsä muodostaen mitä merkillisimpiä kurveja; toisinaan ne kasvavat leveimmiksi muodostaen laajoja, saarten sekaan ripoteltuja lahtia ja poukamia, kutistuakseen jälleen kapeiksi salmiksi, joiden muodostama kokonaisuus muodostaa täydellisen veden verkoston. Keskellä tätä upeaa maisemaa sijaitsee pääkaupunki, joka ympäröivän kauneuden vastakohtaa korostavan kivi-erämaan sijaan muistuttaa pikemminkin timanttikaulanauhan syleilyä. Tukholma on keskus, joka pitää kokonaisuuden kasassa. Mihin tahansa se ulottaakin katunsa, kohtaavat ne veden ja metsän muodostaman yhdistelmän. Ympäristön erityiset

piirteet tunkeutuvat kaikkialle, jopa kaupungin aivan keskustaan saakka. Missä tahansa sattuu-kaan olemaan, niin tarvitsee vain kävellä jokunen minuutti löytääkseen itsensä seisomasta laiturilla, jotka kiemurtelevat ympäri jokaista niitä seitsemää saarta, joille kaupunki on rakennettu.⁶⁹

Berliinin pauloissa

Luonnon ja saariston ohella myös niin kutsuttu ”korkeakulttuuri” ja sen eri arkkitehtoniset manifestaatiot – rakennukset, teatterit, kirkot, patsaat, muistomerkit – nähtiin kohteina, joiden varaan Tukholman maine kiinnostavana matkailukaupunkina itsestään selvästi rakentui.⁷⁰ Koska kulttuuri on perinteisesti totuttu samaistamaan sivilisaatioon, voitiin näin tehden korostaa, että Tukholmalla oli paitsi loistava tulevaisuus, myös loistava menneisyys eurooppalaisena kulttuurikaupunkina. Toiselta puolen tässä tarkastellut teokset ilmentävät myös sitä 1800-luvun lopulla yleistynyttä käsitystä, jonka mukaan nimenomaan teknologista kehitystä oli pidettävä tärkeimpänä kansakuntien ja kaupunkien voiman mittarina.⁷¹ Niinpä eräs yleisimmistä tässä viitatussa oppaissa esiintyvistä teemoista on kuva Tukholmasta teknologisesti kehittyneenä ja modernina, ellei suorastaan ultramodernina kaupunkina. Raitiovaunut kulkivat, kaupunki oli siisti – tai kuten tuolloin sanottiin, ”hygieeninen” – ja sen terveydenhoito oli edistyksellisesti järjestetty.⁷²

Tukholman erityinen ylpeydenaihe oli kuitenkin maailman kehittynein puhelinverkko: Tukholmassa oli vuoden 1894 aikoihin 4,6

puhelinta 100 asukasta kohden, kun Lontoossa suhdeluku oli 0,14 ja Berliinissäkin ainoastaan 0,45. (Todettakoon vertailun vuoksi, että Helsinki sijoittui kyseisessä vertailussa sijalle 3 ja Turkukin sijalle 10.)⁷³ Puhelinverkon kattavuus edusti 1800-luvun lopun sekä näyttelyinstituution henkeen erityisen hyvin sopivaa ylpeydenaihetta: puhelinten määrä toimi paitsi modernin eräänä ilmentymänä myös objektiivisena, kaupunkikohtaisiin tilastoihin perustuvana mittarina, jonka avulla kaupunkeja voitiin laittaa järjestykseen. Erityisesti Tukholman etumatka Berliiniin nähden tuotiin mielellään esiin, olihan Berliini aikakauden johtavia kaupunkeja. Itse asiassa Berliini tarkoitti 1890-luvun lopun kaupungeista puhuttaessa useinkin synonyymia modernille, rationaalisesti johdetulle ja rakennetulle kaupungille, josta niin Tukholman kuin Helsinginkin virkamiehet kävivät ottamassa oppia.⁷⁴ Olla kehittyneempi kuin Berliini merkitsi siten samaa kuin olla esimerkkinä muille – ja tämä on juuri se kuva, jota Tukholmasta tahdottiin näyttelynsä avulla levittää.⁷⁵

Kaikkia Tukholman viimeaikainen kehitys ei luonnollisestikaan miellyttänyt. Esimerkiksi eräät ulkomaiset kommentaattorit – tanskalainen kirjailija Herman Bang etunenässä – harmittelivat, että Tukholmasta oli menty liiallisuuksiin Berliinin jäljittelemisessä. Seuraava sitaatti Bangin laajaa julkisuutta saaneesta kritiikistä tarjoaa jälleen vakuuttavan todisteen siitä, että näyttelyvieraiden arvosteleva katse ei kohdistunut pelkästään näyttelyyn, vaan mitä suurimmassa määrin myös itse Tukholmaan:

Minun vaikutelmani Tukholmasta on se, että Ruotsin pääkaupunki on viimeksi kuluneen 15 vuoden aikana läpikäynyt täydellisen muutoksen. Minusta vaikuttaa siltä kuin kaupunki olisi saanut uuden sielun. Luopumalla kaikesta kansallisesta mausta ja kansallisista traditioista, on Tukholma kokonaan heittäytynyt Berliinin syliin.

Rakennetaan Berliinin malliin, johdetaan ja hallinnoidaan saksalaisen esimerkin mukaan. Tukholmalaiset pukeutuvat kuin berliiniläiset ja sotilaat kantavat preussilaisia uniformuja. Poliisit muistuttavat berliiniläisiä konstaapeleja viimeistä hiuskarvaa myöden, eikä Tukholmasta voi ottaa kahta askelta huomaamatta berliiniläistä vaikutusta.

Berliini on vallannut Tukholman.

Kaupunki, joka on asettanut näyttille pohjoismaisen näyttelyn, ei enää voi kutsua itseään Pohjolan Pariisiksi. Se mikä oli ranskalaisen vaikutuksen aikaan ylpeää viehätystä, ruotsalaisen maun ja sielunelämän hienostuneita muotoja, on tapettu ja paennut pois välttääkseen saksalaisen väkisinmaun, jonka hedelmä tämä näyttely on. [...]

Norjan pitäessä päättäväisesti kiinni kansallisesta leimastaan ja Tanskan ollessa ylivertainen kaiken läpäisevästä viehättävyydestä sekä työllä ja vaivalla hankitusta varmasta mausta johtuen, tuntuvat ruotsalaiset näyttelyt olevan vailla originaalisuutta, sikäli kuin originaalisuutena ei pidetä kaiken sen täydellistä puutetta, mitä kohtuudeksiinkin kutsutaan.

Millaisen vaikutelman ruotsalaiset rakennusmestarit olisivatkaan tavoittaneet, jos he edes tämän yhden kerran olisivat unohtaneet berliiniläiset esikuvansa ja osoittaneet kansallista ryhtiä!⁷⁶

Ulkomaisten ja aivan erityisesti tanskalaisten lehtien näyttelystä ja Tukholmasta esittämiä arvioita seurattiin Ruotsissa tarkasti; mairittelevia arvioita siteerattiin mielellään osoitukseksi näyttelyn onnistumisesta, samalla kun

erilaiset kriittiset huomautukset pyrittiin mahdollisuuksien mukaan kumoamaan. Olikin sen tähden lähinnä oletettavaa, että Bangin piikkittelevä kirjoitus sekä hänen suoranainen hyökkäyksensä Tukholmaa vastaan käynnistivät eräänlaisen maaottelun ruotsalaisten ja tanskalaisten lehtien kesken. Asian tiimoilta käydyssä väittelyssä törmäsivät toisiinsa paitsi Euroopan ja Pohjolan kaupungit – taikka niihin liitetyt mielikuvat – myös erilaiset näkemykset siitä, kenen ehdoilla kaupunkija tuli kehittää: ajan teknistyvää kulttuuria edustaneiden insinöörien vai estetiikkaa ja hienostuneisuutta ilmentäneiden taiteilijoiden ja arkkitehtien? Bangin mukaan Tukholmassa oli annettu liikaa valtaa jälkimmäisille, aivan kuten Pariisissa oli annettu liikaa valtaa Gustave Eiffelin tapaiselle insinöörille, jonka rakennuttaman tornin katsottiin eräissä huolestuneissa arvioissa tuhoavan kaupungin kauneuden.⁷⁷ Monien ruotsalaiskommentattoreiden mielestä kysymys ”Berliiniin” ja ”Pariisiin” paremmuudesta oli kuitenkin väärin asetettu. Tukholman ei tarvinnut valita kauneuden ja teknologian tai hienostuneisuuden ja rationaalisuuden välillä – se saattoi valita molemmat.⁷⁸

Muukalaisia Tukholmassa

Äsken viitattua suhtautumista kuvastaa hyvin myös virallisessa näyttelyoppaassa julkaistu esimerkkiohjelma, jota voidaan lukea paitsi kuvauksena siitä, millaisia elementtejä ideaalityyppisen turistin näyttelymatkaan toivottiin sisältyvän, myös havainnollisena esimerkkinä

siitä, että matkaoppaita kirjoitettiin etupäässä yläluokalle ja ylemmälle keskiluokalle: Matkan ensimmäinen ja toinen päivä kannatti oppaan mukaan varata kaupungin tärkeimpien nähtävyyksien – esimerkiksi Kuninkaanlinnan ja Vanhankaupungin – katselemiseen sekä näyttelyyn tutustumiseen. Visiitin kolmannelle päivälle ehdotettiin tutustumista kaupungin puhelinlaitokseen sekä Saltsjöbadeniin, ja neljännelle museovierailuja sekä erinäisiä huvituksia. Vierailun viides päivä puolestaan suositeltiin vietettäväksi saaristossa ja – pantakoon merkille – vasta kuudes tutustuen varsinaisiin näyttelypaviljonkeihin sekä Tukholman kaupungin uuteen kaasulaitokseen (*Värtagasverket*).⁷⁹

Kolme asiaa kiinnittää välittömästi huomiota. Ensinnäkin, vaikka kyseessä on virallinen näyttelyopas, on ohjelman painopiste kuitenkin Tukholmaan, eikä niinkään näyttelyyn tutustumisessa: näyttely on kuin eksotinen väliruoka, joka tarjoillaan tuhdin alku- ja pääruoan, siten ollen Tukholman kaupungin välissä. Taikka oikeammin olisi ehkä sanoa: väliaikainen näyttelykaupunki ja Tukholma näyttelykaupunkina sulautuvat siinä yhteen erottamattomaksi kokonaisuudeksi. Toiseen pistää silmään, että perinteisten kulttuuriinstituutioiden ohella ohjelmaan on ajan henkeen sopivasti sisällytetty myös tutustuminen kaupungin uusiin ylpeydenaiheisiin, puhelin- ja kaasulaitokseen. Ne symboloivat erästä modernin kaupungin uljainta ulottuvuutta, joskin heti perään on lisättävä, ettei mainitun kaltaisia julkisia laitoksia esitelty vain teknisinä ja tieteellisinä saavutuksina, vaan yhtä lailla myös arkkitehtonisina ja siten olen taiteellisina

mestaritöinä. Esimerkiksi puheena oleva kaasulaitos oli lähtöisin näyttelyn pääarkkitehti Ferdinand Bobergin kynästä ja aikalaisarvioiden mukaan taiteellisilta ansioiltaan miltei yhtä suurenmoinen kuin monet Bobergin varsinaisista näyttelyrakennuksista.⁸⁰ Ja viimein, kolmanneksi, samoin kuin näyttelyiden tapauksessa, myös tässä korostuu erilaisista kuvakulmista ja perspektiiveistä: Tukholmaan saapuvaa turistia ohjataan katsomaan kaupunkia mahdollisimman monesta näkökulmasta käsin kokonaiskuvan hankkimiseksi.

Se, millaiseksi Tukholmaan saapuneiden ulkomaisten näyttelyvieraiden ohjelma tosiasiassa muodostui, on tietenkin vaikeasti arvioitavissa: vaikka oppaiden viitoittamia ohjelmia seurattiin usein tarkastikin,⁸¹ ideaalittyyppinen turisti ei kuitenkaan välttämättä vastannut niihin odotuksiin, joita näyttelyn järjestäjät ja oppaiden kirjoittajat häneen kohdistivat. Jotakin voidaan joka tapauksessa päätellä niistä kuvauksista, joita esimerkiksi suomalaiset näyttelyvieraat ja toimittajat paikallisiin lehtiin kirjoittivat. Niistä käy ilmi, että etenkin työnsä puolesta Tukholmaan matkustaneet pyrkivät velvollisuudentuntoisesti tutustumaan ainakin tärkeimpiin näyttelyosastoihin – tai tämä on vähintäänkin se kuva, jota he lukijoilleen tahtoivat välittää. Näyttelyä ”suoritettiin”, ja koska näyttelykaupunki oli niin suuri, venyi suoritus yleensä useampi-päiväiseksi ilman, että vieras tässä ajassa ehti perehtyä muuhun kuin vain murto-osaan alueen valtavasta tarjonnasta.⁸²

Aivan selvää myös on, että niin tärkeitä kuin taidepaviljongit virallisessa näyttelydiskurssissa olivatkin, muodostuivat ne vain

harvoin näyttelyiden todelliseksi vetonauloiksi. Tukholmassakin tavallinen näyttelyrahvas näyttäisi erilaisten selontekojen ja näyttelykertomusten valossa pikemminkin välttelleen niitä, ja jos oli valittava maalaustaidetta ja teollisuuden uusimpia saavutuksia esitelleiden paviljonkien välillä, suunnan kulkunsa empimättä jälkimmäiseen.⁸³ Taiteen merkitystä teollisuusnäyttelyille ei kuitenkaan sovi vähätellä. Kuten Paul Greenhalgh on todennut, taide teki teollisuusnäyttelyistä enemmän kuin pelkän markkinatapahtuman; se oli näyttelykakan kuorrute, joka kohotti teollisuusnäyttelyt kaupallisen ja ”maallisen” yläpuolelle, ylevöitti niitä.⁸⁴ Taiteen – samoin kuin kansallisten teollisuuspaviljonkienkin – avulla voitiin tietenkin myös tuottaa eroja näyttelyyn osallistuneiden maiden välille. Esimerkiksi kokeilevuus sekä erilaisten tyylien yhdisteleminen saatettiin taiteesta puheen ollen tulkita merkiksi maan taiteen kypsymättömyydestä. Ja koska taide ja arkkitehtuuri ainoastaan heijastelivat kansakunnan sielullista tilaa, oltiin tyyllisessä epäyhtenäisyydessä samalla näkevinään merkkejä kansakunnan henkisestä kehittymättömyydestä.⁸⁵

Mutta paljonko ulkomaisia turisteja sitten vieraili Tukholmassa kesän 1897 aikana? Kaikkein hurjimmat etukäteisarviot puhuivat jopa miljoonasta ”muukalaisesta”, mutta loppujen lopuksi näyttelyn lienee nähnyt ”vain” noin 50 000 ulkomaista vierasta.⁸⁶ Sana ”vain” on asetettu tässä lainausmerkkeihin, sillä Tukholman tavanomaisen vuosittaisen matkailijamäärän huomioon ottaen kyseessä ei ollut mikään vähäinen määrä. Näin suuri joukko näkyi ja epäilemättä myös kuului Tukholman

katukuvassa ja toi kaivattuja lisätuloja kaupungin yrittäjille. Ja vaikka odotukset olivat olleet vieläkin korkeammalla, voidaan 50000:ta ulkomaista matkailijaa pitää osoituksena siitä, että Turistiyhdistyksen ja järjestäjien yritykset markkinoida Tukholmaa ja näyttelyä olivat – kaikesta huolimatta – olleet onnistuneita.

Suomalaisia yllä mainittuun joukkoon mahtui noin 3 000–4 000.⁸⁷ Kyseessä on karkea, suomalaisissa lehdissä esitettyihin matkailijamääriin perustuva arvio, joka ei ehkä täysin vastaa todellisuutta, mutta tuntuu kuitenkin varsin uskottavalta. Selvää joka tapauksessa on, että vuoden 1897 näyttely edustaa tärkeää merkkipaalua paitsi ruotsalaisessa myös suomalaisessa matkailun historiassa – ja nimenomaan massaturismin historiassa.⁸⁸ Jonkin verran suomalaisia oli tietenkin vierailut suurissa maailmannäyttelyissä samoin kuin lähialueen pienemmissä teollisuusnäyttelyissä, mutta tällöin puhutaan yleensä korkeintaan sadoista pikemminkin kuin tuhansista vierailijoista.⁸⁹ Tukholman yleinen taide- ja teollisuusnäyttely kuitenkin erosi useimmista edeltäjistään ja välittömistä seuraajistaan siinä, että Tukholma oli suomalaisittain lähellä ja sinne matkustaminen verrattain edullista, vallankin kun monet laivayhtiöt tarjosivat alennuksia näyttelyyn matkaaville. Ja kun useat suomalaiset yritykset, yhdistykset, yksityishenkilöt sekä senaatti lisäksi tukivat stipendein ansiotuneiden kansalaisten osallistumista näyttelyyn, avautui mahdollisuus suuren maailman näyttelykokemukseen aikaisempaa paljon suuremmalle joukolle suomalaisia.⁹⁰

Oikeastaan täytyy Suomenkin osalta puhua mediaspektaakkelista, ilmiöstä, joka tempaisi

kesän 1897 aikana mukaansa ellei nyt aivan puolta Suomea, niin ainakin merkittävän osan itsensä sivistyneistöksi ja keskiluokaksi määritelleestä väestä. Lehdet täyttyivät suomalaisen kirjoittamista yksityiskohtaisista reportageista jo hyvissä ajoin ennen virallisia avajaisia tuoden näyttelyn myös niiden ulottuville, jotka eivät olleet matkustaneet sitä katsomaan.⁹¹ Tukholmaan suuntautunut, poikkeukselliset mittasuhteet saanut turismi sekä suomalaisen näyttelyä kohtaan osoittama kiinnostus olivat lisäksi omiaan ruokkimaan käsitystä, että eivät ainoastaan tuhannet vaan suoraan kymmenet tuhannet suomalaiset olivat henkilökohtaisesti vierailleet näyttelyssä.⁹² Esimerkiksi Helsingissä ilmestynyt *Veckobladet* kirjoitti syyskuun alussa 1897 seuraavasti:

Piakkoin tulemme kuulemaan, että suomalaiset ovat vaihtaneet Tukholmassa ruotsalaista rahaa viiden miljoonan markan edestä kuluvan vuoden toukokuun 15 päivästä lukien. Eikö tämä osoita, miten suurilukuisesti suomalaiset tänä kesänä ovat matkustaneet Tukholmaan? Kyllä, kaiken säätyinen ja -ikäinen väki on kesän aikana ollut Tukholmassa. Suomalaiset höyrylaivat ovat päivittäin kuljettaneet ihmislastin Tukholmaan. Torimatamit Helsingistä ja Turusta ovat olleet Tukholmassa. Karjalan ja Savon suomalaiset talonpojat ovat olleet Tukholmassa. Ja hauskaa on heillä kaikilla ollut ja ihastuneita ovat he olleet Tukholmaan ja Ruotsin kansa on kohotettu taivaisiin asti. Journalisteja ja turisteja maailman kaikilta kolkilta on ollut Tukholmassa, ja ylitsevuotavan ihastuneesti ovat he sekä kirjallisesti että suullisesti ylistäneet kaikkea siellä näkemäänsä. – Mitä he ovat nähneet? He ovat nähneet lumoavan kauniin Tukholman. He ovat nähneet tukholmalaisten ”paratiisin”, jonka porttien läpi hävityksen kauhistus tulee kuukauden

päästä marssimaan lakaisten pois kaiken sen, mikä on saarnannut 19:toista vuosisadan menestyksekkäästä industrialismista Ruotsissa, koko Skandinaviassa – meidän maamme, surullista sanoa, pois lukien! Sitä ovat nämä sadat tuhannet muukalaiset olleet katsomassa.⁹³

Mielenkiintoinen on myös seuraava, *Kotkan Sanomissa* syyskuussa 1897 ilmestynyt kitkeränsävyinen kuvaus. Edellisen lainauksen tavoin sekin puhuu selkeää kieltään siitä, että näyttelyjä oli Suomessakin alettu enenevässä määrin tarkastella nimenomaan normaalin turismin ja täsmällisemmin sanoen matkailun taloudellisten vaikutusten näkökulmasta:

”Oletkos käynyt Tukholmassa?” on tawallinen kysymys näinä aikoina kun tuttava toisensa tapaa. Jos et voi antaa myöntävää vastausta, niin saat kehoituksen siellä käymään, jos suinkin siihen tilaisuudessa olet. Se on teollisuus- ja taidenäyttely, joka sinne nykyään yleisöä kaikkialta wetää. Saada nähdä matkalla hetkinen silmän kantamatointa merta ja sen takana kappale ulkomaata, Tukholman kaupunkia, ja suurta teollisuusnäyttelyä sekä vanhaa weljeskansaa, siinä wetowoimat, jotka sinne ovat tänä suwena noin 3,000 meikäläistä matkustamaan saattaneet ja noin kolme miljoonaa markkaa matkarahoina Ruotsille uhraamaan... Niin, me olemme tehneet matkamme, jättäneet miljoonamme, kiitelleet Ruotsin kaunista pääkaupunkia ja sen laitoksia, saaneet wastaukseksi monta lämmintä kädenpuristusta, erittäinkin jos emme ole tunnustaneet kuuluwamme tuohon ”Ruotsia wihaawaan” fennomaanijoukkioon, ja ruotsalaiset owat jääneet tawattomaan itsensä ihailemiseen.⁹⁴

Kuten nähdään, äskeinen kirjoittaja oli myös hyvin tietoinen siitä, että suomalaisille turis-

teille – ja turisteille ylipäätäänkin – oli Tukholmassa varattu rooli paitsi erilaisten matkailupalvelujen ja näyttelyn kuluttajina, myös eräänlaisena ”rekvisiittana” tai näyttelyobjekteina – ja tämä kiusasi häntä.⁹⁵ Toisin sanoen: suomalaisten ja muiden ulkomaisten turistien läsnäolo toimi järjestäjien ja paikallisten asukkaiden kannalta todistuksena siitä, että Tukholma todellakin oli puoleensavetävä kaupunki, Pohjolan romanttinen ja moderni metropoli, jollaisena sitä ulospäin haluttiin esitellä. Ulkomaisten turistien kautta ruotsalaisille avautui myös mahdollisuuksia vertailuihin, jotka auttoivat rakentamaan eroja ”meidän” ja ”teidän” välille. Tässä tapauksessa oli esimerkiksi helppo tulla siihen johtopäätökseen, että ”me” – siis ruotsalaiset – olivat erityisessä määrin vieraanvarainen kansa, muista vastaavan kaltaisista ominaisuuksista puhumattakaan.⁹⁶

Vanha ja uusi Tukholma

Teollisuustuotteiden ja taiteen lisäksi näyttelyvieraiden huomiosta ja rahasta kilpailivat myös erilaiset huvitukset sekä näyttelyelämykseen olennaisella tavalla kuuluneet kahvilat ja ravintolat. Ja enemmänkin: vaikka näyttelyt saivat sosiaalisen hyväksyntänsä nimenomaan uuden oppimisesta, olivat erilaiset huvitukset samoin kuin syöminen ja juominen asioita, joita monet suomalaisvieraatkin näyttelykokemustaan summaavissa selonteoissaan erityisesti kommentoivat.⁹⁷ Näyttelyiden historiaa tutkinut James Gilbert viittaa näyttelyiden tähän puoleen käsitteellä

Midway. Englannin kielen yleistermiksi (*midway* = markkinakojualue) sittemmin vakiintunut termi on lainattu Chicagon vuoden 1893 maailmannäyttelystä (*The World's Columbian Exposition*), jonka vetonaulana toimi samaniminen, viihteeseen ja populaarikulttuuriin keskittynyt huvittelualue. *Midwayn* vastinparia ja Gilbertin typologian toista osaa taas edusti samaisen näyttelyn *White Cityksi* (valkea kaupunki) kutsuttu alue, joka edusti klassista korkeakulttuuria sekä näyttelyn kaupallis-ideologista puolta.⁹⁸

Ensimmäisissä maailmannäyttelyissä huvitukset ja populaarikulttuuri eivät vielä olleet osa varsinaista näyttelyä, olkoonkin, että monet korkeakulttuurina esitellyt attraktiot miellettiin yleisesti myös viihteeksi. Näyttelyalueiden ulkopuolella erilaisia viihdykkeitä oli tosin tarjolla runsaasti, mutta vielä Philadelphian vuoden 1876 maailmannäyttelyssä ero *White Cityn* ja näyttelyalueen ulkopuolelle pesiytyneiden markkinoiden välillä oli selvä. 1800-luvun loppua kohti tultaessa *White city* sai kuitenkin vähitellen antaa periksi *Midwaylle*,⁹⁹ ja Tukholman näyttely edustaa jo tyylipuhdasta esimerkkiä näyttelystä, jonka voi erään suomalaisen aikalaishistorioitsijan sanoin sanoin todeta muodostuneen ”enemmän huwiksi kuin hyödyksi, jonkinlaiseksi kosteikoksi katkaisemaan elämän yksitoikkoisuutta yleensä”.¹⁰⁰

Tilanne oli järjestäjien ja sivistyneistön näkökulmasta ristiriitainen. Toisaalta näyttelyiden karnevalisoitumista ja halpahintaista ylellisyyttä paheksuttiin, mutta toisaalta ymmärrettiin hyvin, että ilman leipää ja sirkushuveja niin kutsuttu ”suuri yleisö” – siis ei pelkästään

näyttelyiden ja museoiden pääasiallisen kohderyhmän muodostanut keskiluokka vaan myös ja ennen kaikkea tyväestä – olisi todennäköisesti jättänyt tulematta näyttelyyn. Koska massojen sivistämistä pidettiin eräänä näyttelyn tärkeimmistä tehtävistä, uhkasi liiallinen keskittyminen korkeakulttuuriin vesittää sivistyneistön näyttelylle asettamat ideologiset, kasvatukselliset ja viime kädessä myös taloudelliset tavoitteet. Olennaista olikin, että suuri yleisö saatiin houkuteltua näyttelyyn – vaikka sitten ravintoloiden, huvitusten ja viihteen nojalla. Sisällä näyttelyssä sivistyneistön hyvää tekevä vaikutus tarttuisi joka tapauksessa kaikkein vähäväkisimpiinkin näyttelyvieraisiin mallioppimisen ja jäljittelyn kautta.¹⁰¹ Tarvittiin myös valistusta, harjaantumattomien silmien koulumista sekä suoranaista katseen ohjailua, mitä tarkoitusta palvelivat jo aikaisemmin mainitut oppaat sekä näyttelyn alla ja sen aikana julkaistut sanomalehtiartikkelitkin – niiden kaikkien tarkoituksena oli johdatella yleisöä ”näkemään oikein”.¹⁰²

Korkeakulttuurin ja populaarikulttuurin välistä jännitettä yritettiin hallita muokkaamalla näyttelyissä tarjolla olleita huvituksia kasvatukselliseen ja opettavaiseen suuntaan.¹⁰³ Tukholman näyttelyn tapauksessa näitä pyrkimyksiä havainnollisti näyttelyn varsinaiseksi vetonaulaksi osoittautunut, kokosuhteessa 1:2 rakennettu kulissikaupunki, joka esitti 1500-luvun Tukholmaa. Vastaavia miniatyyrikäppäleitä oli totuttu näkemään muun muassa Pariisin maailmannäyttelyn sekä ja Berliinin suuren teollisuusnäyttelyn yhteydessä, mutta tukholmalaiset saattoivat ylpeinä julistaa, ettei ”Vanha Tukholma” (*Gamla Stockholm*)

jäänyt kekseliäisyydessään ja realismissaan esikuviaan huonommaksi. Eivät pelkästään kulissikaupungin rakennukset lukuisine yksityiskohtineen pyrkineet imitoimaan menneisyyttä sellaisena kuin se oli ollut, vaan ”Vanhan Tukholman” realismia lisäsivät myös näyttelijöiden esittämien juoppolallien väliet tappelut sekä kulissikaupunkiin tuodusta aidosta sikolätistä leijaillut löyhkä.¹⁰⁴ Näin vieraat eivät siis pelkästään nähneet vaan myös kuulivat ja haistoivat, millaista elämä Tukholmassa oli ollut aikana, jolloin Ruotsin pääkaupungissa ei vielä sovellettu pikkumaisa asetusta, joka ”epäsi *sus*-suvun nelijalkaisilta edustajilta oleskeluoikeuden kaupungin alueella”.¹⁰⁵

Kun edellä on todettu näyttelyn muodostaneen ”kaupungin kaupungissa”, voisi ”Vanhaa Tukholmaa” kutsua ”kaupungiksi näyttelykaupungissa” – tai vähintäänkin sitä voisi luonnehtia kokonaiseksi kaupunginosaksi linnoineen, kirkkoineen, katuineen, kujineen, muureineen ja vallihautoineen.¹⁰⁶ Realismista huolimatta mikään ”Vanhassa Tukholmassa” ei kuitenkaan ollut aitoa, vaan kaikki siinä oli kipsistä ja puusta taitavasti koostettua jäljitelmää. Sen lisäksi, ettei ”Vanha Tukholma” tietenkään ollut vanha, ei se tarkemmin ottaen myöskään ollut ”Tukholma”, vaan erilaisia tyylejä ja vaikutelmia yhdisteltyä pastissi, jonka esikuvina toimivat useissa ruotsalaisissa kaupungeissa eri aikoina sijainneet rakennukset. Allan Pred luonnehtiikin näyttelyä varten rakennettua pienoismallikaupunkia ”urbaanin menneisyyden romantisoituksi imitaatioksi, joka imitoi muita urbaanin menneisyyden romantisoituja imitaatioita”.¹⁰⁷

Mutta niin kuin usein on laita, koettiin kopion tässäkin tapauksessa paljastavan todellisuudesta enemmän kuin todellisuuden itsensä. Niinpä kaikkein kriittisinkin tarkailija joutui virallisen näyttelykertomuksen mukaan ”Vanhaan Tukholmaan” astuttuaan myöntämään joutuneensa ”silmiä silmää vasten” menneisyyden kanssa.¹⁰⁸ Jossain määrin kuvaavaa myös on, että Vanhan Tukholman ”realistisen” keskiaikaisen kuoren sisään kätkeytyi kokonainen moderni huvittelukeskus. Kulissikaupungista löytyi esimerkiksi kahviloita ja ravintoloita sekä Ruotsin ensimmäinen elokuvateatteri, jossa esitettiin elävää kuvaa muiden muassa kuningas Oskar II:n näyttelyn avajaisissa pitämästä puheesta.¹⁰⁹ Raja *White cityn* ja *Midwayn* välillä säilyi kuitenkin sivistyneistön sisäistämässä erotelussa toisaalta ”instruktiivisten” ja toisaalta vähempiarvoisten, ”puhtaasti” viihteellisten huvitusten välillä. Tukholman tapauksessa ”vähempiarvoisiin” ja siten moraalisestikin jossain määrin arveluttaviin huvituksiin kuului esimerkiksi *Sagogrottan* (satuluola), jota kuvailtiin sanomalehdissä erityisesti naisille, palvelustyöille ja lapsille hyvin sopivaksi.¹¹⁰ Opettavaisia huvituksia olivat puolestaan ajan uusinta tekniikkaa edustaneet keksinnöt, kuten Wilhelm Röntgenin edellisvuonna löytämät ihmeelliset säteet, joita niitäkin esiteltiin ”Vanhassa Tukholmassa” läpivalaisemalla vapaaehtoisten käsiä ja kukkaroita hämmästyneen yleisön edessä.¹¹¹

Mielenkiintoisen kontrastin Vanhalle Tukholmalle muodosti lähinnä paikalliselle yleisölle suunnattu Tukholman kaupungin paviljonki. Yhdelle alueen näkyvimmistä paikoista,

Puusta ja kipsistä rakennettu Gamla Stockholm (Vanha Tukholma) oli Tukholman vuoden 1897 näyttelyn suosituimpia nähtävyyksiä. Keskiakaisiin asuihin sonnustautuneet näyttelijät lisäsivät urbaania menneisyyttä romantisoineen kulissikaupungin ”autenttisuutta”. Kuva: Stockholms stadsarkiv.

pääsisäänkäynnin viereen pystytetty paviljoni oli oma, itsenäinen näyttelynsä, mutta sen voi osin sanoa saaneen merkityksensä siitä vuoropuhelusta, jota se kävi ”Vanhan Tukholman” ja sitä ympäröivän näyttelyalueen kanssa. Kaikkiaan 90 000 kruunua maksaneen näyttävän paviljongin tarkoituksena oli tehdä

tunnetuksi Tukholman kaupungin kehitystä sekä kaikkea sitä työtä, jota kaupungin johto ja virkamiehet kaupunkilaisten hyväksi olivat tehneet. Paviljongin eri huoneet oli ahdettu täyteen erilaisia kaupungin ja sen laitosten kehitystä kuvaavia karttoja, kuvia ja pienoismalleja. Esillä oli tarkat kopiot muun muassa

modernista sairaalahuoneesta ja kansankoulun puutyösalista sekä luonnollisesti myös erilaista kunnallistekniikkaan liittyvää teknologiaa kuten sähkömittareita, kaapeleita, venttiilejä ja lamppeja. Runsaat tilastot taas tarjosivat vieraille mahdollisuuden tutustua siihen, miten esimerkiksi tukholmalaiisten kuolleisuus ja sairastuvuus erilaisiin tartuntatauteihin olivat historian saatossa kehittyneet.¹¹²

Erityisellä antaumuksella esiteltiin näyttelyn aikoihin 200 vuotta täyttäneitä Tukholman julkista valaistusta. Esitystapa oli voimakkaan edistysoptimismin kyllästävä ja siten täydellisessä sopuinnassa virallisen näyttelydiskurssin kanssa: erilaisiin historiallisiin valaistusvälineisiin tutustuttuaan näyttelyvieraat saattoivat omin silmin todeta, millaisen harppauksen Tukholma oli kaupunkina ottanut sekä millaisen elämänmuodon tiede ja teknologia mahdollistivat.¹¹³ Katsojia rohkaistiin myös jatkamaan kaupunkiin ja sen eri laitoksiin tutustumista vierailamalla näyttelyssä esillä olleiden pienoismallien todellisissa vastineissa, jotka – kuten yllä jo viitattiin – avasivat näyttelyn aikana ovensa suurelle yleisölle. Näin kaupungin erikoisnäyttely levitettiin spatiaalisessa mielessä koko kaupungin alueelle häivyttäen entisestään näyttelykaupungin ja varsinaisen kaupungin välistä epämääräistä ja ohutta rajalinjaa.¹¹⁴

Sanomalehdissä kaupungin paviljonkia ylistettiin onnistuneeksi ja suorastaan esikuvalliseksi havainnollisuutensa ja kattavuutensa takia. Kehuja saivat niin erilaiset mallit kuin runsaat tilastotkin, jotka houkuttelivat – tai oikeastaan pakottivat – vierailijan katsomaan kaupunkia kaupunkisuunnittelijan ja virka-

miehen näkökulmasta käsin. Näin paviljonkiin tutustuneet paitsi näkivät kaupunkinsa uusin silmin myös oivalsivat millaisia asioita ja palveluita heidän maksamallaan verorahoilla tuotettiin.¹¹⁵ Virallisessa näyttelykertomuksessa kaupungin paviljonkia kommentoitiin seuraavasti:

Tukholman asukkailla ja ennen kaikkea sen virkamiehillä ja korporaatioilla on kaikki syy tuntea itsensä ylpeiksi tästä onnistuneesta erillisnäyttelystä, joka aivan ilmeisesti tulee levittämään uutta loistetta Birger Jaarlin kauniin kaupungin ylle ja joka, toivoaksemme, on osaltaan myös edesauttanut levittämään muokalaisten keskuuteen käsitystä siitä, että Tukholma ei ole vain huvin ja nautintojen kaupunki, vaan myöskin vireän työn ja monessa suhteessa jäljittelemisen arvoisen kehityksen tyyssiä.¹¹⁶

Varsinaista yleisömagneettia kaupungin paviljongista ei tietenkään muodostunut, sillä vaikka kunnallisen elämän hienouksiin keskittynyt erityisnäyttely tarjosi kosolti nähtävää, ei se kuitenkaan pystynyt kilpailemaan Vanhan Tukholman kaltaisen viihdekeskuksen kanssa.¹¹⁷ Yksi suureen yleisöön vedonnut nähtävyys paviljongista silti löytyi: kaupungin vesi- ja viemärlaitoksen toimintaa havainnollistanut, ”maanalaiseksi Tukholmaksi” ristitty kolmiulotteinen dioraama. Sen yläosan muodosti aidonnäköinen, Kungsträdgårdenin katunäkymää kuvannut panoraama. Asetelman ydin piili kuitenkin katunäkymän alle taitavasti kätkeytyssä, maanalaista kaupunkia esittävässä läpileikkauksessa, joka avautui katsojan eteen vasta, kun tämä lähestyi panoraaman reunaa ylätasanteelta käsin. Toisin kuin ”Vanha Tukholma”, ”Maanalainen Tukholma”

Tukholman kaupungin paviljongissa esiteltiin kaupungin virkamiesten työtä sekä Tukholman kehitystä moderniksi ”suurkaupungiksi”. Kuvassa paviljongin vetonauloihin kuulunut diorama, jonka avulla havainnollistettiin Tukholman vesi- ja viemärlaitoksen toimintaa. Lähde: Stockholms stadsarkiv.

ei kuitenkaan tarjonnut hajuelämyksiä. Mutta läpileikkaukseen upotetut viemäri, vesi- ja kaasuputket, puhelinkaapelit ja palopostit olivat joka tapauksessa ”aitoja” ja avasivat

ikkunan siihen osaan kaupunkia, joka normaalisti piiloutui kaupunkilaisten katseilta.¹¹⁸

Olennaista on jälleen ymmärtää, että viemäreiden ja putkien muodostama monimutkainen

verkosto ei 1800-luvun lopusta puhuttaessa edustanut vain mielenkiintoista tai eksootista teknologiaa, vaan urbaanin modernisuuden ja modernin urbaanisuuden kovaa ydintä. Toisin sanoen se ilmensi saavutusta, joka ei pelkästään ratkaissut monia kaupunkielämään perinteisesti kuuluneita haasteita, vaan myös mullisti perinpohjaisesti esimerkiksi hajuihin, puhtauteen ja kaupunkeihin liitettyjä merkityksiä.¹¹⁹ Voi siten sanoa, että siinä missä ”Vanha Tukholma” symboloi (monen muun asian ohella) Tukholman menneisyyttä, antoi tässä esitelty kaupungin paviljonki vakuuttavan vastauksen siihen, miten ”Vanhan Tukholman” implikoimat, puhtaanapitoon, hygieniaan, liikenteeseen ja asumiseen liittyvä haasteet oli ratkaistu modernissa kaupungissa. Näyttelykaupungin tavoin myös Tukholman kaupungin paviljonki tarjosi suurelle yleisölle, arkkitehdeille, insinööreille, poliitikoille ja liikemiehille kosolti välineitä tulevaisuuden kaupunkien kuvittelemiseen.¹²⁰

Uusi suomalainen teollisuusnäyttely?

Näin epämääräisten mutta samalla kuitenkin suurisuuntaisten vaikutusten listaaminen voi tuntua jossain määrin liioitellulta, ja totta onkin, että on paljon helpompi olettaa vaikutuksia kuin osoittaa, missä määrin yllä luetellut tai muut vuoden 1897 näyttelyn ansioksi luetut (ja artikkelin johdannossa viitatu) seikat johtuivat näyttelystä itsestään. Sama pätee myös näyttelyiden taloudellisiin kerrannaisvaikutuksiin: vaikka tiedetään ja voidaan helposti päätellä, että sellaisia on koitunut suurista

näyttelyistä ja esimerkiksi olympialaisten tapaisista megatapahtumista runsaastikin, on vähänkään täsmällisempien arvioiden antaminen kuitenkin käytännössä osoittautunut hyvin vaikeaksi.¹²¹

Mitään epäilystä ei kuitenkaan ole siitä, että vuoden 1897 näyttely vaikutti merkittävästi aikalaisten Tukholmaa ja Ruotsia koskeviin käsityksiin. Kuten tunnettu ruotsalainen poliitikko Yngve Larsson kirjoittaa: ”Monet meistä jotka olivat nuoria vuosisadan vaihteessa, saivat ensimmäiset vahvat vaikutelmansa Tukholmasta kaupunkina, ruotsalaisesta yhteiskunnasta elävänä yhteisönä, kauniin näyttelykesän 1897 aikana.”¹²² Sama pätee – *mutatis mutandis* – myös Suomeen: katsoessaan Djurgårdenin hyvin järjestettyä näyttelyaluetta sekä Tukholmaa, Suomen vanhaa pääkaupunkia, monet näyttelyssä vierailleet suomalaiset olivat näkevinään, millainen tulevaisuus odotti myös Helsinkiä. Kuten eräs näyttelyssä vierailut suomalainen lehtimies totesi, näkee ”Tukholmassa jo suuresti edistyneenä sen, mihin meillä vasta ollaan pyrkimässä.”¹²³

Mutta vuoden 1897 näyttelyllä oli Suomen kannalta myös eräs sangen konkreettinen seuraus: se näet kiihdytti uuden suomalaisen teollisuusnäyttelyn ympärillä käytyä keskustelua. Asiaa oli puitu kabineteissa ja julkisuudessa aina vuoden 1876 Kaivopuiston näyttelystä lähtien, joka – kuten sen nimikin (”Ensimmäinen yleinen näyttely”) kertoo – piti sisällään ajatuksen, että suurena menestyksenä pidetty tapahtuma saisi jatkoa muista, mahdollisesti vieläkin suureellisemmista näyttelyistä.¹²⁴ 1870-luvun loppupuolella ajatus toisesta suoma-

laisesta teollisuusnäyttelystä tuntuikin luonnolliselta. Näyttelyinstituutio eli voimakkaan kasvun aikaa, ja esimerkiksi vuonna 1860 ensimmäisen kerran järjestetty Yleinen suomalainen maatalousnäyttely oli saanut jo useita seuraajia. Kotimaisen näyttelytoiminnan edistäminen kirjattiin myös vuonna 1884 perustetun teollisuushallituksen statuuhteihin, ja vuonna 1885 teollisuushallitus ehdottikin pienimuotoisen, lähinnä puu- ja metalliteollisuuden ympärille rakennetun näyttelyn järjestämistä Rautatientorilla ja Ateneumissa. Ajankohtaa päätettiin kuitenkin lykätä, koska ei osattu päättää, oliko suunniteltu näyttely aivan liian suuri ja kallis vai sittenkin liian pieni muodostuakseen todelliseksi spehtaakkeliksi.¹²⁵

Seuraava teollisuushallituksen tekemä ehdotus näki päivänvalon Kööpenhaminan (1888) ja Pariisiin (1889) näyttelyiden jälkeen. Tämäkin suunnitelma raukesi, mutta vain noustakseen uudelleen esiin vuonna 1892, tällä kertaa Suomen vientiyhdistyksen (*Finlands exportföreningen*) toimesta. Senaatin saatua teollisuushallituksen laatiman uuden esityksen eteensä oli tilanne Suomessa kuitenkin jo ehtinyt muuttua näyttelyn kannalta epäedulliseksi: sato oli jäänyt etenkin maan itäosissa huonoksi, ja kun orastavan katastrofin ehkäiseminen vaati runsaasti valtion varoja, ei näyttelyn järjestämistä vallitsevissa oloissa pidetty mahdollisena. Taustalla vaikuttivat myös yleismaailmallinen lama, fennomaanien näyttelyitä kohtaan tuntema epäluulo sekä viime kädessä myös suomalaisten yritysten lisääntyvä haluttomuus uhrata aikaa ja varoja näyttelytoimintaan.¹²⁶

1890-luvun puolivälin taloudellinen nousukausi teki näyttelykysymyksestä kuitenkin jälleen ajankohtaisen. Ruotsalaisten Tukholmaan puuhaama näyttely selittää sekin suomalaisen näyttelykeskustelun aktivoitumista, ja oma osuutensa tuli olemaan myös sillä, etteivät suomalaiset saaneet omaa osatoaan sen koommin Tukholmaan kuin Nižni Novgorodissa vuonna 1896 järjestettyyn yleisvenäläiseen näyttelyynkään.¹²⁷ Julkiseen keskusteluun näyttelyä nosti erityisesti Suomen talousseura, jonka kevätkokouksessa teollisuusnäyttelyn näkyvimpiin puolestapuhujiin lukeutunut senaattori Leo Mechelin valotti Helsingin näyttelykysymyksen taustaa ja sen eri vaiheita. Mechelinin vetoomusta siteerattiin laajasti suomalaisissa lehdissä, ja se lienee toiminut pohjana myös teollisuushallituksen senaatille huhtikuussa 1897 tekemälle uudelle näyttelyehdotukselle.¹²⁸

Tällä kertaa miltei kaikki asianomaiset olivatkin yhtä mieltä siitä, että ajankohta oli harvoin ollut otollisempi uuden suomalaisen näyttelyn järjestämiselle. Taloudellisten seikkojen ohella myös Suomen osallistuminen Pariisiin vuoden 1900 maailmannäyttelyyn perusteli näyttelyn pystyttämistä: Helsingissä joko vuonna 1898 tai 1899 pidetty näyttely muodostaisi Pariisiin näyttelyn kenraaliharjoituksen, samalla kun se tarjoaisi suurelle yleisölle mahdollisuuden osallistua todelliseen spehtaakkeliin, jollaisia se tavallisesti saattoi seurata vain sanomalehtien välityksellä. Osa senaatin talousvaliokunnan fennomaanijäsenistä tosin vastusti edelleen näyttelyä, mutta toukokuun lopussa 1897 senaatti valtuutti teollisuushallituksen kuitenkin ryhtymään

toimeen budjetiltaan noin 900 000 markan suuruisen näyttelyn valmistelemiseksi.¹²⁹

Tieto siitä, että Helsinki oli vihdoon saamassa kauan kaipaamansa näyttelyn, kiihdytti asian puolesta pitkään kampanjoineen liberaalin lehdistön suoranaiseen hurmukseen. Tukholman näyttely oli monien tarkkailijoiden mielestä osoittanut konkreettisesti, mitä nykyaikaisilla näyttelyillä voitiin saavuttaa, ja vaikka valtiovallan rahoituksella toteutetun näyttelyn tiedettiin muodostuvan taloudellisesti tappiolliseksi, oltiin näyttelyä eteen useimmissa puheenvuorossa valmiita uhraamaan paljonkin.¹³⁰ Useimmat Helsingin näyttelyn puolesta esitetyt argumentit toistelivat vanhaa mantraa suomalaisen teollisuustuotannon edistämisestä sekä Suomen kansallisen aseman vahvistamisesta.¹³¹ Osan mielestä teollisuus ei kuitenkaan enää tarvinnut näyttelyitä edistyäkseen, mikä ei tosin vielä merkinnyt näyttelyinstituution hylkäämistä. Päinvastoin, näyttelyitä kannatti edelleen järjestää, mutta ei niinkään teollisuuden kuin turismin kannalta. Tukholmassa vierailleista turistimassoista oli kirjoitettu runsaasti suomalaisissakin lehdissä, ja samanlaista ulkomaisten turistien ryntäystä odotettiin kaikesta päättäen myös Helsinkiin – edellyttäen tietenkin, että myös Suomessa havahduttaisiin ymmärtämään turismin merkitys potentiaalisena tulonlähteenä.¹³²

Näyttelyn odotettiin myös toimivan Helsingin kehitystä kiihdyttävänä katalysaattorina, olkoonkin, että 1890-luvun lopulla tällaiset mielipiteet olivat – kuten yllä jo huomautettiin – vähemmistössä. Esimerkiksi *Päivälehdessä* ”Tuomas” tiivistä jo aikaisemmin siteeratusta

pakinassaan syyt nykyisten näyttelyiden pitämiseksi seuraavasti: ”koota väkeä, joka wiskelee rahoja ympärilleen ja sen kautta tuottaa suurempia voittoja asianomaisille kunnille ja niiden asukkaille, missä näyttelyjä pidetään. Näyttelyt tuovat mukanaan elämää ja wilkkautta, antavat puuhaa ja ansiota sellaisillekin, joilla sitä muuten ei olisi ja herättävät yleensä ihmisiä ja yhteiskuntia nukkumasta.”¹³³

Monien pettymykseksi toista suomalaista teollisuusnäyttelyä koskeva esitys kuitenkin hylättiin ”korkeimmasta paikasta”.¹³⁴ Venäjän keskusvallan ote Suomesta oli tiukentunut, ja niinpä ei ollut kaukana se tulkinta, että näyttelyn kieltäminen edusti itse asiassa vain Venäjän Suomeen kohdistamien sortotoimien loogista jatkoa, vaikkei asiaa näin suorasanaisesti voitu julkisesti ilmaistakaan. Osa näyttelyn kannattajista pyrki kuitenkin vielä puhaltamaan hankkeeseen henkeä vetoamalla Tukholman opetuksiin: suomalaisten toiveet oli nyt sivuutettu, mutta niin oli Ruotsissakin valtiolta useaan otteeseen ehtinyt hylätä anomukset sittemmin menestykseksi osoittautuneen näyttelyn järjestämiseksi.¹³⁵ Helsingiläisten vetoamukset jäivät kuitenkin vaille vaikutusta: vuoden 1876 Kaivopuiston näyttely jäi ensimmäiseksi ja viimeiseksi 1800-luvun näyttelytraditiota edustaneeksi suomalaiseksi näyttelyksi.

Näyttely näyttelyssä

Teollisuus- ja maailmannäyttelyitä koskevassa kirjallisuudessa on usein korostettu näyttelyiden yhteyttä kansakunnan kuvittelemiseen.

On toisin sanoen painotettu sitä, että näyttelyt oli suunniteltu vahvistamaan sellaisia yhteisöllisyyden tunteita, jotka tekivät mahdolliseksi kansakunnan kaltaisen kuvitellun yhteisen syntymisen ja voimistumisen.¹³⁶

Vähemmän sitä vastoin on keskusteltu siitä, että Tukholman yleisen taide- ja teollisuusnäyttelyn tapaiset suuret näyttelyt opettivat aikalaisia myös kuvittelemaan, millaista elämä tulevaisuuden kaupungeissa voisi olla, edustihan näyttelyalue eräänlaista reaalisen kaupungin sisään istutettua mallikaupunkia, jossa kaikki kaupunkien keskeiset haasteet – ruuhkautuminen, puhtaanapito, järjestyksenpito, asukkaiden ruokkiminen ja viihdyttäminen – oli pyritty ratkaisemaan esimerkillisellä tavalla. ”Opettajina” toimivat paitsi näytteilleasettajat myös erilaiset asiantuntijat sekä toimittajat, joiden tärkeänä tehtävänä oli tulkitta näyttelyn välittämiä merkityksiä. Vaikka median kehitys oli nykyhetken verrattuna vielä lapsenkengissään, voidaan ilman muuta sanoa, että ilman lehdistöä Tukholman näyttelyäkään tuskin olisi ollut olemassa – ainakaan siinä merkityksessä, kuin sen sittemmin olemme oppineet tuntemaan.¹³⁷

Vuoden 1897 näyttely juhli ja romantisoi urbaania menneisyyttä (”Vanha Tukholma”), tunnisti ja tunnusti modernin kaupunkisuunnittelun saavutukset (Tukholman kaupungin paviljonki) sekä tarjosi vision kaupunkien tulevaisuudesta (näyttelykaupunki kokonaisuudessaan) – ja teki tämän kaiken suureen yleisöön vetoavalla tavalla. Olennaista oli erilaisten perspektiivien mahdollistama, menneisyys–nykyisyys–tulevaisuus-akselilla tapahtunut vertailu sekä näyttelyvieraiden siirty-

minen osallistujista näyttelykaupungin ja kaupungin katsojiksi. Kaupungin oma paviljonki ei tosin houkuttellut suuria yleisömassoja, mutta sitäkin useampi ahmi sisäänsä postmodernia teemapuistoa muistuttaneen ”Vanhan Tukholman” keinitokoista realismia erilaisilla ruokaan, juomaan ja populaarikulttuuriin liittyneillä huvituksilla höystettynä. Toisaalta kaupunkia saattoi kuvitella myös nousemalla ylös Suuren näyttelyhallin torneihin, mielikuvituksellisia näyttelyrakennuksia päivittelemällä sekä eläytymällä paikallisissa lehdisissä julkaistuihin seikkaperäisiin kuvauksiin. Tätä kautta – ja ensi sijaisesti juuri tätä kautta – Tukholman näyttely ulotti vaikutuksensa myös Suomeen, olkoonkin, että ajankohtaan nähden poikkeuksellisen moni suomalainen myös tutustui näyttelyyn *in situ*.

Näyttelyn tienoilla julkaistu turismipropaganda samoin kuin sanomalehtien aikalaiskuvaukset kutsuivat nekin tekemään tulkintoja näyttelyn ja Tukholman välisestä suhteesta. Selvää esimerkiksi on, että näyttely nähtiin enenevässä määrin turisteja kaupunkiin houkutteleva spektaakkelinä. Mutta yhtä selvää myös on, että Tukholma itsessään miellettiin vetovoimatekijäksi, joka houkuttelisi matkailijan tulemaan näyttelyyn. Näyttely samoin kuin sen isäntäkaupunki olivat jotakin, mitä turistit *kuluttivat*, hyödykkeitä,¹³⁸ ja on helppo havaita, että vallitseva todellisuus alkoi tässäkin suhteessa yhä enenevässä määrin olla ristiriidassa virallisen näyttelydiskurssin kanssa. Näyttelyn yhteys kaupunkien väliseen kilpailuun ei sekään tule yllätyksenä. Rinnastukset johtaviin näyttelykaupunkeihin olivat yleisiä, joskin Tukholman pääkilpailijana oli

luonnollisesti Kööpenhamina ja mittelön panoksena – ei enempiä tai vähempää kuin asema Skandinavian ”pääkaupunkina”.

Tukholman ja näyttelyn läheistä suhdetta ilmentävät myös aikalaisten tapa viitata näyttelyyn ”näyttelykaupunkina” (*utställningstaden*) sekä puhe näyttelyistä ”kaupunkeina kaupungeissa”. Geppertin mukaan näyttelyiden kutsuminen ”kaupungeiksi” yhtäältä alleviivasi niiden suuruutta ja toisaalta tähdensi niiden kompleksisuutta ja samankaltaisuutta varsinaisten kaupunkien kanssa.¹³⁹ Mutta näyttelyt eivät olleet vain kaupunkeja itsessään, vaan

myös sijaitsivat kaupungeissa, ja niinpä puhe näyttelyistä kaupunkina oli omiaan myös korostamaan näyttelyiden ja kaupunkien välistä vuorovaikutusta. Kaupungin ja näyttelyn paradigmaattinen suhde ilmeni erityisen selvänä ”kaikkien näyttelykaupunkien kuningattareksi” kutsutussa Pariisissa,¹⁴⁰ mutta myös Tukholman näyttelyä koskevissa kuvauksissa kuvastuu ajatus isäntäkaupungin ja näyttelyn yhteensulautumisesta: Tukholmaa kuvailtiin vuoroin näyttelyn kehikseksi, vuoroin sen tärkeimmäksi vetovoimaksi ja usein sen keskeisimmäksi näyttelykohteeksi, näyttelyksi näyttelyssä.

VIITTEET

- 1 Ensimmäinen varsinainen maailmannäyttely järjestettiin Lontoossa vuonna 1851. *Great Exhibitionin* (viralliselta nimeltään *Great Exhibition of the Work of Industry of all Nations*) nimellä kulkenutta näyttelyä oli kuitenkin edeltänyt suuri joukko erilaisia kansallisia ja kansainvälisiä näyttelyitä lähtien *British Society of Artsin* vuonna 1756 Lontoossa järjestämästä taide- ja teollisuusnäyttelystä. Näyttelyjen historiaa käsittelevässä kirjallisuudessa mainitaan usein myös Pariisissa 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun aikana järjestetyt näyttelyt, jotka toimivat esikuvina joukolle saksalaisia näyttelyitä sekä Lontoon ensimmäiselle maailmannäyttelylle. Maailmannäyttelyistä yleensä, ks. Allwood 2001; Findling & Pelle 1990; Gilbert 1994; Greenhalgh 1988,2000; Greenhalgh 2011; Mattie 1998; Roche 2000; Rydell 1987; Rydell 1993; Rydell & Findling & Pelle 2000; Syrjämäa 2007. Erinomaisen, joskin vain vuoteen 2005 asti ulottuvan bibliografisen katsauksen maailmannäyttelyitä koskevaan tutkimukseen tarjoaa Geppert & Coffey & Lau. Erilaisia näyttelyjä koskeva sangen kattava (joskaan ei aukoton) listaus löytyy myös teoksesta Geppert 2013, 250–260. Suomalaisen osallistumisesta maailmannäyttelyihin, Smeds 1996.
- 2 Geppert 2013, 224–229; Loyrette 1985, erityisesti 174–176. Ks. myös Syrjämäa 2007, 53–57.
- 3 Tässä ei ole kyse ”pelkästä” historiantutkijoiden konstruktiosta, sillä myös aikalaiset mielsivät elävänsä keskellä suurten näyttelyjen aikakautta. Tähän liittyen, ks. esim. *Östra Finland* 25.7.1898.
- 4 Geppert 2013, 3.
- 5 Roche 2000, 53–55.
- 6 Gilbert 1994, 21. Toisaalta näyttelyt myös sulki-
vat tehokkaasti ulkopuolelleen niiden ideologiaan sekä länsimaiseen arvomaailmaan huonosti sopivia ilmiöitä. Tähän liittyen Syrjämäa 2007, 24–25.
- 7 Itse asiassa neljistä ensimmäisistä olympialaisista

- kolmet järjestettiin maailmannäyttelyn yhteydessä – taikka oikeammin maailmannäyttelyn varjossa, sillä niin Pariisin, St. Louisin kuin Lontoonkin olympialaiset näyttäytyivät vain eräinä maailmannäyttelyiden lukuisista sivujuonteista. Maailmannäyttelyiden ja olympialaisten välisestä suhteesta, ks. Ekström 1991, 20, 57, 60.
- 8 Ks. esim. Syrjämää 2007, 45, 56. Ks. myös Hasselgren 1897, 76–77.
  - 9 Kööpenhaminan näyttelyistä, ks. Linvald 1988. Tukholman näyttelyistä, ks. Chrispinsson 2007; Sörenson 1999. Helsingin vuoden 1876 näyttelyistä ks. Syrjämää 2009; Syrjämää 2010. Muista Helsingissä järjestetyistä näyttelyistä, ks. esim. Bell & Hietala 2002, 201–215.
  - 10 Tässä voidaan ajatella esimerkiksi Helsingin vuoden 1876 näyttelyä, jonka näki arviolta n. 90 000 vierasta. Syrjämää 2010, 29. Määrä on vaatimaton verrattuna maailmannäyttelyiden miljooniin kävijöihin, mutta asettuu oikeisiin mittasuhteisiin, kun sitä verrataan Helsingin silloiseen väkilukuun (n. 30 000).
  - 11 Ks. etenkin Ekström 1991; Ekström 1994; Ekström 2009; Jülich & Snickars 2006; Fridlund 1998; Gustafsson Reinius 2005; Nordin 2009; Nordin 2001; Pred 1991; Pred 1995; Sörenson 1999.
  - 12 Anderson 2003. Näyttelyjen ja nationalismin välisestä yhteydestä, ks. myös Syrjämää 2007, 101–124.
  - 13 Geppert 2013, 221, 233–234; Gilbert 1994, 22; Rennen 2007, 15–21.
  - 14 Ibid., 222–234; Silla 2013; Meller 2013, 19–26.
  - 15 Turismin ja varhaisten näyttelyiden välisestä yhteydestä, ks. Roche 2000, 65–69; Barton 2005, 41–72; Smeds 1996, 107.
  - 16 Rennen 2007, 20–21.
  - 17 Geppert 2013, 223.
  - 18 Vrt. virallisen näyttelykertomuksen alkusanat. Hasselgren 1897, vii; Satakunta 24.7.1897. Ks. myös Geppertin analyysi Pariisista kaupungissa pidettyjen suurten maailmannäyttelyiden tärkeimpänä – ja kauneimpana – kohteena. Geppert 2013, 236.
  - 19 Esimerkiksi Chicagon vuoden 1893 maailmannäyttely – johon tässä yhteydessä on usein tapana viitata – merkitsi vaikuttavaa lähtölaukausta kaupunkien kaunistamista (sekä kaupunkilaisien moraalista kasvattamista) puistojen ja monumentaalirakennusten kautta korostaneelle City beautiful -liikkeelle. Meller 2013, 19–26; Silla 2013; Rydell 1987, 68–71.
  - 20 Smeds 1996, 274. Smedsin teoksesta löytyy myös hyödyllinen lista suomalaisten näytteilleasettajien osallistumisesta suuriin maailmannäyttelyihin sekä Venäjällä järjestettyihin yleisnäyttelyihin, mt., 53.
  - 21 Vuonna 1897 tuli kuluneeksi neljännesvuosisata kuningas Oskar II:n kruunajaisista, mikä loi otolliset puitteet ruotsalaista kansakuntaa rakentaneelle tapahtumalle. Vaikka näyttelyiden kytkeminen monarkkien merkkipäiviin oli yleistä ajan Euroopassa, ei Tukholman näyttelyn järjestäminen juuri kyseisenä vuonna kuitenkaan ollut järjestäjien alkuperäisenä tarkoituksena: näyttelyä oli yritetty saada pystytettyä jo aikaisemmin, ja mikäli tässä olisi onnistuttu, olisi epäilemättä löydetty jokin toinen vuospäivä, johon näyttely olisi voitu liittää. Näyttelyn taustoista, ks. Hasselgren 1897, 65–85; Pred 1995, 39–35.
  - 22 Hasselgren 1897, 67.
  - 23 Syrjämää 2009, 31.
  - 24 *Ordbok för Tidningsläsare* 1903, 288; Sörenson 2008, 29.
  - 25 *Uusi Suometar* 15.7.1897.
  - 26 Rubenson 1897, 219–220. Tukholmasta ”suurkaupunkina”, ks. esim. *Uusi Suometar* 15.7.1897.
  - 27 Fridlund 1998, 80–81.

- 28 Ks. esim. Pred 1995, 73.
- 29 Hasselgren 1897, 496–97; Smeds 1996, 274, 337.
- 30 Smeds 1996, 274, 337.
- 31 Smeds 1996, 276–77, 326, 346. Mitä erityisesti tulee Tukholmaan, niin suomalaisten intoa osallistua näyttelyyn vähensi myös lyhyt valmistumisaika: vaikka Venäjän viranomaiset saivat näyttelyn järjestäjien lähettämän kutsun jo kesäkuussa 1896, välitettiin kutsu Pietarista Helsinkiin ilmeisesti vasta vuoden 1897 alussa, mikä sekin tulkittiin julkisuudessa Venäjän yhtenäistämispolitiikan erääksi ilmentymäksi. *Hufvudstadsbladet* 3.1.1897; *Päivälehti* 23.10.1897.
- 32 Ks. esim. Hasselgren 1897, 68–69; *Itä-Suomen Sanomat* 13.8.1897. Ks. myös Smeds 1996, 276–77.
- 33 Ks. esim. *Keski-Suomi* 10.7.1897; *Hufvudstadsbladet* 23.10.1897.
- 34 *Päivälehti* 13.6.1897.
- 35 Geppert 2013, 222. Niinpä esimerkiksi ensimmäinen varsinaisen maailmannäyttely, Lontoon vuoden 1851 Great Exhibition, järjestettiin Hyde Parkin kuninkaallisessa puistossa, alueella, jossa yhdistyivät vaatimukset laajasta, rakentamattomasta tilasta sekä keskeisestä sijainnista. Lontoon näyttelystä, Auerbach 1999.
- 36 Hasselgren 1897, 70–73.
- 37 Hasselgren 1897, 29; Sörenson 1999, 288–89; Chrispinsson 2007, 41–68.
- 38 Rörrby 1992.
- 39 Näyttelyn arkkitehtuurista ja rakennuksista tarkemmin, ks. Rörrby 1992. Alueella on myös äskettäin suoritettu arkeologisia kaivauksia, joiden avulla on haluttu tehdä näkyväksi vuoden 1897 näyttelyn jälkiä Djurgårdenilla. Ks. Nordin 2007.
- 40 Geppert 2013, 221, 233–34.
- 41 Meller 2013, 19–20; Silla 2013; Gilbert 1994, 22; Rennen 2007, 18–19.
- 42 Pred 1995, 74–75; Meller 2014, 21.
- 43 Chrispinssonin mukaan tällaiset kohtaamiset saattoivat osaltaan lieventää luokkavastakohtaisuuksia sekä edistää nk. ruotsalaista mallia, pääoman ja työväen välistä yhteistyötä. Chrispinsson, 2007, 69–70.
- 44 *Keski-Suomi* 10.7.1897.
- 45 Hasselgren 1897, 22–26, 218–100–101, Boberg oli tunnettu näyttelyarkkitehti. Tukholman näyttelyn lisäksi hän vastasi mm. Ruotsin paviljongista vuoden 1904 St. Louisin maailmannäyttelyssä sekä Malmössä vuonna 1914 toimeenpannun ”balttilaisen” näyttelyn (*Baltiska utställningen*) yleisilmeestä. G Ferdinand Boberg, <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/17840>. Näyttelyn arkkitehtuurista ylipäänsä, Sörenson 1999. Malmöön ”balttilaisesta” näyttelystä, ks. Christenson & Ericsson & Pehrsson 1989. Kristallipalatsin jäljittelystä ja sen vaikutuksesta arkkitehtuuriin, ks. esim. Syrjämaa 2007, 39–45; Syrjämaa 2010, 38–39.
- 46 Fridlund 1998, 84.
- 47 Aikalaisetkin puhuivat näyttelyalueesta usein ”näyttelykaupunkina”. Ks. esim. Hasselgren 1897, 219, 292.
- 48 Silla 2013.
- 49 Ks. esim. *Keski-Suomi* 17.7.1897; Hasselgren 1897, 218–223. Samanlaisia tuntemuksia aiheutti – ja samanlaisia perspektiivejä tarjoili – myös näyttelyaluetta halkonut köysirata. Tähän liittyen, ks. esim. *Aftonposten* 25.5.1897. Näyttelyn yhteydessä järjestetyistä kuumailmapallolenoista, ks. Ekström 2006; Ekström 2009.
- 50 Hasselgren 1897, 219.
- 51 Vrt. Silla 2013. Eriilaisten ja vaihtuvien näkökulmien omaksumista korostettiin myös useissa näyttelyjen pedagogiikkaa käsitelleissä aikalaisteksteissä. Erityisen tärkeänä pidettiin yleiskatsauksen tai kokonaiskuvan muodostamista, sillä juuri sen katsottiin muodostavan avaimen näyttelyn syvempien merkitysten

- ymmärtämiselle. Ekström 2009, 202; Ekström 2006, 275.
- 52 Ks. virallisen näyttelykertomuksen alkusanat. Hasselgren 1897, vii. Kuten Geppert 2013, 236 huomauttaa, myös Pariisin suurten maailmannäyttelyiden yhteydessä toistuu ajatus, että näyttelystä keskeistä oli loppujen lopuksi juuri isäntäkaupungin – kyseisessä tapauksessa – Pariisin näkeminen.
- 53 Hasselgren 1897, 67–69.
- 54 Ibid., 76. Tukholman kaupungin panostuksesta näyttelyyn, ks. myös *Åbo Tidning* 7.7.1897.
- 55 Sehlin 1998, 58–64; *Några ord om den utländska turisttrafiken på Stockholm 1895*, 10.
- 56 *Några ord om den utländska turisttrafiken på Stockholm 1895*. Tukholmassa käytyä keskustelua voi verrata Italiassa samaan aikaan käynnistyneeseen, painotuksiltaan hyvin samanlaiseen debattiin. Ks. Syrjämaa 1994, 74–75.
- 57 *Några ord om den utländska turisttrafiken på Stockholm 1895*.
- 58 Ibid., 12.
- 59 *Några ord om den utländska turisttrafiken på Stockholm 1895*, 12–13.
- 60 Chrispinsson 2007, 43.
- 61 *Några ord om den utländska turisttrafiken på Stockholm 1895*, 12–13. Kyseisestä konferensista tarkemmin, ks. Lundell 2006.
- 62 Lundell 2006; Chrispinsson 2007, 71; Hasselgren 1897, 1048.
- 63 *Några ord om den utländska turisttrafiken på Stockholm 1895*, 4.
- 64 Ks. esim. Holcomb 1994, 115–125.
- 65 *Stockholm, Die Hauptstadt Schwedens*, 1895, 5–7, 13; *Handbok för resande till Stockholm*, 1892, 62. Käsitteen ”Pohjolan Venetsia” historiasta ja sen yhteydestä Tukholmaan, ks. Sörenson 2008, 13–19. Vrt. myös Larsén 2008, 100. Toisin kuin Larsén kirjoittaa, käsitettä ei alettu hyödyntää Tukholman markkinoinnissa vuoden 1909
- Tukholman näyttelyn aikoihin, vaan kuten tässäkin on osoitettu, jo vuoden 1897 näyttelyn yhteydessä.
- 66 *Handbok för resande till Stockholm*, 1892, 62; *Stockholm, Die Hauptstadt Schwedens* 1895; Chrispinsson 2007, 46.
- 67 Rée 1897, 3; Ginisty 1892. Siteerattu *Stockholm, Die Hauptstadt Schwedens* 1892, 9 mukaan.
- 68 Larsén 2008.
- 69 Blanche 1897, 9.
- 70 Ks. esim. *Stockholm, Die Hauptstadt Schwedens* 1895; Blanche 1897.
- 71 Fridlund 1998, 82–83.
- 72 Ks. esim. *Stockholm und seine Umgebungen* 1897, 4; *Stockholm, die Hauptstadt Schwedens* 1895, 119–123; Chrispinsson 2007, 46. Tukholman modernisuutta korostettiin vieläkin selkeämmin vuoden 1930 Tukholman näyttelyn yhteydessä. Jälkimmäiseen liittyen ks. Tistedt 2005.
- 73 Bennett 1895, 337; Galbin 2010. Vuoteen 1914 mennessä Yhdysvalloista oli kuitenkin tullut alan johtava maa: puhelintiheys oli Amerikassa tuolloin jo kasvanut kaksinkertaiseksi esimerkiksi Ruotsiin tai Sveitsiin verrattuna.
- 74 Hietala 1992.
- 75 Hasselgren 1897, 369. Käsitteitä Berliinin edistyneisyydestä lienee tässä tapauksessa muokannut myös kaupungissa edellisvuonna (1896) järjestetty suuri teollisuusnäyttely (Große Berliner Gewerbeausstellung). Sen katsottiin yleisesti osoittaneen Berliinin moderniuuden ja kohottaneen sen muiden johtavien eurooppalaisten metropolien rinnalle ja vieläpä ohikin – siitähän huolimatta, että Berliinin pahimmat kilpailijat Pariisi ja Lontoo olivat ehtineet järjestää jo useita maailmannäyttelyitä, jollaiseksi Berliinin näyttelyä ei sentään voitu laskea sen laajuudesta huolimatta. Geppert 2013, 223. Berliinin näyttelystä laajemmin, mt., 16–61.
- 76 *Tidningen Kalmar* 21.5.1897

- 77 Geppert 2013, 224–229.
- 78 Ks. esim. *Östgötaposten* 28.5.1897. Ks. myös Ranki 2006, 135–146; Syrjämaa 2007, 54.
- 79 Blanche 1897, 15.
- 80 Ajkay 1984, 149–82; G Ferdinand Boberg, <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/17840>.
- 81 Koivunen 2006, 126.
- 82 Ks. esim. *Keski-Suomi* 10.7.1897.
- 83 Tämä nähdään myös lukuisissa suomalaisiin lehtiin kirjoitetuissa näyttelyraporteissa. Taidehallikin saatettiin toki mainita lyhyesti, mutta enimmäkseen lehtien kirjeenvaihtajia kiinnostivat näyttelyn muut atraktiot. Taiteen sivuuttamista saatettiin myös perustella sillä, ettei kirjeenvaihtajien asiantuntemus riittänyt taidepaviljongissa esillä olleiden töiden arvioimiseen. Ks. esim. *Keski-Suomi* 10.7.1897.
- 84 Greenhalgh 1988, 198.
- 85 *Östgötaposten* 28.5.1897. Ks. myös Syrjämaa 2007, 39.
- 86 Ulkomaisista näyttelyvieraista enin osa – yhteensä neljäsosa – oli saksalaisia, mutta myös suomalaisia, venäläisiä, tanskalaisia, norjalaisia, englantilaisia ja amerikkalaisia vierailijoita saapui runsain joukoin. Christinsson 2007, 43, 47, 61.
- 87 *Kotkan Sanomat* 4.9.1897.
- 88 Massaturismin historiasta Suomessa ja ylipääntäänkin, ks. Kostiainen 1995, 9–27.
- 89 Arvioita suuriin näyttelyihin osallistuneiden suomalaisten käsityöläisten määrästä voi tehdä Smeds 1996, 109–112 pohjalta
- 90 Ks. esim. *Turun lehti* 17.7.1897; *Sanomia Turusta* 15.7.1897; *Aftonposten* 18.5.1897; *Päivälehti* 25.4.1897. Tähän liittyen, ks. myös Smeds 1996, 108–09.
- 91 Lehdistön roolista näyttelyiden ”jatkeena”, ks. Ekström 2009, 201.
- 92 Ks. esim. *Hufvudstadsbladet* 17.6.1897.
- 93 *Veckobladet* 8.9.1897.
- 94 *Kotkan Sanomat* 4.9.1897.
- 95 Ibid.
- 96 Greenhalgh 2000, 112–126.
- 97 Ks. esim. *Uusi Suometar* 15.7.1897.
- 98 Gilbert 1994, 14–26. Ks. myös Benedict 1994; Syrjämaa 2007, 64, 162–164.
- 99 Ibid.
- 100 *Päivälehti* 13.6.1897.
- 101 Gilbert 1994, 14–26; Benedict 1983, 53–53; Bennet 1995, 25–33, 48–58, 63–69, 197–198; Rennen 2007, 18–22. Tukholman näyttelyn taoudellisista tavoitteista mainitussa valossa, ks. Hasselgren 1897, 84.
- 102 Ekström 2009, 187–88, 196–200.
- 103 Gilbert 1994, 14–26; Benedict 1983, 53–53.
- 104 Hasselgren 1897, 104–05; Nordin 2007, 14–20; Nordin 2009; Pred 1995, 67–72.
- 105 Hasselgren 1897, 296.
- 106 Ibid., 105.
- 107 Pred 1995, 67.
- 108 Hasselgren 1897, 105. Aitouden ja epäaitouden välisestä mutkikkaasta rajavedosta ks. MacCannel 1999, 95–108.
- 109 Hasselgren 1897, 292–315; Pred 1995, 67–72.
- 110 *Åbo Tidning* 11.7.1897; *Kansalainen* 12.8.1897; Hasselgren 1897, 227
- 111 Hasselgren 1897, 566–568. Kuten monessa muussakin maassa, Röntgen-säteet tulivat siis myös Ruotsissa popularisoiduiksi jo paljon ennen kuin ne otettiin laajamittaisesti käyttöön diagnostiikassa. Jülich 2002; Jülich 2006.
- 112 Hasselgren 1897, 355–369; Lundgren 2006, 309–312, 317; *Åbo Tidning* 7.7.1897.
- 113 Hasselgren 1897, 357–59.
- 114 *Åbo Tidning* 7.7.1897. Tässä yhteydessä voidaan mainita myös Tukholman kaupungin näyttelyn yhteydessä kustantama ja sen tilaama merkki-teos *Stockholm: Sveriges hufvudstad skildrad med anledning af Allmänna konst- och industriutställningen 1897*. Teos oli laajuudeltaan vielä näyttelyäkin kattavampi ja edusti, kuten Lundgren

- huomauttaa, näyttelyn jatketta tulevaisuuden suuntaan. Lundgren 2006, 317.
- 115 Lundgren 2006, 318; *Åbo Tidning* 7.7.1897.
- 116 Hasselgren 1897, 369.
- 117 Ibid., 310, 320.
- 118 Ibid., 323–324; Hasselgren 1897, 362. Itse asia-
sa kyseinen dioraama edustaa malliesimerkkiä
turisminutkimuksen pioneeri Dean MacCan-
nellin ”lavastetusta takahuoneesta” (*staged back
region*). MacCannel 1976, 99.
- 119 Ingles 2013, 106–07.
- 120 Meller 2013, 20–26.
- 121 Tähän liittyen, ks. esim. Roche 2000; Gold &
Gold 2007.
- 122 Larsson 1967, 15. Vastaava kuvaus löytyy myös
teoksesta Sandberg 1957, 116.
- 123 *Uusi Suometar* 15.7.1897.
- 124 Ks. esim. *Aftonposten* 16.3.1896; *Tampereen Sano-
mat* 1.5.1897; *Nya Pressen* 28.4.1896.
- 125 Ibid. Suomalaisten maatalousnäyttelyiden his-
toriasta Kährström 2013.
- 126 Ks. esim. *Aftonposten* 16.3.1896; *Tampereen Sano-
mat* 1.5.1897; *Nya Pressen* 28.4.1896; Smeds 1996,
276–77, 326, 346.
- 127 *Päivälehti* 13.6.1897.
- 128 Ks. esim. *Aftonposten* 16.3.1896; *Tampereen Sano-
mat* 1.5.1897; *Nya Pressen* 28.4.1896; Smeds 1996,
228.29.
- 129 Ks. esim. *Päivälehti* 31.5.1897.
- 130 Ks. esim. *Nya Pressen* 10.8.1897.
- 131 *Aftonposten* 16.3.1897, 29.4.1897; *Hufvudstads-
bladet* 16.3.1896, 29.4.1896, 5.6.1896, 15.11.1896,
3.1.1897, 16.3.1897, 5.6.1897; *Åbo Underrättelser*
18.8.1896. Vrt. myös Smeds 2006.
- 132 *Åbo Underrättelser* 13.6.1897.
- 133 *Päivälehti* 13.6.1897
- 134 Ks. esim. *Päivälehti* 10.8.1897.
- 135 *Nya Pressen* 10.8.1897; *Uusi Suometar* 10.12.1897.
- 136 Anderson 2003. Näyttelyjen ja nationalismin
välisestä yhteydestä ks. myös Syrjämaa 2007,
101–124
- 137 Näyttelyistä mediatapahtumina ks. Susman
1983, 4. Andersonin mukaan vasta sanoma-
lehdet ja niitä lukeva yleisö mahdollistivat
kansakunnan kuvittelemisen, erilaisista kulut-
tamiseen ja makuun liittyvistä käsityksistä pu-
humattakaan. Anderson 1991, 24–25.
- 138 Pred 1996, 72.
- 139 Geppert 2013, 232–34.
- 140 Ibid. 224.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painetut lähteet

- Bennett, Alfred Roslin (1895), *Telephone Systems
of the Continent of Europe*. London and New
York: Longmans, Green and Co, [http://ar-
chive.org/stream/telephonesystemsoobenn-
rich#page/332/mode/2up](http://archive.org/stream/telephonesystemsoobennrich#page/332/mode/2up) (luettu 22.1.2015).
- Blanche, Thore (1897), *Official Guide to Stockholm
and the great Art- and Industrial exhibition of 1897*.
Translated by George W. Lithman. Stockholm:
Nord. bokh.
- Ginisty, Paul (1892), *De Paris au Cap Nord: notes
pittoresques sur la Scandinavie*. Paris.
- Handbok för resande till Stockholm. – Handbuch für
Reisende nach Stockholm. – Guide pour voyageurs à
Stockholm. – Guide for travellers to Stockholm* (1892),
Stockholm: H. Pettersson.
- Hasselgren, Andreas (1897), *Utställningen i Stock-
holm 1897: beskrifning i ord och bild öfver Allmänna
Konst- & industriutställningen, 1897*. Stockholm:
Fröleen.
- Larsson, Yngve (1967), *På march mot demokratin:*

- från hundraårig skala till allmän rösträtt (1900–1920)*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Några ord om den utländska turisttrafiken på Stockholm* (1895). Stockholm: A. L. Normans Boktryckeri-Aktiebolag, http://www.stockholmskallan.se/PostFiles/KUL/SSM_nagra_ord_om_den_utlandska_1895.pdf, (luettu 22.1.2015)
- Ordbok för tidningsläsare* (1903), Utställningar, skandinaviska. Ljus: Stockholm, 288.
- Päivälehti* 1897
- Rée, Immanuel (1897), *Stockholm und seine Umgebungen: Mit 4 Karten*. Stockholm: A.V. Carlson.
- Rubenson, Moritz (1897), Statistiska uppgifter angående staden och dess befolkning. – E.W. Dahlgren (toim.) *Sveriges hufvudstad skildrad med anledning af allmänna konst- och industriutställningen 1897*. D. 1. Stockholm: J. Beckman.
- Sandberg, Harry (1957), *En södergrabb berättar – barndomsminnen och bilder från 1880-talets Stockholm*. Stockholm: Norstedts.
- Stockholm, die Hauptstadt Schwedens. Wegweiser des Schwedischen Touristenvereins*. (1895), Aus d. Schwedischen übertragen von P. Wittman. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Lehdet
- Aftonposten 1897
- Hufvudstadsbladet 1896–1897
- Kansalainen 1897
- Keski-Suomi 1897
- Kotkan Sanomat 1897
- Nya Pressen 1897
- Tidningen Kalmar 1897
- Turun Lehti 1897
- Uusi Suometar 1897
- Åbo Tidning 1897
- Åbo Underrättelser 1897
- Östgötaposten 1897
- Östra Finland 1897
- Kirjallisuus
- Ajkay, Anna von (toim.) (1984), *Värdefulla industri- miljöer i Stockholm*. Stockholm: Fastighetskontor.
- Allwood, John (2001), *The Great Exhibitions 150 Years*. (Revised by Ted Allan and Patrick Reid.). London: Exhibition Consultants.
- Anderson, Benedict (1991, 2003), *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised Edition. London: Verso.
- Auerbach, Jeffrey A. (1999), *The Great Exhibition of 1851: a Nation on Display*. New Haven: Yale University Press.
- Barton, Susan (2005), *Working-Class Organisations and Popular Tourism, 1840–1970*. Manchester: Manchester University Press.
- Bell, Marjatta & Hietala, Marjatta (2002), *Helsinki. The Innovative City. Historical Perspectives*. Helsinki: SKS.
- Benedict, Burton (1983), *The Anthropology of World's Fairs: San Francisco's Panama Pacific International Exposition of 1915*. London: Scholar Press.
- Benedict, Burton (1991), *International Exhibitions and National Identity*. *Anthropology Today* 7:3, 5–9.
- Benedict, Burton (1994), *Rituals of Representation: Ethnic Stereotypes and Colonized People at World's Fairs*. – Robert W. Rydell & Nancy Gwinn (toim.), *Fair Representations: World's Fairs and the Modern World*. Amsterdam: VU University Press, 28–61.
- Bennet, Tony (1995), *The Birth of the Museum. History, Theory, Politics*. London & New York: Routledge.
- Chripinsson, John (2007), *Stockholmsutställningar*. Stockholm: Historiska Media.
- Christenson, Göran, Ericsson, Anne-Marie & Pehrsson, Peer-Jan (1989), *Baltiska utställningen 1914*. Lund: Signum.
- Ekström, Anders (1991), *Stockholmsutställningen 1897*. – Hans Medelius & Sten Rentzhog (toim.) *90-tal*. Stockholm: Nordiska museet.

- Ekström, Anders (1994), *Den utställda världen. Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar*. Stockholm: Nordiska Museet.
- Ekström, Ander & Jülich, Solveig & Snickars, Pelle (toim.) (2006), *1897: Mediehistorier kring Stockholmsutställningen*. Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv.
- Ekström Anders (2006), Det vertikala arkivet: om översiktsmedier och historiska svindelkänslor. – Anders Ekström & Solveig Jülich & Pelle Snickars (toim.) *1897: Mediehistorier kring Stockholmsutställningen*. Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv, 275–307.
- Ekström, Anders (2009), Seeing From Above: A Particular History of the General Observer. *Nineteenth-Century Contexts*, Vol. 31, No. 3, September 2009, 185–207.
- Findling, John E. & Pelle, Kimberley D. (toim.) (1990), *Historical Dictionary of World's Fairs and Expositions, 1851–1988*. New York, Westport & London: Greenwood Press.
- Fridlund, Mats (1998), De nationalistiska systemen. Konstruktion av teknik och svenskhet kring sekelskiftet 1900. – Pär Blomkvist & Arne Kajser (toim.) *Den Konstruerade världen: tekniska system i historiskt perspektiv*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 77–103.
- Geppert, Alexander C.T. & Coffey, Jean & Lau, Tammy, *International Exhibitions, Expositions Universelles and World's Fairs, 1851–2005: A Bibliography*. Freie Universität Berlin, Germany and California State University, Fresno, USA, http://www.geschkult.fuberlin.de/e/fmi/astrofuturismus/publikationen/Geppert_Expo_bibliography_3ed.pdf?1407585449 (luettu 22.1.2015).
- Gilbert, James (1994), World's Fairs as Historical Events. – Robert W. Rydell & Nancy Gwinn (toim.), *Fair Representations: World's Fairs and the Modern World*. Amsterdam: VU University Press.
- Gold, John R. & Gold, Margaret M. (toim.) (2007), *Olympic Cities: City Agendas, Planning, and the World's Games, 1896–2016*. London: Routledge.
- Greenhalgh, Paul (1988, 2000), *Ephemeral vistas. The expositions Universelles. Great Exhibitions and World's Fairs, 1851–1939*. Manchester: Manchester University Press.
- Greenhalgh, Paul (2011), *Fair World: A History of World's Fairs and Expositions from London to Shanghai 1851–2010*. Winterbourne, UK: Papadakis.
- Gustafsson Reinius, Lotten (2005), *Förfärliga och begärliga föremål. Om tingens roller på Stockholmsutställningen 1897 och Etnografiska missionsutställningen 1907*. Stockholm: Etnografiska museet.
- Hietala, Marjatta (1992), *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta: Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917. 1. Innovaatioiden ja kansainvälistymisen vuosikymmenet*. Helsinki: Suomen historiallinen seura, Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Holcomb, Briavel (1994), City Make-overs: Marketing the Post-Industrial City. – John R. Gold & Stephen V. Ward (toim.), *Place Promotion. The Use of Publicity and Marketing to Sell Towns and Regions*. Cichester: John Wiley & Sons, 115–125.
- Ingles, David (2013), Sewers and Sensibilities: the Bourgeois Faecal Experience in the Nineteenth-century City. – Alexander Cowan & Jill Steward (toim.), *The City and the Senses: Urban Culture Since 1500*. Aldershot, Burlington: Ashgate, 105–130.
- Jülich, Solveig (2002), *Skuggor av sanning. Tidig svensk radiologi och visuell kultur*. Linköping: Linköpings universitet.
- Jülich, Solveig (2006), Medier som modern magi: Tidiga röntgenbilder och film. – Anders Ekström & Solveig Jülich & Pelle Snickars (toim.) *1897: Mediehistorier kring Stockholmsutställningen*. Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv, 229–271.
- Koivunen, Leila (2006), Nähtävyyksiin tutustumassa. – Leila Koivunen, Taina Syrjämaa & Ilse-Mari Söderholm (toim.), *Turistin tilat. Tilallisuus*

- modernin matkustajan kokemuksena. Turun Historiallinen Arkisto 58. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 121–134.
- Kostiainen, Auvo (1995), Massaturismin historiallinen syntymä. – Auvo Kostiainen & Katariina Korpela (toim.), *Mikä maa- mikä valuutta? Matkakirja turismin historiaan*. Turun yliopiston historian laitos, yleinen historia, julkaisuja no. 35: Turku, 9–27.
- Kährström, Olof (2013) (toim.), *När landet kom till staden: lantbruksmötet och lantbruksutställningar som arenor för agrara moderniseringssträvanden i Sverige och Finland 1844–1970* Stockholm: Kungl. skogs- och lantbruksakademien.
- Larsén, Jan (2008), Myterna om ”Nordens Venedig”. En intervju av Lennart Jarnhammar. – Ulf Sörenson (toim.) *Stockholm turiststaden*. Stockholm: Samfundet S:t Erik, 92–107.
- Linvald, Steffen (1988), *Den Nordiske industri-, landbrugs- og kunstudstilling i København 1888: Et hundredårsminde*. København: Bogan.
- Loyrette, Henri (1985), *Gustave Eiffel*. New York: Rizzoli.
- Lundell, Patrik (2006), Pressen är budskapet: Journalistkongressen och den svenska pressens legitimitetssträvanden. – Anders Ekström & Solveig Jülich & Pelle Snickars (toim.) *1897: Mediehistorier kring Stockholmsutställningen*. Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv, 47–82.
- Lundgren, Frans (2006), Social samling: Att ställa ut samhället kring 1900. – Anders Ekström & Solveig Jülich & Pelle Snickars (toim.) *1897: Mediehistorier kring Stockholmsutställningen*. Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv, 309–337.
- MacCannel, Dean (1999), *The Tourist. A New Theory of the Leisure Class*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Mattie, Erik (1998), *World's Fairs*. New York: Princeton Architectural Press.
- Meller, Helen (2014), Imagining the future of the city through exhibitions 1851–1914. – Robert Freestone & Marco Amati (toim.) *Exhibitions and the Development of Modern Planning Culture*. Farnham: Ashgate Publishing, 19–34.
- Nordin, Jonas M. (2007) *Det magiska året 1897. Förstudie till ett samtids- och publikarkeologiskt projekt*. Stockholm: Statens historiska museer, <http://www.shmm.se/Documents/forskning/rapport-5f%C3%B6r%20hemsidan.pdf> (luettu 22.1.2015).
- Nordin, Jonas M. (2009), Den iscensatta medeltiden och drömmen om moderniteten: historiebrevet vid Stockholmsutställningen 1897. – Samuel Edquist & Lars Hermanson & Stefan Johansson (toim.) *Tänkar om ursprung: forntiden och medeltiden i nordisk historieanvändning*. Stockholm: Statens historiska museum, 223–248.
- Nordin, Jonas M. (2011), Archaeology in the World of Display: a Material Study of the Use of History in the Stockholm Exhibition of 1897. *International Journal of Historical Archaeology* 15:3, 358–380.
- Pred, Allan (1991), Spectacular Articulations of Modernity: The Stockholm Exhibition of 1897. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography* 73:1, 45–84.
- Pred, Allan (1995), *Recognizing European Modernities: a Montage of the Present*. London: Routledge.
- Ranki, Kristiina (2006), Berliini vai Pariisi? Suomalaisia mielikuvia saksalaisuudesta ja ranskalaisuudesta 1880–1914. – Aleksanteri Suvioja & Erkki Teräväinen (toim.) *Kahden kulttuurin välitäjä. Hannes Saarisen juhlakirja*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 135–146.
- Rennen, Ward (2007), *CityEvents: Place Selling in a Media Age*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Roche, Maurice (2000), *Mega-Events and Modernity: Olympics and Expos in the Growth of Global Culture*. London: Routledge.
- Rörby, Martin (1992), I spåren av Stockholmsutställningen 1897. *Byggnadskultur* 3/1992, <http://www.byggnadsvard.se/byggnadskultur/bebyggnadskultur>

- gelsehistoria/i-sp%C3%A5ren-av-stockholmsutst%C3%A4llningen-1897 (luettu 22.1.2015).
- Rydell, Robert W. (1987), *All the World's a Fair: Visions of Empire at American International Expositions, 1876–1916*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rydell, Robert W. (1993). *World of Fairs: The Century-of-Progress Expositions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rydell, Robert W., Findling, John E. & Pelle, Kimberly D. (2000), *Fair America: World's Fairs in the United States*. Smithsonian Institution Press.
- Sehlin, Halvar (1998), *Känn ditt land: STF:s roll i den svenska turismens historia*. Stockholm: Svenska turistföreningen.
- Smeds, Kerstin (1996), *Helsingfors – Paris. Finlands utveckling till nation på världsutställningarna 1851–1900*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Sörenson, Ulf (1999), *När tiden var ung. Arkitekturen och Stockholmsutställningarna 1851, 1866, 1897, 1909*. Stockholm: Stockholmia.
- Sörenson, Ulf (2008), Grand tour, exposition-turismens barndom. – Ulf Sörenson (toim.) *Stockholm turiststaden*. Stockholm: Samfundet S:t Erik, 10–31.
- Stewart, Susan (1999), *On longing: narratives of the miniature, the gigantic, the souvenir, the collection*. Durham, NU: Duke University Press.
- Susman, Warren (1984), Ritual Fairs. *Chicago History* 12:3, pp. 4–9.
- Syrjämäa, Taina (2007), *Edistyksen kuvattu maailma. Edistysusko maailmannäyttelyissä 1851–1915*. Helsinki: SKS.
- Syrjämäa, Taina (1994), Juna-aikatauluja ja innokkaita amatöörejä. Italian valtiollisen turismiorganisaation juuret. – Taina Syrjämäa (toim.), *Matkakuumetta. Matkailun ja turismin historiaa*. Turku: Turun yliopiston historian laitos, 66–93.
- Syrjämäa, Taina (2009), Making Difference, Seeing Sameness. Negotiating Finnishness and Foreignness in an Exhibition. – Folke Henningsen & Anne, Koivunen Leila & Syrjämäa Taina (toim.), *Nordic Perspectives on Encountering Foreignness*. Vaasa: General History, University of Turku., 27–40.
- Syrjämäa, Taina (2010), Näyttelypaviljonki uudenaikaisena kansainvälisenä toiminnan ja tulkinnan tilana Kaivopuistossa vuonna 1876. *Historiallinen Aikakauskirja* 108:1, 29–46.
- Tistedt, Petter (2005), *Svea rike: kunskap, publiker och lärande på Stockholmsutställningen 1930*. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för Idé- och lärdoms historia.
- Urry, John (2002), *The Tourist Gaze*. London: Sage Publications.
- Ward, Stephen V. (1994), Time and Place. Key Themes in Place Promotion in the USA, Canada and Britain. – John R. Gold & Stephen V. Ward (toim.) *Place Promotion. The Use of Publicity and Marketing to Sell Towns and Regions*. Chichester: John Wiley & Sons, 53–74.
- Ward, Stephen V. (1998), *Selling Places. The Marketing and Promoting of Towns and Cities 1850–2000*. London: E & FN Spon.
- Widholm, Christian (2009), *Iscensättandet av Solskensolympiaden. Dagspressens konstruktion av föreställda gemenskaper vid Stockholmsolympiaden 1912*. Umeå: Text & Kultur.

Verkkolähteet

- G Ferdinand Boberg, <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/17840>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Ragnar Josephson.) (luettu 22.10.2015).
- Galbin, Douglas (2010), *World Telephone Statistics. Telephone density in cities across the world about 1894*, <https://spreadsheets.google.com/spreadsheet/pub?key=0AnZb5H7tDMvTdHVDNm5ON-GhBU2NMRfPpPRDIYYm5jV0E&gid=3> (luettu 22.1.2015).

Kaupunki katsoo kauemmas

Ystävyyskaupunkitoiminnan lähtökohtia ja muotoja 1940-luvulta 2000-luvulle

Juna pysähtyy asemalle ja laiturille laskeutuu neljä miestä tummissa puvuissaan ja pitkisä päällystakeissaan. Vastassa on niin ikään arvokkaasti pukeutunutta väkeä. Kättelyjen jälkeen esiin astuu viisi nuorta naista kirjailuissa kansallispuvuissaan ojentamaan tervetuliaiskukat pitkän matkan tehneille miehille. Sitten vieraat ja vastaanottajat ryhmittyvät valokuvia varten ja salamavalot välähtävät. Tampereen edustajien vuoden 1986 ystävyyskaupunkimatka Kiovaan on alkanut, ja seuraavien päivien aikana kaupunginjohtajan luotsaama valtuuskunta keskustelee isäntien kanssa ystävyyskaupunkitoiminnan kehittämisestä ja tutustuu kaupunkiin.¹

Toisen maailmansodan aikana käynnistyneellä ja seuraavina vuosikymmeninä maailmanlaajuisesti liikkeeksi kehittyneellä ystävyyskaupunkitoiminnalla on ollut tärkeä sija kaupunkien välisessä, valtioiden rajat ylittävässä yhteistyössä. Kaupunkien kansainvälisen toiminnan historia ulottuu kuitenkin aina 1800-luvun loppupuolelle, jolloin kaupunkien päättäjät alkoivat etsiä ratkaisuja kaupungistumisen mukanaan tuomiin haasteisiin tutustumalla muiden kaupunkien kunnallisten

palvelujen alalla tekemiin innovaatioihin. Kansainvälinen kaupunkiliitto (IULA²) perustettiin ensimmäisen maailmansodan aattona vuonna 1913 edistämään kaupunkien ja kansallisten kaupunkiliittojen yhteistyötä.³

Ystävyyskaupunkitoiminta edustaa kaupunkien kansainvälisen toiminnan erityistä muotoa, jossa on keskitytty kaupunkiparien väliseen pitkäjänteiseen, monimuotoiseen ja vastavuoroiseen kanssakäymiseen. Vaikka ilmiöstä puhuttaessa mieleen saattaa päällimmäisenä tulla alussa kuvattu virallisuonteinen kaupunkidiplomatia, yhteistyöllä on ollut paljon muitakin muotoja. Ystävyysuhteiden solmimisen tarkoituksena on ollut luoda myös tavallisille ihmisille tilaisuuksia tutustua muiden maiden kulttuuriin ja elämäntapaan oman nimikkokaupungin raottamasta ikkunasta ja lisätä siten ymmärrystä eri maissa asuvien ihmisten välillä.⁴

Artikkelissani luon katsauksen ystävyyskaupunkisuhteiden kehitykseen Suomessa ja muualla maailmassa valottamalla toiminnan lähtökohtia, ilmiön laajuutta sekä suuntia, joista kumppaneita on haettu. Koska suomalaisen ystävyyskaupunkitoiminnan historiaa

ei ruotsalaisia suhteita lukuun ottamatta ole tutkittu,⁵ tarkoitukseni on piirtää yleiskuva toiminnan muodoista sekä niissä vuosikymmenten kuluessa tapahtuneista muutoksista. Näkökulman avaa yksi kaupunki, Tampere, joka kuuluu eniten ystävyyssuhteita solmineiden suomalaiskaupunkien joukkoon. Tilastojen ja ulkomaisen tutkimuskirjallisuuden lisäksi artikkeli perustuu Tampereen kunnalliskertomuksista, kaupunginarkistosta ja lehtiartikkeleista koottuun, neljä vuosikymmentä kattavaan aineistoon. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tämän aineiston pohjalta ei kuitenkaan ole ollut mahdollista tavoittaa toimintaan osallistuneiden ihmisten kokemuksia.

Lähtökohtana humanitaarinen apu ja ruohonjuuritason rauhantyö

Kaupunkiparien välisten yhteyksien luominen sai alkunsa toisen maailmansodan oloissa. Inhimillinen kärsimys ja aineellinen tuho herättivät tavallisten ihmisten myötätunnon, jonka yhtenä osoituksena oli liittolaismaissa sijaitseviin nimikkokaupunkeihin lähetetty humanitaarinen apu. Kuvaava esimerkki on Coventryn ja Stalingradin välille vuonna 1944 syntynyt side, joka sai alkunsa, kun aikaisemmin saksalaisten pommitusten kohteeksi joutuneen englantilaiskaupungin asukkaat halusivat auttaa raskaista taisteluista kärsineitä stalingradilaisia.⁶

Pohjoismaissa kaupunkien väliseen avustustyöhön herättiin jo aivan sodan alkuvaiheissa. Helmikuusta 1940 lähtien puolueettoman Ruotsin lähettämä apu Neuvostoliiton

hyökkäyksen kohteeksi joutuneelle Suomalle kanavoitui adoptiokaupunkijärjestelmän kautta. Tukholma oli oma-aloitteisesti alkanut avustaa Helsinkiä samoin kuin Göteborg Turkua, ja muille ruotsalaisille kaupungeille maiden kaupunkiliitot nimesivät oman adoptiokaupungin. Talvisodan päätyttyä ruotsalaiskaupungit jatkoivat työtä lahjoittamalla tarvikkeita jälleenrakennustyöhön.⁷

Jatkosodan aikana adoptiokaupunkijärjestelmä muotoutui kummikuntaliikkeeksi, jonka puitteissa myös maalaiskunnat saivat nimikkopaikkakunnan. Kunnallisten viranomaisten tilalle järjestäjiksi tulivat kansalaisjärjestöt, Ruotsissa vapaaehtoiset paikalliset tukikomiteat ja Suomessa Mannerheimin Lastensuojeluliiton paikallisosastot. Kohdeyhmä rajattiin nyt lapsiin ja nuoriin, sodan viattomiin uhreihin, mikä teki avustustyön ruotsalaisille poliittisesti helpommaksi, sillä tässä vaiheessa Suomi taisteli Norjaa ja Tanskaa miehittävän Saksan aseveljenä. Ruotsalaiset kummikunnat lähettivät ottokunnilleen elintarvikkeita ja vaatteita jaettaviksi vähävaraisille perheille. Rahalahjoituksilla tuettiin kodinhoitajien, terveysisarten ja koululääkäreiden palkkaamista sekä neuvolatoimintaa. Kummikuntaliikkeen näkyvin tulos olivat noin viisisataa terveystaloa, joihin sijoitettiin kunnanlääkärin vastaanotto, äitiys- ja lastenneuvola ynnä muita terveyspalveluita.⁸

Suuri osa suomalais-ruotsalaisista kummikuntasuhteista kehittyi 1940-luvun lopulta vastaavuroiseksi kulttuurivaihdoksi. Siirtymävaihetta kuvaa tamperelaisen Nekalan lapsikuoron tammikuussa 1948 tekemä konserttimatka kummikaupunki Norrköpingiin. Yhdeksän-

päiväisen vierailunsa aikana kuoro esiintyi loppiaiskonsertissa kaupungin Matteus-kirkossa ja ehti myös laulaa Ruotsin radiossa sekä Tukholman konserttitalossa. Naapuriavulla oli edelleen tärkeä rooli, ja nähtävyyksien lisäksi lasten mieleen jäivät isäntien vieraanvaraisuus sekä lahjat: uudet kengät, kaksi paria sukia, suklaata ja karamelleja. Jalkineet tulivat tarpeeseen, sillä esiintymisiä oli haitannut äänen käheys, jonka arveltiin johtuneen jalkojen kastumisesta huonoissa kengissä. Muutenkin ruotsalaisten elämä näytti elintarvikekaupan säännöstelyn oloista tuleville suomalaislapsille ylläkylläiseltä: ”Suklaat, karamellit, appelsiinit ja banaanit, kaikki ovat jälleen saavuttamattomissa nyt, kun Norrköpingistä mukaan saadut lahjapaketit ovat vain muisto.”⁹

Pohjoismaissa syntyi 1940-luvun loppupuolella Norden-yhdistysten aloitteesta ystävyyskaupunkirenkaita, joihin suomalaiskaupungit liittyivät ruotsalaisten kummikaupunkien välityksellä. Näin esimerkiksi Kuopiosta tuli vuonna 1948 osa neliapilaa, jonka muut jäsenet ovat ruotsalainen Jönköping sekä tämän ystävyyskaupungit Bodø Norjassa ja Svendborg Tanskassa. Pohjoismaisten ystävyyskaupunkirenkaiden muodostuminen merkitsi jo vuonna 1939 esillä olleen mutta sodan jalkoihin jääneen hankkeen toteutumista.¹⁰

Sodan aikana alkunsa saanut ruotsalais-suomalainen kummikuntayhteistyö muuttui vähitellen avustustyöstä kulttuurivaihdoksi. Tamperelainen Nekalan lapsikuoro lähdössä konserttimatkalle kummikaupunki Norrköpingiin tammikuussa 1948. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto.

Toinen maailmansota antoi toisellakin tavalla sysäyksen ystävyyskaupunkiliikkeelle. Halu välttää sodan kauheuksien toistumista vahvisti rauhantahtoa Euroopassa, ja yhtenäsen ilmenemismuotona sodanjälkeisinä vuosina oli yhteyksien solmiminen entisiin vihollisiin anteeksiannon ja sovinnonteon hengessä. Uskottiin, että jos eri maissa asuvat ihmiset saisivat tilaisuuden tutustua toisiinsa ja oppia tuntemaan toistensa elämäntapaa, arkipäivää ja kulttuuria, vihamielisiä tunteita muita kansakuntia vastaan olisi vaikeampi lietsoa. Eriytyisesti ruohonjuuritason kanssakäyminen kulttuurin, urheilun ja vapaa-ajan harrastusten sekä koulutuksen ja ammatillisten kysymysten alueilla nähtiin lupaavaksi keinoksi kansojen lähentämiselle. Maiden rajat ylittävää paikallistason yhteistyötä edistivät aktiivisesti monet yksityiset kansalaiset ja kaupunkien päättäjät. Kaupungeista ja kunnista resurssineen ja valmiine organisaatioineen tuli toiminnan tärkeä taso yksityisten ihmisten ja hallitusten välille. Sopivaksi yhteyksien ylläpitämisen tavaksi todettiin yhteistyö tiettyjen vakituisten, ystävyyskaupunkisuhteen solmineiden kumppanien välillä.¹¹

Tietävästi ensimmäinen askel kaupunkidiplomatiaan entisten vihollisten kesken otettiin vuonna 1947, kun Bristolin kaupungin edustajat vierailivat Hannoverissa. Olosuhteet olivat karut: julkinen liikenne ei toiminut raunioituneessa kaupungissa, ja ruoan säännöstelyn takia jopa teen ja keksien tarjoaminen aiheutti päänvaivaa isännille. Lisäksi tunnelma oli vaivaantunut, kun ei oikein tiedetty, miten entisten vihollisten kanssa

olisi pitänyt käyttäytyä. Kotiin palattuuan englantilaiset päättivät aloittaa ruoka-avun lähettämisen hannoverilaisille, jotka puolestaan vastasivat lähettämällä Bristoliiin koulu-laiskuoron.¹²

Vaikka sodan haavojen parantaminen aloitettiin englantilaisten ja länsisaksalaisten kaupunkien kosketuksilla, sodanjälkeisen ystävyyskaupunkitoiminnan varsinaiseksi symboliksi nousi ranskalais-saksalainen yhteistyö. Historialliset jännitteet ja 1900-luvun kaksi suursotaa muodostivat taustan, jota vasten keskinäisen ystävyuden ja ymmärryksen rakentamisen tärkeys korostui. Länsi-Saksan ja Ranskan välisen ystävyyskaupunkitoiminnan merkitystä lisäsi omaan luokkaansa noussut ystävyysuhteiden lukumäärä. Vuoteen 1988 mennessä saksalaisten ja ranskalaisten välille oli syntynyt yli 1300 ystävyyskaupunkisuhdetta, jotka muodostivat ylivoimaisesti suurimman ryhmän kahden maan kaupunkien välisistä suhteista.¹³ Ensimmäisinä ystävyuden solmivat vuonna 1950 pienet Montbéliardin ja Ludwigsburgin kaupungit, ja huippu saavutettiin 1960-luvun puolivälissä, jolloin vuosittain solmittiin kymmeniä uusia ystävyyskaupunkisopimuksia.¹⁴ Sovinnonteko on ollut keskeisenä tekijänä ohjaamassa ystävyyskaupunkitoimintaa muissakin sotaan osallistuneissa eurooppalaisissa maissa samoin kuin Japanissa, jonka kaupungit ovat solmineet suhteita amerikkalaisten ja kiinalaisten kaupunkien kanssa. Samassa hengessä ovat myös israelilaiset ja länsisaksalaiset kaupungit luoneet keskinäistä yhteydenpitoa.¹⁵

Maailmanlaajuiseksi liikkeeksi

Eräät kansainväliset järjestöt ottivat jo varhain tehtäväkseen ystävyyskaupunkitoiminnan edistämisen. Kansainvälinen kaupunginjohtajien liitto (IBU/UIIM)¹⁶ perustettiin vuonna 1950 ja sen tavoitteena oli nimenomaan ranskalaisten ja länsisaksalaisten kaupunkien lähentäminen. Samoihin aikoihin perustettiin kaksi muuta järjestöä, joiden toimintapiiri oli maantieteellisesti laajempi. Euroopan kaupunkien neuvosto (CEM)¹⁷ ryhtyi luomaan yhtenäisiä käytäntöjä Länsi-Euroopan siihen asti varsin spontaanille kaupunkien linkittymiselle ja toi mukaan myös uuden poliittisen ulottuvuuden, pyrkimyksen Euroopan yhdenytymiseen ja paikallisen itsehallinnon periaatteeseen nojaavaan Euroopan liittovaltioon.¹⁸ Pariisissa päämajaansa pitäneen Kaupunkien maailmanliiton (UTO)¹⁹ toiminta lähti liikkeelle ystävyyskaupunkisuhteiden luomisesta ranskalaisten ja muiden välille. Sen alkuperäinen tavoite oli ranskan kielen aseman säilyttäminen, mutta näköalat laajentuivat 1950-luvun puolivälin jälkeen kielipolitiikasta ystävyyskaupunkitoimintaan Länsi-Euroopan maiden ja sosialististen sekä kehitysmaiden kesken. Myös Kansainvälisellä kaupunkiliitolla IULA:lla oli ystävyyskaupunkikomitea, jonka tarkoituksena oli helpottaa suhteiden solmimista, vaikka yleisesti se kannusti-kin kaupungeja toimimaan keskenään ilman välikäsiä.²⁰

Vaikka ystävyyskaupunkitoiminnassa on kysymys kaupunkien – ei valtioiden – välisestä rajat ylittävästä yhteistyöstä, se on kuitenkin jäsentynyt kansallisvaltioiden kehityksessä.

Tämä näkyy ennen kaikkea kumppaneiden valinnan peruseriaatteessa: kukin kaupunki on yleensä solminut suhteet vain yhteen tiettyä kansallisvaltiota edustavaan paikkakuntaan. Valintaperusteena on myös ollut se, että kaupungeilla on jotakin yhteistä, esimerkiksi kokoluokka. Jos maiden väkiluvut ovat eronneet toisistaan, suhteita on saatettu solmia myös kaupunkien muunlaisen aseman perusteella. Turun päättäjät perustelivat ystävyysuhdetta Leningradiin 1950-luvulla sillä, että niitä yhdisti asema maansa toiseksi suurimpina kaupungeina sekä entisinä pääkaupunkeina.²¹ Pääkaupungit taas ovat toistensa luontaisia kumppaneita ja usein luoneet yhteyksiä keskenään ilman virallisia ystävyyskaupunkisopimuksiakin.

Myös elinkeinorakenne on saattanut olla yhdistävä tekijä, ja sen myötä satama- ja teollisuuskaupungit ovat yleensä valinneet kumppanikseen toisen samanlaisen. Vieläpä paikkakunnan teollisuuden ala on voinut ohjata valintaa niin kuin tekstiiliteollisuudesta tunnettujen Tampereen ja Norrköpingin tai kahden öljyteollisuuden keskuksen, Yhdysvaltojen Houstonin ja aikanaan Neuvostoliittoa edustaneen Bakun tapauksissa. Myös muut kaupunkien erityispiirteet ovat määrittäneet yhteyksien luomista. Amerikkalaista Ann Arboria ja saksalaista Tübingeniä yhdistää asema yliopistokaupunkina, kun taas saksalainen Garmisch-Partenkirchen ja sen ystävyyskaupungit Lahti ja Aspen Yhdysvaltojen Coloradossa ovat talviurheilukeskuksia. Monien eurooppalaisten ja pohjoisamerikkalaisten kaupunkien ystävyysuhdet ovat pohjanneet siirtolaisuuden myötä syntyneille historialli-

sille yhteyksille. Joskus myös nimi on yhdistänyt kaupunkeja, kuten espanjalaisen Toledon ja sen yhdysvaltalaisen kaiman tapauksessa.²²

Ystävyyskaupunkiliike laajeni nopeasti 1950-luvun jälkipuoliskolta lähtien ja levisi Euroopasta ja Pohjois-Amerikasta muihin maanosiin. 1980-luvun lopulle tultaessa mukaan oli tullut kaupunkeja lähes 160 maasta, ja ne olivat solmineet yli 11 000 kahdenvälisistä sopimusta.²³ Laajentumisesta huolimatta liikkeen syntysijoina olleilla Länsi- ja Pohjois-Euroopan sekä Pohjois-Amerikan kaupunkeilla oli edelleen 1980-luvun lopulla eniten ystävyyskaupunkeja (taulukko 1). Johtopaikkaa piti Ranska yli 3 700 ystävyyskaupungillaan, ja toisena oli Länsi-Saksa noin 3 200 suhteella. Maittainen tilastointikin kertoo siitä, että toiminta on jäsentynyt kansallisvaltioiden asettamissa puitteissa.

Maailmaa, jossa ystävyyskaupunkiliike kehittyi ja laajeni, leimasi kylmä sota. Suurvaltojen ja blokkien väliset jännitteet läpäisivät aikakauden yhteiskunta- ja kulttuurielämän. Rajat ylittävän ystävyuden ja keskinäisen ymmärryksen rakentamisen rinnalle ystävyyskaupunkisuhteiden solmimisen kimmokkeeksi nousi 1950-luvulla kilvoittelu poliittisesta ja kulttuurisesta vaikutusvallasta. Kumpikin blokki pyrki vakuuttamaan niin vastapuolella elävät kuin kannastaan mahdollisesti epävarmat omat ja blokkien väliin jääneiden maiden kansalaiset edustamansa yhteiskuntajärjestelmän paremmuudesta. Ystävyyskaupunkitoiminta alkoi kiinnostaa myös ylempien tason toimijoita. Neuvostoliitossa havahduttiin 1950-luvun puolivälissä lähtien sen tarjoamiin mahdollisuuksiin sosialististen saavutusten ja

niin sanotun rauhanomaisen rinnakkaiselon strategian markkinoinnissa. Kaupunkien välistä yhteyksiä ohjasi vuodesta 1964 alkaen keskitetysti Neuvostoliiton Ystävyyskaupunkien liitto, jolloin yksittäisille kaupungeille ylipäänsä jäi varsin vähän mahdollisuuksia omiin avauksiin.²⁴ Myös lännessä ystävyyskaupunkitoimintaa ohjattiin edistämään hallitusten politiikkaa.²⁵

Kansainvälisillä järjestöillä oli oma roolinsa kylmän sodan kaupunkidiplomatiassa. Niistä CEM suosi toimintamallia, joka kannusti Länsi-Euroopan kaupunkeja keskinäisten siteiden lujittamiseen ja läntisen kulttuuriperinnön aseman vahvistamiseen ja jolla haluttiin estää kommunististen virtausten leviäminen maiden sisällä. UTO sen sijaan oli aloitteellinen Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan suuntaan. Itä-länsi-ystävyyssuhteet herättivät kuitenkin epäilyjä siitä, että sosialistiset maat ja kotimaiset kommunistit käyttivät niitä omiin poliittisiin tarkoituksiinsa. Ystävyyskaupunkitoiminnan avaamien yhteyksien käyttäminen länsimaisten arvojen ja kulttuurin levittämiseen rautaesiripun taakse ei toisaalta myöskään ollut poissuljettu ajatus.²⁶

Huomionarvoista on, että 1980-luvun lopulle tultaessa valtaosa kaikista ystävyyskaupunkisuhteista oli solmittu läntisissä tai liittoutumattomissa maissa sijaitsevien kaupunkien kesken. Myös Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan kaupungit katsoivat länteen: enemmistö suhteista (60 %) suuntautui blokkirajan yli. Saattaa kuitenkin olla, että varsin suuri osa niistä on peräisin 1980-luvun jälkipuolelta, jolloin muutokset jo ravistelivat sosialistista leiriä. Esimerkiksi vuonna 1988 Neuvostoliiton ja

Taulukko 1. Ystävyydekaupunkisuhteet maittain 1988.

Maa ja sijoitus lukumäärän perusteella	Ystävyydekaupunkisuhteita	Maita, joissa ystävyydekaupunki
1. Ranska	3753	79
2. Saksan liittotasavalta	3239	61
3. Yhdysvallat	1859	96
4. Iso-Britannia	1563	58
5. Italia	900	52
6. Japani	771	47
7. Tanska	654	28
8. Norja	645	22
9. Suomi	609	22
10. Belgia	589	36
11. Ruotsi	546	25
...		
15. Neuvostoliitto	401	62
16. Kiina	364	31
...		
18. Kanada	297	45
19. Saksan demokraattinen tasavalta	290	31
...		
23. Jugoslavia	218	26
24. Bulgaria	217	33
...		
29. Tšekkoslovakia	129	27
30. Puola	117	26
...		
32. Unkari	100	17
33. Islanti	94	10
...		
46. Romania	52	25
Lähde: Zelinsky 1991, 12–13, Table 3.		

Länsi-Saksan kaupunkien välillä solmittiin 23 ystävyyssopimusta, mikä vastasi määrältään puolta kaikista niiden siihenastisista suhteista.²⁷ Ensimmäinen itäsaksalais-länsisaksalainen ystävyyskaupunkipari syntyi vasta vuonna 1986 kahdesta pienestä terästeollisuuskaupungista, kun Eisenhüttenstadt (vuoteen 1961 Stalinstadt) läheltä Puolan rajaa ja Saarlouis Ranskan rajan pinnasta löysivät toisensa. Ennen Saksojen yhdistymistä ehdittiin vielä saada aikaan 64 niiden välistä ystävyyskaupunkisuhdetta.²⁸

Yhteydenpitoa helpottava maantieteellinen läheisyys on ollut tärkeä tekijä ystävyyskaupunkeja valittaessa. Kumppaneita on usein valittu naapurimaista, mistä on osoituksena Euroopan sisäinen tiheä, vuonna 2009 yli 17 000 kaupunkiparia käsittänyt ystävyyskaupunkiverkosto. Maantieteelliseen läheisyyteen liittyy kulttuurinen läheisyys sekä yleensä jo ennestään vilkas yhteistyö muilla aloilla, mistä tyypiesimerkin tarjoaa pohjoismaisten kaupunkien aktiivinen keskinäinen verkostoituminen. Silti varsinkin 1980-luvulta lähtien ystävyyskaupunkeja on haettu yhä kauempaa ja eurooppalaisten kaupunkien yhteistyö on ulottunut myös Afrikkaan, Aasiaan ja Etelä-Amerikkaan. Ystävyyskaupunkitoiminnan luonne on näin saanut uusia ulottuvuuksia, ja keskeisenä pidetty vastavuoroinen yhteistyö on saanut rinnalleen paikallistason kehitysyhteistyön. Näin on itse asiassa osittain palattu liikkeen juurille ja kummikaupunkiajatukseen. Toinen ystävyyskaupunkitoiminnan luonnetta muuttanut seikka on ollut taloudellisen yhteistyön nouseminen suhteiden solmimisen taivotteeksi 1990-luvulta lähtien. Esimerkkinä

voi mainita kumppanuudet aasialaisten ja ennen kaikkea kiinalaisten kaupunkien kanssa.²⁹

Suomalaiskaupunkien ja -kuntien ystävyyssuhteet

Kansainvälisten suhteiden solmiminen ei ole jäänyt pelkästään kaupunkien harteille. Maalaiskunnat tulivat mukaan jo ruotsalais-suomalaisen kummikuntaliikkeen myötä, ja ulkomailta kumppaneiksi on tullut piirikuntia ja muita vastaavia hallinnollisia alueita. Noin 90 prosentilla suomalaisista paikkakunnista oli vuonna 2009 vähintään yksi ystävyyskaupunki tai -kunta.³⁰ Yhteismäärä vuonna 2013 oli noin 1300, ja kumppanit sijaitsivat yli 40 maassa (taulukko 2).

Muun Euroopan tapaan naapurimaat ovat olleet suomalaisten kaupunkien ystävyyssuhteiden pääasiallinen kohde, ja niinpä vuonna 2013 yhteyksistä valtaosa eli noin 65 prosenttia suuntautui Ruotsiin, Viroon, Venäjälle ja Norjaan. Ruotsalaiset ja norjalaiset kumppanuudet ovat vanhinta kerrostumaa ja juontavat juurensa kummikuntayhteistyöhön.³¹ Vielä 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa ne muodostivat selvän enemmistön, lähes 60 prosenttia, suomalaisten ystävyyskuntasuhteista.³²

Myös suomalaisen ystävyyskaupunkitoimintaan kuului suhteiden luominen sodan aikaiseen viholliseen vaikka Suomen tilanne erosikin esimerkiksi saksalais-ranskalaisesta ystävyystoiminnasta, jonka kehyksenä oli kehittyvä taloudellinen ja sotilaallinen liittolaissuhde Euroopan yhteisössä ja Natossa. Suomalais-neuvostoliittolainen ystävyyskau-

Taulukko 2. Suomen kuntien ystävyyskuntasuhteet maittäin ja solmimisajankohdan mukaan.

Maa ja sijoitus lukumäärän perusteella	Lukumäärä	1939-49	1950-59	1960-69	1970-79	1980-89	1990-99	2000-	Ei tietoa ajasta
1 Ruotsi	274	112	24	25	37	31	3	1	41
2 Viro	234		2	4		35	154	9	30
3 Venäjä	182		5	25	6	37	53	35	21
4 Norja	152	27	23	13	24	38	6		21
5 Tanska	110	30	17	13	14	19	3	3	11
6 Saksa	77		3	25	12	16	10	7	4
7 Unkari	55		1	3	9	16	14	9	3
8 Islanti	29	5	3	3	6	8			4
9 Puola	21		3	1	7	4		3	3
10 Kiina	18					1	4	10	3
11 Yhdysvallat	13				5	5	2		1
12 Ukraina	12		3	1			8		
13 Latvia	11			2			5	1	3
14 Italia	8						2	3	3
Japani	8					1	5	1	1
15 Liettua	7			1	1		5		
Ranska	7					2	4		1
Slovakia	7			2	2	1	1		1
16 Hollanti	6		1			2	2		1
Iso-Britannia	6			1		1	2		2
Itävalta	6			1	1	1	1		2
Tšekki	6			1		2	1	1	1
17 Belgia	5						1		4
Kanada	5				3	1	1		
Romania	5			1	1	1		1	1
Tansania	5					5			
Muut	35			2	4	7	11	1	10
Yhteensä	1304	174	85	124	132	234	298	85	172

Alle viisi ystävyyskuntasuhdetta seuraaviin maihin:

Fär-saaret, Tanska (4), Bulgaria (3), Irlanti (3), Nicaragua (3), Turkki (3),

Bosnia-Hertsegovina (2), Espanja (2), Georgia (2), Kreikka (2), Luxemburg (2), Portugali (2)

Burkina Faso (1), Ghana (1), Israel (1), Mosambik (1), Sambia (1), Slovenia (1), Valko-Venäjä (1)

Lähde: Suomen kuntaliitto, Suomen ystävyyskunnat -tietokanta,

<http://www.old.kuntaliitto.fi/skriptit/kv-asiat/yk/selaa.asp> (luettu 3.5.2013).

punktitoiminta ilmensi käytännön tasolla Suomen sodanjälkeistä uutta idänpolitiikkaa, jossa YYA-sopimuksen hengessä korostettiin ystävällisiä suhteita naapurina olleeseen kylmän sodan toiseen supervaltaan. Ajatus ystävyyskaupunkitoiminnan laajentamisesta itänaapuriiin heräsi ilmeisesti pohjoismaisen kaupunkiyhteistyön mallin pohjalta. Aloite ystävyyskaupunkisuhteen solmimiseen tuli varsinkin alkuvuosina usein kansandemokraattisilta kunnallispoliitikoilta. Ensimmäiset suhteet neuvostoliittolaisten kanssa solmittiin vuonna 1953 Lahden ja Zaporozhen sekä Turun ja Leningradin välille, ja seuraavien vuosien aikana moni muukin suurista kaupungeista noudatti Lahden ja Turun esimerkkiä.³³ Suhteiden solmiminen vilkastui 1960-luvulla, ja vuosikymmen lopussa suomalaiskaupungeilla oli jo yli neljäkymmentä neuvostoliittolaista ystävyyskaupunkia, mikä tarkoitti sitä, että hieman yli kymmenen prosenttia suomalaisten ystävyyskaupungeista sijaitsi itänaapurissa. Merkille pantavaa on, että Neuvostoliiton ystävyyskaupungeista suomalaiset kaupungit olivat suurin ryhmä, ja ykköstitä säilyi 1980-luvun lopulle saakka.³⁴ Siihen vaikuttivat naapuruuden lisäksi suomalaiskaupunkien ja erityisesti Suomi–Neuvostoliitto-seuran aloitteellisuus. Toki Neuvostoliitosakin huomattiin ystävyyskaupunkisuhteiden arvo ”totuudenmukaisen propagandan” levittämisen kanavana ja pyrittiin löytämään kumppani sellaista toivovalle suomalaiskaupungille. Toisin kuin Pohjoismaiden kanssa, ystävyysuhteita solmittiin pitkään vain kaupunkien kesken. Osittain se johtui Neuvostoliiton paikallishallinnon rakenteesta, jossa ei

ollut suoranaisesti kuntaa vastaavaa yksikköä, osittain neuvostoviranomaisten halusta tarjota ystävyyspaikkakunniksi vain sellaisia, jotka pystyivät esittelemään näyttäviä saavutuksia, kuten suuria tehtaita ja kulttuurilaitoksia. Neuvostoliiton kaupunkien kumppaneiksi ei myöskään kelpuutettu aivan pieniä ulkomaisia paikkakuntia.³⁵

Varsin suuri osa ystävyyskaupunkisuhteista säilyi Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen, kun entisistä neuvostoliittolaisista ystävyyskaupungeista tuli suomalaisten kaupunkien venäläisiä kumppaneita ja toisaalta entisten neuvostotasavaltojen kaupungit alkoivat edustaa itsenäistynyttä kotimaataan. Joskus niiden tilalle etsittiin uusi venäläinen pari. Näin kävi Tampereella, kun Kiovasta tuli sen ukrainalainen ystävyyskaupunki ja uudeksi venäläiseksi kumppaniksi löytyi 1990-luvun alkupuolella Nižni Novgorod. Murrosvaihe myös vilkastutti uusien suomalais-venäläisten suhteiden solmimista: 1990-luvulla syntyi yli viisikymmentä ystävyyskuntaparia, eli enemmän kuin 1970- ja 1980-luvuilla yhteensä, ja yhteyksiä on luotu edelleen 2000-luvun puolella. Suhteita on solmittu paljon etenkin rajantakaiseen Karjalaan ja motiivina on usein ollut taloudellisen yhteistyön kehittäminen.³⁶

Suomalais-virolaisten suhteiden luominen käynnistyi jo 1980-luvun lopussa, jolloin sikkäläiset paikallishallinnon uudistukset avasivat mahdollisuudet valtioiden rajat ylittävään kuntayhteistyöhön.³⁷ Varsinainen vyöry ystävyyskuntasuhteissa tapahtui kuitenkin Viron itsenäistymisen jälkeen 1990-luvulla, jolloin niitä solmittiin yli 150 kappaletta. Vuonna

2013 virolaisia ystävyyskuntia oli toiseksi eniten ruotsalaisten pitäessä kärkipaikkaa.

Pohjoismaiden, Venäjän ja Viron lisäksi suomalaiset ystävyyskaupunkisuhteet ovat suuntautuneet pääasiassa Keski-Eurooppaan ja Baltiaan, missä vuonna 2013 sijaitsi lähes 15 prosenttia kumppaneista. Erikoishuomion ansaitsevat saksalaiset ja unkarilaiset ystävyyskaupungit, jotka muodostavat suurimmat ryhmät pohjoismaisten, virolaisten ja venäläisten jälkeen. Unkarilaisten ystävyyskaupunkien varsin suuri määrä (55) perustuu kulttuuriseen innostukseen, suomalaisten ”Unkarin-rakkautteen” ja unkarilaisten ”Suomi-hulluuteen”, joiden taustalla on kaukainen historiallinen kielisukulaisuus. Ensimmäisenä ystävyyskaupunkisuhteen solmivat Lahti ja Pécs vuonna 1956. Suhteiden solmiminen vilkastui 1970-luvulla, ja uusia kumppanuuksia on syntynyt vielä 2000-luvun puolellakin. Vuonna 1950 perustettu Unkari–Suomi-seura ja sen lukuisat paikallisosastot ovat olleet aktiivisesti mukana ystävyyskaupunkitoiminnan käytännön järjestelyissä.³⁸

Saksalaisten ystävyyskaupunkien määrä perustuu osaltaan maiden välisiin pitkäaikaisiin ja vahvoihin kulttuurisuhteisiin. Saksalais-suomalaisten ystävyyskaupunkiparien syntyä kuitenkin vauhditti 1950-luvun lopulta lähtien erässä muissakin maissa ilmennyt kahden Saksan kilpailu, jonka sysäyksenä oli DDR:n voimistunut kampanja valtiollisen asemansa tunnustamiseksi. Kaupunkien välisillä suhteilla, samoin kuin kulttuurisuhteilla ylipäänsä, itäsaksalaiset pyrkivät lisäämään vaikutusvaltaansa ja myönteisiä mielikuvia maastaan, mikä johti kilpailutilanteeseen Länsi-Saksan

kanssa.³⁹ Suomen asema oli erityinen, koska se oli ainoa Euroopan maa, joka ei ollut tunnustanut kumpaakaan Saksaa. YYA-sopimuksen takia se ei voinut tunnustaa pelkkää Länsi-Saksaa, ja molempien Saksojen tunnustaminen taas ei tullut kyseeseen, koska Länsi-Saksa ei noudattamansa Hallstein-opin mukaisesti solminut diplomaattisuhteita DDR:n tunnustaneeseen valtioon.⁴⁰ Aluksi Länsi-Saksa yritti ulottaa tämän periaatteen myös kaupunkitasolle ja estää ystävyysuhteet, joissa ulkomaisella kaupungilla oli sekä länsi- että itäsaksalainen kumppani. Pyrkimys kariutui vuonna 1961, kun Tampere solmi lähes samanaikaisesti ystävyyskaupunkisuhteen länsisaksalaisen Essenin ja itäsaksalaisen Karl-Marx-Stadtin (nykyisin Chemnitz) kanssa. Länsi-Saksa luopui Hallstein-opista kaupunkidiplomatiasaan, ja ennen Suomen ja Saksojen välisten diplomaattisuhteiden solmimista tammikuussa 1973 ehti vielä syntyä toistakymmentä ystävyyskaupunkisuhdetta, joissa suomalaiskaupungilla oli sekä itä- että länsisaksalainen kumppani. Saksojen yhdistyttyä vuonna 1990 useat siihen mennessä syntyneistä suhteista säilyivät, ja siten 15 suomalaiskaupungille jäi kaksi saksalaista ystävyyskaupunkia.⁴¹

1980-luvun loppupuolella Suomessakin kiinnostuttiin suhteiden solmimisesta kehitysmaiden kaupunkeihin. Tavoitteena oli kunnallinen kehitysyhteistyö, jonka keinoiksi määriteltiin avustukset, tarvikkeiden lähettäminen ja asiantuntija-apu sekä kansalaisjärjestöjen yhteistyö paikallistasolla. Eroa eurooppalaisten ja pohjoisamerikkalaisten kaupunkien kanssa harjoitettuun yhteistyöhön korostettiin nimityksillä: puhuttiin kummikunnista

kuten sodanaikaisen ruotsalais kuntien avustustyön yhteydessä tai ystävyyskaupunkien sijaan ystäväkaupungeista. Kymmenkunta suomalaiskaupunkia hankki ystäväkaupungin Tansaniasta, Burkina Fasosta, Ghanasta, Mosambikista ja Sambiasta ja kolme kaupunkia Nicaraguasta.⁴²

Suomalaisten kuntien solmimat uudet ystävyyskuntasuhteet ovat vähentyneet 2000-luvun puolella selvästi ja kulttuurien välinen vuoropuhelu sekä kehitysyhteistyö ovat täälläkin 1990-luvulta lähtien saaneet rinnalleen hyötynäkökohtien korostamisen kumppanien valinnassa. Katse on kääntynyt erityisesti talousmahdiksi nousseeseen Kiinaan, jossa kuntatason virallisten kontaktien arvellaan avaavan ovia yritys yhteistyöhön. Kiinalaisten ystävyyskaupunkien määrä on kasvanut kahdeksaantoista, ja monet niistä ovat valtavia miljoonakaupunkeja.⁴³

Jos kunnalla on vain yksi tai muutama kumppani, ne todennäköisesti löytyvät naapurimaista, mutta suurten kaupunkien ystävyyskaupunkiverkosto voi ulottua hyvinkin laajalle.⁴⁴ Tampereella on ollut 20 ystävyyskaupunkia, joista kaukaisimmat sijaitsevat Pohjois- ja Väli-Amerikassa, Afrikassa ja Kiinassa, kun taas Turun 13 ystävyyskaupunkia sijaitsevat Euroopassa aina Bulgariaa ja Italiaa myöten.

Monet suomalaiset ystävyyskaupunki- ja ystävyyskuntasuhteet ovat syntyneet paikkakuntien keskinäisten yhteydenottojen pohjalta. Välittäjinä ovat toimineet myös erityisesti ystävyysseurat ja jossain määrin muut järjestöt ja eri maiden kaupunki- ja kuntaliitot. Joskus myös suurlähetystöt ovat tarjonneet kanavan ystävyysuhteen luomisessa.⁴⁵

Ystävyyyden muotoja

Ystävyyskaupunkitoiminta on ollut puitteiltaan melko yhdenmukaista, mutta eri maita ja ilmansuuntia edustaneet kumppanit ovat tuoneet omat erityispiirteensä vuorovaikutukseen. Toiminnan muotoja ja luonnetta sekä ajan mittaan tapahtuneita muutoksia selvittää Tampereen näkökulmasta ajanjaksona, joka ulottuu 1950-luvulta 1990-luvulle saakka. Koska erilaisista aktiviteeteista ei ole saatavissa aivan kattavia tietoja, toimintamuotojen volyymin ja jakautumisesta eri vuosikymmenille ei ole ollut mahdollista laatia esimerkiksi taulukkomuotoista esitystä. Seuraavassa ystävyyskaupunkitoiminnan muotoja käsitellään temaattisesti ja tuomalla esiin joitakin eri ajankohdille tyypillisiä yhteistyön muotoja.

Saksalais-suomalainen kolmiödraama esimerkkinä ystävyyskaupunkisuhteen solmimisesta

Tampereen ensimmäiset ystävyyskaupunkisuhteet Kiovan, Norrköpingin ja puolalaisen Łódźin kanssa ovat peräisin 1950-luvulta, mutta suhteiden luominen pääsi toden teolla käyntiin seuraavalla vuosikymmenellä.⁴⁶ Näytteenä ystävyyskaupunkisuhteen solmimisesta esitellään Tampereen kahden saksalaisen ystävyysuhteen syntyhistoria 1950- ja 1960-lukujen taitteesta.⁴⁷ Ystävyyskaupunkitoimintaan liittyneet ideologiset ja poliittiset kysymykset tulivat näkyville ehkä selvimmin nimenomaan kumppanien valinnassa, kun kylmän sodan aikana kansainvälinen politiikka kosketti myös kaupunginvaltuustojen

Tampereen Keskustorilta löytyy viitoitus ystävyyskaupunkeihin. Kuva: Kirsi Ahonen.

istuntosaleja. Tampereen saksalaiskumppanien tapaus on silti hyvin poikkeuksellinen. Saksojen välisen kilpailun takia niiden molempien hallituksilla oli oma, joskin erilainen roolinsa prosessissa, vaikka päällisin puolin näytikin siltä, että Karl-Marx-Stadtin ja Essenin kaupungit olivat aloitteentekijöitä.

Muutoinkin voidaan todeta, ettei ystävyyskaupunkien valinta aina ollut pelkästään kaupunkien itsensä päätettävissä. Pohjoismaisissa ystävyyskuntarängeissä kumppanit saatiin ruotsalaisten kummikuntien kautta ja toimintaa koordinoivat kunkin maan Norden yhdistykset.⁴⁸ Suomalaisten ja neuvostoliittolaisten kaupunkien suhteet taas syntyivät Neuvostoliiton keskusjohdon valvonnan alla, pikemminkin virastoa muistuttaneiden ystävyysseurojen liiton ja ystävyyskaupunkien liiton ohjauksessa. Suomen puolelle Suomi-Neuvostoliitto-seuralla oli keskeinen rooli ystävyyskaupunkisuhteiden solmimisessa.⁴⁹

Karl-Marx-Stadtin ja Tampereen ystävyyskaupunkipolitiikasta, jonka tarkoituksena oli luoda Suomessa kunnallisella tasolla kontakteja ja sitä kautta myötemielistä suhtautumista valtiollisten suhteiden solmimista kohtaan. Ensimmäinen yhteydenotto Karl-Marx-Stadtin johdolta tuli vuonna 1959, mutta DDR:ssä aloitteet olivat tosiasiaa peräisin ulkoministeriöstä, jonka valitsemat kaupungit lähestyivät sopiviksi katsottuja ulkomaisia partnereita. Diplomaattisuhteiden puuttuessa tärkeä rooli oli myös Helsingissä sijainneella DDR:n kaupallisella edustustolla.⁵⁰

Länsi-Saksan kaupallisessa lähetystössä Helsingissä oli puolestaan jo 1950-luvun lopussa

seurattu huolestuneena DDR:n yrityksiä suhteiden luomiseen suomalaisten kanssa, ja vuoden 1959 lopussa Suomi nostettiin länsisaksalaisen kulttuuridiplomatian painopistevalueksi. Aloite Tampereen ja Essenin ystävyyskaupunkisuhteen solmimiselle ei yllättävää kyllä tullut Länsi-Saksasta vaan Tampereen kaupungin johdolta, joka kuitenkin halusi tilanteen näyttävän siltä, että länsisaksalaiset olisivat ottaneet ensimmäiset askeleet. Kaupunginjohtaja Erkki Lindforsilla lienee ollut merkittävä osuus ystävyyskaupunkisuhteen valmistelussa. Vaikuttaa siltä, että ensimmäiseksi ehtineen Karl-Marx-Stadtin tekemä ehdotus ystävyyskaupunkisuhteesta sai Tampereen sosiaalidemokraateista ja kokoomuslaisista koostuneen johdon hakemaan tasapainoa Saksan-suhteisiinsa. Tämän niin sanotun aseveliakselin päämääränä oli yleensäkin estää kommunistien ja SKDL:n edustajien vaikutusmahdollisuudet, ja siksi päätökset todellisuudessa tehtiin usein pienessä piirissä kaupunginvaltuuston ulkopuolella.⁵¹ Tampereella vahvan laitavasemmiston takia Karl-Marx-Stadtin ehdotusta ei ilmeisesti voitu sivuuttaa. Lindforsin ja muun kaupunginjohton samanaikaiset tunnustelut Essenin suuntaan kertovat kuitenkin halusta välttää tilanne, jossa ystävyyskaupunkisuhte olisi päässyt syntymään ensin DDR:n kaupungin kanssa, minkä seurauksena Liittotasavalta olisi linjansa mukaisesti torjunut ystävyyskaupunkisuhteen Tampereen kanssa. Tällaiseen taktikointiin viittaa myös se, että länsisaksalaisille ei hiiskuttu yhteydenpidosta Karl-Marx-Stadtin kanssa.⁵²

Tamperelaisten aloitteen jälkeen Liittotasavallan ulkoministeriö aktivoitui ja kiirehti

ystävyyssuhteiden solmimista Essenin kanssa uskoen sen estävän mahdollisen ystävyyskaupunkihankkeen DDR:n suunnalla. Essenin ja Tampereen kumppanuus ehdittiinkin sinetöidä ensimmäisenä, mutta länsisaksalaisten yllätykseksi Tampere solmi ystävyys-suhteen myös Karl-Marx-Stadtin kanssa vain kolme kuukautta myöhemmin. Kun valtiollisella tasolla Suomi pidättäytyi diplomaattisista suhteista kumppanin Saksan kanssa, kunnallisella tasolla puolueettomuuteen pyrittiin solmimalla suhteet sekä länsi- että itäsaksalaiseen kaupunkiin.⁵³

Vaikka Tampereen kahden saksalaisen ystävyyskaupunkisuhteen syntyyn liittyikin poikkeuksellista dramatiikkaa, suhteen virallistamisen muodot noudattivat pitkälti tavanomaista kaavaa, johon kuuluivat kaupunkien edustajien vierailut toistensa luona. Suhdetta Essenin pohjusti tamperelaisten sinne marraskuussa 1960 tekemä matka, ja ystävyys virallistettiin heinäkuussa 1961 Essenin edustajien saapuessa Tampereelle kolmipäiväiselle vastavierailulle. Arvovaltaisen yhdeksänhenkisen valtuuskunnan johtajana toimi ylipormestari Wilhelm Nieswandt, jonka lisäksi seurueeseen kuului kaupunginjohtaja, virkamiehiä sekä neljä kaupunginvaltuutettua. Tapauksen poliittista painoarvoa korosti paikalla ollut Liittotasavallan kaupallisen edustuston päällikkö Heinrich Böx, joka toi hallituksen terveiset ystävyys-suhteen solmineille kaupungeille.⁵⁴ Vain kolme päivää esseniläisten lähdön jälkeen Karl-Marx-Stadtista saapui ylipormestari Schellerin johdolla kolmihenkinen valtuuskunta. Huolimatta aikaisemmista yhteydenotoista Tampereen ja Karl-Marx-

Stadtin välillä niiden edustajat tapasivat vasta nyt ensimmäisen kerran. Tämänkin vierailun poliittinen ulottuvuus oli ilmeinen, sillä DDR:n kaupallisen edustuston päällikkö, ministeri Rudolf Agricola oli paikalla. Ystävyyskaupunkisuhde virallistettiin lokakuussa 1961, kun nelihenkinen tamperelaisvaltuuskunta matkusti Karl-Marx-Stadtiin.⁵⁵

Kilpailuasetelmasta huolimatta, tai ehkä juuri sen takia, Essenin ja Karl-Marx-Stadtin valtuuskuntien vierailuohjelmat Tampereella heinäkuussa 1961 olivat hämmästyttävän samanlaisia. Delegaatiot majoitettiin samaan hotelliin ja molempien viralliseen ohjelmaan kuului saapumispäivänä järjestetty kaupunginhallituksen lyhyt vastaanotto. Pääosa ohjelmasta keskittyi kuitenkin kaupungin esittelyyn. Tutustuminen aloitettiin kiertoajelulla ja sen lisäksi molemmat ryhmät perehtyivät paikalliseen kulttuuriin vierailemalla samoissa museoissa ja katsomalla Pyynikin kesäteatterissa sittemmin pitkäaikaiseksi menestysnäytelmäksi nousseen Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* – esseniläisvaltuuskunnan teatteriretki osui vieläpä ensi-iltaan. Käynti Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa havainnollisti Tampereen roolia koulutuksen kaupunkina. Edellisenä vuonna Helsingistä Tampereelle siirtynyt oppilaitos uusine päärakennuksineen oli ylpeydenaihe, joka oli toteuttanut kaupungin pitkäaikaisen toiveen tulla korkeakoulukaupungiksi.

Teollisuuskaupungin esittelyyn kuuluivat luonnollisesti tehdasvierailut, minkä lisäksi delegaatiot tutustuivat kunnallisiin palveluihin vanhainkodissa, lastentarhassa, vesitornissa sekä lasten kesäsiirtolassa. Matkailutoimen-

johtaja esitteli Tampereen mahdollisuuksia matkailukaupunkina viemällä valtuuskunnat Härmälän leirintäalueelle, ja vieraiden virkistykseksi järjestettiin myös saunailta ja vesi-bussiretki.⁵⁶

Virallisempaa osuutta kummankin saksalaisvaltuuskunnan ohjelmassa edustivat tervehdyslounaat, päivälliset ja läksiäispäivälliset, jotka järjestettiin kummallekin ryhmälle jälleen samoissa ravintoloissa. Paikalle värvättiin Tampereen johtoa ja muita paikallisia vaikuttajia. Niinpä esimerkiksi hotelli Tammerissa Karl-Marx-Stadtin delegaatiolle ja DDR:n kaupallisen edustuston väelle järjestetyn vastaanoton kutsulistalla oli koko kaupungin johto eikä valtakunnan tason poliitikkojakaan unohdettu. Mukaan yritettiin kesken kesälomakauden värvätä tamperelaisia kansanedustajia erityisesti SKDL:n riveistä. Lisäksi kutsulistalla oli paikallisia vaikuttajia yritysjohdajista kulttuurielämän edustajiin.⁵⁷

Varsinaista kirjallista ystävyyskaupunkisopimusta ei allekirjoitettu kummankaan kanssa, sillä siten haluttiin todennäköisesti välttää ystävyyssovitukset, joihin DDR:n kaupungit pyrkivät tässä vaiheessa sisällyttämään kansainvälispoliittisia viittauksia. Ystävyyskaupunkisopimus Karl-Marx-Stadtin kanssa allekirjoitettiin vasta vuonna 1977 ja Essenin kanssa kaksi vuotta myöhemmin.⁵⁸

Kulttuurivaihtoa ja kilvoittelua ystävien kesken

Virallisten valtuuskuntien vierailut olivat pitkään keskeinen yhteydenpidon muoto. Kaupunkien edustajien tapaamiset kuuluivat olennaisena osana suhteiden solmimisprosessiin ja

yhteistyön virittelyyn. Matkustamisen kalleus ja liikenneyhteyksien hankaluus rajoittivat ymmärrettävästi tavallisten kaupunkilaisten ja harrastajaryhmien mahdollisuuksia tutustua ystävyyskaupunkiin paikan päällä. Kun Tampere ja Kiova solmivat ystävyysuhdettaan vuonna 1954, kesti tamperelaisen kymmenhenkisen, kaupunginvaltuuston ja -hallituksen jäsenistä koostuneen delegaation vierailu kokonaista kaksi viikkoa, josta osansa vei Leningradin ja Moskovan kautta tehty matka.⁵⁹

Koska matkustaminen oli vielä 1960-luvun alussa kaikkea muuta kuin arkipäiväistä, ystävyyskaupunkeja tehtiinkin tunnetuiksi muilla tavoilla. Tampereella kotiseutuyhdistyksen *Tammerkoski*-lehti aloitti vuonna 1961 juttusarjan, jossa se esitteli silloiset kuusi ystävyyskaupunkia. Lisäksi 1950- ja 1960-lukujen taitteessa toimittajavaltuuskuntia vieraili ystävyyskaupungeissa tarkoituksenaan juttujen kirjoittaminen. Tamperelastoimittajia kävi tuolloin Itävallan Linzissä, Essenissä, Trondheimissa sekä Kiovassa ja vastaavasti Trondheimista ja Linzistä tehtiin toimittajavierailut Tampereelle.⁶⁰

Toinen keino kertoa omasta kaupungista oli ystävyyskaupunkiin lähetetty näyttely, johon voitiin koota valokuvia ja muuta aineistoa. Tamperetta esittelevä valokuvanäyttely vietiin vuonna 1960 Kiovaan ja vasta tunnusteluja ystävyyskaupunkisuhteen solmimisesta tehneeseen Karl-Marx-Stadiin. Tamperenäyttelyjä järjestettiin 1960-luvulla myös Essenissä ja Norrköpingissä.⁶¹

Myös kulttuurivaihdossa kuvataiteen puolella näyttely oli tärkeä muoto ystävyyskaupunkitoiminnan alkuvuosina. Ystävyyskaupun-

keihin lähetettiin nimenomaan ammattitaitelijoiden töitä, ja niissä haluttiin esitellä oman kaupungin taiteilijoita tai oman kaupungin museoissa ja kokoelmissa olevia töitä. Näyttelyt olivat tapauksia paikallisessa taide-elämässä. Vuonna 1955 Tampere osallistui neljän pohjoismaisen ystävyyskaupungin näyttelyyn, ja siihen oli koottu maalauksia ja grafiikkaa Trondheimista, Odensesta, Norrköpingistä ja Tampereelta. Vuoronperään kussakin kaupungissa pysähtyneen näyttelyn tarkoituksena oli esitellä niiden nykytaiteen tilaa. Taiteilijoille yhteisnäyttely antoi harvinaislaatuisten tilaisuuden saada töitään esille muissa Pohjoismaissa ja peilata saavutuksiaan muihin.⁶²

1960-luvun alkupuoliskolla taidenäyttelyiden vaihtoa tapahtui vuosittain, ja kumppaneina olivat Kiova, Łódź ja Karl-Marx-Stadt.⁶³ Syksyllä 1964 Tampere toimi kummikuntaliikkeen 25-vuotisjuhlien isäntänä, ja ohjelmaan kuului aikaisemmin Norrköpingissä esillä olleen *Svensk 60-tals konst*-näyttelyn avajaiset. Ruotsalaisen uusimman maalaustaiteen ensimmäiseksi yhteisnäyttelyksi luonnehdittu näyttely saamista kaupunkiin pidettiin merkittävänä saavutuksena.⁶⁴ Myös Essenin avustuksella Tampereella syksyllä 1965 järjestettyä tunnettujen saksalaisten ekspressionistien grafiikkaa esitellyttä näyttelyä kiiteltiin.⁶⁵

Kuvataiteen ohella musiikki on ollut suosittu kulttuurivaihdon ala, jossa kielitaidon puutteesta ei ole haittaa. Haasteista huolimatta vaihtoa on kokeiltu myös kieleen nojaavan taidemuodon eli teatterin alalla. Esimerkiksi keväällä 1960 Norrköpingin–Linköpingin kaupunginteatteri vieraili Tampereen Teatte-

rissa, jossa se esitti Ibsenin näytelmän *Hedda Gabler*. Tampereen Teatteri teki vastavierailun Norrköpingiin pari vuotta myöhemmin pohjoismaisen ystävyyskuntakokouksen yhteydessä ja esitti suomalaisen, elokuvakäsikirjoittajanakin tunnetun Walentin Chorellin komedian *Kolme valkoista paitaa*, jonka ensi-ilta oli juuri nähty Tampereella. Näytelmä esitettiin suomeksi, ja siksi yleisökin koostui pääosin suomalaisista maahanmuuttajista. Vierailuesitysten ohella on kokeiltu myös ohjaajavierailuja.⁶⁶

Toisin kuin kuvataiteessa ja teatterissa, ammattilaisilla ei ole ollut kovin keskeistä roolia musiikillisessa vaihdossa, vaan se on koostunut pääasiassa harrastaja- ja nuorisoryhmien matkoista. Poikkeuksiakin toki on ollut: ystävyyskaupungeissa toimivista ammattiorkestreista Trondheimin sinfoniaorkesteri esiintyi Tampereella vuonna 1979 ja Essenin filharmonikot 1986, ja Karl-Marx-Stadtin kaupunginorkesterin kapellimestari johti Tampereen kaupunginorkesterin konsertin lokakuussa 1979.⁶⁷

Harrastajaryhmille järjestettiin usein esiintymisiä esimerkeiksi vanhainkodeissa kuten vuonna 1965 vierailleelle esseniläiselle mieskuorolle ja Essenin nuorisosinfoniaorkesterille. Kaupungin laitoksissa esiintyjille saatettiin samalla tarjota ateria, ja kaupunki myös kustansi kymmenen päivää Tampereella viipyneen nuoriso-orkesterin majoituksen retkeilymajassa.⁶⁸ Usein harrastajaryhmät kuitenkin maksoivat matkakulunsa pääosin itse, minkä lisäksi kotikaupunki saattoi myöntää raha-avustuksen matkakuluihin. Oletettavasti matkojen kustannukset vaikeuttivat aluksi

esiintymismatkoja, mutta 1970- ja 1980-luvulta on jo enemmän tietoja musiikkivaihdosta. Monissa tapauksissa vierailuja isännöivät paikalliset kuorot ja yhdistykset, jotka yleensä myös huolehtivat käytännön järjestelyistä. Joskus harrastajaryhmät ja muut yhdistysten vieraat majoitettiin perheisiin, mikä alensi matkakustannuksia ja toi tilaisuuksia henkilökohtaisten kontaktien solmimiseen.⁶⁹ Neuvostoliittolaiset taiteilijaryhmät tulivat yleensä kutsuvieraina, jolloin isäntäkaupunki kustansi niiden matkat valtakunnan rajalta alkaen samoin kuin majoituksen, ruoan ja tulkin palvelut.⁷⁰

Nuoriso- ja koululaisryhmien vierailut olivat tärkeä osa ystävyyskaupunkien musiikillista kulttuurivaihtoa. Joskus suhteiden luominen oli yksittäisten henkilöiden työn tulosta, kuten Miskolcin tapauksessa, kun vireitä musiikkisuhteita edisti unkarilaisesta ystävyyskaupungista Tampereelle muuttanut musiikkipedagogi.⁷¹ Esiintymismatkat tarjosivat nuorille musiikkiin liittyviä ja muunkinlaisia elämyksiä, sillä kuoromatka saattoi olla ensimmäinen ulkomaanmatka tai ainakin ensimmäinen matka ilman vanhempia, kuten musiikkiluokkien Norrköpingin matkan tunnelmia kuvailleella Pyynikin koulun oppilaalla. 80 iältään 9–15-vuotiasta peruskoululaista osallistui vuonna 1981 Norrköpingissä musiikkipäiville, jotka kokosivat 700 nuorta Tampereen pohjoismaisista ystävyyskaupungeista esiintymään lähistöllä sijaitsevaan Kolmårdenin eläintarhaan. Tamperelaisen kuoron ja orkesterin ohjelmaan kuului lisäksi esiintymisiä ostoskeskuksessa ja vanhainkodissa. Matkalla oli tilaisuuksia tutustua myös isäntäkaupungin

nuoriin, joiden kanssa liikuttiiin kaupungilla ja vietettiin diskoiltaa.⁷² Trondheimissa toukokuussa 1983 kolme päivää viipynyt 90-henkinen koululaisryhmä osallistui Norjan kansallispäivän viettoon. Ilta huipentui esiintymiseen Trondheimin konserttitalossa yhdessä paikallisen orkesterin kanssa, ja sanomalehdetkin kirjoittivat kiittäviä arviointeja konsertista. Kun Norrköpingissä majoitus oli järjestetty kouluissa, Trondheimissa osa nuorista yöpyi retkeilymajassa osan päästessä perhemajoitukseen. Matkaohjelmaan kuului myös retkiä sekä ostosten tekoa, joka tosin loppui lyhyeen, kun koululaiset huomasivat, että kaikki oli Norjassa kallista.⁷³

Myös urheilu on antanut mahdollisuuden kohtaamisiin, joissa ei välttämättä ole tarvittu kielitaitoa. Jo 1950-luvulla järjestettiin Tampereen ja sen ystävyyskaupunkien välisiä urheilutapahtumia, esimerkiksi yleisurheilutuottelu Kiovassa sekä ystävyysotteluita jääkiekossa lódzilaisten ja jalkapallossa kiovalaisten kanssa. Urheilujoukkueiden matkat näyttävät kuitenkin vielä tuolloin jääneen melko harvinaisiksi.⁷⁴ Vakiintuneimmaksi urheilutapahtumaksi tuli Tampereen pohjoismaisten ystävyyskaupunkien nuorten yleisurheilukilpailut, joita järjestettiin 1960-luvulta lähtien vuosittain vuorotellen kussakin kaupungissa. Tätä pohjoismaista yhteistyötä lukuun ottamatta urheilukontaktit vilkastuivat vasta 1980-luvulla, jolloin ystävyyskaupunkitoiminnan puitteissa järjestettyyn urheiluvaihtoon tuli mukaan aikaisempaa enemmän lajeja, kun kohtaamisia järjestettiin nyt myös keilailun, painin, nyrkkeilyn, pöytätenniksen, naisvoimistelun, lentopallon ja koripallon merkeissä.

Urheilulla on ollut merkittävä sija ystävyyskaupunkien yhteydenpidossa. Kiova–Tampere-yleisurheiluottelu Tampereella 1950-luvulla. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto.

Matkat myös ulottuivat joskus paljon Pohjoismaita pidemmälle, kuten vuosina 1984 ja 1986, jolloin Tampereen Voimailuseuran nyrkkeilijät kävivät ottelumatkalla Yhdysvaltojen Syracusessa saakka.⁷⁵ Kilpaurheilun ohella ystävyyskaupunkien urheiluyhteistyö suuntautui 1960-luvun lopulla myös massaliikuntaan; kaupunkien kesken kilvoiteltiin esimerkiksi kuntokävelyssä ja pyöräilyssä.⁷⁶

Ystävyyskaupunkien välillä ei kilpailtu pelkästään ruumiinkulttuurin saavutuksista, vaan 1960-luvulla järjestettiin myös suomalais-ruotsalaisia nuorten kulttuurimaaotteluita, joiden tarkoituksena oli kannustaa nuorten kulttuuriharrastuksia. Samalla kertaa kulttuurimaaottelu nähtiin keinona tehdä omaa kaupunkia tunnetuksi naapurimaassa. Aluksi norrköpingiläiset ja tamperelaiset kilpailivat keskenään, mutta vuonna 1962 kulttuurimaaottelua laajennettiin niin, että mukaan saatiin vielä neljä muutakin ystävyyskaupunkiparia: Helsinki–Tukholma, Turku–Göteborg, Lahti–Västerås sekä Vaasa–Malmö. Kilpailua käytiin musiikissa, kuvataiteessa ja taidevalokuvauksessa. Vuonna 1968 Helsingissä järjestetyn kilpailun puitteet olivat tasokkaat: maalaustaiteen, grafiikan ja taidevalokuvauksen näyttelyt olivat esillä Amos Anderssonin taidemuseossa ja laulun, pianon ja jousisoittimien harjoitukset ja itse kilpailu järjestettiin Pasilan televisios튜디오ssa. Kun vielä loppukilpailusta lähetettiin tunnin mittainen televisiolähetys muutoin varsin suppean ohjelmatarjonnan oloissa ja esimerkiksi *Helsingin Sanomat* uutisoi kilpailuista, maaottelu sai paljon näkyvyyttä.⁷⁷

Nuorisomatkoja ja matkailunedistämistä

Jo alkuvaiheessa tavoitteena oli, että kaupunkien virallisten edustajien lisäksi ystävyyskaupunkitoimintaan saataisiin mukaan myös tavallisia kaupunkilaisia. Osallistujien piirin laajentuminen oli kuitenkin hidasta, ja lievää turhautumista kuvaa *Tammerkoski*-lehden toimittajan kommentti pohjoismaisen ystävyyskaupunkikokouksen jälkeen vuonna 1977: ”Varmasti ystävyys jälleen syveni kaupunkien edustajien välillä. Joskus olisi mukava esitellä myös tavallisille kuntalaisille ystävyyskaupunkeja, niiden edustajia ja tätä toimintaa yleensä.”⁷⁸

Nuoriso- ja koululaisvaihto nähtiin keskeiseksi ystävyyskaupunkityön laajentamisen keinoksi. Sitä harrastettiin jonkin verran jo 1950- ja 1960-luvuilla, mutta valtaosa toiminnasta koostui tuolloin nuorisovaltuuskuntien vaihdosta Kiovan kanssa. Tämä nuorisovaihto ei kuitenkaan koskettanut laajoja joukkoja, sillä valtuuskunnat olivat yleensä kaksi- tai kolmihenkisiä, ja Tampereelta niihin valittiin suurimpien valtuustopuolueiden ja kaupungissa toimivien nuorisojärjestöjen selvästi jo vartuneempia edustajia. Matkat nähtiin myös eräänlaisina tunnustuspalkintoina nuorisojärjestöissä toimiville aktiiveille samaan tapaan kuin paikat virallisissa ystävyyskaupunkivaltuuskunnissa ylipäättäänkin.⁷⁹

Laajempia nuorison piirejä alettiin hoidella ystävyyskaupunkitoimintaan 1970- ja 1980-lukujen taitteessa, jolloin yhteistyötä tehtiin erityisesti saksalaisten ystävyyskaupunkien kanssa. Esseniläisten kanssa vaihtoa harjoitettiin vuosittain järjestämällä nuorisoleirejä

vuorotellen kummassakin kaupungissa. Esimerkiksi vuonna 1981 Esseniin lähetettiin viikon ja kahden viikon matkoille kymmenhenkiset ryhmät, jotka koostuivat 15–18-vuotiaista nuorista. Sen sijaan Karl-Marx-Stadtin kanssa yhteistyö ei näytä olleen vastavuoroista. Sikääläiset nuoret eivät matkustaneet Tampereelle, mikä ilmeisesti johtui ennen kaikkea siitä, että DDR rajoitti kansalaistensa matkustamista ulkomaille, mutta matkustamisen kustannuksetkin saattoivat vaikuttaa asiaan. Sen sijaan 1980-luvun alkupuolella tamperelaisia saksaa opiskelleita 12–14-vuotiaita koululaisia osallistui useana vuonna Karl-Marx-Stadtin järjestämille kansainvälisille nuorisoleireille, joissa oli mukana vieraita myös isäntäkaupungin ranskalaisesta, jugoslavalaisesta ja tšekkoslovakialaisesta ystävyyskaupungista. Periaatteena nuorisomatkoilla oli, että osallistujat valittiin ilmoittautumisen perusteella ja että he maksoivat matkansa osittain itse, vaikka kotikaupunki ja isäntäkaupunki osallistuivatkin kustannuksiin.⁸⁰

Samoihin aikoihin käynnistyivät myös koulujen järjestämät ystävyyskaupunkivierailut. Helmikuussa 1983 lähti esimerkiksi Hervannan lukion ryhmä viideksi päiväksi Odenseen oppilasvaihtomatkalta, ja seuraavana vuonna tamperelaisia koululaisia oli mukana Norrköpingin 600-vuotisjuhliin liittyneessä pohjoismaisessa leirikoulussa.⁸¹

Ajatus ystävyyskaupungeista varteenotettava matkailukohteina oli selvästi kaupunkipäättäjien mielessä jo 1950- ja 1960-lukujen taitteessa, jolloin Tampereen kaupungin matkailutoimenjohtajat tekivät useita vierailuja asian edistämiseksi. Norrköpingistä vuonna

1959 samoin kuin Odensesta vuosina 1960 ja 1961 saatujen vaikutelmien pohjalta matkailun mahdollisuudet nähtiin hyvinä muuan muassa siksi, että ystävyyskaupungin nimen uskottiin herättävän myönteisiä mielikuvia. Pohjoismaiden lisäksi matkailuyhteistyötä viriteltiin myös Linzin ja Essenin kanssa 1960-luvun alkupuolella. Matkailutoimenjohtaja lähetettiin Essenissä keväällä 1965 järjestettyyn Tampere-näyttelyyn, ja tehtävänä oli solmia suhteita ystävyyskaupungin matkailuviranomaisiin ja -laitoksiin.⁸²

Tammerkoski-lehden pääkirjoituksessa syksyllä 1962 matkailusuhteiden kehittämistä pidettiin sopivana käytännöllisenä muotona kaupunkien välisten ystävyysuhteiden rakentamiselle:” – jos tamperelaiset laajemminkin henkilökohtaisesti käyvät tutustumassa ystäväkaupunkeihinsa ja näiden asukkaat vuorostaan retkeilevät Tampereelle, se on omiaan lähentämään kaupunkien asukkaita toisiinsa. Suosittelemme ajatusta tamperelaisen matkatoimistojen toteutettavaksi niiden järjestellessä jälleen ryhmämatkoja seuraaviksi matkailukausiksi.”⁸³

Ystävyyskaupunkiturismista ei kuitenkaan tullut laajamittaista ilmiötä, vaikka esimerkiksi erilaiset yhdistykset saattoivat kutsua vieraikseen ystävyyskaupunkien sisar- tai veljesjärjestöjä.⁸⁴ Ystävyyskaupunkien tarjoamaa kanavaa matkailun edistämiseen sen sijaan hyödynnettiin esimerkiksi vuosina 1976 ja 1980, jolloin tamperelaiset osallistuivat Essenissä järjestettyihin leirintämatkailua esitelleisiin näyttelyihin.⁸⁵ Matkailuponnistuksia suunnattiin myös Pohjoismaihin 1970-luvun lopulla. Tampere ja sen pohjoismaiset ystävyys-

kaupungit painattivat yhteisen *Vänner i Norden* -esitteen eri kielillä, ja samalla otettiin käyttöön myös ystävyyskaupunkipassi, joka oikeutti saamaan vapaalippuja joihinkin kyseisten kaupunkien matkailupalveluihin.⁸⁶

1990-luvulle tultaessa myös nuoriso nähtiin ystävyyskaupunkimatkailun tärkeänä kohderyhmänä, sillä yhä useammilla nuorilla oli mahdollisuuksia käyttää rahaa matkustamiseen. Toukokuussa 1990 Tampereen kaupungin nuorisotoimisto järjesti *Go' Tampere Go'* -nimisen nuorison ystävyyskaupunki- ja matkailutapahtuman. Messuilla jaettiin sekä yleistä että erityisesti ystävyyskaupungeja koskevaa matkailutietoa Interrailistä, ryhmämatkoista ja kielimatkoista kiinnostuneille. Tapahtumassa esiintyi lähes sata nuorta Tampereen kahdeksasta ystävyyskaupungista tanssien, laulaen, soittaen tai näytellen, ja näyttelyosastoilla esittäytyivät muiden muassa ystävyysseurojen paikallisosastot. Kiinnostus ei kuitenkaan ollut aivan odotetunlaista: järjestäjien asettamaa 10 000 hengen kävijätavoitetta ei saavutettu.⁸⁷

Tiedon ja asiantuntemuksen vaihtoa

Koska virallisten valtuuskuntien matkoilla oli mukana kaupungin johtoa, kunnallispolitiikoja sekä kaupungin eri alojen viranhaltijoita, nämäkin vierailut olivat eräänlaisia asiantuntijatapaamisia kaupunginhallinnon ammattilaisten kesken. Valtuuskunnille myös yleensä esiteltiin isäntäkaupungin erilaisia laitoksia ja käytäntöjä. Kävipä Tampereen kaupungin valtuusto lähes kokonaisuudessaan opinto- ja tutustumismatkoilla Trondheimissa vuonna

1983 ja Liettuan Kaunasissa vuonna 1997. Kaunasin-vierailulla allekirjoitettiin uusi ystävyyskaupunkisopimus ja tavattiin sikäläisen kaupunkineuvoston jäseniä ja virkamiehiä. Vieraat ja isännät tutustuivat kaupunkiensä olosuhteisiin ja toimintatapoihin kyselytunnilla, jolloin oli tilaisuus keskusteluun.⁸⁸

Erikoistuneemmatkin asiantuntijavierailut kuuluivat ystävyyskaupunkitoimintaan jo 1950-luvulta alkaen, jolloin muun muassa Tampereen kaupungin huvipuistotoimikunta kävi tutustumassa Odensen Tivoliin.⁸⁹ Vilkkaimmin yhteyttä pitivät kuitenkin opettajat, joille tarjoutui säännöllisesti tilaisuuksia opinto- ja tutustumismatkoihin erityisesti pohjoismaisten ystävyyskaupunkien yhteisten opettajatapaamisten ansiosta. Myös Tampere toimi isäntänä vuorollaan. Tamperelaisten opettajien vierailua Trondheimiin vuonna 1961 selostettiin *Tammerkoski*-lehdessä tarkasti. Matkalla tutustuttiin kaupunkiin ja sen ympäristöön sekä erikoisesti kansakouluihin. Opettajat perehtyivät myös norjalaisiin yhtenäiskouluun koskeviin uudistussuunnitelmiin – aiheeseen, joka herätti keskustelua kotimaassakin. Oppitunteja seuranneilla opettajilla oli tilaisuus tehdä havaintoja koulutiloista ja opetuksesta sekä keskustella trondheimilaisten kollegoidensa kanssa myös vapaamuotoisemmissa tapaamisissa ja nauttia näiden vieraanvaraisuudesta. Lisäksi matka tarjosi mahdollisuuden tavata yhteistapaamiseen osallistuneita opettajia Odensesta ja Norrköpingistä.⁹⁰

Kaukaisimpaan pohjoismaiseen ystävyyskaupunkiin, Islannin Kópavoguriin, opettajat pääsivät vuonna 1976. Perillä tutustuttiin islantilaiseen koulutyöhön: kielenopetuksen

uuteen opetussuunnitelmaan, luku- ja kirjoitus-klinikoihin, erityisluokkiin ja esikouluihin. Huomiota herättivät kotiseutuopetuksen määrä sekä liikunnanopetus ja ulkoliikunnan mahdollisuudet: ”Uimaopetus lämminvesialtaissa kuuluu koulujen ohjelmaan. Ulkoilma-altaassa luonnon lämmittävä vesi ei jäähdy, vaikka uimarien naamalle sataisi taivaalta lunta.” Opettajat tapasivat myös Islannin presidentin, arkeologian tohtori Kristjan Eldjarnin, jonka kotona järjestetyt kutsut ilmensivät vieraille islantilaisten luontevaa ja tasavertaista kanssakäymisen tapaa.⁹¹

Pohjoismaiden lisäksi opetusalan yhteyksiä virisi 1960-luvulla Kiovaan. Myös koulutukseen liittyvät tekniset kysymykset olivat toisinaan esillä ystävyyskaupunkivierailuilla kuten tamperelaisten opettajien tutustessa koulujen opetustila- ja välineratkaisuihin Karl-Marx-Stadtissa vuonna 1979. Opettajien ja kouluhallinnon virkamiesten ohella nuorisotyön ammattilaisetkin solmivat yhteyksiä ystävyyskaupunkeihin. 1980-luvulla Tampereen ja Essenin välillä kokeiltiin esimerkiksi työntekijävaihtoa kummankin lähettäessä nuorisotyöntekijän kuukauden ajaksi tutustumaan toistensa käytäntöihin.⁹²

Luonteva asiantuntijakontaktien alue on ollut kaupunkisuunnittelu ja -rakentaminen. 1960-luvun alussa asiantuntijoita saapui niin Trondheimista, Linzistä, Kiovasta kuin Essenistäkin tutustumaan tamperelaisiin ratkaisuihin. Yhteistyön keinoista myös näyttely on ollut käytössä kaupunkisuunnittelun alalla, ja esimerkiksi vuonna 1971 Karl-Marx-Stadtissa järjestetyssä *Tampere rakentaa uutta – ja uudistaa vanhaa* -näyttelyssä esiteltiin ajankohtaisia

hankkeita. Myös tamperelaiset ovat suunnanneet katseensa ystävyyskaupunkeihin etsiesään virikkeitä uusien julkisten rakennusten toteuttamiseen. Asiantuntijaryhmä kävi vuonna 1966 tutustumassa esseniläiseen teatterirakentamiseen, ja Tampere-talon rakentamista varten oppia haettiin Linzistä, jossa käytiin 1980-luvulla tutustumassa Tonavan rannalla sijaitsevaan Heikki Sirénin suunnittelemaan *Brucknerhausiin*. Teollisuuskaupunkien rakennemuutos oli yhtenä teemana, kun kaupungin palveluksessa olleet arkkitehdit vierailivat Łódzissa 1970- ja 1980-lukujen taitteessa kahdesti.⁹³

Joskus asiantuntijavaihto on liittynyt yksittäisiin hankkeisiin tai tapahtumiin. Esimerkiksi tästä löytyy toisen suomalaiskaupungin ystävyyskaupunkihistoriasta. Kun Ruotsissa valmisteltiin siirtymistä oikeanpuoleiseen liikenteeseen vuonna 1967, Göteborg ja sen ystävyyskaupunki Turku järjestivät liikennepoliisien vaihdon. Ensin göteborgilaispoliisit perehtyivät Turussa liikennejärjestelyjen käytäntöihin, ja myöhemmin turkulaispoliisit auttoivat Göteborgissa uudistuksen toteutuksessa.⁹⁴ Synkempi tapaus liittyy Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuteen, joka vaikutti kiovalaisten elämään lisäämällä muuan muassa lasten syöpätapauksia. Neljä vuotta onnettomuuden jälkeen Kiovan kaupunki vetosi ystävyyskaupunkeihinsa lääketieteellisen asiantuntija-avun saamiseksi säteilyonnettomuuden pitkäaikaisvaikutusten tutkimiseksi ja hoitamiseksi. Tampere lähettikin matkaan kolmihenkenen lääkiriryhmän selvittämään mahdollisia avustuskohteita ja -tapoja. Myös Kiovan neljä muuta ystävyyskaupunkia

– Toulouse, München, Odense ja Kioto – vastasivat vetoomukseen. Matkalta palattuun tamperelaiset suosittelivat lääkäri-, lääke- ja välineavun lähettämistä Kiovaan sen sijaan, että sieltä olisi tuotu muutamia potilaita Tampereelle hoitoon.⁹⁵

Ystävyyskaupunkipäivät ja -kokoukset

Ystävyyskaupunkitapahtumien puitteiksi ja toiminnan tunnetuksi tekemiseksi järjestettiin Kiovan, Karl-Marx-Stadtin, Łódźin ja Essenin kanssa erityisiä ystävyyskaupunkipäiviä tai teemaviikkoja.⁹⁶ Kiovan päivien ja Kiovassa vietettyjen Tampereen päivien vakio-ohjelmaan kuului virallisten valtuuskuntien vierailujen lisäksi kori- ja lentopallojoukkueiden ystävyysotteluita, valokuva- ja taidenäyttelyitä sekä musiikki- ja tanssiesityksiä. Vuonna 1984 Kiovaan matkusti lisäksi tamperelainen turistikrysi, joka nähtävyyksien lisäksi pääsi vierailemaan paikallisessa tehtaassa. Lehtimiehet raportoivat ystävyyskaupunkipäivistä ja muista Kiovan asioista, ja mukana olleet Yleisradion toimittajat lähettivät Tampereen alueradiossa suoran lähetyn Kiovasta. Teemaviikon ohjelmaan sisältyi myös uuden Tampere-nimisen elokuvateatterin avajaistilaisuus.⁹⁷ Samana vuonna Karl-Marx-Stadtissa järjestettyjen Tampereen päivien erikoisuutena oli eräässä kaupungin ravintolassa järjestetty suomalaisen ruoan viikko, johon oli yhdistetty tamperelaisen musiikkiryhmän esiintyminen. Tampereella oli vastaavasti aikaisemmin vierailut keittiömestari Karl-Marx-Stadtista järjeste-

lemässä DDR-päivien yhteydessä vietettyä gastronomian viikkoa.⁹⁸

Laajemmat ystävyyskaupunkikokoukset olivat keskeinen osa erityisesti Pohjoismaihin ja Neuvostoliittoon suuntautunutta toimintaa, mutta niiden muodot erosivat toisistaan huomattavasti. Pohjoismaiset ystävyyskaupunkikokoukset muistuttivat enemmänkin kahdenvälisiä ystävyyskaupunkipäiviä, vaikka mukana olivat kaikki ystävyyskaupunkirenkaan neljä tai viisi jäsentä. Kulttuurin ohella tapahtuma tarjosi puitteet myös asiantuntijatapaamisille. Niinpä Norrköpingissä vuonna 1984 pidetyn kokouksen teemana oli lasten päivähoito ja vammaishuolto.⁹⁹

Suomalais-neuvostoliittolaiset ystävyyskaupunkikokoukset sen sijaan olivat valtakunnallisia tapahtumia, joihin osallistuivat kaikki ystävyyskaupunkiparit näistä maista. Kokouksen yhteydessä vierailtiin lisäksi omassa ystävyyskaupungissa. Ensimmäinen tapaaminen järjestettiin vuonna 1969 Leningradissa, ja sen jälkeen kokoukset seurasivat kahden tai kolmen vuoden välein aina vuoteen 1990 saakka, jolloin kokous pidettiin Oulussa. Ystävyyskaupunkikokousten järjestelyissä olivat mukana valtakunnallisista organisaatioista Suomen kaupunkiliitto, ystävyysseurat sekä Neuvostoliiton ystävyyskaupunkien ja ystävyysseurojen liitot. Kokoukset avattiin juhlallisesti valtiopäämiesten tervehdyksillä ja olipa presidentti Urho Kekkonen itse läsnä vuonna 1971 Helsingin kokouksen avajaisissa. Tapahtuma oli muodoltaan varsin jäykkä suurille saleille pidettyine puheineen, joissa käsiteltiin ystävyyskaupunkitoimintaa hyvin yleisellä tasolla.

Kokouksen päätteeksi oli tapana laatia yhteistyön arvoa korostava julkilausuma. Koska julkilausumat yleensä sivusivat kansainvälistä politiikkaa, ne olivat suomalaisten kannalta kiusallisia ja niiden sanamuotojen hiomiseen käytettiin paljon aikaa. Kokousten ohjelmaan kuului myös musiikki- ja tanssiesityksiä sekä muuta kulttuuria. 1980-luvulla kokoukset alkoivat saada uutta ilmettä työskentelytapojen monipuolistuessa. Yleisistuntojen lisäksi järjestettiin vuoropuhelun edellytyksiä parantaneita pienempiä työryhmiä teemoista, jotka liittyivät tavallisesti kaupunkien hallintoon ja toimialoihin, esimerkiksi Tampereella vuonna 1981 käsiteltiin perusterveydenhuoltoa. Samoin itse ystävyyskaupunkitoimintaan peräänkuulutettiin erityisesti 1980-luvun lopulla ”kansan diplomatian” ulottuvuutta ja irrottautumista ystävyyskaupunkitoimintaan ja tekoihin.¹⁰⁰

Valtakunnallisia ystävyyskaupunkikokouksia järjestettiin myös muiden tärkeiden ystävyyskaupunkimaiden kanssa. Suomalais-unkarilaiset ystävyyskaupunkikokoukset käynnistettiin vuonna 1979, jolloin ystävyyskaupunkipareja oli 14, ja vuonna 1987 suomalais-länsisaksalaiset kokoukset 28 ystävyyskaupunkiparin voimin.¹⁰¹

Ystävyyskaupunkilahjat

Virallisten valtuuskuntien vierailuihin ja ystävyyskaupunkien merkkipäiviin on kuulunut lahjojen antaminen. Tyypillisiä lahjoja ovat olleet antajansa kulttuuria edustavat taide-

esineet sekä kaupunkeja esittelevät kirjat ja elokuvat. Vierailijoiden lisäksi myös isännät ovat saattaneet antaa vierailleen muistoksi jonkin lahjan, näin esimerkiksi silloin, kun Tampereen edustajat vierailivat ensimmäisen kerran Kiovassa vuonna 1954. Tuliaisiksi kotiin saatiin puolen metrin korkuinen lasimalja, jonka koristekuviot liittyivät Ukrainan historiaan ja joka sijoitettiin kaupunginhallituksen kokoushuoneeseen.¹⁰² Lahjaksi annettiin myös taidegrafiikkaa, maalauksia ja pienoisteoksia. Odenseen vuonna 1960 matkustanut tamperelaisvaltuuskunta vei tuomisinaan pienoisteoksen *Joutsenet*, joka oli kopio Tampereen Kirjastopuistoon pystytetystä kuvanveistäjä Jussi Mäntysen työstä. Eläinaiheisiin keskittyneen taiteilijan veistos oli voittanut vuonna 1937 Pariisiin maailmannäytelyssä Grand Prix -palkinnon, ja siitä tehtiin 42 pienoiskopiota, joita jaettiin lahjoina ja tunnustuksina kaupungin hyväksi tehdystä työstä.¹⁰³ Ystävyyskaupunkiensä merkkipäivinä Tampere muisti näitä monesti paikallista käsityötä edustaneella tekstiilitaiteella.¹⁰⁴

Lahjoina vietiin myös omasta kaupungista kertovia kuvateoksia ja lyhytelokuvia. Kiovan ja Łódźin kaupungeille lähetettiin vuonna 1960 venäjäksi ja puolaksi tekstitettyt kopiot kaksi vuotta aikaisemmin valmistuneesta esitelyelokuvasta *Tampere, sinisten järvien kaupunki*, minkä lisäksi Kiovaan lahjoitettiin vielä kopio lyhytelokuvasta *Tampere 175-vuotias*. Ensin mainitusta tehtiin myös kirjaversio, jota käännettiin useille kielille. Sitä vietiin lahjaksi edelleen 1980-luvulla, kun Tampereen kaupungin edustajia matkusti Tampereen

Työväen Nyrkkeilijöiden joukkueen mukana Miskolciin ystävyyskaupunkiotteluun.¹⁰⁵

Lahjat saattoivat myös sisältää symbolisia merkityksiä. Kun Kiovan kaupunki lähetti syksyllä 1960 Tampereelle sata kappaletta kastanjapuun ja saarnin taimia, se toivoi tervehdyksessään, että puut kehittyisivät ja kasvaisivat samoin kuin kaupunkien välinen ystävyys. Ystävyuden kukoistamisen vertauskuva oli ilmeinen myös, kun Kioassa vuonna 1963 vierailleet Tampereen edustajat istuttivat puita hieman aikaisemmin Tampereenkaduksi nimetyn uuden väylän varrelle.¹⁰⁶ Joskus lahjat olivat selkeästi käytännöllisiä, kuten kiuas, joka toimitettiin Karl-Marx-Stadtin virastotaloon rakennettuun saunaan vuonna 1977 ystävyyskaupunkisopimuksen allekirjoituksen yhteydessä. Käyttöön tarkoitettu lahja oli myös Essenin matkailunedistämismielessä lahjoittama leirintämökki, joka pystytettiin vuonna 1965 Härmälän leirintäalueelle.¹⁰⁷

Omaperäisimmän lahjan lienee kuitenkin saanut kaupunginjohtaja Erkki Lindforsin johtama valtuuskunta ensivierailullaan Łódzissa toukokuussa 1960, jolloin isännät antoivat vierailleen ystävyysosoituksena kaksi leijonanpentua. Niiden asuttaminen aiheutti kaupungin virkamiehille suurta päänvaivaa, sillä Tampereella ei ollut eläintarhaa. Łódzista Tampereelle soittikin ällistynyt Lindfors, joka kehotti rakentamaan häkin eläimille, jotka hän toisi mukanaan. Tampereelle leijonat pääsivät kuitenkin vasta vuonna 1964 asuttuaan siihen saakka Korkeasaaressa. Evakosta huolimatta leijonille haluttiin antaa nimet, ja nimikilpailun tuloksena uros pennusta tuli Tam ja naaraspennusta Pere.

Ratkaisu leijonien asumisongelmaan saatiin, kun Tampereen vanhan teurastamon tiloihin avattiin eläintarha, jonka ensimmäiset asukkaat Tamista ja Perestä tuli. Łódzissa seurattiin kiinnostuneina eläintarhahanketta, ja ystävyyskaupungin edustajat tarjosivat apuaan suunnitteluun ja eläinten hankintaan. Eläintarha tässä muodossaan jäi kuitenkin lyhyeksi välivaiheeksi, sillä sen tilalle avattiin vuonna 1970 Särkänniemeen lasten eläintarha.¹⁰⁸

Ystävyyskaupungit kaupunkikuvassa

Ystävyyskaupunkitoiminnasta on monesti jäänyt jonkinlaisia jälkiä kaupunkikuvaan. Talvisodan jälkeisen avustustyön merkinä Tampereen Nekalan kaupunginosassa on edelleenkin niin sanottu Ruotsalaiskylä, joka syntyi, kun Norrköpingin kaupunki lahjoitti 51 puutaloa pommituksissa kotinsa menettäneiden ja siirtolaisten asuttamista varten. Lahjatalot olivat yhdenmukaisia pieniä omakotitaloja, joissa oli kaksi huonetta, keittiö sekä sauna kellarissa. Nekalan ”ruotsalaistalojen” rakentaminen aloitettiin kesällä 1940, ja viimeiset niistä valmistuivat maaliskuussa 1941. Samanlainen lahja ystävyyskaupungilta saatiin 74 muussa suomalaiskaupungissa. Aloitteen eri puolille Suomea rakennettavista puutalokylistä oli tehnyt vuoden 1940 toukokuussa Ruotsin kruununprinssin johdolla työskennellyt avustustyön keskustoimikunta, joka näin halusi ruotsalaisten kaupunkien osallistuvan naapurimaan jälleenrakennukseen.¹⁰⁹

Tampereella vuosittain syksyn pimeimpään aikaan järjestettävät Valoviikot ovat nekin syntyneet ystävyyskaupunkitoiminnan

Tampereen valoviikot ovat ystävyyskaupunkituliainen Essenistä. Kaupunginjohtaja Erkki Lindfors (keskellä) tutkii kaupunginjohdon kanssa ensimmäisten valoviikkojen kuvioita syksyllä 1966. Kuva: Vapriikin kuva-arkisto.

vaikutuksesta. Ajatus saatiin 1960-luvun puolivälissä kaupunginjohtaja Lindforsin tuomina Essenistä, jossa vastaavia juhlia oli järjestetty jo vuodesta 1950 lähtien. Tapahtuman tarkoituksena oli houkutella asiakkaita kaupakaduille ja samalla piristää kaupunkilaisia syksyn pimeydessä. Tampereella kaupungin johdosta lähtenyt aloite innosti mukaan paikallisen liike-elämän edustajia, jotka perustivat valoviikkojen toteutusta varten yhdistyksen. Ensimmäisellä kerralla tapahtuma kesti kolme viikkoa loka-marraskuussa, ja Essenistä tilatut kuvat sytytettiin uudelleen joulumyyn-tikaudeksi. Järjestäjä luonnehti valoviikkojen tehoa seuraavasti: ”Varsinkin valoviikon ensimmäisinä päivinä oli valokuvioiden väkeä houkutteleva vaikutus silminnähden havaittavissa. Jalankulkijoita liikkui monin verroin normaalia enemmän ja varsin yleisesti todettiin lähimaaseudulta iltaisin Tampereelle suuntautunut autoliikenne.”¹¹⁰

Myös Tampere on jättänyt jälkiä ystävyyskaupunkien katukuvaan. Vuonna 1991 Tampereen liikennelaitos lahjoitti 15 käytöstä poistettavaa käsivaihteista, vanhan sukupolven linja-autoa tuolloin vielä epävirallisen ystävyyskaupungin asemassa olleelle Tartolle. Siniset tamperelaisbussit olivat noin 15 vuotta vanhoja mutta niin hyväkuntoisia, että niitä oli käytetty apuna ruuhkavuoroissa, ja siksi ne kelpasivat liikennöimään Tarton kaduille. Sen sijaan epäselväksi jäi, miten kävi kiovalaisten yritykselle 1970-luvun alkupuolella saada tamperelaista muotoilua omaan kaupunkikuvaansa. Tampereella vierailleet ystävyyskaupungin edustajat olivat mieltäneet rakennelmiin,

joita he kutsuivat pikkuarkkitehtuuriksi ja jotka heidän mukaansa antoivat kaupungin kaduille siistimmän ilmeen. Kaupunginjohtaja Vladimir Gusev kääntyi virkaveljensä puoleen ja pyysi näiden pallonmuotoisten uurnien piirustuksia ja kuvia, jotta niitä voitaisiin sijoittaa myös Kiovan kaduille ja puistoihin. Kaupunginjohtaja Pekka Paavolan vastauksesta kävi ilmi, että kyseessä olivat roska- tai hiekka-astiat, ja kiovalaisia kehoitettiin ottamaan yhteyttä yritykseen, joka oli valmistanut ne.¹¹¹

Usein on haluttu korostaa ja tehdä näkyväksi itse ystävyys-suhteiden olemassaoloa pystyttämällä niistä kertovia merkkejä kaupunkiin. Monissa Euroopan unionin maissa kaupungit ovat asettaneet sisääntuloteidensä varteen yhdenmukaiset kilvet, joissa kaupungin nimen lisäksi ilmoitetaan sen ystävyyskaupungit. Toinen tapa esitellä ystävyys-suhteita on sijoittaa keskeiselle paikalle kaupunkiin tienviitan kaltainen opastepylväs, jonka viitat osoittavat eri ystävyyskaupunkien suuntiin ja ilmaisevat niiden etäisyyden. Tampereella tällainen suuntaviitta on Keskustorin lähistöllä Vanhan kirkon vieressä.

Suomalaiskaupungeissa ystävyyskaupungit ovat olleet näkyvissä myös kadunnimistössä. Tampere ei ole antanut kaduilleen ystävyyskaupunkien nimiä, mutta Kalevan kaupunginosasta löytyy neuvostoliittolaisen ystävyyskaupungin mukaan nimetty Kiovanpuisto.¹¹² Aloitteen kadun tai jonkin muun julkisen paikan nimeämiseksi Kiovan mukaan teki Suomi–Neuvostoliitto-seuran paikallisosasto vuonna 1973 vietettyjen YYA-sopimuksen

25-vuotisjuhlien valmistelujen yhteydessä.¹¹³ YYA-sopimusta juhlittiin näyttävästi eri puolilla maata ja Tampereella järjestetyssä juhlassa kaupunginjohtaja Paavola julkisti puiston nimeämisen. Tarkoituksena oli järjestää varsinaiset nimeämisyhdistykset seuraavan kiovalaisvaltuuskunnan vierailun aikana, mutta näyttää kuitenkin siltä, että julkistamistilaisuutta ei koskaan järjestetty ja että nimenmuutos muutenkin jäi huomaamatta jopa kaupunginosan asukkailta.¹¹⁴

Tampereen Kiovanpuistolla on kaksinkermainen kytkentä ystävyyskaupunkeihin, sillä sinne on sijoitettu myös veistos, joka kuvaa ystävyyskaupunkitoiminnan merkitystä kansojen lähentäjänä. Alun perin Anneli Sipiläisen pronssipatsas *Kiev–Tampere, rengas ystävyysketjussa* juhlisti suomalaisten ja neuvostoliittolaisten kaupunkien yhteistyötä. Se paljastettiin elokuussa 1981 suomalais-neuvostoliittolaisen ystävyyskaupunkikokouksen päätteeksi, samalla kun istutettiin 50 pirkkalaiskoivua muistutamaan yhtä monesta suomalais-neuvostoliittolaisesta ystävyyskaupunkiparista.¹¹⁵ Neuvostoliiton hajoamisen jälkeinen veistokselle annettiin uudenlainen merkitys ystävyyskaupunkitoimintaa yleisemmin symboloivana muistomerkinä. Kun vuonna 2004 tuli kuluneeksi 50 vuotta Tampereen varsinaisen ystävyyskaupunkitoiminnan alkamisesta, teos nimettiin *Ystävyyskaupunkiveistokseksi*, ja siihen kiinnitettiin metallilaatta, johon on kaiverrettu Tampereen kaikkien ystävyyskaupunkien nimet.¹¹⁶

Sodan maailmasta internetin ja halpalentojen aikakauteen

Ystävyyskaupunkiliikkeestä puhuminen saattaa herättää ajatuksen tavoitteiltaan yhtenäisestä ja toimintatavoiltaan yhdenmukaisesta ilmiöstä. Ajan myötä toiminnan kentät ovat kuitenkin vaihtuneet avustustoiminnasta ja ruohonjuuritason rauhantyöstä kulttuurivaihtoon ja taloussuhteiden edistämiseen. Kaupunkien välisiä suhteita käytettiin kylmän sodan aikana myös erilaisten poliittisten ja ideologisten tarkoitusperien edistämiseen, mistä kahden kansainvälisen järjestön, CEM:n ja UTO:n, erilaiset päämäärät ovat yksi esimerkki. Ideologiset motiivit näyttäytyivät erityisesti siinä, miten kumppaneita valittiin kylmän sodan eri leireistä. Artikkelissa käsitelty, Suomeenkin ulottunut saksalaisten keskinäinen kilpailu kaupunkiystävyyksistä ilmentää omalta osaltaan vastakkaisten intressien kamppailua.

Suomalaisten kaupunkien ystävyys-suhteet kertovat paikallisen tason päättäjiä halusta luoda ja ylläpitää rajat ylittäviä kontakteja eri ilmansuuntiin. Pohjoismaisilla, jo sodan aikaisesta suomalais-ruotsalaisesta kummituntayhteistyöstä alkunsa saaneilla ystävyyskaupunkisuhteilla on ollut merkittävä rooli yhteistyön kokonaisuudessa. Tämä korostuu varsinkin tarkasteltaessa koko Suomea: pienilläkin kunnilla on usein ollut vähintään yksi ystävyyspaikkakunta ja tavallisesti juuri Ruotsissa tai muualla Pohjoismaissa. Niiden yhteistyössä ovat aktiivisesti olleet mukana myös Norden-yhdistykset, urheiluseurat sekä muut

järjestöt ja harrastajien ryhmät. Toimintaa Neuvostoliiton kaupunkien kanssa leimasi vahvasti sodan jälkeen muotoutunut idänpolitiikka. Ystävyyskaupunkitoiminnasta tuli osa tätä ystävyyspolitiikkaa, jolloin kyse ei ollut pelkästään kaupunkitason yhteistyöstä. Puitteet olivat virallisemmat kuin esimerkiksi pohjoismaisessa toiminnassa, ja kun itäisten naapureiden kontakteja länteen kontrolloitiin tarkasti, mahdollisuuksia suomalaistenkaan kaupunkien ja kaupunkilaisten omalle aloitteellisuudelle ei ollut samalla tavalla.

Itse toiminta on pääpiirteissään noudattanut samoja muotoja suomalaisten kaupunkien eri ystävyysuhteissa. Päätäjien ja asiantuntijoiden tapaamisilla on alusta asti ollut tärkeä sija yhteydenpidossa, ja kaupunkisuunnittelijat ja opettajat ovat esimerkkejä ammattikunnista, jotka vierailivat usein ystävyyskaupungeissa. Myös kulttuurivaihto on perinteisesti ollut keskeinen osa toimintaa. Kuva- ja näyttämötaiteessa esiteltiin ammattilaisten työtä, kun taas musiikissa vaihto keskittyi yleensä harrastajaryhmien vierailuihin. Nuoriso- ja koululaisryhmien, urheiluseurojen ja erilaisten järjestöjen vierailut yleistyivät 1970- ja 1980-luvuilla, ja näin alkuperäisen tavoitteen mukaisesti saatiin myös tavallisia kaupunkilaisia mukaan toimintaan. Matkailunedistämisyrittämisistä huolimatta varsinaisesta ystävyyskaupunkiturismista ei kuitenkaan tullut laajempaa ilmiötä.

Ystävyyskaupunkisuhde on saattanut merkitä monelle kaupungille ja varsinkin pienemälle paikkakunnalle kansainvälistymisen alkua. Ystävyyskaupungin ja sen kulttuurin esittely, vierailut ja vieraiden vastaanottaminen

ovat tarjonneet näköaloja toisenlaisiin tapoihin ja käytäntöihin myös tavallisille ihmisille, joille matkustaminen ei ollut arkipäiväistä varsinkaan toiminnan ensimmäisinä vuosikymmeninä. Tarkempaa tutkimusta ansaitsisivat näin syntyneen vuorovaikutuksen luonne ja mukana olleiden kokemukset.

Uusien ystävyyskaupunki- ja ystävyyskuntasuhteiden solmiminen on hidastunut 2000-luvulle tultaessa ja toiminta on monin paikoin hiipunut. Hiljenemiselle on useita syitä. Kaupungeilla ja kunnilla on jo olemassa laaja ystävyysverkosto, ja uusien suhteiden sijasta on haluttu keskittyä vanhojen ylläpitämiseen. Kunnalliset päättäjät ja virkamiehet ovat myös epäilleet toiminnan mielekkyyttä ja vaatineet yhä enemmän näyttöjä sen hyödyllisyydestä esimerkiksi taloussuhteiden kehittämisessä.¹⁷ Maailmassa, jossa matkustusmahdollisuudet ovat lisääntyneet huomasti ja yhteydenpito muutenkin on helpottunut, ystävyyskaupunkitoimintaa on saatettu pitää vanhanaikaisena ja sen kyky vastata nykyisiin haasteisiin on kyseenalaistettu. Kunnillakin on käytössään aikaisempaa monipuolisempi valikoima keinoja kansainvälisten suhteidensa hoitamiseen esimerkiksi Euroopan unionin erilaisten hankkeitten ja verkostojen puitteissa. On jopa ehdotettu, että luovuttaisiin vanhahtavaksi koetusta ystävyyskaupunki- tai ystävyyskuntanimityksestä ja että se korvattaisiin dynaamisemmalla termillä, joka kuvaisi paremmin kumppanuutta ja yhteistyötä ja joka siten kohottaisi toiminnan imagoa. Suomessa kuntien yhdistymiset ja muutokset aluehallinnossa luovat lisäksi uuden tilanteen paikallistason rajat ylittävälle yhteistyölle.¹⁸

Uudistumista on haettu esimerkiksi ystävyyskaupunkien ja -kuntien monenkeskistä yhteistyöstä ja laajemmasta verkostoitumisesta tiedon ja osaamisen vaihtamiseksi esimerkiksi ympäristöasioiden, terveyden ja koulutuksen alueilla. Euroopan unionissa ystävyyskuntaverkosto on kuitenkin edelleen 2000-luvulla nähty tärkeäksi jäsenmaiden kuntia, kansalaisia ja kansalaisjärjestöjä yhdistäväksi voimavaraksi, jonka avulla halutaan

kehittää aktiivista kansalaisuutta sekä alkupe-
räisten tavoitteiden mukaisesti lisätä suvait-
sevaisuutta, ymmärrystä ja kulttuurienvälistä
vuoropuhelua. Alkuperäistä henkeä oli myös
jäljellä Tampereen kaupungin päivittäessä
ystävyysskaupunkistrategiaansa vuonna 2007,
kun yhtenä tärkeimmistä yhteydenpidon
muodoista korostettiin lasten ja nuorten väli-
siä kontakteja ja niiden merkitystä erilaisten
kulttuurien ymmärtämiselle.¹¹⁹

VIITTEET

- 1 Tunnistamattomia valokuvia. Kaupunginkans-
lia, Ystävyyskaupungit Hh1:9, TKA; Pk 7.4.1986
1089§. Kaupunginhallitus CI:1038, TKA.
- 2 *International Union of Local Authorities*.
- 3 Hietala 1987; Ewen & Hebbert 2007, 327–331;
Clarke 2010, 174.
- 4 Toiminnasta eri kielissä käytetyt ilmaukset ku-
vaavat läheisyyttä hieman eri tavoin: suomen
kielen lisäksi ruotsin *vänskapsort* viittaa ystä-
vyyteen, saksan *Partnerstadt* kumppanuuteen
ja venäjän город-побратим veriveljeyteen kun-
taas brittienglannin *twin town*, ranskan *ville ju-
mélee* ja amerikanenglannin *sister city* viittaavat
kaksosiin tai sisariin.
- 5 Korppi-Tommola 1982. Yleiskuvan ystävyys-
kaupunkiliikkeen kokonaisuudesta tarjoaa
Zelinsky 1991.
- 6 Coventry City Council, Twin towns and cities
– Volgograd, Russia, [http://www.coventry.gov.
uk/directory_record/6224/volgograd_russia](http://www.coventry.gov.uk/directory_record/6224/volgograd_russia)
(luettu 8.1.2015); Mikkonen 2015, 123, alaviite
285.
- 7 Korppi-Tommola 1982, 24–26.
- 8 Korppi-Tommola 1982, 28, 31–35, 45, 48–49,
109–110, 119–131.
- 9 Tampereen laulavat kulttuurilähettiläät – *Tam-
merkoski* 1948:1, 4–6.
- 10 Suomen ystävyyskunnat -tietokanta, [http://
www.old.kuntaliitto.fi/skriptit/kv-asiat/yk/se-
laa.asp](http://www.old.kuntaliitto.fi/skriptit/kv-asiat/yk/se-laa.asp) (luettu 8.1.2015); Sandberg 1995, 141–142,
150; Pohjola-Norden, Ystäväkuntayhteistyö on
pohjoismaisen kansalaisyhteistyön kulmakiviä,
[http://www.pohjola-norden.fi/fi/pohjoismai-
nen_yhteistyao/ystavakunnat/?id=113](http://www.pohjola-norden.fi/fi/pohjoismai-nen_yhteistyao/ystavakunnat/?id=113) (luettu
8.1.2015).
- 11 Campbell 1987, 77–80; Zelinsky 1991, 6; Bautz
2002, 51–52; Weyreter 2003, 37; Grunert 1981, 56.
- 12 Weyreter 2003, 37.
- 13 Niiden osuus oli tuolloin 12 % kaikista ystävyys-
kaupunkisuhteista. Grunert 1981; Bautz 2002;
Vion 2002; Zelinsky 1991, 14.
- 14 Valtiollisen tason diplomatia mitä ilmeisimmin
edesauttoi kaupunkien välisten suhteiden syn-
tyä luomalla suotuisaa ilmapiiriä: Ranska ja
Länsi-Saksa olivat vuonna 1957 solmitun Eu-
roopan talousyhteisön synnyttäneen Rooman
sopimuksen allekirjoittajia ja vuonna 1963 ne
solmivat keskinäisen, Élysée-sopimuksen ni-
mellä tunnetun ystävyyssopimuksen. Vion 2002,
625–626; Grunert 1981, 98–104, Bautz 2002, 45,
76–77.

- 15 Zelinsky 1991, 20.
- 16 *Internationale Bürgermeister-Union (IBU)/Union Internationale des Maires (UIM)*.
- 17 Myöhemmin sen nimeksi muutettiin Euroopan kaupunkien ja alueiden neuvosto: *Council of European Municipalities [and Regions] (CEM[R])/Rat der Gemeinden [und Regionen] Europas (RG[R]E)/Conseil des Communes [et Régions] d'Europe (CC[R]E)*. Järjestö on nykyään Euroopan kuntaliittojen kattojärjestö.
- 18 Bautz 2002, 36, 49; Vion 2001, 625, 627; Ewen & Hebbert 2007, 331–333.
- 19 *United Towns Organization (UTO)/Fédération Mondiale des Villes Jumelés (FMVJ)/Weltbund der Partnerstädte (WPS)*. UTO ja Kansainvälinen kaupunkiliitto IULA yhdistyivät vuonna 2004 United Cities and Local Governments-nimiseksi järjestöksi (UCLG). Kuntaliitto, Kunta-alan kv-organisaatiot ja järjestöt, <http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/eu-kv/kunta-alan-kv-organisaatiot-ja-jarjestot/Sivut/default.aspx> (luettu 8.1.2015).
- 20 Clarke 2010, 177–178, 183.
- 21 Laitinen 2000, 39.
- 22 Helin 1991, 10–12; Zelinsky 1991, 4, 21–23.
- 23 Zelinsky 1991, 1, 8–11.
- 24 Neuvostoliiton ja Suomen kaupunkien ystävyysuhteet lujittuvat myös keskusjärjestötasolla – *Suomen Kunnallislehti* 1970:2, 44; Laitinen 2000, 25, alaviite 1. Neuvostoliiton Ystävyyskaupunkien Liitto teki yhteistyötä eri maiden ystävyysseurojen kanssa.
- 25 Bautz 2002, 236ff; Clarke 2010. Myös Yhdysvalloissa ystävyyskaupungit haluttiin valjastaa osaksi kylmän sodan kokonaisstrategiaa ja kanavoidsa suhteet nimenomaan ”vapaaseen maailmaan” keskinäisten siteiden lujittamiseksi. Zelinsky 1991, 7–8; Vion 2002, 638–639.
- 26 Clarke 2010, 175, 177, 179–181; Vion 2002; Zelinsky 1991, 7–8.
- 27 Zelinsky 1991, 8–10, 13 (Table 4).
- 28 Weyreter 2003, 40.
- 29 *Ystävyyskunnista osaamisen ja tiedon vaihdon verkostoja*, 5, Suomen Kuntaliitto 2010, http://shop.kunnat.net/product_details.php?p=353 (luettu 8.1.2015); Zelinsky 1991, 8, 16, 24; CCRE/CEMR, Twinning and partnership for development, <http://int.twinning.org/en/page/history.html> (luettu 20.5.2013).
- 30 *Ystävyyskunnista osaamisen ja tiedon vaihdon verkostoja*, 9.
- 31 Sandberg 1995, 152. Viralliset ystävyyskuntasopimukset aikaisempien kummikuntien kanssa saatettiin kuitenkin solmia vasta 1950- ja 1960-luvuilla.
- 32 Ajankohdista puhuttaessa täytyy ottaa huomioon se, että Kuntaliiton ystävyyskuntatietokannasta näkyvät tiedot vain voimassa olevista ystävyyskuntasuhteista. Siten päättyneiksi katsottujen suhteiden solmimisajankohdat eivät käy ilmi. Lisäksi 13 prosenttiin ystävyyskuntasuhteista ei ole merkitty solmimisajankohtaa. Joskus suhteen syntyä on tulkintakysymys, sillä aina ei ole tehty virallisia sopimuksia. Suomen ystävyyskunnat -tietokanta.
- 33 Kinnunen 1998, 344–346; Laitinen 2000, 23, 38–40.
- 34 Venäläisten kaupunkien lisäksi mukaan täytyy laskea tuolloin Neuvostoliittoa edustaneet virolaiset, ukrainalaiset, latvialaiset, liettualaiset ja valkovenäläiset kaupungit. Neuvostoliiton ja Suomen kaupunkien ystävyysuhteet lujittuvat myös keskusjärjestötasolla – *Suomen Kunnallislehti* 1970:2, 44; Zelinsky 1991, 14 (Table 5). Suomen jälkeen seuraavaksi eniten ystävyyskaupunkisuhteita Neuvostoliitolla oli Ranskassa ja Italiassa.
- 35 Kinnunen 1998, 345–346; Lehto-Rantanen et al. 1988, 11–12, 42; Laitinen 2000, 25–27.
- 36 Torvinen 1992, 14. Vuoden 2000 jälkeen solmi-

- tuissa suomalais-venäläisissä ystävyyskuntasuhteissa on monia yhteistyösopimuksia, joissa on mukana useampia kuntia molemmista maista. Suomen ystävyyskunnat -tietokanta.
- 37 Jaakkola 1990, 42. 1980-luvulla solmitut 35 suomalais-virolaista ystävyyskuntasuhdetta ovat kaikki 1980-luvun jälkipuoliskolta ja erityisesti vuosilta 1988–1989, jolloin virolaisosapuolen voi jo katsoa edustaneen Viroa eikä Neuvostoliittoa.
- 38 Ks. taulukko 2; Torvinen 1992, 14, 16–20.
- 39 Bautz 2002, 263–265. Saksojen kilpailusta Suomessa ks. Hentilä 2004, 37–47, 65–77.
- 40 Hentilä 2003, 9–10, 32–46; Hentilä 2004, 9–12.
- 41 Bautz 2002, 263–281, 333; Hentilä 2004, 14; Suomen ystävyyskunnat -tietokanta; *Ystävyyskunnista osaamisen ja tiedon vaihdon verkostoja*, 25.
- 42 Kuntien kehitysyhteistyömahdollisuudet pohdittavana – *Suomen kunnallislehti* 1986:6, 14; Kaupunkiliiton hallitus 24.5.1988 – *Suomen Kunnallislehti* 1988:10, 54; Viitala 1988, 31–33; Laiho 1989, 45; Suomen ystävyyskunnat -tietokanta.
- 43 Kunnille Kiina-yhteistyöverkosto – *Kuntalehti* 1994:15, 45–46; *Ystävyyskunnista osaamisen ja tiedon vaihdon verkostoja*, 9–10.
- 44 *Ystävyyskunnista osaamisen ja tiedon vaihdon verkostoja*, 9; Sandberg 1995, 148.
- 45 Lehto-Rantanen et al. 1988, 9.
- 46 Tampereen ystävyyskaupunkisuhteet solmimisjärjestyksessä: Kiova (Neuvostoliitto, 1954), Norrköping (Ruotsi, 1956), Łódź (Puola, 1958), Essen (Saksan liittotasavalta, 1961), Karl-Marx-Stadt/Chemnitz (DDR, 1961), Linz (Itävalta, 1961), Miskolc (Unkari, 1963), Trondheim (Norja, 1964), Odense (Tanska, 1964), Kópavogur (Islanti, 1964), Brasov (Romania, 1981), Syracuse (USA, 1981), Olomouc (Tšekkoslovakia 1986), Mwanza (Tansania, 1988), Leon (Nicaragua, 1988), Tartto (Viro, 1990), Nižni Novgorod (Venäjä, 1994), Kaunas (Liettua, 1997), Guangzhou (Kiina, 2008) ja Klaksvik (Färsaaret, ei tietoa ajankohdasta). Suomen ystävyyskunnat -tietokanta. Tulkinta ystävyysuhteen alkamisajankohdasta saattaa vaihdella eri lähteissä, koska kontakteja on usein ollut ennen varsinaisen sopimuksen tekoa.
- 47 Ks. myös Ahonen 2015.
- 48 Pohjoismaisesta kummi- ja ystävyyskuntatoinnista ks. Korppi-Tommola 1982 ja Sandberg 1995, 151.
- 49 Kinnunen 1998, 344–346; Laitinen 2000, 23–25; Mikkonen 2015, 126.
- 50 Bautz 2002, 264–273; Pk 9.11.1959 2859§ ja 25.11.1959 3001§. Kaupunginhallitus CI:428, TKA; Vt. ylipormestari Fritz Scheller (Karl-Marx-Stadt) kaupunginjohtaja Lindforsille 9.10.1959 ja 2. sihteeri Link (DDR:n kaupallinen lähetystö Helsingissä) Lindforsille 15.10.1959, liite 1/2859§ 9.11.1959. Kaupunginhallitus, pöytäkirjaliitteet CI:444, TKA; Link Lindforsille 24.11.1959, liite 1/3001§ 25.11.1959. Kaupunginhallitus, pöytäkirjaliitteet CI:444, TKA; KTK 1959, 24, 55.
- 51 Rasila 1992, 355–358; Helen 2011, 73.
- 52 Tampereen kaupunginarkistosta ei löydy materiaalia, joka kertoisi tamperelaisten aloitteellisuudesta Saksan liittotasavallan suuntaan. Asiaa on käsitellyt Ingo Bautz (2002), joka on perehtynyt Liittotasavallan ulkoministeriön arkistosta löytyvään aineistoon. Karl-Marx-Stadtin liittyvistä viittauksista saa sen käsityksen, että esim. kesän 1961 ensitapaaminen ei välttämättä ollut tamperelaisten mieleen: vierailun aloite tuli DDR:n puolelta, ja vieraat ilmoittivat saapumisestaan lyhyellä varoitusaajalla ja vielä keskellä kesälomakautta. Pk 26.6.1961 1677§. Kaupunginhallitus CI:474, TKA.
- 53 Bautz 2002, 270–274.
- 54 Pk 10.10.1960 2692§. Kaupunginhallitus

- CI:452, TKA; Kaivola ja Teromaa ylipormestari Nieswandtille (Essen), päiväamätön kirje (4.11.1960 jälkeen). Kaupunginkanslia, Ystävyyskaupungit Hh1:1, TKA; KTK 1960, 5; KTK 1961, 74; Essenin ja Tampereen ystävyyssteet solmitaan – *Aamulehti* 11.7.1961; Ei diplomaattista kateutta vaan välitöntä ystävyyttä – *Aamulehti* 13.7.1961; Tampereen kaupunki lisää kansainvälisiä suhteitaan – *Kansan Lehti* 13.7.1961.
- 55 Pk 20.4.1960 1135§. Kaupunginhallitus CI:451, TKA; Pk 4.7.1960 1917§. Kaupunginhallitus CI:452, TKA; Pk 16.1.1961 179§ ja 26.6.1961 1677§. Kaupunginhallitus CI:474, TKA; Pk 18.9.1961 2272§ ja 2.10.1961 2415§–2416§. Kaupunginhallitus CI:475, TKA; KTK 1960, 233–234; KTK 1961, 32, 36–37, 79; Apulaiskaupunginjohtaja Veikko Vartola ja apulaiskaupunginlakimies Pentti Halonen ylipormestari Kurt Müllerille (Karl-Marx-Stadt) sekä päiväamätön vierailuohjelma Der Besuch der Delegation der Karl-Marx-Stadt in Tampere 18–24.7.1961. Kaupunginkanslia, Ystävyyskaupungit Hh1:1, TKA.
- 56 Tampereen ystäväkaupungin Essenin delegaation vierailuohjelma Tampereella 11.–15.7.1961 ja Der Besuch der Delegation der Karl-Marx-Stadt in Tampere 18–24.7.1961. Kaupunginkanslia, Ystävyyskaupungit Hh1:1, TKA.
- 57 Einladungsliste zum Empfang des Leiters der HV am 20.7.61 in Hotel Tammer, Kaupunginkanslia, Vierailujen järjestelyaineistoa Hb:3, TKA.
- 58 Bautz 2002, 269; Esseniläinen valtuuskunta Tampereella – *Kansan Lehti* 14.7.1961; KTK 1977, 13; Ystävyysasiakirja Tampere–Essen 8.11.1979. Kaupunginkanslia, Ystävyyskaupungit Hh4:1, TKA.
- 59 Kiova Tampereen ystävyyskaupungiksi – *Tammerkoski* 1954:5, 142.
- 60 Halme 1961, 166–169; Nupponen 1961a, 198–202; Nupponen 1961b, 369–373, Essen – teollisuus- ja taidekaupunki – *Tammerkoski* 1962:5, 138–140; Laakso 1962, 368–370; Jokinen 1963, 41–44; KTK 1959, 54; KTK 1961, 41; KTK 1962, 57, 94; KTK 1964, 4, 69.
- 61 KTK 1960, 233–234; KTK 1965, 7; KTK 1967, 45.
- 62 Salo 1955, 101.
- 63 TKV:n päätösluostat 2.11.1961 nro 17, 26.1.1966 nro 18 ja 7.11.1962 nro 23; KTK 1963, 58.
- 64 TKV:n päätösluostat 26.8.1964 nro 41.
- 65 TKV:n päätösluostat 15.9.1965 nro 35.
- 66 KTK 1960, 64; TKV:n päätösluostat 5.9.1962 nro 26; Tienari 1961, 321–322; Rauli Lehtonen Tampereen kaupungin 200-vuotisjuhlatuomikunnalle 15.6.1978. Kaupunginkanslia, Ystävyyskaupungit Hh9:1, TKA.
- 67 KTK 1979, 122; KTK 1986, 200; Haapio 1979, 17.
- 68 KTK 1965, 104, 107–108.
- 69 Haapio 1979, 17; Tietoja Unkariin lähtijöille, kirj. Ulla-Sirkka Kontio (päiväamätön). Kaupunginkanslia, Ystävyyskaupungit Hh9:1, TKA; *Ystävyyskunnista osaamisen ja tiedon vaihdon verkostoja* 2010, 31. Perhemajoituksesta Turun ja Leningradin ystävyyskaupunkitoiminnassa ks. Laitinen 2000, 60–61.
- 70 KTK 1960, 68; Laitinen 2000, 46.
- 71 KTK 1975, 33; KTK 1977, 13–14; Musiikkilähettiläs Unkarista – *Tammerkoski* 1978:2, 50–51; KTK 1984, 10; *Tampereen kaupungin kunnalliskertomus '86*, 18.
- 72 Musiikkiluokkien matka pohjoismaiselle viikolle – *Tammerkoski* 1981:9, 22–24.
- 73 Koulukuoro Norjassa ystävyysmatkalla – *Tammerkoski* 1983:7–8, 10–12.
- 74 KTK 1958, 51; Jokinen 1963, 44.
- 75 KTK 1967, 163; KTK 1969, 109; TKV:n päätösluostat 21.6.1972 nro 10; KTK 1973, 38; KTK 1976, 90; KTK 1977, 143; KTK 1980, 9–10; KTK 1981, 13; KTK 1982, 19, 21, 58; KTK 1983, 13, 31;

- KTK 1984, 10–11; KTK 1986, 17, 32; KTK 1987, 141–142.
- 76 KTK 1968, 246; TKV:n päätöslista 13.8.1969 nro 54.
- 77 Nupponen 1961b, 369–373; TKV:n päätöslistat 17.5.1961 nro 34, 5.9.1962 nro 26 ja 14.2.1968 nro 32; Suomen ja Ruotsin kulttuurimaaottelun avaus – *Helsingin Sanomat* 22.4.1968; Suomi voitti nuorten kulttuurimaaottelun – *Helsingin Sanomat* 25.4.1968; Televisio-ohjelmat – *Helsingin Sanomat* 28.4.1968.
- 78 Ystäväkaupunkeja – *Tammerkoski* 1962:9, 261; Vieraita ystävyyskaupungeista Tampereella – *Tammerkoski* 1977:10, 298.
- 79 Jokinen 1963, 44; KTK 1961, 33–34; KTK 1965, 64–65, 103; KTK 1966, 95; KTK 1968, 78; KTK 1969, 84; TKV:n päätöslista 29.11.1967 nro 24.
- 80 KTK 1979, 16; KTK 1980, 6; KTK 1981, 13; KTK 1982, 50; KTK 1983, 145; KTK 1984, 10; Kertomus ystävyyskaupunkitoiminnasta 1981, kirj. Juha Pelkonen, 6–10. Kaupunginkanslia, Ystävyyskaupungit Hh1:6, TKA; Ylipormestari Kurt Müller kaupunginjohtaja Pekka Paavolalle 29.2.1980 ja Paavola Müllerille 24.6.1989. Kaupunginkanslia, Ystävyyskaupungit Hh3:1, TKA; Palttila 1984, 20–21. DDR:n matkustus-rajoituksista, ks. esim. Hentilä 2004, 26–28.
- 81 KTK 1983, 13; Palttila 1984, 21; KTK 1986, 190.
- 82 KTK 1959, 22; KTK 1960, 26; KTK 1961, 32; Nupponen 1961a, 198–202; KTK 1965, 7.
- 83 Ystäväkaupunkeja – *Tammerkoski* 1962:9, 261.
- 84 Esim. KTK 1970, 77; Kertomus ystävyyskaupunkitoiminnasta 1981, kirj. Juha Pelkonen, 6–9. Kaupunginkanslia, Ystävyyskaupungit Hh1:6, TKA.
- 85 KTK 1975, 86; KTK 1980, 12; Zwei Wochen kostenlose Camp-Ferien in Tampere – *Ruhr Nachrichten* 25.3.1976. Kaupunginkanslia, Ystävyyskaupungit Hh4:2, lehtileikkeet, TKA.
- 86 KTK 1978, 28; Haapio 1979, 18.
- 87 Kolari 1990, 8.
- 88 Tampereen valtuusto oli yhdistänyt Kaunasin vierailuun myös oman taloussuunnitteluseminaarinsa, joka pidettiin isäntäkaupungin valtuuston istuntopöydässä. Epäilyihin näin kauas suuntautuneen seminaarimatkan mielekkyydestä valtuuston puheenjohtaja Seppo Salminen vastasi viittaamalla matkan muuhun ohjelmaan sekä toteamalla, että kolmipäiväinen seminaari Suomessa olisi tullut kalliimmaksi. KTK 1983, 13; Seppälä J. 1997a, 10; Kaupunginvaltuuston koulutus- ja opintomatka Kaunasiin ja Riikaan 13.–16.5.1997, Kaupunginkanslia Hh5:1, TKA; Mitä valtuusto tekee ja oppii Lietuan Kaunasissa? – *Aamulehti* 13.5.1997; Kaikkien aikojen paras valtuustomatka – *Aamulehti* 22.5.1997.
- 89 Nupponen 1961a, 198–204.
- 90 KTK 1958, 51; KTK 1966, 98–99; KTK 1971, 123; KTK 1983, 61; Halme 1961, 166–169.
- 91 Halme 1976, 317–319.
- 92 KTK 1966, 56; KTK 1968, 77; KTK 1962, 101; KTK 1979, 31; *Tampereen kaupungin kunnalliskertomus '86*, 19; KTK 1987, 98.
- 93 KTK 1963, 100–101; KTK 1966, 56; KTK 1971, 3; KTK 1972, 56; KTK 1978, 17; KTK 1981, 13; KTK 1983, 13; Seppälä J. 1998a, 12.
- 94 Turku vaihtaa poliiseja Göteborgin kanssa – *Suomen Kunnallislehti* 1967:5, 249.
- 95 Granath 1990, 13–14.
- 96 KTK 1977, 13–14; KTK 1986, 20; KTK 1987, 99.
- 97 Kievin päivät Tampereella – *Tammerkoski* 1975:11–12, 65; KTK 1976, 30; KTK 1984, 10; Palttila 1984, 20–21; Tampere-viikko Kiovassa oli menestys – *Suomen Kunnallislehti* 1984:9, 51.
- 98 Palttila 1984, 21; Ylipormestari Kurt Müller kaupunginjohtaja Pekka Paavolalle 12.2.1979. Kaupunginkanslia, Ystävyyskaupungit Hh3:1, TKA.
- 99 Merikoski 1984, 30–31.

- 100 Mether 1969, 82; Kunnallispolitiikkaa kansainvälisellä tasolla – *Suomen Kunnallislehti* 1971:7, 4; Ystävyyskaupunkikokous ihmisystävällisen kaupunkisuunnittelun kehittämiseksi – *Suomen Kunnallislehti* 1971:7, 5–8; Neuvostoliiton ja Suomen ystävyyskaupunkien III kokous Tallinnassa – *Suomen Kunnallislehti* 1974:7, 16–42; IV Suomalais-neuvostoliittolainen ystävyyskaupunkikokous – *Suomen Kunnallislehti* 1976:12, 16–44; 50 ystävyyskaupungin tapaaminen Tampereella – *Suomen Kunnallislehti* 1981:11, 4–17; Kajaste 1988, 43–47; Käänte Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyskaupunkityöhön – *Suomen Kunnallislehti* 1990:14, 3; 50 pirkkalankoi-
vua ystävyiden puistopuiksi – *Tammerkoski* 1981:9, 29; Laitinen 2000, 29–31.
- 101 Yksi unkarilaisista ystävyysuhteista oli kuntien välinen. Ystävyyskaupunkikokous Budapestissä: 13 ystävyyskaupunkisuhdetta – *Suomen Kunnallislehti* 1979:11, 33, 53; Suomen ja Saksan liittotasavallan kaupunkien ensimmäinen ystävyyskokous Kuopiossa 9.–10.6.1987 – *Suomen Kunnallislehti* 1987:6, 30.
- 102 Kiova Tampereen ystävyyskaupungiksi – *Tammerkoski* 1954:5, 142.
- 103 KTK 1960, 233; KTK 1964, 64; Tampere: Julkiset veistokset ja monumentit, Jussi Mäntynen, <http://www.tampere.fi/ekstrat/taidemuseo/patsaat/mantynen.htm> (luettu 8.1.2015).
- 104 KTK 1965, 8; KTK 1981, 13, *Tampereen kaupungin kunnalliskertomus '88*, 11.
- 105 KTK 1960, 233; KTK 1986, 17.
- 106 KTK 1960, 6; Jokinen 1963, 41–43.
- 107 KTK 1977, 13; KTK 1962, 276; Essenin valtuuskunta: Nuorison vaihto suo parhaat yhteistointamahdollisuudet – *Kansan Lehti* 10.9.1962; TKV:n päätöslista 24.2.1965 nro 13.
- 108 KTK 1960, 5, 233, 235; Ystävyyskaupunkeja – *Tammerkoski* 1962:9, 261; KTK 1964, 294; Seppälä R. 1983, 235–241.
- 109 Ruotsalais kylä sijaitsee Kuokkamaantien ja Kuoppamäentien välisellä alueella. Norrköping muisti Tampereen ruotsalaiskylää – *Suomen Kunnallislehti* 1990:5, 59; Seppälä J. 1998b, 21; Maasilta 1997, 28–31; Minkovitsch, Ruotsalaistalot, *Koskesta voimaa*, <http://www15.uta.fi/koskivoimaa/kaupunki/1940-60/ruotalo.htm> (luettu 8.1.2015).
- 110 Neljännesvuosisata valoviikkoja – *Tammerkoski* 1990:10–11, 14–16.
- 111 Korpela 1991, 60; Seppälä 1997b, 8; Toimeenpanevan komitean pj Vladimir Gusev kaupunginjohtaja Pekka Paavolalle 6.8.1973 (käännös) ja Paavolan vastaus Guseville (päiväämätön suomenkielinen konsepti). Kaupunginkanslia, Ystävyyskaupungit Hh6:1, TKA.
- 112 Aikaisemmin Keskuspuistona tunnettu viheralue sijaitsee Kaupinkadun ja uintikeskuksen välissä. Tampereella on myös toinen ystävyyskaupungin mukaan nimetty puisto, Norrköpinginpuisto Nekalan kaupunginosassa.
- 113 Pk 6.2.1973 231§. Kaupunginhallituksen jaosto CI:745, TKA; Tampereen YYA-sopimuksen 25-vuotisjuhlatoimikunnan kirje 31.1.1973 kaupunginhallitukselle. Liite nro 231, Kaupunginhallituksen jaosto CI:765, TKA; Esityslista 26.3.1973 No 8 ”Kievin puiston nimeäminen”. Kaupunginhallituksen pöytäkirjaliiitteet CI:752, TKA.
- 114 Uutisia juhlinnasta esim. *Aamulehti* 31.3.1973 Nikolai Podgornyin vierashjelmassa aikaa neuvotteluille, Yya-juhlintaa koko ensi viikko ja 1.4.1973 Yya-teemaviikko tavoittaa ison osan nuorista. KTK 1973, 185; Pk 26.3.1973 896§, Kaupunginhallitus CI:743; Esityslista 26.3.1973 nro 8 ”Kievin puiston nimeäminen”, Kaupunginhallituksen pöytäkirjaliiitteet CI:752; Ystävyyskaupunki Kiev saa nimikkopuiston – *Aamulehti* 7.4.1973; Kievin puisto Tampereelle – *Kansan Lehti* 10.4.1973; Domna Komarova:

- YYA-sopimus Leninin ulkopoliitikan jatkoa – *Hämeen Yhteistyö* 10.4.1973; Jokinen 1980, 19. Kiovassa oli 1960-luvun alussa nimetty uuden asuinalueen katu Tampereen mukaan. Jokinen 1963, 41–42.
- 115 KTK 1980, 9–10, 133; Jokinen 1980, 19; 50 ystävyyskaupungin tapaaminen Tampereella – *Suomen Kunnallislehti* 1981:11, 4–5; Kertomus ystävyyskaupunkitoiminnasta v. 1981, kirj. Juha Pelkonen. Kaupunginkanslia Hh1:6, TKA. Suomen Kunnallislehden artikkelista saa käsityksen, että Kiovanpuisto olisi nimetty vasta tämän kokouksen yhteydessä.
- 116 Tampere: Julkiset veistokset ja monumentit, Anneli Sipiläinen, <http://www.tampere.fi/ekstrat/taidemuseo/patsaat/sipilai.htm> (luettu 8.1.2015).
- 117 Kaupallisten suhteiden luomisella on toki pidempi historia ystävyyskaupunkitoiminnassa, mistä esimerkkinä on vuonna 1987 perustettu Tampere–Kiovan Kauppahuone Oy. *Tampereen kaupungin kunnalliskertomus '87*, 11.
- 118 *Ystävyyskunnista osaamisen ja tiedon vaihdon verkostoja* 2010, 10, 12, 21; Ystävyyskaupunkeihin kannattaa suhtautua vakavasti – Ylen verkkouutiset 18.4.2013, http://yle.fi/uutiset/ystavuuskaupunkeihin_kannattaa_suhtautua_vakavasti/6585782 (luettu 8.1.2015); Virallinen ystävyys on katkolla monessa kunnassa – Ylen verkkouutiset 18.4.2013, http://yle.fi/uutiset/virallinen_ystavuus_on_katkolla_monessa_kunnassa/6583323 (luettu 8.1.2015). Keskustelu ystävyyskaupunkitoiminnan mielekkyydestä ei ole vain suomalainen ilmiö. *BBC News Magazinen* tammikuussa 2012 julkaisema artikkeli monien Britannian kaupunkien suunnitelmista katkaista ystävyyskaupunkisuhteitaan poiki verkkokeskustelun, johon kahdessa päivässä tuli lähes 400 kommenttia puolesta ja vastaan. Kelly, 2012, <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-16408111> (luettu 8.1.2015).
- 119 *Ystävyyskunnista osaamisen ja tiedon vaihdon verkostoja* 2010, 5–7, 29–31, 34, 38–40; Tampereen kaupungin ystävyyskaupunkitoiminnan päivittäminen. Työryhmän esitys 3.4.2007, Pormestarin päätökset 4.4.2007 § 151 liite, diaarinro KKA:766/05/2007, TKA.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Tampereen kaupunginarkisto (TKA):

Kaupunginhallitus

Pöytäkirjat, pöytäkirjaliitteet ja jaoston pöytäkirjat

CI:428, CI:444, CI:451–452, CI:474–475, CI:743,

CI:745, CI:765, CI:752, CI:1038.

Kaupunginkanslia

Ystävyyskaupungit Hh1:1, Hh1:6, Hh1:9, Hh3:1,

Hh4:1, Hh4:2, Hh5:1, Hh6:1, Hh9:1.

Vierailujen järjestelyaineisto Hb:3.

Pormestarin päätökset, 4.4.2007 diaarinro KKA:766/05/2007.

Painetut lähteet

Kertomus Tampereen kaupungin kunnallishallinnosta (KTK) 1950–1988.

Tampereen kaupunginvaltuuston päätöslistat (TKV) 1961–1972.

Tampereen kaupungin kunnalliskertomus '86–'90.

Granath, Juha (1990), Ystävyyskaupungit auttaamaan Tshernobylin uhreja: Tampere haluaa avun suoraan Kiovaan – *Suomen Kunnallislehti* 1990:13, 13–14.

Haapio, Erkki (1979), Juhlivalla Tampereella 10 ystävyyskaupunkia – *Tammerkoski* 1979:9, 16–18.

- Halme, Hilikka (1961), Trondheim – vuonojen ja tunturien maan historiallinen kauppakaupunki – *Tammerkoski* 1961:6, 166–169.
- Halme, Hilikka (1976), Kópavogur, Tampereen islantilainen ystävyyskaupunki – *Tammerkoski* 1976:11–12, 317–319.
- Helin, Sirkka-Liisa (1991), Norrköping ystävyyskaupunki – *Tammerkoski* 1991:5, 10–12.
- Jaakkola, Helena (1990), Kunnat alkavat toimia Virossa – *Suomen Kunnallislehti* 1990:13, 42.
- Jokinen, Helvi (1963), Tampereen ystäväkaupunki ja Kiova, Ukrainan historiallinen pääkaupunki – *Tammerkoski* 1963:2, 41–44.
- Jokinen, Helvi (1980), Tampereen Kievinpuiston veistoskilpailu – *Tammerkoski* 1980:7–8, 19.
- Järvinen, Veikko (1976), Protokolla voidaan joskus korvata välittömyydellä – *Suomen Kunnallislehti* 1976:12, 44.
- Kajaste, Kimmo (1988), Ystävyyskokous yhdeksännen kerran: Riikassa katsottiin eteenpäin taloussuhteiden kehittämisessä – *Suomen Kunnallislehti* 1988:13, 43–47.
- Kolari, Antti (1990), Tampere ”gogosi” ystävyysnuorisoa – *Suomen Kunnallislehti* 1990:10, 8.
- Korpela, Tatu (1991), Tampereelta vanhoja busseja Tartoon – *Suomen Kunnallislehti* 1991:12–13, 60.
- Laakso, Arvi (1962), Mitä Linz tuo mieleen? – *Tammerkoski* 1962:11–12, 368–370.
- Laiho, Matti (1989), Kummikaupunkiyhteistyöllä todellista apua. Tansanialaiselta terveysasemalta puuttuvat kuumemittaritkin – *Suomen Kunnallislehti* 1989:15, 44–45.
- Merikoski, Sirkka (1984), Ystävyyskaupunkikokouksen teemat: Lasten päivähoito ja vammaishuolto – *Tammerkoski* 1984:6, 30–31.
- Mether, Leo (1969), Ystävyyskaupunkien kokous Leningradissa – *Suomen Kunnallislehti* 1969:7, 82.
- Nupponen, Mikko (1961a), Odense – H.C. Andersenin kuuluisa syntymäkaupunki – *Tammerkoski* 1961:7, 198–202.
- Nupponen, Mikko (1961b), Norrköping – teollisuus, satama- ja jalkapallokaupunki – *Tammerkoski* 1961:11–12, 369–373.
- Palttila, Pertti (1984), Ystävyyskaupunkitoiminta tänä vuonna vilkasta – *Tammerkoski* 1984:5, 20–21.
- Salo, Allan (1955), Neljän pohjoismaisen ystävyyskaupungin näyttely – *Tammerkoski* 1955:4, 101.
- Seppälä, Jari (1997a), Kaunas on uusi kumppani. Tampereen ystävyyskaupungit 2/16 – *Tammerkoski* 1997:7, 10.
- Seppälä, Jari (1997b), Tampere-talo avattiin Tartossa. Tampereen ystävyyskaupungit 3/16 – *Tammerkoski* 1997:8, 8.
- Seppälä, Jari (1998a), Linz matkalla tulevaan. Tampereen ystävyyskaupungit 6/16 – *Tammerkoski* 1998:2, 12.
- Seppälä, Jari (1998b), Norrköping nousee koskesta ja osaamisesta. Tampereen ystävyyskaupungit 7/16 – *Tammerkoski* 1998:3, 21.
- Tienari, Artturi (1961), Terveisiä Norrköpingistä pohjoismaisten ystäväkaupunkien kokouksesta – *Tammerkoski* 1962:10, 321–322.
- Viitala, Heikki (1988), Kuopiolais-ranskalais-yhteistyötä Afrikassa. Koulun laajennus Burkina-Fasoon – *Suomen Kunnallislehti* 1988:15, 31, 33.

Kirjallisuus

- Ahonen, Kirsi (2015), Town Twinning as a Tool of the Cultural Cold War: Finland and the Two Germanies. – Valur Ingimundarson & Rósa Magnúsdóttir (toim.), *Nordic Cold War Cultures. Ideological Promotion, Public Reception, and East-West Interactions*. Helsinki: Aleksanteri Institute, 132–153.
- Bautz, Ingo (2002), *Die Auslandsbeziehungen der deutschen Kommunen im Rahmen der europäischen*

- Kommunalbewegung in den 1950er und 60er Jahren.* Diss., Siegen: Universität Siegen, <http://www.ub.uni-siegen.de/epub/diss/bautz.htm> (luettu 8.1.2015).
- Campbell, Edwina S. (1987), The Ideals and Origins of the Franco–German Sister Cities Movement, *History of European Ideas* 1987:1, 77–95.
- Clarke, Nick (2010), Town Twinning in Cold-War Britain: (Dis)continuities in Twentieth Century Municipal Internationalism. *Contemporary British History* 2010:2, 173–191.
- Ewen, Shane & Hebbert, Michael (2007), European Cities in a Networked World during the Long 20th Century. *Environment and Planning C: Government and Policy* 2007:3, 327–340.
- Grunert, Thomas (1981), *Langzeitwirkungen von Städte-Partnerschaften. Ein Beitrag zur europäischen Integration.* Kehl am Rhein: N. P. Engel Verlag.
- Helen, Olli (2011), *Tampereen Pomo.* Tampere: Tampere-Seura ry.
- Hentilä, Seppo (2003), *Kaksi Saksaa ja Suomi. Saksan-kysymys Suomen puolueettomuuspolitiikan haasteena.* Helsinki: SKS.
- Hentilä, Seppo (2004), *Harppi-Saksan haarukassa. DDR:n poliittinen vaikutus Suomessa.* Helsinki: SKS.
- Hietala, Marjatta (1987), *Services and Urbanization at the Turn of the Century. The Diffusion of Innovations.* Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kinnunen, Kaisa (1998), *Suomi–Neuvostoliitto-seuran historia 1944–1974.* Helsinki: Suomi–Venäjä-seura.
- Korppi-Tommola, Aura (1982), *Ystävyyttä yli Pohjanlahden. Ruotsin ja Suomen välinen kummikuntaliike 1942–1980.* Väitöskirja, Helsingin yliopisto.
- Laitinen, Kaija (2000), *Virallista ystävyyttä: Suomen ja Neuvostoliiton välinen ystävyyskaupunkitoiminta 1950-luvulta Neuvostoliiton hajoamiseen.* Poliittisen historian julkaisematon pro gradu -tutkielma 15.11.2000. Helsingin yliopisto.
- Lehto-Rantanen, Leena et al. (1988), *Kunta ja kansainvälistyminen.* Vantaa: Kunnallispaino ja Suomen Kunnallisliitto.
- Maasilta, Mari (1997), *Viinikka–Nekala, pula-aikaa ja puutaloja.* Tampere: Viinikka–Nekalan omakotiyhdistys & Tampereen kaupunki.
- Mikkonen, Simo (2015), The Finnish-Soviet Society: From Political to Cultural Connections. – Valur Ingimundarson & Rósa Magnúsdóttir (toim.), *Nordic Cold War Cultures. Ideological Promotion, Public Reception, and East–West Interactions.* Helsinki: Aleksanteri Institute, 109–131.
- Rasila, Viljo (1992), *Tampereen historia 4. Vuodesta 1944 vuoteen 1990.* Tampere: Tampereen kaupunki.
- Sandberg, Siv (1995), Kommunens internationella kopplingar – vad berättar vänorter och besök om kommunens nätverk? *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 1995:2, 141–156.
- Seppälä, Raimo (1983), *Tampereen Napoleon.* Helsinki: Otava.
- Torvinen, Marja (1992), Suomen ja Unkarin välinen ystävyyskaupunkitoiminta ja elinkeinoelämän haasteet. Kulttuurimaantieteen julkaisematon pro gradu -tutkielma, kevät 1992. Helsingin yliopisto.
- Vion, Antoine (2002), Europe from the Bottom Up: Town Twinning in France during the Cold War. *Contemporary European History* 2002:4, 623–640.
- Weyreter, Martina (2003), Germany and the Town Twinning Movement. *Contemporary Review*, 2003:1, 37–43.
- Zelinsky, Wilbur (1991), The Twinning of the World: Sister Cities in Geographic and Historical Perspective. *Annals of the Association of American Geographers* 1991:1, 1–31.

Lehdet

Aamulehti

Helsingin Sanomat

Hämeen Yhteistyö

Kansan Lehti

Kuntalehti

Suomen Kunnallislehti

Tammerkoski

Verkkolähteet

CCRE/CEMR, Twinning and partnership for development, <http://int.twinning.org/en/page/history.html>, (luettu 20.5.2013).

Coventry City Council, Twin towns and cities – Volgograd, Russia, http://www.coventry.gov.uk/directory_record/6224/volgograd_russia, (luettu 8.1.2015).

Kelly, John, Why are towns un-twinning? – *BBC News Magazine* 5 January 2012, <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-16408111>, (luettu 8.1.2015).

Kuntaliitto, Kunta-alan kv-organisaatiot ja järjestöt, <http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/eu-kv/kunta-alan-kv-organisaatiot-ja-jarjestot/Sivut/default.aspx>, (luettu 8.1.2015).

Minkovitsch, Sari, Ruotsalaistalot. Koskesta voimaa, <http://www15.uta.fi/koskivoimaa/kaupunki/1940-60/ruottalo.htm>, (luettu 8.1.2015).

Pohjola-Norden, Ystäväkuntayhteistyö on pohjoismaisen kansalaisyhteistyön kulmakiviä, http://www.pohjola-norden.fi/fi/pohjoismainen_yhteistyao/ystavakunnat/?id=113, (luettu 8.1.2015).

Suomen ystävyyuskunnat -tietokanta, Suomen kuntaliitto, <http://wwwold.kuntaliitto.fi/skriptit/kv-asiat/yk/selaa.asp>, (luettu 8.1.2015).

Tampere: Julkiset veistokset ja monumentit. Tampereen taidemuseo, <http://www.tampere.fi/ekstrat/taidemuseo/patsaat>, (luettu 8.1.2015).

Virallinen ystävyys on katkolla monessa kunnassa – *Ylen verkkouutiset* 18.4.2013, http://yle.fi/uutiset/virallinen_ystavyys_on_katkolla_monessa_kunnassa/6583323, (luettu 8.1.2015).

Ystävyyskaupunkeihin kannattaa suhtautua vakavasti – *Ylen verkkouutiset* 18.4.2013, http://yle.fi/uutiset/ystavyyskaupunkeihin_kannattaa_suhtautua-vakavasti/6585782, (luettu 8.1.2015).

Ystävyyskunnista osaamisen ja tiedon vaihdon verkostoja. Suomen Kuntaliitto 2010, http://shop.kunnat.net/product_details.php?p=353, (luettu 8.1.2015).

KAUPUNKI NÄHTYNÄ

Kun Moskova kohtasi ”maailman”

Neuvostoliiton avautuminen länteen nuorisofestivaalikesänä 1957

Moskovan kadut täyttyivät tuhansista eri puolilta maailmaa saapuneista vieraista heinäkuun 28. päivä vuonna 1957. Viranomaisarvioiden mukaan vieraita oli saapunut vastaanottamaan yli kaksimiljoonainen moskovalaisyleisö. Kadunvarret pursusivat uteliasta paikallista nuorisoa ja vanhempaakin väkeä, joka halusi nähdä edes vilauksen eksoottisista ulkomaalaisista. Eivätkä ainoastaan kadut, vaan myös katuja reunustaneiden kerrostalojen ikkunat ja jopa katot olivat täyttyneet ihastelevista kasvoista. Miltei koko kaupunki oli saapunut toivottamaan maailman tervetulleeksi Moskovaan. ”Kuinka vähän sanoja viideltä eri mantereelta tulevat ihmiset tarvitsevatkaan ymmärtääkseen toisiaan tällaisena päivänä”, kirjoitti kommunistisen nuorisoliiton äänenkannattaja *Komsomolskaja Pravda*. ”Tässä ovat ne sanat: rauha, ystävyys, festivaali!”¹

Tavallisten moskovalaisten ja kansainvälisen median myötä myös muun maailman huomio heinä-elokuun vaihteessa 1957 keskittyi kuudenteen Maailman nuorison ja opiskelijoiden festivaaliin, jota Neuvostoliitto isännöi ensimmäistä kertaa.² Aiemmin

nuorisofestivaaleja oli juhlittu Prahassa (1947), Budapestissa (1949), Berliinissä (1951), Bukarestissa (1953) ja Varsovassa (1955).³ Festivaalin virallisina järjestäjinä toimivat Demokraattisen nuorison maailmanliitto (*World Federation of Democratic Youth*) ja Kansainvälinen opiskelijaliitto (*International Union of Students*). Molemmat näistä toisen maailmansodan päättymisen jälkeen perustetuista järjestöistä olivat osa Neuvostoliiton tukemaa rauhanliikettä, jonka suunnannäyttäjänä toimi vuonna 1949 perustettu Maailman rauhanneuvosto (*World Peace Council*).⁴ Kommunismia vastustaneiden aikalaisten näkemysten ja osin myös myöhemmän tutkimuksen mukaan kyseessä olivat pikemminkin Neuvostoliiton ulkopoliittisia tavoitteita ajaneet etujärjestöt (*front-organisation*).⁵ Alun perin Yhdistyneiden kansakuntien tavoin globaalina, kansoja yhdistävänä forumina mainostettu Maailman nuorison ja opiskelijoiden festivaali leimautui kylmän sodan puhjettua kommunistisen maailman tapahtumaksi ja erityisesti Stalinin viimeisinä vuosina se propagoi näyttävästi sosialistisen järjestelmän saavutuksia. Moskovan juhla haluttiin erottaa tästä perinteestä.

Moskovan festivaalin aikaan Neuvostoliitossa elettiin niin sanottua suojasäätä, joka ulottui noin 1950-luvun puolivälistä 1960-luvun alkupuolelle. Suojasään aikana ilmapiiri neuvostoyhteiskunnassa liberalisoitui hetkellisesti. Kirjailijoille ja taiteilijoille sallittiin enemmän liikkumavapautta, poliittisia vankeja vapautettiin ja suhtautuminen ulkopuoliseen maailmaan muuttui sallivammaksi.⁶ Aikakautta väritti erityisesti Stalinin kuoleman jälkeen valtaan nousseen Nikita Hruštšovin laajalti noteerattu ”salainen puhe” 20. puoluekokouksessa helmikuussa 1956. Puheessaan Hruštšov tuomitsi Stalinin henkilökultin ja terrorin, mikä antoi lisää vauhtia jo orastaneelle stalinistisen järjestelmän purkamiselle eli de-stalinisaatiolle. Yhteiskunnan uudistaminen ja vapauttaminen terrorin painolastista oli toivottua, mutta siihen liittyi valtaapitävien kannalta myös riskejä: kuinka lisätä kansalaisten vapauksia ilman, että se johtaisi sosialistisen järjestelmän tuhoon?⁷

Suojasään mukanaan tuomien muutosten vanavedessä myös nuorisofestivaalille ladattiin odotuksia maan ja sen imagon uudistamisesta. Kommunistisen nuorisoliiton (Komsomol) ja kommunistisen puolueen (NKP) näkökulmasta nuorisofestivaalin tavoitteena oli osoittaa maailmalle ”oikea kuva” neuvostoyhteiskunnasta ja sen saavutuksista aiempien ”virheellisten” käsitysten sijaan. Hruštšovin esiin nostaman leniniläisen ”rauhanomaisen rinnakkaiselon” ajatuksen siivittämänä Neuvostoliitto haluttiin näyttää rauhaa rakastavana ja avoimena yhteiskuntana erotuksena Stalinin ajan maineelle eristäytyneestä diktaatturista. Tärkein keino Neuvostoliiton uuden

imagon rakentamisessa nuorisofestivaalin avulla oli avata Moskova sekä valikoidusti myös muita kaupunkeja ennätysmäärälle ulkomaisia vieraita. Tähän uuteen avoimuuteen liittyi kuitenkin riskejä. Avaamalla Neuvostoliiton sekä sallimalla ulkomaisten kulttuurien vyöryn Moskovaan viranomaiset joutuivat hyväksymään sen, että maan nuoriso joutui ulkopuolisen maailman vaikutteille alttiiksi. Erityishuolena olivat länsimaisen, Neuvostoliitossa dekadenttina pidetyn kulttuurin tuotteet, kuten jazz ja abstrakti taide, sekä kommunistisen puolueen linjasta poikenneet tulkinnat lähihistoriasta.

Tämä artikkeli keskittyy tuohon neuvostoviranomaisten näkökulmasta riskialttiiseen osuuteen ja tarkastelee neuvostoliittolaisten ja ulkomaalaisten nuorten kohtaamia Moskovassa kesällä 1957. Artikkelin purettu ruohonjuuritason kanssakäymiseen analysoimalla haastattelujen ja muistelmien tuottamaa kuvaa festivaalin merkityksistä.⁸ Millä tavalla ulkomaalaiset otettiin vastaan, kuinka heitä kohdattiin ja millä tavoin ulkomaalaisten läsnäoloa hyödynnettiin? Millä tavoin nuorisofestivaali avasi mahdollisuuksia kansallisuuden ylittämiseen miljoonakaupunki Moskovassa?

Neuvostoliiton ja muun maailman välisen vuorovaikutuksen tutkimus nivoutuu osaksi uutta tutkimusperinnettä, jossa Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välistä kilpailua tarkastellaan asevarustelun ja diplomatian sijaan kulttuurin ja sosiaalishistorian näkökulmista.⁹ Kulttuurilla tarkoitetaan tässä tietyn yhteisön arvojen, uskomusten, tapojen ja kielen muodostamaa kokonaisuutta.¹⁰

Metodologisesti tutkimus yhdistää sekä poliittisten vallanpitäjien ja ruohonjuuritason – tässä tapauksessa nuorisoliiton ja festivaaleilla mukana olleiden nuorten – näkökulmat. Lähtökohtana on uusi lähestymistapa kylmän sodan tutkimuksessa, jossa vastakkainasettelun sijaan ilmiötä tarkastellaan monitasoisen vuorovaikutuksen näkökulmasta ja tutkimuksen kohteena ovat supervaltojen ja suurmiesten rinnalla myös ”pikkuvaltiot” ja ”tavalliset ihmiset”.¹¹ Ruohonjuuritason toimijoiden tarkastelu poliittisten tavoitteiden rinnalla on tärkeää siksi, että Neuvostoliiton laajalle ulottuneesta kontrollikoneistosta huolimatta järjestäjät eivät voineet hallita kaikkea festivaalin aikana tapahtunutta. Sitä, miten festivaalille osallistuneet tai sitä sivusta seuranneet nuoret vastaanottivat festivaalin sanoman, oli käytännössä mahdotonta valvoa, ja vaikka poliisi ja nuorisoliiton ”moraaliprikaatit” kulkivatkin festivaalivieraiden joukossa tarkkailemassa erityisesti neuvostonuorison käyttäytymistä, ei monituhantisen joukon jokaista yksittäistä jäsentä voinut millään pitää silmällä. Aiempaa vapaammassa kaupunkitilassa sekä ulkomaalaiset että neuvostoliittolaiset nuoret saattoivat ylittää sallitun rajoja, jos heillä oli siihen halua ja rohkeutta.

Moskova nuorisofestivaalin näyttämönä

Aleksandr Šelepin (1918–1994), komsomolin pääsihteeri ja Moskovan festivaalin primus motor, muistutti nuorisoliiton aktiiveja huhtikuussa 1957 siitä, että tulevista festivaaleista oli tehtävä mahdollisimman näyttävät, koska

järjestäjänä oli supervalta.¹² Merkittävä kansainvälinen tapahtuma, kuten maailman nuorisofestivaali, oli otollinen foorumi Neuvostoliiton uuden, rauhanomaisen imagon rakentamiselle. Reilun 30 000 ulkomaisen delegaatin sekä muutaman tuhannen ulkomaisen turistin ja toimittajan joukko takasi maalle hetkeksi paikan parrasvaloissa kansainvälisessä mediassa, ja siksikin Moskovan festivaalista haluttiin tehdä vaikuttavin koskaan pidetty nuorisofestivaali. Neuvostoliitto todella kiinnosti kansainvälistä yleisöä enemmän kuin aiemmat vastaavat nuorisofestivaalit. Esimerkiksi *The New York Times* ja *Manchester Guardian* kirjoittivat festivaalista aiempaa perusteellisemmin.¹³

Maaailman nuorisofestivaalin järjestäminen Moskovassa oli valtava urakka, jossa komsomolin ja Šelepinin lisäksi olivat mukana nuorisoliiton ja puolueen paikallisjärjestöt, eri ministeriöt, Moskovan kaupunki sekä valtion turvallisuuskomitea KGB. Festivaalin voidaankin sanoa olleen nimenomaan valtiollinen projekti, jossa Moskovan kaupunki toimi speaktaakkelin näyttämönä ja sen hallinto komsomolin ja puolueen palveluksessa. Moskovan valmistaminen nuorisofestivaalin näyttämöksi vaati valtavasti sekä palkattua että vapaaehtoista työvoimaa. Järjestäjien arvion mukaan jopa 1,5 miljoonaa moskvalaista oli tavalla tai toisella mukana järjestelyissä.¹⁴

Moskovan, ja samalla koko neuvostomaan, näyttäminen parhaassa mahdollisessa valossa vaati mittavia panostuksia liikenne-, majoitus- ja turismi-infrastruktuuriin. Lisäksi festivaalin noin 34 000 virallista delegaattia sekä reilun 60 000 neuvostoturistin joukko tarvitsivat

valtavan määrän palveluja, joihin ei aiemmin ollut ollut kerralla tarvetta. Festivaalia varten rakennettiin uusia hotelleja ja urheilukenttiä sekä kunnostettiin museoita, konserttisaleja, katuja ja muita keskustan tärkeitä kohteita. Suurin yksittäinen ponnistus liittyi Leninille nimetyn stadionin rakentamiseen Lužnikin kaupunginosaan. Alun perin nuorisoliiton ehdotuksena oli järjestää Moskovan festivaali jo vuonna 1955, mutta muun muassa juuri Lužnikin stadionin rakentaminen lykkäsi festivaalia parilla vuodella.¹⁵

Ympäri Moskovaa sijoittunut festivaali tarjosi näyttävän kavalkadin erilaisia kulttuuri-tapahtumia, poliittisia tapaamisia sekä samanaikaisesti järjestetyt kansainväliset ystävyyskisan kesäolympialaisista tutuissa urheilulajeissa vetonauloinaan muun muassa pitkämatkanjuoksijat Vladimir Kuts Neuvostoliitosta ja Emil Zátopek Tšekkoslovakiasta sekä neuvostoliittolainen voimistelija Larissa Latynina. Ulkomaalaisyleisöä hemmoteltiin korkeatasoisilla konserteilla ja näyttelyillä, kuten kansantanssiesityksillä, sirkuksella ja Bolšoi-teatterin maailmankuuluilla baleteilla, joita tähditti muiden muassa *prima ballerina* Galina Ulanova. Kaupungin museot, kirkot ja muut perinteiset turistinähtävyydet Punaisen torin Lenin-Stalin mausoleumi mukaan lukien olivat avoinna vieraille. Lisäksi täyteen

Festivaalin avajaisissa Lenin-stadionilla Lužnikin kaupunginosassa heinäkuussa 1957.

Kuva: Kansanarkisto.

ahdettu ohjelma sisälsi ekskursioita lähiseudun tehtaisiin ja kolhooseihin, miniristeilyjä Moskva-joella sekä kansallisten delegaatioiden välisiä, usein hieman jäykkiä ystävyystapaamisia. Moskovan valtionyliopistolla oli tarjolla opiskelijoille rätälöity ohjelma, johon kuului muun muassa seminaareja, keskustelutilaisuuksia, illanviettoja sekä opiskelijaklubi.¹⁶

Yksittäinen festivaaliosallistuja pääsi festivaalikuluistaan halvalla, mikä lieneekin monen kohdalla vaikuttanut halukkuuteen osallistua festivaalille. Kapitalistimaiden nuorten päiväkohtainen maksu oli kaksi dollaria, sosialistimaiden nuoret joutuivat pulittamaan tuplasti. Kolmannen maailman edustajat sen sijaan saivat nauttia neuvostomaan vieraanvaraisuudesta ilmaiseksi; osa maksoi itse matkansa, toisille senkin tarjosi kommunismin loputtomalta vaikuttanut kirstu.¹⁷ Komsomolin laskelmien mukaan pelkästään festivaalin järjestäminen ja ulkomaalaisten majoittaminen maksoivat yhteensä 200 miljoonaa ruplaa. Kun lukuun lisätään arvio rakennus- ja palkkakustannuksista loppusummaksi tulee noin 600 miljoonaa ruplaa, joka vuoden 1957 valuuttakurssien mukaan vastasi noin 200 miljoonaa dollaria. Esimerkiksi Moskovan kaupungin 800-vuotisjuhlat 49 miljoonan ruplan kuluillaan kalpenevat nuorisofestivaalin rinnalla. Festivaalin kulut katettiin suurimmaksi osaksi nuorisoliiton järjestämän kansallisen festivaalilaton tuotoilla, infrastruktuurin ehostamiseen tarvittavat varat tulivat valtion budjetista. Ulkomaisilta nuorilta perityt maksut kattoivat kuluista vain murto-osan.¹⁸

Stalinin jälkeisen kaupunkitilan rakentaminen

Festivaalivalmistelujen avainsana oli ”uusi avoimuus”, jolla pyrittiin todistamaan Stalinin jälkeisen Neuvostoliiton yhteiskunnallista muutosta sekä vakuuttamaan potentiaaliset ulkomaalaisvieraat siitä, että Moskovaan oli turvallista matkustaa. Avoimuudella tarkoitettiin yhtäältä avoimuutta verrattuna aiempiin maailman nuorisofestivaaleihin, toisaalta taas neuvostoyhteiskunnan avautumista ulkomaille. Festivaalin avoimuutta ylitse kylmän sodan rintamalinjojen korostettiin festivaaliluutisoinnin yhteydessä laajalti. *Komsomolskaja Pravda* esimerkiksi julisti tammikuussa 1957 seuraavasti:

Kuudes maailman [nuoriso]festivaali on avoin kaikille nuorille vakaumukseen tai mielipiteisiin, rotuun tai kansallisuuteen katsomatta – – Mikään poliittinen, filosofinen tai muunlainen tendenssi ei saa vallita festivaalin aikana – – Festivaali tullaan viemään läpi toisten kunnioittamisen ja yhteisymmärryksen ilmapiirissä, koko maailman nuorison ystävyyden hengessä.¹⁹

Samoja fraaseja kaikille avoimesta festivaalista oli toistettu jo aiempien, stalinististen festivaalien yhteydessä. Moskovassa näille sanoille tuntui kuitenkin olevan aiempaa enemmän katetta. Tätä tukevat myös festivaalia koskevat arkistoaineistot, jotka osoittavat avoimuuden olleen tietoisesti laadittu strategia. Avoimuus näyttäytyi esimerkiksi siten, että Moskovan festivaalille pyydettiin osallistumaan aiempaa enemmän ei-kommunistisia nuorisojärjestöjä ja valmisteluissa

painotettiin, että kansallisissa delegaatioissa tuli olla sopusuhtainen määrä ”toisin ajattelevia” nuoria. Tällä viitattiin siihen, että uskotavuuden nimissä koko osallistujajoukko ei voinut koostua vain kommunisteista ja ”kanssamatkustajista”, kommunistisiin puolueisiin kuulumattomista Neuvostoliiton ja/tai sosialismin ihailijoista.²⁰

Uusi avoimuus näyttäytyi myös pääsynä aiemmin ulkomaalaisilta suljettuihin paikkoihin. Moskovan festivaalin aikana ulkomaalaisille tarjoutui mahdollisuus tutustua kirkkoihin, synagogiin ja luostareihin, Leninin ja Stalinin mausoleumiin ja jopa paikallisten koteihin. Uskonnon harjoittamiseen liittyvien paikkojen avaaminen ulkomaalaisille oli merkittävää erityisesti siksi, että Marxin ja Leninin käsitykset uskonnon turmelevasta vaikutuksesta sekä laajat uskonnonvastaiset kampanjat 1920–1930-luvuilla olivat luoneet kuvaa siitä, että uskonnon harjoittaminen oli Neuvostoliitossa kiellettyä. Nyt neuvostoyhteiskunnasta haluttiin antaa vapaampi kuva alleviivaamalla sitä, että jokainen kansalainen oli vapaa päättämään omasta uskonnollisesta vakaumuksestaan.²¹

Symbolisesti merkittävä teko oli myös ulkomaisten delegaattien kutsuminen vierailulle Kremliin, neuvostovallan ytimeen, jossa itse Hruštšov oli vastaanottamassa monikansallista nuorisjoukkoa. Muutama onnekas festivaalivieras päätyi jopa kätelemään supervallan johtajan kanssa.²² Mikä olisikaan ollut näyttävämpi tempaus Hruštšoville kylmän sodan kulttuurisessa taistelussa kuin tulla kuvatuksi ulkomaalaisen festivaaliosallistujan, kaikkein mieluiten vielä amerikkalaisen, kanssa.

Festivaalin potentiaali kulttuurisen kylmän sodan välineenä, tässä tapauksessa sen tarjoamat mahdollisuudet tukea Neuvostoliiton ulkopoliittikkaa, oli keskeinen syy sille, että Yhdysvaltain ulkoministeriö päätti kehottaa kansalaisiaan välttämään festivaalille osallistumista. Nimettömän yhdysvaltalaisvirkamiehen mukaan riski piili siinä, että amerikkalaisnuorista ”otettaisiin festivaalilla kuvia hymyilemässä yhdessä venäläisten kanssa, joita sitten leviteltäisiin ympäri maailmaa sen osoitukseksi, että me hyväksymme Venäjän toimet Unkarissa”.²³ Unkarin tapahtumilla viitattiin tässä Neuvostoliiton väkivalloin kukistamaan Unkarin kansannousuun syksyllä 1956.²⁴

Hruštšovin ja muiden neuvostojohtajien ajoittaisesta läsnäolosta huolimatta Moskovan festivaali oli visuaalisesti kaikkea muuta kuin aiemmat, stalinistiseen kulttuuriin pohjautuneet ja johtajien henkilökultteihin keskittyneet speaktaakkelit. Moskovassa visuaalista ilmettä hallitsivat valkeat Pablo Picasson suunnittelemat rauhankyyhkyt ja neuvostoliittolais-taiteilijan Konstantin Kuzginovin (1913–1993) suunnittelema uusi festivaalitunnus, jossa monivärinen viisiterälehtinen päivänpakkara symboloi pyrkimystä yhteisymmärrykseen festivaaleille osallistuneiden viiden maanosan välillä.²⁵ Lisäksi eri maiden liput ja kansainvälistä ystävyyttä viestivät ihmisfiguurit koristivat Moskovan katuja, festivaalin tapahtumapaikkoja sekä runsasta festivaalin oheismateriaalia lehtisistä ja julisteista rintanappeihin ja muihin pieniin matkamuistoihin.

Julistetusta avoimuudesta huolimatta festivaali ei ollut kuitenkaan avoin aivan kaikille.

Monille länsimaisille kommunisteille sosialistisena paratiisina näyttäytyneessä neuvostoyhteiskunnassa oli edelleen monia sosiaalisia ongelmia, joita neuvostoviranomaiset pyrkivät parhaansa mukaan peittelemään. Edesauttaakseen silotellun kuvan luomista Moskovasta Neuvostoliiton sisäministeriö järjesti keväällä 1957 kampanjan, jonka aikana pääkaupungin kadut siistittiin tuhansista pikkurikollisista, katulapsista, kerjäläisistä ja prostituoiduista.²⁶ Kaikkia niitä kohtia, jotka erottivat neuvostoyhteiskunnan siitä tulevaisuuden yhteiskunnasta, johon uskottiin oltavan matkalla, ei kuitenkaan pystytty tai ehditty korjata. *Komsomolskaja Pravda* ja nuorisoliittolaisaktiiveille ennen juhlien alkua pidetyt kokoukset muistuttivatkin siitä, että vaikka neuvostoyhteiskunta ei vielä ollut valmis, vieraille tuli ensisijaisesti esitellä maan parhaita puolia.²⁷

Neuvostonuoret sosialismin lähettiläinä

Reilut puoli vuotta ennen festivaalia nuorille suunnatut sanoma- ja aikakauslehdet *Komsomolskaja Pravdan* johdolla alkoivat vyöryttää festivaalitietoa kiihtyvällä tempolla. Nuorisolle kerrottiin muun muassa, kuinka festivaaleille valmistauduttiin eri maissa ja kuinka palavasti nuoret odottivat tapahtumaa. Nuorisoa kehoitettiin tutustumaan festivaalilla uusiin kulttuureihin ja näyttämään vieraille neuvostomaan kulttuuria.²⁸ Festivaalin sanomasta, ”rauhasta ja ystävyydestä” huolimatta neuvostolehdet muistivat kylmän sodan rintalinjan mukaisesti painottaa vastapuolen

pyrkimyksiä vahingoittaa tapahtumaa. Neuvostomedian mukaan kapitalistiset hallitukset pyrkivät vaikeuttamaan festivaalin onnistumista esimerkiksi kieltäytymällä myöntämästä passeja kansalaisilleen. Neuvostonuorten velvollisuutena oli antaa ulkomaalaisille vieraille ”oikea, totuudenmukainen” kuva ja näin korjata kapitalistisen propagandan luoma vääristynyt käsitys ”rauhaa rakastavasta” neuvostomaasta.²⁹

Nuorisoliittolaisia ja muita festivaalijärjestelyihin osallistuneita puolueen ja ammattiliittojen aktiiveja puolestaan valistettiin kesäkuussa 1957 joidenkin festivaalivieraiden todennäköisesti mukanaan tuomista lieveilmiöistä, kuten ”dekadentista länsimaisesta musiikista”, rock’n’rollista, ja ”porvarillisesta demokratiasta”, jota erään puhujan mukaan, ”jotkut festivaalille saapuvat haluavat – meidän nuorillemme opettaa”. Tärkein tavoite oli joka tapauksessa se, ”että kaikki vieraat hyvästeltäisiin ystävinä”.³⁰ Toisin sanoen tiettyä osaa ulkomaisista, erityisesti länsimaisista, vieraista tuli vältellä, mutta heihinkin tuli säilyttää ystävälliset välit.

Tällainen suhtautuminen ulkomaalaisiin poikkesi radikaalisti siitä, millaista suhdetta ulkomaalaisiin virallinen neuvostovalta oli aiemmin pitänyt sopivana. Stalinin vallan viimeisinä vuosina ulkomaalaisia ja ulkomaisia vaikutteita oli paheksuttu muun muassa kosmopoliitteja vastaan suunnatussa kampanjassa, joka sai jokaisen ulkomaalaisen näyttämään potentiaaliselta vakoojalta. Tais-telua tätä länteen päin ”pokkurointia” vastaan oli käyty muun muassa kieltämällä avioitot ulkomaalaisten kanssa ja erottamalla

vierasmaalaisten kanssa veljeilijöitä työpai-koistaan.³¹

Kesällä 1957 tilanne oli kuitenkin toinen. Ulkomaalaisia tervehdittiin ystävinä ja myös aiemmin vihollisina pidetyt voitiin hyväksyä joukkoon, vaikka kaikesta ei välttämättä oltu samaa mieltä. Uutta suhtautumista ulkomaalaisiin tuotiin esiin esimerkiksi suosituissa aikakaus- ja sanomalehdissä, jotka esittelivät jutuissaan sopivia tapoja keskustella ja viettää aikaa muualta tulleiden kanssa. Aikakauslehti *Ogonek* kertoi esimerkiksi Ivan Rudskoin nimisestä talonpojasta, joka oli ennen Moskovan festivaalia tavannut erimaalaisia nuoria talonpoikaisnuorten konferenssissa Wienissä vuonna 1954 sekä Varsovan nuorisofestivaalilla vuonna 1955. Rudskoi oli tutustunut espanjalaiseen Carmeniin, tehnyt vaihtokauppoja albanialaisen Aleksandrin kanssa ja jutustellut guinealaisen Pangon kanssa. Hän oli tavannut myös itävaltalaisen Franzin, joka oli Ivanin yllätykseksi osoittautunut venäjän kielen taitoiseksi. Eräs seikka Franzissa herätti kuitenkin Ivanissa epäilyksiä. Franz oli nimittäin taistellut Hitlerin armeijassa aivan Ivanin kotikulmilla. Ivan saattoi lukea Carmenin, Aleksandrin ja Pangon ystävien joukkoon, mutta Franz oli vaikeampi tapaus. Hän oli ”ikään kuin ystävä, ikään kuin meidän porukkaa, mutta oli kuitenkin ollut mokoma vihollinen”.³²

Samanlaista linjanvetoa käytiin myös *Molodaja gvardijassa*, jossa Galina Mann ja Liliana Rozanova kirjoittivat vaikutelmiaan vieraiden kohtaamisesta. Jutussa piipahtaa muuan norjalaispoika, joka tiedustelee toiselta kirjoittajalta kantaa saksalaisen jazz-yhtyeen esi-

tykseen, mutta huomaa heti tytön katseesta, ettei jazz lukeudu tämän suosikkeihin. Tyttö ei kuitenkaan tuomitse norjalaista tämän esittämän kysymyksen perusteella, vaan toteaa: ”tuskinpa on välttämätöntä, että meidän näkemysemme jazzista osuvat yhteen.”³³ Jutun sanoma on selvä: nyt myös eri tavalla ajattelevia voitiin pitää ystävinä.

Molemmat esimerkit kuvaavat osuvasti sitä murrosta, joka suhtautumisessa ulkomaalaisiin oli tapahtumassa. Rajanvetoa siitä, keitä voitiin hyväksyä ystäviksi, käytiin myös entisten vihollisten ja toisin ajattelevien kohdalla. Ajatus eriävien mielipiteiden olemassaolon hyväksymisestä sopi yksin Hruštšovin mainostaman ”rauhanomaisen rinnakkaiselon” kanssa, jolla pyrittiin lieventämään aiempia vihamielisiä käsityksiä lännestä.

Suopeampi suhtautuminen ulkomaalaisiin ei kuitenkaan tarkoittanut luopumista omasta arvomaailmasta ja ideologiasta. Siksi viittauksen ”kaikkien hyvästelemiseen ystävinä” voi myös ymmärtää niin, että tarkoituksena oli ”tehdä” kaikista vieraista ystäviä. Toisin sanoen neuvostonuorten tehtävänä oli toimia festivaalilla maansa ja yhteiskuntajärjestelmänsä ”suurlähettiläinä” ja saada vieraat vakuuttuneiksi sen saavutuksista ja potentiaalista tulevaisuuden ainoana yhteiskuntajärjestelmänä.

”Maailma kylässä”

Virallisten tilastojen mukaan Moskovaan saapui yli 33 000 delegaattia 131 maasta. Festivaalijärjestäjien ja vasemmistolehdistön uuti-

Taulukko 1. Moskovan nuorisofestivaalin osallistujat maanosittain.

Maanosa	Maita	%	Osallistujia	%
Eurooppa (yhteensä)	31	23,7	25 808	76,0
Länsi-Eurooppa	22	16,8	14 534	42,8
Itä-Eurooppa	9	6,9	11 274	33,2
Pohjois-Amerikka	2	1,5	33	0,1
Latinalainen Amerikka	25	19,1	1 014	3,0
Afrikka	40	30,5	1 489	4,4
Australia ja Oseania	4	3,1	152	0,4
Aasia	29	22,1	4 705	13,8
Kunniavieraat	–	–	491	1,4
Yhteensä	131	100	33 996	100

Lähde: *Le VIe Festival Mondial de la Jeunesse et des Etudiants*, Moscou, 1957.

soinnissa pitäydyttiin yleensä vain kokonais-osallistuja- ja maamäärissä. Pää tarkoituksena oli korostaa festivaalin ulottumista kaikkiin maailman kolkkiin ja esimerkiksi kuvituksessa painopiste oli kolmannen maailman nuorissa. Osallistujatilastojen analyysi paljastaa kuitenkin jotain muuta. Tilastojen perusteella nimittäin enemmistö festivaaliväestä, 76 prosenttia, tuli Euroopasta. Isäntämaa Neuvostoliiton (3 719) jälkeen suurimmat delegaatiot tulivat Suomesta (2 103), Ranskasta (2 099) ja Italiasta (1 854) – maista, jossa kommunistisella puolueella oli vahvin kannatus sosialistisen maailman ulkopuolella. Euroopan

jälkeen suurin osallistujajoukko tuli Aasiasta (13,9 prosenttia), isoimpina ryhminä Kiina (1 566 delegaattia), Pohjois-Korea (460) ja Intia (356). Muutoin kolmannen maailman osuus oli marginaalista. Yli puolet Latinalaisen Amerikan ja Afrikan delegaatioista muodostui 1–10 delegaattia.³⁴

Poliittisesti Moskovan festivaalin osallistujajoukko oli laajempi aiempiin festivaaleihin verrattuna. Järjestäjät korostivat, että vain 40 prosenttia delegaateista kuului kommunistisiin tai demokraattisiin nuorisoliittoihin tai puolueisiin.³⁵ Neuvostoviranomaisten ulkomaisista delegaatioista laatimat raportit eivät

aina kerro delegaation jäsenten poliittisista taustoista. Niissä delegaatioissa, joissa tieto on eritelty, kommunistien osuus vaihtelee suuresti. Esimerkiksi Suomen delegaatioissa kommunisteja (demokraattisen nuorisoliiton tai kommunistisen puolueen jäseniä) oli 53 prosenttia, Itävallan delegaatioissa 78 ja Ruotsin delegaatioissa 30 prosenttia. Britannian delegaatioissa ilmoitettiin olevan 17 prosenttia kommunisteja, 34 Labour-puolueen edustajia ja 12 prosenttia sekä liberaaleja että konservatiiveja.³⁶

Muistelmien ja aikalaislehtien perusteella on mahdollista arvioida, että Moskovan festivaali kiinnosti aiempaa enemmän muiden vasemmistopuolueiden, liberaalien ja jopa konservatiivien edustajia. Erityisesti Länsi-Euroopasta ja Yhdysvalloista tuli jonkin verran nuoria, jotka halusivat omin silmin nähdä ”sen toisen järjestelmän”, vaikka poliittista vakaumusta sosialismiin tai kommunismiin ei ollutkaan.³⁷ Yhdysvalloista festivaalille osallistui virallisten delegaatioiden ulkopuolelta myös CIA:n välillisesti tukemia nuoria, joiden tehtävänä oli soluttautua väkijoukkoihin ja esittää kiperiä kysymyksiä neuvostomaasta.³⁸

Huolimatta aiempaa laajemmasta poliittisesta edustuksesta voidaan sanoa, että Moskovan festivaali edeltäjiensä tavoin nojautui pitkälti eurooppalaisten vasemmistolaisten nuorisjärjestöjen kautta kanavoituneeseen osallistumiseen. Euroopan ulkopuolelta tulleissa delegaatioissa sen sijaan oli enemmän sellaisia ryhmiä, joissa nuorisoliitot eivät olleet keskeisessä roolissa delegaatioiden muodostamisessa, jos niitä oli ollenkaan. Esimerkiksi useat Afrikan ja Latinalaisen Amerikan

maita edustaneet delegaatiot koottiin Euroopassa opiskelevista. Lisäksi monissa Latinalaisen Amerikan delegaatioissa oli mukana Neuvostoliitosta emigroituneita.³⁹ Festivaalin osanotto ei näin vastannut järjestäjien antamaa kuvaa, jonka mukaan osallistujajoukossa oli kattavasti edustettuina eri poliittiset suunnat, uskonnot, etniset ja sosiaaliset ryhmät.

Sosialististen ja kapitalististen huulten kohtaaminen

Kuukausien valmistelujen jälkeen neuvostonuoret pääsivät kohtaamaan ulkopuolisen maailman nuoria heinä-elokuussa 1957. Moskovan festivaalista muodostui neuvostoliittolaisille nuorille – erityisesti taitelijoille, opiskelijoille ja toisinajattelijoiden – käänteentekevä kokemus kansainvälisyydestä ja vieraiden kulttuurien kohtaamisesta. Tuhansien erimaa-laisten nuorten joukko oli nimittäin harvinaisen näky maassa, joka oli ollut pitkään suljettu ja jossa vielä hiljattain ulkomaalaisen kanssa seurustelu oli saattanut tuoda vankila- tai leirituomion. Venäläinen saksofonisti Aleksei Kozlov kuvaa neuvostoliittolaisten kahtiajakautunutta suhtautumista ulkomaalasiin osuvasti muistelmissaan.

[O]n hyödytöntä edes yrittää selittää nuoremmille sukupolville, mitä sana ”ulkomaalainen” piti tuolloin sisällään. Jatkuva agitaatio ja propaganda, jolla pyrittiin kasvattamaan vihaa ja epäilyä kaikkea ulkomaalaista kohtaan, oli johtanut siihen, että koko sana herätti kenessä tahansa neuvostokansalaisessa sekavan tunteen pelkoa ja ihastusta, vähän samaan tapaan kuin vakoojat.⁴⁰

Festivaalin osanottajia Moskva-joen rannalla. Kuva: Kansanarkisto.

Ulkomaalaisia oli Neuvostoliitossa vielä 1950-luvulla lukumääräisesti vähän ja useimmiten neuvostokansalainen sai tietonsa heistä toisen käden kautta lehdistä, radiosta ja myöhemmin televisiosta.⁴¹ Vakoojien ohella media ja kirjallisuus kuvasivat ulkomaalaiset usein stereotyyppisesti joko kapitalismin laihoina ja köyhinä uhreina tai lihavana frakkipukuisina roistokapitalisteina sikarit huulillaan. Tätä taustaa vasten oikeiden, elävien ulkomaalaisten kohtaaminen kesällä 1957 oli ainutlaatuinen tapaus. Kozlov muistelee, että ”kun yhtäkkiä näimme Moskovan kaduilla satoja, ellei jopa tuhansia ulkomaalaisia, joiden kanssa saattoi vapaasti jutella, meihin iski jokin euforian kaltainen” tunne.⁴²

Muistelmien ja haastattelujen kautta piirtyvät venäläisnuorten kokemukset Moskovan festivaalista asettuvat hyvin yksiin Kozlovin kuvauksen kanssa. Osa nuorista muisteli festivaalin saaneen aikaan jopa hurmioituneen tilan valtaisine tanssivine ja laulavine ihmisjoukkoineen. Toimittaja Juri Draitšik kuvaa festivaalia muistelmissaan kokemukseksi, joka poikkesi sekä tavallisesta neuvostoarjesta että maan virallisen juhlaperinteen jäykkyydestä. Hruštšovin tytär Rada Adžubei puolestaan korostaa festivaalin olleen täysin avoin kaikille.⁴³

Kirjailija Jevgeni Jevtušenkolle kohtaaminen ulkomaalaisten kanssa taas merkitsi paluuta länsimaisen sivistyksen pariin. Hänen mukaansa Neuvostoliitto ei ollut ollut täysin eristäytynyt edes Stalinin aikana, sillä maailmankirjallisuuden klassikoita oli ollut koko ajan luettavissa, vaikkakin rajoitetusti. Jevtušenko tuntui kuitenkin kaipaavan fyysistä yhteyttä muuhun maailmaan. Sitä hän

pääsikin nuorisofestivaaleilla harjoittamaan, kuten voi päätellä hänen usein siteerustaan kommentistaan. Eräässä haastattelussa Jevtušenkon päällimmäinen muistikuva Moskovan festivaalista tuntui nimittäin olleen hetki, jolloin hänen sosialistiset huulensa olivat koskettaneet niin kutsuttuja kapitalistia huulia.⁴⁴ Huolimatta siitä, kallistuiko yksittäisen neuvostonuoren festivaalikokemus enemmän fyysisen kuin henkisen puolelle, nuoret tuntuivat ennen kaikkea kaipaavan vaihtoehtoisia kokemuksia rajatun ja kurinalaisen neuvostotodellisuuden rinnalle.

Kaksiviikkoinen festivaali tarjosi lukuisia tilaisuuksia tutustua uusiin ihmisiin ja kulttuureihin sekä solmia henkilökohtaisia suhteita. Kanssakäymistä ulkomaalaisten kanssa vaikeutti usein vieraiden kielten osaamattomuus tai se, että vieraiden kielten taidot eivät kohdanneet, kuten kävi esimerkiksi toimittaja Jaroslav Golovanoville. Ruotsalaisdelegaatit, joihin hän tutustui festivaalilla, puhuivat saksaa, mutteivät taitaneet englantia eivätkä ranskaa, jotka taas olisivat Golovanovilta sujuneet. Juri Draitsikin pikaystävyys italialaisnuorukaisen kanssa sen sijaan sujui ilman yhteistä kieltäkin. Onnistuneeseen kommunikaatioon riittivät ystävyys, venäläinen vodka sekä tytöt Svetka ja Zoika.⁴⁵

Vaikka nuorisofestivaalin virallinen ohjelma tarjosi loputtomasti mahdollisuuksia ulkomaalaisten tapaamiseen ja vieraisiin kulttuureihin tutustumiseen, sitä rajoittivat tietyt muodot ja nuorisoliittolaisten ja muiden festivaalijärjestäjien valvova läsnäolo, joka rajasi keskusteluaiheiden kirjoa. Lisäksi kaikki festivaalitapahtumat eivät olleet avoimia paikallisille

nuorille eivätkä kaikki halukkaat mahtuneet jokaiseen tilaisuuteen. Esimerkiksi nuorten kristittyjen ja nuorten marxilaisten kesken pidetty tapaaminen rajattiin arkistoaineiston mukaan tiukasti ennakoon ilmoittautuneisiin 25 osallistujaan. Kansainvälinen jazz-yhtyeiden kilpailu taas kiinnosti niin suurta joukkoa, että kilpailupaikan ulkopuolella oli satojen ihmisten jono odottamassa mahdollista sisäänpääsyä.⁴⁶ Viranomaiskontrollista vapaata keskustelua neuvostoliittolaisten ja ulkomaalaisten nuorten välillä käytiinkin varmimmin iltaisin ja öisin, jolloin nuoria koontui Moskovan keskustaan epävirallisissa puitteissa. Näissä kokoontumisissa ei ollut kyse pelkästään neuvostonuorten ja ulkomaalaisten kohtaamisista, vaan ne myös auttoivat lännestä ja epävirallisesta kulttuurista kiinnostuneita paikallisia nuoria tulemaan tietoisiksi toisistaan.⁴⁷

Venäläisten muistelmissa Moskovan nuorisofestivaali nousee esiin myös eräänlaisena länsimaisen elämäntavan tirkistysaukkona ja kanavana hankkia neuvostoyhteiskunnassa haluttuja, mutta vaikeasti saatavia läntisiä kulutustavaroituotteita. Yhtäältä ulkomaiset nuoret, erityisesti lännestä, näyttivät vaatteiltaan, ulkoisella habituksellaan ja hiustyyleillään, että virallisten neuvostolähteiden välittämä kuva kapitalismista ei kaikilta osin pitänyt paikkaansa. Moni muistelija nostaa esiin länsinuorten ulkomuodon, joka välittömästi paljasti heidän ulkomaalaisuutensa. Jaroslav Golovanov pani merkille, että ruotsalaisten vaatteet eivät ehkä olleet kalliita, mutta kuitenkin ”laadukkaita ja uusia”.⁴⁸ ”Ennen kaikkea, kaikki [ulkomaalaiset] pukeutuivat eri

tavoin, eivät ’tyylikkäästi’, mutta useimmiten, mukavasti, värikkäästi, urheilullisesti ja jotenkin huolettomasti”, muisteli Kozlov. ”Tuntuu siltä kuin ihmiset, jotka matkustivat meidän luoksemme ’siltä’, eivät panneet niin paljon painoarvoa ulkoiselle olemukselle kuin meillä oli tapana. Neuvostoliitossahan pelkäänsään kapeista housuista, pitkistä hiuksista tai korkeista kengänpohjista saattoi lentää ulos nuorisoliitosta tai instituutista”.⁴⁹

Toisaalta ”porvarillista muotia” ei pelkäänsään ihasteltu lännestä saapuneita festivaalinuoria kohdatessa, vaan vaatteita käytännössä ostettiin heidän päältään. Sekä muistitiedon että viranomaisraporttien perusteella epävirallinen kaupankäynti festivaaliosallistujien keskuudessa kukoisti. Suomalainen nuorukainen kertoi myyneensä festivaaliunivormustaan housut, sillä ei ollut varautunut siihen, että venäläiset olisivat halukkaita käymään kauppaa. Hänen mukaansa he ”ostivat erityisesti vaatteita ja maksoivat hyvin”.⁵⁰ Neuvostoviranomaiset pystyttivät jopa erityisiä myyntipisteitä estääkseen kaupankäynnin hotellien käytävillä, kadun kulmissa ja yksityisasunnoissa, joissa tätä virallisesti laitonta toimintaa oli vaikeampi valvoa.⁵¹ Vladimir Papernyin mukaan spekulatio, kuten mustan pörssin kauppaa Neuvostoliitossa tuolloin kutsuttiin, ei ollut niinkään taloudellinen vaan kulttuurinen ilmiö. Länsitavaran perässä juoksijat olivat hänen mukaansa enemmän viehättyneitä siitä ajatuksesta, että saisivat pidellä länsituotteita käsissään, kuin rikastumisesta niiden avulla.⁵²

Joka tapauksessa tuhannet ulkomaiset nuoret vaihtoehtoisine vaatteineen, hiustyyleineen

ja iloisine olemuksineen väläyttivät kapitalismista täysin päinvastaisen kuvan kuin neuvostoviranomaiset olivat propagandassaan maalailleet. Dissidentti Vladimir Bukovsky toteaaakin osuvasti muistelmissaan, että vuoden 1957 festivaalin jälkeen ”kaikki se puheadäntyneestä kapitalismista muuttui naurettavaksi”.⁵³ Tarkkaan ottaen kyse ei ollut pelkästään siitä, että kuva kapitalismista muuttui. Koska suuri osa vieraista oli lännestä tulleita työläisnuoria, haastoi heidän ulkoinen olemuksensa yhtä lailla käsityksiä lännestä kuin siitä, millaista oli olla työläis- tai kommunistinuori 1950-luvun lopulla.

Osa moskovalaisista suhtautui festivaaliin ja sen mukanaan tuomiin ulkomaalaisiin vieraisiin varauksella ja tyytyi seuraamaan juhlintaa sivusta. Jotkut eivät festivaalikiireiltään ehtineet edes pohtia ulkomaalaisten lähestymistä, kuten eräs avajaisseremonian kenttäohjelmaan osallistunut, vuonna 1935 syntynyt entinen voimistelijatyttö haastattelussaan muisteli. Loputtomat harjoitukset veivät hänen aikansa niin, että harvinaisista ulkomaisista vieraista saattoi nähdä vain vilauksia.⁵⁴ Osa vältteli ulkomaalaisia tarkoituksella. Vuonna 1942 vanhan sivistyneistön perheeseen syntynyt, festivaalin aikaan 15-vuotias venäläisnainen kertoi, että hänen äitinsä oli vienyt hänet pois kaupungista tapahtuman ajaksi. Stalinistinen terrori oli kohdellut perhettä synkällä tavalla, mikä oli jättänyt mieleen kytevän pelon ja epäilyksen siitä, että ulkomaalaisten kanssa veljeilyllä saattoi olla järkyttävät seuraukset.⁵⁵

Vaikka ajan henki suojasään aikana oli toinen kuin Stalinin aikaan, ei kukaan voinut olla täysin varma siitä, mihin hetkellisesti

liberalisoitunut tilanne lopulta johtaisi. Juri Draitšikin mukaan Stalinin aika oli tehnyt ihmisistä niin varovaisia, että esimerkiksi Arbattilla, Moskovan vanhalla kauppakadulla, jossa sijaitsi useiden maiden lähetystöjä, paikalliset vaihtoivat jopa kadun puolelta toiselle, jos ulkomaalainen sattui kävelemään vastaan.⁵⁶ Taipumus varovaisuuteen kanssakäymisissä ulkomaalaisten kanssa ei ollut sikäli tuulesta temmattua, että festivaalin jälkeen muutamia liian paljon ulkomaalaisten kanssa aikaa viettäneitä neuvostokansalaisia nuhdeltiin ja joitain pidätettiin neuvostovastaisesta toiminnasta. Suhteiden solmiminen ulkomaalaisten toimittajien ja vakoojien kanssa tai ”valheiden levittäminen neuvostomaasta” saattoivat tuoda 6–8 vuoden vankileirituomion.⁵⁷

Unelmien täyttymys?

Ulkomaisille vieraille itse festivaali ei välttämättä ollut matkan päätarkoitus, vaan moni muistelija ja haastateltava kertoi ensisijaiseksi motiivikseen tutustumisen Moskovaan ja sosialistiseen yhteiskuntaan. Uteliaisuus parhempaa tulevaisuutta luvannutta yhteiskuntajärjestelmää kohtaan käy ilmi esimerkiksi brittiläis-yhdysvaltalaisen Sally Belfragen muistelmista: ”[en] tiennyt, mitä odottaa, mutta enemmän kuin mitään muuta, halusin nähdä millainen Venäjä oli”.⁵⁸ Yhdysvaltalainen feministikirjailija Kim Chernin puolestaan tunsikin olevansa matkalla kotiin, maahan, jossa hänen kannattamansa ideologia oli pantu käytäntöön.⁵⁹ Joukossa oli myös niitä, joille maailman nuorisofestivaaleilla käymisestä oli

tullut tapa. Esimerkiksi suomalaisten demokraattiseen nuorisoliikkeeseen kuuluneiden rivijäsenten joukossa oli monia useamman festivaalin kokeneita. Festivaalimatkalta lähdettiin osaksi rauhanaatteen innoittamana, osaksi edullisen matkojen edullisuuden vuoksi, mutta myös ylipäänsä mahdollisuus ulkomaanmatkailuun ja hauskanpitoon saivat nuoria liikkeelle.⁶⁰ Vaikka turismi ei ollut festivaalijärjestäjien tavoite, festivaalimatkoilla on paljon yhteistä turismin kanssa. Nuorisofestivaalia voidaan pitää esimerkkinä tapahtumamatkailusta (*event tourism*), jossa yksittäisellä tapahtumalla, kuten olympiakisoilla tai paikallisella teatterifestivaalilla houkutellessaan matkailijoita tiettyyn paikkaan.⁶¹

Monissa ulkomaisissa nuorissa, myös kommunismin aatteelle omistautuneissa, neuvostoyhteiskunta herätti ristiriitaisia tunteita. Yhtäältä ihasteltiin maksutonta terveydenhuoltoa ja opetusta, suuria rakennusprojekteja ja loisteliaita festivaalijärjestelyjä. Australialaiskommunisti Charles Bresland kehui matkapäiväkirjassaan Neuvostoliiton vauhdikasta rakennustahtia. Hänen edellisen Moskovan-vierailunsa jälkeen kaupunkiin oli ilmestynyt valtava Lenin-stadion Lužnikin kaupunginosaan sekä massiivinen Kansantalouden saavutusten näyttely Pohjois-Moskovaan.⁶² Kanadalainen festivaalituristi Alex Jupp, joka oli lähtenyt matkalle puhtaasta mielenkiinnosta outoa maata ja erilaista järjestelmää kohtaan, puolestaan ihmetteli, ”missä muualla [kuin Neuvostoliitossa] piti työkennellä kaksi kuukautta voidakseen ostaa tuiki tavallisen astiaston ja kuitenkin samaan aikaan käyttää vain viisi prosenttia tuloistaan

Festivaaliosallistajat tehdasvierailulla. Ihailun kohteena Moskvitš-henkilöauto. Kuva: Kansanarkisto.

asumiskuluihin”. Hänen mukaansa Neuvostoliitto oli mysteerinen maa, joka jäi entistä mystisemmäksi sen jälkeen kun siellä oli vierailut.⁶³

Myös brittiläinen *World Student News*⁶⁴ -aikakauslehdessä työskennellyt kommunisti Denis Hill näki neuvostomaan paradoksien valossa. Toisaalta maa oli moderni ja kehittyinyt, toisaalta hyvin takapajuinen. Hilliä ihme-

tytti erityisesti se, ettei Moskovan kokoisessa kaupungissa ollut lainkaan puhelinluetteloa:

Johtuiko se välinpitämättömästä suhtautumisesta kulutuskulttuuria kohtaan vai viranomaisten paranoidisesta salailun halusta, en osaa sanoa. Se kuitenkin tarkoitti sitä, että ihmisten puhelinnumerot piti merkitä muistiin paperilappusille. Jos satuit hukkaamaan ne, oli mahdotonta saada enää yhteyttä.⁶⁵

Etenkin aatteelleen omistautuneet kommunistinuoret joutuivat neuvostonuorisoa kohdatessaan yllättymään. He ihmettelivät muun muassa sitä, että moni paikallinen nuori tuntui olevan kiinnostuneempi länsimaisesta muodista ja musiikista – jazzista ja farkuista – kuin kommunismin rakentamisesta.⁶⁶ Sally Belfrage kertoi muistelmissaan kohdanneensa Moskovassa enemmän jazz-intoilijoita kuin missään muualla.

Minun täytyi jopa opetella rokkaamaan Moskovassa sillä meninpä kenen tahansa nuoren ihmisen kotiin, kaikki tuntuivat tanssivan sitä [rock’n’rollia], soittavan sitä tai ainakin keskustelevan siitä.⁶⁷

Kim Cherninin kuvaus idealistisen nuoren kommunistin valtaisasta pettymyksestä unelmien yhteiskunnan näyttäytyessä odotusten vastaisessa valossa kertoo osuvasti mielikuvien ja koetun yhteentörmäystä, joka tuskin oli ainoastaan Cherninin kokemus. Chernin muistelee, että festivaali tapahtumineen tarjosi hänelle juuri sitä, mitä hän oli matkalta odottanutkin, mutta vierailut moskovaalaisten kodeissa murskasivat hänen kuvansa kommunistisesta paratiisista. Hänen pettymyksensä oli niin suuri, ettei hän kyennyt kertomaan kaikesta näkemään kommunistivanhemmilleen matkan jälkeen. ”Se, mitä jätin kertomatta, oli se todellinen tarina, ja sen kertominen on vielä tänäänkin minulle vaikeaa.”⁶⁸

Kohtaamisten seuraukset: ystävyudet, pidätykset ja myyttiset ”festivaalilapset”

Moskovan nuorisofestivaali on jäänyt lähtemättömästi venäläiseen kollektiiviseen muistiin, olihan se yksi kylmän sodan aikaisista myönteisistä kokemuksista.⁶⁹ Nyky-Venäjällä festivaali muistetaan paitsi rautaesiripun avajana myös sen huhutuista kyseenalaisemmista ansioista, niin sanotuista festivaalilapsista (*deti festivalja*), joilla venäläisessä kontekstissa viitataan venäläisille nuorille naisille noin yhdeksän kuukautta festivaalin jälkeen syntyneisiin jälkeläisiin. Tyypillistä näillä lapsille oli se, että puolet heidän geeneistään tuli ulkomailta, useimmiten Afrikasta, mikä teki heistä ulkonäöltään varsin tunnistettavia 1950–1960-lukujen Neuvostoliitossa.⁷⁰ Termiä ”festivaalilapsi” tai ”festivaalin lapset” on käytetty myös symbolisemmassa merkityksessä viittaamaan festivaalin kulttuurisiin ja poliittisiin vaikutuksiin, jotka näkyivät erityisesti neuvostoliittolaisessa 1960-luvun sukupolvessa.⁷¹

Venäläis-amerikkalais-afrikkalaisen historioitsijan Lily Goldenin (1934–2010) mukaan vuoden 1957 festivaalin jälkeen Moskovassa kiersi vitsi, jonka mukaan seuraavalle ”maailman” nuorisofestivaalille tulisi vain ”omaa porukkaa”, koska siihen mennessä Neuvostoliitossa olisi jo riittävästi Neuvostoliitossa syntyneitä ”afrikkalaisia”.⁷² Goldenin muistelmissaan kertoma anekdootti tuo hyvin esiin tyypilliset nuorisofestivaaliin liitetyt piirteet: festivaalin vapaan seksuaalisuuden mahdollistajana sekä seksuaalisen halun kohdistumisen juuri tummaihoisiin afrikkalaisiin.

Vapaa seksuaalikäyttäytyminen, ulkomaalaisten miesten vetovoima ja toisaalta viranomaisten varautuminen ennakolta mahdollisiin epäsiiveellisiin käyttäytymistapoihin, jotka eivät neuvostoyhteiskunnan normien mukaan sopineet mallikansalaisen kuvaan, nousevat laajalti esiin muistelmissa. Aleksei Kozlov puhuu seksuaalisesta vallankumouksesta, joka valtasi puritaanisen neuvostoyhteiskunnan, kun salaperäiset eksoottiset ulkomaalaiset saapuivat kaupunkiin vapauttamaan seksuaalisen ilmapiirin.⁷³ Tähän viittaa myös humoristinen ajatus siitä, että seksiä olisi ollut Venäjällä vasta vuodesta 1957 lähtien.⁷⁴

Toimittaja Juri Draitšik muistelee, että festivaalin aikana yhteiskunnallista järjestystä ja yleistä moraalialia valvoneet nuorisoliittolaisprikaatit ohjeistettiin pitämään nuoret neuvostoliittolaisnaiset erossa afrikkalaisnuorukaisista. Kun eräs ”moraalinvalvoja” oli kysynyt, miksi juuri afrikkalaisista piti varoittaa eikä esimerkiksi suomalaisista, oli hänelle vastattu, että kanssakäymisistä afrikkalaisten kanssa olisi seurauksena joukko tummia jälkeläisiä, mikä olisi häpeä paitsi neuvostomoraalille myös langenneille neuvostotyttöille. ”Tuskin [tällainen tyttö] löytäisi ketään kunnollista aviomiestä itselleen suklaavauvan kanssa.”⁷⁵ Nuorten naisten siveyden kaitseminen, erityisesti ylirajaisen etnisten suhteiden kontrollointi, ei ollut suinkaan neuvostoyhteiskunnan keksintö, vaan normatiivisen seksuaalisuuden ja seksuaalikäyttäytymisen määrittely on ollut kiinteä osa kansallisvaltioiden syntyä. Naisten seksuaalikäyttäytymisen kontrolli on liittynyt juuri ylirajaisiin, monikansallisiin tapahtumiin. Vapaaehtoisista kootut siveyttä vaalineet

katupartiot olivat käytössä myös Helsingin olympiakisoissa vuonna 1952 ja kymmenen vuotta myöhemmin Helsingin isännöimillä nuorisofestivaaleilla tapahtumaa vastustaneet ivailivat nuorten tyttöjen suhteista ja niiden ”kakkäräpäisistä” jälkiseurauksista.⁷⁶

Neuvostoviranomaisten näkökulmasta nuorten naisten turhan avoin seurustelu ulkomaalaisten miespuolisten vieraiden kanssa rikkoi käsityksiä sopivasta sukupuolikäyttäytymisestä neuvostoyhteiskunnassa, jossa kaikki seksiin liittyvä oli pitkään miltei tabu.⁷⁷ Antautuminen ulkomaalaisille lähenteli ajatuksen tasolla yhteistyötä vihollisen kanssa, sillä kollektiivisessa yhteiskunnassa koko ihmisen, myös hänen vartalonsa, odotettiin palvelevan yhteiskuntaa. Tässä tapauksessa se tarkoitti sellaisten neuvostokansalaisten synnyttämistä, jotka sulautuisivat myös ulkonäöltään valtaväestöön. Kohtuullisen kovat toimenpiteet löyhän moraalin kitkemiseksi ja sen rankaisemiseksi on ymmärrettävä tästä lähtökohdasta.

Festivaalin aikana nuorisoliittolaiset vapaaehtoiset partioivat valvomassa yhteiskunnallista järjestystä. Heidän tehtäviinsä kuului humalaisten ja rähinöitsijöiden kaitsemisen ohella ojentaa nuoria naisia liian läheiseksi käyneistä suhteista ulkomaalaisiin miehiin. Käytännössä tämä tarkoitti usein sitä, että yön pimeyteen vetäytyneet lemme-parit erotettiin nöyryyttävällä tavalla toisistaan.⁷⁸ Tämä koski tosin käytännössä vain paikallisia tyttöjä. Nuoret miehet ja ulkomaalaiset jätettiin suosiolla rauhaan, kuten esimerkiksi Kim Chernin, joka päätyi yhtenä festivaali-iltana lemmiskelemään venäläisen Toljan kanssa.

Nuorisoliittolaispartion yllätettyä heidät venäläispoika kertoi, ettei ollut syytä huoleen, sillä Kim oli ulkomaalainen nainen, hän taas venäläinen mies.⁷⁹

Toinen, nöyryyttävä keino osoittaa seksuaalikäyttäytymisen rajojen ylittämistä kehittyi paikallisten nuorten miesten keskuudessa. Muistelmien ja arkistolähteiden mukaan nuoret miehet järjestivät ulkomaalaisten vetovoimaan langenneille tytöille kyydityksiä, joiden aikana heidät ajeltiin kaljuiksi. Tällä haettiin julkista nöyryytystä neuvostonormien rikkomisesta. Huhujen mukaan festivaalin jälkeen vähänkin lyhythuisempia naisia katsottiin nenän vartta pitkin.⁸⁰

On vaikeaa, miltei mahdotonta arvioida, kuinka paljon festivaalilapsia lopulta syntyi. Huhujen mukaan festivaalin kohtaamia seurasi tummien lasten armeija, mutta yhteenkään lehtijuttuun tai tutkimukseen heitä ei ole löytynyt haastateltavaksi.⁸¹ 1950-luvun lopussa ja 1960-luvun alussa ulkomaalaisten, erityisesti afrikkalaisten määrä Neuvostoliitossa kyllä kasvoi, mutta se selittyi pikemminkin afrikkalaisille opiskelijoille vuonna 1960 perustetun, kongolaisjohtaja Patrice Lumumban mukaan nimetyn ystävyuden yliopiston vaikutuksella. Afrikkalaisten ja venäläisten seka-avioliittoja tutkineen Charles Quist-Adalen mukaan afrikkalais-venäläinen väestö on suurelta osin peräisin afrikkalaisten opiskelijamiesten ja venäläisten naisten suhteista.⁸² Myytti festivaalilapsista on kuitenkin jäänyt elämään ja sitä on käytetty muun muassa kaunokirjallisuuden teemana.⁸³

Tämän tutkimuksen aikana vastaan on tullut toisen käden tietoa kahdesta lapsesta,

jotka ovat tietävästi saaneet alkunsa nuorisofestivaaleilla. Hruštšovin tytär Rada Adžubei kertoi haastattelussaan entisestä kollegastaan, jolle syntyi musta lapsi festivaalin jälkeen.⁸⁴ Myös Helsingin festivaalilta vuonna 1962 tunnetaan suomalais-kuubalainen festivaalilapsi.⁸⁵ Festivaalilasten olemassaolo ei siis ollut vain huhupuhetta. Määrällisesti heitä on kuitenkin todennäköisesti huomattavasti huhujen arvioita vähemmän.

Kun Venäjällä Moskovan festivaali assioituu löyhän moraalin seurauksiin, lännessä festivaali nostatti aikanaan keskustelua neuvostoyhteiskunnan vapauksista ja oikeuksista. Ulkomaalaiset toimittajat, joille oli festivaalin ajaksi sallittu aiempaa suurempi liikkumatila, käyttivät sen hyväkseen sekä festivaalin aikana että sen jälkeen. Läntiset lehdet näkivät Moskovan festivaalin ensisijaisesti Neuvostoliiton ulkopolitiikan propagandavälineenä, jolla pyrittiin vaikuttamaan ulkomaiseen vasemmistonuorisoon.⁸⁶ Festivaalin jälkeen korostettiin myös ilmapiirin kiristymistä maan sisällä.⁸⁷

Kiristynyt viranomaiskontrolli ja jopa pidätykset liittyivät useimmiten pelättyihin läntisiin kulttuurivaikutteisiin tai siihen, että neuvostomaasta kerrottiin ulkomaalaisille vääriä asioita. Viranomaisaineistoista nousevat erityisesti esiin virallista totuttua kyseenalaistaneet opiskelijat, joista myöhemmin kehittyi toisinajattelijoita, sekä Neuvostoliitossa asuneet juutalaiset, jotka näkivät festivaalille osallistuneen Israelin delegaation oman ryhmäidentiteettinsä vahvistajana. Viranomaisten näkökulmasta nämä ryhmät olivat yksiselitteisesti neuvostovastaisia toimissaan, mikä

kiinni jääneiden kohdalla johti vuosien van-
kila- tai leirituomioihin.⁸⁸ Toisinajattelijoiden
ja juutalaisaktivistien näkökulmasta maail-
man nuorisofestivaali taas näyttäytyi hetkeksi
avautuneena epätavallisena väylänä oman
poliittisen aktivismin toteuttamiselle, kansain-
välisten yhteyksien solmimiselle ja sensuroi-
mattoman tiedon saannille ulkomaailmasta ja
Neuvostoliitosta.⁸⁹

Kylmän sodan ajalle tyypillisen vastakkain-
asettelun takaa on myös tarpeellista nostaa
esiin festivaalin vähemmän sensaatiohakuiset
ja huomiota herättäneet vaikutukset. Spontaan-
nin nuorten välisen juhinnan rinnalla Mosko-
van nuorisofestivaali tarjosi mahdollisuuksia
kylmän sodan rajoitusten ylittämiseen. Neu-
vostoliitossa ja muissa sosialistimaissa matkus-
tusta ja yhteydenpitoa ulkomaille oli monin
tavoin säädelty, mikä vaikeutti esimerkiksi
yhteydenpitoa idän ja lännen jakolinjan toi-
sella puolella asuviin sukulaisiin ja ystäviin
sekä rajoitti kansallisuuden ylittävien verkos-
tojen syntymistä idän ja lännen välille. Mo-
nen ulkomaisen festivaaliosallistujan matkaan
sisältyi toive tavata Neuvostoliitossa asuneita
sukulaisia, joihin ei välttämättä ollut voitu
pitää yhteyttä vuosikausiin. Esimerkiksi festi-
vaalille 25-vuotiaana osallistunut irlantilainen
opiskelijanuorukainen kertoi, että hänelle
tärkeintä matkassa oli ollut juuri yhteyden
saaminen sukulaisiin.⁹⁰ Myös amerikkalainen
valokuvaaja Robert Cohen mainitsi haastatte-
lussaan, että tapasi festivaalin aikana kaukaisia
sukulaisiaan.⁹¹ Sama päti myös muihin maail-
man nuorisofestivaaleihin. Neuvosto-Karja-
lassa suomalaisille vanhemmille syntynyt
Eila Lahti-Argutina esimerkiksi näki Kemissä

asuneet serkkunsa ensimmäisen kerran olles-
saan neuvostodelegaation tulkkina Helsingin
nuorisofestivaalilla kesällä 1962.⁹² Tässä suh-
teessa Moskovan festivaali, kuten myös muut
vastaavanlaiset monikansalliset tapahtumat,
tarjosi uudenlaisen kanavan rajat ylittävään
yhteydenpitoon.

Neuvostoliittolaisten ja ulkomaalaisten
kohtaamisten tuloksena syntyi myös ihmis-
iän kestäneitä ystävyysuhteita. Esimerkiksi
tällaisesta käy venäläisen elokuvaohjaaja-
opiskelijan Renita Grigorjevan ja brittiläisen
*World Student News*issä työskennelleen Peter
Watermanin ystävyysuhte. Renita ja Peter
tapasivat toisensa Moskovassa festivaalin val-
misteluissa helmikuussa 1957 sekä festivaalilla
samana kesänä. Ranskaksi kommunikointeet
ystävät tapasivat myös festivaalin jälkeen sa-
tunnaisesti, mutta jossain vaiheessa yhteys
katkesi. Moskovan 1957 festivaalin 50-vuotis-
juhlan kynnyksellä Renita ryhtyi etsimään
Peteriä kutsuakseen hänet juhliin. Peter löy-
tyikin ja ystävyys jatkui vuosien tauon jäl-
keen, mutta vasta juhlien jälkeen.⁹³ Renitan
ja Peterin tapaus kuvastaa osuvasti kommu-
nikaation muutosta kylmän sodan ajoista
2000-luvun globalisoituneeseen maailmaan,
jossa ulkomaalaiset ystävät ovat muutaman
napin painalluksen päässä. 1950-luvun maail-
massa, jossa tekniset mahdollisuudet olivat
rajallisemmat ja kansainvälistä kommunika-
atiota vielä entisestään rajoitettiin ja valvotiin,
nuorisofestivaalien kaltaiset tapahtumat
olivat juuri kommunikaation näkökulmasta
poikkeuksellisia tilanteita. Kuten Maurice
Roche on todennut, ennen television yleisty-
mistä monikansalliset megatapahtumat, kuten

Katunäkymä Moskovan keskustasta festivaaliasuun puettuna. Kuva: Kansanarkisto.

olympialaiset ja maailmannäyttelyt, toimivat kulttuurisen globalisaation foorumeina.⁹⁴ Hie-
man samalla tavoin kuin nykyään internetin
erilaisissa sovelluksissa monikansallisessa fes-
tigaalijoukossa saattoi hetkellisesti tuntua siltä,
kuin koko maailma olisi ollut yhtä aikaa läsnä.

Häivähdys vaihtoehtoista

Kesällä 1957 Moskova muuntui hetkellisesti
”globaaliksi kyläksi”, jossa mahdollisesta saat-
toi tulla mahdotonta, jos vain uskalsi käyttää
tilaisuuden hyväkseen. Neuvostoliittolaisten
ja ulkomaalaisten nuorten näkökulmasta kat-
sottuna Moskovasta muodostui kahden festi-
vaaliviikon ajaksi Neuvostoliiton kontekstissa
epätavallisen kansainvälinen ja poikkeukselli-
sen avoin kaupunkiympäristö, jossa yhtäältä
neuvostoyhteiskunnan ja toisaalta kylmän
sodan tuottamat rajoitukset ihmisten välises-
sä kanssakäymisessä oli mahdollista ylittää.
Näin nuorisofestivaali edesauttoi erimaalais-
ten nuorten vuorovaikutusta ja verkottumista
sekä tarjosi niin ulkomaisille vieraille kuin
neuvostokansalaisille mahdollisuuden kurkis-
taa vaihtoehtoiseen todellisuuteen kansain-
välisten kohtaamisten kautta.

Nikolai Diko, entinen opiskelija-aktiivi ja
yksi Moskovon festivaalin opiskelijaohjelman
järjestäjistä, on verrannut Moskovon nuoriso-
festivaalia Troijan hevoseen, joka salakavalasti
toi neuvostoihmisten tietoisuuteen asioita,
joilta viranomaiset pyrkivät heitä ”suojele-
maan”. Saksofonisti Aleksei Kozlovin mu-
kaan festivaalin vaikutus neuvostoyhteiskun-
nalle oli peruuttamaton.⁹⁵ Poliittiseen eliittiin

kuulunut Hruštšovin vävy-poika, *Komsomols-
kaja Pravdassa* ja *Izvestijassa* työskennellyt
toimittaja Aleksei Adžubei (1924–1993) näki
Moskovon festivaalin merkityksen Neuvosto-
liiton avaajana muistelmissaan vuonna 1991.⁹⁶

Myös viranomaisraportit Moskovon festi-
vaalista osoittavat, että nuorisoliitossa ja puo-
lueessa ymmärrettiin ja myönnettiin nuori-
son kiinnostus länsimaista kulttuuria kohtaan.
Vaikka festivaalin loppuraportissa annettiin
ymmärtää, että vain marginaalinen joukko
neuvostonuoria oli kiinnostunut epäterveistä
kulttuurin muodoista, kuten jazzista, abstrak-
tista taiteesta ja länsimaisesta muodista, sisäl-
si raportti joukon ehdotuksia, jotka viittaavat
siihen, ettei kyseessä ollut viranomaistenkaan
mielestä vain marginaalinen ilmiö. Raportti
muun muassa suositteli vaatetehtaille nuori-
solle suunnattujen vaatteiden valmistamisen
aloittamista ja listasi toimia, joilla nuorison
vapaa-ajanviettotapoja voitaisiin kehittää.
Lisäksi esitettiin, että englannin kielellä esitet-
tävän jazzin sijaan muusikoiden tulisi sanoita
kappaleensa venäjäksi ja pyrkiä kehittä-
mään erityistä neuvostoliittolaista jazzia.⁹⁷

Samalla tavoin kuin Moskovon festivaali
ulkomaalaisine vieraineen näytti neuvosto-
kansalaisille vaihtoehtoista maailmaa, se
myös avasi Neuvostoliittoa ulkomaalaisille
tuoreella tavalla. Vieraanvaraisuuden vii-
taan kiedottunakin Moskova haastoi länsipro-
pagandan räikeimpiä stereotyyppioita ja osoitti,
että puheet pyrkimyksistä elää rinnakkain
kapitalistimaiden kanssa eivät olleet pelkkää
retoriikkaa.

Laajemmassa mittakaavassa festivaalin mer-
kitys kulttuurin vuorovaikutuksen lisääjänä

oli huomattava. Moskovan nuorisofestivaali ei yksinään horjuttanut sosialistisen supervallan sisäistä järjestystä, mutta yhdessä ulkomaisen turismin, lisääntyneiden kulttuuriyh-teyksien ja neuvostokansalaisille sallittujen ulkomaanmatkojen kanssa se avasi maailmaa uudella tavalla ja teki neuvostoliittolaiset tie-toisemmiksi vaihtoehtoista, joita sosialisti-sen järjestelmän ulkopuolella oli tarjolla.⁹⁸ Ruohonjuuritasolta tarkasteltuna Moskovan

festivaali näytti neuvostonuorille ja vanhem-millekin kansalaisille vaihtoehtoisen kuvan maailmasta verrattuna siihen, joka heille tar-joutui neuvostomedian välityksellä. Festivaali oli toki vain yksi mahdollinen tapa lisätä tietoa, solmia kontakteja ja ylittää vallinneita yhteiskunnallisia rajoituksia. Ainutlaatuisen maailman nuorisofestivaalista teki kuitenkin sen kyky tavoittaa yhdellä kertaa suuri ja maantieteellisesti kattava joukko nuoria.

VIITTEET

- 1 Millionny moskvitsei požali ruki delegatam VI Vsemirnogo (pääkirjoitus) – *Komsomolskaja Pravda*, 29.7.1957, 1.
- 2 World Festival of Youth and Students -nimistä tapahtumaa järjestetään edelleen ja seuraavaa festivaalia suunnitellaan Venäjälle vuodeksi 2017. Neuvostoliiton hajoamisen myötä festivaalin vahvin tukialue on siirtynyt entisistä sosialistimaista Latinalaiseen Amerikkaan ja Afrikkaan. Viimeisin festivaali pidettiin Ecuadorin Quitossa joulukuussa 2013. Ks. esim. World Federation of Youth and Students, www.wfdy.org (luettu 26.1.2016).
- 3 Aiempaa tutkimusta aiheesta esim. Viitanen 1994; Kotek 1996; Krekola 2002; Roth-Ey 2004; Gerasimova, 2005; Krekola 2012.
- 4 Maailman rauhanneuvostosta ks. esim. Wernicke 1998, 265–311.
- 5 Barghoorn 1964, 244, 260–261; Clews 1964, 97, 140–143; Cornell 1965, 73–135.
- 6 Suojasään ajasta ks. esim. Ilic ja Smith 2009; Zubok 2009; poliittisten vankien armahduksista Dobson 2009.
- 7 De-stalinisaatio-prosessin ristiriitaisuuksista ja ongelmista esim. Jones 2006.
- 8 Aiheesta aiemmin Krekola 2002; Taylor 2003; Roth-Ey 2004; Koivunen 2011; Koivunen 2013. Olen käsitellyt Moskovan nuorisofestivaalia järjestäjien ja viranomaisten näkökulmasta artikkelissani Koivunen 2009 sekä väitöskirjassani Koivunen 2013.
- 9 Hixson 1998; Scott-Smith ja Krabbendam 2003; Gould-Davies 2003; Cauter 2003; Mitter ja Major 2004. Suomessa Neuvostoliiton kulttuurivaihtoa ovat tutkineet myös Simo Mikkonen ja Meri Herrala, ks. esim. Mikkonen 2011, 393–412 ja Herrala 2013, 35–60.
- 10 Kulttuurin määritelmistä ks. esim. Baldwin et al. 2006.
- 11 Autio-Sarasmo ja Miklóssy 2011, 1–15.
- 12 Stenografitšeskii ottšet 9.4.1957, l. 130, d. 12, op. 15, Venäjän valtion sosiaalipoliittisen historian arkisto, Rossiiskii gosudarstvennyi arhiv sotsialno-političeskoi istorii (RGASPI).
- 13 *The New York Times* heinä-elokuu 1957; *Manchester Guardian* heinä-elokuu 1957.
- 14 V TsK KPSS, N. Bobrovnikov, A. Šelepina, S. Romanovskii, 30.8.1957, ll. 188–180, d. 233, op. 30, f. 5, Venäjän valtion uusimman ajan historian arkisto, Rossiiskii gosudarstvennyi arhiv

- noiveisei istorii (RGANI).
- 15 Stenogramma sobranija molodeži stolitsy, posvjaštšennogo stroitelstvu bolšogo Moskovskogo stadiona v Lužnikah, 20.5.1955 g., ll. 3, 26, d. 404, op. 13, f. 635, Moskovan yhteiskunnallispoliittisen historian keskusarkisto, Tsentralnyi arhiv obštšesvenno-političeskoj istorii Moskvy (TsAOPIM).
  - 16 *Sixth World Youth and Students Festival* 1958, passim; Gerasimova 2005, 35–65.
  - 17 Finansovye voprosy festivalja, ll. 63–65, d. 36, op. 15, f. 3-m, RGASPI.
  - 18 Postonovlenie soveta ministrov no 1487, 17.11.1956, S. Romanovskii, ll. 12–24; Svodka rashodov, 6.1.1958, ll. 131–49, d. 241, op. 15, f. 3-m, RGASPI; ks. myös läntinen aikalaisarvio kuluista *Courtship of Young Minds: a Case Study of the Moscow Youth Festival* 1959, 12–14.
  - 19 *Komsomolskaja Pravda* 5.1.1957.
  - 20 Protokol zasedanija plenuma partiinogo komiteta MGU, 17.4.1957, l. 47, d. 685, op. 1, f. 478, TsAOPIM. Länsimaiset kanssamatkustajat (*fellow-traveller*) edustivat yleensä älymystöä ja taiteilijoita. He kannattivat jossain määrin kommunistista ideologiaa, mutta eivät kuuluneet puolueisiin. Ks. lisää esim. Cauter 1988, 1–3; Stern 2007.
  - 21 Ortodoksisen kirkon ja uskonnon asemasta Neuvostoliitossa Chumachenko 2002.
  - 22 Suomalaisen festivaalidelegaattien ryhmähaastattelu, 16.3.2006, Tampere; O podgotovke k vseмирному festivalju, l. 91, d. 31, op. 104, f. 4, TsAOPIM.
  - 23 H. Wofford, Moscow’s Festival for Youth. Is the State Department Justified in Discouraging American Participation? I. The More Contacts the Better – *The New Republic* 15.7.1957, 12–14; H. Lunn, II. The Department is Right – *The New Republic* 15.7.1957, 14–15. Ks. myös A6, Pro-Reds Recruit U.S. Youths to Attend “Festival” in Moscow – *The New York Times* 19.7.1957.
  - 24 Unkarin kansannoususta ja Neuvostoliitosta ks. esim. Kramer 1998, 163–214.
  - 25 G. Senitšakova, Emblema vseмирного – *Vetšernaja Moskva* 6.7.1957, 3; Zubkova 1998, 200. Picasso rauhankyyhkyn syntyvaiheista ks. Painting Picasso Red – *Guardian* 12.9.1981, 9.
  - 26 Dudorov v otdel administrativnyh organov tov. Zootuhinu, 8.7.1957, ll. 150–155, d. 491, op. 2, f. R-9401, Venäjän federaation valtion arkisto, Gosudarstvennyi arhiv Rossiiskoi federatsii (GARF); Popovskii 1985, 309–311.
  - 27 Stenogramma soveštšanija partiinogo, hozjajstvennogo, profsojuznogo i komsomolskogo aktiva goroda Moskvy, 20.6.1957, l. 82, d. 7, op. 104, f. 4, TsAOPIM.
  - 28 Ks. esim. *Komsomolskaja Pravda* tammikuu–elokuu 1957; Anna Karavajeva, Vam, hozjajeva festivalja! – *Molodaja gvardija* 4/1957.
  - 29 *Komsomolskaja Pravda* 3.2.1957.
  - 30 Stenogramma soveshtšanija partiinogo, hozjajstvennogo, profsojuznogo i komsomolskogo aktiva gor. Moskvy, 20.6.1957, ll. 108, 126, d. 7, op. 104, f. 4, TsAOPIM
  - 31 Myöhäisen Stalinin ajan ulkomaalaisvastaisuudesta ks. esim. Gorliztki ja Khlevniuk 2005; Brooks 2000, 215–16; Zubok 2009, 92–93.
  - 32 Marija Belkina, Ivan Rudskoi, žitel tseliny – *Ogonek* 31/1957, 6–7.
  - 33 Galina Mann ja Liliana Rozanova, My vdvadtsaterom idem po Moskve (Zametki nežurnalistov) – *Molodaja gvardija* 5/1957, 172.
  - 34 *Le Vie Festival Mondial de la Jeunesse et des Etudiants*, Moscou 1957, 202–3.
  - 35 V TsK KPSS, N. Bobrovnikov, A. Šelepin, S. Romanovskii, 30.8.1957, ll. 155–158, d. 233, op. 30, f. 5, RGANI.
  - 36 Raportti Suomen delegaatiosta (ei otsikkoa), l. 1, d. 200, op. 15, f. 3-m, RGASPI; Ottšet o rabote s avstriivskoi delegatsii na VI vseмирном

- festivale molodeži i studentov, 22.8.1957, l. 1, d. 197, op. 15, f. 3-m, RGASPI; Ottšet o rabote s delegatsiei Švetsii na VI VFMS, ll. 211–212, d. 200, op. 15, f. 3-m, RGASPI; Spravka o rabote delegatsii Velikobritanii na VI VFMS, v TsK VLKSM, l. 58, d. 197, op. 15, f. 3-m, RGASPI.
- 37 Jupp 1958; Shertobitoff, Nick W., Impressions of the Soviet Union and its People – *The Inquirer* Vol. 4, No. 9.11.1957, 4; Philip Benjamin, Festival Participant Back – *The New York Times*, 11.8.1957, 2; Suomalaisen miehen haastattelu 26.3.2009.
- 38 Stern 1997, 111–112; Garthoff 2001, 35; Wilford 2008, 123–148.
- 39 Otsikoimattomat raportit eri maiden delegaatioista festivaalin aikana: raportit Marokon ja Sudanin delegaatioista, Portugalin siirtomaiden ja ”mustan Afrikan” delegaateista, ll. 50, 62, 103, 133, d. 203, op. 15, f. 3-m, RGASPI; raportit Uruguayn ja Ecuadorin delegaatioista, ll. 58–62, d. 205, op. 15, f. 3-m, RGASPI; raportit Argentiinan, Venezuelan, Dominikaanisen tasavallan, Bolivian ja Guatemalan delegaatioista, ll. 78, 81, 82, 114, 136, d. 204, op. 15, f. 3-m, RGASPI.
- 40 Kozlov 1998, 102.
- 41 Neuvostomediasta ks. esim. Roth-Ey 2011.
- 42 Bonnel 1999, 201; Kozlov 1998, 103.
- 43 Draitšik 2000, 259; Rada Adzhubein haastattelu 9.4.2009, teoksessa Ilic (2013).
- 44 Jevgeni Jevtušenkon haastattelu, 17.1.1999.
- 45 Golovanov 1997, 63.
- 46 Stenogramma besedy s predstaviteljami Angliiskogo i Šotlandskogo hristianstva, 8.4.1957, ll. 1–76, d. 136, op. 15, f. 3-m, RGASPI; Kozlov 1998, 109–110; Moscow Youth Festival Completes Its First Week – *The New York Times* 4.8.1957, 3.
- 47 Kozlov 1998, 105.
- 48 Golovanov 2001, 74–75.
- 49 Kozlov 1998, 103, 112–114.
- 50 Suomalaisen miehen haastattelu 26.3.2009.
- 51 Dudorov, v TsK KPSS, sovet ministrov, MGK KPSS, TsK VLKSM, KGB, 17.8.1957, l. 432, d. 491, op. 2, f. R-9401, GARF.
- 52 Papernyi 2002, 63–64.
- 53 Bukovsky 1978, 113.
- 54 Venäläisen naisen haastattelu 23.5.2007.
- 55 Venäläisen naisen haastattelu 29.9.2007.
- 56 Draitšik 1997, 62.
- 57 Kozlov 1998.
- 58 Belfrage 1958, 8.
- 59 Chernin 1994, 266.
- 60 Koivunen 2012, 133–158.
- 61 Tapahtumamatkailusta ks. esim. Getz 1991 ja Connell ja Page 2010.
- 62 Bresland 1957, 17–18.
- 63 Jupp 1958, 15.
- 64 *World Student News* oli Kansainvälisen opiskelijaliiton (*International Union of Students*) virallinen aikakauslehti, joka ilmestyi englanniksi, ranskaksi, venäjäksi ja saksaksi.
- 65 Hill 1989, 337.
- 66 Ks. esim. Chernin 1994, 273, 280–281.
- 67 Belfrage 1958, 78.
- 68 Chernin 1994, 273.
- 69 Moskovan festivaalista venäläisten kollektiivisessä muistissa ks. Koivunen 2014, 67–81.
- 70 Roth-Ey 2004, 82–87.
- 71 Anatolii Makarov, Deti festivalja – *Izvestija* 10.7.2007. Ks. myös Vail ja Genis 2001.
- 72 Golden 2002, 63.
- 73 Kozlov 1998, 106.
- 74 Oleg Odnokolenko, Seks, džaz, badminton – *Itogi* 30.7.2007, No. 31.
- 75 Draitšik 2000, 260–261.
- 76 Urponen 2010, 77, 123; Krekola 2012, 216–217.
- 77 Kon 1995, 1.
- 78 Plyushtch 1979, 15; Roth-Ey 2004, 82–87.
- 79 Chernin 1994, 277.

- 80 Kozlov 1998, 106–108; Dudorov v TsK KPSS, Sovet ministrov, MGK KPSS, TsK VLKSM, KGB, l. 378, d. 491, op. 2, f. R-9401, GARF; Roth-Ey 2004, 82–87; Vadim Karpov, A byl li tšernyi maltšik? – *Trud* 14.7.2007.
- 81 Roth-Ey 2004, 86, 94 (viite 47).
- 82 Quist-Adale 2007, 153–154.
- 83 Ulinich 2007.
- 84 Rada Adzhubein haastattelu 9.4.2009, teoksessa Ilic (2013).
- 85 Krekola 2012, 216–217.
- 86 Moscow’s Youth Festival – *The New York Times* 30.7.1957, 22; Youth from 102 Lands Swarms over Moscow – *Life* 12.8.1957, 22.
- 87 Barghoorn 1958, 54.
- 88 Toisinajattelijoiden pidätykset, joita olen käsitellyt laajemmin väitöskirjassani, on koottu Neuvostoliiton oikeuskanslerin viraston vuosittaisesta katalogista, jonne on kerätty neuvostovastaisesta toiminnasta tuomitut vuosina 1953–1991. Kozlov 1999.
- 89 Hoffman 2001, 37–38; Natan Shaham, *Pegishot be-moskvah 1957* (Kohtaamisia Moskovassa 1957), Merhaviah Sifriat poalim 1957, 12–13, 21–22, 36–37, viitattu teoksessa Pinkus 1984, 248.
- 90 Irlantilaisen miehen haastattelu 31.1.2008.
- 91 Robert Cohenin haastattelu 10.4.2010.
- 92 Eila Lahti-Argutinan julkaisematon muistelu 2006; Eila Lahti-Argutinan haastattelu 29.9.2006.
- 93 Waterman 2008; Peter Watermanin haastattelu 7.3.2008; Renita Grigorjevan haastattelu 12.6.2008.
- 94 Roche 2000, 7.
- 95 Nikolai Dikon haastattelu 8.6.2008; Kozlov 1998, 100.
- 96 Adžubei 1991, 186–187.
- 97 V TsK KPSS, N. Bobrovnikov, A. Šelepina, S. Romanovskii, 30.8.1957, ll. 155–201, d. 233, op. 30, f. 5, RGANI.
- 98 Kulttuurivaihdon merkityksestä sosialistisen järjestelmän romahtamiselle ks. esim. Mikkonen 2012, 146–159.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Moskovan yhteiskunnallispoliittisen historian keskusarkisto, Tsentralnyi arhiv obštšesvenno-političeskoj istorii Moskvy (TsAOPIM):

Fond 4 NKP:n Moskovan kaupunkikomitea

Fond 635 Komsomolin Moskovan kaupunkikomitea

Venäjän federaation valtionarkisto, Gosudarstvennyi arhiv Rossiiskoi federatsii (GARF):

Fond R-9401 Hruštšovin erityiskansiot (osobyepapki)

Venäjän valtion uudemman ajan historian arkisto, Rossiiskii gosudarstvennyi arhiv noveisei istorii (RGANI):

Fond 5 Neuvostoliiton kommunistisen puolueen keskuskomitea

Venäjän valtion sosiaalipoliittisen historian arkisto, Rossiiskii gosudarstvennyi arhiv sotsialno-političeskoj istorii (RGASPI):

Fond 3-m Nuorisojärjestöjen komitea (KMO)

Haastattelut ja painamattomat muistelmat:

Robert Cohenin (synt. 1930) haastattelu sähköpostilla, 10.4.2010.

- Nikolai Dikon (synt. 1928) haastattelu, 8.6.2008, Moskova.
- Renita Grigorjevan (synt. 1931) haastattelu, 12.6.2008, Moskova.
- Jevgeni Jevtušenkon (synt. 1932) haastattelu, 17.1.1999, The National Security Archive, Episode 14: Red Spring (the sixties), <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/coldwar/interviews/episode-14/yevtushenko1.html> (luettu 13.9.2012).
- Irlantilaisen miehen (synt. 1932) haastattelu sähköpostilla, 31.1.2008.
- Eila Lahti-Argutinan julkaisematon muistelu, 2006.
- Eila Lahti-Argutinan haastattelu, 29.9.2006, Tampere.
- Suomalaisten festivaalidelegaattien ryhmähaastattelu, 16.3.2006, Tampere.
- Suomalaisen miehen (synt. 1934) haastattelu puheilmassa ja kirjallisesti, 26.3.2009.
- Venäläisen naisen (synt. 1942) haastattelu, 29.9.2007, Moskova.
- Venäläisen naisen (synt. 1935) haastattelu, 23.5.2007, Moskova.
- Peter Watermanin (synt. 1936) haastattelu, 7.3.2008; Helsinki.
- Waterman, Peter (2008), *Back in the Ex-USSR*, <http://zope2.netzwerkit.de/RusRepLatest.pdf> (luettu 24.1.2012).
- Painetut lähteet
- Adžubei, Aleksei (1991), *Krušenie illutsii: vremena v sobytjah i litsah*. Moskva: Interbuk.
- Adžubei, Rada Nikitichna (synt. 1929) haastattelu 9.4.2009. Haastattelijat Melanie Ilic ja Emilia Kosterina. – Melanie Ilic (toim.), *Life Stories of Soviet Women. The Interwar Generation*. London: Routledge, 57–73.
- Belfrage, Sally (1958), *A Room in Moscow*, London: Pan Books ltd.
- Bresland, Charles (1957), *Moscow Turned it on. Story of Australians at 6th World Youth Festival*. Coronation Press.
- Bukovsky, Vladimir (1978), *To Build a Castle. My Life as a Dissenter*. London: Andre Deutsch.
- Chernin, Kim (1994), *In my Mother's House. A Daughter's Story*. New York: Harper Perennial.
- Courtship of Young Minds: a Case Study of the Moscow Youth Festival (1959)*, New York: East European Student and Youth Service, inc.
- Draitsik, Jurii (1997), *Zapiski predposlednego arbatts*. Moskva: Sfera.
- Draitsik, Jurii (2000), *Golubaja krov – mostoviki*. Moskva: Sfera.
- Garthoff, Raymond (2001), *Journey Through the Cold War: A Memoir of Containment & Coexistence*. Washington: Brookings Institution Press.
- Golden, Lily (2002), *My Long Journey Home*. Chicago: Third World Press.
- Golovanov, Jaroslav (1997), *Zametki vašego sovremennika*, 2001, 74–75.
- Hill, Denis (1989), *Seeing Red, Being Green. The Life and Times of a Southern Rebel*. Brighton: Iconoclast Press.
- Jupp, Alex G. (1958), *A Canadian Looks at the U.S.S.R. A Firsthand View of Russian Life during the World Youth Festival*. New York: Exposition Press.
- Kozlov, V. et al (toim.) (1991), *58–10 Nadzornye proizvodstva prokuratury SSSR po delam ob antisovetskoj agitatsii i propagande: annotirovannyi katalog mart 1953–1991*. Moskva: Meždunarodnyi Fond Demokratija.
- Le Vie Festival Mondial de la Jeunesse et des Etudiants (1957)*. Moscou.
- Plyushtch, Leonid (1979), *History's Carnival. A Dissident's autobiography*. London: Collins and Harvill Press.
- Popovskii, Mark (1985), *Tretii lišnii*. London: Overseas Publications.

Sixth World Youth and Students Festival (1958). Moscow: Committee of Youth Organizations of the USSR.

Lehdet

Guardian, 12.9.1981.

The Inquirer, Vol. 4, No. 9.11.1957.

Itogi 30.7.2007.

Izvestija, 10.7.2007.

Komsomolskaja Pravda, 1957.

Life, 12.8.1957.

Manchester Guardian, heinä-elokuu 1957.

Molodaja gvardija, heinä-elokuu 1957.

The New Republic, 15.7.1957.

The New York Times, heinä-elokuu 1957.

Ogonek, 31/1957.

Trud, 14.7.2007.

Vetšernaja Moskva, 6.7.1957.

Kirjallisuus

Autio-Sarasma, Sari ja Miklóssy, Katalin (2011), Introduction. – Sari Autio-Sarasma ja Katalin Miklóssy (toim.), *Reassessing Cold War Europe*. London: Routledge, 1–15.

Baldwin, John R. et al. (toim.) (2006), *Redefining Culture: Perspectives Across the Disciplines*. London: Routledge.

Barghoorn, Frederick (1964), *Soviet Foreign Propaganda*. Princeton: Princeton University Press.

Barghoorn, Frederick (1958), Soviet Cultural Diplomacy since Stalin. *Russian Review* 17:1, 41–55.

Caute, David (2003), *The Dancer Defects: the Struggle for Cultural Supremacy during the Cold War*. Oxford: Oxford University Press.

Caute, David (1988), *The Fellow-Travellers. Intellectual Friends of Communism*. New Haven: Yale University Press.

Chumachenko, Tatiana A. (2002), *Church and State in Soviet Russia. Russian Orthodoxy from World War II to the Khrushchev Years*. Kääntänyt Edward E. Roslof. New York: M. E. Sharpe.

Connell, Joanne ja Page, Stephen (2010), *Event Tourism: critical concepts of tourism*. Milton Park: Routledge.

Bonnel, Victoria E. (1999), *Iconography of Power. Soviet Political Posters under Lenin and Stalin*. Berkeley: University of California Press.

Brooks, Jeffrey (2000), *Thank you Comrade Stalin! Soviet Public Culture from Revolution to Cold War*. Princeton: Princeton University Press.

Clews, John (1964), *Communist Propaganda Techniques*. London: Methuen ja Co LTD.

Cornell, Richard (1965), *Youth and Communism. An Historical Analysis of International Communist Youth Movements*. New York: Walker and Company.

Dobson, Miriam (2009), *Khrushchev's Cold Summer. Gulag Returnees, Crime, and the Fate of Reform after Stalin*. Ithaca: Cornell University Press.

Gerasimova, Olga (2005), K voprosu ob utšastii Moskovskogo universiteta v podgotovke i provedenii Vsemirnogo festivalja molodeži i studentov 1957g. *Vestnik Moskovskogo universiteta*, 8:1, 35–64.

Getz, Donald (1991), *Festivals, special events and tourism*. New York: Van Nostrand Reinhold.

Gorliztki Yoram ja Khlevniuk, Oleg (2005), *Cold Peace: Stalin and the Soviet Ruling Circle, 1945–1953*. Oxford: Oxford University Press.

Gould-Davies, Nigel (2003), The Logic of Soviet Cultural Diplomacy. *Diplomatic History* 27:2, 193–214.

Herrala, Meri (2013), Fighting for the Fiddler: The Competition for Securing David Oistrakh's First American Concert Tour in 1955. *Valahian Journal of Historical Studies* 20, 35–60.

Hixson, Walter (1998), *Parting the Curtain: Propa-*

- ganda, Culture and the Cold War, 1945–1961*. New York: St. Martin’s Griffin.
- Hoffman, Betty N. (2001), *Jewish Hearts. A Study of Dynamic Ethnicity in the United States and the Soviet Union*. New York: State University of New York Press.
- Ilic, Melanie ja Smith, Jeremy (toim.) (2009), *Soviet State and Society Under Nikita Khrushchev*. London: Routledge.
- Jones, Polly (toim.) (2006), *Dilemmas of de-Stalinization*. London: Routledge.
- Koivunen, Pia (2014), Suojasään myyttinen festivaali venäläisten silmin. *Idäntutkimus* 14:1, 67–81.
- Koivunen, Pia (2013): Performing Peace and Friendship. The World Youth Festival as a Tool of Soviet Cultural Diplomacy, 1947–1957. Yleisen historian julkaisematon väitöskirja. Tampereen yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.
- Koivunen, Pia (2012), A Dream Come True. Finns Visiting the Lands of Socialism at the World Youth Festivals in the 1940s and 1950s. *Twentieth Century Communism* 4:1, 133–158.
- Koivunen, Pia (2011), Overcoming Cold War Boundaries at the World Youth Festivals. – Sari Autio-Sarasmo ja Katalin Miklóssy (toim.), *Re-assessing Cold War Europe*. London: Routledge.
- Koivunen, Pia (2009), The Moscow 1957 Youth Festival. Propagating a New, Peaceful Image of the Soviet Union. – Melanie Ilic ja Jeremy Smith (toim.), *Soviet State and Society under Nikita Khrushchev*. London: Routledge.
- Kon, Igor (1995), *The sexual revolution in Russia: from the age of the czars to today*. New York: Free Press.
- Kotek, Jöel (1996), *Students and the Cold War*. London: Macmillan.
- Kozlov, Aleksei (1998), *”Kozel na sakse” – i tak vsju žizn*. Moskva: Vagrius.
- Kramer, Mark (1998), The Soviet Union and the 1956 Crises in Hungary and Poland: Reassessments and New Findings. *Journal of Contemporary History* 33:2, 163–214.
- Krekola, Joni (2012), *Maailma kylässä 1962. Helsingin nuorisofestivaali*. Helsinki: Like.
- Krekola, Joni (2002), Kuumia tunteita ja kylmää sotaa nuorisofestivaaleilla. – Elina Katainen ja Pirkko Kotila (toim.), *Työväki ja tunteet*. Turku: Työväen ja perinteentutkimuksen seura, 251–276.
- Mikkonen, Simo (2012), Neuvostovalan päättyminen ja poikkikansallinen historian tutkimus. *Historiallinen Aikakauskirja* 110:2, 146–159.
- Mikkonen, Simo (2011), Neuvostoliiton kulttuurivaihto-ohjelmat – kulttuurista sotaa vai diplomatiaa? *Historiallinen Aikakauskirja* 109:4, 393–412.
- Mitter, Rana ja Major, Patrick (toim.) (2004), *Across the Blocs: Cold War Cultural and Social History*. London: Frank Cass.
- Papernyi, Vladimir (2002), *Architecture in the Age of Stalin. Culture Two*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pinkus, Benjamin (1984), *The Soviet Government and the Jews 1948–1967. A documented study*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Quist-Adale, Charles (2007), The African Russians: Children of the Cold War. – Maxim Matusevich (toim.), *Africa in Russia. Russia in Africa. Three Centuries of Encounters*. Trenton (N. J.): Africa World Press.
- Roche, Maurice (2000), *Mega-events and Modernity: Olympics, Expos and the Growth of Global Culture*. London: Routledge.
- Roth-Ey, Kristin (2011), *Moscow Prime Time. How the Soviet Union Built the Media Empire that Lost the Cultural Cold War*. Ithaca: Cornell University Press.
- Roth-Ey, Kristin (2004), ‘Loose Girls’ on the Loose? Sex, Propaganda and the 1957 Youth Festival. – Melanie Ilic, Susan E. Reid ja Lynn

- Attwood (toim.), *Women in the Khrushchev Era*. Basingstoke: Palgrave.
- Stern, Ludmila (2007), *Western intellectuals and the Soviet Union, 1920–40. From Red Square to the Left Bank*. London: Routledge.
- Stern, Sydney Ladensohn (1997), *Gloria Steinem. Her Passions, Politics, and Mystique*. Secaucus: Carol Publishing Group.
- Scott-Smith, Giles ja Krabbendam, Hans (toim.) (2003), *The Cultural Cold War in Western Europe, 1945–1960*. London: Frank Cass.
- Ulinich, Anya (2007), *Petropolis*. New York: Viking Books.
- Taylor, Karin (2003), Socialist Orchestration of Youth: the 1968 Sofia Youth Festival and Encounters on the Fringe. *Ethnologia Balkanica* 7, 43–61.
- Urponen, Maija (2010), *Yli kaikkien rajojen? Helsingin olympialaiset ja Armi Kuusela kansainvälisyyden kynnyksellä*. Helsinki: SKS.
- Vail, Petr ja Genis, Aleksandr (2001), *60-e: Mir sovetskogo tšeloveka*. Moskva: “Novoe literaturno obozrenie”.
- Viitanen, Reijo (1994), *SDNL 50 vuotta*. Tampere: SDNL.
- Wernicke, Günter (1998), The Communist-Led World Peace Council and the Western Peace Movements: The Fetters of Bipolarity and Some Attempts to Break Them in the Fifties and Early Sixties. *Peace and Change* 23:3, 265–311.
- Wilford, Hugh (2008), *The Mighty Wurlitzer. How the CIA Played America*. Cambridge: Harvard University Press.
- Zubkova, Elena (1998), *Russia after the War: Hopes, Illusions, and Disappointments, 1945–1957*. Armonk: M.E. Sharpe.
- Zubok, Vladislav (2009), *Zhivago’s Children. The Last Russian Intelligentsia*. Cambridge: The Belknap Press.

Berliini tieteen ja kulttuurin kohtaupaikkana

Taiteilijat ja tutkijat tietoa ja inspiraatiota etsimässä

Syyskuun 9. päivänä 1889 Jean Sibelius nousi Helsingissä höyrylaiva Storfursteniin ja lähti ensimmäiselle ulkomaanmatkalleen kohti Berliiniä. Siellä hänen tarkoituksenaan oli opiskella Albert Beckerin johdolla. Saman laivan matkustajien joukossa olivat myös Eero Järnefelt ja Juhani Aho matkalla kohti Pariisia. Suomalaiset taiteilijat ja tiedemiehet hakeutuivat eurooppalaisiin suurkaupunkeihin inspiraation ja uusimman tiedon toivossa. Berliiniin saavuttuaan Jean Sibelius totesi:

Minun on toistaiseksi mahdollon säveltää, sillä Berliinin katupojat tuntuvat olevan virtuooseja viheltämään ja heidän tylsät melodianpätkänsä tunkeutuvat korviin kaikkialla; vaikka olen minä jo aika lailla siihen tottunut. Työhön en ole oikein vielä päässyt käsiksi. Täällä on niin paljon uutta. Minä vain tuijotan suu auki. Joku aika menee ennen kun pääsen asettumaan.¹

Soitinmuusikoille Berliini oli innoittava kaupunki, sillä se kuhisi vierasmaalaisia musiikin opiskelijoita: skandinaaveja, venäläisiä, unkarilaisia, romanialaisia ja anglosakseja. Sibelius kotiutui nopeasti pohjoismaisten musiikinopiskelijoiden piiriin, joka vietti

korutonta mutta myös railakasta elämää.² Berliinissä vietetyn vuoden jälkeen Sibelius lähti Wieniin, Pariisiin ja myöhemmin Rapalloon ja Roomaan. Hän palasi Saksaan ja Berliiniin konserttimatkoillaan, jotka suuntautuivat myös Englantiin, Yhdysvaltoihin, Ruotsiin ja Tanskaan.

Artikkelissani tarkastelen Berliiniä ja sen vetovoimaa sadan vuoden perspektiivillä ja kolmena eri ajanjaksona: ensinnä keisarikunnan pääkaupunkina, teknopoliksena ja kansainvälisenä kaupunkina 1870-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan; toiseksi 1920-luvun avantgarden kaupunkina ja kirjailijoiden kohtaamispaikkana; sekä kolmanneksi kansallissosialismin aikana. Artikkelin lopuksi luon lyhyen katsauksen jaettuun kaupunkiin ja kehitykseen, joka seurasi muurin murtumista ja Saksojen yhdistymistä. Saksan yhdistymisen jälkeen suuria kysymyksiä monien joukossa ovat olleet: minkä menneisyyden merkeissä kaupunkia rakennetaan, minkälaisia kulttuuriinstituutioita perustetaan ja mitä taiteen lajeja suositaan. Samat kysymykset olivat tärkeitä myös varhaisempina vuosikymmeninä. Suomalaiset ovat olleet ahkeria Berliinin-

kävijöitä, joten havainnollistan eri aikakausien Berliiniä kaupungissa vierailleiden suomalaisten kokemusten ja tunnelmien kautta.

Luovuutta ja innovatiivisuutta – keisarikunnan pääkaupunki

Aikalaiset kutsuivat Berliiniä nimellä ”Chicago Spreen rannalla”. Berliini oli kasvanut jo 1700-luvulla Saksan suurimmaksi kaupungiksi, ja sen kasvu kiihtyi 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Wienin se oli ohittanut jo 1800-luvun puolivälissä. Preussin hallitsijoiden residenssikaupungista tuli vuonna 1871 yhdistyneen Saksan keisarikunnan pääkaupunki, sen hallinnollinen ja taloudellinen keskus, jossa oli 800 000 asukasta. 1920-luvun lopulla kaupungin asukasluku ylitti jo neljän miljoonan rajan. Kehitystä selittää muuttoliikkeen ohella 1920-luvulla toteutettu laaja kuntaliitos, jonka seurauksena Suur-Berliinistä tuli Euroopan kolmanneksi suurin kaupunki. Saksojen yhdistymisen jälkeen 1989 Berliinissä asui jälleen 3,4 miljoonaa asukasta.

1800-luvun lopulla Berliinin infrastruktuuri oli kehittyneempi kuin muiden suurkaupunkien. Kaupunki teki laajoja investointeja vesijohtoihin, viemäröintiin sekä terveydenhuoltoon. Lukuisat ulkomaiset vierailijat suomalaiset mukaan lukien kävivät tutustumassa Berliinin infrastruktuuriin.³ Berliiniläiset onnistuivat uraauurtavalla tavalla hyödyntämään sähköenergiaa. Vuonna 1847 perustivat nuori upseeri Werner Siemens ja mekaanikko Johann Georg Halske yrityksen Telegraphen-Bauanstalt von Siemens & Halske, joka aloitti

lennätinliikenteen ensin Berliinistä Frankfurt am Mainiin ja sitten laajemmalle. Tehdas valmisti aluksi kaapeleita, mutta Werner Siemensin kehittämä sähkömoottori laajensi yrityksen toimintaa entisestään. AEG:n (Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft) perustaja, berliiniläinen insinööri Emil Rathenau matkusti Yhdysvaltoihin, solmi kontaktin Thomas Alva Edisonin ja palattuaan halusi perustaa puhelinyhtiön, mutta päätyi perustamaan German Edison Companyn tavoitteenaan koko Saksan teollisuuden sähköistäminen. Siemensin ja AEG:n ohella Berliiniin syntyi myös pienempiä sähköyhtiöitä.⁴ Sähköllä pyöritettiin teatterien näyttämöitä, ja sähköjunien rakentaminen avasi uuden aikakauden. Kaupunkitutkija Peter Hallin mukaan Berliinistä tuli teknologinen metropoli, ja se kilpaili Pariisin kanssa siitä, kumpi tunnettaisiin valon kaupunkina. Sähkövalot syttyivät kaduille kaasulyhtyjen rinnalle.⁵

Kirjailija K. A. Tawaststjerna lähti vuonna 1892 nuoren vaimonsa kanssa Eurooppaan ja kirjoitti matkakirjeitä kotimaahansa: ”Pidän Berlinistä. Se on kaupunki, jolla on voimaa ja ydintä, ei erityisen hienostunut vaan avoimesti brutaali kuin kerskailematon nousukas. Ja hauska kerskaileva se on, ei hienosti kerskaileva jotta suuttuisi.”⁶ Tawaststjerna kiinnitti huomion Berliinin valoihin ja katuhiin. Hän odotti Euroopasta valoa ja lämpöä, mutta kohtasikin kylmän talvimaiseman: ”Keskelle tätä kalpeaa loistoa ilmestyi Berliini horisonttiin vielä kalpeimpine sähkövaloineen, pitkine kimmeltävine lyhtyriveineen, lepoasuovine katuineen, kalliine hotelleineen...”⁷

Berliiniin oli helppo saapua ja siellä oli helppo liikkua. Höyryjunaliikenne aloitettiin jo 1870-luvulla, ja vuonna 1881 avattiin maailman ensimmäinen sähköinen raitiotielinja Berliinistä Licherfeldeen. Berliini ei kuitenkaan ollut samanlainen sulatusuuni kuin New York 1900-luvun alussa. Berliini houkutteli ennen muuta Euroopan itäosien asukkaita, ja sinne muutti saksalaisia työn perässä. Työläisten määrä kaupungissa kasvoi nopeasti. Kun vuonna 1895 berliiniläisissä tehtaissa työskenteli noin 20 000 työläistä, vuonna 1907 heidän lukumääränsä oli noussut jo 70 000:een.⁸ Myös väestötiheys Berliinissä oli suurin verrattuna muihin eurooppalaisiin kaupunkeihin. Työläisten asunnoissa oli ahdasta.⁹

Wilhelm II:n aikaista Berliiniä kutsuttiin ”Euroopan nuorimmaksi suureksi kaupungiksi”, maailmankaupungiksi, ja Berliinin modernisuutta ihailtiin laajalti, vaikka siltä puuttui maailmanlaajuinen poliittinen ja taloudellinen valta verrattuna esimerkiksi Lontooseen. Kirjailija Aino Kallas vieraili Berliinissä vuonna 1909 ja kuvasi kaupungin kiihkeää äänimaisemaa:

Kuvailla Berliiniä – miksi? Toiset ovat sen tehneet ennen minua. Kuvailla itseäni Berliinissä – melkein mahdotonta. Mitään varmaa ja määrättyä ei ole vielä ehtinyt muodostua minussa, en ole myöskään oikeastaan nähnyt mitään, mutta korvissani soi epäsointuinen sinfonia, autontörähdyksiä, kavioiden kopsetta asfaltilla, raitiovaunujen kellonkilytyksiä. Ja tunnen, että tämä melu tekee hyvää korvilleni.¹⁰

Vuonna 1900 Berliinin asukasluku oli kaksi miljoonaa, ja tuolloin se oli Euroopan neljän-

Picture removed from the open access version of this book.

AEG:n mainosjuliste vuodelta 1888 kuvastaa teknologialle annettua arvostusta.

neksi suurin kaupunki. Sinne keskittyi Saksan keskushallinto parlamentteineen. Kaupungin asema vahvistui entisestään, kun 1920-luvulle tultaessa lähes kolmannes saksalaisten osakeyhtiöiden pääkonttoreista sijaitsi Berliinissä. Osa aikalaisista oli huolissaan kulttuurin kriisistä, aidon saksalaisen kulttuurin häviämistä, kun kaupunkia hallitsi ”materiaalinen, tekninen sivistys”. Berliinin kasvaessa ja modernisoituessa lisääntyä agraariromanttinen suuntaus ja vihamielisyys suurkaupunkeja vastaan. Monet ei-berliiniläiset olivat jo 1910-luvulla Berliinin kasvua vastaan.

Populaari lehdistö täyttyi Berliinin yöelämää kuvailevista kauhukertomuksista. Kulttuuri-pessimistit, kuten Julius Langbehn, kutsuivat Berliiniä moderniksi paholaiseksi, jossa valitsi henkinen tyhjiys. Teollistumisen ja yöelämän katsottiin tuhoavan ihmisen parhaat puolet.¹¹

Keisari Wilhelm II:n tavoitteena oli luoda Berliinistä maailman kaunein kaupunki. Hänen hallituskautellaan eri puolelle kaupunkia kohosi pronssisia ja marmorisia monumentteja. Keisari Wilhelm rakennutti isoisänsä muistolle pyhitetyn muistokirkon (Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche), jonka lasimaalaukset kaupungin varakkaimmat porvarit kustansivat. Toisen maailmansodan pommituksissa vaurioituneesta kirkosta tuli myöhemmin sodan kauhujen symboli. Lähelle kirkkoa nousi vuonna 1910 läntisen Berliinin komein uutuus, Kaufhaus des Westens (KaDeWe). Merkittävin Wilhelm I:n aikaisista rakennushankkeista puolestaan oli vuonna 1884 valmistunut Valtiopäivätalo. Wilhelm II:n suosimat kuvataiteilijat Adolf Menzel ja Anton von Werner ylistivät vielä tuotannossaan Preussin kuningashuonetta. Taide oli kuitenkin muuttumassa, ja berliiniläiset saivat hämmästeltykseen Edvard Munchin ja Max Liebermannin töitä. Wilhelm II:n hovi yritti pitää Liebermannin työläisiä kuvaavat maalaukset poissa virallisista gallerioista, mutta 1890-luvulla Liebermann kuitenkin kutsuttiin Preussin Taideakatemiaan jäseneksi ja Kuninkaallisen akatemian professoriksi. Keisarin harjoittamasta sensuurista huolimatta ekspresionistiset ja impressionistiset maalaukset saavuttivat Berliinin. Kansallisgalleriassa nähtiin

Delacroixin, Courbetin ja Daumierin teoksia. Keisari käytti asiantuntijoina Taideakatemia ja Musiikkiakatemia jäseniä sekä Berliinin yliopiston professoreita.¹²

Ensimmäisen maailmansodan kynnyksellä Berliinin teatteri- ja musiikkitarjonta oli runsasta. Berliinissä toimi kolme oopperataloa sekä yhteensä viisikymmentä teatteria ja musiikkitaloa. Berliinin filharmonikkojen orkesteri perustettiin 1880-luvulla. Sen ensimmäinen orkesterinjohtaja oli Hans von Bülow, myöhemmin hänen seuraajansa Arthur Nikisch vaikutti Berliinin kaupungin maineeseen musiikkikaupunkina. Hans Richter, Felix von Weingartner, Richard Strauss, Gustav Mahler, Johannes Brahms ja Edvard Grieg johtivat Berliinin filharmonikoita seuraavat vuodet. Freie Bühne -teatterin synty sijoittuu vuoteen 1889. Koska se ei ollut valtion teatteri, sensuuri ei ulottunut sen näytelmiin. Teatterin ensimmäinen näytelmä olikin Ibsenin *Kummittelijat*, jossa kosketettiin arkaa aihetta, syfilistä. Vielä suurempi sensaatio oli Gerhardt Hauptmannin *Ennen aamunkoittoa* (*Sonnenaufgang*) vuonna 1889, jossa esitettiin alempien yhteiskuntaluokkien jokapäiväistä elämää. Esitys nosti Hauptmannin sellaiseen maineeseen, että hänen näytelmiään tilattiin myös muille näyttämöille, kuten Deutsches Theateriin.¹³

Hauptmannin naturalistiset näytelmät yhteiskunnan alimmista luokista herättivät närkästystä hovissa ja berliiniläisessä eliitissä. Tällainen oli näytelmä *Hannele* (*Hanneles Himmelfahrt*, 1893), joka kertoo köyhän tytön taistelusta tuberkuloosia vastaan 1840-luvulla ja *Kankurit* (*Die Weber*, 1892), jonka aiheena

olivat sleesialaiset tekstiilityöläiset. Poliisi kielsi jälkimmäisen esittämisen, mutta sitä esitettiin kiellosta huolimatta vuonna 1894. Hauptmann näki teatterin tehtäväksi taistelun materialismia vastaan. Tämä ei miellyttänyt keisaria, ja Hauptmann joutui vaikeuksiin viranomaisten kanssa. Kuitenkin vuonna 1912 hänelle myönnettiin kirjallisuuden Nobel-palkinto.¹⁴

Yliopisto- ja tiedekaupunki

Keisarikunnan pääkaupunki Berliini oli paitsi hallintokeskus ja koti useille kulttuuri-instituutioille myös kansainvälinen yliopistokaupunki. Berliinin yliopisto perustettiin vuonna 1810 Fredrik II:n palatsiin. Yliopiston perustajiin kuuluivat veljekset Aleksander ja Wilhelm Humboldt. Heidän kantavana ajatuksenaan oli opettaa yhdessä sekä humanistisia tieteitä että luonnontieteitä. Tieteestä piti tulla kansakunnan voima.¹⁵ Johan Vilhelm Snellman kirjoitti teoksessaan *Saksan matka 1840–1841*, että on itsestään selvää, että johtoasemaa tavoittelevan Saksan on oltava myös tieteen kärjessä. Hän jatkaa:

Samoin kuin vielä nuorempi Bonnin yliopisto kohosi Berliinin yliopisto nopeasti korkealle tasolle sen ansiosta, että hallitus suhtautui tieteeseen vaapaamielisesti. Pelkästään Berliinin yliopiston professorien asemaan liittyvä kunnia, sekä suuren kaupungin ja runsaasti käyttövaroja saavan yliopiston kirjallisen tuotannon harjoittamiselle tarjonneet apukeinot merkitsivät pian enemmän kuin monet enemmän henkilökohtaiset edut.¹⁶

Friedrich-Wilhelm-yliopistolla (Humboldt-yliopisto) oli tärkeä rooli siinä, että Saksasta kehittyi maailman johtava tiedemahti teknologian, luonnontieteiden ja lääketieteen alueella. 1800-luvun lopulla yliopiston ja Teknillisen korkeakoulun (Technische Hochschule) luentosalit täyttyivät ulkomaisista opiskelijoista, ja berliiniläisillä klinikoilla saivat jatkokoulutuksensa kymmenet tuhannet amerikkalaiset ja eurooppalaiset lääkärit.¹⁷

Wilhelm II oli erittäin ylpeä tiedemiehistä, insinööreistä ja innovaattoreista, jotka omalta osaltaan edistivät Berliinin kehitystä. Hän solmi henkilökohtaisen kontaktin Wilhelm Röntgeniin ja Ferdinand von Zeppelinin ja ennusti, että 1900-lukua tulee hallitsemaan teknologia, ei enää filosofia, joka oli hallinnut 1800-lukua.¹⁸ Rudolf Virchowista tuli berliiniläisten kunnioittama patologian isä. Virchowin trikiinit, jotka olivat vaarallisia ihmiselle, mutta hänen analyysinsä tuberkuloosin, koleran ja lavantaudin yhteyksistä köyhyyteen ja asumisahtauteen vanhenivat nopeasti. Uusi sairaala nimettiin hänen mukaansa. Vierailijat ylistivät Virchowin sairaalan siisteyttä, potilaitten asuja ja yleistä hygieniaa. Virchowin työ vaikutti koko Berliinin kaupungin yleisen hygienian parantumiseen.¹⁹ Berliinin Charité-sairaalassa tehtiin 1882 mullistavia bakteriologisia kokeita. Robert Kochin onnistui eristää tuberkuloosibakteeri sekä koleraa aiheuttava bakteeri. Kochin ansiosta Berliinistä tuli epidemiologian tutkimuksen keskus. Paitsi bakteriologiassa, saksalaiset lääketieteelliset korkeakoulut olivat muita edellä myös patologiassa, anatomiaassa, silmätautiopissa ja

Berliinin Kaiser Wilhelm Brücke. Kuva: Wikimedia Commons. Globus Verlag, Berlin 1904.

seerumitutkimuksessa.²⁰ Berliinissä on laskettu vuonna 1910 olleen 55 tieteellistä laitosta.²¹

Nämä erikoisalat sekä Berliinin klinikat ja laboratoriot vetivät puoleensa kansainvälisiä tutkijoita, myös suomalaisia lääkäreitä. Vuosina 1891–1900 tekivät Helsingin yliopiston lääketieteen professorit ja nuoret tutkijanuraa tavoittelevat lääkärit kymmeniä opintomatkoja Berliiniin.²² Esimerkiksi nuori Arvo Ylppö lähti vuonna 1912 jatkamaan opintojaan

Berliiniin, Kaiserin Auguste Victoria Haus-sairaalan lastentautien tutkimuskeskukseen, jonka professori Leo Langstein tarjosi nuorelle lääkärielle paikkaa ja tutkimusaiheen. Ylppö työskenteli ahkerasti ja väitteli vuonna 1913 Helsingissä. Saksassa tarjoutui mahdollisuus jatkaa tutkimustyötä. Arvo Ylppö työskenteli Berliinissä yhteensä lähes kahdeksan vuoden ajan: Kaiserin Auguste Victoria Hausin assistenttina 1912–1918 ja ylilääkärinä 1918–1920.²³

Ylppö muisteli uransa alkua yli 40 vuotta myöhemmin:

Sanotaan että rohkea rokan syö. Kirjoitinkin omin päin Kaiserin Auguste Victoria Hausin esimiehelle, professori Langsteinille kysyen, voisinko tulla jatkamaan opintojani hänen kuuluisaan tieteelliseen lastentautien tutkimuslaitokseensa. Olin tutustunut tähän laitokseen, joka toimi Saksan keisarinnaa suojelemissa, lastentauteja koskevan kirjallisuuden välityksellä luettuani useita laitoksen piirissä julkaistuja tieteellisiä tutkimuksia... Kaiserin Auguste Victoria Hausissa professori Langstein otti minut ystävällisesti vastaan. Kun olin esittänyt toivomuksiani, hän tiedusteli mitä kysymyksiä haluaisin tutkia väitöskirja-aiheeni. Vastasin: jota-kin äskensyntyneiden tauteihin liittyvää.²⁴

Tieteen korkeasta tasosta kertoo saksalaisten nobelistien määrä. Koch sai Nobelin palkinnon vuonna 1905, kuten myöhemmin hänen oppilaansa Paul Ehrlich, joka keksi 1909 salvarsanin, lääkkeen syfilistä vastaan. 1900-luvun alkua voidaan luonnehtia Saksan fyysiikan kultakaudeksi. Berliinin maineikkaista fyysikoista Albert Einstein, Max Planck, Max von Laue ja Walther Nernst saivat Nobelin palkinnon, samoin kemistit Fritz Haber ja Emil Fischer. Humanistit eivät jääneet fyysikoista jälkeen. Esimerkiksi historioitsija Theodor Mommsenista tuli antiikin Rooman historian merkittävä tulkitsija ja vuonna 1902 myös Nobelin toisen kirjallisuuspalkinnon saaja. Kaiser Wilhelm -seura (*Kaiser Wilhelm Gesellschaft*) perusti vuonna 1910 Dahlemin Kaiser Wilhelm -instituutin yliopiston 100-vuotisen historian kunniaksi. Se oli Berliinin vastine Ranskan Pasteur-instituutille

ja Amerikan Rockefeller-instituutille, paikka, jossa maan huipputiedemiehet saattoivat tehdä tutkimusta ”pitääkseen Saksan tieteen ja teknologian kärjessä”. Dahlemissa Otto Hahn ja hänen assistenttinsa Fritz Strassmann halkaisivat vuonna 1938 uraaniatomien. Lise Meitnerin osuutta teorian syntyyn haluttiin korostaa, kun toisen maailmansodan jälkeen Länsi-Berliiniin perustettiin Hahn-Meitner-instituutti.²⁵

Uusien erikoisalojen synty ja koulutusmahdollisuuksien puuttuminen Suomesta lisäsivät halukkuutta hakeutua yhteyksiin ulkomaisen tutkijoiden kanssa 1800-luvulta alkaen. Kun kotimaiset tutkijayhteisöt olivat varsin pieniä, kuten kaikissa Pohjoismaissa, tunnettiin painetta pysyä mukana uusimmassa tieteellisessä keskustelussa. Suomalaiset insinöörit harjoittivat jatko-opintoja Saksan ja Sveitsin teknillisissä korkeakouluissa. Yliopistoista suomalaisten suosiossa vuosina 1900–1914 olivat Berliinin, Münchenin, Göttingenin, Leipzigin, Jenan ja Marburgin yliopistot. Niissä opiskeltiin yhdestä kahteen lukukautta ja teknillisissä korkeakouluissa opiskeltiin useampi lukukausi.²⁶ Teologit opiskelivat Göttingenissä ja Tübingenissä, juridiikan opiskelijat Berliinin lisäksi Leipzigin, filosofit Berliinin ohella Heidelbergissa. Berliinin suomalaisista naisopiskelijoista mainittakoon Maikki Friberg, joka pääsi rehtorin erityisluvalla opiskelemaan Berliiniin yliopistoon ja joka myöhemmin väitteli Bernissä, sekä Agnes Sjöberg, Euroopan ensimmäinen naiseläinlääkäri, joka suorittettuaan eläinlääketieteen kandidaatin tutkinnon Berliinissä väitteli Leipzigissa vuonna 1918.²⁷

Tiedonkulku ennen ensimmäistä maailmansotaa oli avointa. Berliini tarjosi tästäkin innovatiivisuutta edistävästä tekijästä hyvän esimerkin. Tietoa muista maista ja mahdollisuuksista sai varsin yksityiskohtaisista matkoppaista ja aikakauslehdistä sekä yliopiston omasta informaatiopalvelusta.²⁸ Tiedetään, että vuonna 1906 Berliinin yliopistoon tutustui 4 669 henkilöä ja toimisto sai 10 000 tiedustelua. Yliopistoon saapuva opiskelija saattoi tutustua ylioppilaille suunnattuihin lehtiin kuten *Akademische Rundschau* ja *Berliner Akademische Wochenschrift* ja *Berliner Akademische Nachrichten*. Näiden välityksellä ulkomaalainen opiskelija sai monipuolista tietoa tärkeistä osoitteista, kunkin maan lähetystöistä, konsulaateista, järjestöistä, yhdistyksistä ja klubeista. Lehtien palstoilla käytiin myös keskustelua tieteen ja luentojen vapaasta valinnasta. Asuntojen vuokraamiseen erikoistuneet yritykset markkinoivat lehdessä edullisia asuntoja erityisesti ulkomaisille opiskelijoille. Nykyisiä ylioppilas- ja yliopistolehtiä vastaavissa lehdissä mainostettiin halpoja hostelleita, ruokailupaikkoja ja teatteriesityksiä. Lehtien sivuilta löytyi mainoksia kasvisruokaravintoloista ja konekirjoitusavusta opinnäytetöihin.²⁹

Berliner Akademische Nachrichten -lehden viralliseen tiedotuspuoleen kuuluivat rehtorin tervehdykset ja eri tiedekuntien opetusohjelmat, tiedot uusista väitöskirjoista sekä tilastot valmistuneista ja sisään kirjoittavista. Lehden sivuilta löytyivät parhaat teatteriesitykset, uusimmat kirja-arvostelut sekä ajankohtaista-palstalta retki-ilmoitukset ja kävelykierrokset. Opiskelija saattoi lehden perusteella suunnitella jatko-opintoja koti- tai

ulkomaisten yliopistojen kesäkurseilla, oli hän sitten kiinnostunut sveitsiläisistä kauppa- korkeakouluista tai jatko-opinnoista Ranskassa, Oxfordissa, Edinburghissa, Leidenissä tai Firenzessä.³⁰

Berliini sai mainetta järjestäessään näyttelyitä, joissa esiteltiin suuria suunnitelmia ja uusinta teknologiaa, mutta se ei kuitenkaan pystynyt ohittamaan Lontoota ja Pariisia kongressi- ja näyttelykaupunkina. Vuosina 1900–1913 Berliinissä järjestettiin vain 181 kansainvälistä konferenssia, kun Lontoossa samalla aikavälillä järjestettiin 536 konferenssia ja Pariisissakin 371.³¹ Vuonna 1896 Berliinissä järjestettiin kuitenkin mittava teollisuusnäyttely, jonka avulla berliiniläiset todistivat päässeensä mukaan maailman kansainvälisten metropolien kunniaakkaaseen joukkoon. Treptowin puistoon pystytetyssä näyttelyssä, johon useimmat viidestä miljoonasta vierailijasta matkasivat sähköjunalla, esiteltiin Saksan ja Berliinin huikaa teknologista kehitystä. Näyttelyssä oli esillä erilaisia sähköllä toimivia laitteita, joista moni ei ollut osannut uneksiakaan, mutta myös paljon luksustavaraa: Bechsteinin pianoja, sähköuuneja, pronssisia pöytälamppuja ja kaulakoruja. Suomalaiset arkkitehdit Eliel Saarinen ja Bertel Jung lienevät saaneet vaikutteita vuonna 1910 Berliinissä pidetystä kaupunkirakentamista käsittelevästä näyttelystä Suur-Helsinki-suunnitelmaansa.³²

Vaikka keisarikauden Berliini oli tieteenharjoittajien ykköskaupunki, sen rationaalisuus ei välttämättä miellyttänyt taiteilijoita ja kirjailijoita, joita veti puoleensa Pariisin mystisyys tai uudistushenki. Suomalaiset intellektuellit matkustivat Berliinin ohella Pariisiin, sillä

Picture removed from the open access version of this book.

Vieno ja V. A. Koskenniemi Saksassa vuonna 1938.

jotkut pitivät saksalaisuutta hyvin samankaltaisena kuin suomalaisuutta, olihan Suomen kansa ollut saksalaisen kulttuurin ja sivistyksen vaikutuspiirissä vuosisatoja. Jopa Jean Sibeliuksen väitetään pitäneen ranskalaisuutta saksalaisuutta sympaattisempana. Nuorsuomalaiset piirit, esimerkkeinä Eino Leino ja L. Onerva ihastuivat ranskalaisuuteen, kun taas vanhasuomalaiset, kuten V. A. Koskenniemi ja Maila Talvio, suuntautuivat enemmän saksalaiseen kulttuurimiljööseen.³³ Nuorelle V. A. Koskenniemelle Berliini oli voimakas kokemus:

Oli kuin olisin joutunut keskelle, valtavaa jyskyttävää ja pauhaavaa koneistoa ja kuin korkeiden kivimuurien väliin puristuneet ihmisjonot olisivat liukuneet salaperäisen juoksuhihnan kuljettamina, täysin passiivisina, ilman omaa tahtoa...Tämä painostava ensivaikutelma tietenkin lieveni tutustuttuani niihin todella mielenkiintoisiin nähtävyyksiin, joita Saksan pääkaupungilla oli tarjolla ja joista valtavat taidekokoelmat, varsinkin Kaiser Friedrich -Museumin taidearteet, ylittivät kaikki odotukseni.³⁴

Arvo Ylppö näki ensimmäistä maailmansotaa edeltävän Berliinin, sodanaikaisen kaupungin

ja sen paluun rauhaan. Näitäkin muistikuvia Ylppö kirjasi 1960-luvulla:

Sitten alkoi ensimmäinen maailmansota elokuun 1. Päivänä 1914. Saksa oli silloin mahtinsa huipulla. Minulla oli tilaisuus seurata sotajoukkojen lähtöä ja juniin lastaamista aivan läheltä, koska Kaiserin Auguste Victoria Haus sijaitsi Westendin aseman läheisyydessä. Tämä taas oli Berliinin varuskunnan huomattavimpia lähtöasemia. Päivä- ja yökaudet marssi sotilaita kadun täydeltä. Muutamassa minuutissa juna oli lastattu ja valmis lähtemään, ja uusi juna ajettiin tilalle. Toinen oli näky rykmenttien palatessa neljä vuotta myöhemmin. Järjestys oli yhtä sotilaallinen, mutta sotilaitten ulkoasu nuhruinen.³⁵

Berliini 1920-luvulla avantgarden ja kirjailijoiden keskuksena

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen rintamalta palaavat sotilaat, pakolaiset ja työväki täyttivät Berliinin kadut. Poliittisesti ja taloudellisesti 1920-luvun alku oli vaikeaa aikaa. Vallankumousta odottaneet pettyivät, mutta monet vasemmistoon lukeutuvat taiteilijat jatkoivat työtään satiirin keinoin. Karl Arnold kuvitti lehtiä, kuten *Simplicissimus*. Maalauksessaan ”Talviurheilua Berliinissä” hän kuvasi tyyppillisenä urheiluna pitämäänsä tanssiklubeja, joiden määrä lisääntyi hänen mukaansa päivittäin. Expressionistiset maalarit, kuten Otto Möller, lehtimiehet, kuten Siegfried Kracauer, tai piirtäjät, kuten Karl Holtz, löysivät sekä aiheensa että yleisönsä Berliinin kaatuelämästä ja sen asukkaista. Syntisenä pidetty Berliini tallentui Käthe Kollwitzin oppilaan

Gertrude Sandmannin ja Jeanne Mammen töissä. Molemmat omistautuivat 1920-luvun lopulla naisten kuvaamiseen kujilla ja kapaakoissa.³⁶

Moni eurooppalainen ei olisi uskonut, että Berliinistä tulisi ensimmäisen maailmansodan jälkeen, Versaillesin rauhan ”eristämänä”, modernismin ja kultaisen kaksikymmenluvun kiistämätön keskus. Esimerkiksi sosiologi Max Weber vertasi Berliinin pirstaleista tilannetta kolmikymmenvuotisen sodan jälkeensä jättämään kaaokseen. Sota oli tuhonnut vanhan järjestelmän ja sen arvot. Elämä Berliinissä alkoi elpyä, ja ensimmäisen maailmansodan sotakorvausten taakkaa lieventäneen Dawesin suunnitelman ansiosta Berliinin teollisuustuotanto kasvoi vauhdilla. 1920-luvun lopulla se saavutti jälleen vuoden 1914 tason. Vuonna 1926 Saksa hyväksyttiin Kansainliiton jäseneksi ja vuotta myöhemmin Saksan aseistariisunta saatiin suoritettua loppuun. Saksaa hallittiin Berliinin Wilhelmstrasselta käsin, ja kyseisestä kadusta tuli koko Saksan kiistaton keskus. Berliini oli kuntaliitosten ansiosta kasvanut pinta-alaltaan 6 500 hehtaarista 87 000 hehtaariin. Kaupunkiin rakennettiin uusia teitä, kanaaleja ja sairaaloita, ja siellä aloitettiin myös suuria asuntoprojekteja. Paikallisjunat sähköistettiin vuonna 1924 ja Tempelhofin lentokentän rakennustyöt aloitettiin. Oopperaa kunnostettiin suurilla rahasummilla. Filmistudioissa ja taidemuseoissa saattoi havaita uuden, vapaamman tunnelman. Lamavuodet oli voitettu ja Berliiniä saattoi luonnehtia modernismin ja dynaamisuuden kaupungiksi.³⁷

Berliinistä kehittyi 1920-luvulla kaupunki, jonka modernisuutta, amerikkalaisuutta ja

moraalista vapautta ylistettiin ja johon oman sävynsä antoivat savuiset jazzklubit ja vähäpukeiset tanssijat. Pariisissa elokuva *Sininen enkeli* (*Der Blaue Engel*, 1930) oli kielletty, mutta Berliinissä sitä pidettiin kesynä. Berliini oli kuuluisa Freie Bühne -teatterikokeiluistaan. Bertolt Brecht yhdessä Kurt Weillin kanssa toi näyttämölle *Kolmen pennin oopperan* (*Die Dreigroschenoper*). Kaikkia ei Berliinin modernius ja kaupallinen kulttuuri kuitenkaan miellyttänyt. Esimerkiksi Mika Waltari kuvaa Berliinin-tunnelmiaan teoksessaan *Yhden miehen juna* seuraavasti: ”Tunsin Berliinin entisestäään: vihaan sitä ennestään. Kävelen Friedrichstrassea: täytekyniä, valmiina ostettavia pukuja, rumia kravatteja, mauttomia naisten pukuja, systemaattista pornografiaa.” Berliinin nuorekkaasta tunnelmasta hän toteaa: ”Nuoriso, jota seikkailuromaanit ja elokuvat ovat kiihottaneet, joka haluaisi myös nauttia elämästä, jossa on hillitön loisto ja kokemuksen jano. He ostavat edestakaisen piletin Berliiniin, tulevat tänne muutamiksi päiviksi, löytävät seikkailunsa, montakin ja palaavat tyytyväisinä omiin, ahtaisiin pikkukaupunkilaisoloihinsa mukanaan uusi hattu, uusi puku tai halpa koriste.”³⁸

Elokuvan alalla mullistavaa oli *Berlin Alexanderplatz*, joka perustui vuonna 1929 ilmestyneeseen Alfred Döblinin teokseen. Kirja ja elokuva ravistelivat porvarillisia arvoja kertoessaan Franz Biberkopfn ja alamaailman elämästä.³⁹ Myös Fritz Langin, Josef von Stenbergin ja Billy Wilderin filmit sävyyttivät. Berliiniläiset pitivät elokuvaa omana keksintönään, olihan ensimmäinen yleisönäytös tapahtunut Berliinin Wintergardenissa 1895.

Vuonna 1918 Berliinissä laskettiin olevan 250 elokuvateatteria.

Arkkitehtuurin, designin ja taiteen suuria nimiä olivat Bauhaus-ryhmään kuuluneet Walter Gropius ja Mies van der Rohe, kuvataiteilijoista Wassily Kandinsky sekä näyttelijöistä Josephine Baker, Greta Garbo ja Marlene Dietrich. Berliiniläiset kuuntelivat Wilhelm Furtwänglerin, Otto Klempererin ja Arnold Schönbergin musiikkia sekä lukivat Thomas Mannin *Buddenbrookeja* tai Herman Hessen ja Gerhardt Hauptmannin teoksia. Berliinin gallerioissa voitiin ihailla Chagallin, Légerin, Kleen ja Mondrianin sekä unkarilais-venäläisen Lászlo Moholy-Nagyn taidetta. Taiteilijat halusivat rikkoa rajat taiteen ja arjen välillä, saman, minkä Bauhaus-koulukunta oli tehnyt käsityön ja arkkitehtuurin kohdalla. Moni oli onnellinen voidessaan asua viimeistellyssä Walter Gropiuksen tai Bruno Tautin suunnittelemissa taloissa. Huomattavimpia Weimarin tasavallan aikaisia rakennuskomplekseja Berliinissä on Bruno Tautin ja Martin Wagnerin vuosina 1925–1927 suunnittelema Hufeisensiedlungin hevosenkengän muotoinen asuinalue. Arkkitehti Erich Mendelsohn rakensi vuonna 1924 Potsdamiin Einstein-tornin astrofyysiikan instiutun observatorioksi vaikuttuneena amerikkalaisista pilvenpiirtäjistä. Berliinin rakennussäädökset talojen korkeuksista estivät kuitenkin pilvenpiirtäjien rakentamisen. Arkkitehtien keskuudessa vallitsi usko uuden teknologian rajattomiin mahdollisuuksiin. Samoin uskottiin, että miellyttävällä ympäristöllä, johon kuuluivat viheralueet, aukiot, mukavat asuinhuoneet sekä hygieeniset vesi- ja viemärijärjestelmät, voitaisiin luoda uusi ihminen ja

uusi maailma. Julkista liikennettä kehitettiin perustamalla vuonna 1928 uusi organisaatio Berliner Verkehrs Aktiengesellschaft, jonka alle keskitettiin kaikki kaupungin julkinen liikenne. Vuonna 1924 alkanut sähköistäminen eteni vauhdilla. Carl Mayerin ja Walter Ruttmannin filmi *Berlin: Die Sinfonie der Großstadt* pyrki osoittamaan ihmisen ja koneen harmoniaa; tämä suurkaupunkisinfonia vaikutti laajalti käsitykseen suurkaupungista.⁴⁰

Olavi Paavolainen kirjoitti 1920-luvun Berliinistä tehden tarkkanäköisiä johtopäätöksiä sen ajan kaupungista:

Euroopan modernein kaupunki, pala Amerikkaa keskellä vanhaa maailmaa. Kaupunki, joka viisi vuotta sitten oli kuolla nälkään, tukehtuu nyt ylellisyyteensä. Berliini tahtoo tehdä työtä ja rikastua, sekä se tapa, jolla se tekee työtä ja asettaa työnsä näytteille, on häikäilemättömässä voimassaan miltei hirvittävä. Jokainen uusi keksintö sovelletaan käytäntöön.⁴¹

Ensimmäinen maailmansota ei unohtunut. Taisteluista ja sotaelämyksistä kirjoitti Ernst Jünger, itsekin Pour le Mérite -kunniamerkillä palkittu ensimmäisen maailmansodan sotasankari, jota on kuvattu kuoleman kenttien runoilijaksi. Hänen teoksestaan *Teräsmysky (In Stahlgewittern)* otettiin 14 painosta ja se oli Thomas Mannin Buddenbrookien jälkeen eniten myyty teos 1920-luvun Weimarin Saksassa. Ensimmäisen maailmansodan juoksuhaudoista selvinneet rintamamiehet eivät lakanneet ihaillemasta sankaruutta. Vahvan johtajan odotus leimasi Saksan oikeistolaisia kirjailijapiirejä, joiden tavoitteena oli luoda vahva nationalistinen Saksa.

Venäjän vallankumouksen jälkeen arviolta kaksi miljoonaa pääosin lukeneistoon kuuluvaa venäläistä muutti länteen. Näistä Saksaan asettui arviolta 600 000 henkeä, joista yli puolet (360 000) Berliiniin. Moskovasta ja Pietarista siirtyi Berliiniin tuhansia intellektuelleja: kirjailijoita, toimittajia, kuvataiteilijoita, näyttelijöitä, muusikoita, tiedemiehiä, lääkäreitä ja juristeja. Tarkkaa lukua on vaikea laskea, sillä monet jatkoivat matkaansa muualle. Vuonna 1918 Berliinissä asui 50 000 venäläistä, vuonna 1922 heitä oli jo noin 100 000 ja kolmea vuotta myöhemmin 300 000. Useat venäläiset filosofit ja kirjailijat kuten Andrej Belyj, Nikolaj Berdjajew, Wladislaw Chodassewitsch ja Boris Pasternak pakenivat vallankumousta ja viipyivät Maxim Gorkin tavoin Berliinissä kuukausia, jopa vuosia. Vuonna 1920 ilmestyi Berliinissä kuusi venäläistä sanomalehteä ja vuoteen 1923 mennessä sanoma- ja aikakauslehtien määrä oli lähes seitsenkertaistunut. Samana vuonna Berliinissä toimi 86 venäläistä painotaloa, jotka julkaisivat, eivät vain emigranttikirjailijoiden kirjoja, vaan myös Neuvostoliittoon jääneiden teoksia. Erwin Piscator ja Bertolt Brecht oppivat venäläisiltä taiteilijoilta paljon. Puitteet antoi saksalaisvenäläinen taiteilijayhdistys. Wladislaw Chodassewitsch toimi Berliinissä vuoteen 1925 saakka ja omisti useita runoja Berliinille. Moskovan teatteri vieraili Berliinissä 1922 ja sitä seurasi venäläisten teatterien vierailujen sarja. Useat taiteilijat jatkoivat matkaa länteen, mutta Wladimir Nabokow jäi Berliiniin vuoteen 1937 saakka.⁴² Hagar Olsson kuvasi Berliinin teatterikokemustaan:

Juutalainen valtionteatteri Moskovasta. – – Nyt ymmärrän mitä ohjaus on, mitä ensemble on. Ohjaaja – orkesteri. Nämä ruumiit – säveleet, eläviä jokaisessa yksityiskohdassaan, väristen sekunnista toiseen – liikkeen, värin, äänen visio vailla kuollutta hetkeä. – – enemmän teatteria kuin kaikissa näkemissäni teatteriesityksissä yhteensä.”⁴³

Elsa Enäjärvi puolestaan kirjoitti Martti Haaviolle Berliinin teatterikokemuksestaan. Hän oli nähnyt Max Reinhardtin ohjaaman *Gerhardtin* ja Hauptmannin näytelmän *Dorethea Angemannin*, jota piti ikävänä. Enäjärvi ihmetteli Berliinin teatterien tunnelmaa. Yleisö oli hiljainen ja totinen esityksen aikana. Enäjärvi oli tullut Berliiniin Lontoosta ja koki näin teat-
teriyleisön erilaisuuden.⁴⁴

Berliiniläisissä kirjailijakahviloissa kohtasivat niin vasemmistolaiset kuin oikeistolaiset runoilijat ja kirjailijat – molemmat odottaen muutosta Weimarin Saksan tilanteeseen, kuka kaivaten vahvaa johtajaa, kuka toivoen keisarikunnan loistoa tai vallankumousta. Esimerkiksi Bertolt Brecht liikkui samoissa piireissä kuin oikeistolaismieliset nationalistit Arnold Bronnen ja Ernst Jünger.⁴⁵ Berliinin filharmonikkojen johtajien Arthur Nikischin ja Wilhelm Furtwänglerin johdolla Berliinistä tuli musiikkikaupunki, jossa kuunneltiin Paul Hindemithin, Béla Bartókin, Otto Klempere-
rin ja Arnold Schönbergin musiikkia, ja jossa nähtiin muun muassa Edvard Griegin johtavan Berliinin filharmonikkoja.

Berliinin modernia, energistä elämäntyyliä ihailtiin ja jopa ihmeteltiin muualla Euroopassa. Siinä oli aimo annos amerikkalaisuutta ja koneiden ihailua. Saksassa alettiin valmistaa

muun muassa moottoripyöriä, radioita, hissejä, liukuportaita, hiustenkuivaajia, Siemensin sähkösilitysrautoja, AEG:n leivänpaahtimia, Proton pölynimureita ja Jupiterin kynänteroittimia, Mercedesin sähkökirjoituskoneita ja BUG-laskukoneita. Berliiniläiset olivat ylpeitä tiheästä puhelinverkostostaan ja maailman nopeimmista maanalaisjunistaan. Ilia Ehrenburgin sanoin (1927) Berliinistä oli tullut ”amerikkalaisuuden apostoli”. Vuoteen 1933 mennessä Berliinissä oli 4,2 miljoonaa asukasta ja se oli Lontoon ja New Yorkin jälkeen kolmanneksi suurin kaupunki läntisessä maailmassa.⁴⁶

Kansallissosialistisen kauden Berliini

Modernia kaupunkielämää ihaileva avantgardistinen 1920-luku vaihtui hengeltään hyvin toisenlaiseksi kansallissosialistien päästyä valtaan. Uusi Saksa rakentui uuden kansallisen ideologian omaksuneen eliitin varaan. Vastustettavia olivat kaikki kansainvälisyyteen liittyvät ilmiöt, kuten liberalismi ja parlamentarismi. Kaupunkien kehittäminen ei ollut enää keskiössä, vaan tulevaisuuden parhaan ihmisaineksen katsottiin löytyvän maaseudulta, kaukaa kaupunkien viettelyksistä ja turmeluksesta. Kansallissosialistista valtakuntaa rakennettiin talonpoikaisvaltakunnaksi (*Bauernreich*), jossa tavoiteltiin omavaraistaloutta.⁴⁷ Walther Darré loi teoksillaan pohjan kansallisrodulliselle maatalouspolitiikalle. Hitlerin valtaantulon jälkeen Darrésta tuli maatalousministeri, missä virassa hän saattoi toteuttaa

Blut und Boden (suku ja maa) -ideologiaa. Sen ydin oli talonpojan arvon nostaminen. Darrén luoman maatalouspolitiikan periaatteita toteutettiin Saksan valtaamalla alueilla ja sen vaikutukset ulottuivat Suomeen asti.⁴⁸

Kaikilla kulttuurin alueilla torjuttiin ulkomaiset virtaukset. Aito saksalainen kulttuuri käsitti saksalaiseen perinteeseen liittyvän taiteen. Sen vastakohtana oli länsimaista Saksaan tulvinut moderni taide, elokuvat ja jazz, joita esiteltiin ja pilkattiin Münchenissä vuonna 1937 avatussa degeneroituneen taiteen eli rappiotaiteen näyttelyssä (*Entartete Kunst*). Monissa Saksan kaupungeissa ja Itävallassa kiertäneen näyttelyn tavoitteena oli kääntää kansalaisten mielipide modernismia vastaan. Berliinin kansallisgallerian nykytaiteen kokoelmista laitettiin tähän näyttelyyn esille noin sata teosta, joista vain muutama taulu palautettiin kokoelmiin. Kansallissosialistien kulttuuripolitiikkaan kuului myös taideteosten takavarikointi valloitetuista kaupungeista ja maista. Kun Hitler aloitti hyökkäyksen Puolaan, suljettiin kaikki valtion museot Berliinissä, ja niiden taideteoksia alettiin siirtää turvaan linnoihin ja kartanoihin. Arvokkaimat teokset vietiin Tiergarteniin ja Friedrichshainin puistoon rakennettuihin bunkkereihin. Kun neuvostoarmeija oli jo lähellä vuonna 1945, alkoi taidearteiden siirtäminen Thüringeniin Keski-Saksaan, entisiin suolakäivoksiin. Friedrichshainin bunkkereihin sijoitetut maa-laukset tuhoutuivat tulipalossa.⁴⁹ Mika Waltari kuvasi tunnelmiaan sota-ajan Berliinissä:

Lomalla olevat sotilaat antavat Berliinin päiväkuvaan oman leimansa. Yhteisin retkeilyin tai yksin

kartta kourassa he tutustuvat Berliiniin nähtävyyksiin. Museosaaren suuret museot ovat suljetut linna-
museota lukuun ottamatta, ja portaita turhaan
nousevien sotilaiden kasvoissa kuvastuu tästä yhtä
suuri mielipaha kuin minkä vieraskin tuntee. Sillä
juuri sodan aikana taiteen kauneus on jotakin, mitä
ihminen kaipaa koko sydämeästään.⁵⁰

Elokuvia, musiikkiesityksiä ja näytelmiä sensuroitiin. Jo ennen kansallissosialistien valtaannousua elokuvatahden uransa aloittanut Leni Riefenstahl sai tehtäväkseen ohjata propagandaelokuvat *Tahdon riemuvoitto* (*Triumph des Willens*, 1934) joka kertoo Nürnbergin puoluekokouksesta sekä elokuvan Berliinin olympialaisista (*Olympia*, 1938). Olavi Paavolainen pohti teoksessaan *Risti ja hakaristi* tätä elokuvaa:

Nykyhetken kuuluisimman elokuvan, Leni Riefenstahlin Olympia-filmin, vastaanotto sai jälleen edellä mainitun havainnon koko merkityksellisyydessään nousemaan tajuntaani. Elokuvaa ylistivät kaikkia odotuksia vastanneeksi mestariteokseksi sekä virallinen arvostelu että yksityiset lausunnot. Kuvaavaa kyllä, koskivat ainoat varaukselliset lausunnot vain Leni Riefenstahlin persoonallisinta osuutta elokuvassa – filmin prologia. Urheiluhullut pikkupojat kuuluivat eräiden pakinoitsijoiden mukaan kiemuroineen noloudesta ja epämiellyttävästä yllätyksestä kuvasarjan loppumattomia raunioita sekä alastomia veistoksia ja vartaloita katsellessaan.⁵¹

Nordische Gesellschaft perustettiin edistämään Saksan yhteyksiä Pohjoismaihin tieteen ja taiteen alalla. Se kuului Alfred Rosenbergin johtaman kansallissosialistisen puolueen ulkopolitiittisen toimiston (Aussenpolitisches Amt

der NSDAP) alaisuuteen. Seura järjesti vuosittain kesäpäiviä ja julkaisi lehteä *Der Norden*, jossa pohjoismaiset kirjoittajat saivat tilaa. Nordische Gesellschaft korosti historiallisia yhteyksiä yli Itämeren, esimerkkinä Hansa-liitto. Saksalaismyönteisyys perustui myös akateemisten asiantuntijoiden saksalaiskontakteihin ja hyvin hoidettuihin kulttuurisuhteisiin. Toiminta oli vuosina 1925–1936 erittäin vilkasta.⁵²

Väitetään, ettei Hitler pitänyt Berliinistä. Hänen pitkän tähtäimen suunnitelmanaan oli muokata Berliinistä maailmanpääkaupunki Germania, joka voitaisi kauneudessaan Pariisin ja Wienin. Hitler laati vuonna 1937 hoviarkkitehtinsä Albert Speerin kanssa Berliinin uudelleenrakentamiseksi massiivisen suunnitelman, jonka mukaan ainakin 50 000 asuntoa purettaisiin suunniteltujen valtaviin hallintopalatsien ja ministeriöiden tieltä. Osa ehdittiin purkaa, mutta osan tuhosivat Berliinin pommitukset.⁵³ Arviolta 70 000 juutalaiselta tuhottiin asunnot. Vuonna 1935 valmistui yksi mahtavimmista ministeriöistä, 400 000 neliömetrin laajuinen ilmailuministeriö (*Reichsluftfahrtministerium*), Tempelhofin lentokenttää laajennettiin ja suuria näyttelytiloja rakennettiin ennen muuta teollisen menestyksen esittelemiseksi Euroopan suurimmassa näyttelyhallissa (*Deutschlandshalle*), josta piti tulla 270 metriä korkea halli 170 000 ihmiselle. Riemukaaresta suunniteltiin noin 125 metrin korkuista ja 183 metriä leveää. Hitler toivoi Germanian valmistuvan vuoteen 1950 mennessä, mutta sota keskeytti hankkeen. Suunnitelmasta ehti valmistua suuri paraatikatu, Ost-West-Achse, joka kulki Brandenburgin portilta länteen.⁵⁴ Pohjois-eteläsuunnassa

kulkeva katu, josta piti tulla Champs Elyséen mukaisesti 23 metriä leveä, ei ehtinyt valmistua. Hitler nimitti arkkitehti Albert Speerin ylimmäksi rakennustarkastajaksi. Speer oli näyttänyt kykynsä jo useissa kansallissosialistien johtajien palatsi- ja toimistotilahankkeissa. Ainoa Speerin ja Hitlerin kaavailemista Germanian suurhankkeista, joka ehdittiin toteuttaa loppuun ennen sodan puhkeamista, oli Berliinin ympärille rakennettu moottoritie.⁵⁵

Teoksessaan *Kolmannen valtakunnan vieraina* Olavi Paavolainen ihmettelee saksalaisen kulttuurin eristäytyneisyyttä:

Kansallissosialismi on siinä määrin syventynyt oman maailmankuvansa luomiseen, että muiden maiden kulttuuriset tapahtumat eivät tunnu sitä kiinnostavan. Mikä hirvittävä vaara tässä kulttuurisessa eristäytyneisyydessä piilee, on ilman muuta selvää. Kuvaavana esimerkkinä voin mainita, että tohtori Fred J. Domes ei edes tuntenut Lawrencen nimeä, jonka kirjoista muuten ainakin kaksi on Kolmannessa Valtakunnassa kielletty.⁵⁶

Paavolainen pahoitteli, että pohjoismaalaisten oli mahdotonta keskustella saksalaisten kanssa, jos puhe kääntyi Ranskan tai Englannin uusimpaan kirjallisuuteen. Hänen mielestään vain Kreivi Ottfried von Finkelstein oli niitä harvoja kolmannen valtakunnan ”puhdasoppisia” kirjailijoita, joiden kehitystä myös ulkomaiden on täysi syy seurata.⁵⁷

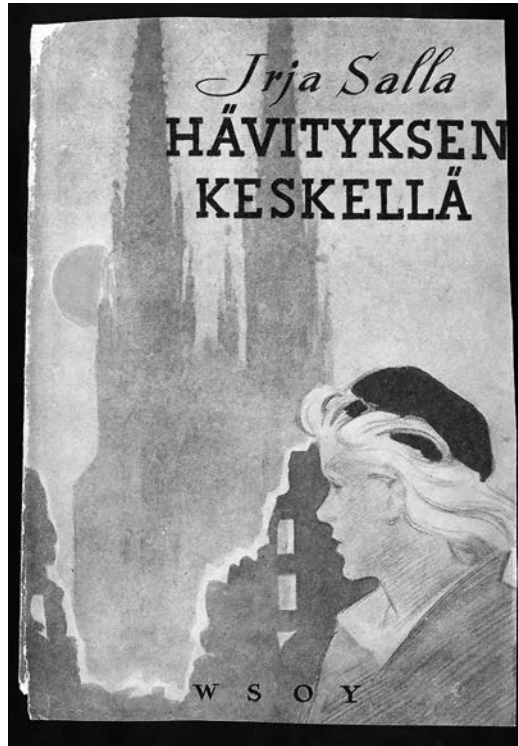
Ensimmäisissä liittoutuneiden pommituksissa vuosina 1940–1941 tuhot jäivät pieniksi. Britit jopa luopuivat Berliinin pommittamisesta vuoden 1941 lopulla ja etsivät helpompia kohteita. Tammikuussa 1943 angloamerikkalaiset ilmavoimat aloittivat pommitusaallon,

jonka seurauksena pelkästään maaliskuussa 1943 kuoli 700 berliiniläistä. Suurimmat ilmahyökkäykset tehtiin elokuun 23.–24. päivien välisenä yönä vuonna 1943, jolloin Berliiniin pudotettiin 1 706 tonnia pommeja. Kaikkiaan 35 000 berliiniläisen arvioidaan kuolleen pommituksissa. Rakennuksia tuhoutui noin 68 000, näiden joukossa Spreen sotateollisuusministeriö, Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche, Teknillinen korkeakoulu ja Charlottenburgin linna. Myös sotatoimet rintamalla vaativat berliiniläisiltä useita tuhansia uhreja. Kun sodan alussa kaatui kuukausittain noin 360 berliiniläistä sotilasta, kaatui lokakuun 1942 ja 1943 välillä keskimäärin 1 565 sotilasta joka kuukausi. Liittoutuneiden tavoitteena oli pommituksilla nostattaa kansan mielipide kansallissosialisteja vastaan, mutta näin ei tapahtunut.⁵⁸ Kirjailija Irja Salla matkusti Saksassa vuonna 1943 ja kuvasi sodan tunnelmaa teoksessaan *Rakkautta raunioilla*:

Lähdin savuavasta Münchenistä ja tulin savuavaan Berliiniin. Kyllä ”Tomit” saavat jälkeä pommituksillaan. Junan saapuessa Berliiniin ja ajaessa ohi esikaupunkien vilisi kilometrittäin talorauniorivejä ohitse... Taloluurankoja – taloluurankoja ...Kortteli korttelin jälkeen – kilometri toisensa perään ...⁵⁹

Salla jatkaa kuvaustaan noin kolme viikkoa myöhemmin:

– – että ilma on täynnä sodan tuntua, niin kuin ilma voi olla täynnä kevään ja syksyn tuntua... että omnibussit ja raitiot kiitävät sotaulun sävelin – mutta se ei ole musiikiksi muotoutunutta laulua – se on outoa huminaa, jyrinää – myrskyä, jota soittaa kaupunki jokaisella hermollaan.⁶⁰

Irja Sallan romaani Hävityksen keskellä.

Stalingradin tappioiden jälkeen koko kansa valjastettiin sotakoneistoon, naisten työvelvollisuus pantiin käytäntöön ja luksuskauppoja sekä ravintoloita suljettiin. Pommituksissa tuhoutuneita kulttuurilaitoksia haluttiin korjata. Ilmaiskussa tuhoutunut Valtionoppeeran (*Staatsoper Unter den Linden*) rakennus saatiin korjattua niin, että se avattiin joulukuussa 1941. Wilhelm Furtwängler johti Wagnerin, Hitlerin mielisäveltäjän, *Nürnbergin mestarilaulajia*, mutta ei osallistunut Göbbelsin toimesta

tehdyn *Sinfonie und Liebe* -elokuvan näytökseen. Elokuvasa kerrottiin, että kansallissosialistit olivat saaneet aikaan Berliinin filharmonikkojen menestyksen, mainitsematta juutalaisten orkesterinjohtajien tai muusikoiden osuutta. Filharmonikkojen konsertit, joista osan johti Herbert von Karajan, jatkuivat Potsdamer Platzilla aina vuoteen 1945 asti osittain tuhoutuneessa konserttitalossa. Sodanaikaisessa Berliinissä sallittiin joidenkin klubien aukiolot, jopa jazz, sillä Göbbelsin mielestä ihmisiä oli pidettävä hyvällä tuulella. Kansallissosialisteille tärkein kulttuurin alue oli elokuva, joilla vahvistettiin kansan yhteenkuuluvuutta ja taistelutahtoa.

Pommituksissa ja rintamalla kuolleiden määrä ei hidastanut juutalaisten vainoa. Berliinissä oli vuonna 1940 vielä 70 000 juutalaista. Heistä osa oli niin vanhoja tai köyhiä, etteivät he voineet paeta kaupungista. Juutalaisten elämä Berliinissä kävi asteittain yhä sietämättömämmäksi: syyskuusta 1941 lähtien he joutuivat käyttämään Daavidin tähteä. Juutalaisten siirto kaupungista alkoi lokakuussa 1941.⁶¹

Liittoutuneet pommittivat Berliiniä, ja kun neuvostojoukot ajoivat tankeilla Berliinin sydämeen, ei myöskään Berliinin valtauksen yhteydessä voida puhua humanisuudesta.⁶² Toukokuun ensimmäisen päivän yönä vuonna 1945 Neuvostoliiton joukot valtasivat kaupungin. Päivää myöhemmin vaurioituneen Brandenburgin portin huipulle nousi punalippu. Berliiniin tunkeutuneet venäläiset ymmärsivät taiteen ja kulttuurin psykologisen merkityksen. Museota avattiin ja jo 26. toukokuuta 1945 Berliinin filharmonikot pitivät ensimmäisen konserttinsa, jossa

kuultiin vuodesta 1933 asti kiellettyä Mendelssohnin musiikkia Shakespearen näytelmään *Kesäyön unelma*.

Berliinin tie jaetusta kaupungista monikulttuuriseksi metropoliksi ja koko Saksan pääkaupungiksi

Kansallissosialismin aikana Berliinin kulttuuri oli ollut eristyksissä kahdentoista vuoden ajan muusta maailmasta. Maailmansodan jälkeen vallitsi kulttuurin nälkä; haluttiin kuroa kiinni viive, joka oli alkanut vuonna 1933. Malleja lainattiin lännestä. Osa unelmoi Weimarin Saksan aikaisen kulttuurielämän palauttamisesta. Avantgarde ei ollut enää samaa. Sodan jälkeisiä vuosia kutsuttiin kansan keskuudessa ”kultaisiksi nälkävuosiksi”. Kulttuurielämästä puuttui tuoreus ja aitous. Monet paossa olleet palasivat Länsi-Berliiniin todetakseen kaiken muuttuneen. Paikalliset jazzklubit aloittivat kellareissa raunioiden ympäröiminä. Berliinin filharmonikot soittivat bulgarialaisen johtajansa Sergiu Celibidachen johdolla elokuvateatteri Titaniassa. Kun filharmonikkojen johtaja Wilhelm Furtwängler palasi johtamaan orkesteriaan Berliiniin toukokuussa 1947, näytti siltä, kuin Berliini olisi saanut takaisin kulttuurisen painoarvonsa. Konserteja järjestettiin kaikkialla, ja niitä saattoi olla jopa kaksitoista erilaista päivässä. Ulkomaailma iloitsi siitä, että Berliini eli.

Kesäkuussa 1948 Neuvostoliitto aloitti Länsi-Berliinin saarron, joka kesti lähes vuoden. Berliinistä tuli Saksan demokraattisen tasavallan (DDR) pääkaupunki vuonna 1949.

Itä-Berliinin Kulttuuritalossa Unter den Lindenillä järjestettiin Neuvostoliiton taiteen näyttelyjä. Deutsches Theater avattiin tauon jälkeen ja avantgarde-kaudella mainetta niittänyt teatterin johtaja Fritz Wangerheim lupasi luoda teatterista ”Saksan uudelleenrakentamisen demokraattisen rintaman”. Bertolt Brecht palasi Itä-Berliiniin ja loi oman teatteriseurueensa, Berliner Ensembles. Elokuvan alalla saatiin pian nähdä antifasistisia filmejä, joiden toivottiin herättävän kansalaiset taistelemaan tyranniaa vastaan. Taiteilijoita, kuten runoilija Johannes R. Becheriä, ahdisteli Neuvostoliiton salainen poliisi, sillä tämän tuotannosta ei löytynyt Stalinia ihannoivaa runoa.

Neuvostoliittolaiset avasivat yliopiston tammiukuussa 1946, ja vuonna 1948 se nimettiin Humboldt-yliopistoksi. Yliopistoon nimitettiin opettajista ja oppiaineiden sisällöistä päätti Neuvostoliiton mallin mukaisesti perustettu opetustoimen ylin elin, Deutsche Zentralverwaltung für Volksbildung. Opiskelijoiden vastustuksesta johtuen yliopistosta ei kuitenkaan tullut puolueen ”käsikassaraa”. Yliopiston ensimmäiset vuodet olivat kuitenkin täynnä jännitystä.

Miehitysvallloista amerikkalaiset olivat vähiten tietoisia saksalaisesta kulttuurista. Amerikkalaiset alkoivat julkaista lehteä *Tagespiegel*, ja vuonna 1945 aloitti amerikkalainen radioasema American Forces Radio Network (AFN), jonka tavoitteena oli pitää yllä moraalialia amerikkalaisissa miehitysjoukoissa. Kun neuvostoliittolaiset estivät amerikkalaisia käyttämästä Berliner Rundfunk -radioasemaa, nämä perustivat itse uuden radioaseman RIAS (Radio in American Sector), josta

tuli ideologinen ase kahden maailman välillä. Liittoutuneet lakkauttivat Kaiser Wilhelm -instituutin, mutta sitä seurasi Max Planckin nimeä kantava järjestö, jonka pääpaikaksi tuli München jaetun Berliinin sijaan. Berliinin vapaan yliopiston (Freie Universität) perustaminen Länsi-Berliinin saarron aikana vuonna 1948 länsisektorille Dahleemiin, osittain lakkautetun Kaiser-Wilhelm-Gesellschaftin tiloihin, oli vastavoima kommunistisen ideologian värittämälle Humboldt-yliopistolle. Tavoitteena oli myös opettajien ja oppilaiden välisen kuilun pienentäminen. Kahta vuotta aiemmin 1946 brittiläiset miehittäjät olivat avanneet uudelleen teknillisen korkeakoulun.

Sodan aikana myös nuorisoverkostot olivat katkenneet. 1940-luvun lopulta lähtien DDR:n sosialististen nuorisjärjestöjen edustajat alkoivat tavata lännestä tulleiden järjestöjen edustajia kesäleireillä.⁶³

Jaetun Saksan ensimmäisinä vuosina berliiniläiset liikkuivat kummallakin puolella kaupunkia, kunnes vuonna 1961 Itä- ja Länsi-Berliini erotettiin toisistaan 173 kilometrin pituisella aidalla, josta noin sata kilometriä oli betonimuuria. Idän ja lännen kilpailu leimasi jaettua Berliiniä. Itä-Berliiniin jäi Berliinin keskus maineikkaine yliopistoinen ja kirjastoineen, koko museosaari, teattereita ja ooppera. Kaksinkertaiset kulttuurilaitokset olivat todellisuutta, kun kirjastoja, museoita ja teattereita perustettiin Länsi-Berliinin alueelle.

Vieraillessaan Länsi-Berliinissä 23. kesäkuuta 1963 Yhdysvaltain presidentti John F. Kennedyn on tulkittu antaneen tukensa berliiniläisille. Hän lausui tuolloin monimerkitykselliset sanat ”Olen berliiniläinen” (”Ich bin

ein Berliner”). Kennedy saavutti suunnatoman suosion. Yleisradion kirjeenvaihtaja Pasi Rutanen kuvasi tapahtumaa:

Reitin varrelle osui silmiin sairaita, jotka oli kuljettu paikalle invalidikärryillä. Kaikkialla oli lippuja, suuria Amerikan lippuja, joita heiluteltiin ikkunoista ja aitojen päältä; pieniä lippuja, jotka olivat liikuttavimman näköisiä vanhusten ja lasten käsissä. Ja ihmiset nauroivat – Joukkohysteria purkautui kolmen tunnin ajaksi rytmilliseen huutoon K-E-N-N-E-D-Y, K-E-N-N-E-D-Y. Tuskin maailmassa oli nähty montakaan sellaista yhden miehen aiheuttamaa spontaania kansanliikettä kuin Berliinissä kesäkuun 23. päivänä vuonna 1963.⁶⁴

Kylmän sodan aikana Suomi yritti olla puolueeton suhteessa Itä- ja Länsi-Saksaan. Berliinissä vierailevien oli päätettävä kumpaan kaupunkiin he menivät. Sen jälkeen kun Itä- ja Länsi-Saksa olivat 1953 avanneet kaupalliset edustustonsa Helsingissä, ja Suomi avannut edustustonsa Bonnissa ja Itä-Berliinissä, oli Suomi ainoa maa, jolla oli tasavertaiset suhteet molempiin Saksoihin. Kilpailua Saksojen välillä ja suhteessa Suomeen käytiin muun muassa kulttuurin alueella. DDR perusti kulttuuri-instituutin Helsinkiin vuonna 1960 ja Goethe-Instituutti aloitti Helsingissä toimintansa vuonna 1963. Tutkijoita riitti opintomatkoilte molempiin osiin Berliiniä. Esimerkiksi Itä-Saksan yliopistojen historian-tutkijoilla ja suomalaisilla historiantutkijoilla oli säännöllisiä tapaamisia.⁶⁵ Itä-Saksa oli aktiivinen Suomen suuntaan odottaen saavansa tunnustamisen Suomesta. Vuodenvaihteessa 1972–1973 Suomi tunnusti DDR:n ja solmi diplomaattisuhteet. Tämän jälkeen Itä-Saksan

kiinnostus Suomea kohtaan pieneni.⁶⁶ Yhteydenpito Itä-Saksan ja Länsi-Saksan välillä helpottui, kun neljän miehitysvallan välinen sopimus tuli voimaan vuonna 1972, ja seitsemäntoista vuotta myöhemmin, 9.11.1989, muuri alkoi murtua. Berliinin uusi nousu alkoi, kun Saksan liittotasavallan pääkaupunki-toiminnot päätettiin siirtää sinne vuonna 1991.

Berliinin kahtiajako jätti jälkeensä taloudellisen ja sosiaalisen kuilun entisen idän ja lännen välille. Muurin murtumisen jälkeen kaupungista löytyi tyhjää toimistotilaa, joutomaata ja rakennuksia, joihin syntyi monimuotoista kulttuuritarjontaa. Berliinistä tuli kulttuurikaupunki, mikä vaikuttaa edelleen positiivisesti yritysten sijaintipäätöksiin. Berliini kerää jälleen yhteen taiteilijoita, kulttuuri-ihmisiä ja muita luovien alojen ammattilaisia paitsi Saksasta myös kaikkialta maailmasta. Esimerkiksi Prenzlauer Bergin kaupunginosaan on syntynyt kiinnostava uuden kulttuurin keskittymä. Jo ennen Saksojen yhdistymistä Berliinin onnistui päästä Euroopan kulttuuripääkaupungiksi vuonna 1988. Kulttuuripääkaupunkivuoden pitkäaikaisista vaikutuksista mainittakoon filmiakatemian perustaminen Berliiniin.⁶⁷

Berliini veti puoleensa Weimarin tasavallan lopulle saakka magneetin lailla taiteilijoita, arkkitehteja ja tiedemiehiä muista Saksan kaupungeista. Saksojen yhdistämisen jälkeen Berliiniin virtasi siirtolaisia, joiden mukana monikulttuurisuus on tullut jäädäkseen. Berliiniin muutti jo 1990-luvulla pakolaisia entisen Jugoslavian alueelta, juutalaisia Venäjältä ja saksalaistaustaisia siirtolaisia. Kolmannes Berliinin maahanmuuttajista on lähtöisin

Turkista. Monikulttuurisuus on luonut erinomaiset edellytykset vaihtoehtokulttuureille. Myös klubikulttuuri on jo pitkään ollut osa Berliinin julkista tilaa, ja se tarjoaa kohtauspaikkoja eri taiteenaloja edustaville ihmisille.⁶⁸ Klubeilla tunnustetaan olevan välillinen taloudellinen merkitys, sillä kuten Richard Florida on todennut, vilkas kaupunkielämä edistää menestystä houkutellessaan lahjakkuuksia. Florida määrittelee kaupunkien luovuuden astetta kahden indeksin pohjalta: gay-indeksin ja coolius-indeksin. Edelliseen kuuluvat suvaitsevaisuus ja erilaisuuden sietäminen, esimerkiksi homoklubien muodossa, kun taas jälkimmäiseen, cooliuteen, monipuolinen kulttuuritarjonta sekä vilkas baari- ja ravintolakulttuuri. Ideana on luoda kohtauspaikkoja erilaisille ihmisryhmille.⁶⁹ Uusi kaupallinen keskus Potsdamer Platzilla viestii sekä Berliinin uudesta noususta maailmankaupungiksi.

2000-luvulle tultaessa elektroniikkateollisuus, lääke- ja biolääketieteellinen teollisuus sekä uusiutuva energia olivat nousevia teollisuudenaloja, ja nämä sekä uusmedia-alan yritykset ja muut luovat kulttuurialat löysivät Berliinin.⁷⁰ Esimerkiksi Euroopan suurin

ohjelmistoyritys SAP (Systems, Applications & Products in Data Processing) laajentui Berliiniin. Samoin Saksan Universal Music siirsi Saksan pääkonttorin Hampurista Berliiniin.⁷¹ Heikki Aittokoski toteaa osuvasti:

Berliinin rikkaus on siinä, että se herättää menneillä tapahtumilla kysymyksiä, eikä pelkästään vain saksalaisia vaan yleisinhimillisiä kysymyksiä. Berliini on valtava ulkomuseo, joka panee ajattelemaan. Berliinissä tiivistyvät 1800-luvun pöyhkeä nationalismi ja 1900-luvun väkivaltainen järjettömyys, mutta myös kiintoisa nykyhetki ja 2000-luvun mahdollisuudet.⁷²

Berliinin kehittäminen on ollut yhdistyneen Saksan kärkihankkeita. Tätä tavoitetta on tukenut myös EU. Lähes kahdenkymmenen vuoden ajan nostokurjet ovat olleet kiinteä osa kaupunkikuvaa, mikä kertoo kaupungin kasvusta. Uudelleen rakennettu linna (*Schloss*), Valtio päivätalo, Potsdamer Platzin pilvenpiirtäjät ja Berliinin Hauptbahnhof – entisen Anhalter Bahnhofin paikalle nousut mahtava rautatieasemarakennus – osoittavat berliiniläisten ja saksalaisten vahvaa pyrkimystä yhdeksi Euroopan merkittävimmistä metropoleista.

VIITTEET

1 Tawaststjerna 2015, 56–60.

2 Ibid.

3 Hietala 1987, 361–386.

4 Masur 1970, 127–130.

5 Hall 1998, 379–381.

6 Hapuli 2004, 106: Karl. A. Tavaststjerna. Korta bref från en lång bröllopresa 1893.

7 Hapuli 2004, 104: Karl. A. Tavaststjerna. Korta bref från en lång bröllopresa 1893.

8 Large 2001, 99.

9 Richie 1998, 163.

10 Hapuli 2004, 112: Aino Kallaksen päiväkirja 29.3.1909. Teoksessa *Berliini, kirjailijan kaupunki* on kymmeniä lausumia, tunnelmia, koke-

- muksia ja runoja kirjailijoiden elämyksistä
 Berliinissä.
- 11 Bergmann 1970, 48.
  - 12 Large 2001, 70–77.
  - 13 Richie 1998, 185–186.
  - 14 Large 2001, 62–67.
  - 15 Myös suomalaiset omaksuvat Saksasta ajatuksen tieteestä kansakunnan voimana.
  - 16 Snellman 2001, 297–298.
  - 17 Large 2001, 78–82.
  - 18 Ibid.
  - 19 Vasold 1990, 244–271.
  - 20 Dhom 2001, 738.
  - 21 Saarinen 1991, 41.
  - 22 Hietala 2006a, 131–146; Hietala, Marjatta, Suomi Saksan kulttuuripiirissä (painamaton käsikirjoitus).
  - 23 Ylppö 1964, 37–42.
  - 24 Ibid., 37–38.
  - 25 Litzen 2008, 69–74; Large 2001, 81.
  - 26 Hietala 2002a, 492–509; Hietala 2002b, 525–561.
  - 27 Hietala 2008, 57–67; Hietala 2003, 193–207; Friberg 1920.
  - 28 *Die Akademische Auskunftsstelle an der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin.*
  - 29 *Berliner Akademische Wochenschrift*, I. Jg. 1906/1907; *Berliner Akademische Nachrichten*, II. Jahrgang 1907–1908; *Akademische Rundschau. Zeitschrift für das gesamte Hochschulwesen und die Akademischen Berufstände*, I Jg. 1913.
  - 30 *Berliner Akademische Nachrichten*, II. Jahrgang 1907–1908.
  - 31 Large 2001, 48.
  - 32 Nikula 1993, 111–115; Hietala 1987, 359–360.
  - 33 Ranki 2006, 135–146; Hiedanniemi 1980, 101.
  - 34 Hapuli 2004, 120: V. A. Koskeniemi. *Vuosisadan alun ylioppilas* 1947.
  - 35 Ylppö 1964, 53.
  - 36 Lütgens 2013, 10–18.
  - 37 Richie 1998, 330–331.
  - 38 Waltari 1929, 30–33.
  - 39 Döblin 2008 (1929), esim. 257–278.
  - 40 Large 2001, 209.
  - 41 Hapuli 2004, 21: Olavi Paavolainen. *Nykyaikaa etsimässä* 1929.
  - 42 Kopelew 1989, 179–185.
  - 43 Hapuli 2004, 245: Hagar Olsson muistikirja. Huhtikuu 1928.
  - 44 Hapuli 2004, 244: Elsa Enäjärvi. Kirje Martti Haaviolle 26.11.1927: Hapuli 2004, 245: Elsa Enäjärvi. *Vanha iloinen Englanti* 1928.
  - 45 Hietala 1975, 33–38.
  - 46 Brunn 1989, 33–38.
  - 47 Reulecke 2004, 27–31; Hietala 2006b, 110–111.
  - 48 Hietala 2006b.
  - 49 Saarinen 1991, 53–54.
  - 50 Hapuli 2004, 274: Mika Waltari. *Sodan Berliinissä* 1942.
  - 51 Hapuli 2004, 258–259: Olavi Paavolainen. *Risti ja hakaristi* 1964.
  - 52 Hiedanniemi 1980, 25–28, 101.
  - 53 Kopleck 2008, 29–37.
  - 54 Large 2001, 255–318.
  - 55 Ibid, 306
  - 56 Paavolainen 1975 (1936) 38.
  - 57 Paavolainen 1975 (1936), 39.
  - 58 Lange 2001, 351
  - 59 Hapuli 2004, 39–40: Irja Salla. Rakkautta raunioilla. 9.9.1943.
  - 60 Hapuli 2004, 39–40: Irja Salla. Rakkautta raunioilla. 26.9.1943.
  - 61 Large 2001, 320–351.
  - 62 Sodanaikaisesta Berliinistä, pommituksista ja muista sodan aiheuttamista kauheuksista ja nälästä on runsaasti tutkimusta, kirjallisuutta ja muistelmia. Mainitsen tässä yhteydessä Marie Vassiltchikovin päiväkirjat. Vassiltchikov, joka oli venäläisen emigrantin prinssi Illarion Vassiltchikovin neljäs lapsi, ja työskenteli sodan

- aikana sairaalassa, käy läpi sotatapahtumat kertoen sodan aiheuttamista kärsimyksistä ja tuhoista. Vassiltchikov 1985.
- 63 Asmuss, Kufeke & Springer 2005, 175.
- 64 Hapuli 2004, 50–51: Pasi Rutanen, *60-luvun maailmannäyttämö* 1966.
- 65 Hentilä 2004, 242–256.
- 66 Hentilä 2006, 147–162.
- 67 Schalenberg 2013, 114–120.
- 68 Bottä 2008, 295–300.
- 69 Florida 2002.
- 70 Bottä 2008, 295–300.
- 71 Niemenmaa 2002.
- 72 Aittokoski 1999, 88.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painetut lähteet

- Akademische Rundschau. Zeitschrift für das gesamte Hochschulwesen und die Akademischen Berufstände*, I Jg. 1913. Hrsg. von Wilhelm Baum und Friedrich Schultze.
- Berliner Akademische Wochenschrift*, I. Jg. 1906/1907.
- Berliner Akademische Nachrichten*, II. Jg. 1907–1908. Hrsg. von Professor Dr. Wilhelm Paszkowski, (Leiter der Akademischen Auskunftstelle an der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin).
- Friberg, Maikki (1920), *Tien varrella tapaamiani*. Helsinki: Naisten ääni.
- Hapuli Ritva (1999) (toim.), *Berliini. Kirjailijan kaupunki*. Helsinki: SKS.
- Paavola, Olavi (1975), *Kolmannen valtakunnan viieraana*. Helsinki: Otava. 6. painos, (1. p. 1936).
- Snellman, Johan Vilhelm (2001), *Saksan matka 1840–1841. Suomalainen reporteri postivaunujen Euroopassa*. suomennos Heikki Eskelinen. Helsinki: Otava.
- Waltari, Mika (1929), *Yksinäisen miehen juna*. Porvoo: WSOY.
- Vassiltchikov, Marie (1985), *The Berlin Diaries 1940–1945*. London: Chatto Windus.

Kirjallisuus

- Aittokoski, Heikki (1999), *Lihavan kotkan maa. Reportaasi Berliinin tasavallasta*. Helsinki: WSOY.
- Asmuss, Buckhard, Kufeke, Kay & Springer, Philip (toim.) (2005), *Der Krieg und seine Folgen 1945. Kriegsende und Erinnerungspolitik in Deutschland*. Bönen: Kettler, 175–177.
- Bergmann, Klaus (1970), *Agrarromantik und Grossstadtfeindlichkeit*. Meisenheim am Glan: Hein.
- Bottä, Giacomo (2008), *Urban creativity and Popular Music in Europe since the 1970ies*. – M. Hessler & C. Zimmermann (toim.), *Creative Cultural Milieus*. Frankfurt and New York: Campus Verlag.
- Brunn, Gerhard (1989), *Einleitung: Zum Bild Berlins im Kaiserreich und in der Weimarer Republik*. – *Berlin, Blicke auf die Deutsche Metropole*. Essen: Reimar Hobbing, 1–11.
- Dhom, Georg (2001), *Geschichte der Histopathologie*. Berlin: Springer.
- Döblin, Alfred (2008), *Berlin Alexanderplatz*, Helsinki: WSOY (alkuperäinen saksankielinen teos 1929).
- Florida, Richard (2002), *The Rise of the Creative Class, and How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books.

- Hentilä Seppo (2004), *Harppi-Saksan haarukassa. DDR:n poliittinen vaikutus Suomessa*. Helsinki: SKS.
- Hentilä, Seppo (2006), *Zweimal Deutschland, Bitte schön! Pohjoismaista tutkimusta Saksan kysymyksestä 1945–1973*, Teoksessa Aleksanteri Suvioja & Erkki Teräväinen (toim.), *Kahden kulttuurin välittäjä. Hannes Saarisen juhlakirja*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hiedanniemi, Britta (1980), *Kulttuuriin verhottua politiikkaa. Kansallissosialistisen Saksan kulttuuri-propaganda Suomessa 1933–1940*. Helsinki: Otava.
- Hietala, Marjatta (1975), *Der neue Nationalismus in der Publizistik Ernst Jüngers und des Kreises um ihn 1920–1933*. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Hietala, Marjatta (2008), Dr. Agnes Sjöberg, die erste Tierärztin Europas. – Uta-Maria Liertz & Robert Schweitzer (toim.), *Women in the Academy. Auswahl von Vorträgen anlässlich des Finnisch-Deutschen Seminars über Frauen in der Wissenschaft gehalten am 19.–20. Mai 2006 in Berlin*. Helsinki: Aue Stiftung.
- Hietala, Marjatta (2003), Opiskelupaikkana Berliini suomalaisten naisopiskelijoiden Maikki Fribergin ja Agnes Sjöbergin kokemana. – Laura Kolbe et al. (toim.), *Meillä Euroopassa. Juhlakirja professori Päivi Setälälle 20.1.2003*. Helsinki: Ota-va.
- Hietala, Marjatta (1987), *Services and Urbanization at the Turn of the Century. The Diffusion of Innovations*. Helsinki: Finnish Historical Society.
- Hietala, Marjatta, Suomi Saksan kulttuuripiirissä (painamaton käsikirjoitus).
- Hietala, Marjatta (2006a), The development of international contacts in the 20th century. – Päiviö Tommila & Aura Korppi-Tommola (toim.), *Research in Finland – A History*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Hietala, Marjatta (2006b), Tutkijat ja Saksan suunta. – Marjatta Hietala (toim.), *Tutkijat ja sota. Suomalaisten tutkijoiden kontakteja ja kohtaloita toisen maailmansodan aikana*. Helsinki: SKS.
- Hietala, Marjatta (2002a), Tutkimuksen julkinen ra-
hoitus. – Päiviö Tommila (toim.), *Suomen tieteen historia 4. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulta lähtien*. Helsinki: WSOY.
- Hietala, Marjatta (2002b), Ulkomaiset yhteydet. – Päiviö Tommila (toim.), *Suomen tieteen historia 4. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulta lähtien*. Helsinki: WSOY.
- Kopelew, Lew (1989), *Das russische Berlin. – Berlin. Blicke auf die deutsche Metropole*. Essen: Reimar Hobbing.
- Kopleck, Maik (2008), *Past finder Berlin 1933–1945. Traces of German history. A Guidebook*. Berlin: Christoph Links Verlag.
- Large, David Clay (2001), *Berlin. A Modern History*. Allen Lane: The Penguin Press.
- Litzen, Aulikki (2008), *Genius Logistics. Occupational geographical mobility of Nobel Prize winners in science 1860–2005*. Helsinki: The Finnish Society of Science and Letters.
- Lütgens, Annelie (2013), *Strassen und Gesichter. – Strassen und Gesichter/Street and Faces. Berlin 1918–1933*. Berlin/Bielefeld: Kerber Verlag.
- Masur, Gerhard (1970), *Imperial Berlin*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Niemenmaa, Vivi (2002), Berliini – metropolin monet kasvot. – Vesa Keskinen, Martti Tuominen & Mari Vaattovaara (toim.), *Helsinki – pohjoinen metropoli. 16 ajankohtaisnäkökulmaa Helsingistä suurkaupunkina*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Nikula, Riitta (1993), *Architecture and Landscape. The Building of Finland*, Helsinki: Otava.
- Ranki, Kristiina (2006), Berliini vai Pariisi? Suomalaisia mielikuvia saksalaisuudesta ja ranskalaisuudesta 1880–1914. – Aleksanteri Suvioja & Erkki Teräväinen (toim.), *Kahden kulttuurin*

- välittäjä. Hannes Saarisén juhla-kirja.* Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Reulecke, Jürgen (2004), Grosstadt versus Feldlager. Männliche Blicke auf die urbane Stadt in der frühen NS-Zeit. *Informationen zur modernen Stadtgeschichte* 1/2004, 27–31.
- Richie, Alexandra (1998), *Faust's Metropolis. A History of Berlin.* New York: Carrol & Graf Publishers.
- Saarinen, Hannes (1991), *Berliini. Kulttuuria ja historiaa.* Helsinki: Otava.
- Schalenberg, Marc (2013), Wall city visions. Representations of Europe in the context of Berlin Kulturstadt Europas 1988. – Kiran Klaus Patel (toim.) *The Cultural Politics of Europe. European Capitals of Culture and European Union since the 1980.* London: Routledge.
- Tawaststjerna, Erik (2015) (toim.), *Sibelius.* Helsinki: Otava.
- Vasold, Manfred (1990), *Rudolf Virchow. Der Grosse Arzt und Politiker.* Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.

MIRJA MÄNTYLÄ

”Suuri joukko arvokkaita tiedemiehiä ja muita maineikkaita matkailijoita”

Geologikongressin retkeily Tampereella 1897

Elokuussa 1897 Tampere sai toimia muuttaman päivän ajan kansainvälisen geologikongressin isäntäkaupunkina. Geologien Tampereen-vierailu oli osa Pietarissa järjestetävän kongressitapahtuman Suomen-retkeä, joka toteutettiin viikon mittaisena ennen varsinaista kongressia. Nelipäiväisen Tampereen-retken ohella geologit tutustuivat geologisiin kohteisiin Lahdessa ja Suursaarella. Kongressien ja konferenssien yhteydessä on ollut aina tapana varata aikaa sosiaaliseen ohjelmaan, jonka tarkoituksena on antaa vieraille mahdollisuus tavata kollegoitaan epävirallisen seurustelun merkeissä sekä tutustuttaa vierailijoita paikalliseen kulttuuriin ja isäntäkaupungin ja lähiseudun nähtävyyksiin. Mitä retkikunnalle haluttiin näyttää Tampereelta ja millaisena Tammerkosken kaupunki haluttiin esittää ulkomaisille vieraille? Tarkastelen vieraille tarjottua sosiaalista ohjelmaa ja pohdin, miten tšekäläinen ohjelma erosi kongressien osanottajille tarjotusta ohjelmasta muualla Suomessa. Mihin asioihin ulkomaiset vieraat kiinnittivät huomiota Tampereella ollessaan?

Geologikongressin Suomen-ekskursion tutkiminen on tehtävänä haastava, sillä Suomelle

ja Tampereelle merkittävästä tiedetapahtumasta on jäänyt vain niukasti aineistoja kirjastoihin ja arkistoihin. Suomen Maantieteellisen Seuran arkistosta löytyy merkintä retken järjestelyistä vastaavan komitean perustamisesta Helsinkiin marraskuussa 1896. Komiteaan kuuluivat Suomen Geologisen Komissionin päällikkö Jakob Johannes Sederholm ja tohtori Wilhelm Ramsay sekä professori Edvard Neovius, luotsipäällikkö N. Sjöman, tohtori August Ramsay ja everstilutnantti M. Alftan.¹ Komitean aineistoja ei kuitenkaan löydy Suomen Maantieteellisen Seuran eikä Sederholmin johtaman Geologisen Komissionin (Geologisen tutkimuskeskuksen) arkistosta. Myöskään Tampereelle perustetun paikalliskomitean arkistoa ei ole löytynyt. Vaikuttaa siltä, että komiteoiden toiminta on ollut epävirallista verkostosuhteisiin perustuvaa toimintaa, josta ei ole pidetty pöytäkirjoja. Helsingin pääkomitean keskushahmo on ollut Sederholm, jonka Åbo Akademin kirjastossa sijaitsevasta laajasta arkistosta löytyy kirjeenvaihtoa Tampereen seudun toimijoiden ja retken osanottajien kanssa. Tampereella keskushenkilö oli von Kraemer, jonka hyvät

suhteet paikalliseen eliittiin, kuten tehtaiden ja kartanoiden omistajiin, heijastunevat Tampereen ohjelmassa. Tieto siitä, että Tampereen kaupunginvaltuuston ja rahatoimikamarin pöytäkirjoissa ei ole mitään merkintää siitä, että yli sata kansainvälistä vierasta oleskelee kaupungissa neljän päivän ajan, on tutkimuksen kannalta hyvin puhutteleva. Tämä tukee käsitystäni retken järjestelyjen henkilökohtaisiin suhteisiin perustuvasta luonteesta.

Suomalaisissa sanomalehdissä ilmestyi uutisia retken järjestelyistä, laajoja ja yksityiskohtaisia kuvauksia retken vaiheista, ulkomaisille vieraille tarkoitettuja kirjoituksia sekä vieraiden kiitoskirjoituksia. Retkikuvauksia kirjoittivat ekskursion mukana matkustaneet lehtimiehet, joiden pääasiassa helsinkiläislehdissä ilmestyneitä kirjoituksia muut lehdet lainasivat. Kongressin jälkeen ulkomaisissa lehdissä ilmestyi artikkeleita, joissa Suomen ekskursio oli kuitattu yleensä vain maininnalla. Poikkeuksena ovat Preussin valtioneologi K. Keilhackin kirjoitukset, joissa hän kuvaa ekskursion osanottajana tapahtumia Suomessa, vaikka pääpaino on hänelläkin geologisten olojen kuvaamisessa. Suomessa kirjoittelu ekskursiosta loppui käytännössä täysin retken päätyttyä. Minkäänlaista yhteenvetoa retken järjestelyjen onnistumisesta tai keskustelua retken tiimoilta ei jälkikäteen lehdistössä ilmennyt. Ainoa retkestä Suomessa ilmestynyt artikkeli oli Julius Ailion *Kansanvalistusseuran kalenterissa* vuonna 1897 julkaistu ”Geologikongressin jäsenten retkeilyt Suomessa”. Suomen mittakaavassa merkittävä tapahtuma, jossa Suomi sai kansainvälistä näkyvyyttä ja joka oli voimakkaasti esillä kotimaisessa

lehdistössä ja noteerattiin myös ulkomaisissa lehdissä, näyttää jääneen kuriositeetiksi, josta ei ole kirjoitettu ja jota ei ole aiemmin tutkittu. Tämä ei ole sinänsä yllättävää, sillä kansainvälisistä konferensseista ja varsinkin niihin liittyneistä ekskursioista on tehty hyvin vähän tutkimusta.

1800-luvun tieteelliset kongressit ja Suomi

Kansainväliset tieteelliset kongressit olivat osa tieteen kansainvälistymisprosessia, jolle taloudellinen ja tekninen kehitys sekä yhteiset poliittiset hankkeet, kuten Wienin kongressi, loivat edellytykset. Tieteessä 1800-luvun aikana tapahtuneet muutokset lisäsivät tarvetta vahvistaa kontakteja eri maiden tiedemiesten välillä. Tutkimusten määrä kasvoi nopeasti. Tarvittiin standardointia, tieteellistä vertailua, mahdollisuuksia vaihtaa uusinta tutkimustietoa sekä rajat ylittävää yhteistointia suurissa projekteissa. Kongresseista tuli säännöllisesti järjestettäviä tilaisuuksia, joissa uusimpien tutkimustuloksien esittelyjen lisäksi perustettiin myös kansainvälisiä tiedejärjestöjä. Ennen ensimmäistä maailmansotaa pidettyjä kongresseja tutkineen Eckhardt Fuchsin mukaan kansainvälinen tiedeyhteisö luotiin kongresseissa. Ensimmäiset tieteelliset kongressit oli järjestetty jo 1700-luvun lopussa, mutta säännöllinen kongressitoiminta käynnistyi vasta 1800-luvun puolivälissä. Lontoon maailmannäyttelyssä vuonna 1862 konferenssit tulivat pysyväksi osaksi myös maailmannäyttelyiden ohjelmaa. Järjestettyjen

kongressien määrän kasvu oli huimaava. Kun 1860-luvulla pidettiin vuosittain kymmenkunta kongressia, oli niitä 1900-luvun alussa noin 135 vuodessa. Vuosien 1880 ja 1900 välisenä aikana kongressien määrä viisinkertaistui.²

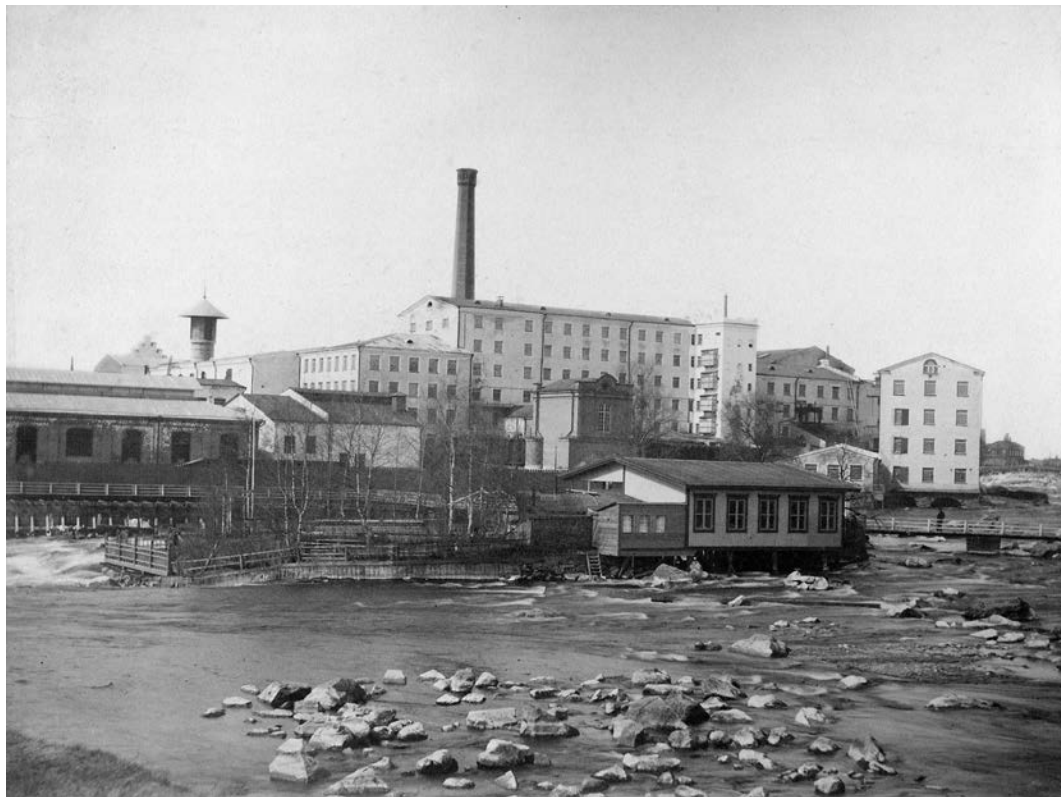
Tieteellisillä kongresseilla oli myös poliittista merkitystä. Valtiot lähettivät virallisia delegaatioitaan ja tukivat taloudellisesti kongressien osanottajia, joiden oletettiin edustavan kansallisia pyrkimyksiä. Isäntämaassa hallitsijaperhe ja hallitus toimivat kongressien suojelijoina. Viralliset kutsut lähetettiin diplomaattisten kanavien kautta. Kongresseja järjestettiin myös hallitusten aloitteesta tai valtioiden kustantamina. Fuchsin mukaan ennen ensimmäistä maailmansotaa pidettyihin kongresseihin osallistuneet tiedemiehet katsoivat olevansa yhtäältä kulttuurinsa ja kansakuntansa edustajia ja toisaalta osa kansainvälistä tiedeyhteisöä.³

Tieteelliset kongressit voidaan toisaalta nähdä myös osana matkailua. Oppineet ja tiedemiehet ovat jo vuosisatoja tehneet matkoja päästäkseen yhteyteen toistensa kanssa. Keskiajalla he muodostivat yhteisöjä, joista osasta kehittyi tieteenalansa keskuksia ja myöhemmin yliopistoja. Uudella ajalla tiedemiehet tekivät *grand tour* -matkoja, joiden tarkoituksena oli opiskelu ja tutkimuksen tekeminen Euroopan kulttuurikeskuksissa, kuten Roomassa, Pariisissa ja Firenzessä. Monilla tieteenaloilla tutkimusmatkojen tekeminen on ollut 1700-luvulta lähtien kiinteä osa tieteellistä työtä.⁴ Tieteellisiä kongresseja ja niihin liittyviä ekskursioita voi kuvata myös kulttuurimatkailun käsitteellä. Käsitettä kulttuurimatkailu on käytetty usein esimerkiksi

muistomerkeille tai menneisyyttä kuvastaviin tapahtumiin suuntautuvasta matkailusta, jolloin voidaan puhua kulttuurimatkailun teknisestä määritelmästä. Kulttuurimatkailun käsitteellisessä määritelmässä taas keskeistä on matkan luonne ja motivaatio. Matkailu oli 1800-luvun lopulla vahvasti tavoitteellista ja sen yleisenä ja sosiaalisesti hyväksyttynä motiivina oli uuden oppiminen.⁵ Tämä sopii erityisesti kongressimatkoihin, joissa tavoite uuden etsimisestä, kokemisesta ja oppimisesta onkin keskeisellä sijalla. Erityisen selvää tämä on kongresseihin liittyvien ekskursioiden⁶ kohdalla.

Suomalaiset tiedemiehet osallistuivat alusta lähtien ahkerasti Euroopassa ja Amerikassa pidettyihin tieteellisiin kongresseihin. Osallistumista helpottivat valtion myöntämät matka-apurahat. Suomessa kansainvälisiä kongresseja ei 1800-luvulla järjestetty. Lähi-alueilla järjestettiin kuitenkin useita kongresseja 1800-luvun aikana, sillä Tukholma ja Pietari olivat suosittuja kongressikaupunkeja.⁷ Etenkin Pietarissa järjestettyjen kongressien yhteydessä kongressivieraita saapui toisinaan myös Suomeen. He tulivat joko yksityisesti matkailemaan maassamme, Suomen senaatin kutsuvieraina tai kongressiin liittyvän ekskursioiden osanottajina.

Omatoimimatkailijoista esimerkkinä on ranskalainen professori Léon de Rosny, joka osallistui orientalistikongressiin Pietarissa 1876. Hän oli tunnettu itämaisten kielten tutkija ja Pariisissa vuonna 1873 pidetyn ensimmäisen orientalistikongressin puheenjohtaja. Pietarin kongressin jälkeen de Rosny teki yhdessä kahden toverinsa kanssa kiertomatkan

Konsulinsaaren kesäravintola, Tammerkoski ja Finlaysonin tehtaat. Kuva: Svante Lagergrén 1891. Vapriikin kuva-arkisto.

Etelä-Suomessa. Hän oli suunnitellut Suomen-matkaa jo pitkään, mutta mitään valmisteluja matkaa varten ei ollut tehty ja seurue matkustikin ilman ennakkosuunnitelmaa. Retkeläiset tutustuivat ensin Viipuriin ja Monrepos'hon. Viipurista he matkustivat junalla Riihimäelle ja sieltä edelleen Hämeen-

linnaan ja Tampereelle. Hämeenlinna puukaupunkina viehätti ranskalaisia, kun taas Tampereen teollisuuskaupungista he eivät erityisemmin pitäneet. Tampereelta he suuntasivat Toijalan kautta Turkuun, jossa vilkas hyörinä Aurajoen rannalla ja kaupunkikuvan värikyys mustalaisineen ja emigrantteineen

innosti matkalaisia. Turusta ranskalaiset matkustivat laivalla Saloon ja sieltä Helsinkiin. Helsingissä he tapasivat Suomen historian professorin Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen, johon Léon de Rosny oli tutustunut Pariisissa.⁸

Pietarissa järjestetyt kongressit tarjosivat suomalaisille mahdollisuuksia tehdä Suomea tunnetuksi ulkomailla. Suomen senaatti kutsuikin kongressien osanottajia vierailulle maahamme. Kutsun saivat vuoden 1890 vankeinhoitokongressi, vuonna 1892 pidetty rautatiekongressi sekä vuoden 1897 geologikongressi. Vierailukohteena oli Imatra, joka toimi senaatin tarjoamien päivällisten pitopaikkana. Vankeinhoitokongressin osanottajat kävivät myös Helsingissä, jossa he tutustuivat Sörnäisten vankilaan, kaupungin nähtävyyksiin ja osallistuivat Helsingin kaupungin järjestämille juhlapäivällisille. Useat seikat selittävät Imatran valintaa paikaksi, johon kongressivieraat haluttiin tuoda. Ensinnäkin paikka sijaitsi melko lähellä Pietaria ja liikenneyhteydet olivat hyvät, etenkin Karjalan radan valmistuttua vuonna 1892 Viipurista Elisenvaaraan ja Imatralle. Toiseksi Imatralle oli perustettu hotelli palvelemaan nimenomaan korkeatasoista majoitus- ja ravintolapalvelua vaativaa ulkomaista asiakaskuntaa. Tärkein tekijä oli kuitenkin Imatran koski, joka oli Suomen suosituin ja kansainvälisesti tunnetuin nähtävyys. Sitä kävi 1890-luvulla katsomassa arviolta 5 000 matkailijaa vuosittain.⁹ John F. Searsin mukaan luonnonkohteet turistinähtävyyksinä ovat erityisen tärkeitä nuorille kansakunnille, joilla ei ole pitkää historiallista perinnettä,

vaan joiden täytyy määrätietoisesti rakentaa kulttuurista identiteettiään. Näihin nähtävyyksiin saatettiin liittää muualla pyhiin paikkoihin yhdistyneitä merkityksiä. Yhdysvalloissa esimerkiksi Niagarán putouksista muodostui 1800-luvulla eräänlainen pyhiinvaelluspaikka, jonne tultiin ihailemaan Jumalan luomistyön aikaansaannoksia ja kokemaan ylpeyttä omasta maasta. Niagarasta tuli Amerikan symboli ja vierailusta putouksella tärkeä amerikkalaiseen elämäntapaan kuulunut rituaali.¹⁰ Imatran koski oli Suomen Niagara – Suomen luonnon dramaattisin kohde, joka jokaisen Suomessa matkailevan oli nähtävä. Koska Imatran koskella oli erityinen asema nuorelle kansakunnalle, myös ulkomaiset kongressivieraat haluttiin viedä kosken partaalle.

Suomen senaatin kongressivieraille järjestämässä Imatran-retkissä juhlapäivällisineen on nähtävissä myös poliittisia motiiveja. Suomen olosuhteita ja erillisasemaa haluttiin tehdä tunnetuksi tiedemaailman eliitille. Venäläisissä lehdissä esiintyi kriittisiä äänenpainoja suomalaisten järjestämistä kongressitapahtumista. *Novoje Vremja* kommentoi juhlapäivällisillä pidettyjä puheita, jotka lehden mukaan olivat geologikongressin yhteydessä hillitympiä kuin vuonna 1890, jolloin vankeinhoitokongressi oli maassa. Lehden mukaan silloin yritettiin vedota Eurooppaan ja herättää myötätuntoa Suomen asemaa kohtaan ja puhuttiin ”Suomen riippumattomasta kansallisesta ja valtiollisesta elämästä”. Vuonna 1897 lehteä ärsytti suomalaislehtien ja päivällispuhujien harrastama itsensä ylistäminen.¹¹

VII kansainvälinen geologikongressi Pietarissa ja Suomen-retki

Kansainvälinen geologikongressi oli järjestetty ensimmäisen kerran Pariisissa 1878 ja seitsemäs kokoontuminen oli Pietarissa elo-syyskuun vaihteessa vuonna 1897. Juhlava avajaistilaisuus ja istunnot pidettiin Pietarin eläintieteellisessä museossa, ja kongressin avasi suuriruhtinas Konstantin, joka oli kongressin kunniapresidentti ja Pietarin tiedeakatemian esimies. Keisari Nikolai II ja Venäjän hallitsijahuone edistivät myös monin tavoin järjestelyjen onnistumista. Kongressiin oli ilmoittautunut yli tuhat henkeä ja siihen osallistui noin 700 geologia ja muuta tiedemiestä 27:stä eri maasta. Kongressiin liittyi useita ekskursioita. Ennen avajaisia järjestettiin 30 päivän ekskursio Uralille, kahden viikon Viron-matka sekä viikon retki Suomeen. Kongressin aikana järjestettiin lyhyitä retkiä Pietarin ympäristöön sekä matka Imatran koskelle. Kongressin jälkeen oli tarjolla kolmen päivän retki Moskovan ympäristöön sekä kolme vaihtoehtoista matkaa Etelä-Venäjälle. Kaiken kaikkiaan VII geologikongressi ekskursioineen kesti kaksi ja puoli kuukautta.¹²

Suomen-retki alkoi Helsingistä 21. elokuuta ja päättyi Pietariin 28. elokuuta. Osallistujia oli hieman yli sata, ja he tulivat Euroopasta, Yhdysvalloista ja Venäjältä. Suomeen saapui huomattava joukko eturivin geologeja ja muita tieteenekijöitä, sillä puolet retken osanottajista oli professoreita ja tohtoreita. Lisäksi oli valtiongeologeja, vuori-insinöörejä, geologisten yhdistysten edustajia sekä muita alan asiantuntijoita ja harrastajia. Retkikunta oli

miesvaltainen, mutta mukana oli myös tunnettu amerikkalainen naisgeologi Florence Bascom, suomalainen Hanna Lindberg sekä tiedemiesten puolisoita.¹³ Filosofian maisteri Hanna Lindberg oli tunnettu huomattavan laajasta kielitaidostaan ja osallistui retkeen ilmeisesti järjestäjien edustajana.¹⁴

Retken aluksi Helsingin kaupunki järjesti päivällisen Kaivohuoneella, jossa juhlapuheen piti senaattori Leo Mechelin. Helsingistä retkikunta matkusti 22. elokuuta ylimääräisellä junalla Tampereelle. Ensimmäinen tutkimusretki tehtiin samana päivänä junalla Siuroon, Suoniemelle ja Kulovedelle. Seuraavana päivänä oli vuorossa retki höyrylaivoilla Näsijärveä pitkin Aitolahdelle ja Teiskoon, joissa tutustuttiin useisiin geologisesti kiinnostaviin kohteisiin. Päivällinen syötiin Teiskolan kartanossa ja illalla ohjelmassa oli vielä teenjuontia keskellä Tammerkoskea sijaitsevassa Konsulinsaaressa. Elokuu 24. päivänä geologit nousivat jälleen junaan ja matkustivat nyt Suinulaan ja Orivedelle. Paluumatkalla pysähdyttiin Kangasalla, jossa geologit tutustuivat harjuihin ja nauttivat päivällistä Kangasalan Seurahuoneella. Illaksi ryhmä palasi jälleen Tampereelle, jossa illanviettoa jatkettiin Pyyrikillä Rosendahlin ravintolassa. Viimeisenä päivänä Tampereella vieraat ja heidän suomalaiset isäntänsä nauttivat juhlapäivällisen Lielahden kartanossa.

Tampereelta retki jatkui junalla Lahteen, jonka ympäristössä vieraat retkeilivät torstaina 26. elokuuta. Lahdesta retkikunta jatkoi rautateitse Kouvolan kautta Kotkaan ja sieltä höyrylaivalla Suursaarelle tutustumaan saaren erikoiseen kallioperään. Suursaarelta retkeilijät

saapuivat 28. päivän aamuna Viipuriin, josta he matkustivat junalla samana iltana pidettyyn kongressin avajaistilaisuuteen Pietariin. Pietarin kongressi-istuntojen välissä pidettiin vapaapäivä, jolloin noin 600 henkeä kokoontui Imatralle Suomen senaatin järjestämille juhlapäivällisille. Mukana oli myös geologeja, jotka olivat osallistuneet Suomen-ekskursiolle. Tampereen seudulta tilaisuuteen oli kutsuttu Lielahden kartanon omistaja Wilhelm Fredrik von Nottbeck, Teiskolan kartanon omistajat Aina Tammelander sekä Axel ja Florence Tammelander, pankinjohtaja Nils Idman, Karkun nimismies Werner Wegelius, Tampereen poliisimestari Carl von Kraemer sekä insinööri Magnus Lavonius.¹⁵ He olivat geologiretkikunnalle vieraanvaraisuuttaan osoittaneita kartanonomistajia sekä vieraiden isäntinä toimineita ja retken järjestelyistä vastanneita paikallistoimikunnan jäseniä.

Suomen-retken johtajina toimivat Suomen Geologisen komissionin päällikkö Jakob Johannes Sederholm sekä tohtori Wilhelm Ramsay, molemmat kansainvälisesti tunnettuja geologeja. Järjestelyistä vastasi Helsinkiin perustettu komitea, johon myös Sederholm ja Ramsay kuuluivat.¹⁶ Helsingin pääkomitean lisäksi Tampereella toimi paikalliskomitea, joka huolehti majoituksesta sekä muista geologikongressin kaupungissa oleskeluun liittyvistä järjestelyistä. Komitean johtoon kutsuttiin poliisimestari Carl von Kraemer, jolla oli laaja sosiaalinen verkosto kaupungissa ja sen ulkopuolella. Muut jäsenet olivat Finlaysonin isännöitsijä Christian Bruun sekä Tampereen Pellavatehtaan kutomon johtaja Magnus

Lavonius.¹⁷ Merkille pantavaa on, että Tampereen kaupunki ei osallistunut retken järjestylihin millään tavalla¹⁸, vaan komitean jäsenet ja yksityishenkilöt hoitivat kaikki järjestelyt ja tilaisuudet myös kaupungin alueella.

Suomen-eksursion osanottajat saapuivat kotimaastaan suoraan Helsinkiin. Jo useita päiviä ennen retken alkamista kongressivieraita liikkui kaupungin kaduilla. Retkelle osallistunut arkeologi Julius Ailio perustelee, miksi retki aloitettiin Helsingistä: ”Täytyihän heidän ensiksi nähdä suuriruhtinaskunnan nuori pääkaupunki, sen valtiollinen ja henkinen keskuspaikka.”¹⁹ Osanottajia varten retken johtajat J. J. Sederholm ja Wilhelm Ramsay olivat laatineet ranskankielisen opasvihon, joka sisälsi retken aikataulun ja muuta hyödyllistä tietoa retkeläisille. Vihkosessa esiteltiin laajasti Helsingin palveluita ja nähtävyyksiä. Tarjolla oli tietoa myös opastetusta kiertoaajelusta kaupungissa sekä kaupungin geologisista kohteista ja kokoelmista, joihin vieraiden oli mahdollista tutustua. Kiertoaajelun reitistä ja kohteista on nähtävissä, että vieraille näytettiin tärkeimmät hallinnon, tieteen ja taiteen rakennukset. Helsingin monumentaalinen empirekeskusta ja sen ympärille vuosisadan viimeisellä neljänneksellä nousseet uudet julkiset rakennukset edustivat Suomessa mannermaista urbanismia, jota haluttiin erityisesti esitellä. Reitin varrella sijaitsivat myös Helsingin tärkeimpiin nähtävyyksiin lukeutuneet uudenaikaiset kaupunkipuistot, Tähtitorninvuori ja Kaivopuisto, sekä Aleksanteri II:n ja J. L. Runebergin patsaat, jotka edustivat ajan poliittista, kansallisia tarkoitusperiä palvelevaa kuvanveistotaidetta.²⁰

Noin 30 000 asukkaan Tampere oli Helsinkiin²¹ verrattuna pikkukaupunki, mutta Suomen teollistuneimpana kaupunkina omaleimainen. Geologiretkikunnan saapuminen kaupunkiin oli merkittävä tapahtuma, johon suuri joukko kaupunkilaisia osallistui vieraiden isäntinä, majoittajina, kuljettajina ja muissa tehtävissä. Ulkomaisia kauppiaita, liike miehiä, taiteilijoita, työmiehiä ja palvelijoita sekä matkailijoita oli tehdaskaupungissa kyllä totuttu näkemään, sillä Tampereella vieraili 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa noin 300–450 ulkomaalaista vuosittain. Lisäksi tehtaissa työskenteli englantilaisia, saksalaisia ja ruotsalaisia insinöörejä, tekniikoita, mekaniikoja ja muuta henkilökuntaa.²² Geologiretkikunnassa poikkeuksellista oli ryhmän suuri koko. Jo osanottajien majoittaminen vaati huomattavia järjestelyjä. Kaikki vieraat eivät mahtuneet kaupungin kahteen hotelliin, vaan osa oli majoitettava matkailijakotiin sekä Finlaysonin suureen juhlasaliin. Loput sijoitettiin yksityisten kaupunkilaisten koteihin sekä kaupungin ulkopuolelle, sillä ainakin Hatanpää kartano otti vieraita vastaan. Ajan kohta teki perhemajoituksen ongelmalliseksi, sillä kaupungin säätyläisasukkaista valtaosa oli joko matkustanut pois kesäksi tai oleskeli maaseudulla.²³

Tampereen paikallistoimikunta toteutti Helsingissä sijainneen pääkomitean ehdotuksia. Retken osanottajat olivat kukin maksaneet 130 markkaa retkikassaan, jolla katettiin yhteisesti matka-, majoitus- ja ateriakulut retken aikana. Helsingissä sijainneen pääkomitean ehdotuksesta Tampereen paikalliskomitea

painatti ja jakoi retken osanottajille kuponkivihkoja ajurimatkojen maksamista varten. Vastaavanlainen kuponkikäytäntö oli ollut käytössä ulkomaisissa kongresseissa. Paikallistoimikunnan johtajana poliisimestari Carl von Kraemer kutsui vuokra-ajurit koolle, informoi heitä lippukäytännöstä ja kehotti heitä puhdistamaan vaununsa ja pukeutumaan siististi kongressivierailun aikana. Tieto kuponkien käyttöönotosta synnytti vilkasta keskustelua Tampereella. Nuorsuomalaisten *Tampereen Sanomat* kirjoitti aiheesta otsikolla ”Uutta rahaa Tampereella”. Lehti pilkkasi pikaajureille ulkomaisten ”herrojen” vuoksi annettua siistiytymiskehotusta sekä kritisoi kuponkikäytäntöä. Lehti ihmetteli ”ovatko tšekäläiset viranomaiset oikeutettuja säättämään ajureillemme määrääjäksi uutta rahaa maassa käyvän, ainoan laillisen markan ja pennin sijaan”.²⁴

Tampereen Kauppaseuran lehti, *Tampereen Uutiset*, puolusti kuitenkin komitean ”hyvää tarkoitettavia toimenpiteitä”. Lehti selitti kuponkien käyttöönoton johtuvan siitä, ettei kaikilla vierailta otaksuttavasti ollut Suomen rahaa mukanaan. Alueen ruotsinkielisten äänenkannattaja, *Tammerfors Nyheter*, paheksui voimakkaasti *Tampereen Sanomien* kirjoittelua ja toivoi, että myös yleisö poliisikamarin tavoin osaisi tehdä velvollisuutensa, jotta kongressin vierailu olisi onnistunut. Poliisimestari von Kraemerin vastine, joka lopetti keskustelun Tampereen uudesta rahasta, julkaistiin päivää ennen geologien saapumista kaupunkiin. Kirjoituksessaan Kraemer perustelee, miksi kupongit oli otettu käyttöön ja korostaa, että

syynä ei ole pelko ajurien epärehellisyydestä. Lisäksi Kraemer muistutti, että geologien ”käynti useammissa paikoissa maassamme tuottaa maallemme suuren kunnian”.²⁵

Tampereen nähtävyyksinä Tammerkoski, tehtaat ja Pyynikki

Geologiretkikunnan jäsenet yöpyivät Tampereella, mutta päivät he viettivät tutkimusretkillä lähikunnissa. Kun retkille lähdettiin aamuisin noin kello 9 ja kaupunkiin palattiin 9–10 aikaan illalla, vieraille jäi niukasti aikaa tutustua Tampereen nähtävyyksiin. Sederholmin ja Ramsayn opasvihkossa kerrotaan laajasti Helsingin palveluista ja nähtävyyksistä, mutta Tampereelta mainitaan ainoastaan Pyynikin näkötorni, josta kerrotaan olevan upea näköala kaikkialle ympäristöön. Opasvihon lisäksi retken järjestäjät suosittelivat retkeilijöille luettavaksi August Ramsayn juuri ilmestynytä matkaopasta *Finnland, Handbuch für Reisende*, jossa myös Tampereen kaupunki ympäristöineen on esitelty. Opaskirja listaa kaupungin tärkeimmiksi nähtävyyksiksi tehtaat, puistot ja Esplanadin, kirkot, Konsulinsaaren, Pyynikin harjun ja Thermopylen kalliolaakson sekä Hatanpään kartanon. Kirjan mukaan tehtaisiin tutustumisen on suorastaan matkailijan päätehtävänä Tampereella. Yhden päivän ohjelmaksi kaupungissa suositellaan käyntiä Tammerkosken rannalla ja jossakin koskenvarren suurista teollisuuslaitoksista, päivällistä Pyynikillä sekä tutustumista Pyynikin harjuun ja Thermopylen solaan. Jos aikaa on

enemmän, matkailijalle ehdotetaan edellisten kohteiden lisäksi käyntiä Kangasalla tai, jos Kangasala on jo nähty, matkaa Nokialle tai kauemmaksi länteen päin.²⁶

Tunnetun matkailuntutkijan Dean MacCannelin määritelmän mukaan turistinähtävyys koostuu turistin, kohteen ja kohteesta kertovan informaation välisestä suhteesta. Kohteen merkitseminen, esimerkiksi maininnat opaskirjoissa ja matkakertomuksissa, päätyminen matkamuistojen kohteeksi tai kylttien asettaminen, erottaa kohteen muista vastavista. Kohteen erityisluonteen määrittely ja vahvistamisen kautta syntyy yhteinen käsitys siitä, mikä on näkemisen arvoista. Tähän prosessiin ovat aikojen kuluessa olleet osallisina muun muassa matkaoppaiden tekijät, matkakirjailijat, runoilijat, maisemamaalarit, hallitsijat, paikalliset matkailuyrittäjät, erilaiset matkailuorganisaatiot sekä yksittäiset matkailijat.²⁷ *Tampereen Sanomien* julkaisema saksankielinen kirjoitus toivotti Geologiretkikunnan jäsenet tervetulleiksi kaupunkiin. Siinä kuvataan Suomen oloja ja historiaa sekä viime vuosikymmenien nopeaa kehitystä. Kirjoituksessa esitellään myös Tamperetta sekä kerrotaan ympäristökuntiin suuntautuvien päiväretkien kohteista.²⁸ Samalla määritellään, mikä on näkemisen arvoista Tampereen seudulla.

Kirjoituksessa luonnehditaan Suomea nuoreksi kansakunnaksi ja Tamperetta nuoreksi kaupungiksi. Tampereen merkitystä ja eroa muihin kaupunkeihin rakennetaan hallitsijavierailuiden avulla. Lehti esittää koko kaupungin historian kolmen Tammerkosken rannalla käyneen hallitsijan ja heidän toimiensa

Pyynikin harju vuonna 1899. Vapriikin kuva-arkisto.

kautta. Kuningas Kustaa III esitellään kaupungin perustajana, Aleksanteri I vapaakaupunkioikeuksien antajana ja Aleksanteri II näiden kaupungin vaurastumista edistäneiden erioikeuksien uudistajana. Hallitsijoista Kustaa III on saanut erityisen aseman, sillä Tammerkoski, Pyynikki ja Kangasalan Kirkko-harju nimetään kohteina, jotka kuningas on nähnyt tai joissa hän on käynyt ja toistetaan lausahduksia, joita hänen kerrotaan näillä paikoilla sanoneen. Hallitsijavierailut valjastetaan osoitukseksi Tampereen ja sen ympäristön merkityksestä sekä harjujen ainutlaatuisuudesta. Hallitsijoiden käynnit harjuilla ja heidän sanomakseen väitetyt lausahdukset vahvistavat kirjoituksessa käsitystä harjuista seudun tärkeimpinä nähtävyyksinä.

John F. Searsin mukaan romantiikan aatteiden ja kauneuskäsitysten sekä 1700-luvun englantilaisen maisemapuutarhatyylin myötä kulttuuri ja maisema oli lähes samaistettu. Esimerkiksi amerikkalaiset loivat Euroopasta selvästi erottuvaa kansallista kuvaa, jossa kulttuuri-identiteettiä haettiin suhteesta maahan ja maisemaan. Amerikassa 1800-luvun alussa rakennetun kansallisen kulttuurikäsitteen perustaksi tuli amerikkalainen maisema. Tässä rakennustyössä matkailulla oli tärkeä rooli. Amerikkalaiset eivät voineet kilpailla vanhan maailman historian, taiteiden tai arkkitehtuurin kanssa, mutta se mitä heillä oli tarjota, oli koskematon luonto ja jylhät maisemat.²⁹ Suomessakin matkailu perustui 1800-luvulla pääosin luonnon ja maisemien ihailuun. Luonto ja maisema olivat myös ne tekijät, joiden avulla Suomea tehtiin tunnetuksi ulkomailla. Geologeille osoitetussa kirjoituksessa koros-

tetaan Suomen pienuutta ja syrjäisyyttä sekä varsin lyhyttä historiaa. Suomessa on lehden mukaan kuitenkin tarjolla alkuperäistä luontoa ja kauniita maisemia. Lehti korostaakin, että ”me suomalaiset – rakastamme kauniita näköalojamme”.³⁰ Tunnetuille näköalapaikoille alettiin rakentaa Suomessa näkötorneja 1800-luvun puolivälistä lähtien. Ensimmäinen näkötorni oli Pyynikin harjulle 1844 valmistunut paviljonkimainen rakennus, joka korvattiin vuonna 1888 uudella, korkeammalla tornilla. Kangasalle valmistui neljä näkötornia ennen vuosisadan vaihdetta. Tornien rakentamisen jälkeen myös niiden ympäristö kunnostettiin. Erkki Markkanen on arvioinut, että Pyynikillä kävi 1890-luvulla vuosittain noin 1200–1400 matkailijaa, joista noin 10 prosenttia oli ulkomaalaisia. Kangasalla kävijöitä oli noin 800. Pyynikki yhdessä Kangasalan kanssa muodosti Länsi-Suomen suosituimman matkailukohteen.³¹

Tampereella teollisuus dominoi kaupunkirakennetta, kun vesivoimalla toimineet teollisuuslaitokset sijaitsivat nauhamaisesti kosken molemmilla puolilla. Kaupungille ominainen matkailullinen erikoisuus olivat tehdasvierailut, joita suositeltiin matkailijoille myös August Ramsayn matkaoppaassa. Tuotantolaitokset ottivat vastaan turisteja monissa Euroopan ja Amerikan kaupungeissa. Pariisissa oli vuosisadan vaihteessa mahdollisuus tutustua esimerkiksi rahapajaan, kirjapainoon ja tupakkatehtaaseen. Yhdysvalloissa muun muassa Ford Motor Company järjesti opastettuja kierroksia autotehtaisiinsa. Kohteen pitäminen auki yleisölle kertoi siitä, että tehtaalla ei ollut mitään salattavaa. Tampereen

matkailua tutkinut Tuulia Kujala on matkakerptomuksista päätellyt, että matkailijat myös lähes poikkeuksetta kävivät tehtaissa. Hänen mukaansa tehdaskäynnit herättivät ristiriitaisia tunteita. Yhtäältä tehtaiden tekninen edistyneisyys kiinnosti ja innosti, toisaalta tehdassalien pöly ja melu sekä työtä tekevien lasten kalpeiden kasvojen näkeminen häiritsivät. Vuoden 1876 Pietarin orientalistikongressin jälkeen Tampereella käynyt Léon de Rosny esittelee lyhyessä kuvauksessaan kaupungista Tamperetta nimenomaan teollisuuskaupunkina, sen tehtaita, veden ja vesivoiman käyttöä sekä tehtaiden työntekijämääriä. Matkailijan näkökulmasta katsottuna tehtaat kuitenkin de Rosnyn mukaan pilasivat kaupungin maalauksellisen maiseman.³²

Muista Tampereen teollisuuslaitoksista poiketen Finlaysonin puuvillatehdas ei ollut avoinna matkailijoille, mutta tehtaanjohdon kutsusta ovet aukenivat myös Finlaysonille. Geologiretkikunnan jäsenille tarjoutui mahdollisuus tutustua tähän Suomen ja Pohjoismaiden suurimpaan teollisuuslaitokseen, jossa oli noin 3 300 työntekijää. Kutsun esitti Finlaysonin isännöitsijä Christian Bruun, jonka johtamalle tehdaskierrokselle suuri osa vierasta osallistui. Syynä Finlaysonin tiukkaan vierailijapolitiikkaan oli mitä ilmeisimmin patenttien ja mallistojen suojeleminen. Tuulia Kujala otaksuu, että kyseessä saattoi olla lisäksi tehtaanjohdon haluttomuus päästää ulkopuolisia arvioimaan työoloja.³³ Työolosuhteet olivat tuskin kuitenkaan selitys tehtaan käytännölle, sillä olot Finlaysonilla eivät olleet ainakaan huonommat kuin teollisuudessa yleensä. Syynä oli pikemminkin Finlaysonilla toteutettu

tiukka valvonta, johon kuului työntekijöiden valvonnan ohella se, että ulkopuolisia ei ilman lupaa päästetty tehdasalueelle.³⁴

On todennäköistä, että tehdaskäynneillä katsojan huomio keskittyi tehdassalien ja koneiden esteettisiin ja teknisiin elementteihin, jolloin työntekijät unohtuivat. Dean MacCannell on kiinnittänyt huomiota työntekijöiden puuttumiseen vuosisadanvaihteen matkappauiden tehdaskiertokäyntien kuvauksista. MacCannell puhuu metodista, jossa työntekijä piilotetaan, kun esitellään työtä. ”Turisti tulee ulos tehtaasta uskoen, että hän on päässyt osalliseksi johonkin teollisuudenalan sisäiseen tietoon, mutta niin kauan kun hän ei kohtaa työntekijän katsetta, hänen ei tarvitse välittää työntekijän tilanteesta.” MacCannell puhuu myös turistin kykenemättömyydestä ymmärtää, mitä hän näkee. Turistin kokemus on aina väistämättä pinnallinen. Nähtävyyksien, kuten tehdastyön, katselemisen kautta turisti todistaa, että hän ei ole vieraantunut yhteiskunnasta, mutta kuitenkin nähdyn merkitys jää hänelle vieraaksi. Hän näkee teollisuustyöntekijän konkreettisen tilanteen, mutta ei voi ymmärtää sitä millään merkityksellisellä tavalla.³⁵ John F. Searsin mukaan turisti pyrki tavoittamaan pittoreskeja yksityiskohtia, ei sosiaalista todellisuutta niiden takana.³⁶

Geologiretken iltatilaisuudet järjestettiin Tampereen parhaissa ravintoloissa ja kahviloissa: Bauerin kahvilassa lähellä rautatieasemaa, Konsulinsaaren kesäravintolassa keskellä Tammerkosken tehdasmaisemaa sekä Rosendahlin kesäravintolassa Pyynikillä. Tilaisuuksia isännöivät paikalliskomitea sekä joukko muita Tampereen seudun eliitin

jäseniä. Kaupungin nähtävyyksiin vieraat pääsivät tutustumaan vasta viimeisenä aamuna ennen lähtöä Lielahden kartanoon. Tällöin vaihtoehtoina oli Finlaysonin tehdaskierroksen ohella Pyynikin näkötorni tai, kuten Sederholmin ja Ramsayn laatimassa ohjelmassa oli esitetty, käydä tutkimassa savikerroksia kaupungin itäpuolella. *Tampereen Uutisten* mukaan geologit menivät suurella joukolla tutustumaan Tampereen tehtaisiin. Osa vieraista kävi Pyynikin puistossa ja näkötornissa ihaillemassa maisemia ja osa rautatien itäpuolella tutkimassa savikerroksia ja muutamat kiertelivät kaupungilla.³⁷ Vaikka aikaa oli niukasti käytettävissä, geologeille tarjottu ohjelma mahdollisti tutustumisen lähes kaikkiin Ramsayn matkaoppaassa ja geologeille osoitetussa materiaalissa mainittuihin Tampereen nähtävyyksiin. Ohjelma noudatteli matkaoppaan näkemystä siitä, että kaupungissa ollessa oli nähtävä ainakin Tammerkoski, tehtaat ja Pyynikki.

Kauniita maisemia ja kartanopäivällisiä

Geologien retken Tampereen-osuuden sosiaalinen ohjelma oli järjestetty pääosin muualle kuin Tampereelle. Kangasalla käynti 24. elokuuta oli lähes puhtaasti huvimatka. Harjuistetaan ja järvistään kuuluisaksi tullut Kangasala oli, kuten todettua, tunnettu matkailukohde, minkä Sederholm ja Ramsay tuovat esille myös geologeille laaditussa opaskirjasessa. Kangasalle käydyistä kirjeenvaihdosta ilmenee, että Helsingin komitea ja J. J. Sederholm ohjeistivat yksityiskohtaisesti maakunnassa

järjestettyä ohjelmaa. Sederholm oli ensin yhteydessä Kangasalan urkutehtaan johtajaan Bror Axel Thuléen. Koska Thulé joutui kuitenkin työnsä takia olemaan paljon poissa paikkakunnalta, hän suositteli, että nimismies Arthur Bergroth vastaisi järjestelyistä Kangasalla. Kirjeessään Bergrothille Sederholm toivoi, että geologit kuljetettaisiin yhtenä ryhmänä Kangasalan asemalta ensin Keisarinharjulle ja Kaivantoon sekä sieltä kirkonkylään, jossa syötäisiin päivällinen.³⁸

Kuljetuksen järjestäminen näin suurelle joukolle tuotti Kangasalan nimismiehelle kuitenkin suuria vaikeuksia. Bergroth antoi jopa kuuluttaa kirkossa saadakseen riittävästi hevoseja ja ajoneuvoja käyttöönsä. Komitea antoi myös tarkat ohjeet ruokailusta ja esitti päivällistä varten ruokailistan, jossa korostuivat paikalliset ruoka-aineet. Juomien suhteen ongelmana oli anniskeluoikeuden puuttuminen. Lupa alkoholijuomien tarjoiluun saatiin kuitenkin Hämeen läänin kuvernööriltä Edvard Boehmiltä, joka oli itse paikalla ja piti vieraille puheen ranskan kielellä. Päivällinen tarjottiin Kangasalan Seurahuoneella ja sen jälkeen Kirkkoharjun laella oli tanssit, joissa ulkomaalaisille vieraille oli järjestetty tanssipartnereiksi vaaleita hämäläisneitoja. Musiikista, ohjelmasta Kirkkoharjulla ja komitean ehdottamista ruuista ja juomista voi päätellä, että ulkomaalaisille vieraille oli tarkoitus järjestää Kangasalla suomalainen ilta. Tapahtumaa kutsuttiinkin *Nya Pressenissä* jälkeenpäin Kangasalan maalaispäivällisiksi. Ainakaan ruokalajien ja juomien suhteen nimitys ei vastannut todellisuutta, sillä Kangasalan päivälliset eivät poikenneet ulkomai-

sille vieraille muualla tarjotuista juhlapäivällisistä. Nimismies Bergroth totesikin, että päivällistä, jolla tarjoihtiin parsapyreetä, lohta, keitettyjä vihanneksia, paistettua kanaa ja jäätelöä voitaneen tuskin kutsua maalaispäivällisiksi.³⁹

Kun Helsingissä kongressiedustajien juhlapäivälliset oli järjestetty kaupungissa sijainneissa ravintoloissa, niin Tampereella juhlat vietiin lähiseudun kartanoihin. Elokuun 23. päivänä geologiretkikunta teki laivamatkan Näsijärvelle, jonka aikana tutustuttiin Aitolahden ja Teiskon geologisiin nähtävyyksiin. Retkeen osallistui myös Finlaysonin tehtaan hallituksen puheenjohtaja ja yksi pääosakkaista, Lielahden kartanon omistaja Wilhelm Fredrik von Nottbeck, joka oli järjestänyt kuljetuksen. Matkustajille von Nottbeck oli varannut kaksi retkeä varten sisustettua proomua, joita vetivät Nottbeckien omat höyrylaivat. Retken pääteipiteenä oli Teiskolan kartanossa tarjottu päivällinen. Yhdyspankin Tampereenkonttorin apulaisjohtaja Axel Tammela, joka asui perheineen Tampereella, järjesti geologien vierailua kotikartanoonsa Teiskolaan. Virallisena kutsujana oli kuitenkin hänen äitinsä Aina Tammela, joka emännöi kartanoa. Päivällistä alettiin valmistella Teiskolassa jo hyvissä ajoin, ja vastuu aterian järjestämisestä oli naisväellä. Tämä käy ilmi Axel Tammelan kirjelmästä J. J. Sederholmille heinäkuun alussa 1897: ”Vallankin rouvasväki oli meillä kiinnostunut tietämään millaisia aterioita sekä kuinka monelle hengelle heidän kuuluu tarjoilla, niin että he ajoissa voisivat ryhtyä toimenpiteeseen yhden sun toisenkin asian hankkimiseksi.”⁴⁰

Paikallisilla järjestäjillä oli vaikeuksia saada riittävän ajoissa tietoa retken aikataulusta ja osanottajien määrästä. Axel Tammela oli erityisen huolissaan Teiskolan päivällistarjoilusta ja kirjoitti asiasta Sederholmille lisäksi myös Benjamin Frosterukselle⁴¹, joka kirjeessään Sederholmille 15. heinäkuuta kehotti tätä vastaamaan Tammela-ille. Päivällisvieraiden määrän arveltiin olevan vähintään 150. Kun tarkempaa tietoa osanottajamäärästä ei ollut saatu Kangasalle vielä elokuun 12. päivänä, nimismies Arthur Bergroth pelkäsi, että koko retki Kangasalle voi epäonnistua täysin. Bergrothin mukaan vaarassa olivat päivällistarjoilu, anniskeluluvan saanti sekä kyydit, joiden järjestämisestä varten hevosia oli koottava koko pitäjän alueelta. Myös Tampereella poliisimestari Kraemer kaipasi 6. elokuuta osanottajaluetteloa, jonka hän toivoi saavansa niin pikaisesti kuin mahdollista, jotta osanottajien nimet voitaisiin ilmoittaa majapaikkoihin.⁴²

Suurien juhlien järjestäminen työllisti kartanon koko palvelusväen, sillä tehtävää oli paljon, ja tavallisesti hankittiin kaupungista lisäksi kokki tai tarjoilijoita sekä lähiseudulta apuväkeä. Teiskolan päivälliset järjestettiin vanhassa kartanomiljöössä, mutta suurta vierasjoukkoa ei sijoitettu päärakennukseen, vaan pöydät oli katettu isoon talousrakennukseen, joka oli koristeltu ruokailutilaksi. Tällöin kaikki ruokailivat samassa tilassa ja puheet, joita pidettiin useita, olivat kaikkien kuultavissa. Axel Tammela on valokuvannut juhlatilan ennen vieraiden saapumista. Kuvasta käy ilmi, kuinka arkinen talousrakennus on runsaalla koristelulla muutettu juhlatilaksi.⁴³

Geologien juhlapäivällinen Teiskolan kartanossa. Kuva: Axel Tammelander 1897. Vapriikin kuva-arkisto.

Geologien Tampereella oleskelun loppuhuipentumana oli juhla-ateria Wilhelm Fredrik von Nottbeckin omistamassa Lielahden kartanossa. Tilaisuuteen osallistuivat isäntäväki, järjestelytoimikuntien jäsenet, geologiretken osanottajat sekä muut kutsuvieraat. Vieraat kuljetettiin Tampereelta junalla Lielahden pysäkille, jossa vaihdettiin Nottbeckin tiluksilleen rakentamalle kapearaiteiselle rautatielle. Vieraat saapuivat juhlapaikalle

pienen höyryveturin vetämissä avovaunuissa. Päivällinen tarjottiin Teiskolan tapaan tilaisuutta varten sisustetussa talousrakennuksessa, joka oli täällä huomattavan suuri kooltaan. Nottbeck oli itse geologian harrastaja ja hänellä oli Pohjoismaiden edustavin yksityisen henkilön keräämä kiviainekokoelma, johon kuuluneita harvinaisuuksia oli asetettu esille ruokasaliin. W. F. von Nottbeck oli rakennuttanut juhlia varten kokonaan oman miljöö-

kartanoalueelle ja isännöi perheineen tilaisuutta. Ruuasta vastasi tamperelainen ravintoloitsija Nikolai Bauer. Juhlapäivällisten järjestäminen oli kartanonomistajan ja tamperelaisten yhteisyrittä. Tarjoilusta vastasi mies-tarjoilija sekä hänen apunaan olleet 40 huollisesti valittua Finlaysonin tehtaantyyttöä.⁴⁴

Vieraanvaraisuus oli määre, joka liitettiin erityisesti kartanoissa järjestettyihin tilaisuuksiin. Julius Ailio ylistää Teiskolan kartanossa osoitettua vieraanvaraisuutta. Päivällistilaisuuksissa pidetyt puheet saivat lehdistössä runsaasti palstatilaa. Puheissa maininnat ulkomaisten vieraiden kokemasta vieraanvaraisuudesta nousivat – ja varmasti halukkaasti nostettiin – esille. Paikallistoimikunnan puheenjohtaja von Kramer ilmaisi jo ennen geologien saapumista kaupunkiin sen, mikä kartanoilta oli odotettavissakin: ”Kaupungin läheisyydessä olevat kartanonomistajat valmistavat itsensä näyttämään suuremmoista vieraanvaraisuutta.”⁴⁵ Ruotsalaisten matkailijoiden kartanokuvaa tutkinut Karin Lindvall nimeää kartanoiden vieraanvaraisuuden yhdeksi keskeiseksi kartanoita ja linnoja koskevaksi teemaksi 1800- ja 1900-lukujen vaihteen matkakirjallisuudessa. Aikalaiskertomukset kuvasivat kartanoiden suurenmoista vieraanvaraisuutta, joka koski sekä tuttuja että tuntemattomia, kuitenkin luonnollisesti vain herrasväkeen kuuluvia. Vieraiden läsnäolo kartanoissa nähtiin osana itsestään selvää kartanokulttuuria, vakiintunutta ja elävää, jonka kaikki tiesivät – myös ne, jotka eivät itse kuuluneet tähän kulttuuriin.⁴⁶ Majoittaessaan tärkeitä ulkomaisia vieraita sekä järjestäessään

ja isännöidessään juhlapäivällisiä Tampereen ympäristön kartanonomistajat toteuttivat kartanokulttuurin perinnettä. Tilanomistajina, liikemiehinä ja kaupungissa toimivina vaikuttajina heillä oli myös huomattavasti resursseja osallistua retken järjestelyihin.

Höyrylaivojen ja rautateiden myötä matkustaminen helpottui ja nopeutui, jolloin myös matkailijamäärät kasvoivat.⁴⁷ Moderni tekniikka korostui myös Suomen-retken järjestelyissä ja siitä ilmestyneissä kirjoituksissa. Vieraat matkustivat junalla ja höyrylaivoilla, ja uusien liikennevälineiden käyttö oli edellytys sille, että matka voitiin tehdä niin suurella joukolla ja niin lyhyessä ajassa. Kuvaavaa on, että silloin kun moderneja liikennevälineitä ei ollut käytössä, retkikuntaa varten piti hankkia 70 hevosta kärryineen, kuten tapahtui Kangasalla. Tietoja retkikunnan reitistä ja aikataulusta oli ilmestynyt lehdistössä jo hyvissä ajoin ennen geologien saapumista, ja radan varrelle ja asemille kertyi pitkin matkaa kansaa katsomaan vieraita. Sanomalehdet kuvailivat pyhäpukuisia ihmisiä, lapsia ja aikuisia, jotka heiluttivat ja hurrasivat geologiretkikunnan ohi kulkevalle junalle tai kerääntyivät asemille ja satamiin seuraamaan vieraiden tuloa tai lähtöä. Kun geologien juna saapui Tampereelle sunnuntaina iltapäivällä 22. elokuuta, koko rautatieaseman seutu ja Hämeenkatu aina Hämeensillalle asti oli täynnä väkeä. Ihmisiä oli paikalla arviolta parituhatta henkeä.⁴⁸

Retkillä valokuvattiin ahkerasti ja kuvajoina toimivat sekä isännät että vieraat. Matkan kokemisessa katseella ja näköhavainnon ikuistamisella on tärkeä osa, ja katsominen ja

kuvaaminen ovatkin yhä olennaisempi osa matkustamista. Valokuvat toimivat todisteina tehdystä matkasta ja niiden myötä matkan kokemukset hahmottuvat. Jo 1800-luvulla kamera alkoi kuulua matkustajan varustuksiin. Kameran suosiota selittää se, että toimintana valokuvaaminen auttaa hallitsemaan tilaa ja helpottaa vieraisissa olosuhteissa koettua epävarmuuden tunnetta. Matkailija voi kuvata tarkastella vierasta kulttuuria kameran linssin takaa, jolloin hän kokee itse olevansa turvassa. Toisaalta matkailija, joka katsoo tai kuvaa nähtävyyksiä, paikallista elämää ja ihmisiä, on myös itse katsomisen tai kuvaamisen kohteena.⁴⁹ Suomeen saapuneilla geologiretkikunnan jäsenillä valokuvaus oli osa geologisten muodostelmien ja yksityiskohtien dokumentointia, mutta he kuvasivat myös turisteille tyypillisiä kohteita, kuten nähtävyyksiä, maisemia ja kansanihmisiä. Vieraat hankkivat kuvia myös paikan päältä ja ostivat esimerkiksi valokuvaajilta ja kirjakaupoista maisemakuvia Tampereelta. Taitavana harastajakuvaajana Axel Tammela kuvasi geologiryhmän retkeilyjä myös Tampereen seudulla. Hän kuvasi Näsijärven risteilyä sekä päivällisiä kotikartanossaan Teiskolassa. Oriveden ja Kangasalan retkillä hän oli myös kuvaajana mukana. Valokuvat olivat myös yksi syy vieraiden ja isäntien yhteydenpitoon matkan jälkeen. Ulkomaiset vieraat lähettivät Sederholmille ottamiaan valokuvia, joita tämä toimitti edelleen muun muassa tamperelaisille isännille.⁵⁰

Ulkomaisten vieraiden vaikutelmia retkestä

Retken jälkeen suomalaisissa lehdissä ilmestyi kiitoskirjoituksia ja runoja, joista voi saada viitteitä siitä, mitä vieraat arvostivat retken järjestyksessä ja mihin he kiinnittivät huomiota Suomessa liikkuaan. Tamperelaisille osoitettu geologien kiitosadressi julkaistiin paikallisissa lehdissä 28. elokuuta. Professori Barrois’n laatiman kirjoituksen mukaan geologikongressin jäsenien muistoissa on koko väestön lämmin vastaanotto, paroni von Nottbeckin ja hänen perheensä suurenmoinen vieraanvaraisuus sekä Tampereen paikallistoimikunnan erinomaiset järjestelyt. *Tampereen Sanomissa* ilmestyi 4. syyskuuta sveitsiläisen professori Albert Heim’in kirjoitus, jossa hän esittää retkikunnan kiitoksen Suomelle. Suursaarella päivätyn kirjoituksen mukaan retkikunnan jäseniä on syvästi liikuttanut suomalaisten ystävällisyys ja vieraanvaraisuus. Retkeläisiin on tehnyt vaikutuksen myös Suomen luonto, maanviljelys, sivistystyö sekä kansanrehellisyys.⁵¹ Päinvastoin kuin Barrois’n adressi, Heim’in kirjoitus liikkui yleisellä tasolla. Vaikka se oli osoitettu *Tampereen Sanomien* lukijoille ja ilmestyi kirjoittajan toivomuksesta saksan lisäksi suomen ja ruotsin kielellä, Tampereen seutua tai asukkaita ei kirjoituksessa erikseen mainittu.

Sen sijaan sveitsiläisen professori A. Baltzerin näyttää saaneen inspiraation runoihinsa Tampereen retkiltä ja päivällispöytien äärestä. Humoristiset runot, jotka kirjoittaja esitti laivamatkalla Suursaareen, ovat nimeltään

”Päivä Näsijärvellä”, ”Geologien valitus Suomessa” sekä ”Lielähti”. ”Päivä Näsijärvellä” alkaa luonnon ylistyksellä: ”Näsijärvellä tahoisin ennen kuin kuolen vielä joskus mielteni ilahduttaa, sillä siellä on niin ihana olla. Metsien saartamat vedet, kaikkialla juhmallinen hiljaisuus.” Runo päättyy ruuan ja sitä tarjonneen Teiskolan Aina Tammelanderin ylistykseen: ”Metsäpoukamasta rauhaisasta ja päivänpaisteisesta kutsuu ruokapöytä. Oi sitä riemua! Pyylevänä, loistavana, ystävällisenä, lempeänä seisoo siellä eräs nainen. Hän on leskirouva Tammelander, antelias haltija, Jumalan lähettämä.” ”Geologien valitus Suomessa” taas murehtii retkeläisten terveydentilaa, jos ei ruoka- ja juomatarjoilu Pietariin tultaessa muutu kevyemmäksi: ”Tässä pohjoisessa maassa on kai kuolema hyvin pian käsissä: paistia, metsänviljaa, kalaa ja makkaroitu, olutta, viiniä, teetä joka janoon, ja nuo lukemattomat ryyppyt, juomaa, ruokaa kaikkialla.” Tässä runossa saanevat osansa myös Tampereella ja lähikuntiin suuntautuneilla retkellä nautitut runsaat aamiaiset ja päivälliset, hienot viinit ja muut juomat sekä laivojen buffetit ja kesäravintoloiden tarjoilut. Kuvaavaa on, että Lielähti on saanut kokonaan oman runonsa. Maininnan saavat kartanon uusi rakennuskanta ja rakennusten suuri koko sekä päivälliset ja niiden ruokalista. Ennen kaikkea kirjoittaja kuitenkin ylistää von Nottbeckiä tieteen ja taiteen suosijana ja kertoo, että ”tahtoisimmepa tuon tuostakin käydä luonasi olutkekkereissä”.⁵²

Ulkomaisissa sanomalehdissä ja tieteellisissä julkaisuissa ilmestyi matkakertomuksia geologikongressin ekskursionista. Usein näissä

oli keskitytty selostamaan Venäjälle tehtyjä pitkiä ekskursionia ja Suomen-retki ja käynti Imatralla oli kuitattu vain maininnalla. *The Journal of Geology*n mukaan vieraanvaraisuuden suurenmoisuuksillaan muistamaan pitkään. Siihen liittyi anteliasuus, joka näytti olevan yleistä kaikissa yhteiskuntaluokissa koko valtakunnan alueella. Kirjoittajan mukaan sama sydämellinen vastaanotto kohtasi heitä Suomen kaupungeissa ja maataloilla, Uralin kaivostyöläisten keskuudessa ja Kaukasuksen kaupungeissa, leireissä ja luostareissa. Kaikkialla oli vallalla hyvän tahdon ja anteliaisuuden henki.⁵³ John J. Stevenson kirjoitti *Science*-lehdessä, että kongressin järjestelyt oli tehty keisarillisessa mittakaavassa. Esimerkiksi kongressin osanottajat ja heidän perheenjäsenensä saivat matkustaa ilmaiseksi Venäjän rautateillä. Ekskursioiden määrä ja laajuus oli ennen kokematon. Ekskursioiden kohteista jaettiin osanottajille yli 600-sivuisen opaskirja karttoineen ja kuvallitteineen. Suomen-retkestä Stevenson kirjoittaa, että vaikka Suomi ei ollut maileissa niin kaukana sivistyneestä maailmasta kuin Ural, niin suuresta seurueesta huolehtiminen oli siellä tuskin helpompaa. Tämä excursio onnistui kirjoittajan mukaan kuitenkin täydellisesti ja tohtori Sederholm ansaitsi mukana olleiden kiitollisuuden. Käyntiä Imatran koskella Stevenson luonnehtii ”lyhyessä ajassa tehdyksi pitkäksi ekskursioniksi”. Charles Palache kirjoitti *The American Naturalist* -lehdessä, että Suomen-retken osanottajat kertoivat retken olleen mielenkiintoinen ja heidän saaneen nauttia yhtä ylenpalttisesta vieraanvaraisuudesta kuin Uralin-retkellä. Sederholmin

opastuksella osanottajat olivat nähneet paljon jääkautista geologiaa sekä Länsi- ja Etelä-Suomen vanhoja kidemuodostumia. Imatralla vieraillut Palache kehui mahtavan kosken partaalle pystytetyssä paviljongissa tarjottua juhla-ateriaa ylelliseksi.⁵⁴

Preussin valtionegeologi K. Keilhack kirjoitti Venäjän geologikongressista sekä *Glürkauf*-nimiseen geologiseen julkaisuun että Berliinissä ilmestyvään *Vossische Zeitung* -lehteen. Kirjoituksissa hän käsitteli myös Suomen retkeä. Helsingissä kirjoittaja kiinnittää huomiota mahtavaan satamaan, leveään ja runsaasti kukkivaan Esplanadiin ja laajasti rakennetun kaupungin kirkkoihin sekä moniin julkisiin rakennuksiin. Helsingissä ollessaan kirjoittaja ehti tutustua luonnontieteellisiin koelmiin, käydä Korkeasaarella sekä katsella kaupunkia. Tampereelta mieleen on jäänyt erityisesti Näsijärven retki. Järveä kirjoittaja luonnehtii komeaksi ja matkustustapaa höyrylaivojen vetämissä proomuissa ”omituiseksi ja oivalliseksi”. Teiskolan päivällisillä etenkin järven jättiläislohret ja pöydille pinotut rapuvuoret tekivät suuren vaikutuksen. Lielahden päivällisiä kirjoittaja luonnehtii ”ruhtinaalliseksi”. Kehuja saivat yleensäkin ruokailut, jotka kaikkialla järjestyivät nopeasti ja kiitettävällä tavalla. Kirjoittajan mukaan yksityiset ihmiset ja viranomaiset suorastaan kilpailivat tehdäkseen vieraiden olon mahdollisimman mukavaksi.⁵⁵

Italialaisen geologin ja tamperelaisten kohtaamista kaupungissa kuvaa nimimerkki ”Tuomas” pakinassaan *Päivälehdessä*. Pakinassa kuvataan, kuinka tamperelaiseen kotiin sijoitettu italialainen geologi oli tyytymätön

majapaikkaansa, jossa hänen mukaansa oli syöpäläisiä. Tilanne korjattiin hankkimalla hänelle uusi majoituspaikka Hatanpään kartanosta, jonne hänen tavaransa siirrettiin. Tieto siirrosta ei kuitenkaan tavoittanut geologia, joka illalla palatessaan alkuperäiseen majapaikkaansa huomasi tavaroidensa kadonneen. Pakinoitsija kuvaa asian selvittelyn vaikeutta. Koska italialaisella ei ollut yhteistä kieltä isäntäväen eikä paikalle kutsutun poliisin kanssa, nämä eivät pakinoitsijan mukaan aluksi ymmärtäneet, mikä vieraalla oli hätänä. Soitto Hatanpäälle, jossa retken johtajat ilmeisesti asuivat, selvitti asian, mutta nyt isäntäväen ja poliisin oli saatava tavaroistaan huolissaan oleva italialainen lähtemään uuteen osoitteen. Pakinoitsijan mukaan italialainen istutettiin poliisin avustuksella puoliväkisin ajurin kyytiin. Matka kaupungista Hatanpään kartanoon oli useita kilometrejä ja määränpäästään epätietoinen vieras alkoi huolestua pimeällä metsätiellä ja yritti saada kuskia kääntymään takaisin. Tämä vei hänet kuitenkin turvallisesti perille kartanoon.⁵⁶

Suomalaiset olivat tyytyväisiä ekskursion onnistumiseen. J. J. Sederholm pani merkille, kuinka heidän retkikuntansa kohtasi kaikkialla, missä he Suomessa kulkivat, sydämellisyyttä ja vieraanvaraisuutta. Sederholmin mukaan tämä ilahdutti ulkomaalaisia, ja he isäntinä toimineet suomalaiset geologit saivat olla ylpeitä omasta maastaan ja maanmiehistään. *Nya Pressen* kiitteli, kuinka kokonaisuudessaan erinomaisesti järjestetty Suomen retki runsaine tarjoiluineen tuli maksamaan vain 100 markkaa henkilöltä. Tämä tarkoitti sitä, että jokaiselle osanottajalle tultiin palautta-

maan 30 markkaa heidän etukäteen maksamastaan osanottomaksusta.⁵⁷ Tampereen lehdissä ei geologien lähdön jälkeen millään tavalla kommentoitu retken onnistumista tai sen merkitystä kaupungille. Ennen retkeläisten kaupunkiin saapumista velloneeseen keskusteluun Tampereen uudesta rahasta ei myöskään enää palattu. Kaupungin majoituskapasiteetin riittämättömyys suurissa tapahtumissa ei näytä synnyttäneen keskustelua, eikä italialaisgeologin majapaikan vaihto mahdollisen syöpäläisvaaran takia ilmeisesti häirinnyt kaupunkilaisia, sillä pääkaupungin lehdessä julkaistu pakina ilmestyi myös tamperelaislehdissä. Kaupungin elämä näyttää palautuneen nopeasti normaaleihin uomiinsa.

Luonnonläheinen teollisuuskaupunki

Suomessa ei järjestetty kansainvälisiä tieteellisiä kongresseja 1800-luvulla, mutta lähialueen suurten kaupunkien, erityisesti Pietarin säteilyvaikutuksena kongressivieraita saapui myös Suomeen matkailijoina, Suomen senaatin kutsuvieraina tai ekskursioiden osanottajina. Päiväretkien suosituin kohde oli Imatra, joka vakiintui myös ulkomaisille vieraille tarjottujen juhlapäivällisten pitopaikaksi. Silloin kun käytettävissä oli enemmän aikaa, oli Helsinki suuriruhtinaskunnan pääkaupunkina

*Geologit tutustumassa Näsijärven rantakallioihin.
Kuva: Axel Tammela 1897. Vapriikin kuvaarkisto.*

luonnollinen matkakohde. Geologien Suomen-retken aikana Tampere sai poikkeuksellisen kunnian isännöidä kansainvälisiä vieraita neljän päivän ajan.

Tampereen kaupunki ei osallistunut geologien retken järjestelyihin, vaan niistä vastasivat Tampereelle perustettu paikallistoimikunta sekä yksityiset kaupunkilaiset ja lähiseudun tilanomistajat. Tehtaiden johtajat ja kartanoiden omistajat kantoivat suuren osan järjestelyvastuusta. Tampereen suurimpien tehtaiden johtohenkilöitä toimi paikallistoimikunnassa ja vieraiden isäntinä retkillä, iltatilaisuuksissa kaupungilla sekä juhlapäivällisillä. Tehtaanjohtajat järjestivät vieraille myös tehdaskieroksia sekä majoittivat retken osanottajia tehtaiden juhlasaleihin. Kiinnostavana erona Helsinkiin oli se, että Helsingissä konferenssivieraiden juhlapäivällisten tarjoajana oli Helsingin kaupunki, kun taas Tampereella juhlaaterian järjesti kartanoonsa Finlaysonin tehtaanomistaja. Retken järjestelyt Tampereella kuvastavat tehtaiden merkitystä. Tampere haluttiin esittää vieraille edistyneenä teollisuuskaupunkina, jota edustivat teollisuuslaitosten lisäksi modernit liikennevälineet, junat ja höyrylaivat, joilla kaupungista pysyi helpposti matkustamaan suoraan retkikohteisiin ja jopa juhlapaikkana toimineeseen kartanoon. Toinen tärkeä esittelyn kohde oli kaupungin luonto, jossa keskeisiä elementtejä olivat järvet, Tammerkoski ja Pyykin harju. Tampere haluttiin esittää vieraanvaraisena ja modernina teollisuuskaupunkina, jossa luonnon kauneus oli läsnä.

Ominaista Tampereen ohjelmalle oli kartanoiden merkittävä osuus juhlapäivällisten

järjestelyissä sekä vieraiden kuljetuksissa ja majoittamisessa. Kartanoiden osallistumista järjestelyihin selittää niiden perinteinen vieraanvaraisuus, mutta erityisesti kartanonomistajien kiinteä yhteys kaupunkiin ja osallistuminen kaupungin talous- ja kunnalliselämään. Hatanpään, Teiskolan ja erityisesti Lielahden omistajat olivat myös osa sitä kosmopoliittista eliittiä, johon myös heidän vieraansa kuuluivat. Tampereen seudulta tuskin löytyi sopivampaa henkilöä geologiretkikunnan juhlapäivällisten isännäksi kuin oli Wilhelm Fredrik von Nottbeck, aatelinen innovoija ja tehtaanomistaja, jonka toiminta ylitti paikalliset ja kansalliset rajat. Lähiseudun kartanot myös miellettiin osaksi Tampereen nähtävyyksiä, mistä kertoo Hatanpään esittely matkaoppaissa kohteena, joka Tampereella kävijän on nähtävä. Kun geologiretkikunnan jäsenet vietiin Lielahteen tai Hatanpäälle, he pääsivät tutustumaan ennen kaikkea moderniin kartanomiljööseen, jota leimasivat 1880–1890-luvuilla valmistunut rakennuskanta sekä kaupallinen maatalous uudenaikaisine talousrakennuksineen ja omine rautateineen.

Tyypillisesti ulkomaisten vieraiden matkakertomuksissa Suomen-retki kuitattiin vain maininnalla retkeen osallistumisesta. Tampereen kaupungista, sen rakennuksista, harjuista tai Tammerkoskesta ei ole löytynyt mitään mainintaa, mutta Tampereen paikallistoimikunta sai geologeilta kiitokset hyvin hoideituista järjestelyistä. Sen sijaan monissa kirjoituksissa muisteltiin laivamatkaa Näsijärvellä, Teiskolan ja Lielahden kartanopäivällisiä sekä geologien osakseen saamaa vieraanvaraisuutta. Kirjoituksissa lähes ainoita nimeltä mainit-

tuja henkilöitä J. J. Sederholmin ja Wilhelm Ramsayn lisäksi olivat Aina Tammela ja Wilhelm Fredrik von Nottbeck, joiden vieraanvaraisuus ja kartanoissaan tarjoamat ruuh-

tinaalliset päivälliset saivat kiitosta osakseen. Suomalainen luonto, joka oli Suomen matkailumainonnan keskeisin teema, oli myös tehnyt vaikutuksen kirjoittajiin.

VIITTEET

- 1 Pk. 21.11.1896. Ca:1 Yleiskokousten pk:t 1888–1906. Kotelo 9. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. KA.
- 2 Rönehalm 1945, 31–32; Fuchs 2002, 205–206.
- 3 Fuchs 2002, 216, 219, 224, 228.
- 4 Kostiainen et al. 2004, 27–28, 50, 64, 66.
- 5 Pemble 1988, 41, 67, 79–80; Kostiainen 2006a, 5–6; Kostiainen 2006b, 8; Mikkolainen 2008, 6–7.
- 6 *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan ekskursio tarkoittaakin ryhmäopintomatkaa, tutustumisretkeä tai -retkeilyä.
- 7 Tukholmassa järjestettiin muun muassa arkeologinen kongressi 1874, orientalistikongressi 1889 ja Amerikan tutkimuksen kongressi 1894 ja Pietarissa vankeinhoitokongressi 1890, rautatiekongressi 1892, raittiuskongressi 1893 sekä geologikongressi 1897. Ruotsista – *Uusi Suometar* 10.8.1874; Itämaiseen kongressiin Tukholmassa – *Uusi Suometar* 6.9.1889; Teknillinen kongressi Pietarissa – *Uusi Suometar* 8.1.1890; Kansainvälinen vankeinhoitokongressi – *Uusi Suometar* 12.1.1890; Kansainvälinen rautatienkongressi – *Uusi Suometar* 23.8.1892; Raittiudenharrastajain kongresseja – *Uusi Suometar* 30.10.1892; Fuchs 2002, 243, viite 121.
- 8 de Rosny 1888, VII, 42; Fuchs 2002, 210, 212; Hirn ja Markkanen 1987, 137.
- 9 Vieraat Helsingissä – *Uusi Suometar* 27.6.1890; Vankeuskongressin jäsenet Suomessa – *Päivälehti* 26.6.1890; Vankeuskongressin jäsenet Helsingissä – *Päivälehti* 26.6.1890; Vankeuskongressin jäsenet Helsingissä – *Päivälehti* 27.6.1890; Rautatiekongressin käynti Imatralla – *Päivälehti* 1.9.1892; Suomen valtion päivälliset Imatralla – *Aamulehti* 5.9.1897; Markkanen 1987, 191.
- 10 Sears 1998, 4-7, 12, 27; Koivunen 2006a, 123.
- 11 Novoje Wremja – *Aamulehti* 31.8.1897.
- 12 7:s kansainvälinen geologikongressi Pietarissa – *Päivälehti* 1.9.1897; Milanovsky 2004, 101–102.
- 13 Suomen-retken osanottajaluettelo. Kotelo 16. J. J. Sederholmin muu aineisto. ÅAB; A Learned Woman – *The Houston Daily post* 17.11.1897. Florence Bascom oli ryhmän ainoa naisgeologi. Hän toimi Pennsylvaniaan Bryan Mawr Collegien geologian laitoksen johtajana ja assistenttina Yhdysvaltain Geologisessa tutkimuskeskuksessa.
- 14 Korta bref från geologexkursjonen i Finland – *Nya Pressen* 25.8.1897. *Nya Pressenin* mukaan: ”Fr. Lindberg är f. ö. en ypperlig ackquisition, talar ungefär 12 språk och kan t. o. m. så mycket geologi att den finska kvinnans ära i den vägen är räddad.”
- 15 Geologien retket Suomessa. Suomen valtion päivälliset Imatralla – *Uusi Suometar* 4.9.1897; Geologien retkeily Suomeen – *Tampereen Uutiset* 4.9.1897; Hirn 1978, 143.
- 16 Pk. 21.11.1896. Ca:1 Yleiskokousten pk:t 1888–1906. Kotelo 9. Suomen Maantieteellisen Seuran arkisto. KA; Haapala 2000, 272.
- 17 Edvin Hammarénin kirje J. J. Sederholmille 1.7.1897. Sidos 1. J. J. Sederholmin kirjekoelma.

- ÅAB; VII:n yleisen kansanvälisen geoloogisen kongressin retkeily Tampereen lähiseuduilla – *Tampereen Uutiset* 25.8.1897; VII:n yleisen kansanvälisen geoloogisen kongressin retkeily Tampereen lähiseuduilla – *Tampereen Uutiset* 27.8.1897.
- 18 Tampereen kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1897. mf. TKA; Tampereen kaupungin rahoituskammarin pöytäkirjat 1897. TKA.
- 19 J. A-io 1897, 137.
- 20 *Renseignements utiles aux membres de l'excursion en Finlande organisée à l'occasion du VIIe Congrès géologique international.* 1897; Smeds 1989, 10; Häyrynen 1989, 75.
- 21 Helsingin väkiluku oli vuonna 1897 noin 90 000.
- 22 Rasila 1984, 208; Kujala 1996, 56, 63.
- 23 Edvin Hammarénin kirje J. J. Sederholmille 1.7.1897. Sidos 1. J. J. Sederholmmin kirjekoelma. ÅAB; Carl von Kraemerin kirje J. J. Sederholmille 6.8.1897. Sidos 1. J. J. Sederholmmin kirjekoelma. ÅAB; Geoloogien retkeltä – *Tampereen Sanomat* 31.8.1897.
- 24 Carl von Kraemerin kirje J. J. Sederholmille 6.8.1897. Sidos 1. J. J. Sederholmmin kirjekoelma. ÅAB; *Renseignements utiles aux membres de l'excursion en Finlande organisée à l'occasion du VIIe Congrès géologique international.* 1897; Uutta rahaa Tampereella – *Tampereen Sanomat* 12.8.1897; Carl von Kraemer, Tampereen Sanomien toimitukselle – *Tampereen Sanomat* 21.8.1897.
- 25 Ilkimielisyyttäkö vai asian ymmärtämättömyyttäkö? – *Tampereen Uutiset* 13.8.1897; Poliskammarens åtgärder – *Tammerfors Nyheter* 14.08.1897; Carl von Kraemer, Tampereen Sanomien toimitukselle – *Tampereen Sanomat* 21.8.1897.
- 26 *Renseignements utiles aux membres de l'excursion en Finlande organisée à l'occasion du VIIe Congrès géologique international.* 1897; Ramsay 1895, 169–171.
- 27 MacCannel 1999, 41–43; Koivunen 2006a, 123.
- 28 Herren geologen! – *Tampereen Sanomat* 24.8.1897.
- 29 Sears 1998, 4, 49.
- 30 Herren geologen! – *Tampereen Sanomat* 24.8.1897.
- 31 Hirn & Markkanen 1987, 175, 181, 191; Routto 1995, 59, 77, 81, 90, 94, 99.
- 32 de Rosny 1888, Ramsay 1895, 169–170; 84; Lilius 1989, 22–23; Kujala 1996, 66–68, 81; MacCannell 1999, 6, 65–71, 74.
- 33 VII:n yleisen kansanvälisen geoloogisen kongressin retkeily Tampereen lähiseuduilla – *Tampereen Uutiset* 27.8.1897; Kujala 1996, 67–68; Lehtinen 2001, 97–99.
- 34 Kanerva 1946, passim; Tampereen tehtaissa 1890-luvulla työpäivät olivat pitkiä, lapsityövoimaa käytettiin runsaasti, työolot olivat epäterveellisiä ja onnettomuuksia sattui usein. Finlayson poikkesi kuitenkin muista tehtaista siten, että työturvallisuuteen kiinnitettiin huomiota jo 1800-luvulla ja tehdas huolehti patriarkaalisesti, mutta poikkeuksellisen monin tavoin työntekijöistään. Tehdas rakensi asuntoja, sairaalan, koulun, lastenkodin, vanhainkodin, kirkon ja kirjaston, perusti sairas- ja eläkekassan ja avasi kaupungin ensimmäisen osuuskaupan ja säästöpankin. Yhtiö myös kustansi työntekijöiden lääkärinhoidon ja lääkkeet. *Järjestys-säännöt Finlayson & kumpp:in tehtaan työntekijöille* 1897; *Kotimaisen teollisuuden albumi* 1913, 355–357; Lindfors 1937, 301–322; Kanerva 1946, passim.
- 35 MacCannell 1999, 66–68, 70.
- 36 Sears 1998, 204.
- 37 Geologien retket Suomessa – *Uusi Suometar* 24.8.1897; Geologiska kongressen – *Tammerfors Nyheter* 24.8.1897; VII:n yleisen kansanvälisen geoloogisen kongressin retkeily Tampereen lähiseuduilla – *Tampereen Uutiset* 27.8.1897; Rasila 1984, 368.

- 38 Bror Axel Thulén kirje J. J. Sederholmille 5.6.1897. Sidos 2. J. J. Sederholmin kirjekoelma. ÅAB; J. J. Sederholmin kirjeuonnos Arthur Bergrothille 28.6.1897. Kotelo 16. J. J. Sederholmin muu aineisto. ÅAB; *Congrès géologique international. 7-ème session Russie 1897. Excursions en Finlande.* 1897.
- 39 Arthur Bergrothin kirje J. J. Sederholmille 13.7.1897. Sidos 1. J. J. Sederholmin kirjekoelma. ÅAB; J. J. Sederholmin kirjeuonnos Arthur Bergrothille 28.6.1897. Kotelo 16. J. J. Sederholmin muu aineisto. ÅAB; VII:n yleisen kansanvälisen geoloogisen kongressin retkeily Tampereen lähiseuduilla – *Tampereen Uutiset* 27.8.1897; Efterskörd från geologexkursionen – *Nya Pressen* 28.10.1897; Till redaktionen för Nya Pressen – *Nya Pressen* 31.10.1897; Tampereen Sanomain toimitukselle – *Tampereen Sanomat* 4.11.1897; J. A-io 1897, 142.
- 40 Axel Tammelanderin kirje J. J. Sederholmille 11.7.1897. Sidos 2. J. J. Sederholmin kirjekoelma. ÅAB; Geoloogien retket Suomessa. Matka Näsijärven rantamille – *Uusi Suometar* 25.8.1897; VII:n yleisen kansanvälisen geoloogisen kongressin retkeily Tampereen lähiseuduilla – *Tampereen Uutiset* 25.8.1897; Korta bref från geologexkursionen i Finland – *Nya Pressen* 25.8.1897.
- 41 Benjamin Frosterus oli valtiongeologi, joka oli retken järjestelyissä mukana ja osallistui itse retkelle.
- 42 Benjamin Frosteruksen kirje J. J. Sederholmille 15.7.1897. Sidos 1. J. J. Sederholmin kirjekokoelma. ÅAB; J. J. Sederholmin kirjeuonnos Arthur Bergrothille 28.6.1897. Kotelo 16. J. J. Sederholmin muu aineisto. ÅAB; Arthur Bergrothin kirje J. J. Sederholmille 12.8.1897. Sidos 1. J. J. Sederholmin kirjekoelma. ÅAB; Carl von Kraemerin kirje J. J. Sederholmille 6.8.1897. Sidos 1. J. J. Sederholmin kirjekoelma. ÅAB.
- 43 Geoloogien matkasta – *Tampereen Sanomat* 26.8.1897; Den geologiska exkursionen – *Hufvudstadsbladet* 25.8.1897; Eino Jutikkala kertoo Jutikkalan kartanossa vuonna 1888 järjestetyistä häistä, johon tilattiin frakkipukuiset miehtarjoilijat Helsingistä. Seuraavat häät olivat Jutikkalassa 1919, joihin palkattiin kokki Hämeenlinnasta. Jutikkala 2003, 113.
- 44 VII:n yleisen kansanvälisen geoloogisen kongressin retkeily Tampereen lähiseuduilla – *Tampereen Uutiset* 27.8.1897; Korta bref från geologexkursionen i Finland – *Nya Pressen* 26.8.1897; Geoloogien matkasta – *Tampereen Sanomat* 26.8.1897; Geologiska kongressen – *Tammerfors Nyheter* 26.8.1897; Geoloogien retket Suomessa – *Aamulehti* 27.8.1897; Den geologiska exkursionen. Exkursion till Suinula ja Orihvesi – *Hufvudstadsbladet* 26.8.1897.
- 45 Kraemer, Carl von, Tampereen Sanomien toimitukselle – *Tampereen Sanomat* 21.8.1897; VII:n yleisen kansanvälisen geoloogisen kongressin retkeily Tampereen lähiseuduilla – *Tampereen Uutiset* 27.8.1897; Geologiska kongressen – *Tammerfors Nyheter* 26.8.1897; J. A-io 1897, 141.
- 46 Lindvall 2004, 61–62, 66.
- 47 Kts. esim. Sears 1998, 3–4; Urry 1990, 21.
- 48 Geoloogien retket Suomessa – *Uusi Suometar* 24.8.1897; Geoloogien matka Suomessa – *Aamulehti* 24.8.1897; Geoloogien retket Suomessa – *Aamulehti* 26.8.1897; Geoloogien matkasta – *Tampereen Sanomat* 26.8.1897; Geologiska kongressen – *Tammerfors Nyheter* 24.8.1897; Den geologiska exkursionen. Exkursion till Suinula ja Orivesi – *Hufvudstadsbladet* 26.8.1897.
- 49 Sontag 1984, 15, 86–87; Urry 1990, 135–138; Koivunen 2006b, 22.

- 50 E. Cohenin kirje J. J. Sederholmille 5.11.1897. Sidos 3. J. J. Sederholmin kirjekokoelma. ÅAB; J. J. Sederholmin kirjeluonnos Wilhelm Fredrik von Nottbeckille, ei pvm. Sidos 1. J. J. Sederholmin kirjekokoelma. ÅAB; Wilhelm Fredrik von Nottbeckin kirjeet J. J. Sederholmille 19.4.1897 ja 27.4.1897. Sidos 1. J. J. Sederholmin kirjekokoelma. ÅAB; VII:n yleisen kansanvälisen geoloogisen kongressin retkeily Tampereen lähiseuduilla – *Tampereen Uutiset* 25.8.1897; VII:n yleisen kansanvälisen geoloogisen kongressin retkeily Tampereen lähiseuduilla – *Tampereen Uutiset* 27.8.1897; 7:s kansainvälinen geologikongressi Pietarissa – *Päivälehti* 4.9.1897.
- 51 VII:n yleisen kansanvälisen geoloogisen kongressin retkeilystä – *Tampereen Uutiset* 28.8.1897; Geoloogit – *Aamulehti* 28.8.1897;
- Från geologiska kongressen – *Tammerfors Nyheter* 28.8.1897; Geoloogit kiittävät – *Tampereen Sanomat* 4.9.1897; Jälkikaikuja geoloogien retkeltä Suomessa – *Tampereen Sanomat* 4.9.1897; Ulkomaalaisen geologin runot Suomesta – *Aamulehti* 5.9.1897.
- 52 Jälkikaikuja geoloogien retkeltä Suomessa – *Tampereen Sanomat* 4.9.1897.
- 53 J. P. I 1897, 753.
- 54 Stevenson 1897, 673–674; Palache 1897, 956.
- 55 Keilhack 1897, 3–8; Suomi ulkomaan lehdissä – *Tampereen Sanomat* 12.9.1897.
- 56 ”Tuomas”, Kirje Helsingistä – *Päivälehti* 29.8.1897.
- 57 J. J. Sederholmin muistiinpanoja geologien matkasta Etelä-Venäjällä. Kotelo 16. J. J. Sederholmin muu aineisto. ÅAB; Efterskörd från geologexkursionen – *Nya Pressen* 28.10.1897.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto (KA):

Suomen Maantieteellinen Seura

Yleiskokousten pöytäkirjat 1896–1897.

Geologinen komissioni

Saapuneet kirjeet 1897.

Kirjekonseptit ja -toisteet 1897.

Geologian tutkimuskeskuksen arkisto:

J. J. Sederholmin, Wilhelm Ramsayn, Benjamin Frosteruksen, H. Berghällin ja W. Hackmanin päiväkirjat 1897.

Åbo Akademin kirjaston käsikirjoitusarkisto (ÅAB):

J. J. Sederholmin kirjekokoelma.

J. J. Sederholmin muu aineisto.

Tampereen kaupunginarkisto (TKA):

Tampereen kaupunginvaltuusto

Pöytäkirjat 1897.

Tampereen kaupungin rahatoimikamari

Pöytäkirjat 1897.

Painetut lähteet

A-io J. [Ailio, Julius] (1897), Geologikongressin jäsenten retkeilyt Suomessa. *Kansanvalistus-Seuran Kalenteri 1898*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 134–148.

Congrès géologique international. 7-ème session Russie 1897. Excursions en Finlande (1897). Helsingfors: Victor Pettersson & C:os Tryckeri-Aktiebolag.

J. P. I. (1897), Editorial. *The Journal of Geology* 7/1897. *Järjestys-säännöt Finlayson & kumpp:in tehtaan työntekijöille*. Tampere 1897.

- Keilhack K. (1897), VII. internationaler Geologen-Kongress in Russland. *Glückauf. Berg- und Hüttenmännische Wochenschrift mit den Beiblättern Litterarische Monatsschau und Führer durch den Bergbau*. XXXIII. Jahrgang.
- Kotimaisen teollisuuden albumi*. Helsinki 1913.
- Palache, Charles (1897), The Geological Congress in Russia. *The American Naturalist* Nov./1897.
- Ramsay, August (toim.) (1895), *Suomi matkaopas. Käytännöllinen käsikirja*. Kuopio: Suomen Matkailijayhdistys.
- Renseignements utiles aux membres de l'excursion en Finlande organisée à l'occasion du VIIIe Congrès géologique international* (1897). Helsingfors: Victor Pettersson & C:os Tryckeri-Aktiebolag.
- de Rosny, Leon (1888), *Le pays des dix-mille lacs*. Paris: E. Jorel.
- Stevenson, John J. (1897), The Geological Congress at St. Peterburg. *Science*, New Series, Nov. 5/1897.
- Lehdet
- Aamulehti 1897.
- The Houston Daily post 1897.
- Hufvudstadsbladet 1897.
- Nya Pressen 1897.
- Päivälehti 1890, 1897.
- Tammerfors Nyheter 1897.
- Tampereen Sanomat 1897.
- Tampereen Uutiset 1897.
- Uusi Suometar 1874, 1889, 1890, 1892, 1897.
- Kirjallisuus
- Fuchs, Eckhardt (2002), The Politics of the Republic of Learning. International Scientific Congresses in Europe, The Pasific Rim, and Latin Amerika. – Eckhard Fuchs ja Benedikt Stuchtey (toim.), *Across Cultural Borders: Historiography in Global Perspective*. Lanham, Md: Rowman & Littlefield Publishers, 205–244.
- Haapala, Ilmari (2000), Geologia. – Päiviö Tommila (toim.), *Suomen tieteen historia 3. Luonnontieteet, lääketieteet ja tekniset tieteet*. Helsinki: WSOY, 268–305.
- Hirn, Sven (1978), *Imatran tarina. Matkailuhistoriamme valtavyälältä*. Imatra: Kanta-Imatra seura.
- Hirn, Sven ja Markkanen (1987), Erkki, *Tuhansien järvien maa. Suomen matkailun historia*. Helsinki: Matkailun edistämiskeskus, Suomen matkailuliitto.
- Häyrynen, Maunu (1989), Kaupunkipuisto 1800-luvulla. *Ars Suomen taide 4*. Helsinki: Weilin + Göös, 72–75.
- Jutikkala, Eino (2003), Kartanoelämää Hämeessä 1900-luvun alussa. – Jari Alenius, Lauri Ahokas ja Jarmo Koskela (toim.), *Kaikuja Hämeestä. Hämääläis-osakunnan 350-vuotisjuhlakirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 97–119.
- Kanerva, Unto (1946), *Pumpulilaisia ja pruuakilaisia. Tehdastyöväen työ- ja kotioloja Tampereella viime vuosisadalla*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Koivunen, Leila (2006b), Matkailija kuvien oravanpyörässä. Kulttuurilla vetoa matkailuun. *Muuttuva matkailu – tietoa matkailusta ja matkailuelinkeinosta* 3–4/2006, 21–28. http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20100069/urn_nbn_fi_uef-20100069.pdf (luettu 27.1.2016).
- Koivunen, Leila (2006a), Nähtävyyksiin tutustumassa. – Leila Koivunen, Taina Syrjämaa ja Ilse-Mari Söderholm (toim.), *Turistin tilat. Tilaisuus modernin matkustajan kokemuksena*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 121–134.
- Kostiainen, Auvo (2006a), Esipuhe. Kulttuurilla vetoa matkailuun. *Muuttuva matkailu – tietoa matkailusta ja matkailuelinkeinosta* 3–4/2006, 5.

- http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20100069/urn_nbn_fi_uef-20100069.pdf (luettu 27.1.2016).
- Kostiainen Auvo et al. (2004), *Matkailijan ihmeellinen maailma. Matkailun historia vanhalta ajalta omaan aikaamme*. Helsinki: SKS.
- Kostiainen, Auvo (2006b), Yksilöitä ja suuria joukkoja: matkailun historialliset muutostekijät. Kulttuurilla vetoa matkailuun. *Muuttuva matkailu – tietoa matkailusta ja matkailuelinkeinosta* 3–4/2006, 6–12. http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20100069/urn_nbn_fi_uef-20100069.pdf (luettu 27.1.2016).
- Kujala, Tuulia (1996), Matkalla vihreässä kaupungissa – Tampereen matkailu 1860-luvulta vuoteen 1913. Suomen historian julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Lehtinen, Jarmo (2001), Suomen sisämaasta Pohjoismaiden suurimmaksi – Finlaysonin puuvilatehtaan kuljetukset ennen rautateitä. – Tapio Salminen (toim.), *Tampere tutkimuksia ja kuvauksia XI*. Tampere: Tampereen Historiallinen Seura, 97–111.
- Lilius, Henrik (1989), Kaupunkirakennustaide 1800-luvun jälkipuoliskolla. *Ars Suomen taide 4*. Helsinki: Weilin + Göös, 12–45.
- Lindfors, Gustav V. (1937), *Finlaysonin tehtaat Tampereella 1820–1907*. Helsinki: [s.n.].
- Lindvall, Karin (2004), Praktiga egendommar, stilenligt kulturarv och trevliga besöks mål. Turismens herrgårdsbilder. – Mats Hellspång, Karin Lindvall, Nicole Pergament, Angela Rundquist (toim.), *Herrgårdromantik och ståtarelände: en studie av ideologi, kulturarv och historievändning*. Stockholm: Carlssons.
- MacCannel, Dean (1989), *The tourist. A new theory of the leisure class*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Milanovsky, E. E. (2004), Three sessions of the International Geological Congress held in Russia and USSR (1897, 1937, 1984). *Episodes* 2/2004, 101–106, <http://www.episodes.co.in/www/backissues/272/101–106.pdf> (luettu 26.1.2016).
- Mikkolainen Jenni (2008), Savonlinna kulttuuri-matkakohteena. Teoriasta käytäntöön – uusimman matkailututkimuksen satoa. *Muuttuva matkailu – tietoa matkailusta ja matkailuelinkeinosta* 1/2008, 6–16. http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20100049/urn_nbn_fi_uef-20100049.pdf (luettu 27.1.2016).
- Pemble, John (1988), *The Mediterranean Passion. Victorians and Edwardians in the South*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Rasila, Viljo (1984), *Tampereen historia II. 1840-luvulta vuoteen 1905*. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Routto, Kaisa (1995), Pirkanmaan näkötornit. Julkaisematon diplomityö. Tampereen Teknillinen Korkeakoulu, Arkkitehtuurin osasto.
- Rönehölm, Harry (1945), *Markkinat, messut ja näytteilyt I*. Helsinki: Suomen messut.
- Sears, John F. (1998), *Sacred places: American tourist attractions in the nineteenth century*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Smeds, Kerstin (1989), Johdanto. *Ars Suomen taide 4*. Helsinki: Weilin + Göös, 9–11.
- Sontag, Susan (1984), *Valokuvauksesta*. Alkuteos *On Photography* (1977). Suomentaneet Kanerva Cederström ja Pekka Virtanen. Helsinki: Love kirjat.
- Urry, John (1990), *The Tourist Gaze. Leisure and Travel in Contemporary Societies*. London: Sage.
- Verkkolähteet
- Kielitoimiston sanakirja*, <http://www.kielitoimiston-sanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80> (luettu 26.1.2016).

Suomen Rooman-instituutin tutkijoiden kokemuksia Rooman suuressa koulussa 1950-luvulta 2000-luvulle

Villa Lanteen oppimaan

”Tapaan täällä elävinä nuoruuteni haavekuvat. Kaikki on niinkuin kuvittelin, mutta silti kaikki on uutta.” Näin kirjoitti vuonna 1786 Johann Wolfgang von Goethe kotiin Weimariin päästyään kauan suunnittelemansa Italian-matkan pääkohteeseen Roomaan. Kaupunki mykisti Goethen: ”Täällä *suuressa koulussa* yksi päivä sanoo niin paljon, että ei voi päivästä mitään sanoa. Vaikka jäisi tänne vuosiksi, olisi parempi pysyä vaiti kuten pythagoralaiset.”¹ Goethe muuttikin suunnitelmiaan ja jäi kokonaiseksi vuodeksi Roomaan.

Ranskalainen insinööri Marie-Henri Beyle, kirjailijanimeltään Stendhal, saapui Roomaan ensimmäisen kerran 1800-luvun alussa. Vaikka Stendhalin matkat kestivät yhteensä vain muutaman kuukauden, hänen Roomanoppaastaan tuli klassikko. Stendhalin mielestä italialaisilla oli ranskalaisiin ja saksalaisiin verrattuna ylivoimainen taito ratkaista ongelmia: ”Paavien oikullinen hallinto on luonut tilanteen, jossa vaatimattomin suutari ja rikkain ruhtinas joutuvat kymmenen kertaa vuodessa keksimään, miten selviytyä... heidän on

otettava kantaa pieniin mutta riskaabeleihin asioihin, jotka voivat johtaa vankeuteen tai kuolemaan.” Roomaan ei kannattanut lähteä suin päin: ”Opiskelkaa taidetta Louvressa ennen kuin tulette Roomaan erottaaksenne Raffaellon ja Correggion koulukunnat. Mitä sanoisitte nuorelle ulkomaalaiselle, joka tulee Pariisiin tammikuussa huvitellakseen seura-piireissä eikä osaa tanssia?” Stendhal suositteli vain varauksellisesti matkaa Italiaan: ”Siellä ei voi tyydyttää turhamaisuuttaan, vaan on eletävä kykyjensä ja taitojensa mukaan voimatta nojautua muihin... *To the happy few.*”²

Ryhdyttyään soomentamaan Danten *Jumalaista näytelmää* Eino Leino lähti vuoden 1908 lopulla Roomaan etsimään kosketusta elävään italian kieleen. Kolmessa kuukaudessa saamiaan vaikutelmia hän kuvaili kirjeissään: ”Kaikki aikakaudet astuvat yhdessä hetkessä humahtaen kulkijan mieleen. Ja samassa tuntee hän itsensä niin epämiellyttävän sivistymättömäksi. Pitäisi olla historioitsija, taidehistorioitsija, kirkkohistorioitsija, arkeologi, sanalla sanoen erikoisoppinut useimmilla inhimillisen tiedon eri aloilla edes jossakin määrin esillä olevaa ainehistoa hallitakseen.”³

Rooman tarjoaman aineiston ymmärtäminen vaati kaikkien kolmen mielestä systemaattisia opintoja. Suomalaiset päättivätkin 1930-luvulla seurata suurempien kansakuntien esimerkiksi, ja tehtiin päätös Suomen oman instituutin perustamisesta. Yhteyksiä oli rakennettu jo vuosikymmenten ajan. Suomalaisia historioitsijoita oli työskennellyt Vatikaanin arkistossa 1800-luvun lopulta lähtien. Pidettiin tärkeänä, että antiikin tutkijat, historioitsijat ja latinistit pääsisivät syventämään antiikin tuntemustaan aidossa ympäristössä ja saisivat näin paremmat edellytykset vahvistaa nuoren valtion kansalaisten eurooppalaista identiteettiä. Työ instituutissa pääsi alkamaan vasta 1954, jolloin toimitilaksi hankitun 1500-luvun kasinon, Villa Lanten, korjaustyöt valmistuivat.⁴

Ensimmäisestä kurssista vuoteen 2012 noin neljä tuhatta suomalaista on asunut Gianicolo-kukkulan renessanssihuvilassa ja ihaillut sieltä aukeavaa näköalaa ikuisen kaupunkiin, kuten ennen heitä Goethe, Stendhal ja Leino. Stendhal oli nähnyt joidenkin roomalaisten mietiskelevän tuntikausia Villa Lantesta avautuvan panoraaman edessä. Herkkänä eläytyjänä⁵ hän suositteli vahvan taide-elämyksen, vaikkapa Pietarinkirkossa käynnin, jälkeen toipumista jossain aivan toisenlaisessa paikassa. Erinomaisena lääkkeenä taiteen yliannostukseen hän piti Villa Lantea.⁶

Tämän artikkelin aiheena on mennä juhlapuheiden taakse ja kysyä Villa Lantessa oleskelun vaikutusta sen asukkaisiin: miten instituuttiin tulleiden lähtökohdat ja toisaalta ”ikuisen kaupungin” muuttuminen 1950-luvulta 2000-luvulle ovat vaikuttaneet kokemuksiin Villa Lantesta? Kokemusten keskei-

nen sisältö on kulttuurien kohtaamisessa. Edward Duttonin teoksessa *Culture shock and multiculturalism*⁷ esittelemän kulttuurien kohtaamisen prosessissa on neljä vaihetta: 1) muuttaman päivän tai viikkojen mittainen kuheruskuukausi, jolloin uusi koetaan jännittävän myönteisenä; 2) kulttuurisokki, kun noin kolmen kuukauden jälkeen kuvaan alkaa sekoitua kielteisiä seikkoja ja varsinkin, jos koetaan tunteenomaista aggressiota vieraan kulttuurin edustajia kohtaan tai sen edustajien taholta; 3) sopeutuminen, jolloin noin vuoden oleskelun jälkeen pystytään toimimaan uudessa kulttuurissa ja 4) uudelleensopeutuminen omaan vanhaan kulttuuriin, mitä voi edeltää käännteinen kulttuurisokki.⁸

Tutkijat ryhmittelevät analyysinsä kulttuurien kohtaamisesta sen mukaan, onko kyse maahanmuutosta ja sen vaatimasta kotoutumisesta vai tilapäisestä oleskelusta työn tai opiskelun vuoksi.⁹ Eniten huomiota on saanut maahanmuuttajan näkökulma vastaanottajamaan kannalta ja erityisesti kristittyjen ja muslimien kulttuurinen vastakohtaisuus. Useimmat Villa Lante -kokemuksen saaneista ovat oleskelleet Italiassa tilapäisesti ja rinnastuvat näin enemmän matkailijoihin. Muutamien tutkimustyö on kuitenkin kestänyt vuosia ja tuonut heidät yhä uudestaan Roomaan. Pysyvästä maahanmuutosta ei silti heidänkään kohdallaan voi puhua, sillä vain ani harva on etsinyt ja onnistunut löytämään työpaikkaa Italiasta. Pidemmätkin oleskelut on tavallisesti rahoitettu suomalaisista lähteistä.

Artikkelia varten kirjoittaja on haastatellut 50 Villa Lantessa opiskellutta ja työskennellyttä henkilöä, jotka on valittu mahdollisimman

tasaisesti edustamaan eri ikäryhmiä ja eri vuosikymmeninä Roomaan tulleita. Vuosina 2008–2011 on haastateltu 19 henkilöä Roomassa ja Suomessa 31.¹⁰ Haastatteluissa keskusteltiin muun muassa opinnoista, opintojen vaiheesta Villa Lanteen tultaessa, matkustamistavasta sekä matkustuskerroista Roomaan. Muistoja kartoitettiin avoimilla kysymyksillä lapsuudesta alkaen.¹¹ Aineistoa on ryhmitelty useilla tavoilla (ks. Liite 1.), muun muassa instituutin ja sitä hallinnoivan säätiön merkittävimmän tehtävän mukaisesti. Monet Villa Lanteen kävijöistä toimivat eri tehtävissä, kuten joukkoon sisältyvät kahdeksan instituutin johtajaa. Muita instituutin toimia ovat olleet olleet tutkijalehtori, intendentti, amanuenssi ja sihteeri. Kolme haastatelluista on asunut Villa Lantessa sekä johtajan lapsena että sittemmin myös instituutin tehtävissä. Keskeisen ryhmän muodostavat ne seitsemän henkilöä, jotka ovat toimineet sekä Villa Lantessa että Suomen Rooman-instituutin säätiön luottamustehtävissä Helsingissä.

Muistitiedon tutkijat ovat todenneet, että monet heille haastattelutilanteessa kerrotut sattumukset ovat jo kiteytyneet tarinoiksi, kun niitä on kerrottu sukulaisille ja ystäville. Nuoremmat haastateltavat palauttavat asioita mieleensä ehkä ensimmäistä kertaa.¹² Kirjoittajan käytettävissä on ollut haastattelujen lisäksi yhden Villa Lanteen -kävijän kirjeenvaihtoa.¹³ Taustalla ovat vielä kirjoittajan omat havainnot vuosilta 1969–2011, jolloin hän on asunut Villa Lantessa ja eri puolilla Roomaa yhteenlaskettuna noin seitsemän vuotta. Kirjoittaja kuuluu samaan Villa Lanteen lähipiiriin kuin haastatellut, joiden kanssa hänellä on yhteisiä

muistoja. Muistamisen problematiikkaan perehtynyt etnologi Outi Fingerroos on pohtinut haastattelijan ja haastatellun vuorovaikutusta ja sitä, kumman ehdoilla haastattelu toteutuu. Fingerroos pitää keskustelemaa otetta etuna.¹⁴ Haastateltujen kokemuksia käsitellään artikkelissa teemoittain, samalla kun aineistoa arvioidaan kulttuurien kohtaamiseen liittyvän kysymyksenasettelun pohjalta.

Suomen Rooman-instituutti

Suomen Rooman-instituutissa tehdystä tutkimuksesta on kirjoitettu paljon.¹⁵ Tiedeyleiopinoston tavoitteiden mukaisesti tiedeinstituutti on perehdyttänyt opiskelijoita tieteellisiin tutkimusmenetelmiin – omalla alallaan ja kenttätöissä. Mutta instituutin puolestapuhujat ovat lisäksi pitäneet selvänä, että Villa Lante on kouluttanut suomalaisia kansainvälisyyteen.¹⁶ Juuri tämä erottaakin instituutissa opiskelun tavanomaisesta yliopistotyöstä. Kursseihin on aina kuulunut tutustumista historiallisiin monumentteihin, mutta kaupungilla kierrellessä on virallisen ohjelman ohessa kohdattu myös välimerellisiä tapoja.

Sääntöjensä mukaan instituuttia ylläpitävän Säätiö Institutum Romanum Finlandiaen tarkoituksena on ”saattaa Suomen kulttuurielämä yhteyteen antiikin kulttuurin kanssa” ja instituutin tutkimusalat on rajattu antiikin, keskiajan ja renessanssin historiaan. Kolme kuukautta kestäville tieteellisille kursseille on valittu klassillista filologiaa, arkeologiaa, historiaa tai taidehistoriaa opiskelleita henkilöitä, joilla on ymmärretty olevan parhaat mahdol-

lisuudet alan tutkimukseen. Auttava latinan kielen taito on kuulunut asiaan. Kun Italian uuden ajan historia, talous, taide tai kirjallisuus eivät ole instituutin painopistealoja, niin vain harvalla kurssilaisella on ollut näistä syvällisempiä ennakkotietoja eikä kukaan heistä ole Roomaan tullessaan opiskellut italian kieltä alkeita pidemmälle. Italian kielen taitoa onkin edellytetty vain instituutin hallinnollisiin tehtäviin valituilta. Kurssilaisten lisäksi asukkaiksi on hyväksytty itsenäisesti työskenteleviä uudempienkin aikojen tutkijoita, kirjailijoita ja musiikkiväkeä, jotka on majoitettu kurssilaisten joukkoon talon yläkerroksiin. Pohjakerroksen ateljeehuoneistossa asuva kuvataiteilija on usein kiivennyt seurustelemaan yläkerran yhteistiloihin.¹⁷ Haastateltujen joukossa on kaikkien ryhmien edustajia.

Instituutissa johtaja vastasi alkuun yksin kurssi- ja tutkimustoiminnasta, mutta sai sitten vuonna 1965 epävirallisen assistentin Wihurin rahaston rahoittamasta stipendiaatista. Vanhempi polvi kutsuu instituutin toiminnan alkua 1970-luvulle asti heroiseksi ajaksi. Sille oli ominaista sinnittely niukoilla varoilla, vähällä henkilökunnalla ja vapaaehtoisvoimin. Tästä ajasta on kokemuksia 20 haastatellulla. Varsinainen assistentti instituutilla on ollut vuodesta 1973. Hallintoa vahvistettiin 1981 amanuenssin, vuodesta 1995 intendentin toimella ja suomalaisten kansainvälistymistä edistävän organisaation CIMO:n harjoittelijalla vuonna 1999. Toimistosihiteeri, talonmies ja sisäkkö ovat kuuluneet alusta alkaen instituutin henkilöstöön, siivooja vuodesta 1973. Asumisolosuhteet talossa ovat parantuneet sikäli, että vuonna 1975 valmistuneen korjauksen

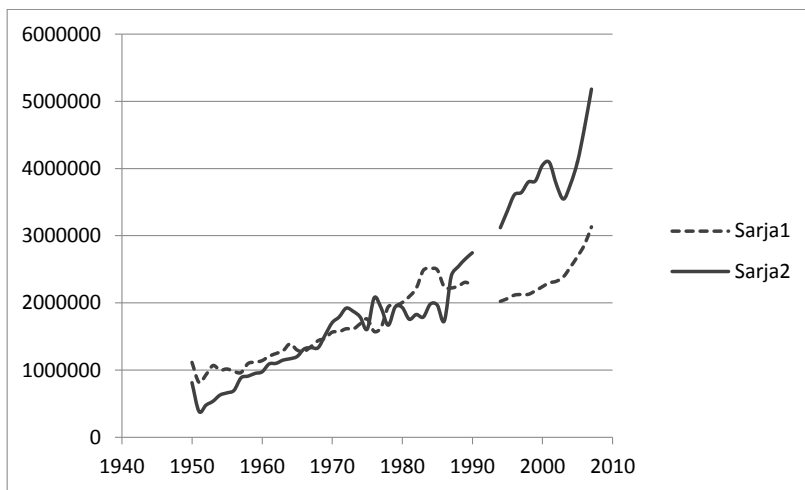
yhteydessä asukkaat saivat käyttöönsä ruuanvalmistukseen soveltuvan keittiön ja ruokailutilan. Rakennuksen omistaa Suomen valtio, mutta Italian kansalliseksi monumentiksi nimityn renessanssihuvilan muutostyöt vaativat aina neuvotteluja paikallisten viranomaisten kanssa. Instituutin toiminnasta vastaa Säätiö Institutum Romanum Finlandiae, jonka talous on suurimmaksi osaksi riippuvainen opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämistä varoista.¹⁸

Matka Roomaan ja ennakkokäsitykset

Matka Suomesta Roomaan on lyhentynyt ajallisesti yhteyksien parantuessa. Alkuvuosisikymmeninä kuljettiin laivalla ja junalla halki Euroopan ja nähtiin maiseman vähittäinen muuttuminen täysin Suomesta poikkeavaksi. Jos varat riittivät, 1960-luvulla oli jo mahdollista lentää Finnairilla Milanoon tai Adrianmeren aurinkolomakohteisiin ja jatkaa sieltä junalla Roomaan.¹⁹ Perillä Villa Lantessa uutisia kotiväen kanssa vaihdettiin kirjeitse, sillä puhelut olivat kalliita ja mutkikkaita, kun vielä 1980-luvulla kaukopuhelu Suomeen piti tilata.

Villa Lanten suomalaiset ovat osa Roomaan matkustaneiden valtavaa virtaa. Antiikin miljoonakaupungin asukasluku kutistui keskiajalla muutamaan kymmeneen tuhanteen,²⁰ mutta se pysyi edelleen maailman pääkaupunkina, *caput mundi*, paavin Pyhän istuimen ja Pietarin haudan ansiosta. Ensimmäiset matkaoppaat kaupungin ihmeisiin laadittiin pyhiinvaeltajia varten.²¹ Kulttuurimatkailun

Kuvio 1. Hotellivieraiden määrä Roomassa 1950–2007. Keskimääräinen oleskelu 1950- ja 1960-luvulla oli 3,1 vrk, 1970-luvulla 2,85 vrk, 1980-luvulla 2,5 vrk ja 1994–2007 2,4 vrk. Series 1 Italialaisia. Series 2 Ulkomaalaisia.

Lähteet: *Roma in cifre*. Rapporto sulla città 1991. Comune di Roma. Ufficio studi e programmazione economica. Tab. 4. Movimento dei turisti negli esercizi alberghieri durante gli ultimo 41 anni 1950–1990; *Dieci anni di una capitale*. Roma 2002. Tab. 23.1. *I flussi turistici nella città di Roma negli anni novanta*. Dal rapporto sull'economia romana 2006–2007. 2007. Tab. 4.29a. Arrivi e presenze per area di provenienza negli esercizi alberghieri del Comune di Roma. Anni dal 2001 al 2006. Presenza totale. 2004. Tab. 8.4, 8.3; *Annuario statistico 2005/2006*. 2006; *Annuario statistico 2006*. 2007; *Annuario statistico 2008*. 2008. Tiedot puuttuvat vuosilta 1991–1993.

”kultakaudella” 1700-luvulla nuorten miesten *Grand Tour* Euroopan sivistyskeskuksiin huipentui Roomaan.²² Rooman tullessa yhdistyneen Italian pääkaupungiksi 1870 asukkaita oli kuitenkin vain 200 000. Kasvu on ollut tämän jälkeen nopeaa ja vuonna 2014 virallinen väkiluku oli noin 2,9 miljoonaa.²³ Villa Lanten edessä aukeaa edelleen sama näkymä kuin Stendhalin aikana: kirkontorneja, kupoleita, palatseja ja huviloita horisontissa ja jalkojen juuressa. Historialliseen keskustaan

ei ole rakennettu pilvenpiirtäjiä eikä siellä ole räikeitä mainosvaloja. Merkittävimmät uutuudet ovat 1800-luvun lopussa rakennettu tutkintavankila Regina Coeli ja vuonna 1911 vihitty Viktor Emanuel II:n muistomerkki. Kaupunkia käsittelevää kirjallisuutta ilmestyy edelleen runsaasti kaikilla kielillä, sillä niin pyhiinvaellukset kuin kulttuurimatkailukin ovat jatkuneet voimakkaina 2000-luvulla.

Matkailijamäärän kehitystä voi konkreettisesti tilastolla hotelliyöpymisistä. Instituutin

aloittaessa toimintansa Roomassa kävi vuosittain kaksi miljoonaa hotellivierasta, joista yli puolet oli italialaisia. 1970-luvun alussa ulkomaalaisia turisteja oli jo lähes kaksi miljoonaa ja italialaisiakin 1.5 miljoonaa. Ryhmien järjestys muuttui, kun pyhä vuosi 1983–1984 puhutteli voimakkaammin italialaisia, mutta vuodesta 1987 lähtien Rooma on houkutelut enemmän ulkomaalaisia kuin italialaisia matkailijoita. Vuosituhannen vaihteeseen valmistauduttiin Roomassa rakentamalla lisää hotelleja ja pysäköintialueita. Mustuneet travertiinifasadit hiekkapuhallettiin kuin uusiksi ja huhu Rooman kasvojenkohotuksesta levisi. Vuosi 2000 ei jäänyt yksinäiseksi matkailun huippuvuodeksi, vaan erityisesti ulkomaalaisten turistien määrä on kasvanut sen jälkeen entistä nopeammin.

Suomen Rooman-instituuttiin, Villa Lanteen matkanneiden ennakkokäsitykset kumpusivat erityyppisistä kokemuksista ja olosuhteista, joihin vaikuttivat ajankohta, perhetausta ja elinympäristö. Lähtö Roomaan on ollut kaikille yksilöllinen valinta, sillä työskentely Villa Lantessa ei kuulu pakollisena minkään oppiaineen opinto-ohjelmaan. Opiskelijoita oli innostanut antiikin historia ja hyvät opettajat, Italian kirjallisuus ja elokuvat, jotka ovat luoneet mielikuvia italialaisesta elämästä ja kulttuurista. On kuitenkin vaikeaa arvioida ennakkokäsitysten suoraa vaikutusta tapaan, jolla vieras kulttuuri on paikan päällä kohdattu. Ennakkokäsitykset olivat yleensä myönteisiä, mutta eri sukupolvien käsitykset ja odotukset erosivat toisistaan. Selvin ero sukupolvien välillä on suhteessa kirjallisuuteen, jota vanhemmat siteeraavat enemmän kuin nuoremmat,

joiden lukuharrastus ylimalkaan on ollut vähäisempää. Matkailumahdollisuudet ovat lisääntyneet, ja ”nojatuolimatkailu” kirjojen avulla kuuluu kaukaiseen historiaan matalan elintason 1950-luvulle samaan tapaan kuin ”näyteikkunaostokset”.²⁴

Villa Lanteen lähtijät olivat kuulleet Italian matkojen vaikutelmista ystäviltä ja sukulaisilta. Reaaliaikaista tietoa tarjoavien uusien sähköisten medioiden tietotulvasta ei ole jäänyt mieleen yksittäisiä muistoja kerrottavaksi haastattelijalle. Opettajanuralle suuntautuvat ovat saattaneet etsiä Villa Lantesta miellyttäviä kokemuksia ennen vakavan työnteon alkua. Joukossa on myös protestihenkisiä ”romantikkoja”, jotka halusivat siirtää ammatinvalinnan tuonemmaksi ja syttyivät seikkailuun opettajapersoonallisuuksien kehoituksesta. Antiikin historian tutkijat Jaakko Suolahti ja Päivi Setälä tekivät vaikutuksen opiskelijasukupolviin ja välittivät Villa Lanteja Rooma-kokemuksia. Taidehistorioitsija Henrik Lilius esitelmöi renessanssipalatsista ja ”raatihuoneen sijainnista torin pohjois- tai etelälaidalla” (30). Keskiajan tutkija Veikko Litzen ”kertoii hurjia juttuja luennoilla” (27). Klassisia kieliä pääaineenaan lukeville kurssi Villa Lantessa on soveltunut luontevaksi osaksi opintoja, mutta romantiikkaa ei silti puuttunut klassisen filologian laitokseltakaan. ”Homman järjettömyyskin viehätti, opiskeltiin intohimon vuoksi” (18). Toiminnan alusta alkaen tärkeimmille kursseille, tieteelliselle kurssille ja työryhmätyöskentelyyn, on pyritty kokoamaan monitieteinen joukko. Johtaja on ottanut yhteyttä eri oppiaineiden professoreihin ja tiedustellut sopivia opiskelijoita. Joskus

Iltapäivän lepoetki Villa Lanten terassilla. Etualalla Päivi Setälä, joka kävi Villa Lantessa opiskelijana, opiskelijaryhmien ohjaajana ja toimi instituutin johtajana vuosina 1994–1997. Tauno Huotarin ja Katariina Mustakallion kuvakokelma.

matkalle Roomaan lähdettiin oman professorin puhelinsoiton yllättämänä ja lyhyellä varoitussajalla.

Tutustuminen Italiaan on voinut alkaa moninaisin eri tavoin. Lapsuudenkodissa Italiaan oli tutustuttu, kun perheessä oli harastettu klassista sivistystä ja luettu latinaa jo koulussa. Kouluaikana opettajat olivat herätäneet antiikki-innostusta. Joidenkin opettaja oli osallistunut Villa Lanten opettajakurssille ja vienyt sanomaa luokahuoneeseen. Historian ja kuvaamataidon opettajat näyttivät dioja matkoiltaan ja musiikinopettajat soittivat oopperalevyjä ja lauloivat aarioita ja napolilaisia lauluja, kuten ”Tiritombaa” ja ”O sole mio”. Vanhempi sukupolvi muisti italialaiset iskelmät, jotka 1950- ja 1960-luvuilla olivat suosittuja niin alkuperäisinä kuin suomeksi esitettyinä versioina. Haastateltavien joukossa erityisryhmän muodostavat kolme Villa Lantessa lapsena asunutta, joiden isät toimivat instituutin johtajina. Kaikki kolme solmivat aikuisina kiinteän Rooma-suhteen ja voikin olettaa, että helppo sopeutuminen maahan ja sen tapoihin perustuu juuri lapsuuden kokemuksiin.

Antiikin historiaa ja taidehistoriaa käsittelevä tietokirjallisuus on ollut erityisessä suosiossa. Äiti oli lukenut tyttärelleen ääneen Goethen *Italienische Reise* samalla kääntäen” (27). Klassisista nuorisokirjoista mainittiin Anni Swanin teoksia, Edmondo De Amiciksen *Sydän* ja Felix Dahnin *Taistelu Roomasta*. Vähän vanhempana luettiin Mika Waltarin ja Robert Gravesin romaaneja. Aleksandre Dumas’n *Monte Criston kreiviin* sisältyvän laajan Rooma-kuvauksen muisti yksi. Ennen television

aikakautta teini-ikäinen historiasta viehättynyt nuoriso hankki käsiinsä uusia tai uusintapainoksina ilmestyneitä historiallisia romaaneja, olipa niiden näyttämönä mikä maa tai aikakausi tahansa. Kukaan ei harrastanut erityisesti Italiaa. Sarjakuvia italialaisista toisessa maailmansodassa mainitsi kaksi henkilöä ja kaksi vähän nuorempaa muisti Asterix-sarjan. Villa Lanten -kävijöiden joukossa oli myös niitä, jotka olivat tutustuneet Italian omaan kirjallisuuteen käännoksinä, joista mainittiin Fransiskus Assisilaisen *Aurinkolaulu*, Giovanni Boccaccion *Decamerone* sekä Giovanni Guareschin, Italo Calvinon, Pier Paolo Pasolinin, Alberto Moravian ja Umberto Econ kirjoja.

Monet 1950- ja 1960-luvulla Villa Lantessa asuneet olivat nähneet Roomassa kuvattuja amerikkalaisia viihde-elokuvia, kuten *Loma Roomassa* (1953), jossa Audrey Hepburn ja Gregory Peck hurjastelevat Vespalla lähes autioilla kaduilla monumentit taustanaan, tai *Kolme kolikkoa lähteessä*, jossa Villa Lantella on rooli amerikkalaisten naisturistien pensio-naattina. Audrey Hepburn oli Suomessa niin ihailtu ja tunnettu, että 1950-luvulla valittiin Suomen ”Sabrina” Audrey Hepburnin tähditämän pääosan mukaisesti.²⁵ Useaan kertaan filmatut historialliset romaanit *Quo vadis* ja *Ben Hur* muistettiin 1950-luvun amerikkalaisina suurelokuvin. Klassisten ”miekka ja sandaali -elokuvien” uutta tulemistä edustavan *Gladiattorin* (2000) mainitsi haastatellun joukon toiseksi nuorin. Roberto Rossellinin, Vittorio De Sican ja Michelangelo Antonionin neorealisticia elokuvia oli katsottu tuoreeltaan tai myöhemmin elokuvakerhoissa. Luchino Viscontin, Pier Paolo Pasolinin, Federico

Fellinin ja Franco Zeffirellin historialliset elokuvat muistettiin myös.⁴⁶ Helsingissä ja Tampereella oli ollut ohjelmistossa italialaisia näytelmiä, jotka olivat virittäneet muutamia henkilöitä Italia-tunnelmaan. Tampereella oli esitetty Carlo Goldonin ja Dario Fon näytelmiä. Helsingin Kansanteatteri/Työväen Teatterin ohjelmistossa oli ollut Eduardo De Filippon *Vaimoni kolme poikaa* (*Filumena Marturano*).

Paratiisista takapajulaksi

Villa Lanten 1950- ja 1960-luvun nuoret kurssilaiset eivät olleet paljoakaan matkustelleet ennen tuloaan Roomaan. Kaikkiaan 13 haastattelusta, joille Rooma oli ensimmäinen koettu suurkaupunki, vain yksi kuului nuorempaan ikäluokkaan. Oudon kulttuurin kohtaamisprosessin ensimmäinen vaihe, joka on nimetty kuherruskuukaudeksi, alkoi monien kohdalla tunteikkaasti. ”Italiaan ja Roomaan tullessa pitkään oli tunne, että astui pyhälle maalle” (3), kertoi 1960-luvun alussa saapunut latinisti.

Junalla saavuttiin Terminin asemalle, mistä reitti Villa Lanteen kulki kaupungin historiallisen keskustan halki. Iltapimeällä vaikutuksen tekivät valaistut monumentit ohiajettaessa ja Villa Lantesta katsottuna, ehkä siksikin, että kaupunkirakennusten valaiseminen on yleistynyt Suomessa vasta viime vuosikymmeninä. Joku toinen saapui Terminille aamukuudelta: ”Takseilla aamusumuisen Rooman lävitse Lanteen. Torneja näkyi aamu-usvan läpi: hienoa.” (44) Yhteisiä muistoja ovat olleet satojen kirkonkellojen soitto ja lintujen äänet. Lasket-

telun harrastaja saapui 1980-luvun puolivälissä Terminille sukset olallaan poikettuaan matkan varrella Sveitsissä ja hämmästeli kukkivia hedelmäpuita. Kohtaus on lähellä Risto Jarvan elokuvaa *Loma* (1976), jossa sankari joutuu sukset olalla laskettelupaikan asemesta hiekkarannalle. Ensimmäistä päivänsä helmikuussa Roomassa 1981 muisteli keski-ikäinen nainen innostuneesti 30 vuotta myöhemmin: ”Vihreää, aurinko paistoi. Sonan (Ardonz, laulunopettaja) oppilas Saara vei Fraschettaan syömään. Kävely Villa Pamphiljissa, missä suihkulähteet solisivat. Illalla Margareta (Steinby) vei Sant’Agneseen konserttiin. Kirjoitin äidille tullessi paratiisiin.” (31) Kaikkien eri aikojen Lanten-asukkaiden tunnelmat tiivistä 1960-luvun kurssilainen: ”Kevään ja etelän kohtasi kaikkien aistien kautta: poltettujen roskien savun tuoksu, sitrushedelmät puussa, kirkonkellot sunnuntaiaamuna. Kokonaisvaltainen elämys.” (48)

Ensi-ihastukseen alkoi pian sekoittua suurkaupungeille ominaisia epämiellyttäviä sävyjä, kuten lika roskat, rikollisuus, huumeet sekä 1970-luvulta lähtien liikenneuhkat. Kulttuurin kohtaamisen toisesta vaiheesta, sokista, todistaa nuori mies: ”Tilanne Roomassa oli kaoottinen. Koko kevään 1980 oli mielenosoituksia milloin mistäkin aiheesta, iskulauseita paljon. Kaupunki kuin sotatilassa. Mellakka-poliiseja valmiusasemissa. Meteliä, savua, helikoptereita. Lantessa istuttiin kuuntelemassa rutikuivia luentoja epigrafikasta melun keskellä.” (29) Paratiisimaisista tunnelmista äidilleen aluksi kirjoittanut jatkoi aggressiivisesti: ”Mutta sitten: Mikään ei ollut Italiassa niin hienoa kuin olin olettanut. Popolarea, käyttäy-

dyttiin röyhkeästi, busseissa ahdisteltiin. Huomasin, että on pakko taistella. Takapajula. Kaupunki oli köyhä ja nuiva.”²⁷ (31)

Suomalaiset ovat olleet suhteellisen tottumattomia varkaisiin, huumeisiin ja näkyvään katuprostituutioon, joista jääneet selkeät muistot kertovat koetusta sokista. Turistisesongin alkaessa kaupunkiin saapuu runsaasti taskuvarkaita ulkomaita myöten. Erityistä varovaisuutta on pitänyt noudattaa suosituissa kohteissa, kuten Espanjalaisilla portailla ja Fontana di Trevi -suihkulähteellä. Huumeet tulivat kuvaan 1970-luvulla. Iltakävelyllä suomalaisseurueessa olleelta pastorilta olivat päässeet tupakat loppumaan ja hän saikin seisoskevalta italialaisryhmältä savukkeen. ”Arvoitukseksi jäi, mitä siinä oikein oli, sillä pastorimme oli kertonut harhailleensa aamu-yön pitkin kaupunkia.” (48) Heroiini yleisty Italiassa 1970-luvun puolivälin jälkeen ja huumeruiskuja nähtiin Gianicololla ja erityisesti Trastevere- vevillä portailla. Piazza Sidney Sonninin apteekin ilta-asiakkaat 1980-luvun alkupuolella olivat ilmeisesti kaikki heroinisteja, koska ostivat vain tislattua vettä. Heroiinitilanne alkoi parantua 1980-luvun lopulta lähtien koukkuun jääneiden kuoltua, eikä ruis-kuja enää joutunut joka askeleella varomaan. ”Bob Dylanin ja Carlos Santanan konserteissa EURin koripallohallissa (1980-luvulla) oli pilveä ilmassa, mitä ei ollut Tavastialla.” (23) 2000-luvun kurssilainen totesi: ”Suomes- sa huumeiden käyttö on peitetämpää ja rajoittuu tiettyihin piireihin, kun taas Italiassa konservatiivisimmissakin opiskelijapiireissä pilven poltto on iltamenoissa yhtä yleistä kuin tupakka. Omaan suhtautumiseeni huumeiden

yleisyys vaikutti ehkä eniten niin päin, että huomasin etteivät suomalaiset niin kummallisia ole. Italiassa käytetään huumeita, Suomes- sa juodaan alkoholia.” (11)

Tutustuminen kaupunkiin

Turismin tutkijat ovat todenneet, että kiirei- sinkin matkailija ehtii nähdä Vatikaanin Pietarinkirkon. Italian puolella Roomaa valtavirran kulkureitti on yleensä kaksiosai- nen: 1) Fontana di Trevi, Piazza di Spagna, Pantheon, Piazza Navona ja 2) Forum Roma- num, Colosseum, Palatinus. Kaikki tämä teh- dään kolmessa tunnissa.²⁸ Ymmärrettävästi ei ole mahdollista oppia tuntemaan kaupunkia kovinkaan laajalti edes kolmessa kuukaude- sa, minkä ajan instituutin tieteellinen kurssi säännönmukaisesti kestää. Suosituimmat nähtävyydet ovat silti epäilemättä tulleet tu- tuiksi myös kaikille Villa Lanten -kävijöille, jotka käyttivät apunaan matkaoppaita mui- den turistien tavoin. Koululaisryhmien opas 1990- ja 2000-luvulla aikoi jatkossa välttää ruuhkia: ”Viime lauantaina 20 hengen ryh- män kanssa Piazza del Popololta, jossa oli iso mielenosoitus, Ara Pacikselle, edelleen Piazza Navonalle, Pantheonille, Fontana di Treville, Piazza di Spagnalle ja uudestaan Piazza del Popololle. Seuraavilla kursseilla saavat men-nä turistitungoksiin ilman opettajia.”²⁹ (36) Tieteellisten kurssien laajaan Rooman topo- grafian esittelyyn tosin kuuluvat vain antiikin kohteet, edellä luetelluista Pantheon, Forum Romanum, Colosseum ja Palatinus. Antiikin rakennetun kaupungin laajuus on selvinnyt

kurssilaisille viimeistään klassikoksi muodostuneella Aurelianuksen 200-luvun lopulla rakennettujen muurien ympärikävelyllä, joka yleensä aloitettiin Cestiuksen pyramidilta aamuvarkaisella ja päätettiin Piazza del Popololle alkuiltapäivästä. Taidehistorioitsijat ja arkkitehtuurin historian tutkijat ovat paaneutuneet historiallisen keskustan kirkkoihin. Muurien ulkopuolisesta Roomasta kurssilaiset ovat tutustuneet Via Appia Anticaan ja Ostia Anticaan. Useampia kertoja instituutin vakio-retkille kaupungin alueen ulkopuolelle osallistuneet ovat panneet merkille kaupungin jatkuvan kasvamisen. Näkymät Tivolin Villa d'Estestä, Terracinan Jupiter Anxurin tempeliltä ja Palestrinan Fortuna Primigenian temppeliltä ovat toki edelleen avoimia, mutta viljelykset ovat vuosikymmenien kuluessa muuttuneet kerrostaloalueiksi.³⁰

Omalla ajalla on kävelty kaupungilla vapaammin. Kestää aikansa, ennen kuin historiallisessa keskustassa oppii kulkemaan ja aluksi opiskelijat turvautuivat Via del Corsoon, Corso Vittorio Emanueleen, Via Giuliaan ja Via dei Coronariin. ”Pojat liikkuvat kaupungilla ehkä laajemmalti”, arveli 1950-luvun naisopiskelija (8). Taideakatemia kahden viikon kurssille vuonna 1979 osallistunut henkilö kertoi: ”[kaupungille] lähettiin illalla yhdeksän kieppeillä. Öitä vietettiin kaduilla kävellen ja baareissa poiketen. Sulkemisaikaan jaettiin ilmaiseksi *tramezzinoja*. Turvallinen ja ystävällinen kaupunki.” (17) 1980-luvun kurssilaisen mielestä ”Italian uudemman historian kadut tyyppiä Via Venti Settembre saivat jäädä selitystä vaille” (19). Maantieteensä rajat kuvasi 2000-luvun kurssilainen: ”Muuten

pysyttiin Aurelianuksen muurien sisällä paitsi käytiin Vatikaanissa ja etruskimuseo Villa Giuliaassa.” (34) Kun kurssilaisten tuntemalla alueella ei juuri näy uusia rakennuksia, ”kaupunkia voi verrata Helsingin Senaatintoriin ja Eiraan” (34). Kaupunkituntemuksen lisääntymistä on mitattu perinteisesti yrittämällä tunnistaa Villa Lanten panoraamasta kirkon kupoleja. Pantheonin laakea kupoli on maamerkki, josta edetään oikeaan ja vasempaan, vaikka Tiberin mutkat vaikeuttavat arviointia. Instituutti sijaitsee julkisessa puistossa sivussa kaupungin kaupallisesta ja hallinnollisesta keskustasta, mutta vilkkaan liikenneväylän varressa. Kuuluisalla näköalapaikalla liikkuu turisteja,³¹ eläkeläiset ja lapsiperheet hakeutuvat raikkaaseen ilmaan, läheisen sairaalan asiakkaat etsivät pysäköintipaikkaa, alakoululaisia tuodaan ja haetaan. Gianicolo on yksi koko kaupungin olohuoneista, jossa menneisyys ja nykyisyys yhdistyvät.³²

Pidempiaikaista tutkimustyötä varten Roomassa oleskelleet ovat joutuneet etsimään asunnon Villa Lanten ulkopuolelta ja sen myötä tutustuneet tavallisen kansan raskaasti rakennettuihin asuinalueisiin, *quartieri popolari*, joissa on vähemmän kurssiohjelmiin sisällytettyjä monumentteja. Tor Pignattarassa asunut 2000-luvun opiskelija kertoi, että ”busi kotiin oli täynnä *extracomunitareja* (EU:n ulkopuolelta tulleita maahanmuuttajia). Villa Lantessa asuvat johtajat joutuivat liikkumaan laajemmalti lasten koulunkäynnin vuoksi, kun kansainväliset koulut olivat Via Salaria, Via Cassialla ja Via Aurelialla ja syntymäpäiväkekkereillä oli vierailtava kauempanakin. Viikonlopulla valittiin kartasta uusia alueita

ja lähdettiin tutkimaan.” (11) Autonomistajat tekivät retkiä kauemmas ja kaupunki hahmotui ulospääsyeiteitä etsiessä. Kaupunkia otettiin tilallisesti haltuun pala palalta.

Rooma ja muut kaupungit

Nekin instituutin asukkaista, joilla ei ennestään ollut kokemusta suurkaupungeista, joutuivat vertaamaan Roomaa toiseen miljoonakaupunkiin, Napoliin. Tieteellisten kurssien ohjelmaan on kuulunut käynti Napolin arkeologisessa museossa ja tutustuminen Pompejiin, ja joskus retki on jatkunut Paestumin kreikkalaistemppeleille asti. 1960-luvulla tuntui siltä, että Napolissa oli enemmän liikennettä, enemmän melua, likaisempi ilma ja enemmän roskaa kuin Roomassa. Ympäristö oli kurjaa ja köyhän näköistä. Lapset ja muutkin tuijottivat vaaleita ulkomaalaisia. Omatoimiretkellä Napoliin neljä kurssilaista sai vuonna 1969 kokea iloisen Napolin Piedigrotta-kansanjuhlan aikaan: ”Paljon väkeä, karnevaalitunnelma illalla. Huipentui ilotulitukseen ja Vesuviuksen purkauksen simulointiin.” (10) ”Giovanni Falconen murhan jälkeen 1990-luvulla Napoli oli pelottava. Sähkökatkoksen vuoksi oli pimeää. Hotellista rautatieaseman lähellä ei uskaltanut kävellä mihinkään ja oli palattava hotelliin. Tuijottavia tyyppejä, jotka lähtivät seuraamaan. Huumeita. Poliisi Roomassa on näkyvillä enemmän.” (39) Rooman ja Napolin välillä löytyi eroja vielä 2000-luvulla: ”Jos Napolissa oli yksin, niin naisena oli hankalaa. En voinut mennä yksin ravintolaan, seuraa tuli pian. Roomassa voin.” (35) Jos Roomassa

oli jo ehtinyt neuvotteluvaiheeseen uuden kulttuurin kohtaamisessa, niin yleensä Napoli aiheutti uuden kulttuurisokin.

Paikallista puhetapaa mukailleen Roomasta mentiin joskus lepäämään viikonlopuksi kauemmas ”Afrikasta”, Firenzeen. Erasmusvaihdossa Firenzessä 1990-luvulla ollut koki Rooman suurkaupunkina: ”Terminiltä bussilla leveää Via Nazionalea, jonka varrella Italian pankki, sitten ohitettiin Trajanuksen kauppahallit. Largo Argentina oli liikenneympyrä, jota koristivat pylväät. Ensin ajettiin yksi pyssäki Lanten ohi ja ihmettelin, miten hieno lähetystörakennus oli Ruotsilla. Olikin Lante ja paavin vaakuna. Lante oli luksusta myös asumismielessä: lämmintä vettä jne. Opiskelijarahalla oli ollut hankalaa ulkomaalaisia täynnä olevassa Firenzessä, joka elää turismilla.” (15)

Pariisi oli ensimmäiselle ulkomaanmatkalle 1940-luvun lopulla lähteneen luonnollinen pääkohde, mutta ”muutamana vuoden kuluksua Rooma alkoi tuntua kiinnostavammalta” (45). 1960-luvun alun kurssilainen kuvailee: ”Rooman keskustan voi ottaa haltuun ja se on otettava haltuun kävellen toisin kuin Pariisin tai Pietarin, joissa ihmisen mittakaava on kadotettu. Minun Roomani on piazzojen ympärille kasvaneiden kylien konglomeraatti, kodikas, familiaari, ajaton; eipä kosketa muoreja se, onko vallassa keisari, paavi vai Duce.” (48) Roomasta Pariisiin vuonna 1969 matkustanut vertaili kaupunkeja: ”Rooma vaikutti likaiselta ja Pariisi hienolta.” (10) Roomassa 1970-luvun lopulta lähtien usein työskennellyt taiteilija sanoi: ”En ota kaupunkikuvasta virikkeitä, vaan maalauksista, mutta Rooman kerroksellisuus vaikuttaa simultaaniseen

mentaaliseen ajatukseen. Moderni kenkäkauppa ja rauniot samalla kertaa. Kerroksellisuus valkeni 1980-luvulla. Kävellessä näkee uutta. Pariisissa ei samaan tapaan.” (17) 1990-luvulla Roomaan tullut kertoi: ”Roomassa on kaikki: antiikki, keskiaika, renessanssi, barokki, 1800-luvun suuret rakennukset, Mussolinin alulle panema modernistinen EUR ja miten ihmiset nykyisin elävät – keskellä tätä kaikkea. Ei missään muualla. Pariisi ylivoimainen taiteessa, Rooma historiassa.” (36) Diplomaattina uransa tehnyt luonnehti eroja: ”Pariisi on suurkaupunki ja varustettu siten. Ranskalaiset ovat mielellään maailman parhaita. Italialaiset eivät markkeeraa samalla tavoin. Pariisi on suurenmoinen kokemus, liikenne toimii. Onko Rooma suureksi kasvanut provinsiaalinen viehättävä kylä? Kasvanut hallitsemattomasti. Italialaisilla on vastaanottokykyä, ei kompleksia eikä kuvitella että Rooma olisi enää *caput mundi*. Pelkän työn kannalta Pariisi voittaa, mutta elämästä nauttimisen kannalta Rooma.” (50) Edellinen sitaatti perustelee sitä, että Rooma on kuulunut 2000-luvulla ulkoasiainhallinnon kymmenen tavoitelluimman postin joukkoon.

Muutama haastateltu vertasi Roomaa ja Lontoota. ”Lontoosta päällimmäisenä mielessä on Oxford Street, mutta Roomasta Pyhä Isä” (19), sanoi 1980-luvulta lähtien molemmissa kaupungeissa usein käynyt. 1980-luvulla vuosia Roomassa asunut kertoi: ”Rooma ei ollut vielä 1980-luvulla kansainvälinen, kuten Lontoo. Lontoossa voi asua kuin Suomessa, mutta Roomassa törmäsi ainakin italialaisuuteen.” (38) 2000-luvulla Lontoon ja Rooman väliä sukkuloiva sanoi: ”Verrattuna Englantiin

Italiassa on enemmän romantiikkaa. Roomassa kaikista kaupungeista miellyttävin miljöö. Mikä Roomassa miellyttää? Monumentit kävelyetäisyydellä, kukkuloita, puistoa, ihmisten tapa täyttää ympäristönsä. Ihailee tapaa elää ulkona ja yhteisössä kadulla. Roomassa joutuu vähemmän käyttämään julkisia välineitä. Lontoon metrot ja bussit ovat *horroria*.” (35) Voi kysyä, elivätkö Rooman muiden kaupunkien edelle asettaneet yhä kulttuurin kohtaamisen tunteikasta ensimmäistä vaihetta, pitkittynyttä kuherruskuukautta. Vai oliko kyse jostain muusta?

Politiikka

Italialainen elokuva vaikutti myös käsitykseen Italian politiikasta.³³ Giovanni Guareschin sankarien Isä Camillon ja pormestari Pepponen seikkailut saivat aikaan sen, että kristillisdemokraattien ja kommunistien vastakohtaisuuteen ei osattu suhtautua kovin vakavasti. Italian politiikkaa työksenkään seuranneet eivät hevin ole saaneet siitä selvää. Suomen suurlähettiläänä 1980-luvulla toiminut Paul Jyrkänkallio kertoi kirjoittajalle, miten hän Roomaan tultuaan alkoi paneutua maan ”dynaamiselta vaikuttavaan” sisäpolitiikkaan. Diplomaatin kuherruskuukausi politiikan parissa päättyi kuitenkin melko pian, kun ilmeni, että näyttävästä draamasta huolimatta tapahtui itse asiassa kovin vähän. Monia vuosia Italian eri kaupungeissa asunut haastateltu kertoi: ”Italiassa on ikävintä poliittinen elämä, johon olen läpeensä kyllästynyt. En voi kuitata vitsinä, vaan se ahdistaa.” (15)

Poliittisten uutisten lukeminen lehdistä ja televisiosta on edellyttänyt kohtalaista kieli- taitoa, jota on ollut vain harvalla kurssilaisella. Italialaisista lehdistä Villa Lanteen tuli 1960-luvulla konservatiivinen *Il Tempo*. Muutama vasemmistolaisessa ylioppilaspolitiikassa ennen Italiaan tuloaan toiminut luki vasemmis- tolehtiä ja valisti sitten muita. 1960-luvulla etusijalla oli kommunistien *Paese Sera* ja 1980-luvulta lähtien yleisvasemmistolainen *La Repubblica*, jota myös tilattiin taloon 2000-luvulle asti. Villa Lanten väki seurasi enem- män vasemmiston kuin kristillisdemokraat- tien toimia. 1980-luvulla opittiin, että suoma- laisista kommunisteista vasemmalle olevia pikkupuolueita oli paljon ja että Italian kom- munistit olivat ehkä samantyyppisiä kuin Suomen sosialidemokraatit. Eräs keskiajan tutkija tunsi erilaisen väen, kuten trotskilai- sten, kokoontumispaikat. Joku toinen tutustutti kurssilaisia paavia vastustaviin kommunisti- ystäviinsä ja näiden kulttuuripoliittisiin ajatuk- siin. Kurssilaiset perustivat ryhmän ”Antiikin tutkijat ydinsotaa vastaan” (31).

Levotonta aikaa Roomassa oli 1970-luku ja 1980-luvun alku, jota Italiassa kutsutaan lyijyn vuosiksi (*anni di piombo*). Oikealla ja vasem- malla olevat terroristit ottivat yhteen valtion ja toistensa kanssa.³⁴ ”Aina kun lähdettiin ulos, mentiin terassilta katsomaan, missä päin kuu- lui hälytysajoneuvoja ja ampumista ja men- tiin vastakkaiselle puolelle alamäkeen.” (27) Roomassa lyijyn vuodet huipentuivat maalisi- kuussa 1978, jolloin Punaiset prikaatit, Brigade Rosse, kaappasivat verisessä yhteenotossa vangikseen kristillisdemokraattien puoluejoh- tajan ja entisen pääministerin Aldo Moron.³⁵

”Aldo Moro on siepattu. On kuulemma odo- tettavissa levottomuuksia.”³⁶ Hallitus kieltäy- tyi neuvottelemasta Punaisten prikaatien kanssa vankien vaihdosta. Roomaan ensim- mäistä kertaa 1960-luvulla tullut haastateltu kertoi: ”Brigate Rosse ja Moro muuttivat Roo- man. Poliiseja oli joka paikassa. [Pääministeri Giulio] Andreottia turvasi bussilastillinen aseistettuja miehiä hänen asuntonsa alapuo- lella Via Paolalla. Vaimoni kohtasi satoja tuhan- sia matkalla Moron ruumiin löytöpaikalle Via Botteghe Oscuren lähelle, missä vallitsi täydellinen hiljaisuus.” (48) Nuori tutkija kir- joitti Suomeen: ”Moro löydettiin eilen kuol- leena... Meidän piti mennä oopperaan katso- maan Tosca (parvelta!). Esitys oli peruutettu Moron vuoksi – on tänään. Esityksen alkajai- siksi pidettiin 2 min. kunnioittava hiljaisuus Moron muistolle. (Hänet on kuulemma hau- dattu eilen.) Teki minuun suuren vaikutuksen, joskin yläparvella oli paljon ulkomaalaisia nuoria, jotka eivät tahtoneet jaksaa olla hil- jaa.”³⁷ Hän jatkaa: ”Moron takia en lähettänyt keskellä viikkoa yhtään tärkeää kirjettä, sillä kaikki toimii täällä hyvin epäsäännöllisesti. Tänään kello 17 on virallinen kuolinmessu – hautajaiset olivat jo keskiviikkona – S. Gio- vanni in Lateranossa. En taida mennä ulos olen- kaan tänään. Turha yrittää, luultavasti kaik- ki seiso.”³⁸ Vuonna 1979 kerrotaan sattuneen seuraavaa: ”– kuljimme Via Rasellaa pitkin, kun alkoi kuulua kuivansävyistä ropinaa. Ih- miset vetäytyivät tottuneesti porttikäytäviin ja kauppoihin, vain me seisoiimme hämmästy- neinä keskellä katua luotien vinkuessa. Kuu- lemma siinä vain poliisit ajoivat takaa jotakin karkulaista.” (22) Vielä 1980-luvun alussa

Poliittinen mielenosoituskulkue Via Cavourilla 1994.

”aina oli jossain lakko ja kyynelkaasua” (31) ja kerran kurssilaiset joutuivat ratsiaan, joka tehtiin Trasteveren piazzan kahviloihin: ”Kaikki käytiin läpi. Pelottavaa.” (31)

Neuvostoliiton romahdusta seurasi Italiasa vanhojen puolueiden vaihtuminen uusiin 1990-luvun alussa. Omiakin syytä murrokseen oli, kun korruptiota ryhdyttiin paljastamaan³⁹ ja mafian vastainen mieliala kiihtyi taistelun päähenkilöiden, syyttäjien Giovanni Falconen⁴⁰ ja Paolo Borsellinon⁴¹ murhien seurauksena. ”Vaikutti siltä, että muutoksen tuuli puhaltaa, mutta myöhemmin selvisi, että ei niin paljon

sitten tapahtunutkaan. Yhtenä päivänä pidettiin koko Napolin kaupunginhallitus, toisena päivänä joukko yliopiston professoreita.” (33) ”San Pietron aseman luona asuessamme kesällä 1993 kuulimme mafian pommit joen toisella puolella San Giorgiossa ja Lateraanissa.” (17) Ajankohtaisista asioista keskustellessaan yksi haastateltu huomasi 2000-luvun alussa, että italialaisten opiskelijoiden mieliteet olivat kaksijakoisia. ”Italialaiset selittivät muun muassa että Kuubassa ei ole syöpää ja että Venäjällä on Neuvostoliiton peruina hyvä terveydenhoitojärjestelmä. Toiset olivat

raivoisia Silvio Berlusconin kannattajia. Vastakkaisuus, jota ei ole Suomessa. Italialaisilla on halu nähdä kiihkeästi asioita yhdestä näkökulmasta... Pilven polttoa ja kodittomien koirien pelastamista, mutta ympäristöasioista ei oltu kiinnostuneita.” (11)

Feministinen liike tuli Italiassa näkyväksi 1970-luvulla ja naiset vaativat rajuisia mielenosoituksissa avioerolakia ja oikeutta aborttiin.⁴² Haastatellut mainitsevat feministien mielenosoitukset vasta 1980-luvulla: ”Mielenosoituksiin mentiin esimerkiksi naisten päivänä 8. maaliskuuta.” (31) Johtajan alakoulua käyvä tytär taittoi 1980-luvulla naisten päivän mimosanoksia Villa Lanten terassipuutarhasta ja vei opettajalleen Scuola Grilliin vastapäätä Villa Lantea. Perinteinen kuva perheestä ja naisen asemasta häiritsi 1990-luvun kurssilaista, jonka mielestä ”italialaiset naiset ovat rajoittuneita, miehet helpompia” (42). Naisilta edellytetään vielä 2000-luvun puolella erilaista käytöstä kuin miehiltä, minkä huomasi nuori nainen: ”Naisten juomista katsotaan Italiassa pahalla, mikä tuntuu kuuluvan yleisempään naisten käyttäytymisen kontrollointiin. Pizzeriassa jos nainen tilaa oluen tuodaan aina pieni pullo ja jos erikseen tilaan ison oluen, tuntuu että minua katsotaan vähän kieroon.” (11)

Pääkaupungin suuret mielenosoitukset alkavat kokoontumisella rautatieaseman tuntumassa ja sieltä meluisat kulkueet marsivat Piazza del Popololle tai San Giovannin aukiolle.⁴³ Kaikki haastatellut ovat nähneet kaupungilla liikkueensa poliittisia mielenosoituksia ja joskus liittyneet mukaankin.

”Opetusministeriön eteen Trastevereen tullaan usein liput liehuen puolustamaan

opettajien ja oppilaiden oikeuksia ministeriön säästösuunnitelmien puristuksessa. Liikenne on poikki tunteja mielenosoitusten tai jonkin ammattijärjestön julistaman työtaistelun vuoksi.” (10)

Suomalaisten taiteilijoiden kokemuksia Roomassa 1800-luvulla tutkineen Liisa Suvikummun mukaan taiteilijat eivät saaneet käsitystä ajankohtaisista yhteiskunnallisista kysymyksistä. Italian yhdistymisen, *risorgimenton*, tapahtumia seurattiin omaisten kirjeistä ja lukemalla Suomesta lähetettyjä sanomalehtiä.⁴⁴ Villa Lanten humanisteilla on ollut yhtä vähän valmiuksia politiikan ymmärtämiseen kuin edellisen vuosisadan taiteilijoilla. Toukokuussa 1978 tutkija tiedusteli kirjeessään Suomeen: ”Onko täällä Italiassa tapahtunut mitään erityistä?”⁴⁵ Kielitaitokaan ei ole riittänyt avaamaan politiikan kiemuroita. Erinomaisesti italian kieltä taitava opiskelija sanoi, että ”1980-luvun poliittisista tapahtumista ei muodostunut selvää kuvaa eikä syvää virtaa. Vasta myöhemmin kirjojen kautta on selvinnyt, mitä silloin oli tekeillä.” (38) Mutta kotimaankin tapahtumien syvemät juonteet paljastuvat vasta myöhemmän tutkimuksen avulla niille aikalaisille, jotka eivät ole varsinaisia toimijoita. 2000-luvun kurssilaisen mielestä ”Lantessa eletään uutistyhjiössä. Ei tiedetä, mitä Suomessa tapahtuu eikä mitä Italiassa tai maailmalla tapahtuu.” (11) Ehkä Roomaan tulleet suomalaiset ovat aina halunneet nauttia olosta arjen ulkopuolella. Villa Lanteen ei enää 2000-luvulla tilattu italialaisia lehtiä ja asukkaat tyytyivät seuraamaan Suomen uutisia lahjoituksina tulevista *Hufvudstadsbladetista* ja *Suomen Kuvalehdestä*.

Verkkojulkaisujen saatavuus on toki muuttanut tilanteen.

Instituutin nuori väki on seurannut Italian politiikkaa innostuneena kuin jännitysnäytelmää. Useimmat ovat eläneet kulttuurien kohtaamisen kuherruskuukautta, ja joissakin tapauksissa taas on hypätty suoraan sopeutumisvaiheeseen ja liitytty poliittiseen toimintaan mukaan väkivaltaa pelkäämättä. Ehkä vasta pidempään maassa oleskelleet ja kielitaitoiset ovat kokeneet aggressiivisen, kielteisen kulttuurisokin.

Ruoka ja juoma

Entiset kurssilaiset muistelivat, että italialainen ruokakulttuuri, kuten pizzeriat, rantautuivat heidän kotikaupunkeihinsa 1960- tai 1970-luvulla.⁴⁶ Tämän jälkeen kasvuvauhti alalla on ollut nopeaa. Kun vanhin Helsingissä nykyisin toimivista italialaisravintoloista avattiin vuonna 1970, niin vuonna 2012 pizzaa ja pastaa tarjoi lähes sata ravintolaa. Italialainen jäätelö tunnettiin ainakin 1950-luvulla Helsingissä, jolloin Magin jäätelötehtaalla oli kioskit Rautatientorilla ja Kauppatorilla. Tamperelaiset muistivat jäätelökauppias Minettin.

1960-luvun kurssilaiselle Italialainen ruokakulttuuri oli ”aivan vierasta, kun leivän päälle ei panna voita eikä maitoa juoda” (48). Jos keskittyi pastaan ja *castellien* valkoviiniin, niin ”muutaman päivän kuluttua Italiaan tulosta on kuin vatsa olisi täynnä pieniä kiviä” muisti joku Jaakko Suolahden sanoneen. Edullisin annos oli usein paistettu kana, mutta sekin valmistettiin oudolla tavalla. Monet

yrttimausteet olivat Suomessa vielä tuntemattomia. Kun kurssilaiselle 1960-luvulla tuotiin rosmariinilla maustettua kanaa, se näytti roskaiselta ja tilaaja yritti palauttaa selvästikin lattialle pudonneen kananeljänneksen keittiöön. Italialaisissa perinneruuissa käytetään usein vähäarvoisia ruhon osia. Kautta aikojen on vahingossa tilattu roomalaista *trippaa* ja todettu se mahdottomaksi syödä. Naudan mahalaukusta valmistettu *trippa* muistuttaa ulkonäöltään hienona pidettyä kateenkorvamuhennosta. Eräs pariskunta tilasi 1980-luvulla papuja pikkumakkaroilla ja papuja ”jollakin muulla”. Näytti siltä, että ”jokin muu” oli unohtunut, kunnes huomattiin, että lautaselta kohosi karvoja viiden cm:n korkeuteen: papuja siankamaralla. Tieto edullisista ravintoloista kulki perimätietona uusille tulijoille.

Kodittomien matkailijoiden tavoin Villa Lanten kurssilaiset joutuivat alkuaikoina syömään ravintoloissa, sillä vasta 1970-luvulla asukaskerrokseen järjestettiin itsepalvelukeittiö. Senkin jälkeen kurssien aloitus- ja päätösillalliset ravintolassa ovat perinteisesti kuuluneet ohjelmaan. Retkillä Rooman ulkopuolelle on tutustuttu maakuntien erikoisuuksiin. Vielä 1980-luvulla joukossa saattoi olla ensikertalaisia, joille ravintolasyöminen oli uusi kokemus. Aterian koostaminen kolmesta ruokalajista ja tiukat ruokailuajat olivat outoa monille. Lounasta tarjoihin vasta puolenpäivän jälkeen eikä päivällistä ennen iltaseitsemää. Ravintolan ruokalistan tulkinnessa auttoi joku pidemmälle ehtinyt. Eräs haastateltava kertoi kokeneensa nöyryyksen, kun johtaja puutui hänen tilaukseensa ja huomautti, että ei ole sopivaa pyytää muuta kuin meneillään olevan

sesongin tuotteita. Joviaalina oppimestarina muistetaan Päivi Setälä, joka ahkerasti jakoi käyttäytymistietoutta. Tavat vapautuivat vuosisadan loppua kohden. Rooman ensimmäinen McDonald's-hampurilaisbaari avattiin vuonna 1986 ja yhden ruokalajin salaattibaareja alkoi ilmaantua ravintoloitsijoiden vastustuksesta ja julkisesta polemiikista huolimatta.⁴⁷

1960-luvun lopulla ”ihmeteltiin tarjoilijoiden muistia, kun osasivat tuoda heti oikean annoksen tilaajalle, nopeutta ja tapaa kantaa lautasia” (37). Merkillie pantiin, että ”naisia ei näkynyt ravintolahenkilökunnassa” ja mieleen jäivät myös ”musikantit, jotka kiertelivät ravintoloissa keräten rahaa hattuun” (37). Avoimet ovet ravintolasta kadulle mahdollistivat sen, että pöytien alla kierteli usein kissoja etsimässä suuhunpantavaa.

Suurimpia eroja Suomeen verrattuna oli ja on edelleen alkoholin vapaa myynti. Suomessa keskioluen myynti alkoi ruokakaupoissa vuonna 1969, mutta viinit ja väkevät on yhä ostettava Alkosta. Rooman baarien taustaseinän hyllyt ovat täynnä aperitiivejä ja digestiivejä, vaikka asiakkaat keskittyvät yleensä kahviin. Valintamyymälässä kiinnittää huomiota 95-prosenttinen alkoholi, jota käytetään kotiliköörien valmistuksessa. Innostuneesti suomalaiset ovat tarttuneet tilaisuuteen ja haastateltavat muistelevat edelleen iloisia viini-iltoja. Tytöt eivät juuri osallistuneet juuminkeihin ainakaan alkuvuosina, ja jutut humaltuneiden kommelluksista koskevat vain poikia: ”Jos tarjottiin, join yhden lasillisen viiniä. Pojat saattoivat juoda enemmänkin. Paluumatkalla kaksi poikaa juotuaan liikaa joutui Venetsiassa poliisilaitokselle. He olivat

kertoneet, että Suomessa saa vain maitoa.” (8) 2000-luvun kurssilainen havaitsi huvittuneena: ”– – alkoholin käyttö näyttää Roomassakin jollakin tavalla yhdistävän skandinaaveja. Siitä puhutaan juhliissa usein ja naureskellaan, että nyt kun ollaan keskenään voidaan ottaa enemmän. Tietenkin suomalaisten humalahakuisuus näyttää ulkomailla oleskelun jälkeen aiempaa epämiellyttävämmältä. Tämä on kuitenkin ennen kaikkea esteettistä ja sosiaalista. Italiassakin ihmiset voivat olla humalassa, mutta sitä vaan ei saa näyttää, koska se ei ole kaunista käytöstä.” (11) Toinen nuori nainen kummasteli 2000-luvun puolella ”kerjäläisiä ja kadulla asuvia, jotka nekään eivät näytä humalaisilta” (34). Kun 1960-luvun nuori nainen paluumatkalla Suomeen näki Tukholman laivarannassa juopuneita maanmiehiä, hän pillautti itkuun jouduttuaan kulttuurien kohtaamisen neljänteen vaiheeseen, käänteiseen eli paluusokkiin. Myös Italialaisten ankara tupakointi ravintoloissa, pankeissa ja elokuvateattereissa herätti opiskelijoiden huomiota. Italiassa polttaminen julkisissa sisätiloissa kiellettiin vasta vuonna 2005, lähes 30 vuotta myöhemmin kuin Suomessa.⁴⁸

Moni haastateltu kertoi jatkaneensa Suomessa uusia ruoka- ja juomatapojaan. 1960-luvun kurssilainen huomasi eron kotiin palattuaan: ”– – miten kalpeata suomalainen ateriointi oli pataruokineen. Omassa kodissa pitää aina olla salaattia.” (47) Toisen mieleen oli jäänyt munakoisoateria ja hän alkoi Suomessa tehdä munakoisopastaa. ”Ruuasta on tullut tärkeämpää, kotona tehdään italialaista ruokaa. Vaimo ei juo viiniä, mutta itse juon. Sunnuntailounaaseen satsataan.” (17) Aikai-

semmin vain teetä ja olutta juonut 1990-luvun kurssilainen vaihtoi Italian jälkeen kahviin ja viiniin. Ylpeänä hän kertoi oppineensa tuntemaanakin viinejä ja onnistuneensa hyvin Villa Lanten piirin järjestämässä sokkotesteissä. Italialainen kahvibaari on kuuluisa variaatioista, jotka kirjoittaja luuli tuntevansa. Kymmeniä vuosia Roomassa asunut haastateltu kuitenkin yllätti tilaamalla *cappuccinon* ilman vaahtoa. Eikö se sitten ole *caffè latte*?

Kun suomalaiset ovat halunneet tarjota italialaisille meillä arvossapidettyjä ruokia ja juomia, on koettu yllätyksiä. Makeassa liemessä maustetut sillit tai sokeroitu marjasurvos liharuuan kanssa eivät yleensä kerää kiitosta. Marjaliköörimme eivät maistu yrtti- ja sitruspohjaisiin likööreihin tottuneille. Suomessa laitapuolen alkoholistien mielijuomaksi tunnettu pihlajanmarjalla maustettu väkevä viini Sorbus sen sijaan on tuntunut italialaisista tulta ja sopinut aperitiiviksi.

Huolimatta perinneruokien aiheuttamista kulttuurisokeista suomalaiset ovat sopeutuneet italialaiseen ruokakulttuuriin mielihyvin ja tuoneet sen mukanaan Suomeen palatesaan.

Vapaa-aika ja viihde

Renessanssin ja barokin arkkitehtuuriin ovat omilla opintomatkailaan tutustuneet taidehistorioitsijat ja arkkitehtiopiskelijat, mutta tieteellisten kurssien pääaiheena ne ovat olleet vain yhden johtajan, Henrik Liliuksen, kaudella 1970-luvulla. Muiden Lanten asukkaiden osalta tällainen uudempi taide, kuten

myös musiikki, on kuulunut vapaa-ajan harrastuksiin, viihteeseen. Ainakin yhdellä 1950-luvun kurssilaisella oli sivistystahtoa ja hänelle kurssiohjelmaa ”tärkeämpää oli Rooma sinänsä, konsertit, galleriat ja barokki-taide” (49), johon hän oli perehtynyt ennalta. 1980-luvun kurssilainen kertoi: ”– barokki-arkkitehtuuri yllätti hienoudellaan. Meillä pitää olla valkoista ja pelkistettyä.” (31) Kun perin harva haastateltu mainitsee maalaustaidetta, voi sen vain arvailla johtuvan Helsingin yliopiston taidehistorian opetuksen pitkäaikaisesta painottumisesta arkkitehtuuriin. Kun kaksi 1960-luvun totista Rooman-opiskelijaa kulki Vatikaanin pinakoteekissa, toinen heistä seurasi Lemmikki Talaksen opaskirjaa, mutta kuvaamataidon opettajansa paremmin valmentama käveli suoraan Filippo Lippin luo. Jälkimmäinen rakastaa myös Michelangeloa: ”*Pietà* on säilyttänyt arvonsa ja haluan aina Roomassa nähdä sen uudelleen, vaikka jonot ovat kasvaneet. Samaa asiaa voi katsoa useamman kerran, koska itse on muuttunut.” (47)

Roomassa mahdollisuudet kuulla musiikin tähtiä olivat ainakin instituutin alkuaikoina paremmat kuin Helsingissä. ”Kaikki lähtivät Dietrich Fischer-Dieskaun Brahms-konserttiin (vuonna 1958). Tunnelma yläparvella oli aivan toinen kuin permannolla, jota pääsin kokemaan vuonna 2006. Oopperassa meni *La Bohème*, jossa Giuseppe Di Stefanon piti laulaa Rodolfo. Näytäntö oli peruutettu. Ovella baskeripäinen elegantti tyhjäntoimittaja kuin Mastroianni kertoi, että alkoholi oli syynä peruuntumiseen.” (49) Tunnelma oopperassa oli eloisampi kuin mihin Suomessa oli totuttu.

Esiintyjä kiitettiin raivoisilla *Braav!*-huudoilla, mutta ”väärän nuotin laulaneille buuattiin niin että ainakin yksi esitys 1980-luvun alussa keskeytyi, kun tenori ei enää uskaltanut lavalle” (10).

Kurssiohjelmistoa täydentämään mutta myös yksinäisten tutkijoiden seuran kaipuuta tyydyttämään, perustettiin 2000-luvun puolella Villa Lanten virkistys- ja sivistysklubi Vispi. Osanottajat veivät vuorollaan joukkoa harrastamiinsa kohteisiin. Joskus teema kuului kylä antiikkiin, mutta näkökulma oli keveämpi kuin kurseilla, kuten etsittäessä voitonjumalatar Victorian kuvia eri puolilta kaupunkia. Vispi tarjosi retkiä muun muassa Goethelle tärkeisiin paikkoihin ja fasismien aikaiseen, meidän funktionalisiamme vastaavaan rationalistiseen arkkitehtuuriin.

Kaksi varakkaampaa kurssilaista osti joskus 1960-luvulla asukkaiden olohuoneeseen talon ensimmäisen television niin sanotusti edistämään italian opiskelua. Hyvän kieli-aidon omaava myöhempi diplomaatti muistaa raivostuneensa television rikosuutisista, *cronaca nerasta*: ”Uteliaisuuden negatiivisimmat puolet nousivat esiin. Haastatellaan naapureita ja paljastetaan nimet toisin kuin meillä. Lumivyöryssä 1970-luvun puolivälissä kuoli koko perhe, jonka taloa sitten kuvattiin. Tämän perusteella varkaat tyhjänsivät asunnon.” (50) Musiikinnostajat innostuivat 1980-luvulla seuraamaan monipäiväistä San Remon laulukilpailua. 2000-luvulla televisiolla ei tunnu olevan annettavaa Villa Lanten asukkaille. 1970-luvulta lähtien säännöllisesti Roomassa käyneen mielestä: ”Italian television ohjelma on vastenmielistä. Suomeen palattua katsoin

aluksi *RaiUno*a, mutta lopuksi vain uutisia. Nyt en katso televisiota Suomessa. Luen internetistä *La Repubblica*a ja seuraan kulttuuritapahtumia.” (17) 2000-luvun kurssilainen toteaa: ”Televiosta on vaikea löytää mitään asiallista. Opiskellessani Bolognassa ennen Roomaan tuloa televisiossa oli meneillään vakava keskustelu. Muut katsojat selostivat minulle, että keskustelun aiheena oli studiovieraan meikkaus.” (11)

Panoraama kaupunkiin tarjoaa houkuttelevan kulissin elokuville ja mainoksille.⁴⁹ Kun Gianicololla filmattiin taas kerran vuonna 1985, uteliaat kurssilaiset olivat pyrkimässä joukolla mukaan. Ohjaajaa kiinnosti vain yksi pitkä, vaalea poika: ”Haluttiin arjalaisen näköistä statistia. Siihen hommaan olisin kuumempi käynyt. En suostunut.” (19)

Lantelaisten suosikkijalkapallojoukkue 1980-luvulla oli keisarillista purppuraa, kultaa ja susikuvioita käyttävä AS Roma, jonka kotikenttä oli kauan Testaccion työläiskaupunginosassa. ”Olimpicolla käytiin katsomassa AS Roman kotiottelut. Aluksi mentiin ahtauteen seisomapaikoille fanikatsomoon *curva sudiin* (eteläkaarteeseen). Laulua, viirejä. Suomeen palattua luettiin tiistain *Gazzetta dello Sportista* analyysit sunnuntain peleistä. Jalkapalloonostus on saatu siirretyksi omille lapsille. Poika innostui italian kielestä lukeakseen netistä juttuja AS Romasta ja televisiosta katsotaan Raita.” (23) Otteluiden tunnelma oli 1980-luvulla sokeeraava ja yleisössä oli yhtä paljon katsottavaa kuin kentällä. ”Unohtumaton oli kevään 1983 kansalaisjuhla vasemmistolaisia juuriaan kunnioittavan AS Roman voitettua Italian mestaruuden. ’Romanistit’ kerääntyivät

AS Roma voitti Italian jalkapallomestaruuden 1983.

1800-luvulta asti tasavaltalaisille tärkeälle paikalle Garibaldin patsaalle⁵⁰ Villa Lanten viereen laulamaan hartaita hymnejä. Lippuja liehutettiin *sbandieratorien* taidolla.” (10) Fanien väliset väkivaltaiset tappelut ovat johtaneet siihen, että 2000-luvulla tunnelma olympiasdionilla on vain kalpea aavistus entisestä. Tulijoiden henkilöllisyys tarkastetaan portilla, tunteita kumentavat rummut on kielletty ja banderollit sensuroidaan ennakoita. Laulaa sentään vielä saa.⁵¹ Meillä kansainvälinen

fanityyli yleistyi jalkapalloa suosituimmassa jääkiekossa 1990-luvulla, jolloin fanitoiminta organisoitui. Jokerien faniklubin nimi Etelä-pääty ry vihjaa, mistä päin mallia on haettu.

Roomalaisten ja turistien yhtä lailla suosima huvittelumuoto on kahviloissa istuskelu. Via Vittorio Veneton kahvilat tulivat tunnetuiksi maailmalla Federico Fellinin elokuvasta *La Dolce Vita* vuodelta 1960. Taustatietonsa Fellini oli saanut seurapiiriuutisia iltaapäivälehteen kirjoittavalta toimittajalta, jonka hän ikuisti

elokuvaansa Marcello Mastroiannin hahmosa. Huippuseurapiirit siirtyivät jo 1950-luvun lopussa toisaalle entisestä olohuoneestaan.⁵² Ilmiön hiipumisesta huolimatta Via Veneto veti matkailijoita. Nuorten naisten retkestä *dolce vitaa* etsimään kirjoitettiin poikaystäväille toukokuussa 1978: ”Sovimme lähtevämme noin klo 22 Via Venetolle. Täytyyhän sekin kokea, eikä yksin oikein voi mennä! Vaikka kuljimme kolmin, saimme jatkuvasti olla ymmärtämättömän näköisiä. Hassuinta oli se, että italiaksi meitä ei puhuteltu. Istuimme katukahvilassa ja seurasimme ihmisiä. Kaikki mahdollinen muoti soljui ohi. Ihmiset kulkevat siellä nimenomaan nähtävinä. Hauskaa oli.”⁵³

Instituutin väki hakeutui roomalaisten itsensä suosimiin harrastuksiin, mikä kertoo halusta ja kyvystä kotoutua kaupunkiin. Tällä alueella, kuten ruokakulttuurissakin, edettiin mutkattomasti sopeutumisvaiheeseen.

Katolinen kirkko

Italian valtio sitoutui Pyhän istuimen kanssa solmimassaan konkordaatissa vuonna 1929 estämään Rooman kaupungissa kaiken sellaisen toiminnan, joka ei sopinut Pyhälle kaupungille. Vuonna 1984 uusitussa sopimuksessa molemmat osapuolet hyväksyivät kyllä Rooman kaupungin erityisen merkityksen katolisuudelle, mutta Italian valtiolta ei enää edellytetty sensorina toimimista.⁵⁴ Tavat olivat höltyneet eikä valtiovalta pystynyt valvomaan säädyllisyyttä. Villa Lanten alkuaikojen kävijät eivät tunnu edes tietäneen Pyhän

kaupungin statuksesta, mutta ainakin Vatikaanissa toisen konsiilin aikaan vuonna 1963 liikkunut huomasi tämän: ”Pietarinkirkolla [oli] paljon pitkiin asuihin pukeutuneita. Sisällä kirkossa punaisella kankaalla päällystetyt penkit peittivät sivulaiivat. Rooma vaikutti tärkeältä paavin kaupungilta.” (7)

Katolisesta kirkosta, pyhimyksistä ja sääntökunnista Villa Lanteen tulijoilla oli ennakkoon perin vähän tietoa. Koulun kirkkohistoriassa katolisesta kirkosta ei puhuttu enää ”rietastelevien renessanssipaavien” (7) jälkeen, joita vastaan Martti Luther oli noussut protestoimaan. Televisio toi 1960-luvulla paa viuden lähemmäs suomalaisia. Joku muisti katsoneensa Johannes XXIII:n hautajaisia ja hänen seuraajansa Paavali VI:n valintaa. Teologia ei kuulu instituutin painopistealoihin ja niinpä haastateltujenkin joukossa on vain yksi teologi. Silti lähes jokaisella tieteellisellä kurssilla tutustutaan antiikin uskonnollisiin käsityksiin. Kun tutkimusaineistona saattavat olla hautakivien piirtokirjoitukset, joista osa kuuluu Vatikaanin arkeologisen hallinnon alaisuuteen, kohdataan myös oman ajan katolinen kirkko. Vatikaanin autovarikon alaisen hautausmaan piirtokirjoituksia 1960-luvulla tutkinut ryhmä vei julkaisunsa Paavali VI:lle vuonna 1973 ja toinen piirtokirjoituksiin keskittynyt tieteellinen kurssi kävi 1990-luvun alussa ”paavin keskiviikkovastaanotolla, ryhmä mainittiin ja siunaus saatiin” (24). Tieteellisten kurssien johtajat joutuivat vielä 1980-luvulla varoittamaan uskomasta katakombien pappisoppaiden puheisiin. 2000-luvulla papit ja sääntökuntien jäsenet ovat joukkojensa harventuessa luovuttaneet opastukset maalli-

Veikko Väänänen työryhmä luovuttamassa kirjaansa Paavali VI:lle vuonna 1973.

koille ja sitä myöten puhetyylikin on muuttanut tieteellisemmäksi. Sensuuriin törmäsi vielä 2000-luvulla tutkija, jonka toimittamista asiakirjoista sääntökunnan julkaisusarja jätti pois nunnien ja munkkien sukupuolisuhteita koskevan dokumentin.

Haastateltuja pyydettiin kertomaan vapaasti omasta kohtaamisestaan katolisen kirkon kanssa, mutta heille tehtiin myös muutama täsmäkysymys: ovatko he osallistuneet messuun,

sytyttäneet kirkossa kynttilän ja onko Roomalla ollut vaikutusta heidän omaan uskonnolliseen ajatteluunsa. Haastateltujen joukossa kirkosta eronneita oli suhteellisesti vähemmän kuin koko Suomen väestössä keskimäärin.⁵⁵ Myös kirkosta eronneet ovat Roomassa jääneet seuraamaan messua tai sytyttäneet kynttilän. Vatikaanista ja paavista oli jonkinlainen käsitys runsaalla kolmanneksella. Puolet haastatelluista ilmoitti koetun vahvistaneen heidän

omaa luterilaista käsitystään. 1960-luvun lopun kurssilainen kertoi: ”Kun katseli komeita kirkkoja joka notkossa, kadunkulmassa ja torin varrella ei ihmetyttänyt, vaikka jotkut näkivät ristiriidan kirkon opin ja sen elämän välillä. Kävi Lutheruksenkin toiminta ymmärrettävämmäksi.” (20) Monet haastatellut kertoivat käyvänsä kirkoissa esteettisistä syistä ja yksi 1980-luvun kurssilainen oli ymmärtänyt, että ”kirkot olivat hyväksyttävä tapa esitellä varakkuutta” (36).

1980-luvun kurssilainen vakuuttui siitä, että ”poliittisesti, eettisesti ja teologisestikin taantumukselliset voimat hallitsevat roomalaiskatolista kirkkoa” (23). 1970-luvun kurssilaisen käsitys katolisesta kirkosta muodostui aluksi myönteiseksi Roomassa, ”mitä ei olisi tapahtunut, jos olisi pysytellyt Suomessa” (29). Kun kirkon jyrkkä suhtautuminen homoseksuaalisuuteen tuli myöhemmin selväksi, se kuitenkin vieraannutti. Ensimmäisen kerran Roomaan 1980-luvulla tulleen asenne on muuttunut toiseen suuntaan: ”Suhde katoliseen kirkkoon on lientynyt, kun on oppinut havaitsemaan kirkon sosiaalisen työn. Vatikaanin miesvaltaisuus, pankkiskandaalit miinusta. Kaksinaismoraalia, kun saa anteeksi kaiken.” (31) Uskonnollisessa kodissa kasvanut, 1960-luvulta Rooman kirkkoa seurannut toteaa myönteiseen sävyyn: ”Katolinen kirkko ottaa kantaa kaikkiin asioihin elämän keskellä.” (37) Ristiriita kirkon opetusten ja arkitodellisuuden välillä on kuitenkin ilmeinen. 2000-luvun kurssilaisen mielestä ”katolinen kirkko on hämmentävä, kun media on yliseksuaalista” (11). Julkisuudessa käsitellyt eutanasiatapaukset ja kirkon tuomitseva kanta saivat toisen

nuoren kurssilaisen päättelemään, että ”suurin osa ihmisistä keskittyy uskoon ja mystiikkaan välittämättä paavin mielipiteistä” (13). Vaikka oma luterilaisuus olisi entisestään vahvistunut Roomassa, muutama haastateltu toteaa, että käsitys katolisesta kirkosta on muuttunut myönteisemmäksi. Roomassa saaduilla kokemuksilla on ollut suoraakin vaikutusta uskonnolliseen asennoitumiseen. 1980-luvun alussa kolme saman kurssin osanottajaa teki päätöksen erota evankelisluterilaisesta kirkosta. Toisaalta yksi 1990-luvun kurssilaisista liittyi evankelis-luterilaiseen kirkkoon, koska joutui muiden tavoin esittäytymään seminaareissa eikä halunnut herättää ateistina huomiota, kun mukana oli sääntökuntien jäseniä.

Ensimmäisinä vuosikymmeninä Villa Lanteen tulleet ovat kokeneet katolisen kirkon hiukan voimakkaammin kuin nuoremmat.⁵⁶ Muutama haastateltu mainitsi Topeliuksen 1800-luvulla luoman Isä Hieronymuksen kalvan hahmon. 1960-luvun kurssilainen kertoo: ”– aluksi pelotti, että kirkon kouristava ote kaappaa. Mitä tarttuu, kun astuu Pietarinkirkkoon, ja voiko ostaa krusifiksin? Lestadiolainen kurssitoveri suuttui, kun muut menivät hakemaan paavin pääsiäissiunausta.” (47) Vihkivesi ja ristinmerkki kummastuttivat ja vaikuttivat turhilta Rooman-kävijän mielestä 1960-luvun alussa. Professoriperheessä kasvanut 1980-luvun tutkija on harvinaisuus: ”Katolisuus ei ole mielestäni ollut sen kummempi kuin islam. Kotona kävi kaikenuskoisia.” (25)

Katolisen kirkon kohtaamista on lieventänyt viime vuosikymmeninä se, että suomalaisten tiedot katolisuudesta ovat lisääntyneet. Evankelis-luterilaiset, ortodoksit ja katoliset

ovat viettäneet vuodesta 1985 Suomen ensimmäisen piispan Henrikin päivänä 19.1. yhteistä rukoushetkeä Rooman Santa Maria sopra Minervan kirkossa.⁵⁷ Historiallisesti merkittävä oli paavi Johannes Paavali II:n vierailu Pohjoismaihin ja Suomeen vuonna 1989. Evankelis-luterilaisen kirkon 2000-luvun vaihteessa vahvistamien uusien kirkkokäsikirjojen⁵⁸ myötä ristinmerkki ja muutkin katolisen kirkon tavat ovat tulleet käyttöön myös Suomessa. Jumalanpalveluksessa liturgi rukoilee kädet kohotettuina, seurakuntalaiset kättelevät toisiaan rauhan merkiksi, vietetään tuhkakeskiviikkoa ja katoliselta ja ortodoksiselta kirkolta on omaksuttu kodinsiunaus. Uskonpuhdistuksessa lakkautetut pyhimyksetkin palasivat Suomeen 1990-luvulla, jolloin seurakunnat omaksuivat uudelleen keskiaikaisten kirkkojen alkuperäiset nimet, niinpä Helsingin pitäjän kirkosta tuli jälleen Pyhän Laurin kirkko. Samoihin aikoihin Neitsyt Maria nousi naistutkimuksen kohteeksi Suomessa.⁵⁹

Vatikaanin läheisyydestä johtuu, että kursilaiset kohtaavat pappeja ja sääntökuntien jäseniä virallisissa asuissa päivittäin. Pyhät vuodet 1975, 1983 ja 2000 koskettivat Villa Lantea pyhiinvaeltajien bussien ruuhkauttaessa Gianicola ja pikniklounaiden roskatessa nurmikot. Koko kaupungin turismissa (ks. kuvio), jota mitataan hotelli-yöpymisillä, erottuu selvimmin pyhä vuosi 2000. Kun Villa Lantesa sijaitsee myös Suomen suurlähetystö Pyhän istuimen luona, korkeita prelaatteja nähdään silloin tällöin Henrikin päivän ekumeenisessa tilaisuudessa ja suurlähettilään järjestämällä vastaanotoilla. Punaiset kardinaalit herättävät paitsi suomalaisten opiskelijoiden myös ita-

lialaisten lehtikuvaajien huomion. Kulttuurisokin sai aikaan ortodoksikirkkomme arkkipiispa Paavali saapuessaan ekumeeniseen rukoustilaisuuteen vuonna 1985 vienon helinän säestämänä. Kamerat kääntyivät kardinaaleista Paavaliin, jonka raidallisen silkkiviatan helmaan oli ommeltu pieniä kelloja niin kuin Vanhan testamentin mukaan ylipapille sopii.

Goethe aikanaan ihaili paavin toimittamia seremonioita, erityisesti arvokasta rauhallsuutta, jolla ne vietiin läpi.⁶⁰ Lanten-kävijöiden havainnot ovat ristiriitaisia. Heidän mielestään vaikuttavimpia kirkon menoista ovat olleet pääsiäisjuhllaisuudet, joista joitakin joukon ainoa teologi osaltaan on ollut tuomassa suomalaisen käytäntöön. 1970-luvun kurssilaisen mielestä ”messut Pietarinkirkossa ovat upeita, mutta normaaleissa kirkoissa eivät” (29). Yleensä tilanne koettiin toisin. 1970-luvulta lähtien tilanteen kehitystä seurannut kertoo vierastaneensa Vatikaanin menoja: ”Ratzinger [Benedictus XVI] sortuu ulkoiseen komeuteen. Italialainen paikallisseurakunta voi olla hyvin positiivinen. Persoonallisia puhujia.” (50) Nuori tutkija kertoi pääsiäisen vietosta vuonna 1978: ”Pietarinkirkkoon pääsiäismessuun. Muutamat menivät kreikkalaiskatoliseen kirkkoon. Oli upeaa nähdä Pietarinkirkko täydessä valaistuksessa. Siellä ei nimittäin pidetä sisävaloja juuri koskaan kaikkia sytytettyinä. Messu sen sijaan oli pettymys. Ensinnäkin tulimme myöhässä paikalle ja toisaalta se oli kuin huono näytelmä. Ei nähnyt juuri mitään ja ihmiset kuljeskelivat ympäriinsä kuin torilla. Ei ollut mitään tunnelmaa. Palasimme klo 1 kotiin pettyneinä.

Pian jälkeemme tulivat toiset ortodoksimesusta. Sekin oli ollut kuulemma huono. Kaikki rituaalit menivät 'vähän sinne päin', jatkuvia virheitä, eikä seurakunta osannut kunnolla osaansa." (27) Toisaalta 1980-luvulla "pääsiäisenä Santa Maria Maggiore oli kamala kokemus, hikeä, suitsutusta, tungosta, pääasiana tuntui olevan paavin näkeminen" (7). Joulumessu Santa Maria in Trasteveressä 1990-luvulla oli samantapainen tilaisuus: "Väki kulki sisään ja ulos, lapsi kastettiin, itsekin tultiin kesken ja lähdettiin kesken." (24) Turusta koitoisin olevan 1970-luvun kurssilaisen mielestä "keskiaikaisen kirkon suomalainen jumalanpalvelus on yleensä, myös musiikillisesti, vaikuttavampi" (29). Suomessa ortodoksiasta kiinnostuneiden mielestä katolinen kirkko on tuntunut vähemmän oudolta kuin vakaumusellisista luterilaisista. 2000-luvun kurssilainen totesi: "Isä ja pikkuveli ovat ortodokseja ja mukana seurakunnan toiminnassa. Perhe käy ortodoksikirkossa jouluna. Olen siis tottunut koristeellisempaan kirkon menoon ja pyhäin-kuviin." (34)

Suomessa ei ole sopivaa taputtaa kirkkokonserteissa ja tällä tavoin profanoida pyhää tilaa. Peräti oudoksi onkin koettu paavin tervehtiminen raikuvien aplodein hänen kulkeensa edetessä kirkon keskikäytävää alttaria kohden. Veranon suuren hautausmaan vieressä sijaitsevaan vanhaiskristilliseen San Lorenzo fuori le Mura -basilikaan tehdyllä opintokäynnillä on usein osuttu paikalle hautajaisseremonian ollessa meneillään. Kun siunaus toimitetaan pikaisesti kuolemantapauksen jälkeen, lyhyellä varoitusajalla paikalle saapuneet ovat usein arki- tai jopa työvaatteissaan.

Arkkua ulos kannettaessa saattojoukko paljitsee vainajan elämäntyön taputuksin, kun meillä osanotto ilmaistaan hartaalla hiljaisuudella.

Monien käsityksen ilmaisivat 1970-luvun kurssilaiset: "Madonna, neitsyys, omituista. Mutta kiinnostavaa, että kulttuuriset traditiot ovat hyvin syvällä." (20) Toisen aikalaisen mukaan "kirkko historiallisena jatkumona on kiinnostava" (29). Niin kuin Lutheria ja Leinoa aikanaan myös 1960-luvun kurssilaista pöyrytytti hurskas tapa nousta Lateraanissa olevat Pyhät portaat polvillaan rukoillen. 1980-luvun lopulla Roomaan tullut kurssilainen kertoo, että "aikaisemmin yritti ymmärtää, nyt suhtautuu kriittisemmin kaikkiin pyhimyksiin" (13). 1980-luvun alusta lähtien paljon Roomassa oleskellut haastateltu valitti 2000-luvun mielipideilmastoa: "Ei ole lupa olla skeptinen sekulaari. RaiUnon ajankohtaisohjelmassa *Porta a portassa* voidaan käsitellä ihmeitä, mutta vain yksi vieraista kritisoi ja lopputulos on ihmeiden puolesta." (31) 2000-luvun kurssilainen oli pannut merkille, että kadunkulmien pyhäinkuvien "kynttilät ja kukat osoittavat, että uskonnollisuutta on" (34). Vanhin haastatelluista on ainoana kiinnostunut ihmeuskosta, josta hän on tehnyt radiojuttujakin. Edelleen on mahdollista nähdä käyttäytymistä, jollaisesta Stendhal kertoo: "Ranskalainen sotilaskomentaja Perronti sanoi olevansa vapaa-ajattelija, siteerasi Voltairea ulkoa eikä uskonut kuoleman jälkeiseen elämään. Perronti oli kuitenkin Napolissa San Gennaron juhlan aikana ja ajautui ystävineen katedraaliin. Joukko vaati ihmettä, San Gennaron hyhmettyneen veren muuttumista juoksevaksi. Perronti löysi

itsensä kappelin rauta-aidan luota, alkoi itkeä, putosi polvilleen ja kurotti otsaansa ja suutaan koskettaakseen relikviaariota. Seremonian päätyttyä hän katosi rippituoliin. Seuraavana päivänä, häpeissään ja hämmentyneenä Perronti vastasi pistelijöille, että se on vahvempi kuin minä.”⁶¹ 1960-luvun kurssilainen kertoo, että hänellä on ollut ”voimakkaitakin kokemuksia kirkossa: pääsiäisyön messussa italialainen kamppailee itsensä kanssa ja menee lopulta rippituoliin” (2).

Paluu Roomaan

Paluu Roomaan on olennainen osa Rooman-kokemusta. Haastatelluista kaksi kolmasosaa (35), on matkustanut kaupunkiin toistuvasti tai jopa asettunut asumaan sinne pidemmäksi aikaa. Arkeologian, antiikin ja keskiajan historian alalla uraa tehneille on luonnollista hakeutua lähteille, mutta kaikkien ahkerimpien Rooman kävijöiden joukossa joukossa on 22 henkilöä, joiden sitoutumisessa Roomaan on muitakin ulottuvuuksia. Kuvataiteilijoita Italiaan vetävät taide, valo ja ilmasto: ”Omat lapset on otettu myös mukaan ja nyt 25-vuotias tytär puhuu italiaa, käy Roomassa usein ja muutenkin matkustaa paljon.” (17)

Monille kurssilaisille syntyi elinikäinen sidos Roomaan. ”Elämä Lantessa yhtä juhlaa: Paikka, opiskelemassa kiinnostavia asioita, hienoja retkiä. Ryhmä oli heti kiva, eri alojen ihmiset ja se, että arkielämän epämiellyttävät puolet oli eliminoitu” (18). Villa Lanten suurimpana antina moni on pitänyt tutustumista eri alojen suomalaisiin, erityisesti taiteilijoihin.

Toisaalta joku kutsuu taloa reservaatiksi. Villa Lanten huono puoli huomattiin jo 1960-luvulla: ”Voi jättäytyä kielipuoleksi ja tulee vähemmän itsenäisesti tutustuttua roomalaisiin, yhteiseen kansaan eikä vertaisperheisiin välttämättä ollenkaan. Jos oikein huonosti käy voi mökkiintyä sinne.” (48)

”Kun ensimmäisen pitkän kurssin jälkeen piti lähteä taksilla Lantesta, niin olivat kyyneleet silmissä ja päätös palata tehtiin heti” (23), muisti 1980-luvulla Rooman-suhteensa aloittanut. ”Rooma on mielentila” (14), sanoi toinen, yhä uusia matkoja 1980-luvulta lähtien tehnyt. ”Tulee hyvälle tuulelle eri tavoin kuin missään muualla. Matkoista on jäänyt syvä jälki ja vaikuttanut siihen, miten maailmaa ja kulttuuria ymmärrän, vaikka oma aihe onkin Suomen historiaa. En ole löytänyt ongelmia tai näkökulmia omaan tutkimukseeni, mutta selviytymisstrategiaan kaupungilla on kyllä vaikutusta. Joka puolella on jotain ja uutta löytyy, vaikka ei kävisi kirkkoissa tai museoissa. Olen iloinen voidessani kävellä ja katsella elämänmenoa. Alkuvaiheessa Villa Lante ja näköala dominoivat. Nyt tunnen Rooman paremmin kuin minkään muun suurkaupungin. Voisin ajatella siirtyväni viettämään eläkeaikana osan vuodesta Roomassa.” (14) Haastateltava, joka on asunut Roomassa eri aikoina yhteensä kuusi vuotta 1980-luvun lopulta lähtien, on samoilla linjoilla: ”Rooma on syöpynyt alitajuntaan. Viileä tammikuun aamu, espresson tuoksu baarista, töihin kii-rehtivät. Eniten luotaantyöntävä tekijä on se, että kaipaen omaa sosiaalista verkostoani. Haluaisin tulla asumaan joksikin aikaa, mutta en muuttaisi pysyvästi. En voisi hakeutua

Villan Lantessa paljon työskennellyt kuvanveistäjä Laila Pullinen ihailee näköalaa instituutin terassilta 1960-luvun alkupuolella. Tauno Huotarin ja Katariina Mustakallion kuvakokoelma.

roomalaiseen työpaikkaan, joka pohjoismaiselle olisi varmaan sietämätöntä.”⁶² (13)

Villa Lante -kokemuksen unohtumaton osatekijä on aina ollut näköala. Klassillisen kirjallisuuden tuntija kuvasi aamun koittoa 1950-luvun lopussa: ”Kurssitoveri pyysi herättämään aamulla kello kolme, jotta kirjoittaisi esitelmäni puhtaaksi, kun itse en osannut. Juotiin kahvit ja katsottiin auringon nousu ja

huurujen katoaminen. ’Armas aurinko joka loistavin vaunuin tuot päivän ja viet sen mukasi, joka synnyt uutena ja aina samana, kunpa et voisi nähdä mitään mahtavampaa kuin Rooma’, runoili Horatius” (49). 1990-luvun kurssilainen sanoi: ”Näkymä kaupunkiin on esteettinen elämys. Kävely Salonesta Loggiaan hämmästyttää aina pienen tauon jälkeen.” (33) Taloa tullaan mielellään katso-

maan sisältä, paikanhan tietävät lähes kaikki roomalaiset. ”Kun vähäisenä virkamiehenä pidin Lantessa vuonna 1978 esitelmän Suomen arkistolaitoksesta roomalaisille kollegoille, joku hämmästeli, että paikalle saapui eminenssejä Roomasta ja Vatikaanistakin. Pääsyynä oli varmasti kutsua esittäessäni kuulemani repliikki ’sehän on se *villetta rosa*, sinne täytyy tulla.” (48)

Varsinkin alkuaikoina nuoret osasivat nauttia tuolloin vielä harvinaisista etelänmatkoista kotisensuurin ulottumattomissa. Harmaantunut professori muisteli 1960-luvun alkua: ”Kurssi oli aika hurja, aurinkoa ja viiniä. *Sturm und Restaurang*. Kerran johtaja piti puhuttelun, kun rouva oli häiriintynyt.” (3) 80-lukulainen puolestaan kertoi: ”Epämuodollinen puoli ja vapaa-ajanvietto viehätti. Baarikierrokset, keittiön viini-illat. Kuitenkin asuttiin ’sukat toisten suussa’. Ryhmädynamiikkaa opittiin positiivisessa ja negatiivisessa mielessä.” (23) Seuraavan kurssin osanottaja koki kuitenkin niin edellisen muistelijan kuin hänen toverinsa melko totiseksi joukoksi: ”Oma kurssi ei ollut niin ryppyotsaista puurtamista kuin edellinen kurssi oli ollut. Pidettiin hauskaa, mikä ei ollut pelkkää viinin juontia. Varmaan kevytkenkäisin tutkimusryhmä, mutta kyllä töitäkin tehtiin” (18)

Villa Lante kansainvälisenä kohtauspaikkana

Instituutin välillä on periaatteessa hyvät mahdollisuudet hankkia kansainvälisiä kontakteja, sillä Roomassa toimii enemmän eri maiden

humanistisia tutkimuskeskuksia kuin missään muualla.⁶³ Ratkaisevan tärkeää kurssilaiden kannalta on ollut kuitenkin instituutin johtajan kielitaito. Suhteet Pohjoismaiden instituutteihin ovatkin olleet läheisempiä silloin, kun johtajan äidinkieli on ollut ruotsi. Saksan ja Ranskan instituutteihin on sen sijaan joidenkin mielestä ollut valitettavan vähän yhteyksiä. Merkittävin instituutti suomalaisille on ollut alusta alkaen Gianicololla sijaitseva American Academy, jonka kirjastoa useimmat kurssilaiset ovat käyttäneet. Lähinaapurissa sijaitsee myös Norjan instituutti, jonka kursseilla on joskus ollut suomalaisiakin.

Pitkien kurssien luennoitsijoiksi on kutsuttu myös ulkopuolisia tutkijoita, mikä ei ole johtanut välttämättä pysyvämpiin kontakteihin. Niinpä italialaisten professorien oppilaisiin ei ole juurikaan saatu kontakteja. Monissa eri tehtävissä instituutissa toiminut totesi solmineensa yhteyksiä kollegoihin vasta omana johtajakautenaan 1990-luvulla. Kurssilaiset ovat ehkä ”liian nuoria, jotta saisivat vakavia suhteita, kun muissa instituuteissa ovat pidemmälle ehtineitä” (9). 2000-luvun kurssilainen oli havainnut, että ”minun iässäni muualla on jo väitely” (11). Kielitaidon puute ei ole enää yhtä suuri ongelma kuin alkuaikoina. 1950-luvun kurssilainen kertoi: ”Käytiin kansainvälisissä illoissa. Suullinen kielitaito ei riittänyt keskusteluun englanniksi, saksaksi tai ruotsiksi. Opin kuitenkin uskaltamaan liikua suuressa kaupungissa.” (8) Englanti sopii 2000-luvulla yhteiskieleksi lähes kaikkialla. Instituuttien avaamaa kansainvälistä maailmaa on silti arvostettu, kuten 2000-luvun kurssilainen kuvailee: ”Skaala on hämmäntävä.

Vastapäätä voi olla Harvardissa opettava englantilainen, elokuvaohjaajia, taiteilijoita, kieli-tieteilijöitä. Päästä kuulemaan muiden projek-teista on eksklusiivista. Kaikissa instituuteissa on hyvin valikoitua väkeä. Mielenkiintoisia ihmisiä.” (11)

Suoraan kysymykseen, tunteeko haastateltu kansainvälistyneensä Villa Lantessa, annettiin sekä myöntäviä että kieltäviä vastauksia. 1960-luvun kurssilainen sanoi saaneensa käsityksen Italiasta, mutta ”jos tarkoitetaan kansainvälisen maailman käyttäytymissään-töjä, niin niitä en oppinut” (28). ”Italia ei ole eurooppalaisuuden mallimaa” (12), huomautti kehitystä 1980-luvulta lähtien seurannut. Kuitenkin toisen 1980-luvun kurssilaisen mielestä ”Villa Lante on kansainvälistänyt ja eurooppalaistanut ja antanut sosiaalista pääomaa, joka liittyy eurooppalaiseen tapakulttuuriin” (16). 1960-luvun kurssilainen perustelee saamaansa hyötyä: ”Myöhemmässä päivätyössäni en kaihtanut kansainvälisiä kontakteja, vaan päinvastoin etsiydyin sellaisten piiriin. Villa Lantessa olen saavuttanut sen tietoisuuden, jota en pidä hybriksenä, että suomalainen on aivan yhtä hyvä eurooppalainen kuin Ranskan, Saksan, Britannian, Espanjan tai Venäjän poika. Tämä kokemus on ollut merkittävä voimavara ja lisännyt levollista itsevarmuutta, kun on omassa ammatissaan joutunut tekemisiin muiden maiden edustajien kanssa.” (48) 1980-luvun kurssilainen painottaa kontakteja italialaisiin instituutin ulkopuolella: ”Oleskelu Italiassa on vahvistanut persoonallisuutta ja antanut uskallusta ja valmiutta oman mielen-piteen ilmaisuun. Jos aikoo italialaisessa seurueessa saada jotain sanotuksi, on oltava

nopea. Auttaa työelämässä yleensä.” (18) Samaa oppia arvostaa toinen: ”1980-luvun alussa suomalaiset olivat tuppisuita eivätkä hallinneet sosiaalista ulottuvuutta.” (23) Useat huomauttivat, että Villa Lante tarjoaa mahdollisuuden kansainvälistymiseen, mutta että persoonallisuudesta riippuu, osaako tätä tilaisuutta käyttää tai onko sillä suurempaa merkitystä. 1970-luvun kurssilainen sanoi: ”Olen saanut henkilösuhteita eri puolille maailmaa. On toisia, jotka eivät kolmessa kuukaudessa tutustu kehenkään instituutin ulkopuolella.” (29) Vasta kansainvälistymisensä alkutaipaleella oli 2000-luvun kurssilainen, joka kyllä myönsi, että kontakteja voisi saada: ”Pitäisi käydä Norjan instituutissa, jossa on yksi teos, jota ei ole muissa U.R.B.S. -kirjastoissa. Italialaisia kirjastoja en ole käyttänyt eikä ole kehoitettu käyttämään. Yhden kurssilaisen isä asuu Roomassa. Tyttö selvittelee asioita ryhmän puolesta. Ei ole esitellyt isäänsä, jota hän tapaa viikonloppuisin. En ole saanut yhtään italialaista tai muunkaanmaalaista ystävää kurssin aikana.” (34)

Villa Lanten tieteellistä toimintaa pidetään menestystarinana, kertoi Suomen Lähi-idän instituutin perustamisessa mukana ollut haastateltu: ”Villa Lante on ollut esimerkki suunniteltaessa Lähi-idän instituuttia. Samanlaisen työolojen takaaminen Lähi-idän tutkijoille on ollut tavoitteena. Visiot pohjautuvat siihen hyvään mitä Lantesta on saatu” (25). Ne, jotka ovat etsineet työtä akateemisen maailman ulkopuolelta, ovat huomanneet, että Rooman-kausi näyttää hyvältä CV:ssä. ”Villa Lante on taikasana, joka herättää mainittaessa” (18), sanoi 1980-luvun kurssilainen. Työnantaja ilmei-

sesti olettaa asianomaisen jotenkin yleisesti avartaneen näkemyksiään Villa Lantessa, sillä kurssien varsinaiselle sisällölle on käytössä vain opettajiksi ryhtyneillä. Ansioluetteloa lukevan työnantajan näkökulma voi olla ironinen: ”Jos on selvinnyt Italiassa vuosia, pystyy kyllä toimimaan meidänkin organisaatiossamme”, päätteli suuryrityksen johtaja 1980-luvulla ja otti kirjoittajan töihin.

Sekä Rooma että Helsinki ovat kansainvälistyneet, vastakohtat lientyneet ja sen mukaisesti instituutin alkuaikoina on koettu vakavampi kulttuurisokki kuin muutama vuosikymmen myöhemmin. Joissakin asioissa ensiaskeleen kehityksessä nykyiseen tilanteeseen on ottanut Suomi (bordellien ja tupakanpolton kieltäminen), joissakin Italia (fanikulttuuri). Suoranaisia vaikutteita etsiessä suunta on ollut suuremmasta etelän maasta pohjoisen pienempään (katolisuus, välimerellinen ruoka- ja juomakulttuuri). Toisaalta on menetetty yksi varhemmin Rooman kohtaamista helpottanut tekijä, kun latinan pakollinen pro exercitio -koe poistettiin 1970-luvun alussa ja latinan opetus kouluissa on harvinaistunut. Alkeislatinan taitoa edellytetään enää romaanisten kielten opiskelijoilta varsinaisten klassikoiden lisäksi. Antiikin Rooman historiasta ja latinan kielestä

on kuitenkin tullut kulttuurimatkailejoiden suosima harraste.

Suurin osa haastatelluista on lyhyen Roomassa oleskelunsa jälkeen palannut Suomeen ja omalta osaltaan ollut tuomassa meille ainakin pieniä tapoja ja tottumuksia etelästä. Syvempi kansainvälistyminen on saattanut alkaa Villa Lanten kolmen kuukauden kursilla, mutta mentaliteetin ymmärtämiseen ja sujuvaan toimimiseen vieraassa ympäristössä on tarvittu paljon pidempi aika. Vain instituutin johtajat ja muissa tehtävissä yhtäjaksoisesti useita vuosia toimineet kuuluvat ”sopeutuneisiin”. Ratkaisevaa on ollut italian kielen taito. Vasta sen saavuttaneet hoitavat itsenäisesti asioitaan ja kohtaavat sen vuoksi enemmän myös italialaisten itsensä negatiiviseksi kokemia seikkoja. Kulttuurin kohtaamisessa instituutin 60 toimintavuoden aikana on toki tapahtunut muutoksia. Alkuaikoina Villa Lanteen tulleilla oli Goethen, Stendhalin ja Leinon tapaan haaveellisia mielikuvia Italiasta, jotka sitten paikan päällä purkautuivat tunteellisena kuherruskuukautena kunnes korvautuivat konkreettisimmilla käsityksillä. Myöhempinä aikoina, 1980-luvun lopulta lähtien, tulijat ovat rakentaneet Italian ja Roomansa realistisemmista lähtökohdista kuin varhaisemmat Rooman-kävijöiden sukupolvet.

VIITTEET

- 1 Goethe, *Italianische Reise*. 1.11.1786, 7.11.1786.
- 2 Stendhal 2009, 304, 305, 449, 639.
- 3 Onerva 1932, 389. Leino käytti Rooman kokemuksiaan aineistona romaanissa *Onnen orja* (1913), ks. Oksala 1986.
- 4 Instituutin historiasta ks. Bruun 1988; Pesonen ja Westermarck 2004; *Villa Lante al Gianicolo* 2005; Setälä 2004; suomalaisten varhaisemmasta tutkimustoiminnasta Roomassa ks. Garritzen 2011.

- 5 Stendhalin syndroomasta, pyörrytys ja sydämenläpätys taide-elämyksen jälkeen, ks. Kortelainen 2009.
- 6 Stendhal 2009, 33, 89.
- 7 Dutton 2012, 8–90, 95–118. Dutton esittelee Kalervo Obergin 1950-luvulla kehittämän jaottelun, sen saamaa kritiikkiä ja soveltamista eri aloilla.
- 8 Rooman matkoista ja kokemuksista on julkaistu runsaasti kirjallisuutta ks. esim. *Rooma kirjailijan kaupunki* 2004; *Italiassa & Saksanmaalla* 2011.
- 9 Kim 2005, 262.
- 10 Monet haastattelut pitivät tärkeänä, että heidän henkilöisyytensä ei paljastu, sillä he arvelivat kertoneensa liian intiimejä asioita tai peläten kriittisten huomautusten vaikeuttavan apurahojen saantia. Suorien sitaattien kohdalla on ilmoitettu sulkeissa haastatellun henkilön numero. Haastattelumenetelmästä ks. Graae ja Hietala 1994.
- 11 Systemaattisesti kysyttiin seuraavat taustatiedot: syntymävuosi ja -paikka, ammatti haastatteluajankohdana, opintoala, opintojen vaihe Villa Lantessa tullessa, ensimmäinen, toinen ja kolmas käynti Villa Lantessa, ensimmäinen matkustustapa, asema Villa Lantessa, kaikkien oleskelujen kokonaiskesto, latinan taito tullessa, italian taito tullessa, suurkaupungit ennen Roomaa, kirkon jäsenyys.
- 12 Green 2011; Thomson 2011; Yow 2005.
- 13 Aino Katermaan kirjeet Hannu Ottelalle; Villa Lanten kursseille osallistuneet opiskelijaryhmät ovat tuottaneet julkaisuja, joissa on omia tutkimusraportteja, mutta joiden sivuilta välittyy myös Rooma-kokemuksia Ks. esim. Huhtamo 1983 (toim.); Naumanen, Syvälähti ja Tuhkanen 1984 (toim.); Lampinen 2009; Mikkola 2009.
- 14 Fingeroos 2004, 96–100. Autoetnografian näkökulmasta esim. Chang, 2008. Kokemuksiin perustuu paljolti myös Litzen, Litzen 1994.
- 15 Bruun 1988; *Länsimaisen sivistyksen juuret* 2004; *Villa Lante al Gianicolo* 2005; Setälä 2004.
- 16 Esim. Setälä 2000.
- 17 *Villa Lante al Gianicolo* 2005; Setälä 2004.
- 18 Setälä 2004, 110–124.
- 19 Suomalaisten Välimeren-matkailun varhaisvaiheista ks. Korpela 1995.
- 20 Keskiajan Roomasta ks. Krautheimer 2000.
- 21 I mirabilia urbis Romae 2004.
- 22 Esim. Sweet 2012; Black 2003.
- 23 *Popolazione italiana e straniera iscritta in anagrafe per municipio e sesso. Anno 2014*; ks. Archibugi 2005.
- 24 Korpela 1995.
- 25 Kaarninen 2010, 176–177.
- 26 Ks. esim. Bondanella 1993. ”Miekka ja sandaali-elokuvista”, ks. Bondanella 2009, 159–163.
- 27 1970- ja 1980-luvun Roomasta esim. Harper 2000.
- 28 Tagliolini 2009, 329.
- 29 Matkaoppaista ja turistien kulkuväylistä, ks. Koivunen 2006, 123.
- 30 Setälä 2000.
- 31 Saadakseen kuvan kokonaisuudesta turistikokemuksista yleisesti hakeutuvat kohteensa yläpuolelle kukkuloille, torneihin, ilmalaivaan: Koivunen 2006, 127–128.
- 32 Seronde Babonaux 1983, 430–431.
- 33 Italian politiikasta, ks. Foot 2014, 180–246.
- 34 Ks. esim. Sassoon 1997; Colarizi 2000, 399–444.
- 35 Colarizi 2001, 449–452.
- 36 Katermaa Ottelalle 17.3.1978.
- 37 Katermaa Ottelalle 11.5.1978.
- 38 Katermaa Ottelalle 13.5.1978.
- 39 Ks. esim. Lupo 2000.
- 40 McCarthy 2000, 8, 165–168; Colarizi 2000, 628–629.
- 41 Brighi 2013, 122; McCarthy 2000.

- 42 Ks. esim. Morris 2006; Beccalli 1996, 152–153, 165–170; De Giorgio 1992.
- 43 Agnew 2002.
- 44 Suvikumpu 2009, 116.
- 45 Katermaa Ottelalle 11.5.1978.
- 46 Ks. myös Mäkelä 2003, 367; Kostiaainen et al. 2004, 250.
- 47 Romans protest Mcdonald's – *New York Times* 5.5.1986, <http://www.nytimes.com/1986/05/05/style/romans-protest-mcdonald-s.html>.
- 48 Smoking Ban Begins in Italy – *Deutsche Welle* 10.1.2005, <http://www.dw.com/en/smoking-ban-begins-in-italy/a-1453590>.
- 49 Di Biagi 2007, 125–127.
- 50 Syrjämaa 2002, 342.
- 51 Testa & Armstrong 2012, 196.
- 52 Ciuffa 2010.
- 53 Katermaa Ottelalle toukokuu 1978.
- 54 Litzen 2009, 30; ks. myös Reese 1996; McCarty 2000, 133–151.
- 55 Haastatelluista kahdeksan eli 16 prosenttia ei kuulunut kirkkoon. Suomen koko väestöstä kirkkoon kuulumattomia oli 22 prosenttia haastatteluajankohtana eli vuonna 2010.
- 56 Korrelaatiot eri osatekijöiden yhteydestä Roomaan tulovuoteen ovat negatiivisia, vaikka erittäin matalia.
- 57 Örmä 2004.
- 58 *Jumalanpalvelusten kirja* 2000. *Evankeliumikirja* 1999. *Kirkollisten toimitusten kirja* 2003.
- 59 Esim. Koivunen 1995; Setälä 1996.
- 60 Goethe, *Italianische Reise* 22.3.1788.
- 61 Stendhal mt. 52–53.
- 62 Ks. Rooma-kokemuksesta esim. Herzfeld 2009, xi.
- 63 Unione internazionale degli istituti di Archeologia, storia e storia dell'arte. Haastatteluajan kohtana 2011 kansainvälisiä jäseninstituteja oli 25 ja italialaisia 10.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Haastattelut, kirjoittajan hallussa, Helsinki.

Aino Katermaan kirjeet Hannu Ottelalle, Aino Katermaan hallussa, Tampere.

Painetut lähteet

Annuario statistico 2005/2006. Comune di Roma 2006.

Annuario statistico 2006. Comune di Roma 2007.

Annuario statistico 2008. 2008. Comune di Roma 2008.

Dieci anni di una capitale. Roma 2002. Tab. 23.1.

I flussi turistici nella città di Roma negli anni novanta; Dal rapporto sull'economia romana 2006–2007. 2007. Tab. 4.29a. Arrivi e presenze per

area di provenienza negli esercizi alberghieri del Comune di Roma. Anni dal 2001 al 2006. Presenza totale 2004. Tab. 8.4, 8.3.

Roma in cifre. Rapporto sulla città 1991. Comune di Roma. Ufficio studi e programmazione economica. Tab. 4 Movimento dei turisti negli esercizi alberghieri durante gli ultimi 41 anni 1950 – 1990.

Lehdistö

Deutsche Welle 10.1.2005, <http://www.dw.com/en/smoking-ban-begins-in-italy/a-1453590>.

New York Times 5.5.1986, <http://www.nytimes.com/1986/05/05/style/romans-protest-mcdonald-s.html>.

Kirjallisuus

- Archibugi, Franco (2005), *Rome – A new planning strategy*. New York: Routledge.
- Agnew, John A. (2002), *Place and politics in modern Italy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Beccalli, Bianca (1996), The Modern Women's movement in Italy. – Monica Threlfall (toim.), *Mapping the Women's movement*. London: Verso, 152–183.
- Black, Jeremy (2003), *Italy and the Grand Tour*. New Haven: Yale University Press.
- Bondanella, Peter (1993), *Italialainen elokuva neo-realismista nykypäivään*. Helsinki: Suomen elokuva-arkisto.
- Bondanella, Peter (2009), *A History of Italian Cinema*. New York & London: A&C Black.
- Brighi, Elisabetta (2013), *Foreign Policy, domestic Politics, and international Relations. The case of Italy*. London: Routledge.
- Bruun, Patrick (1988), *Säätiö Institutum Romanum Finlandiae 1938-1988*. Helsinki: Stiftelsen Institutum Romanum Finlandiae.
- Chang, Heewon (2008), *Autoethnography as method*. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Ciuffa, Victor (2010), *La dolce vita*. Roma: Ciuffa Editore.
- Colarizi, Simona (2000), *Storia del novecento italiano. Cent'anni di entusiasmo, di paure, di speranza*. Milano: Biblioteca universale Rizzoli.
- De Giorgio, Michela (1992), *Le italiane dall'Unità a oggi*. Bari: Laterza.
- Di Biagi, Flaminio (2007), *Il cinema a Roma, Guida alla storia e ai luogi del cinema nella capitale*. Roma: Palombi.
- Dutton, Edward (2012), *Culture shock and multiculturalism*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Fingerroos, Outi (2004), *Haudatut muistot. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa*. Helsinki: SKS.
- Garritzen, Elise (2011), *Lähteiden lumoamat. Henry Biaudet, Liisi Karttunen ja suomalainen historian-tutkimus Roomassa 1900-luvun alussa*. Helsinki: SKS.
- Foot, John (2014), *Modern Italy*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
- Graae, Kristiina, Hietala, Marjatta (1994), *Suullista historiaa. Veteraanikansanedustajat haastateltavana*. Helsinki: Eduskunnan kirjasto.
- Green, Anna (2011), Can memory be collective? – Donald A. Ritchie (toim.), *Oxford Handbook of Oral History*. Oxford: Oxford University Press, 96–110.
- Goethe, Johann Wolfgang von, *Italianische Reise*, <http://www.gutenberg.org/cache/epub/2404/pg2404.html>, (luettu 27.12.2014).
- Harper, John L. (2000) Italy and the world since 1945. – Patrick McCarthy (toim.), *Italy since 1945*. Oxford: Oxford University Press, 95–117.
- Herzfeld, Michael (2009), *Evicted from Eternity. The Restructing of modern Rome*. University of Chicago Press: Chicago.
- Italiassa & Saksanmaalla. taiteilijoiden ja taiteentuntijoiden matkassa 1840–1930* (2011). Teppo Jokinen, Hanne Selkokari (toim.). Helsinki: SKS.
- Kaarninen, Mervi (2010), Nuorisokulttuurin läpimurto. – Kai Häggman et al. (toim.), *Suomalaisen arjen suuri tarina*. Helsinki: WSOY, 168–185.
- Kim, Young Yun (2005), Adapting to an unfamiliar culture. An interdisciplinary overview. – M.B. Hinner (toim.), *Introduction to Business Communication: A forum for general and intercultural business communication*. Peter Lang: Frankfurt am Main, Germany, 343361.
- Koivunen, Hannele (1995), *Madonna ja huora*. Helsinki: Otava.
- Koivunen, Leila (2006), Nähtävyyksiin tutustumassa. – Leila Koivunen, Taina Syrjämaa, Ilse-Mari Söderholm (toim.), *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 121–134.

- Krautheimer, Richard (2000), *Rome - Profile of a City, 312-1308*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Korpela, Katariina (1995), ”Missä ollaan, mikä maa?” – Suomalaisten matkailu Välimeren aurinkorannoilla 1960- ja 1970-luvulla. – Auvo Kostainen, Katariina Korpela (toim.), *Mikä maa, mikä valuutta. Matkakirja turismin historiaan*. Turku: Turun yliopisto, 174–189.
- Kortelainen, Anna (2009), *Hurmio – oireet, hoito ja ennaltaehkäisy*. Helsinki: Tammi.
- Lampinen, Antti (2009), Opiskelijan Rooma: Muis-ton pysyvyys – mietteitä opiskelijan Roomasta. – *Roma VIII. Villa Lanten Ystävien vuosikirja*. Helsinki: Villa Lanten Ystävät, 68–75.
- Litzen Aulikki, Litzen, Veikko (1994), Kulttuurin ulottuvuudet. – Hannu Laaksonen et al., *Italia vastakohtien maa*. Helsinki: Painatuskeskus.
- Litzen, Veikko (2009), *Tie Nikeaan. Roomalaisten ja kristittyjen yhteinen matka ajanlaskumme alusta valtiokirkon syntyyn*. Turku: Kirja Aurora.
- Lupo, Salvatore (2000), *The Mafia*. – Patrick McCarthy (toim.), *Italy since 1945*. Oxford: Oxford University Press, 153–170.
- Länsimaisen sivistyksen juuret* (2004). Pesonen, Miia, Westermarck, Harri (toim.). Helsinki: Helsingin yliopiston vapaan sivistystyön toimikunta.
- McCarthy, Patrick (2000), *The Church in post-war Italy*. – Patrick McCarthy (toim.), *Italy since 1945*. Oxford: Oxford University Press, 133–152.
- I Mirabilia urbis Romae* (2004). A cura di Maria Accame et Emy Dell’Oro. Tivoli: Tored.
- Mäkelä, Johanna (2003), Pysyvä ja muuttuva suomalaisen ruokakulttuuri. – Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää ja Minna Sarantola-Weiss (toim.), *Suomen kulttuurihistoria 4. Koti, kylä, kaupunki*. Helsinki: Tammi, 361–372.
- Näköala: Suomen Rooman-instituutti Villa Lantessa 1954-1994* (1994). Aulikki Litzen (toim.) Helsinki: Villa Lanten ystävät, Institutum Romanum Finlandiae.
- Oksala, Teivas (1986), *Eino Leinon tie Paltamosta Roomaan*. Helsinki: SKS.
- Onerva, L. (1932), *Eino Leino*. Helsinki: Otava.
- Reese, Thomas J. (1996), *Inside the Vatican. The Politics and Organization of the Catholic Church*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Rooma kirjailijan kaupunki* (2004). Liisa Suvikumpu (toim.). Helsinki: SKS.
- Salmi, Hannu (2006), Rautatieasemalla ja junassa. – Leila Koivunen, Taina Syrjämää ja Ilse-Mari Söderholm (toim.), *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 25–38.
- Sassoon, Donald (1997), *Contemporary Italy, Economy, Society and Politics since 1955*. New York: Routledge.
- Seronde Babonau, Anne-Marie (1983), *Roma. Dalla città alla metropolis*. Roma: Editori Riuniti.
- Setälä, Päivi (1996), *Keskiajan nainen*. Helsinki: Otava.
- Setälä, Päivi (2000), Paluu Välimerelle. *Helsingin Sanomat* 29.11.2000.
- Stendhal (2009), (Mari-Henri Beyle), *Passaggiato romane*. (1829). Milano: Garzanti.
- Sweet, Rosemary (2012), *Cities and the Grand Tour. The British in Italy, c.1690-1820* Cambridge: Cambridge University Press.
- Suvikumpu, Liisa (2009), *Kulttuurisia kohtaamisia: suomalaiset kuvataiteilijat ja Rooma 1800-luvulla*. Helsinki: julkaisematon väitöskirja, Helsingin yliopisto, <http://urn.fi/URN:IS-BN:978-952-10-5841-7>.
- Syrjämää, Taina (2002), Monien kaupunki. 1870-luvun Rooma suunniteltuna ja elettyinä tilana. – Taina Syrjämää, Janne Tunturi (toim.), *Eletty ja muistettu tila*. Helsinki: SKS, 323–347.
- Tagliolini, Barbara (2009), Itinerari metropolitani del turismo culturale nella società contemporanea. – *Dall’emulazione del Grand Tour al turismo di massa*. Roma e la Campagna romana nel Grand Tour: atti del Convegno Interdisciplin-

- are (Monte Porzio Catone, Roma 17–18 maggio 2008). A cura di Marina Formica. Roma: Laterza, 329–343.
- Testa, Alberto, Armstrong, Gary (2012), *Football, Fascism and Fandom: The Ultras of Italian Football*. London: A. & C. Black.
- Thomson, Alistair (2011), Memory and Remembering in Oral History. – Donald A. Ritchie (toim.), *Oxford Handbook of Oral History*. Oxford: Oxford University Press, 77–95.
- Villa Lante al Gianicolo: storia della fabbrica e cronaca degli abitatori* (2005). A cura di Tancredi Carunchio e Simo Örmä. Roma: Palombi editori, Institutum Romanum Finlandiae.
- Villa Lante: Suomen Rooman-instituutti 1954–2004* (2004). Setälä, Päivi et al. Helsinki: Säätiö Institutum Romanum Finlandiae, WSOY.
- Yow, Valerie Raleigh (2005), *Recording oral history*. Walnut Creek: AltaMira Press.
- Örmä, Simo (2004), Henrikin juhla Roomassa. – Jan Rydman (toim.), *Roma*. Villa Lanten Ystävien vuosikirja 3. Helsinki: Villa Lanten Ystävät, 81–87.
- Verkkolähteet
- Evankeliumikirja* 1999, <http://www.evl.fi/kirkkokasikirja>, (luettu 7.10.2015).
- Jumalanpalvelusten kirja* 2000, <http://www.evl.fi/kirkkokasikirja>, (luettu 7.10.2015).
- Kirkollisten toimitusten kirja* 2003, <http://www.evl.fi/kirkkokasikirja>, (luettu 7.10.2015).
- Popolazione italiana e straniera iscritta in anagrafe per municipio e sesso. Anno 2014*, <http://dati.comune.roma.it/download/popolazione-e-societa/popolazione-italiana-e-straniera-iscritta-anagrafe-municipio-e-sess-3>, (luettu 5.10.2015).

*Liite 1. Yhteenvedo haastatelluista.**Syntymävuosi*

1919–1949	23
1950–1984	27
Yhteensä	50

Villa Lanteen 1. kerran

1948–1969	20
1975–2010	30
Yhteensä	50

Sukupuoli

Miehet	22
Naiset	28
Yhteensä	50

Aika Italiassa

Yli 4 vuotta	18
1–3 vuotta	13
6–12 kuukautta	9
Alle 6 kuukautta	10
Yhteensä	50

Asema instituutissa

Johtaja	8
Muu toimi	9
Kurssilainen	15
Tutkija/taiteilija	10
Säätiön pj/asiamies	4
VL:n ystäv pj/jäsen	4
Yhteensä	50

Opiskelijan kaupunki *Helsinki ylioppilaiden silmin*

Opiskelijat ovat kautta vuosisatojen näkyneet ja kuuluneet yliopistokaupungeissa. Opiskelijoiden kokoukset, juhlat ja demonstraatiot ovat olleet luomassa kaupunkikulttuuria ja sen vuotuista rytmiä. Opiskelijat ovat myös antaneet yliopistokaupungeille ja niiden paikoille ja tiloille erityisiä ja uusia merkityksiä. Yliopistorakennusten, luentosalien, aulojen ja kirjastojen ohella opiskelijoiden vaikutus on näkynyt kahviloissa ja ravintoloissa. Yliopistokaupungit ovat vetäneet puoleensa yliopistoyhteisön eri ryhmiä ja tuottaneet niille palveluita. Yliopisto ja opiskelijat ovat tärkeitä kaupungeille. Yliopiston ympäristönsä heijastava säteilyvaikutus koostuu samankaltaisista elementeistä, oli sitten kysymys keskiaikaisesta eurooppalaisesta yliopistokaupungista, 1600-luvun Turusta, 1820-luvun Helsingistä tai 1960-luvun Tampereesta.¹

Lähestyn tässä artikkelissa Helsinkiä opiskelijoiden näkökulmasta. Artikkelin avainsite on paikka. Yliopistokaupunki ja sen monet paikat ja tilat ovat jättäneet pysyvän jälkensä opiskelijoiden mieleen. Pohdin opiskelijoiden ja kaupungin kohtaamista ja vuorovaikutusta. Millaisten kehityskulkujen kautta on muodos-

tunut opiskelijoiden paikkoja, miten paikat ja niiden merkitykset ovat muuttuneet, mitkä paikat ovat säilyneet ja mitkä kadonneet? Paikan ja tilan käsitteitä on määritelty monin tavoin, ja niissä heijastuvat eri tieteenalojen traditiot ja tutkijoiden painotukset. Paikan, tilan ja muistin problematiikkaa ovat analysoineet historiantutkijat, kirjallisuudentutkijat, kansatieteilijät, arkkitehdit sekä maantieteilijät.² Teoreettista ja metodista keskustelua on käyty vilkkaasti 1990-luvulta lähtien. Erityisesti kulttuurimaantieteilijöiden ja humanistisen maantieteen luomien käsitteiden avulla on mahdollista tuoda uusia näkökulmia historian tutkimukseen analysoitaessa rakennettua ympäristöä ja kaupunkitilaa. Uusi kaupunkitutkimus tulkitsee kaupunkiympäristöä inhimillisen toiminnan kenttänä, jossa muistot nähdään tärkeinä vaikuttajina siihen, miten kaupunkiympäristöön suhtaudutaan.³ Paikkaan liittyvät muistot eivät ole ainoastaan paikallisia tai henkilökohtaisia, vaan niiden avulla tuotetaan mielikuvia ja symbolimerkityksiä, joilla on yksilötasoa laajempia merkityksiä.⁴ Määrittelyissä korostuu paikkojen moninainen luonne, ja paikka nähdään enemmänkin

mentaalisenä kuin fyysisenä sijaintina.⁵ Kysymys on ihmisten ja paikkojen välisestä suhteesta. Tutkijat ovat pohtineet paikkojen kokemista, identiteettejä sekä henkilökohtaisten muistojen merkitystä näissä prosesseissa.⁶ Kuten Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen kirjoittaa, paikka tulisi nähdä fyysis-sosiaalisena kokonaisuutena, jossa tiedon ja tunteen siteet liittävät yksilön paikkaan.⁷ Merkitykselliset paikat rakentuvat erilaisista aisti- ja tunnekokemuksista sekä muistoista.⁸ Kuten Pauli Tapani Karjalainen on kirjoittanut ”emme niinkään elä jossakin paikassa, vaan elämme jotakin paikkaa – kotia, korttelia, kaupunkia, maata.”⁹

Topobiografia tarjoaa kiinnostavan lähestymistavan, kun aineistona on romaaneja, muistelmia ja elämäkertoja. Topobiografia kuvaa ihmisen paikkasuhteita, elämäkerrallisia merkityksiä, joita paikoilla on inhimillisen olomisen kokonaisuudessa. Jokaisella on omat elämäkerralliset paikkansa.¹⁰ Kun ihminen tuntee kuuluvansa tiettyyn paikkaan, paikasta tulee osa häntä itseään. Paikan käsite sisältää usein ajatuksen turvallisuudesta, mutta on olemassa myös pelon paikkoja, elettyjä tiloja, joihin liitetään voimakkaita negatiivisia tunteita.¹¹

Analysoin opiskelijoiden paikkoja, paikkakokemuksia ja merkityksiä Helsinkiin sijoittuvan kaunokirjallisuuden sekä Helsingissä eri aikoina opiskelleiden muistelmajä ja elämäkertakirjallisuuden avulla. Ylioppilastutkinto ja opiskeluaika Helsingissä ovat 1800-luvun lopun lopulta lähtien olleet kaunokirjallisuudessa sekä muistelmakirjallisuudessa ilmiötä, joista kerrotaan ja kirjoitetaan paljon. Ylioppilaaksi tulo ja opiskelemaan lähtö ovat

merkinneet nuoren ihmisen elämässä uutta vaihetta. Tämä siirtymävaihe, johon sisältyy irrottautuminen lapsuuskodista, on luonnut merkitystä koko loppuelämälle, ja tästä syystä se on jäsentänyt muistelukirjoitusta. Tutkimusaineistoni painottuu 1830-luvulta 1960-luvulle, aikakauteen ennen yliopistolaitoksen valtaisaa laajentumista. 1960-luvulle asti Helsingin yliopistolla oli asema maan vanhimpana ja arvostetuimpana yliopistona, jota pidettiin jopa ainoana oikeana yliopistona. Tekstissä tuodaan myös esille joitakin myöhempiä yliopistokuvauksia, joiden tehtävänä on osoittaa opiskeluun ja yliopistoon liittyvien paikkakokemusten jatkumoa.¹² Kuvaukset avaavat ikkunan Helsinkiin opiskelijan silmin ja rakentavat kuvaa opiskelijan kaupungista ja opiskelijoiden paikoista. Sekä kaunokirjallisuus että muistelmajäaineistot antavat mahdollisuuden tarkastella opiskelijan paikkaa ja tilaa myös sukupuolen näkökulmasta. Yliopistoyhteisö oli pitkään täydellinen miesten maailma, jossa naisten oli etsittävä ja raivattava oma paikkansa ja tilansa. Aluksi yliopistolle tulleet naiset nähtiin kummajaisina ja kaupungilla yksin kulkevia naisia pidettiin säädyttöminä tai sopimattomina.¹³ Tekstini etenee akateemisen lukuvuoden mukaisesti tarkastellen ylioppilaaksi tuloa, opiskelijoiden saapumista Helsinkiin, opiskelijan sijoittumista yliopistoympäristöön, opiskelijan vapaa-aikaa, ravintoloita ja juhlia, kuten vapun viettoa. Kirjallisuudentutkimuksessa laajin tutkimus kaupunkikuvauksen alueella on Raoul Palmgrenin pioneerityö *Kaupunki ja tekniikka Suomen kirjallisuudessa*.¹⁴ Palmgren on laatinut yksityiskohtaisen kaupunkiromaaneja

käsittävän tutkimuksen, jossa kaupunkikirjallisuus on eritelty kaupungeittain ja vuosikymmenittäin.¹⁵ Helsinkiä on analysoitu yksittäisten kirjailijoiden teoksissa: esimerkiksi Reetta Niemisen kohteena ovat Arvi Kiviin Helsinki-kuvaukset ja Aarne Laurilan Mika Waltarin teosten Helsinki.¹⁶ Uudempaa kirjallisuudenhistoriallista Helsinki-tutkimusta edustaa Lieven Ameelin teos *Helsinki in Early Twentieth-Century Literature*.¹⁷ Oma näkökulmani eroaa edellisistä pyrkimyksessään analysoida kaupunkikuvauksia yhden teeman, opiskelijan ja opiskelun kautta sekä käyttämällä lähdeaineistona paitsi kaunokirjallisuutta myös muistelmia.

Helsinki yliopistokaupunkina

Keskiajalta aina 1900-luvulle asti on löydettyissä lukuisia esimerkkejä siitä, miten kaupungit ovat kamppailleet ja kilpailleet saadakseen yliopiston paikkakunnalle. Oxford ja Cambridge säilyttivät asemansa merkittävimpinä yliopistokaupunkeina, vaikka pääkaupunki Lontoo sai yliopiston 1827.¹⁸ Yliopistojen sijainnista käytiin keskustelua 1800-luvun alkupuolella Euroopassa, kun pikkukaupunkiyliopistojen ja pääkaupunkiyliopistojen suhdetta pohdittiin. Euroopan yliopistojärjestelmä muuttui 1800-luvun lopulta lähtien, ja yliopistojen lukumäärä lisääntyi. Jo varhain nähtiin laajalti ne edut, joita yliopisto toi kaupunkiin. Siitä lähtien kun Helsinki sai pääkaupungin aseman, turkulaiset pelkäsivät akatemian menettämistä. Akatemian siirto nähtiin uhkakuvana. Lopullinen siirtopäätös

oli dramaattinen. Kesken konsistorin kokouksen 25.10.1827 pikalähetti toimitti Pietarista käskykirjeen akatemian siirtämiseksi Helsinkiin.¹⁹

Jo lokakuun alussa 1828 yliopiston avajaisjuhlaa vietettiin ensimmäistä kertaa Helsingissä. Yliopisto aloitti Senaatintalon itäisessä siipirakennuksessa ja Suomen sotaväen tarkastajan talossa, johon sijoituivat yliopiston hallinto, luentotilat ja kokoelmat.²⁰ Pääkaupungin ulkopuolelta tulleille ylioppilaille Helsinki ja sen rakenteilla oleva mahtipontinen keskusta olivat ihmetyksen aihe. Muuten Helsinki oli 1820- ja 1830-luvuilla matalasti rakennettu. Noin 80 prosenttia taloista oli yksikerroksisia. Säätyläisperheet asuivat yhden perheen taloissa, joihin kuului piha ulkohuoneineen. Kaupungista oli 1800-luvun alussa asemakaavoitettu keskusta, mutta Katajanokalla asuttiin turvekattoisissa mökeissä.²¹

Ylioppilaat muodostivat Helsingin kokouksessa kaupungissa merkittävän väestönosan, jolla oli omat tarpeensa ja omat tapansa. Ylioppilaita oli noin neljästä viiteen prosenttia kaupunkilaisista. Ensimmäisenä lukuvuonna Helsingissä yliopistoon ilmoittautui 337 ylioppilasta.²² Lukumäärä oli pieni, koska Turussa oli viimeisenä lukuvuonna ollut 478 ylioppilasta. Vuonna 1840 yliopistossa opiskeli muutamia kymmeniä enemmän kuin teollisuudessa oli työntekijöitä.²³ Vasta 1870-luvulla ylioppilaiden lukumäärä kohoisi yli kuudensadan. J. V. Snellman muisteli 1870-luvulla yliopiston Helsingin ajan alkua. Snellmanin mukaan olot Helsingissä olivat erilaiset verrattuna Turkuun. Yliopiston opettajat ja ylioppilaat olivat Helsingissä kuin vieraalla

Taulukko 1. Helsingin väkiluku ja opiskelijoiden lukumäärä 1830–2000.

Vuosi	Opiskelijoita	Väkiluku	Opiskelijoita suhteessa väkilukuun
1830	423	7964	5,3 %
1850	460	20 745	2,2 %
1870	609	28 519	2,1 %
1900	1 546	93 576	1,7 %
1930	6 329	243 560	2,6 %
1950	13 014	369 380	3,5 %
1970	32 145	510 352	6,3 %
2000	60 226	551 123	11,0 %

Lähde: Kovero 1950, Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1970, 2001.

maalla, eksyksissä ja vailla yhteyksiä siihen, mitä maan pääkaupungilla muuten oli tarjottavana. Snellman kirjoittaa, että 1870-luvulla kaikki pitivät onnena ja etuna, että yliopisto kuuluu kiinteästi Helsinkiin.²⁴ Suhteutettaessa opiskelijamäärä kaupungin väkilukuun Helsinki on 2000-luvulla enemmän opiskelijoiden kaupunki kuin koskaan aikaisemmin.

Ylioppilailla oli 1830-luvulta lähtien näkyvä rooli Helsingin kaupunkimiljöössä. Ylioppilaat saivat kutsuja, olivat mukana tanssiaisissa, järjestivät mielenosoituksia ja juhlia. Ylioppilaat kävivät teattereissa, joissa he sijoittuivat heille varatuille paikoille.²⁵ Ylioppilaista noin

kaksi kolmasosaa oli säätyläisperheiden poikia. Julius Krohn kirjoitti äidilleen: ”Enpä tiedä miten Helsingin kävisikään ilman ylioppilaita. Ilman ylioppilaita ei voida panna toimeen tanssiaisia, konsertteja ei ylipäätään yhtään mitään.”²⁶ Ylioppilaat erottautuivat kaupunkikuvasta ja samalla toivat siihen oman jopa koristeellisen lisänsä ylioppilasunivormun ansiosta. Univormua oli pakko käyttää 1800-luvun puolivälissä, kun ylioppilaiden valvontaa tiukennettiin. Kalliin hinnan vuoksi kaikki ylioppilaat eivät sitä pystyneet hankkimaan, ja yliopistoviranomaiset jopa tarjoutuivat myöntämään lainoja univormuja varten.²⁷

Kaupungin valot

Helsingin varhaiseen opiskelijaelämään lukijan johdattaa Zachris Topelius, jonka yksityiskohtaiset päiväkirjamerkinnot antavat tarkan kuvauksen 1830-luvun ylioppilaan ympäristöstä.²⁸ Kun 15-vuotias Topelius lähti lapsuudenkodistaan Kuddnäsista Uudestakaarleppeystä kohti Helsinkiä, oli pääkaupungissa alkamassa vasta yliopiston viides lukuvuosi. Nuoren Topeliuksen, kuten kaikkien yliopistoon aikovien nuorukaisten, oli ensin suoritettava ylioppilastutkinto, jonka jälkeen portti yliopistoon oli avoinna.²⁹ Topelius saapui Helsinkiin illalla lokakuun toisena päivänä 1832. Hän kirjoittaa ajaneensa pistooli ojossa Hämeen metsien halki peläten maantien varrella väijyviä rosvojoukkoja. Kaupunki näytti ihmeelliseltä ja suurenmoiselta. Nuori Topelius ihaili öljylyhtyjä, issikoita, kaksi- ja kolmi-kerroksisia taloja ja koko kaupunkia, joka voitti koossaan pienet Pohjanmaan rannikko-kaupungit. Topeliuksen ensikohtaamiseen pääkaupungin ja yliopistokaupungin kanssa sisältyi ravintolaillallinen, joka sekini teki valtaisan vaikutuksen. Hän nautti illallisen ylioppilaiden suosiossa olevassa Hotelli Garnissa, jonka omisti juutalainen ravintoloitsija Hård Gustaf Nathan. Ravintola oli yksi 1830-luvun Helsingin parhaiten menestyviä, ja se toimi useissa eri paikoissa, aluksi Sofiankadulla. Ravintola vaihtoi nimeään ja osoitetaan useampaan kertaan.³⁰ Topelius muisteli 1870-luvulla: ”Kaikki oli minusta ihmeellistä, suurenmoista. Kuudes aistini oli koko ajan liikkeessä: tunsin salaperäistä uutta ilmaa ja mielessäni rasvainen

pihvi sipuleineen oli eurooppalaisen keittotaidon korkein saavutus.”³¹

Topeliuksen muistellessa tapahtumaa aikaa on kulunut yli neljäkymmentä vuotta ja Helsinki kasvanut. Topeliuksen ensimmäiset Helsingin-kokemukset olivat saaneet romanttisen hohteen. Hän on kirjoittanut muistelma- kirjoituksessaan ja päiväkirjassaan hiukan eri tavalla ensimmäisestä päivästänsä Helsingissä. Päiväkirjassa kerrotaan: ” – for till Herr Östringers quarter – Kom i lag med ett par dussin studenter – åt afton på ett spisquarter (hos Wahllunds) låg med Östring.”³²

Rautatieliikenteen käynnistyessä 1860-luvulla Helsingin rautatieasemasta tuli portti kaupunkiin saapuville, ja ylioppilaskokelaat saivat asemalla ensikosketuksen kaupunkiin. Junamatkan aikana todentui siirtyminen lapsuuskodista uuteen ja itsenäiseen elämään. Opiskelijan elämä alkoi koulukaupungin rautatieasemalta ja huipentui saapumiseen Helsingin rautatieasemalle. Rautatieasemalta avautui uusi maailma, ja asema itsessään symbolisoi tätä uuden elämänvaiheen alkua. Rautatieasemalta siirryttiin etsimään yöpymispaikkaa, matkustajakotia, hotellia, opiskelijaboksia, tilapäistä kortteeria ja yliopistoa. Vuoden 1874 keväästä lähtien ylioppilaskokelaat odottivat omissa kouluissaan kotipaikkakunnalla ylioppilastutkinnon kirjallisen kokeen tulosta. Hyväksytyt saivat lähteä kohti pääkaupunkia professorien pitämään suulliseen tenttiin. Aikaisemmin ylioppilastutkinto oli kokonaan suoritettu yliopistossa. Kun samasta kaupungista tuli yhä enemmän Helsinkiin lähtijöitä, toteuttivat he matkan

yhdessä. Helsinkiin lähdestä kehittyi eri paikkakunnilla keväisiä seremoniallisia tilaisuuksia, jotka saivat koko kaupungin liikkeelle. Lähtö kotipaikkakunnan rautatieasemalta ja junamatka Helsinkiin olivat merkittäviä tapahtumia, jotka muistettiin koko loppuelämän ajan. Naiskokelaat toivat 1880-luvun lopulta lähtien oman lisänsä näihin juhlallisuuksiin. Tavat vaihtelivat eri kaupungeissa, koska matkan pituus vaikutti juhlintaan.³³

Helsinkiin saapuminen ja rautatieaseman merkitys havainnollistuu Juhani Ahon pienoisromaanissa *Helsinkiin* (1889). Helsingin valot tekivät vaikutuksen Ahon kuvaamaan Anttiin, joka koki kaupungin ottavan tulijansa vastaan kuin kunniavieraan. Junan ohittaessa Töölönlahden Antti katseli kahden puolen Helsingin tulia, joita näkyi monessa kerroksessa. Pian Antti kiinnitti huomion Kaisaniemen ravintolaan ja edessä loimottaviin Helsingin valoihin. Valaistu Rautatientori ja Ateneumin rakennus olivat ihmeellisiä. Ajurit, hotellit ja sähkövalot häikäisivät.³⁴ Juhani Ahon kuvaama Antti, kuten Topeliuskin, päätyy ensimmäisenä päivänä Helsingissä kaupungin ravintoloihin, joista monet tulivat tunnetuksi nimenomaan opiskelijoiden paikkoina.

*Helsingin ensimmäinen asemarakennus otettiin käyttöön vuonna 1862. Sen oli suunnitellut lääninarkkitehti Carl Albert Edelfelt.
Kuva: Helsingin kaupunginmuseo.*

Tilanteen erityisyys ja siirtymävaihe havainnollistuu Alma Söderhjelmin muistel-
masta. Matka junalla Viipurista Helsinkiin oli
hänelle poikkeuksellinen kokemus, kun pe-
rinteisen kasvatuksen saanut perhetyttö pääsi
matkustamaan kolmannen luokan vaunuosas-
tossa poikien kanssa. Matkan aikana hän teki
ensimmäistä kertaa tuttavuutta akateemiseen
toveruuteen. Samoin hän tunsi ensimmäistä
kertaa riippumattomuutta, koska sai mahdol-
lisuuden päättää itse omista asioistaan. Juna-
matka viipurilaispoikien kanssa merkitsi
tutustumista kansaan sellaisena, kuin se
1880-luvulla ymmärrettiin. Kun Söderhjel-
m koki, että häntä pidettiin yhtenä tovereis-
ta, hän tunsi ensi kertaa itsensä ihmiseksi.³⁵
Muistelmakuvauksissa kokelaiden junamatka
oli poikkeuksellinen elämys, koska kukitus-
seremoniat toistuivat ainakin Hämeenlinnan
asemalla, kun lisää abiturientteja tuli junaan.³⁶
Turusta tulleet kokelaat tapasivat Toijalassa
tamperelaiset ja porilaiset, ja matka Helsin-
kiin kului joutuisasti yhteisessä toveripiirissä.³⁷

Helsingin uuden rautatieaseman suunnit-
telu alkoi 1890-luvun puolivälissä. Kesti kui-
tenkin yli kaksikymmentä vuotta ennen kuin
itsenäisessä Suomessa voitiin uusi asema-
rakennus vihkiä käyttöön. Vielä ensimmäisen
maailmansodan aikana asemarakennuksen
rakennustyöt olivat kesken ja kellotorni oli
viisi vuotta rakennustelineiden peitossa.

Muistelmakirjallisuus kuvaa Helsingin
kohtaamista Rautatieasemalla, mutta itse
Eliel Saarisen suunnittelema asemarakennus
ei saapujia sinällään kiinnosta. Muistelijat
eivät kiinnitä huomiota rakennustöihin ja
ulkoihin seikkoihin. Tärkeää on saapuminen

asemalle ja asemalta avautuva kaupunkimai-
sema, joka heijastelee uuden elämän odotusta
ja alkua. Hella Wuolijoki kuvaa 1940-luvulla
syksyllä 1904 Helsingin asemalle saapunutta
18-vuotiasta virolaistyttöä (Hella Murrin). Tä-
stä muistelma huokuu hienonlainen avutto-
muuden tuntu, kun tyttö seisoi yksin asema-
sillalla, kunnes eräs kantaja havaitsi hänet ja
vei tavarat ajuriin.³⁸

Katri Ingmanin 1920-luvun lopulle sijoit-
tu romaani *Lahjakas tytär* (1928) kertoo, miten
opiskelijat kesäloman jälkeen palaavat Hel-
sinkiin. *Lahjakas tytär* kuvaa yllätyksellistä
naisopiskelijaa, jonka opintoihin isä asettaa
suuria vaatimuksia. Pakko ja tuskastuminen
alkaviin opintoihin välittyvät jo kuvauksesta,
jossa veturi läähättää asemalle, ja vaunujen
ovista tulvii kesälaitumelta palaavia kaupun-
kilaisia, monenmoisia kurssilaisia ja työn-
hakijoita, ylioppilaita ja taas ylioppilaita. Tähän-
kin kuvaukseen sisältyy tulevaisuuden odotus,
kun kaikki tuntuivat odottavan jotain. Ingman
kuvaa kaupungin hymyilevän arvoituksellista
hymyä, joka toisia saapujia pelottaa ja toisia
huumaa.³⁹ Mika Waltarin romaanissa *Palava
nuoruus* (1935) Juhani palaa Helsinkiin kirjoit-
tautuaan yliopistoon. Juhanelle Helsinki on
tuttu, rautatieasema näyttäytyy graniittivarjo-
ina, ja kaupungin kiire, syke valtaa saapujan.⁴⁰
1920- ja 1930-lukujen Helsingin ja rautatiease-
man kuvaukseen on tullut mukaan kiire ja
hengästyttävä suurkaupunkielämän kuvaus.
1960-luvun Helsinkiin saapuja kiinnittää hu-
mion rautatieaseman savuisiin sisätiloihin ja
asematorin täyttäneisiin kirjaviini busseihin.⁴¹

Maantieteessä on luotu ei-paikan käsite
vastakohtana ideaaliselle käsitykselle paikasta

turvallisena ja muuttumattomana. Hyvä ja inhimillinen paikka on korvautunut pahalla ja epäinhimillisellä ei-paikalla. Tällaisia ei-paikkoja ovat lentokentät, rautatieasemat ja moottoritiet sekä lähtemiseen ja liikkumiseen liittyvät paikat. Tällainen ei-paikan käsite ei kuitenkaan toimi historiallisen aineiston analyysissä. Kuten Päivi Kymäläinen toteaa, jaottelu paikkoihin ja ei-paikkoihin edustaa stereotyyppistä käsitystä paikasta sekä sen oikeista tai aidoista ominaisuuksista.⁴² Rautatieasemalle saapuminen on merkinnyt uutta kokemusta ja uutta alkua, ja siihen on kytkeytynyt edellä kuvattuja historiallisia ja sosiaalisia merkityksiä kuten ylioppilaskokelaiden kukitus tai uuden valaistun kaupungin kohtaaminen. Saapuminen Helsingin rautatieasemalle ja siirtyminen yliopiston luentosaleihin yhdistää eri vuosikymmenten opiskelijasukolvia ja on painunut syvästi mieleen.⁴³

Senaatintori – ylioppilaaksi tulo

Senaatintori ja Wreden kauppakuja eli pasaaasi ovat menettäneen sen merkityksen, jonka uudet ylioppilaat niille keväisin antoivat 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Kun koko kokelasjoukko oli osallistunut suulliseen kuulusteluun, heidät kutsuttiin yliopiston konsistorin istuntosaliin kuulemaan, jotka olivat hyväksytyt ja jotka olivat saaneet *prolongationit* eli reput. Varsinainen tulosten julkistaminen ja lakitus muuttui jonkin verran vuosikymmenten kuluessa. Hyväksytyt poistuivat Aleksanterinkadun puoleisesta ovesta ja kiiruhtivat Wreden pasaaasiin Bacherille

ostamaan lakkia.⁴⁴ Pasaasi on arkkitehti K. A. Wreden tunnetuimpia töitä, ja sitä on sanottu myös Centraali-pasaasiksi. Pohjois-Esplanaadilta Aleksanterinkadulle ulottuva liikerakennus, jonka keskiosa muodostaa kauppakujan, edusti ensimmäisenä Suomessa eurooppalaiseen metropoleihin 1800-luvulla juurtunutta rakennustyyppiä. Samalla se oli Wreden oma suurisuuntainen liikeyritys. Osakkaana projektissa oli rakennusmestari J. H. Helenius, ja myöhemmin rahoittajaksi tuli kauppaneuvos Julius Tallberg.⁴⁵ Bacher oli tunnettu lakki-kauppa, ja ylioppilaslaki oli tilattu sieltä aikaisemmin ja tehty mittojen mukaan. Lakkia tilattaessa oli myös ilmoitettu, millainen lyyra siihen tulisi. Eri osakuntien lyyrat olivat erilaisia, ja samoin suomen- ja ruotsinkielisten ylioppilaiden lyyrat olivat erilaiset. Tapaan kuuluu nimenomaan juosta Bacherille, vaikka se sinänsä oli tarpeetonta, koska kaikki saivat hattunsa joka tapauksessa. Tarinan mukaan se, joka ehti ensimmäisenä huutaa nimensä tiskin takaa, sai lakkinsa ilmaiseksi.⁴⁶ Kadun vieret olivat tulvillaan väkeä katsomassa tätä ylioppilaiden kilpajuoksua, ja pasaaasin piha täyttyi nopeasti uusista ylioppilaista ja näiden sukulaisista ja ystävistä. Omaiset, sukulaiset ja ystävät kukittivat ylioppilaita, ja oli jopa kilpailua siitä, kenellä oli runsaimmin ruusuja rinnassa.⁴⁷

Myöhemmin lakitus siirtyi yliopistoon, ja hyväksytyt ylioppilaat juoksivat alas yliopiston päärappusia Senaatintorille. Vuoden 1907 ylioppilas on kertonut, että ylioppilaskokelaat kokoontuivat iltayhdeksältä yliopistolle. Rehtori julisti saadut äänimäärät kouluittain, ja ylioppilaat tulivat ulos koulujen mukaisessa

järjestyksessä. Tämän jälkeen kokelaat ryntäsivät hakemaan lakkejaan, jotka odottivat käytävässä pöydällä. Kuvaus jatkuu: ” – ja sitten riennämme alas rappusia ilosta ja onnesta säteilevinä odottavien omaisten ja tuttavien syleilyyn. Koko Senaatintori oli mustanaan ihmisiä.”⁴⁸ Salme Setälä on muistellut, että oli ”järkyttävän ihanaa” juosta alas noita kunnioitettavia Alma Materin portaita, jalkojen juuresa kukkamereksi taitettu tori, hurrata ja huutaa ja heittäytyä omaisten syliin.⁴⁹ Senaatintori oli uusien ylioppilaiden näyttämönä siihen asti, kun ylioppilaaksitulo ja kaikki juhlinta siirtyi omaan koulukaupunkiin. Yliopistorakennus säilytti vaikuttavuutensa opiskelijoiden mielessä Senaatintorin osana, vaikka muut toria ympäröivät rakennukset koettiin kuuluvaksi kaupungin salaisille virkamiehille.⁵⁰

”Kruunuhaan Quartier Latin”

Yliopisto ja sen läheisyydessä olevat rakennukset loivat kaupungin sisäisen kaupungin. Professoriperheen opiskelijatyttären 1910-luvun Helsinki-kuvaus kertoo, miten kaupungin alueet olivat eriytyneitä. E. N. Setälän Salme-tyttärelle ”ylioppilaan kaupunki”, yliopiston kortteli, seminaarikirjastot ja läheiset kahvilat olivat tuttuja, mutta Pitkäsillan pohjoispuoli täysin vieras ympäristö. Setälä kirjoitti, ettei eri yhteiskuntaluokkien nuorilla ollut minkäänlaista kosketusta toisiinsa. Setälän yhteiskuntaluokan nuorten Helsinki loppui Pitkäsillan eteläpuolelle:

Tunnustan ettemme uhranneet suuriakaan ajatuksia tuolle vieraalle nuorisolle. Emme koskaan kävelleet Sörkassa ja suoraan sanoen pelkäsimme, että siellä tulisi vastaan pahoja ukkoja. Muistan että ensimmäisenä ylioppilasvuotenani kerran tein juristinuorukaisen, Karl Magnus Kyrklundin kanssa löytöretken Sörkkään: me vaeltelimme pitkin outoja katuja ja päädyimme johonkin hämärään tupakansavuiseen pieneen kahvilaan, jossa oli pahanmakuista kahvia kun vieraantuntuisia ihmisiä. Oli vapauttavaa, kun palattiin Pitkäsillan yli ja päädyttiin Fazerille...⁵¹

Maila Talvio personifioi romaanissaan *Kultainen lyyra* (1916) kaupungin ja uusien opiskelijoiden suhteen. Ylioppilaan piti löytää oma paikka yhteisön jäsenenä, opiskelutehtävää suorittavana opiskelijana: ”Parisen kuukauden aikana ovat uudet ylioppilaat jo ehtineet tottua Helsinkiin, pahin avuttomuus ja kotiikävä on voitettu, pääkaupunki on päivästä päivään suostutellut nuoria miehiä ja naisia puolelleen ja vähitellen voittanut heidät.”⁵² 1930-luvulla opiskelijan kaupungiksi ja arjen tärkeimmäksi kohtauspisteeksi tuli Kaivopihan kolmio, jonka muodostivat Ylioppilastalo, Osakuntatalo eli Uusi ylioppilastalo sekä Ylioppilaskunnan kirjasto.⁵³ Sinikka Kallio-Visapään romaanissa *Vahasydän* (1946) nuori, helsinkiläistaustainen naisopiskelija kohtaa yliopistomiljöön:

Kruunuhaan koko ”quartier Latin” – yliopisto, sydän ja keskus, pääkirjasto, seminaarikirjastot ja ne yliopiston laitokset, joitten kanssa hän joutui kosketuksiin, tuo vanha, kiehtova kokonaisuus, johon Maria uutena tulokkaana oli tutustunut jännityksen sekaisella ilolla, ei koskaan kadottanut viehätystään hänen silmissään.⁵⁴

Yliopiston päärakennus on tehnyt vaikutuksen opiskelijasukupolviin vuosikymmenestä toiseen. Yliopistorakennuksen sisätilat näyttäytyivät opiskelijalle monimutkaisena kokonaisuutena, paikkoina ja tiloina, joissa piti osata liikkua ja toimia. Päärakennuksen portaikko on mainittu monissa kuvauksissa, kun yliopistoon on saavuttu ensi kertoja. Kersti Bergroth muisteli 1970-luvulla ensikosketustaan Helsingin yliopiston kanssa: ”Kävelen läpi häikäisevän ja tulisen kaupungin ja saavun yliopiston eteen. Nousen portaita, hämmästyin että uskallan. Läpi elämän minulla on säilynyt syvä kunnioitus näitä portaita kohtaan. Ne johtavat tavallisesta maailmasta juhlallisempaan, sinne ylös, auloihin ja auditorioihin.”⁵⁵ 1960-luvun opiskelija kokee, että portaat on rakennettu entisaikojen jättiläisille eikä niistä pääse ylös kapealla hameella.⁵⁶

Yliopisto koettiin paitsi fyysisenä myös voimakkaasti henkisenä labyrinttina. Kun nuori Hella Wuolijoki aloitti opintonsa Helsingin yliopistossa, hänellä oli apunaan uudet suomalaiset ystävättärensä Helvi Genetz ja Maija Danielson, jotka selvittivät hänelle tutkinto-vaatimuksia ja kertoivat professoreista. Näin valmistui työohjelma eli lukujärjestys.⁵⁷ Lisäksi hänellä oli kädessään J. V. Snellmanin vuonna 1876 laatima kirjanen *Suomen ylioppilas. Tervehdys tulokkaille*. Siitä otettiin useita kymmeniä uusintapainoksia, ja se oli niitä harvoja ohjeita, joita uusilla ylioppilailta eli tulokkailla oli käytössään.⁵⁸ Hella Wuolijoki surkutteli muistelmissaan nuorten ihmisten kohtaloa opintojen labyrintissa, kun he jäivät ilman neuvoja ja ohjeita: ”Voi kuvitella, miten välinpitämättömiä yliopiston opettajat saattoivat

olla niitä nimettömiä maaseutuylloppilaita kohtaan, jotka arkana, vaatimattomana masana täyttivät luentosalit ja epätoivoisesti yrittivät kirjoittaa vihkoihinsa käsittämättömiä lauseita tunnetulla hitaudellaan, kun useimmiten eivät kyenneet seuraamaan luentoja.”⁵⁹

Nuori ylioppilas Martti Haavio aloitti syyskuussa 1918 yliopisto-opintonsa. Hänellekin, kuten nuorelle Hellalle, yliopisto oli labyrintti. Haavion värikkään ja osuvan kuvauksen mukaan Minoksen labyrintti Kreetan saarella oli yksinkertainen laitos Helsingin yliopiston rinnalla. Ylioppilaan oli edelleen yksin selvitävä sokkeloisista käytävistä ja luentosaleista ja löydettävä herrat dekaanit ja kuraattorit, notaarit ja professorit heidän kotoaan tai salaperäisistä toimistoistaan. Haavionkin aikana uuden ylioppilaan oli vaikea löytää tiedekunnan huoneita ja auditorioita.⁶⁰ Tekstit eri vuosikymmeniltä kertovat samanlaisesta kokemuksesta, nuoren opiskelijan epätietoisuudesta ja epävarmuudesta uudessa ympäristössä. Mika Waltarin *Palavan nuoruuden* (1935) Juhani luonnehti ensimmäistä opiskeluvuottaan kaaokseksi.⁶¹ 1930-luvulla ei ollut vielä virallista ja organisoitua opintoneuvontaa. Sitä antoivat yliopiston tiedonantotoimisto, ylioppilaskunta ja Suomen Ylioppilaskuntien Liitto.⁶²

Muistin paikat

Opiskelijoiden muistelmissa toistuvat termit kuten ”vanha”, ”historia” ja ”menneisyys” vuosikymmenestä toiseen. Yliopistoa ja sen rakennuksia arvostetaan. Cecilia af Forselles-

Riska kirjoittaa menneisyyden muuttuvista paikoista todeten, miten esimerkiksi vanhoissa ja arvokkaissa tieteellisissä kirjastoissa liittyvät toisiinsa yhteiskunnassa pitkään vallinneet arvot, kuten kunnioitettava suhtautuminen pyhään tai painettuun sanaan, sivistykseen, tietoon ja oppineisuuteen. Paikan arvo määräytyy siihen liittyvien kokemusten, uskomusten ja sosiaalisten kontekstien perusteella.⁶³ Muistelmateksteistä välittyy historian läsnäolo koko yliopistomiljöötä, päärakennusta, kirjastoja ja luentosaleja kuvaavissa teksteissä. Yliopistomiljöölle antaa erityisen hohteen se, että se on vanha. 1880-luvun filologian opiskelija kuunteli luentoja yliopiston päärakennuksessa. Historiallis-filologisen oppisalin ikkunat olivat Senaatintorille päin. Artur Siebergin kuvauksessa salissa olivat vakavan jykevät mustat pulpetit nimimerkkien ja kuvioiden kirjavoittamina.⁶⁴ Mika Waltari kirjoitti 1930-luvulla vuosisadan vaihteen opiskelijaelämästä. Sukunsa ja omat vaiheensa hän on kuvannut 1933–1935 ilmestyneessä niin sanotussa Helsinki-trilogiassa. Viimeisistä osasta tuli nuorella iällä kirjoitettu kaunokirjallinen muistelmateos. Waltari tunnelmoi näissä teksteissä omia opiskelukokemuksiaan.⁶⁵ ”Toivo oppi kotituessaan yliopistoon tuntemaan sen kuluneet, harmaat askelmat, pölyttyneet korridorit ja luentosalit.”⁶⁶ Waltarin *Palavan nuoruuden* Juhanille sekasorron ja hämmennyksen keskellä tulivat tutuiksi yliopiston vanhanaikaiset käytävät ja traditioiden himmentämät luentosalit.⁶⁷ 1960-luvun loppupuolen opiskelija kokee touhun homehtuneeksi ja tuntee yliopistolla joutuneensa keskiajalle, kun kuulee termejä, kuten aktuaari

ja dekaani.⁶⁸ Oman aikamme opiskelijaakin päärakennuksen luentosalien keisarillinen tunnelma tuo menneisyyden lähelle ja osoittaa opiskelijan olevan osa vuosikymmeniä kestävästä jatkumosta.⁶⁹

Monet muistelmatekstit kertovat paikoista, joita ei enää ole tai joiden käyttö on muuttunut. Kollektiiviselle muistamiselle tyypilliseen tapaan erityisesti näistä kadotetuista paikoista kerrotaan kiintymyksellä. Anna-Maria Åström on analysoinut Helsinki-muistoja, joissa toistuvat kertomukset lähiympäristöjen kohtaamista muutoksista, kun vanhat kivi- ja kalkaliikkeet ja niiden päivittäistavarakaupat ovat kadonneet ja korvattu kampaamoilla, antiikkikaupoilla ynnä muilla.⁷⁰ Åströmin luonnehdinta kadotetuista paikoista sopii hyvin opiskeluaikaa kuvaaviin muistelmakirjoituksiin. Kadotetut paikat heräävät muistelmassa eloon. Kemian laitos (Arppeanum, Nikolainkatu 5) rakennettiin 1860-luvulla, ja se valmistui 1869. Rakennukseen sijoitettiin kemian laboratorio aputiloineen, luento- ja demonstraatioisali tulivat kahteen alimpaan kerrokseen ja kolmannessa kerroksessa olivat geologiset ja mineralogiset kokoelmat. Ylimpään kerrokseen sijoitettiin historiallis-etnografiset kokoelmat, yliopiston piirustussali, musiikkisali sekä kipsivaloksista koostuva veistokokoelma.⁷¹ Tyyni Tuulio⁷² on kuvannut tätä rakennusta, jossa hänen mukaansa leijaili epäorgaaninen tuoksu. Hän kertoi professori Tikkasen veistokokoelmassa pitämistä luennoista: ”Luentosali oli pieni, verraten harvalukuisat kuulijat istuivat tuoleillaan puoliympyrässä, jonka keskipisteenä oli omalla tuolillaan istuva, käsillään elehtivä, vilkkaasti

ja vuolaasti jutteleva mustatukkainen, mustaviiksinen professori.”⁷³

Yliopiston kirjasto koki muutoksia, kun kehitettiin kirjastopalveluja. Kirjaston pohjoiseen saliin järjestettiin lukupaikkoja noin viidellekymmenelle henkilölle vuonna 1893. Tärkeä uudistus oli sähkövalon käyttöönotto lukusalissa, mikä mahdollisti aukioloaikojen pidennyksen. Kirjaston rotundaosa valmistui 1907 lähes kaksikymmentä vuotta kestäneen suunnitteluvaiheen jälkeen.⁷⁴ Eri paikat sisältävät erilaisia arvoja ja arvostuksia ja niissä käyttäytyään eri tavoin. Tämä ilmenee hyvin tarkasteltaessa opiskelijoiden kokemuksia Helsingin yliopiston kirjastosta.⁷⁵ Tyyni Tuulio kotiutui ensimmäisenä opiskeluvuotena yliopiston kirjaston ”juhlanan korkeana kaartuvan katon alle”.⁷⁶ Mika Waltarille Helsinki-trilogiassa yliopiston kirjasto on rannaton tiedon meri:

Niinpä Toivo viiپی seuraavan kesän kaupungissa mitään kotiopettajan paikkaa etsimättä voidakseen rauhassa työskennellä yliopiston kirjastossa. – – Kaupunki oli hiljainen kesällä, myymäläin ikkunoita varjostivat punaraitaiset markiisit, paahattavan kuumat päivät pehmensivät keskikaupungin jalkakäytävän asfaltin. Toivo oli melkein ainoa työskentelijä yliopiston kirjaston viileässä, viisaassa hiljaisuudessa. Hän eli kypsymisen kauniita hetkiä, vieraskieliset rivit heräsivät elämään hänen silmissään, hän unohti monesti itsensä ja paikan, missä oli kynän kuumeisen kiireesti liukuessa pitkin paperia.⁷⁷

1910-luvulla yliopiston opetustiloja sijaitsi eri puolella Kruununhakaa. Osoitteessa Hallituskatu 13 (Hallituskadun ja Vuorikadun kulma)

sijaitsi Historiallis-filologinen laitos kunnianarvoisessa puutalossa. Tyyni Tuulio luonnehti aluetta ikimuistettavaksi puutalojen ryhmäksi, joka sai väistyä Porthanian tieltä. Hän aloitti nuorena ylioppilaana Hallituskatu 13 piharakennuksessa latinan opiskelun syksyllä 1911.⁷⁸ Tuulio muisteli vuonna 1967, miten historiallis-filologisen laitoksen yhteydessä toimivasta seminaarikirjastosta syöksähtää mieleen enimmäkseen hilpeiden muistojen sarja. Seminaarikirjasto toimi tässä osoitteessa vuosina 1908–1926.⁷⁹ Salme Setälä kertoo, miten muutamat naisopiskelijat suoraan sanoen asustivat seminaarikirjastossa ainoastaan pistäytyen välillä jossakin läheisessä kahvilassa.⁸⁰ Samoin Elsa Soinin naisopiskelijat romaanisissa *Oli kerran nuori tyttö* lukivat tentteihin seminaarikirjastossa, joka oli viimeistä muotia ja kaikki toveritkin olivat siellä. Seminaarikirjasto oli erityisesti naisten opiskelupaikka, jonka naulakossa riippui vain muutama miesten hattu ”kainossa vaatimattomuudessaan aivan eri puolella”.⁸¹

Tyyni Tuulion muistoja seminaarikirjastosta on mahdollista tulkita topobiografian käsitteistön avulla. Kuten Pauli Tapani Karjalainen on tiivistänyt topobiografiaa kuvaa ihmisen paikkasuhteita, elämäkerrallisia merkityksiä, joita paikoilla on. Muistoina esiintyvät ajan ja paikan sidokset rakentavat ja muokkaavat sen itseyden tai minuuden, jollainen kukin tuntee olevansa.⁸² Topobiografia on elämäkerrallisten paikkakokemusten tulkintaa. Kun muistamme aikoja ja paikkoja, muistamme itsemme.⁸³ Tuulio kirjoittaa, miten Oiva Johannes Tallgren (Tuulio) kirjoitti hänelle suosituksen Historiallis-filologiseen laitokseen,

jota opiskelijoiden termein kutsuttiin seminaarikirjastoksi:

Suositus avasi oven varsin kodikkaaseen ja viehättävään opiskeluympäristöön. Suositus seminaarikirjastoon merkitsi vielä jonkinlaista arvonnousua, siellä sai täysin vapaasti käyttää kirjoja, ottaa niitä hyllyltä kuin mikäkin tutkija, ja siellä vallitsi jokin kuvaamaton intiimi tunnelma, johon miltei välttämättä kuului niin intensiivinen puulämmityksen tuoksu, että melkein voi puhua häkähajusta.⁸⁴

Tuulio pohtii, oliko tästä muistojen talosta säilynyt kuvia. Hän kuvailee rakennuksen värejä, portaikkoja, henkilökunnan työtiloja. Osaston eri huoneet oli nimetty eri kieli- ja kirjallisuustieteen alojen mukaan – esimerkiksi klassillis-filologista huonetta kutsuttiin Roomaksi.⁸⁵ Tyyni Tuuliolle seminaarikirjasto oli tärkeä. Hän opiskeli ja teki tutkimusta näissä huoneissa useiden vuosien ajan. Se oli merkittävä osa hänen elämänsä, kun hän kohosi seminaariharjoituksissa ja vastaanotoilla tulevan puolisonsa Oiva Johannes Tallgrenin. Kun Tuulio muisteli seminaarikirjastoa, muisteli hän seurustelu-, kihlaus- ja avioliittoaikansa. Vuonna 1967 muistojen talo oli purettu ja Oiva Johannes Tuulio kuollut jo 25 vuotta aikaisemmin, sotavuosina. Seminaarikirjasto oli Tyyni Tuuliolle elämäkerrallinen paikka ja erittäin henkilökohtainen tila.

Klassillis-filologinen laitos ja sen mukana seminaarikirjasto siirtyivät vuonna 1926 Mariankatu 5:n taloon.⁸⁶ Ilmeisesti Arvi Kivimaa kuvasi 1940-luvulla romaanissaan *Vihəriövä risti* (1939) Mariankadun seminaarikirjastoa. Kivimaa tuli 1920-luvun alussa nuorena ylioppilaana Helsinkiin opiskelemaan, mutta

taloudellisten vaikeuksien vuoksi opinnot jäivät kesken, ja hän joutui hankkimaan toimeentulonsa sanomalehtityössä. Hän kuului Tulenkantajien ryhmään, mutta erosi tästä piiristä samaan aikaan Mika Waltarin kanssa.⁸⁷ Kivimaan ensimmäiset romaanit ilmestyivät 1930-luvulla.⁸⁸ Hän kuvaa romaanissaan *Vihəriövä risti* velkaantunutta opiskelijaa Leo Telkkävaaraa, jolle seminaarikirjasto on tiedon ajaton ja paikaton valtakunta, jonka käytävissä viipyi raskasmielinen viileys. Kivimaan teksteistä välittyy hienoinen kyllästymisen opintoihin. Vanhat, kuolleet kirjat tuovat tilaan ummehtuneen tuoksun. Kevät oli edennyt pitkälle, eivätkä opinnot enää jaksaneet kiinnostaa: ”Oliko ulkona kevät, talvi vai syksy. Aina sama puolivalo, sama äänentömyys, samat hiljaiset askeleet, sama kodikas lehtien rapina tämän ja viereisten pöytien ääressä...”⁸⁹

Lukuisille opiskelijasukupolville tuli tutuksi niin sanottu Ylioppilaskirjasto eli opiskelijakirjasto. Se perustettiin 1858, jolloin yhdistettiin viiden ylioppilastiedekunnan (osakunnan) kirjastot. Yleinen Ylioppilaskirjasto toimi aluksi Pihlflycktin talossa (nykyinen osoite Hallituskatu 3) vuoteen 1870 asti ja sen jälkeksi Ylioppilastalossa.⁹⁰ Ylioppilaskirjasto oli aluksi vain kirjavarasto. Kun Ylioppilastaloo rakennettiin, kirjastolle suunniteltiin huoneisto toisen kerroksen pohjoispäättyyn. 1880-luvulla ylioppilaskunta ryhtyi suunnittelemaan varsinaista kirjastorakennusta, koska ylioppilastalo oli käynyt ahtaaksi opiskelijatoiminnan laajentuessa ja opiskelijamäärien kasvaessa. Ylioppilaskirjasto rakennettiin Ylioppilastalon lähelle Kaivopihan paikalle.

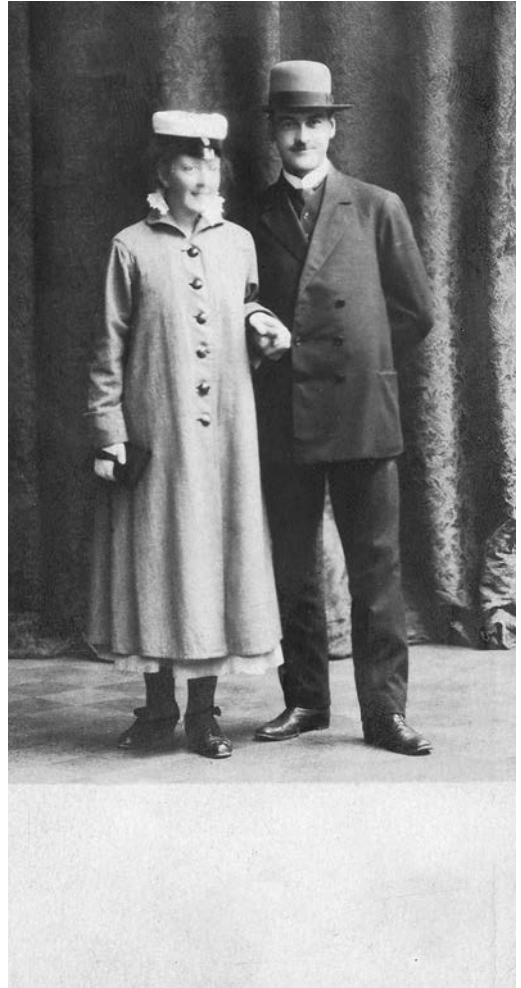

Kirjastotalo valmistui vuonna 1892 Helge Ranckenin piirustusten mukaan. Ylioppilaskunnan kirjastotalo oli vasta kolmas Suomeen varsinaisesti rakennettu kirjastotalo. Tilat kävivät ahtaaksi jo 1910-luvulla ja 1920-luvulla ahtaus oli jo sietämätöntä. Talo purettiin vuonna 1954, mutta se elää monissa muistelmateksteissä ja kaunokirjallisuudessa.⁹¹ Hella Wuolijoelle Ylioppilaskirjasto oli tärkeä paikka:

Työtä minulla oli yltäkyllin, kirjoja runsaasti, sillä tytöt veivät minut ylioppilaskunnan kirjastoon, joka olikin silloin uudemman ranskan ja saksankielisen kirjallisuuden aarreaitta, ylioppilaat lukivat tätä kirjallisuutta suhteellisen vähän ja kaikkea hyvää sinne kumminkin tilattiin. Ylioppilastalon lukusali oli myös autuuden tyyssija, sillä sinne tuli virolaisiakin lehtiä puhumattakaan saksan ja venäjänkielisistä.⁹²

Vapaa-ajan kohtaamispaikat

Muutamat ravintolat alkoivat saada pian yliopiston muutettua Helsinkiin erityisen leiman ylioppilaiden paikkoina, joissa hintojen koettiin olevan opiskelijoille sopivia. Ylioppilaista tuli siten vakioasiakkaita, ja ulkopuoliset eivät enää olleet kyseisiin ravintoloihin tervetulleita. Vuoden 1828 järjestysohjesäännössä käskettiin ylioppilaiden olla syksyllä ja talvisaikaan asunnossaan viimeistään klo 22 ja toukokuun ensimmäisestä päivästä alkaen tuntia myöhemmin. Uhkauksena oli, että jos joku sen jälkeen tavataan ravintolassa, kellarissa, biljardisalissa tai muissa julkisissa paikoissa, häntä rangaistaisiin varoituksella, karsserilla tai hiljaisella karkotuksella. Erityisen

Tyyni Haapasen ja Oiva Johannes Tallgrenin kihla-jaiskuva. Kuva: SKS:n arkisto.

kiellettyä oli istuskella ravintolassa luentojen aikana.

Topeliuksen kuvaamana hyvinvoinnin huippu oli syödä pihviä Björkströmillä. Catharina Charlotta Björkström oli 1830-luvulla ylioppilaiden suosima mamselli, joka oli saanut ravintolanpito-oikeuden vuonna 1825. Nuori Zachris pääsi esiintymään ylioppilaana ensimmäisen kerran 10.6.1833, jolloin keisari Nikolai I vieraili kaupungissa. Topelius järjesti ylioppilasjuhlat Catanissa, joka oli sveitsiläisen Florio Catanin Pohjoisesplanadilla sijaitseva ja ylioppilaiden suosima konditoria ja ravintola. Catanin ravintolaperinnettä jatkoi ensin hänen leskensä ja myöhemmin poikansa.⁹³ Topelius kuvasi muistelmissaan opiskelijoiden elämää: ”Jokainen senaikainen ylioppilas voi todistaa, että harvoin oli iltaa, jona Catanin tai Kestlin luona ei olisi ollut 20–50 toveria ja ylikin keräytyneinä maljojen tai biljardin ympärille, eikä iltahuveissa todellakaan juotu hienosti.”⁹⁴ Catanin ohella Topeliuksen opiskeluaikanaan suosimia ravintoloita olivat Stadt Hamburger, Stadt London ja Hotel de Nord.⁹⁵

Ylioppilaiden miehisessä yhteisössä heittä oli palvelemissa kahviloiden ja ravintoloiden omistajina naisia, jotka suhtautuivat ymmärtävästi ja äidillisesti ylioppilaisiin. Monet muistelmateokset kertovat, että Kahvi-Maijan vaatimattomat tilat antoivat turvan ja suojan ylioppilaille. ”Kahvi-Maija” eli Ulrica Allén tuli Helsinkiin viimeisten Turun ylioppilaiden mukana. Kahvi-Maija tarjoili kahvia ja korpupuja. Myös viinitee kuului hänen tuotevalikoimaansa. Ylioppilaat istuivat tuntikausia tee- ja kahvikupin ääressä lehtiä lukien.⁹⁶ Turusta muutti hallituskonseljin eli senaatin mukana

Helsinkiin Catharina Wahllund, joka sai 1818 ravintolanpito-oikeudet Helsingistä. Ensin Wahllund omisti Helsingissä Siltasaaressa ulkoilmaravintolan, jota kutsuttiin Säästöpankiksi. Kun Wahllund perusti vuonna 1836 uuden ravintolan puistoympäristöön, ylioppilaat keksivät sen retkiensä ja kokouksensa pitopaikaksi.⁹⁷ Ludvig Leonard Laurén⁹⁸, joka suoritti ylioppilastutkinnon 17.6.1841, on kuvannut Kaisaniemeä opiskelijoiden paikkana. Kaisaniemessä juhlittiin ylioppilaaksituloa, ja siitä kehittyi myös vappujuhlien näyttämö. Vappuna vietti Catharina (Kaisa) Wahllund syntymäpäivää, jota ylioppilaat juhlistivat serenadilla. Kaupunkilaisille tuli tavaksi koontua kuuntelemaan Kaisaniemeen ylioppilaiden kuorolaulua.⁹⁹

Kun ylioppilaskokelaat odottivat tuloksia, saapui vanhempi osakuntatoveri heidän luokseen kehottaen nuorukaisia hyvin suoritettun työn jälkeen saapumaan juhlimaan ylioppilaskuntaan astumista Kaisaniemeen. Tulosten julkistamisen jälkeen nuorukaiset lähtivät kohti Kaisaniemeä. Laurén muisteli, miten ujoina ja hämillään olevina isäntinä uudet ylioppilaat astuivat höyryävän boolin ääreen, ja monet joivat elämän ensimmäinen punssilasillisen tuttujen toverien kanssa.¹⁰⁰ Ylioppilaaksituloa juhlittiin läpi yön:

Varhainen aamuaurinko oli jo kylvänyt ensimmäiset säteensä Kaisaniemen ylle ja herättänyt lehtojen laulajat ylistämään aamua, ennen kuin me jätimme boolin ja vaelsimme kotiin hiljaisina, vaipuneina ihaniin mietteisiin, hiukan väsyneinä edellisen päivän kirjallisista ponnisteluista mutta kuitenkin kaiken sen tavattoman elvyttäminä, minä me viimeksi olimme kokeneet.¹⁰¹

Kaisaniemen ravintola koki monia vaiheita. Pohjalaiset ylioppilaat juhlivat ainakin vielä 1870-luvun lopulla ylioppilaaksi tuloa Kaisaniemessä, vaikka tällöin juhlinta alkoi siirtyä Kaivopuistoon.¹⁰² Opiskelijoiden vuotuisista juhlista tärkeimmät ovat olleet vappu, Kukanpäivän eli Flooran päivän juhla sekä osakuntien vuosijuhlat, kun juhlittiin merkkimiesten syntymäpäiviä.¹⁰³ Opiskelijoiden vappua on vietetty Kaisaniemessä, Alppilassa, Ullanlinnassa, Klippanilla ja Kappelissa. Vappuun liittyvät traditiot ovat vaihdelleet vuosikymmenestä toiseen. Kaisaniemi uusittiin 1880-luvun alussa, mutta se ei saavuttanut enää entistä asemaansa ylioppilaiden juhlapaikkana. Alppila rakennettiin vuonna 1870 Töölönlahden rannalle Eläintarhan alueelle ulkoilmaravintolaksi, ja se kehittyi erityisesti suomenkielisten ylioppilaiden suosituksi juhlapaikaksi, jossa erityisesti vastaanotettiin vappu ja juhlittiin ylioppilaaksituloa.¹⁰⁴

Mikään helsinkiläisravintola ei leimautunut opiskelijoiden paikaksi samalla tavalla kuin Ylioppilastalo. Ennen oman talon aikaa ylioppilasyhteisöt toimivat vuokrahuoneistoissa ja osakuntien sekä muiden ylioppilasyhteisöjen juhlia järjestettiin ravintoloissa. Ylioppilaat kokoontuivat myös opettajien kodeissa.¹⁰⁵ Ajatus ylioppilaiden omasta talosta syntyi jo 1850-luvun lopulla, kun opiskelijat kyllästyivät vuokrahuoneisiin, muuttoihin ja vuokrankorotuksiin. Tarvittiin oma talo juhlia, kokouksia ja harrastuksia varten.¹⁰⁶ Ylioppilastalosta kehittyi ylioppilaselämää yhdistävä keskuspaikka, jossa pidetyt juhlat ja kokoukset toistuvat sadan vuoden aikana lukuisissa muistelmassa ja romaaneissa. Ylioppilastalolla

pidettiin ylioppilaskunnan vuosijuhlat, siellä järjestettiin ylioppilaiden kokouksia ja se palveli kaupungin seuraelämän keskuspaikkana.¹⁰⁷ Ylioppilastalo oli ylioppilaiden koti, jossa kansakunnan toivot kokoontuivat. Talon sanoma ja merkitys tiivistyivät otsikkokirjoituksessa ”spei suae patria dedit”¹⁰⁸.

Opiskelijämäärän kohotessa Ylioppilastalo osakuntien kokoontumispaikkana osoittautui ahtaaksi. Osakuntatalo eli Uusi ylioppilastalo valmistui Itä-Heikinkadun (Mannerheimintie) varrelle vuonna 1910. Vihkijäisjuhlaa vietettiin 26. lokakuuta 1910 vastavalmistuneen talon uudessa juhlasalissa. Rakennuksen suunnittelivat Wivi Lönn ja Armas Lindgren.¹⁰⁹ Osakuntatalon eli Uuden ylioppilastalon valmistuttua Ylioppilastaloo ryhdyttiin kutsumaan Vanhaksi ylioppilastaloksi. Vanha ylioppilastalo on lukuisten muistelujen kohde, ja sen valtauksesta syksyllä 1968 kehittyi vuosikymmenten symboli opiskelijaradikalismille. Kuten Katja-Maria Miettunen on luonnehtinut, Vanhan valtaaja on julkisuudessa symboli kuusikymmentäluvun radikaalille.¹¹⁰ Vanha ylioppilastalo elää suomalaisessa muistissa ja yliopistohistorioissa paikkana ja tilana, johon latautuu poikkeuksellisen paljon merkityksiä.

Naisten paikat ja tilat

Yliopisto-opiskeluun, ylioppilaiden juhliin ja ravintolaelämään vaikutti 1890-luvulta lähtien naisylioppilaiden lukumäärän lisääntyminen. Yliopisto ja ylioppilasyhteisöt olivat olleet vuosisatoja pelkästään miesten aluetta. Ylioppilastyttöihin kohdistui monia sukupuoleen ja

säätyyn liittyviä rajoituksia. Naisten ei ollut sopivaa oleskella ravintoloissa eikä kahviloissa, eikä missään tapauksessa yksin. Miehille nämä paikat ja tilat olivat itsestäänselvyys. Kaupunki näyttäytyi opiskeleville naisille ja miehille täysin erilaisten mahdollisuuksien paikkana. Yliopistoyhteisön tilaratkaisut kertovat tilan hallinnasta ja vallankäytöstä. Naisopiskelijoiden lukumäärän kohoaminen pakotti kiinnittämään huomion tilakysymyksiin uudella tavalla. Kuten Hille Koskela toteaa, tilan sukupuolisuuteen ja sukupuolten tilallisuuteen liittyvät kysymykset ovat samanlaisesti sekä poliittisia että henkilökohtaisia.¹¹¹

Alppilassa 1890-luvulla ei tyttöjen osallistuminen ravintolailtaan ollut itsestään selvyys. Esimerkiksi oululaiset tytöt vaativat luokkatovereiltaan raittiuslupauksen ennen kuin suostuivat osallistumaan ilonpitoon Alppilassa, jossa heille oli järjestetty oma huone. Tytöt istuivat lakit päässä ja kukat rinnassa vilkuillen välillä peiliin, josta näkyi valkoinen lakki hiuksien peittona. Elin Munsterhjelm on kuvannut:

Pojat olivat myöskin Alppilassa, vaikka eri huoneessa kuin me. Siellä oli muutamia, jotka olivat aivan juovuksissa ja pitivät kauheaa meteliä. Mutta suurin osa heistä oli siivoja. Viime mainitut tulivat aina joskus meitä tervehtimään huoneeseen ja silloin sovittiin, että seuraavana päivänä mentäisiin yhdessä Seurasaarelle.¹¹²

Yleisten rakennusten ylijohtajan arkkitehti Hampus Dahlströmin suunnittelema Ylioppilastalo (Vanha ylioppilastalo) valmistui vuonna 1870.

Tyyni Tuulio kohtasi ylioppilaspäivänään ensi kerran akateemisen ilonpidon varjopuolelta. Klippanille saavuttaessa tupakan ja alkoholi-huuruksen täyttämä ilma sekä vanhempien ylioppilaiden nousuhumala ei ollut mieleen viattomille perhetytöille, ja he poistuivatkin pian illallisen jälkeen ulos kuutamoon. Tyyni Tuulio sekä hänen luokkatoverinsa järjestivät sen sijaan oman koulunsa opettajille illalliset Kaivohuoneelle muutaman päivän kuluttua.¹¹³

Kun Emma Irene Åström kirjoittautui 1873 Helsingin yliopistoon, hän opiskeli rehtorin valvonnassa. Sama järjestely toimi naisopiskelijoiden lukumäärän kohotessa 1880-luvulta alkaen, koska naisylioppilaille ei ollut oikeutta liittyä osakuntiin. Kun naisylioppilaat halusivat kokoontua, oli heidän löydettävä kokoontumispaikka yliopiston ja osakuntien ulkopuolelta. Naisylioppilaat perustivat oman yhdistyksen nimeltään *de Kvinnliga*, ja he kokoontuivat 1890-luvun alussa käsityökoulun tiloissa Fabianinkatu 22:ssa sijaitsevassa talossa. Talon omisti filosofian maisteri Edvard af Hällström. Muutamat muutkin yksityishenkilöt tarjosivat naisylioppilaille kodeistaan kokoontumistiloja.¹¹⁴ Vuonna 1897 naiset saivat oikeuden kuulua osakuntiin, ja osakunnat ryhtyivät kutsumaan naisylioppilaita mukaan kokouksiinsa. Eri osakunnat olivat valmiita eri tahtiin hyväksymään naisia yhteisönsä jäseniksi. Osakuntien huoneistot, joko Ylioppilastalossa tai omissa rakennuksissa, olivat ensimmäiselle naisylioppilassukupolvelle miesten tiloja, joihin sisäänpääsy vei oman aikansa, kuten Hella Wuolijoen muistelma-kirjoitus kertoo:

Tytöt istuivat siihen aikaan osakunnassa hiljaa vaatimattoman ja syyllisen näköisinä, ja luomakunnan herrat tekivät kokouksissa voitavansa savustaakseen meidät ulos kokoushuoneesta. Poltettiin sekä savukkeita että sikaareja, ja niin paljon, että ilmaa olisi saattanut veitsellä leikata, mutta en muista nähneeni kenenkään polttavan, paitsi Onervan, kun hän tuli Pariisista. Tupakansavu oli niin tavan, että se pysyi vaatteissa koko viikon...¹¹⁵

Naisopiskelijoiden määrä kohosi nopeasti 1900-luvun alkuvuosina, mutta silti tilajärjestelyt tehtiin vain yhtä sukupuolta varten. 1910-luvun opiskelija Salme Setälä kuvasi terävän humoristisesti naisopiskelijan arkea oman opiskeluaikansa yliopistoyhteisössä:

Naisopiskelijalla oli muuan suuri ongelma, joka muodostui suorastaan avainkysymykseksi – sanamukaisestikin. Kysymys oli: saadako vai eikö saada avain. Naisille ei ollut minkäänlaista naistenhuonetta eli nykykielellä sanottuna veeseetä. Miehillä oli tietenkin omat mukavuuksilaitoksensa, mutta seminaarikirjaston naiset kävivät ankaran kamppailun, ennen kuin saivat mahtavan pitkästä kepeästä riippuvan avaimen jonnekin pihan perukalle. – – tilanne polyteekissa ei ollut sen parempi. Meille järjestyi kuitenkin jonkinlainen naistenhuone, jota nimitettiin daamihuoneeksi. Kalustuksena oli kiikkerä wienersohva sekä kaatoallas ja kaiken kukkuraksi yksikorvainen posliiniesine, joka kätkettiin vanhanaikaisen ”komuudin” oven taakse odottamaan käyttöään. Vasta valtakunnan julistauduttua itsenäiseksi saivat naisetkin itsenäisyydentunnustuksensa: avaimen jonnekin kellarin sokkeloihin – avainta ei minulla milloinkaan ollut tilaisuutta käyttää, koska ehdin valmistua ennen avaimen H-hetkeä, enkä ottanut selville sen osoitepaikkaa. Tämä avaimen puute johtui tietenkin

niistä ammoisista ajoista, jolloin kukaan ei kuvitellutkaan, että naiset tunkeutuisivat ”miesten aloille” ja vaatisivat opiskelu- ja elintilaa.¹¹⁶

Avaimen ja naistenhuoneen puuttuminen vaikutti myös siihen, että naisopiskelijoille tuli säännölliseksi tavaksi pistäytyä lähistön kahviloissa. Seminaarikirjastoa lähellä oli Nissenin kahvila Aleksanterinkadun ja Fabianinkadun kulmassa. Monet kävivät myös Ekbergillä.¹¹⁷ Ekberg oli perustanut kahvilan jo vuonna 1861, ja 1870-luvulla siitä tuli yksi Helsingin hienoimmista kahviloista, joka oli opiskelijoiden keskuudessa erityisen suosittu.¹¹⁸

Muutosta naisopiskelijoiden asemassa symbolisoi Varsinaissuomalaisen osakunnan ensimmäisen sihteerin Alina Mattsonin (myöh. Wikman) rooli Uuden ylioppilastalon synnyssä. Hän oli vuoden 1904 ylioppilas ja piti naisten osallistumista tärkeänä. Opiskelijana Alina Mattson oli kokenut, miten yliopistoyhteisön kaikki tilaratkaisut oli toteutettu vain toisen sukupuolen näkökulmasta. Hän lausui ensimmäisenä julki ajatuksen, joka johti Osakuntatalon eli Uuden ylioppilastalon suunnitteluun ja lopulta rakentamiseen. Hän kuvasi oman aikansa naisylioppilaita: ”Me otimme osakuntaelämän vakavasti, kävimme säännöllisesti kokouksissa ja koetimme esimerkiksi vaikuttaa myöhempien vuosien naisciiviksiin, joilla oli taipumus olla läsnä vain illanvietoissa ja tanssin aikana.”¹¹⁹

1930-luvun alkupuolen opiskelija Aale Tynni ihmetteli, missä naiset olivat, vaikka opiskelijoista jo yli kolmasosa oli naisia. Hän näki lukusaleissa ympärillään vain miehiä. Hänen omat opiskelutoverinsa olivat käyneet tyttö-

norssia ja olivat itsevarmoja neitoja, jotka opiskelivat isona ryhmänä Ylioppilaskirjastossa ja välillä yliopiston kirjastossa.¹²⁰

Yliopiston päärakennus sai lisärakennuksen (Fabianinkatu 30) 1930-luvulla. Uudisrakennuksen tilaratkaisuja ja sisustussuunnitelmaa oli toteuttamassa myös naisarkkitehteja. Elli Ruuth sisusti lisärakennukseen sijoitetun historiallis-filosofisen osaston seminaarikirjaston. Pommituksissa tuhoutuneen juhlasalin entisöintitöiden yhteydessä penkkirivit päällystettiin Dora Jungin teksteillä. Tässä vaiheessa vielä naisten ja miesten vaatesäilytys ja wc-tilat sijoitettiin sisääntuloaulan eri puolille. 1960-luvun uudisrakennuksessa Porthaniassa ovat naisten ja miesten naulakot ja wc:t rinnakkain.¹²¹

”Valkoista kaikkialla”

Opiskelijan kaupunkiin kuuluvat kulkueet ja kokoontumiset merkityksellisille paikoille. Runebergilla ja hänen patsaallaan on ollut erityinen asema ylioppilaan kokemuksessa. Jo Juhani Ahon romaanissa *Helsinkiin* Antti pysähtyi ihmettelemään Runebergin muistomerkin ympärillä parveilevaa valkolakkista nuorisoa.¹²² Martti Haavio on muistellut teoksessaan *Nuoruusvuodet* (1972) ensimmäistä ylioppilasvappuaan, jolloin ilmapiirissä oli aistittavissa sisällissodan jännitteitä. Vapunaattona ylioppilaat kokoontuivat puolenyön aikaan Osakuntatalolle, jossa laitettiin ylioppilas-hatut päähän. Ylioppilaat marssivat everstin johdolla kuin sotilaat Esplanadia pitkin kohti Katajanokkaa ”Jääkärien marssia” laulaen.

Sotilaallisessa rivistössä olivat naisylioppilaat mukana. Marssijat pysähtyivät tekemään kunniaa Runebergin patsaalla.¹²³ Haavio kuvasi, miten osakuntien punaiset, valkoiset, punakeltaiset, mustankeltaiset, vaakunoin ja tunnuskuvin varustetut liput ryhmittäytyivät patsaan äärelle. Ylioppilaat lauloivat ”Suomis sången” ja suomeksi ”Porilaisten marssin”. Ylioppilaat juhlivat Runebergia Vänerin Stoolin runoilijana, ja samalla he juhlivat oikeutta yhteiseen juhlintaan sota-ajan jälkeen. Särön tunnelmaan aiheuttivat tilaisuudesta poisjääneet Eteläsuomalainen ja Eteläpohjalainen osakunta.”¹²⁴ Arvi Kivimaa kuvaa, miten vappuyönä ylioppilaiden ottaessa lakkinsa esille näkyy valkoista kaikkialla.¹²⁵

Sinikka Kallio-Visapää on kuvannut mielenosoitusmarssia Helsingin yliopiston suomalaistamiseksi. Opiskelijat kokoontuivat Ylioppilastalolle ja järjestäytyivät osakunnittain marssirivistöön. Kulkue eteni Aleksanterinkatua pitkin kohti Presidentinlinnaa, ja kun ilmeni, ettei mielenosoitus tuottanut tulosta, käännettiin paluumatkalle. Kallio-Visapää kuvasi ylioppilasjoukkoa: ”Ja äskeinen uljas kulkue hajosi kahdeksituhanneksi hiukan alakuloiseksi ylioppilaaksi, jotka kiirehtivät aamiaisilleen ja luennoilleen, pettyneinä tai toivorikkaina, kukin luonteensa mukaan.”¹²⁶

Ylioppilaita juhlimassa vappua vuonna 1928 Alppilassa.

Ankeiden sotavuosien jälkeen 1940-luvun lopulla ylioppilaat halusivat juhlia vappua. Ylioppilaiden vapun piti kuulua ja näkyä. Käytännön järjestelyistä huolehti suomenkielisten osakuntien edustajista koottu toimikunta. Vappuaamuna ylioppilaat kokoontuivat Osakuntatalon edustalle Ullanlinnan kentällä käyntiä varten. Kaivopuisto oli syrjäyttämässä Alppilan. Ylioppilaiden keskuudessa eri osakunnissa keskusteltiin, mihin aikaan ylioppilaslakki pantaisiin päähän vapunaaton. Herätettiin ajatus, että kaikki ylioppilaat yhdessä kokoontuisivat Senaatintorilla vapunaattona klo 19, jolloin ylioppilashattu pantaisiin yhteisesti päähän. Yhteisestä ajankohdasta ei päästy sopimukseen, ja osakunnat noudattivat omia traditioitaan. Havis Amanda oli lakitettu vuodesta 1932 lähtien, mutta vuonna 1951 siitä tuli ylioppilaiden virallinen ohjelma.¹²⁷

”Oi aika sä entinen”

Ylioppilaaksi tulo, Helsinkiin saapuminen, opiskelun aloittaminen ja ylioppilaiden juhlat ovat olleet kokemuksia, joita on kirjattu tarkoin muistelma- ja elämäkertakirjallisuuteen. Samoin yliopisto- ja opiskeluelämä välittyä monista kaunokirjallisista teoksista 1800-luvun loppupuolelta lähtien. Uuden elämän alku Helsingissä ylioppilaana on jäänyt mieleen siirtymävaiheena ja taitekohtana, johon liittyy nostalgisia elementtejä. Muistelu kiinnittyy teoksissa paikkoihin ja tiloihin, joista monet olivat jo kadonneet, saaneet uuden muodon tai jääneet rakennustyömaiden alle.

Muistelmiin, elämäkerrallisiin kuvauksiin ja romaaneihin on valikoitunut asioita, kokemuksia ja erilaisia elämänvaiheita, joita muistetaan paikkojen ja tilojen kautta.

Opiskelija kohtasi Helsingin rautatieasemalla. Tähän kohtaamiseen tiivistyy uuden elämän alun. Rautatieasema esiintyy niin 1800-luvun lopun opiskelukuvauksissa kuin vielä 2000-luvulla. Vuoteen 1917 asti Senaatintorilla oli erityinen merkitys uusille ylioppilaille. Torille juostiin valkoinen lakki päässä ja siellä otettiin vastaan onnitteluja. Vaikka ylioppilastutkinto uudistettiin ja juhlat siirtyivät kouluihin, Senaatintorin merkitys ylioppilaiden paikkana kuitenkin säilyy muistelmateksteissä.

Opiskelijan kaupungin keskuksena ovat säilyttäneet paikkansa Helsingin yliopiston päärakennus ja sen läheiset korttelit. Tekstit palaavat opiskeluajan rutiineihin, kuten tutkielmien tekoon ja tenttilukuihin. Yliopiston kirjasto ja jo kadonneet seminaarikirjastot saavat aivan erityisen merkityksen muistelukerronnassa. Kirjastot ja seminaarihuoneet eivät näyttäydy työläinä, raskaina tai ahdistavina tenttiä pelkävien opiskelijoiden näytämönä vaan opiskeluajan nostalgisena kokemuksena. Opiskelijan Helsinki-kokemus muuntautuu nostalgiseksi.¹²⁸ Sen sävyttämässä muistoissa nousee esiin kaipuu, joka kiinnittyy tiloihin ja paikkoihin. Kysymys on muistamisesta, mutta samalla menneisyyden tavoittamattomuudesta:

Eräänä iltana he yhdessä laskeutuivat Yliopiston portaita Suurtorille. Syksyn harmaa valo kietoi Engelin torneja ja pylväikköjä; Suurkirkon apostolit

katselivat korkeilta tähytyspaikoiltaan vaiteliaina Aleksanteria, joka valtiaseleineen hieman ikävystyneenä seiso i torin kiveyksen keskustassa. He jättivät hyvästit yliopistokorttelin luentosaleille, kirjastohuoneille ja laboratorioille, joihin muutamien päivien kuluttua hyökylsi uusi aalto nuoria ylioppilaita Suomen kaikista maakunnista. He ajattelivat opintoaikansa vaiheita, tovereita ja osakuntajuhlia, hiljaisia lukuviikkoja ja taistelua tieteellisten tekstien parissa.¹²⁹

Seppo Knuutila on pohtinut nostalgian käsitettä luonnehtien sitä tunneherkäksi muistoksi, identiteetin rakentajaksi. Nostalgian kautta käsitellään suhdetta yhteiseen menneisyyteen ja sillä on vahva kulttuurinen ja yhteisöllinen ulottuvuus. Knuutila on todennut, että nostalgia liittyy ihmisen kykyyn pohtia menneisyyden erilaisia vaihtoehtoja.¹³⁰ Ylioppilaan nostalginen Helsinki-kokemus avautuu Matti Hällin romaanissa *Oi aika sä entinen* (1942), jossa vuosikymmeniä aikaisemmin opintonsa

keskeyttänyt Joonas palaa Helsinkiin viettämään vappua merkittäviä yhteiskunnallisia asemia saavuttaneiden vanhojen ylioppilastoveriensä kanssa. Kvartetti haluaa juhlia vappua kuten silloin ennen ja palata ajassa taaksepäin kolmekymmentä vuotta:¹³¹

Kop-kop-kop-kop ... järkkymättä kuin ajan rattaat vanha issikka eteni öistä Unioninkatua yliopistoa kohti, ja lopuksi kreikkalainen pääty häämötti heidän edessään.

Pysähdy hetkeksi, ajuri, sano i Joonas katsoen taloa, joka hämyssä näytti melkein muuttumattomalta. Sama oli kirkko, sama senaatin talo, sama poliisilaitoksen matala rakennus. Aika näytti pyöri neen taaksepäin kolmekymmentä vuotta.

Teissä, sano Joonas katsahtaen tovereihinsa – elää se oppi minkä tuo talo antoi teille, mutta minunlaisessani – hänen äänessään oli vieno surumielinen sävy – elää sen henki... minä kiersin sitä opiskeluaikani, ja jollakin kumman tavalla se kuitenkin vaikutti minuun niin, että se nyt, kun te ette sitä ehkä enää muistakaan, se pyörii alinomaa mielessäni.

VIITTEET

- 1 Parker 1983; Maesschalck 1990, 45–65; Whiting 1994, 543–576; Hall 1997; Brockliss 2000, 149–150; Kaarninen 2000.
- 2 Ks. Kuusisto-Arponen 2006, 31–42; Kymäläinen 2006, 203; Karkama 1998.
- 3 Lento & Olsson 2013, 11–10.
- 4 Lento & Olsson 2013, 12–13.
- 5 Kuusisto-Arponen 2006, 31–42; Kymäläinen 2006, 203; Hornstein 2011.
- 6 Preston & Simpson-Housley (toim.) 1994; Malpas 2007, 13, 31; Hornstein 2011; Blair & Dickinson & Ott 2010.
- 7 Kuusisto-Arponen 2006, 31–42.
- 8 Kuusisto-Arponen 2010, 79–82.
- 9 Karjalainen 1997, 231; Ks. Syrjämaa & Tunturi (toim.) 2002, 12–29.
- 10 Karjalainen 2006, 83–90; ks. myös Karjalainen 1997, 227–241.
- 11 Karjalainen 2006, 83–90.
- 12 ks. esim. Olsson 2013, 163–191; Vartti 1992.
- 13 Kaarninen 2015; Ameal 2013.
- 14 Palmgren 1989; ks. myös Karkama 1998, 13; Ameal 2014, 13.
- 15 Opiskelua ja yliopistoa kuvaava muistelmia-

- aineisto ja kaunokirjallinen aineisto ovat val-
tavan laajoja, joten artikkelin puitteissa ei ole
mahdollista eikä edes järkevää pyrkiä täydelli-
seen kattavuuteen. Kootessani aineistoa käsillä
olevaan artikkeliin on Palmgrenin teos ollut
hyödyllinen tiedonlähde samoin kuin Joel
Kuorttin teos *Yliopistoon! Kaunokirjallisia ku-
vauksia akateemisesta maailmasta* (2013). Kuortti
esittelee 55 yliopistomaailmassa liikkuvaa
teosta. Hän tarjoaa näkökulmia ja otteita yli-
opistoon historiallisesti, paikallisesti ja koke-
muksellisesti.
- 16 Nieminen 1974; Laurila 1982.
17 Ks. Ameal 2014.
18 Maesschalck 1990, 45–65; Parker 1983; Whi-
ting 1994; Brockliss 2000, 149; Brentano 1995,
361–370; Hall 1997, 301.
19 Klinge 1989, 90–105; Klinge 2012.
20 Waris 1939, 13–14.
21 Klinge 1989, 235–243; Waris 1939; Helanen
1937; von Frenckell 1947.
22 Kirkonkirjojen ja henkikirjojen väkilukutiedot
poikkeavat toisistaan. Kirkonkirjojen mukaan
vuonna 1830 helsinkiläisiä oli noin 8000 ja
kirkonkirjojen mukaan 10 000. Waris 1951, 11;
Helanen 1937, 73–74.
23 Kovero 1950, 472–473.
24 Snellman 2005, 296–300.
25 Helanen 1937, 169.
26 Krohn 2004, 34.
27 Teperi 1959, 83–84.
28 Ks. Topelius, Zacharias, *Dagböcker 1*, 1832–1834.
29 Nyberg 1950, 69–70; Topelius, *Dagböcker 1*,
Oktober 1832.
30 Hirn 2007, 12–13.
31 Topelius 1998, 53.
32 Topelius 1998, 53; Topelius, *Dagböcker 1*, 2.10.1832.
33 Kaarninen & Kaarninen 2002, 137–147; Ks.
myös Saarikoski 1994, 36–45.
34 Juhani Ahon kuvaama Antti aloitti matkan-
tekonsa sisävesilaivassa. Aho 1997, 80–81; Ks.
myös Kuortti 2013, 78–80; Ameal 2014, 31–34.
35 Söderhjelm 1929, 370–371.
36 Honkasalo 1967, 84–85.
37 Kalela 1985, 50–51.
38 Wuolijoki 1945, 5.
39 Ingman 1928, 58.
40 Waltari (2008), 521–422.
41 Vartti 1992, 7.
42 Kymäläinen 2006, 210–212.
43 Vrt. myös Olsson 2013, 163–164, 176.
44 Elin Munsterhjelman kirje Katri Thulenille
21.6.1899. Virkkunen 1998.
45 Viljo 2007, 693–694.
46 Ahde-Kjälldman 1964, 19.
47 Ks. esim. Tanner 1947, 312–313.
48 Lybeck 1993, 79–81; Ahde-Kjälldman 1964,
267–269.
49 Setälä 1970, 12–15.
50 Olsson 2013, 163–191.
51 Setälä 1970, 39.
52 Talvio 1954, 35.
53 Seppälä & Seppälä 2013, 82.
54 Kallio-Visapää 1946, 108.
55 Bergroth 1973, 11.
56 Vartti 1992, 47.
57 Wuolijoki 1945, 28–31.
58 Wuolijoki 1945, 27.
59 Wuolijoki 1945, 30–31; Ks. myös Siegberg 1947,
68–69; opintojen alkuvaihetta kuvataan myös
teoksessa Kortelainen 2006, 36–41.
60 Haavio 1972, 1906–1924.
61 Waltari 2008, 523.
62 Kertomus Helsingin yliopiston toiminnasta
1943–1944, 96; Korkeakoulujen opinto-ohjeita
asepalveluksessa oleville. Asemiesten opinto-
kirjasarja 1944.
63 af Forselles-Riska 2006, 220–221.
64 Siegberg 1947, 45–46
65 Ks. Envall 2007, 307–310.

- 66 Waltari 2008, 228–229.
 67 Waltari 2008, 523.
 68 Vartti 1992, 47.
 69 Olsson 2013, 163, 176–177.
 70 Åström 2013, 42–43.
 71 Klinge 1989, 724–727.
 72 Tyyni Haapanen avioitui vuonna 1917 dosentti, myöhemmin professori Oiva Johannes Tallgrenin kanssa, nimi vuodesta 1933 Tuulio.
 73 Tuulio 1967, 154–155.
 74 Klinge 1989, 752–753.
 75 af Forselles-Riska 2006.
 76 Tuulio 1967, 217.
 77 Waltari 2008, 252–253.
 78 Tuulio 1967, 156–157.
 79 Tuulio 1967, 217.
 80 Setälä 1970, 33.
 81 Soini 1955, 46–47.
 82 Karjalainen 2006, 83–85.
 83 Karjalainen 2006, 83–90; Karjalainen 1997, 227–241.
 84 Tuulio 1967, 218.
 85 Tuulio 1967, 219.
 86 Tuuli 1967, 217.
 87 Nieminen 1978, 74–77.
 88 Koski 2005, 219–217.
 89 Kivimaa 1939, 66–67, 75.
 90 Kirjaston historiaa esittelee perusteellisesti teos: Kuusi 2011, 10–11.
 91 Kuusi 2011, 25–30.
 92 Wuolijoki 1945, 34.
 93 Nyberg 1950, 86; Topelius, *Dagböcker 1*, 4.6.1833; ks. myös Waris 1939, 59.
 94 Topelius 1999, 70–80.
 95 Topelius 1999.
 96 Topelius 1986, 62–63; Helanen 1937, 180–181; Teperi, 1959, 84.
 97 Ks. esim. Rancken 1965, 206–209.
 98 Ludvig Leonard Laurén (1824–1884) toimi opettajana Vaasan kouluissa. Hänellä on myös runsas kirjallinen tuotanto. Ks. Laurén, 1965, 280–283.
 99 Rancken 1965, 206–209; Wrede 1966, 272.
 100 Laurén 1965, 280–283.
 101 Laurén 1965, 280–283.
 102 Laurén 1965, 280–283; Rancken 1965, 206–209.
 103 Waris 1939, 87–93; Ruutu 1939, 67–81; Teperi 1959, 136–142.
 104 Lindberg & Rein 1950.
 105 Waris 1939, 93–96.
 106 Eerola 2010, 9–20; Klinge 1989, 755–762.
 107 Hertzberg 1964, 114–115.
 108 Käännös: Isänmaa lahjoitti toivoilleen.
 109 Matikainen 2010, 23–55.
 110 Miettunen 2009, 152–153.
 111 Koskela 1997, 74–86; Ks. myös Kortelainen 2005, 13–20.
 112 Kun sain valkoisen lakin – *Suomen nainen* 1949.
 113 *Ylioppilaslehti* 1913, 159, 172; Tuulio 1967, 147.
 114 Hällström 1956, 332–333.
 115 Wuolijoki 1945, 37.
 116 Setälä 1970, 33–34.
 117 Tuulio 1967, 221.
 118 Ruutu 1939, 85; Hertzberg 1964, 112–115.
 119 Matikainen 2010, 24.
 120 Seppälä & Seppälä 2013, 84.
 121 Tandefelt 2010, 44–51.
 122 Aho 1997, 119.
 123 Haavio 1972, 266.
 124 Haavio 1972, 247–248.
 125 Kivimaa 1939, 99.
 126 Kallio-Visapää 1946, 134–135.
 127 Kolbe 1996, 355–364.
 128 Ks. Vilkkö 2007, 13–15.
 129 Kivimaa 1939, 280.
 130 Ks. Knuuttila 2007; 7–10, Ks. myös Åström 2004, 21–23.
 131 Hälli 1942, 121.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painetut lähteet

Kertomus Helsingin yliopiston toiminnasta 1943–1944. Korkeakoulujen opinto-ohjeita asepalveluksessa oleville. Asemiesten opintokirjasarja 1944. Helsinki: Otava.

Suomen nainen 1949.

Suomen Tilastollinen Vuosikirja 1970, 2001.

Ylioppilaslehti 1913.

Kaunokirjallisuus

Ahde-Kjälldman, Aili Salli (1964), *Kotini vuosisadan lopun Helsingissä.* Porvoo & Helsinki: WSOY.

Aho, Juhani (1997), *Helsinkiin.* Helsinki: SKS.

Bergroth, Kersti (1973), *Löytöretki.* Helsinki: Otava.

Haavio, Martti (1972), *Nuoruusvuodet. Kronikka vuosilta 1906–1924.* Porvoo & Helsinki: WSOY.

Hertzberg, Rafael (1964), *Ylioppilaat. – Suomen Sana* 7. Porvoo: WSOY, 112–115.

Hälli, Matti (1942), *Oi aika sä entinen.* Porvoo: WSOY.

Ingman, Katri (1928), *Lahjakas tytär.* Porvoo: WSOY.

Kallio-Visapää, Sinikka (1946), *Vahasydän.* Helsinki: Otava.

Kivimaa, Arvi, (1939) *Viheriöivä risti.* Helsinki: Otava.

Krohn, Julius (2004), *Nuoren ylioppilaan kirjeitä 1850-luvulta.* Helsinki: SKS.

Laurén, Ludvig Leonard (1965), *Ylioppilasmuistojä. – Suomen Sana* 12. Porvoo: WSOY, 280–283.

Rancken, Arne Wilhelm, (1965) *Kaisaniemi. – Suomen sana* 17. Porvoo: WSOY, 206–210.

Sieberg, Artur (1947), *Vuodet ovat vierineet. Opintoaikani Helsingissä 1880-luvulla.* Arvi A. Karisto: Hämeenlinna.

Snellman, J. V. (2005), *Kootut teokset* 23. Helsinki: Opetusministeriö.

Snellman, Johan Vilhelm (1897), *Suomen ylioppilas. Tervehdys tulokkaille.* Helsinki: Pohjalais-osakunta.

Soini, Elsa, (1955) *Oli kerran nuori tyttö. Romaani 1910-luvun Helsingistä.* Helsinki: Otava.

Söderhjelm, Alma (1930), *Min värld.* Andra delen. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Talvio, Maila (1954), *Kultainen hyrrä, Kootut teokset VII.* Porvoo & Helsinki: WSOY.

Tanner, Väinö (1947), *Näin Helsingin kasvavan.* Helsinki: Tammi.

Topelius, Z. (1986), *Muistiinpanoja vanhasta Helsingistä.* Johdannolla ja selityksillä varustanut Torsten Steinby. Helsinki: Helsinki-Seura.

Topelius, Zacharias (1918), *Dagböcker 1.* Bandet. 1832–1834. Utg. Paul Nyberg. Helsingfors: Schildt.

Topelius, Zacharias (1999), *Elämäkerrallisia muistiinpanoja.* Julkaisut Paul Nyberg. Suomentanut Helmi Krohn. Helsinki: Otava.

Topelius, Zacharias (2006), *Helsinki Zachris Topeliuksen silmin. Kertomuksia 1830- ja 1840-lukujen Helsingin elämästä.* Helsinki: Helsinki-Seura.

Tuulio, Tyyni (1967), *Nuoruuden maa.* Porvoo & Helsinki: WSOY.

Waltari, Mika (2008), *Isästä poikaan. Romaani kolmen sukupolven Helsingistä.* Tekijän lyhentämä uusintapainos Helsinki-trilogiasta *Mies ja haave, Sielu ja liekki* ja *Palava nuoruus.* Helsinki: WSOY. (1933–1935).

Varti, Riitta (1992), *Nuoruuden yliopisto.* Helsinki: Kirjayhtymä.

Wrede, Karl-August (1966), *Kaksi säteilevää ihmistä. – Suomen sana* 23. Porvoo: WSOY.

Wuolijoki, Hella (1945) *Yliopistovuodet Helsingissä.* Helsinki: Tammi.

Virkkunen, Paavo (1998), *Kangasalan Katri.* Helsinki: WSOY.

Tutkimuskirjallisuus

- Ameel, Lieven (2014), *Helsinki in Early Twentieth-Century Literature. Urban Experiences in Finnish Prose Fiction 1890–1940*. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Ameel, Lieven (2013), ”Mitä sinä tässä kävelet”. Naisiin kohdistettu katse Helsingin julkisissa tiloissa 1900-luvun vaihteen kirjallisuudessa. – Riikka Rossi ja Saija Isomaa (toim.), *Kirjallisuuden naiset. Naisten esityksiä 1840-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: SKS, 141–164.
- Brentano, Carrol (1995), The Two Berkeleys: City and University through 125 years. *Minerva* 33:4, 361–371.
- Brockliss, Laurence (2000), Gown and town: The University and the City in Europe, 1200–2000. *Minerva* 38:2, 147–170.
- Dickinson, Greg, Blair, Carole & Ott, Brian L. (2010), *Places of Public Memory. The Rhetoric of Museums and Memorials*. University of Alabama Press: Tuscaloosa.
- Eerola, Jari (2010), Johdanto. – Jari Eerola (toim.), *Uusi ylioppilastalo. 100 vuotta Helsingin sydämessä*. Helsinki: Gaudeamus, 9–20.
- Envall, Markku (2007), Waltari, Mika (1908–1979), kirjailija, Suomen Akatemian jäsen. *Suomen Kansallisbiografia 10*. Helsinki: SKS, 307–310.
- Forselles-Riska, Cecilia af (2006), Menneisyyden muuttuvat paikat. – Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen, Ulla Piela (toim.), *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Helsinki: SKS, 218–231.
- Frenckell, Ester-Margret von (1947), *Offentliga nöjen och privata i Helsingfors 1827–1832*. Helsingfors: Söderström.
- Hall, Peter (1997), The University and City. *Geo-Journal* 41:4, 301–309.
- Helanen, Viljo (1937), *Pohjalainen osakunta vv. 1828–1837*. Porvoo: WSOY.
- Hornstein, Shelley (2011), *Losing Site. Architecture, Memory and Place*. Farnham: Ashgate.
- Kaarninen, Mervi (2000), *Murros ja mielikuva*. Tampere: Vastapaino.
- Kaarninen, Mervi & Kaarninen, Pekka (2012), *Sivistyksen portti. Ylioppilastutkinnon historia*. Helsinki: Otava.
- Karjalainen, Pauli Tapani (1997), Aika, paikka ja muistin maantiede. – Tuukka Haarni et al. (toim.), *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino, 227–241.
- Karjalainen, Pauli Tapani (2006), Topobiografien paikan tulkita. Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela (toim.), *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Helsinki: SKS, 83–92.
- Karjalainen, Pauli Tapani & Paasi, Anssi (1994), Contrasting the nature of the written city: Helsinki in regionalistic thought and as a dwelling-place. – Peter Preston & Paul Simpson-Housley, (toim.), *Writing the City. Eden, Babylon and the New Jerusalem*. London and New York: Routledge, 59–79.
- Karkama, Pertti (1998), Kaupunki kirjallisuudessa. – Kaisa Kurikka (toim.), *Paikkoja ja tiloja suomalaisessa kirjallisuudessa*. Turku: Turun yliopiston jäljennepalvelu, 13–37.
- Klinge, Matti (1989), Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917. *Helsingin yliopisto 1640–1990*. Helsinki: Otava.
- Klinge, Matti (2012), *Pääkaupunki. Helsinki ja Suomen valtio 1808–1863*. Otava: Helsinki.
- Knuuttila, Seppo (2007), Epätarkka menneisyys Teoksessa Seppo Knuuttila ja Ulla Piela (toim.), *Menneisyys on toista maata*. Helsinki: SKS, 7–10.
- Kolbe, Laura (1996), *Eliitti, traditio, murros. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta 1960–1990*. Helsinki: Otava.
- Kortelainen, Anna (2006), *Naisen tie. L. Onervan kapina*. Helsinki: Otava.

- Kortelainen, Anna (2005), *Päivä naisten paratiisissa*. Helsinki: WSOY.
- Koskela, Hille (1997), Tilapuoli sukupuoli. – Tuukka Haarni et al. (toim.), *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino, 73–86.
- Koski, Pirkko (2005), Kivimaa, Arvi (1904–1984) Kansallisteatterin pääjohtaja, kirjailija, toimittaja, professori. *Suomen Kansallisbiografia* 5. Helsinki: SKS, 217–219.
- Kovero, Martti (1950), Teollisuus. *Helsingin kaupungin historia* 3:1. Helsinki: [Helsingin kaupunki], 465–541.
- Kuortti, Joel (2013), *Yliopistoon! Kaunokirjallisia kuvauksia akateemisesta maailmasta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kuusi, Hanna (2011), *Lainatut, viivatut, tentityt. Ylioppilaskunnan kirjasto. Helsingin yliopiston opiskelijakirjasto 1858–2009*. Helsinki: SKS.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2006): Paikan merkitys – yhteiskuntamaantieteellinen näkökulma. – Altti Kuusamo, Sam Inkinen ja Sanna Tomperi (toim.) *Kulttuurisen aluekehityksen haasteita Pohjois-Kymenlaaksossa*. Kouvola: Kymenlaakson ammattikorkeakoulu, 31–42.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2010), Paikkakokemus ja matkalla olon rytmit Kyllikki Villan päiväkirjoissa. *Alue ja ympäristö* 39:2, 79–82.
- Kymäläinen, Päivi (2006), Paikan ajattelun haasteita. – Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen ja Ulla Piela (toim.), *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Helsinki: SKS, 218–231.
- Lento, Katri ja Olsson, Pia (2013), Kaupunki, muistot ja muistaminen. – Lento, Katri ja Pia Olsson (toim.), *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: SKS, 7–27.
- Lindberg, Carolus ja Rein, Gabriel (1950), Asemakaavoittelu ja rakennustoiminta. – *Helsingin kaupungin historia* 3:1. Helsinki: [Helsingin kaupunki], 9–155.
- Maesschalck, Edward De (1990), The Relationship between the University and the City of Louvain in the fifteenth century. *History of Universities vol. IX*, 45–71.
- Matikainen, Olli (2010), Miljoona-afääri. Ylioppilaat rakentajina 1906–1911. – Jari Eerola (toim.) *Uusi ylioppilastalo. 100 vuotta Helsingin sydämessä*. Helsinki: Gaudeamus, 26–55.
- Miettunen, Katja-Maria (2009), *Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muisteilijoiden rakentamana ajanjaksona*. Helsinki: SKS.
- Nieminen, Reetta (1978), *Arvi Kivimaa – kirjailija ja teatterimies*. Turku: Turun yliopisto.
- Olsson, Pia (2013), Muistoja tästä päivästä. Opiskelijan Helsinki vuonna 2009. – Katri Lento & Pia Olsson (toim.) *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: SKS, 163–191.
- Palmgren, Raoul (1989), *Kaupunki ja tekniikka Suomen kirjallisuudessa. Kuvauslinjoja ennen ja jälkeen tulenkantajien*. Helsinki: SKS.
- Parker, Rowland (1983), *Town and Gown: the seven hundred years' war in Cambridge*. Cambridge: Stephens.
- Ruutu, Martti (1939), *Savo-Karjalaisen osakunnan historia 1857–1887*. Porvoo: WSOY.
- Saarikoski, Helena (1994), *Kouluajan kivoin päivä. Folkloristinen tutkimus penkinpajaisperinteestä*. Helsinki: SKS.
- Seppälä, Mikko-Olavi & Seppälä, Riitta (2013), Aale Tynni. *Hymyile kyynel, laulu*. Helsinki: WSOY.
- Syrjämaa, Taina & Tunturi, Janne (2002) (toim.), *Eletty ja muistettu tila*. Helsinki: SKS.
- Tandefelt, Fredrika (2010), Yliopistokaupunki ja naisten yliopisto. – Anna Biström, Rita Paqvalén ja Hedvig Rask (toim.), *Naisten Helsinki*.

- Kulttuurihistoriallinen opas.* Helsinki: Schildt, 44–51.
- Teperi Jouko (1959), *Viipurilainen osakunta 1828–1868.* Helsinki: SHS.
- Waris, Heikki (1951), Helsingin kaupungin historia 3:2. Helsinki: Helsingin kaupunki, 7–211.
- Waris, Heikki (1939), *Savo-Karjalaisen osakunnan historia 1833–1852.* Porvoo: WSOY.
- Whiting, Richard (1994), University and Locality. – *The History of the University of Oxford VIII.* Oxford: Clarendon Press.
- Viljo, Eeva Maija (2007), Wrede, Karl August (1859–1943) arkkitehti. *Suomen Kansallisbiografia* 10. Helsinki: SKS, 693–694.
- Vilkko, Anni (2007), Kodin kaipuu – tuntuma ajassa muuttuvaan tilaan. – Seppo Knuutila & Ulla Piela (toim.), *Menneisyys on toista maata.* Helsinki: SKS.
- Åström, Anna-Maria (2004), The City as Living Room. Changing Meanings of the Centre of Helsinki. – Anna-Maria Åström, Pirjo Korkiakangas & Pia Olsson (toim.), *Memories of my Town. The Identities of Town Dwellers and their Places in three Finnish Town.* Helsinki: SKS, 19–48.
- Åström, Anna-Maria (2013), Helsinki-muistot etnologisen historiankirjoituksen lähtökohtana. – Katri Lento & Pia Olsson (toim.), *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana.* Helsinki: SKS, 31–64.

Kirjoittajat

Kirsi Ahonen, FM, tohtoriopiskelija, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, historia, Tampereen yliopisto

Marjatta Hietala, FT, VtM, yleisen historian professori (emerita), yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto

Mervi Kaarninen, FT, yliopistonlehtori, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, historia, Tampereen yliopisto

Pia Koivunen, FT, tutkijatohtori, tutkijakollegium, Tampereen yliopisto

Aulikki Litzen, FT, tutkija

Mirja Mäntylä, FM, tohtoriopiskelija, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, historia, Tampereen yliopisto

Tanja Vahtikari, FT, tutkijatohtori, suomalaisen yhteiskunnan historian huippuyksikkö, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto

Timo Vilén, FT, tutkijatohtori (Suomen Akatemia), yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, historia, Tampereen yliopisto

Henkilöhakemisto

- Adžubei, Aleksei 166
Adžubei, Rada 156, 163
Agricola, Rudolf 117
Aho, Juhani 175, 268, 283
Ailio Julius 200, 205, 214
Aittokoski, Heikki 194
Aleksanteri I 209
Aleksanteri I 54
Aleksanteri II 205, 209
Aleksanteri II 54
Alftan, Max 199
Allén, Ulrica 278
Ameel, Lieven 265
Anderson, Benedict 50
Antonioni, Michelangelo 234
Ardonz, Sona 235
Arnold, Karl 184
- Bacher, C. W. 271
Baker, Josephine 185
Baltzer, Armin 215
Bandler, Vivica 44, 52, 55
Bang, Herman 78–79
Barrois, Charles 215
Bartók, Béla 187
Bascom, Florence 204
Bauer, Nikolai 214
Becher, Johannes R. 192
Becker, Albert 175
Belfrage, Sally 159, 161
Belyj, Andrej 186
Benedictus XVI 251
Berdjajew, Nikolai 186
Bergroth Arthur 211–212
Bergroth, Kersti 273
Berlusconi, Silvio 242
Biberkopf, Franz 185
Birger Jaarli 86
- Björkström, Catharina Charlotta 278
Blomberg, A. 47
Blomstedt, Kaarlo 50
Boberg, Ferdinand 73, 80
Boccaccio 234
Boehm, Edvard 211
Boije, Niilo Antinpoika 40
Borsellino, Paolo 241
Brahe, Pietari 54
Brahms, Johannes 178
Brecht, Bertol 185–87, 192
Bresland, Charles, 159
Bronnen, Arnold 187
Bruun, Christian 205, 210
Bukovsky, Vladimir 158
Bülow, Hans von 178
Böx, Heinrich 117
- Calvino, Italo 234
Catan, Florio 278
Celibidache, Sergiu 191
Chagall, Marc 185
Chernin, Kim 159, 161, 162
Chodassewitsch, Wladislaw 186
Chorell, Walentin 119
Cohen, Robert 164
Correggio 227
Courbet, Gustave 178
Cygnaeus, Uno 54
- Dahlström, Hampus 280
Dahn, Felix 234
Danielson, Maija 273
Dante Alighieri 227
Dárre, Walther 187–88
Daumier 178
De Amicis, Edmondo 234
- De Filippo, Eduardo 235
de Rosny, Léon 201–203, 210
De Sica, Vittorio 234
Delacroix 178
Di Stefano, Giuseppe 245
Dicks, Bella 7
Dietrich, Marlene 185
Diko, Nikolai 166
Domes, Fred. J. 189
Dratšik, Juri 156, 157, 159, 162
Dumas, Alexandre 234
Dutton, Edward 228
Dylan, Bob 236
Döblin, Alfred 185
- Eco, Umberto 234
Edelfelt, Carl Albert 268
Ehrenburg, Ilia 187
Ehrenström, Johan Albrecht 54
Ehrensvärd, Augustin 54
Ehrlich, Paul 181
Eiffel, Gustave 65, 79
Einstein, Albert 181
Ekberg, F. E. 283
Eklund, Olle 52
Eldjarn, Kristjan 125
Engel, Carl Ludvig 54
Enäjärvi, Elsa 187
- Falcone, Giovanni 238, 241
Fellini, Federico, 235
Fingerroos, Outi 229
Finkelstein, Ottfried von 189
Fischer, Emil 181
Fischer-Dieskau, Dietrich 245, 247
Florida, Richard 194
Fo, Dario 235

- Forselles-Riska, Cecilia af
     273–274
 Fransiskus Assisilainen 234
 Fredrik II 179
 Frenckell, Erik von 38–39, 52
 Friberg, Maikki 181
 Frosterus, Benjamin 212
 Fuchs, Eckhardt 200–201
 Furtwängler, Wilhelm 185, 187,
     190–191

 Garbo, Greta 185
 Gehry, Frank 7
 Genetz, Helvi 273
 Geppert, Alexander 66, 92
 Getz, David 14, 16
 Giedion, Sigfried 35–36
 Gilbert, James 82, 83
 Goethe, Johann Wolfgang von
     227, 228, 234, 246, 251, 257
 Golden, Lily 161
 Goldoni, Carlo 235
 Golovanov, Jaroslav 157
 Gorki, Maxim 186
 Graves, Robert 234
 Greenhalgh, Paul 80
 Grieg, Edvard 178, 187
 Grigorjeva, Renita 164
 Gropius, Walter 185
 Guareschi, Giovanni 234, 239
 Gunn, Simon 56
 Gusev, Vladimir 130
 Göbbels, Josef 190–191

 Haavio, Martti 187, 273, 283
 Haber, Fritz 181
 Hahn, Otto 181
 Hall, Peter 176
 Halske, Johann Georg 176
 Hartman, Torsten 50

 Hasselgren, Andreas 74
 Hauptmann, Gerhardt 178–179,
     185, 187
 Haussmann, Georges-Eugène
     9–10
 Heim, Albert 215
 Helenius, J. H. 271
 Henrik, piispa 251
 Hepburn, Audrey 234
 Hesse, Hermann 185
 Hill, Desni 160
 Hindemithin, Paul 187
 Hitler, Adolf 188–190
 Holtz, Karl 184
 Horatius 254
 Hornborg, Eirik 50
 Hruštšov, Nikita 146, 151, 153,
     156, 163, 166
 Humboldt, Aleksander 179
 Humboldt, Wilhelm 179
 Hälli, Matti 287
 Hällström, Edvard af 282
 Hämäläinen, Anna 48
 Häyrynen, Maunu 23

 Ibsen, Henrik 119, 178
 Idman, Nils 205
 Ikonen, Ansa 52
 Ingman, Katri 270

 Jarva, Risto 235
 Jevtušenko, Jevgeni 156, 157
 Johannes Paavali II 251
 Johannes XXIII 248
 Jung, Dora 283
 Jupp, Alex 159
 Jünger, Ernst 186–187
 Jyrkänkallio, Paul 239
 Järnefelt, Eero 175

 Kaipainen, Eino 52
 Kalima, Eino 39
 Kallas, Aino 177
 Kallio-Visapää, Sinikka 272, 284
 Kandinsky, Wassily 185
 Karajan, Herbert von 191
 Karjalainen, Pauli Tapani 264, 275
 Keilhack, Konrad 200, 217
 Kekkonen, Urho 126
 Kempainen, Ilona 56
 Kennedy, John F. 192–193
 Kervanto Nevanlinna, Anja 37
 Kestlin 278
 Kivi, Aleksis 54
 Kivimaa, Arvi 265, 276, 284
 Kivimaa, Arvi 44, 52
 Klaunpoika, Henrik 40
 Klee, Paul 185
 Klemperer, Otto 185, 187
 Knuutila, Seppo 287
 Koch, Robert 179–180
 Kollwitz, Käthe 184
 Konstantin 204
 Koskela, Hille 280
 Koskenniemi, V. A. 39, 183
 Kozlov, Aleksei 155, 156, 158,
     162, 166
 Kracauer, Siegfried 184
 Kraemer, Carl von 199, 205–207,
     212, 214
 Krohn, Julius 266
 Kujala, Tuulia 210
 Kustaa II Aadolf 54
 Kustaa III 209
 Kustaa III 54
 Kustaa Vaasa 40, 54
 Kustaa VI Aadolf 44
 Kuts, Vladimir 148
 Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa
     264

- Kuzkinov, Konstantin 151
 Kymäläinen, Päivi 271
 Kyrklund, Karl Magnus 272

 Lahti-Argutina, Eila 164
 Lang, Fritz 185
 Langbehn, Julius 178
 Langstein, Leo 180–181
 Larsson, Yngve 88
 Latynina, Larissa 148
 Laue, Max von 181
 Laurén, Ludvig Leonard 278
 Laurila, Aarne 265
 Lavonius, Magnus 205
 Lawrence, D. H. 189
 Léger, Fernand 185
 Leino, Eino 183, 227, 228, 252, 257
 Liebermann, Max 178
 Lilius, Henrik 232, 245
 Liljekvist, Fredrik 73
 Lindberg, Hanna 204
 Lindfors, Erkki 116, 128, 129, 130
 Lindgen, Armas 279
 Lindvall, Karin 214
 Linna, Väinö 117
 Lippi, Filippo 245
 Litzen, Veikko 232
 Louise, kuningatar 44
 Luther, Martti 245, 248, 250, 252
 Lönn, Wivi 279
 Lönnrot, Elias 52, 54

 MacCannel Dean 207, 210
 Mahler, Gustav 178
 Mamme, Jeanne 184
 Mann, Thomas 185–186
 Mannerheim, C. G. E. 44
 Markkanen, Erkki 209
 Mattson, Alina 283

 Mayer, Carl 186
 Mechelin Leo 89, 204
 Mendelsohn, Erich 185, 191
 Menzel, Adolf 178
 Michelangelo 245
 Mieltunen, Katja-Maria 279
 Minetti, jäätelökauppias 243
 Moholy-Nagy, Lászlo 185
 Mommsen, Theodor 181
 Mondrian, Piet 185
 Moravia, Alberto 234
 Moro, Aldo 240
 Munch, Edward 178
 Munsterhjelm, Elin 280
 Murrik, Hella ks. Wuolijoki, Hella
 Mäkelä, August Bernhard (nimimerkki ”Tuomas”) 70, 90
 Mäntynen, Jussi 127
 Möller, Otto 184

 Nabokow, Wladimir 186
 Nathan, Hård Gustaf 267
 Neovius, Edvard 199
 Nernst, Walther 181
 Nieminen, Reetta 265
 Nieswandt, Wilhelm 117
 Nikisch, Arthur 178, 187
 Nikolai II 204
 Nottbeck, Wilhelm Fredrik von 205, 212–213, 215–216, 220–221

 Olsson, Hagar 186
 Onerva, L. 183
 Oskar II 84
 Otter, Chris 27

 Paasikivi, J. K. 44, 50
 Paavali, arkkipiispa 251

 Paavali VI 248, 249
 Paavola, Pekka 130, 131
 Paavolainen, Olavi 186 188–189
 Palace, Charles 216–217
 Palmgren, Raoul 264
 Palomäki, Antti 47
 Pasolini, Pier Paolo 234
 Pasternak, Boris 186
 Peck, Gregory 234
 Perronti, sotilaskomentaja 252, 253
 Picasso, Pablo 151
 Pihlflyckt, Fredrik 276
 Piscator, Erwin 186
 Planck, Max 181, 192
 Pred, Allan 84
 Pullinen, Laila 254

 Quist-Adale, Charles 163

 Raffaello 227
 Ramsay, August 199, 207, 209, 211
 Ramsay, Wilhelm 199, 205, 211, 221
 Rancken, Helge 277
 Rathenau, Emil 176
 Reinhardt, Max 187
 Renvall, Pentti 40
 Richie, J. R. Brent 16
 Richter, Hans 178
 Riefenstahl, Leni 188
 Roche, Maurice 164
 Roche, Maurice 17, 42, 50
 Rohe, Mies van der 185
 Rosén, Ragnar 52–53
 Rosenberg, Alfred 188
 Rossellini, Roberto 234
 Runeberg, Johan Ludvig 52, 205
 Rutanen, Pasi 193

- Ruttman, Walter 186
 Ruuth, Elli 283
 Röntgen, Wilhelm 84, 179
- Saarinen, Eliel 270
 Saldern, Adelheid von 40, 45
 Salla, Irja 190
 Sandmann, Gertrude 184
 Santana, Carlos 236
 Sariola, Eero 47
 Schauman, Georg 50
 Schechner, Richard 57–58
 Scheller, Fritz 117
 Schuster, Mark 14
 Schönberg, Arnold 187
 Schönberg, Arthur 185
 Sears John F. 203, 209–210
 Sederholm Jakob Johannes 199,
 205, 211–212, 215–217, 221
 Šelepin, Aleksandr 147
 Setälä, E. N. 272
 Setälä, Päivi 232, 233, 244
 Setälä, Salme 272, 275, 282
 Shakespeare, William 191
 Sibelius, Jean 175, 183
 Siegberg, Artur 274
 Siemens, Werner 176
 Sipiläinen, Anneli 131
 Sirén, Heikki 125
 Sjöberg, Agnes 181
 Sjöman, Nikolai 199
 Smeds, Kerstin 69
 Smirnov, Stefan 38
 Snellman, Johan Vilhelm 44, 52,
 54, 179, 265, 266, 273
 Soini, Elsa 275
 Sonninen, Ahti 39
 Speer, Albert 189
 Stalin, Josif 20
- Steinby, Margareta 235
 Stenberg, Josef von 185
 Stendahl, Marie-Henri Beyle
 227, 228, 231, 252, 257
 Stevenson John J. 216
 Strassmann, Fritz 181
 Strauss, Richard 178
 Suolahti, Eino, E. 40, 51, 56
 Suolahti, Jaakko 232, 243
 Suvikumpu, Liisa 242
 Swan, Anni 234
 Syrjämaa, Taina 9, 68
 Söderhjelm, Alma 270
- Talas, Lemmikki 245
 Tallberg, Julius 271
 Talvio, Maila 183, 272
 Tammelander, Aina 205, 212,
 216, 221
 Tammelander, Axel 205, 212,
 215
 Tammelander, Florence 205
 Taut, Bruno 185
 Tawaststjerna, K. A. 176
 Terho, Henri 14
 Thulé, Bror Axel 211
 Toivonen, Ritva Tellervo 48
 Topelius, Zacharis 52, 250, 267,
 268, 278
 Tulenheimo, Eino 40
 Tuulio, Oiva Johannes (Tallgren)
 275–277
 Tuulio, Tyyni (Haapanen, Tall-
 gren) 274–277
 Tynni, Aale 283
 Ulanova, Galina 148
 Urry, John 23
- Wager, Leif 52
- Wagner, Martin 185
 Wagner, Richard 190
 Wahllund, Catharin (Kaisa) 267,
 278
 Waltari, Mika 47, 185, 188, 234,
 265, 270, 273–276
 Wangenheim, Fritz 192
 Waris, Heikki 47, 50
 Waterman, Peter 164
 Weber, Max 184
 Wegelius Werner 205
 Weill, Kurt 185
 Weingarten, Felix von 178
 Werner, Anton von 178
 Wihuri Antti 39
 Wilder, Billy 185
 Wilhelm I 178
 Wilhelm II 178–179
 Virchow, Rudolf 179
 Visconti, Luchino 234
 Voionmaa, Väinö 50
 Voltaire 252
 Wrede, K. A. 271
 Wulff, Salomo 52
 Wuolijoki, Hella 39, 270, 273,
 277, 282
 Väänänen, Veikko 249
 Ylppö, Arvo 180–181, 183–184
 Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari 203
- Zátopek, Emil 148
 Ždanov, Andrei, 38
 Zeffirelli, Franco 235
 Zeppelin, Ferdinand von 179
- Åström, Anna-Maria 274
 Åström, Emma Irene 282
- Östring, Johan Jacob 267

Paikannimihakemisto

- Adrianmeri, 230
Afrikka 238
Aitolahhti 204, 212
Alppila 279, 280, 286
Amsterdam 45
Ann Arbor 107
Aspen 107
- Baku 107
Baltia 113
Barcelona 17–18
Berliini 8, 22–23, 77–79, 83, 145,
175–194, 217
Bilbao 7
Bodo 104
Bologna 246
Bonn 179, 193
Brasilia 20
Bristol 106
Budapest 145
Bukarest 145
Bulgaria 114
Burkina Faso 114
- Cambridge 265
Chemnitz (Karl-Marx-Stadt) 113
Chicago 83, 176,
Colorado 107
Coventry 103
- Dahlem 181, 192
DDR 113, 116, 117, 118, 123, 126,
191–193
Djurgården 68, 70–72
Djurgårdsvärdet 70
- Edinburg 14, 182
Eira 237
- Eisenhüttenstadt 110
Elisenvaara 203
Eläintarha 279
Englanti 27, 175, 239
Espanja 7, 256
Essen 113, 116, 117, 118, 119, 123,
125, 126, 128, 129, 130
Etelä-Afrikka, 24
EUR 235
Eurooppa 231, 265
- Firenze 182, 201, 238
Forum Romanum 236
Frankfurt am Main 176
Friedrichsheim 188
- Garmisch-Partenkirchen 107
Ghana 114
Gianicolo 228, 236, 237, 251, 255
Gröna Lund 68
Gälarvärdet 70
Göteborg 45, 103, 122, 125
Göttingen 181
- Haaga 37
Hakaniemi 52, 56
Hampurilainen 35, 194
Hannover 106
Harvard 256
Heidelberg 181
Helsinki 7–12, 14, 22–26, 35–64,
65, 68, 73, 78, 81, 88–90, 103,
116, 117, 122, 126, 175, 182,
193, 199, 203–207, 211–212,
217–218, 220, 235, 237, 243,
245, 257, 263–293
Hervanta 123
Hietaniemi 56
- Houston 107
Hufeisensiedlung 185
Huopalahti 37
Hämeenlinna 202, 270
Härmälä 118, 128
- Imatra 203–205, 216–218
Intia 154
Islanti 124, 125
Italia 114, 154, 227, 228, 230, 232,
234, 235, 236, 238, 239, 242,
243, 244, 245, 248, 256
Itävalta 188
- Japani 106
Jena 181
Jugoslavia 193
Jönköping 104
- Kaisaniemi 65, 68, 88, 90, 268,
278, 286
Kaivopuisto 21
Kaleva 130
Kallio 36
Kamppi 36
Kangasala 204, 207, 209, 211–212,
214–215
Karachi 45
Karjala 112
Karjalankannas 23, 47
Karkku 205
Karl-Marx-Stadt (Chemnitz)
113, 116, 117, 118, 119, 123, 125,
126, 128
Kaunas 124
Kaustinen 17
Kiina 114, 154
Kioto 126

- Kiova 102, 112, 114, 118, 119, 120,
121, 122, 125, 126, 127, 128, 130
- Koli 23
- Kolmården 120
- Kópavogur 124
- Korkeasaari 128
- Kotka 204
- Kouvola 204
- Kreeta 273
- Kruununhaka 272
- Kulosaari 37
- Kulovesi 204
- Kungsträdgården 86
- Kuopio 104
- Kuuba 241
- Kööpenhamina 44–45, 65, 68,
89, 92
- Lahti 107, 112, 113, 122, 199, 204
- Largo Argentina 238
- Le Havre 35
- Leiden 182
- Leipzig 181
- Leningrad 36, 107, 112, 118, 126
- Licherfelde 177
- Liettua 124
- Linköping 119
- Linz 118, 123, 125
- Liuskasaari, 43
- Łódź 114, 119, 125, 126, 127, 128
- Lontoo 9, 36, 66, 78, 177, 182,
187, 200, 239, 265
- Los Angeles, 18
- Ludwigsburg 106
- Lužnik 148, 159
- Malmö 122
- Marburg 181
- Milano 230
- Minnesota 45
- Miskolc 120, 128
- Montbéliard 106
- Montreal 18
- Mosambik 114
- Moskova 8, 20–21, 24, 45, 118,
145–167, 186, 204
- München 126, 181
- Napoli 77, 238, 241, 252
- Nekala 103, 104, 128
- Neuvostoliitto 20–21, 103, 107,
108, 112, 116, 126, 131, 132,
145–167, 191, 241
- New Orleans 16
- New York 177
- Niagara 203
- Nicaragua 114
- Nižni Novgorod 89, 112
- Nokia 207
- Norja 78, 103, 104, 110, 120, 255,
256
- Norrköping 103, 104, 107, 114,
118, 119, 120, 123, 124, 126, 128
- Nürnberg 188
- Odense 119, 123, 124, 126, 127
- Orivesi 204, 215
- Oslo, 36, 50
- Ostia Antica, 237
- Oulu 126
- Oulunkylä 37
- Oxford 182, 265
- Paestum 238
- Pakistan 45
- Palatinus 236
- Palestrina 237
- Pamplona 16
- Pariisi 9–10, 45, 65, 73, 77,
78–79, 83, 89, 92, 107, 127,
175, 182, 201, 203–204, 209,
238, 239
- Pasila 122
- Pécs 113
- Philadelphia 83
- Pietari 8, 22–24, 186, 199, 201,
203–204, 205, 210, 216, 218,
238, 265
- Pohjanmaa 267
- Pohjois-Kore, 154
- Pohjoismaat 103, 104, 112, 113,
116, 119, 122, 123, 125, 126, 131,
251, 255
- Pompeji 238
- Pori 17
- Porvoo 40
- Potsdam 185
- Potzdamer Platz 194
- Praha 145
- Prenzlauerberg 193
- Preussi 200
- Puola 110, 188
- Puu-Vallila, 36
- Pyynikki 117, 120, 204, 207,
209–211, 220
- Qatar 20
- Ranska 76, 106, 108, 110, 154, 182,
255–256
- Rapallo 175
- Rauma 40
- Riihimäki 202
- Rio de Janeiro 20
- Rooma 8, 26, 35, 14, 175, 201,
227–257
- Rotterdam 35
- Ruotsi 21, 65–92, 103, 104, 110,
125, 131, 175, 238

- Saarlouis 110
 Saksa (Saksan liittotasavalta) 22,
     45, 103, 106, 108, 110, 113, 116,
     117, 175–198, 255–256
 Salo 203
 Saltsjöbaden 79
 Sambia 114
 San Remo 246
 Siltasaari 278
 Siuro 204
 Skotlanti 14, 77
 Sotši 20
 Stalingrad 103, 190
 Suinula 204
 Suoniemi 204
 Suursaari 199, 204, 215
 Sveitsi 76–77, 181, 235
 Svendborg 104
 Syracuse 122
 Särkänniemi 128
 Sörnäinen 36, 203, 272
- Tammisaari 40
 Tampere 7–8, 10, 13, 23–24, 102,
     103, 107, 112–131, 133, 199–226,
     235, 243, 263
 Tansania 114
- Tanska 78, 103, 104, 175
 Tartto 130
 Teisko 204, 212
 Tempelhof 184, 189
 Terracina 237
 Testaccio 246
 Tiergarten 188
 Tivoli, 237
 Toijala 202, 270
 Toledo (Espanja) 108
 Toledo (Yhdysvallat) 108
 Tor Pignattara, 237
 Toulouse 126
 Trastevere 241, 242
 Trondheim 118, 119, 120, 124, 125
 Tšernobyl 125
 Tukholma 11–12, 21–22, 24, 36,
     44–45, 65–92, 83–86 (Gamla
     Stockholm), 91 (Gamla
     Stockholm), 103, 104, 122, 201,
     244
 Turkki 194
 Turku 42, 78, 81, 103, 107, 112,
     114, 122, 125, 202–203, 263,
     265, 270
 Tübingen 107, 181
 Töölönlahti 268, 279
- Ukraina 127
 Ullanlinna 279, 286
 Ulvila 40
 Ural 204, 216
 Uusikaarlepyy 267
- Vaasa 122
 Varsova 35, 145
 Vatikaani (Pyhä istuin) 236, 237,
     245, 248, 250, 251, 255
 Weimar 227
 Venetsia 244
 Venäjä 69, 70, 90, 110, 113, 204,
     216–217, 241
 Wien 76, 175–176, 153, 200
 Viipuri 23, 47, 202–203, 205, 270
 Viro 110, 112, 113, 204
 Västerås 122
- Yhdysvallat 10, 65, 76, 107,
     122, 155, 175–176, 181, 186,
     203–204, 209
- Zaporozhe 112
 Zürich 35–36

